ԿՐՃԱՏՈՒԹԻՒՆ

ԶՈՐԻՑ ՄԱՍԱՆՑ ԱՇԽԱՐՀԻ

Ասիոյ · Եւրոպիոյ · Ափրիկէոյ · և Ամերիկոյ ։

Սփռագրեալ պիտրատանէաբ աշխարհայ որ՛է նոսա՝ ղէբա, ղէբա, ղբաբա, ղմաճառակա նոսբ, ղնաուավարսբ, ղբրծնա, և այլն ։

Աշխատասիրութեբ Գերապատիւ Տ՛ն Տ՛ն Յովհաննսի Գիւվէր Ազգոյց Վարդապետի և Աբբայի միաբանութեբ Տ՛ն Մխիթարայ ամծի Աբբայի ։

Ի Յամի Տեառն 1802. Ի Թուրքիա ։

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՆԻՒՈՊԻՈՒ

ՀԱՏՈՐ · Դ ։

Ի ՎԻՆՆԷՏԻԿ
Ի Վանս սբին Ղազարու ։

Դ. Ղրկանակ փուանքօնիոյ

Այս ղրկանակ ի նախնուն ընձեռակատոյն էր, որ ըստ մեծադոյն մասին անկանէր ի Թուրքիա, և ըստ մասին յալեմանիա յՕնին սլավայ, կամ վննիտացւոյ բնակչաց ըստ մեջ մեծամեծ և լեռնից գեղոց. և գուցէ մասամբ իմն և ի պաղարիա: Եւ ըստ առաւել հաւանական կարծեաց ի միջին Ձմիա, այ՝ ի Ձ կիմ ի ժամ գարուն կոչեցաւ Փրանգիա ազգ լեռնէական յանձուկ միտս առնէր. նոյնպէս և անունդ փուանքօնիա գրեթէ ի նոյն Ձմիս տեսաւ նմ: Ուր ըստ Ձմիս Ձմիս պէտս փոխոխուին կրեաց. ի ըստ գարուն կոմսք տիրէին նմ. ապա յաջորդեցին գունքք յոյոց ունաք եղեն Թէզր գերանիոյ, այլև կայսր Հռովմէական: Ուր ի միջին գարս ի հեռասային և յարևմտեան կողմանց նր երևելի մասունք ի բաց հատան, որք այժմ յայնևայլ չըջանակս գրաւել կան. և մասն ինչ նաև յայժմեան փուանքօնիա, որք են ըստ ներքոյ այլևայլ մանաւանդ իշխանաց:

Ըստ այժմ չըջանակին բուն փուանքօնիոյ զորմէ ե յառ մեր՝ փորր է. զի բովանդակ տարածումն նր չ ինչ առնէր ըստ 484 քառակուսի մղոն Յագրեական. և ե գրեթէ ըստ մեջ գերմանիոյ. ունելով չորչըանակի սահմանակից զսլավարիա, զաուգվիա, զչրչըանակին հունեսի, զչրչըանակին բարձր հունեսի, զվերին սաքսոնիա, և զսիօհեմիա:

Ուր բաժանի յաչարհական և չէիեդեցական իշխանութիւս: Աշխարհական իշխանութիւք են՝ Կոստանդնուպ գաւիճ պահայ. Կոստանդնուպ ծովզպահայ. Կոմսութիւ հեննեպերգայ. և այլ ևս գաւրիւ կոմսութիւ. և ճ Աշոպ գաւոյ հայեցականէ: Իսկ եկեղեցական իշխանութիւքն են Էշտաւրինն պահպերգայ. Էշտաւրինն Վիրցպուրգայ. Էշտաւրինն այնչէդերգայ, և Կաբգին ընաբճեան: Ի միջ նց գլխաւոր և նախաստուիճ են եպսն սամպերգայ, և երկու մարքգրք պայրայնայ, և անսբաքայ. նց ե գումարել ի ժողովս գնչխանս սորին չըչանակի. բայց երկու մարքգրք փոխոխակի ի գործ ածեն զայս իշխանութիւն ի ըստ քանչնչերն ըստ երկու սոս:

Ւսակ կառավարութեն չորքանակին և ժողովոյն՝ եպիսկոպոսդէ թէ իւր է սեփական. և՛ի մեռանիլ ներ միոչոչ է կացուցեալ յաջորդ ներ, իշխանուհին կառավարութէ կանոնիկոսաց եկեղեցւոյն սպամգերկայէ։ Ի 1680 յորժամ սահմանեցաւ տուրք թէ գերմանիոյ՝ ի Ժամս խաղաղութէ ունել 40000 հեծելս, այսմ չորքանակի վճռակեցաւ տալ 980 հեծեալս, և 1902 հետևակս, և 22696 փիորին. որ առնէ իբրև 4132 վճռեւկեան ոսկի։ Այսչափ ինչ ընդհանրապէս յղէս չորքանակին Քառքօնիոյ. արդ՝ ստորագրեսցուք զիշխանութէնս սպարունակէս՝ ինձ։

Յօդ. ԽԱ։ Աշխարհական իշխանութիք։

Կոստակալութէ գերմպակայ, կամ պայրպայկայ։

Այս կոստակալութի հանդերձ կուսակալութէն ծանօթացական ըղր ստորև ունիմք ստորագրել, հայցուքանեն զկոստակալուին նօրինուերկայ. որ առ սակս սակաւ ըստրձակեցաւ ի ձեռն պարգևատուութե կայսերաց. և ժառանգութէ և գնելով. որ և հալաւ զանուն՝ ի նահանի Գաստրոմ նօրինակ կոչեցեալ դղեկէն. որ յետոյ կոչեցաւ Նօրնպէրգ. յորմէ եկաւ նունդ Նօրինպէրգա, որ և էր աշխոյ նահանի կոստակալաց անուն ներ։ Բայց այժմ նօրինուերկա գոլով քաղաք կայսերական հանդերձ չորկակ գաստառաւ իւրով՝ կացուցանէ զմանաւոր իշխանուհի. որ և ունի իւր սեփական առեան անկախ՝ ի կոստակալաց անուն գուբնապետայ և ծնօղցպետայ։ Այսոքիա և երկոքին աք յիշգոյն կացուցանեին զայլևայլ իշխանուհիս կամ կոստակալուհիս. որք կոչին կոստակալուհիք պրանեպուրկեան. զի կոստակալք նշ են՝ ի տանէ պրանեպուրկայ։

Արդ՝ կոստակալուին գնուքնապետայ առանձինն ձգել տարաձել ոչ միայն յայսկոյս լերանց, այլև մասամբ ինն և յայնկոյս. և է՝ ի մէջ պատմերկայ, պահեմիոյ, վերին պայտոտականուէթէ, նօրնմպերկայ, ծնօղցպետայ, և շվարցենպէրկայ։ Ունի 6 գլխաւոր քաղաք, և այլ ևս 12 փոքունս և աննշանս. և 36 ստանս. Բնակիչք ներ լուտերական են. և՛ ի ձեռս նշ են գլխաւոր եկեղեցիք գաստառին, բայց պատանին անդ և

և ուրիք ուրիք կալվինականիք այլև ուղղափառք, որք ունին և հրապարակական եկեղեցիս. Գլխաւոր գեղք նոր են :

Սպիտակ գիւղ. ըստ գերմ՝՝ Վայսեք հայն. որ ելանէ ՚ի ՀիքդելդԷկ լճէն, ու հոսի հիւսիսէն քաղքաւ միաջ ըստ Կասիր գիւղ կոչեցեալ գեղոյն, կամ վտակին՝ յորոց ելանէք գետ՝ որ պարզապէս կոչի մինոս. որ և յետոյ մտանէ ՚ի պատկերիս :

Նապ. որ և Վալդ Նապ. որ առ վիլհէլմ աւանաւ ՚ի վերին պալատականութէ խառնի ՚ի Հայդ Նապ կոչեցեալ գետն :

Էնէք. որ ծագէ ՚ի գաւառէ աստի գնայ ՚ի պօհեմիա : Բէռլա. որ խառնի յԷկեր գետն :

Սալա, կամ Սաալէ. Բէռնից. ևն :

Իշրկիր նոր ըստ մասին լեռնային է և ըստ մասին գաշտային. գաշտայինն է ուրիք զի բարի է և արգասաւոր. և է զի՝ քարուտ և աւազուտ, ուստի և անբեր : Սակայն ժրաջան մշակութիւն բնակչաց նոր և գիւրեր չնեղող ունդրծ. վասն որի զամ հարիւրաւոր իշխային կենաց բաց ՚ի գիւղս : Ունի և ազգի ազգի հանքս, ոյր՝ երկաթ, պղինձ, կապար, և արճասպ, ծծումբ, և անասին. և կան պատճական, և գունագոյն մարմարիոն : Գոհանին և բուրք ոսկւոյ և արծաթոյ. այլ վտ անշահութէն լքեալ կան անգործ : Ունի և հանքային ջուրս առողջարար : Կուսակալն պրանտէնպուրկեան վտ այսր գաւառի ունի տեղի ՚ի կայսերական ժողովս դերմանիոյ. որ և է միյերկուց իշխանաց անտի, որոց անկ է գումարել զժողով շրջանակին Ֆռանկօնիոյ : Կնիք նոր վտ նօրիմ այերայ է սեաւ առիւծ թագ ՚ի գլուխն ձևացուցեալ ըստ. բացեալ ունելով զժանիս, և զլեզուն ՚ի վեր արտաքս ՚ի վր ոսկեգոյն եղեամայի : Իսկ տասն գիւղ կան մնացք նոր ասի Թէ յամին 1730 հաղիւ հասանէր իբր ՚ի 25000 վէնէկեան ոսկի. բայց այժմ Թուի Թէ առաւելեալ է յոյժ յոյժ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նոր են հետագայքդ :

Պայրոյթ, կամ Պայրոյթ : Ե առաջին ՚ի վեց գլխաւոր քաղքաց սորին կուսակալուէ, և աստ կուսակալ իշխանի նոր, և գլխաւոր ժողովոց կամ առենից նոր, շրջապատեալ յերից փոքրիկ դետոցունք են կասիր գիւղս. Ա՛խթելպափ և Սէնկելպափ : Գլխաւոր շինուածք նոր են տաճարք իշխանին որ ՚ի 1753 այրեցաւ, այլ յետոյ վերստին չինեցաւ հոյակապ և քան զառաջինն. գլխաւոր եկեղեցի քաղքին, որ է ՚ի ձեռս լուտե-

բանանց, ոչ և Ժողովրդանոցն կոչվիւնգհամայ. ունին անդ և ուղղափառք փոքրիկ մատուռն. ուր կատարեն զնձային պաշտամունս։ Ի՝ ի քէքի առա և դարոց մեծ, զոր հիմնեաց ի 1664 կուսակալն քրիստիանոս էրնեսդոս. վի և կոչի դպրոց քրիստիանա էրնեսդեան. և Ձեմարան գիտութեաց. և յարուարձանի անդ նէր անկեանոց մեծ. ևն։ Ա՝յ քէքէ բնմանքի մեծամեծ վնասս կրեաց ի հրկիզութենէ։

Սէ գնդի։ Քաղաք առ պրանտէնպուրգեան կոչեցեալ լճիւ, իբրև կիսաժամու հեռի ի պայրայթայ. չինեալ ի սկիզբն ԺԷ դարուն, ի կուսակալէն գեորգեայ գուլիելմոսէ. և ճոխացուցեալ պէսպէս պատուերք ի փիդերիկոսէ կուսակալէ. որ զնկեզեցին սրբուհւոյն սոփիայ ետնագրեալ ի 1711 արար ժողովատեղի տապետաց կարգին՝ որ կոչի անկեղծուեան ի նմա սահմանելոյ. և յայնմանէ եկեղեցին այն կոչի մատուռն տապետաց։ Ի մէջ չինուածոց սորին քէքի երևելի է և դղեակն իշխանին մեծ և գեղեցիկ. որ ունի և պարտէզ վայելուչ։ Ի սմին քէքի գործեն պատուական յաղնապակի անօթս սպիտակս և մխրագոյնս, զորս գեղապարդն ոսկւով և արծաթով։ Ցղկէն անդ և մարմարիոն քարինս. և գործեն զանազան գործածս ի քարանց անտի։

Գաւ՝պան։ Ի երկրորդ ի վեց գլխաւոր քաղաքաց անտի, յառաջագոյն լեալ սեծոս կուսակալ իշխանին նր, առ սպիտակ մեհեանէ, ի գեղեցիկ և յարգանդ հովտի. բնակիչք նր լուտերական են, բայց գտանին ի նմա և ուղղափառք որք յառնձին տան կատարեն զնձային պաշտամունս։ Ի 1430 համալսարանք հուս յովհաննու հերհսխովսաւսեան զբովանդակ քէքն ը հուր և ը սուր անցուցին, և զքէհներ նր և զկրօնաւորս և զհուսանս չարաչար խողխողեցին։

Պլասենպուրկ։ կմ բլասենպուրկ։ Ի դղեակ, կմբերդ ամուր ի վր լերին. կոչեցեալ Նոր պլասենպուրկ. առ ի զանազանուել ի հնոյն՝ որ չկ այժմ։ Ի 1554, եղեալ պահպէրկայ, և վիրջպուրկայ, և հօրիմպէրգացիք զկնի ընդերկար պաշարման առին զբերդս զայս, և հիմնայատակ արարին զնա։ Ա՝յժ ապա ի 1557 բռնադատեալ ի կայսերէ՝ ի հաստատումն վնասուն տաժանից 175000 ֆիւորին. ը 31820 ոսկի դեալ փիդերիկոսի կուսակալի նմն, որ վերտնէն չինեաց զբերդն։

Հօֆ.

Հ.ՔՔ. ոսամկ" Շքապէտ ցամ Հ.ՔՔ. լու" Գոռերիա վարիսէօ բամ, կիմ Գոռերիա ռէնէդիանա, և կիմ պարզաւիս՝ Գոռերիա : Ի երէկ ՔՂՔ 'ի վեց գլխաւոր ՔՂՔայց անուն առ սալա գետով. ունի 3 արուարձանս. և 4 եկեղեցիս, և գոյրոց մի մեծ, և գործարան ասուեղէն իրաց : Այս քաղաք չինեցաւ 'ի ԺԴ դարուն, զինել քանդելոյ առաջնոյ ՔՂՔին. որ էր Ժմկս Ժմկս բազմապատիկ վնասս կրեաց 'ի հրկիզուեց և 'ի պատերազմաց : 'Ի չրջակայ վիճակի սորին ՔՂՔի գտանի պատուհանան մարմարիոն կարմիր մոխրագոյն և սեաւ. և այլ տեսակ մի մոխրագոյն մարմարիոնի, որ ունի 'ի վէր կարմիր նիշս իբրև զչիեթս արեան :

Վէսնէպէէլ : Ի չորրորդ 'ի վեց գլխաւոր ՔՂՔացն, կառուցեալ 'ի մէջ լերանց առ բլուրս դետով, բազբեչէն. չինեալ 'ի կանուխ Ժմկ 'ի պատճառս բովուց ոնադի, այն է՝ խալայլի որ է առ նովաս : Այս ՔՂՔ բղխէ անգամ մեծամեծ վնասս կրեաց 'ի հրկիզուեց. և 'ի 1731 գրեթէ բովանդակ այրեցաւ. այլ յետոյ վերստին չինեցաւ լաւ ևս քան զառաջինն :

Վէյսէնէշապէտ. 'ի հն" Վէյսէնէյէրէն : Քաղաք փոքր առ եկեր գետով 'ի բարձրաւանդակ խոշոր ասպառաժուտ վայրի. 'ի նախնումն ունէր առաստաղեր քովս անուդի. ուստի և էր բարեչէն, այլ յետոյ 'ի նոճաղիլ քովս ցն, և 'ի պատճառս պաուերազմաց և հրկիզուց եղեծէ աւերեցաւ :

Էյխէնէպէրէ : Քաղաք փոքր և դղեակ առ սէլվինկ գետով. առ որով գտանին քովք պղինձոյ և երկաթոյ :

Մ Ինէպէրէ, կամ Մ Էնէպէրէ. Պէնէդ. Գէոյսէն, կամ Գէորսինս. Բէնէդ. Նայշտապտ ամ Գոռնէն : Են փոքրիկ ՔՂՔք 'ի սմին իշխանութե :

Էրլանն : Ի վերջին 'ի վեց գլխաւոր քաղաքաց անտի, յայնկոյս լերանց մերձ 'ի բէնսինկ գետն. քաղկաքեալ բերկուց քաղաքաց. յորոց մին կոչի Ազտ. Ցհին Էրլանկ, իսկ երկրորդն Նայ կամ Սորքրիսհան Էրլանկ : Էրկոքին էս գեղեցիկ են, և բարեչէն. բայց մեծագ երկրորդն որ է նորաշէն, զոր 'ի 1686 սկսաւ չինել կուսակալն քրիստիանոս Էրնէստոս, և կոչեաց զնա յիւր անուն Նոր էրլանկ : Ոչ է մի 'ի դեղեցկագոյն ՔՂՔացն դերմանիոյ. վն զի փողոցք նր լայն են և ուղիղ. և ամ ոունք գեղասուր փողոցաց նոր են և հռայարկք. իսկ որք են յանկիւնս փողոցաց՝ քառայարկք : Բոլոր տարաժուղել ՔՂՔին է 800 քառակուսի քայլ, բայց տա-

կաւին չև է լցեալ տումբք. ոչ և չըվնասեալ պարիսպք
նր որ է յորձաքար վիմաց, չև և է կատարեալ։ Ու-
նի հրապարակ գեղեցիկ քառակուսի 110 քայլ ըն
երկայն, նոյնչափ և լայն. յորոյ արևելեան կողմն
են հոյակապ ապարանք կուսանաց իշխանին՝ քառա-
յարկ. և բովանդակ ի կոփածոյ քարանց. և չետևոյս
նր պարսպէ գեղեցիկ։ Երկք եկեղեցիք կան ժողո-
վրդանոցք են ի նմ. յորոց գլխաւորն է լուսերա-
կանաց. զի ազանդ նոցն է առաքելոյն և նախապատիւ ի
սմին քրիստոսական երկուքն կալվինականաց, մին գերմա-
նացուցիկ միւսն գաղղիացուց տարագրելոց ի գաղ-
ղիոյ՝ որք ապաստան արհեստս մտածին յայս քղաք։ Ու-
նի և համալսարան. զոր ի 1743. փիլիպիկոս կու-
սակալն սաս փոխադրեաց ի պայրայթայ. ուր միով
ամաւ յառաջ հիմնեալ էր նա ինքն. և միայոյզ ըն ձե-
մարանին աշնհակաց, զոր ի 1708 հիմնեալ էր
աստ քրիստոփանոս ագոստ ի գօրքաւայ։
Նայչտադտ, հանդերձ յաւելուածովս առ Ա-
ռաքել գնտ-
ան ի զանազանութիւն յայլոց համանուն քղքաց։ Ի
հինգերորդ ի վեց գլխաւոր քղքաց սորին կուսա-
կալութիւն՝ յայնկոյս լերանց, ան աիշ փոքրիկ գետով
Բնակիչք նր լուսերական են. և ունին երկու ե-
կեղեցիս. մի ժողովրդապետական, և միւս ևս յան-
կեանոցի անդ։
Պայէրսթորֆ. Նայ։օֆ։ Են փոքրիկ քղքք ի սմին
կուսակալութ։
Հ։նէ։ Դղեակ ամուր ի վր գեղեցկանիստ լերին.
առ որով յոտս լերին է Եբ։հայմ աւանն բարեշէն։

Լուսակալութիւն Ժօլդպախայ, կամ Ալ Հաբախայ։

Այս կուսակալութ ձգի ի մէջ գուլնիախայ որ
յայնկոյս լերանց. պատնէրկայ, վինգհահայ-
մայ. վիրգպուրկայ, բօթէնպուրկայ, հալլա քղքին
սուէվիոյ, եւլանկենայ, օդդինկենայ, այնշդեդտայ,
վերին պալատականութ, և այլոց զանազան փոքրիկ
իշխանութ։ Եբ։ ունի 15 քղքս, և 17 աւանս։
Բնակիչք նր լուսերական են։

Իակ գլխաւոր գեղք նր են Ռ։նեպրդ. որոյ մի մասն
էլանէ ի դաւառէ սասի, և կոչի Ռ։նեպրդ սթրին կամ
քհանայթնէյ, և միւս մասն ի կոմսութ բարբենհայ-
մայ ոչինչ կալի հեռի ի դեղդինհայմ քալաքէ, և
կոչի Ռ։նեպրդ վէրին. կամ առեվէյ. ապա առ կէօրկենս
կիմնատ քղքաւ միանան ի մի գետ, որ այնուհետև
անուն

անուանի Ռէգինէ, և Ռոսպանիա. որ յայնկոյս Ֆիրթ քղքին յինքն ընդունի զրէկինից գետն, և անտի անդր յոմանց կոչի Ռէգինէ. լա՛ Բէգնիցա. կամ Բէգնէսա. իսկ այլք պահէն զառաջին անունն:

Ալտիւլ, որ ելանէ 'ի գուլմպահայ:

Եալտ, որ գայ յելվանկենայ:

Վէրնէ, որ յինքն ընկալէ զսուլպ գետն՝ մտանէ յօդ գինկէն:

Դոսպէր, որ անկէ ընդ այս գետս, մտանէ յեզեր գինկէն վերջապուրկայ:

Երկիր նորա թէպէտ լեռնային է և ուրէք ուրէք աւազուտ, սակայն ընդհանրապէս խոտերով լաւագոյն է քան զերկիրն գուլմպահայ. զի ունի գրեթէ պամենայն տեսակս արմտեաց, և պտուղս, և ծխախոտ. ունի և գինի պատուական, և արօտս անհամեմատ, և անասունս ընտանիս, և վայրենիս. և մարմարիոն դեղնագոյն, և պղպեղի քար, և երկաթ, և հանքային ջուրս: Գոտանին անդ և այլ մետաղք. այլ սակս անշահումն իւրեանց թողեալ կան անդործ: Կուսակալ իշխանն պրանտէնպուրկեան՝ ունի տեղի 'ի հայսերական ժողովս 'ի մէջ իշխանացն գերմանիոյ, և 'ի միասին ընդ եղբայրն պամպէրկայ գումարեն զժողով ըստ ամենայն ինքնակալ գոտմարեն զժողով ըստ ամենայն ինքնակալ գոտմարեն զժողով ըստ ամենայն ինքնակալ գոտմ

Նորաշէն գաւրոյն հոյակապ · ոմն և սինակոսեան հրէից ։ Ունի և արուեստանոց , յորս գոհանին տարեզք վայելուչք , և չինուածք դեղեցկիք ի պետս զբօսանաց մեծամեծաց քղքին · այլ և գործարան պատուական յաղճատակեայ անօթոց ։

Ահա քղք զակիզքն իւր ունի ի մեհեանանէ անտի սէգն գումբերդեայ , զոր ի 750 չինեաց գումբեր-գոս որդի ն կոսբերտոսէ դքսէն , և ետ բենդիկտեան միանձանց · ապա առ սակաւ սակաւ չինեցան առ նովաւ բնակուիք , յորմէ կազմեցաւ քղքս այս ։ Ապա ի ժե դարուն մեհեանատեան այն տուեալ կանոնիկոս կրօնաւորաց ի կարգէն սէգն օգոստինոսի · յետոյ իբրև զօրացաւ ի քաղաքի աստ աղանդն լուտերական , ի 1563 թուականն անուն կրօնաւորք · և մեհեանատեն եղև տեղի տեառնադարաց և քարտուզարաց սորին կուսակալուն · ուր փոխադրեցան և մատեանք և գպրոցք կուսակալին ։ Եւ ի 1610 ի նորսգէն կիմ ի լինելեն միաւորեալ զրովնադակ եկեղեցի ն՝ , գտան նշխարք սէգն գումբերդոսի , և ձեռագիր գրուածք ինչ նր ։

Շքեղապէս : Քաղաք երեսելի , և մի ի գլխաւոր քաղաքացն ուրշլանտի ի հռանքեռնիոյ հատանի գրամն , հառուցեալ յարդասանդ վայրի առ համանուն գետով · որ անցեալ ընդ քղքն յերկուս մասունս բաժանէ զնա : Եւ թէպետ չէ այնչափ ինչ մեծ , սակայն բազմամարդ է և գեղեցիկ · ունի չինուածս գեղեցիկս · և գործարանս պէսպէս արուեստից · զի կարի ծաղկեալ են ի նմ արհեստք · ուր բազ ի հասարակ առուեստակերաց գործեն պէսպէս ոսկի և արծաթի ժապաւէնս , թէլս՝ այն է սրմա · ոսկի , արծաթի , պղոպատեայ , և երկաթի , և զանազան ձեռակերտս պղնձիս և յայլոց հրահալելեաց Հանապարհաւ գործիոց · ձուլեն և զաղափարս վասն այլևայլ իրաց : Գործեն անդ առաւել ի ջերմուն սեաւսկս սաղան , որք անուանի են ըստ մեզ սեղան · այլև սպասեական սեանսպան բիմս յոյժ · զի յայսմ արուեստս են ի քղքի 200 գնաւոր արուեստաւորք · և 300 գործաւորք ըստ նոքօք · այլև աղնիւ գորգս՝ այն է խալի · յորս ի ձեռն զանազան գունոց ձևացուցանեն պատկերս մարգկան , և այլ սէսպէս ծաղիկս : Շինեն սաս և ասիճ · սակայ անուշահոտուլ իմն սեր ևայ Ծիսխատոյ , և փաթուիլճ ձորձան վաճառեն : Գործեն և չուխայ , և կերպասս , և այլ զանազան իրս : Անուանի է և աշխար սորին քաղաքն նոր[լուծ]

նուրբ և ասլիսակ, զոր տանին և 'ի հեռաւոր տե-
ղիս: Այս 'ի 1528 շարադրեցան գլուխք բանից,
որք եղեն հիմն և գաղափար ապաստանի խոստա-
վանութեան: 'Ի 1686 գաղղիացի կաթոլիկանք ուխտ-
եանք, որք զառաջինն սարադրեցան 'ի գաղղիոյ առա-
ջիկ հաստատեցին զընակուն իւրեանց, և սկսան
արհեստս մանծին 'ի նմ:

Լանկինգեան. 'ի հն' Ընկա: կամ Ընկա: Քրիք փոքր՝
այլ պարապատատ առ ցկինն գետով. ուր գործեն
պատուական մարմս: 'Ի 1720 երևելի մասն նորա
հրկեզ եղև:

Ֆիրմ: Ի աւան մեծ և բազմամարդ առ ոչխարից
գետով, յորում յայնկոյս քաղաքին խառնի բեկ-
նիչ վտակ: Ընակիչք նորա ըստ մասին են ընդ-
հանուրիւք ծնօղ յայսկոյս, եւ մասին նորին կերպ,
և եւ մասին պատկերկոյս, յորոց գրեթէ երբորդ-
մասն հրկեզք են. որք ունին անդ սեփական տաճար,
և սինագովկայ մեծաչէն, և տպարան. իսկ մնայեալքն
յուսաերական. և գրեթէ առ հարկ արհեստաւորք.
վն զի նք' որք ոչ կարեն մտանել 'ի դասս արհես-
տաւորաց, այն է' էանաֆիկ նորին կերպիկոյս, և որք
ոչ կարեն բառնալ ծանր ծանր հարկս էգելը 'ի վէ
արհեստաւորաց նորին կերպիկոյս, եկեալ բնակին աստ.
որով և օրըօրէ բազմանան 'ի սմա արհեստաւորք:
Բօր: Քաղաք փոքրիկ առ համանուն փոքրիկ վտա-
կաւ, որ յայնկոյս քաղաքին խառնի 'ի ոչխարից. ու-
նի դվնակ պատուական չինեալ 'ի 1535. և գալոյց
մեծ լատին եկեղեի. և արուարձայ պարապաց երիս աղ-
րուարձանս. 'ի քաղաքի աստ գործեն առնուագանս
ազնիւս, ժաղաւէնս, այն է' չերիստս յոսկեզօծ և
յարծաթազօծ պղնձոյ, և տաւէղիչն կերպասս: Այս
տեղի՝ է քաղաք ապաստանի կայսերական վն նոյ,
որք գործեն զմարգասպանուն դիպուածով առանց
յանգադոյն խորհելոյ և հաստատելոյ 'ի մտի:

Վասսերբուրգինն, կամ Վասսերբուրգինքինն: Ի մի'ջ
դևեռաւոր քաղաքաց այսր կուսակալուե առ. վերինոյ
գետով. որ ունի դպրեվ պատուական:

Վանդինգառուն. Վինդոպոտ. Հայլոպրոն. Մերգեն-
թորփ. Քասդրվեան. Բրայլսհայմ. Լայդերհաուսեն.
Բրեմերվինն. Ոսքֆելհայմ. Մանհեյմհայմ: Են փոք-
րիկ քաղաքք սորին կուսակալուե:

Լոմաուէ հէնհէպէրէյ ։

Լոյս կոմսուէ կիմ գաւառ. ձգի 'ի հիւսիսակողմն Քռանքօնիոյ առ վերին սպքօնիայիճ. յարևելից՝ ունի իւր սահմանակից զդաւուրկ և զվարցպուրկ. 'ի հիւսիսոյ՝ զկօթա և զայսենան. յարևմտից՝ զհասախա և զեղսուէթին փռուսայ. իսկ 'ի հարաւոյ՝ զնեղսուէթին վիրպուրկայ ։ Տարածուինր 'ի հիւսիսոյ ընդ հարաւ՝ է երկն 6 մղոն. իսկ յարևմտից յարևելս երկն 5½ ։ Եւ ունի 10 քաղաքս, և 5 ուանս. և բնակիչք նր ամ հերկ լուտերական են. միայն 'իշխող գալուէն քաղաքի գաւանին և կալվինականք ։ Գլխաւոր գետ նր է Վէսա. որ հոսի ընդ մէջ այսր գաւառի յերկուս մասունս բաժանէ զնա. և յինչն ընկալէ զայլ ևս փոքրիկ վտակս, գնայ 'ի հասախա ։ Երկիր նր լեռնային է, բայց ոչ ևս բլմանգաստանս արգաւանդս, ուստի և դլխաւոր բերքնր են արմտիք. ոչխարն և ծխախոտ, և բաւս արծաթոյ և պղնձոյ ։ Այլ յաճախագոյն են բազք երկաթոյ ։ Գործեն անդ և այլ, եռացուցեալ զաղի ջուրս. և ուրեք ուրեք գտանին և հանքային ջուրք բժշկականք։ Այս գաւառ յառաջագոյն ունէր իւր սեփական կոմս. որոց տոհմն 'ի ժ. դարուն բաժանեցաւ յերիս դլխաւոր ազգս, կամ տուներ. ուստի և գաւառն 'ինոյնչափ մասունս տրոհեցաւ ։ Ապա 'ի 1583 'ի սպառիլ սերնդոց նոցա՝ էանց 'ի տունն սպքօնիոյ, և բաժանեցաւ 'ի վեց իշխանութիս սպքօնիացոց. որք են՝ Տունն կայսրընտրութ սպքօնիոյ. Տունն գքսուէ սպքօնիոյ վայմարայ ։ Տունն գքսուէթ սպքօնիոյ մայնունկինայ ։ Պռուքս կօթայ և գօպուրկայ ։ Տունն դքսուէ հիլդպուրկհաուսէն. և իշխանն հասախա քաստէլայ ։

Այ ասկն 'ի վերստուէթ իւրեանց յիշատակեն ըզդաւառս զայս, կոչելով զանձինս կոմս հէնհէպէրգայ. և դնեն 'ի կնիք իւրեանց և զնան այսր գաւառ, որ բաժանի 'ի չորս խորշս կամ խորանս, յառաջնումն և 'ի չորրորդին է սիւն և սլաք 'ի վերկալմիր հենթակայի. յերկրորդին և յերրորդն սեաւ հաւ 'ի դլուխ դալապագեղ բլոյ ։ Ընդն ասկն 'ի հայսերական ժողովս նաև վե այսր գաւառի ։ Իսկ դլխաւոր տեղիք նց են հետագայքդ. յորս կարդեն ասկնին մի մի դլխաւոր ատեանս, և իւրաքանչիւրն 'ի նախագրեալ իշխանաց նոքօք կառավարէ զման իւր ։

Շլայ-

Ըլայբնիկեն։ Քաղաք փոքր՝ ի նահանգն լեհաց աշխարհին Հէննէպերկայ, իսկ այժմ գիւղաւոր տեղին և առեւնակալաց այսր մասին առ չայոս փոքրիկ գետով. ունի դղեակ պատուական. և գպրոց մեծ և երեւելի։ Այս քաղաք ի 1555 գրեթէ բովանդակ այրեցաւ։

Սահլա։ Քաղաք փոքր և անպարիսպ առ Հայէլ գետով. ունի գործարանս երկաթելղնոց, ուր գործեն զէնս և պէսպէս արհեստակերաս պղոպատեայ։ Այս քաղաք երիցս հրկիզեալ. որոյ վերջինն եղև ի 1753 յորում 700 տունք ի մոխիր լուծան։

Իլմենաս։ Քաղաք փոքր առ իւր դեզով մերձ յանասաւն Թուրինկիոյ. ի իշխանութիւն դքսին վայմարայ սաքսոնիոյ. ի 1752 քաղքն ողջոյն՝ ընդ նմին և դղեակ ներ բովանդակ այրեցաւ, մինչև չմնալ ինչ ի նմա, բայց միայն վեց տունք յարուարձանի անդ. այլ եկողոյ վերստին չվինեցաւ։

Մայնոնկեն, կամ Մինկեն։ Քաղաք փոքր առ վէրմա դեզով ընդ մէջ լերանց. ուր բնակարդոս դուքսն սաքսոնացի ի 1681 յառնուզն զտէքսեթի քղքին, հաստատեաց զաթոռ և զբնակուն իւր. և կառոյց անդ նոր դղեակ. զոր կոչեաց Եղնոբէրգենպուրգ, յանուն եղիսաբեթի կողակցի իւրոյ. անդ ե գրաստունն սորին դքսի. այլ և դիւանն յիշատակարանաց հէննէպերկայ, որ հաւաքաց ե համօրէն տանն սաքսոնիոյ։

Վասունկեն։ Քաղաք փոքր և վաղնջական առ վէրմա գետով, որ ունի և դղեակ հին։ Բնակիչք նր մյակեն ծխախոտս, այն ե թիւրինգիան։

Շմալկալդեն։ Քաղաք բարեչէն և բազմամարդ առ ասս անտառին Թուրինկիոյ ի վր համանուն փոքրիկ գետոյ, որ առ սովին քղքաս յինքն ընդունի զՍպրէւն վտակ։ Ունի դղեակ պատուական ի վր մերձակայ բլրոյ, կոչեցեալ Վիլհելմսպուրգ. յառաջագոյն Վալտորֆ. այլև ազատանքս, և բովս երկաթոյ. ուստի ի քաղաքէն աստ գործեն պէսպէս արհեստակերաս երկաթեայս, և պղոպատեայս։ Այս քաղաք հռչակաւոր ե ի պատմութեան գերմանացւոց. վն զի ի սկզբան յերեսիւ աղանդոյն լուտերի բազմ անգիտեղեն ի սմ ժողովեալ վարպետաց լուտերականաց, որք հաստատեցին զմշտնջենական վէպտուն լուտերի. վէրք քղքս այս եղև իբրև հիմն հաստատուն այնր աղանդոյ՝ յորմէ և պատերազմ զոր յարուցին ի վր լուտերականաց ե կարծրս կայսր, և փերդինանտ

եղբայր

եղբայր նր, կանչեցաւ Ամաւգատեան պատերազմ։ Ա յս քաղաք հանդերձ չորհակալ վիճակաւ իւրով է ի լեհաստանէ մարքէլին հասեալ դասակեայ։

Սալոնիկէ։ Քաղաք փոքր առ վերա դեռուվ, կալեալ զանուն յերկուց սպերացց աղի ջուրց, յորոց մին է ի քաղաքի անդ՝ որ և լուսագոյն է. իսկ երկրորդն պատպտոյ Ղաբրիէլեծոս կոչեցեալ. զոր ևս ոչ ոյժ ցցեալ հանեն անտի աղ բերել։

Ոչխիլա։ Տիեմբ։ Են փոքրիկ քաղաք երկուց հասմանուն վիճակաց։ Ուր ունի փոքր ինչ կաղճաձև և նման վիրոյսաբիկայ։ այլ չիք ինձ քաղաք կամ այլ նշանաւոր ինչ տեղի։

Կոմաուէ՛ն այլ փոքրիկ եղեկանուէ՛ն ի ՀրՀանակն Փռանգօվոյ։

Շ վրցնեպերի։ Ի կոմսուէ փոքրիկ ի մէջ պատ պերկայ, գուլմալայ, օնօյպալայ, և վիրջ պուրկայ։ Տարածուի նր ի երկայն է իբրև 4 մղոն. իսկ ի լայն իբրև կէս. և ուրեք իբրև երդ ման միոյ մղոնի։ Բնակիչք նր կէս մի լուսաբուկան են, և կէս մի ուղղափառ։ Ունի իւր սեփական իշխան և կոմս. որ է մի յիշխանացն Թուրքիէ գերմանիոյ. և ունի տեղի ի կայսերական Ժողովս. ոչ և ի ժողովս չորհանակին Փռանգօվոյ։ Գլխաւոր տեղի նր է Ավրյենպերկ դղեակն. յորմէ և գաւառն և կոմսուն ունի զանուն։

Լեվենշտայն, և վերնայ։ Են երկու կոմսուիք կամ վիճակ. առաջինն ի մէջ դգաստեն վիրդեմպերկայ. և կոմսուն հօհենլօհեայ։ Իսկ երկրդն ի մէջ արքեպոսքոմն մակօնցայ և եպիսկոպոսն վիրցպուրկայ։ Այս երկու կոմսուիք են ի Թրուքէ մեյ կոմսի ի լեվենշտայն տանէ. որ ի պատճառս վերհիշեալոյ ունի տեղի ի կայսերական Ժողովս. նոյնպէս և ի չորհանակին Փռանգօվոյ։ Գլխաւոր տեղի առաջնոյն է լեվենշտայն քաղաք փոքրիկ։ Իսկ երկրդին վերհիշեալ որ է գլխաւոր քաղաք և աթոռ կոմսին երկուցունց կոմսուեց առ միեռս դեռուվ. յոր յայսմ վայրի խառնի Դաստէր վտակ անցեալ ի քաղաքն, զոր յերկուքսմանսնս բաժանէ։ Երկու պատուհասական դղեակս ունի, որք են բնակարանք կոմսին, և մի Ժողովարանի և կեղեցի. որ ի 1419 արարաւ կանոնիկոսական. ուր թէ միայն ուղղափառք այլ և լուսաբուկանք կատարեն

րեն զպաշտամունս իւրեանց. վն զի բնակիչք նորա խառն են ուղղափառք և լուսաբարականք. բայց իշխանք և սեռնականքը նր բովանդակ լուսաբարան են։ Կոմն լինկնդայնայ ունի կալուածս և յայլ գիւղս ազատ տեղիս. ըր ի լուբքնմդուրկ որ ի փիանտրա. ի չրջանակին վեռդ փալնայ, ի պօհեմիա, ոմն և ի սմին կոմսունեն վերթայմայ բերմ դղեակս, և աւանս և գեօղս։

Հօհենլօհէ։ Ի կոմսութիւն ըն մէջ մերկենթայմայ, վիրցպուրկայ, ծհօլցպահայ, և կայսերական քաղաքաց ռօթենպուրկայ և հալլայն որ ի սուեվիա, և գիւսունն վիրդեմպերկայ։ Տարածուն նր ի հիւսիսոյ ըն հարաւ՝ ի երկս 5 մղոն. իսկ յարեմտից յարեւելս 6։ Յառաջագոյն ըարձակագոյն էր. ղն պարունակէր գրեթէ զերրորդ մասն Փռանքօնիոյ. այլ այժմ ոչ ևս։ Ունի 10 քաղաքս. 3 աւանս, և 12 գղեակս. և բնակիչք նոյ լուսաբարան են։ Բաղումք ի քաղաքաց անտի թէպէտ փոքր են և անշուան, սակայն իշխանականս են. վն զի տունն հօհենլօհեան բաժանեալ է ի բերմ ճիւղս կամ տունս. յորոց իւրաքանչիւրն ունի իւր սեփական ի կոմսութէ անդ, ոլսով և կոմսունն կամ գլուխն բաժանի ի բերմ մասունս. և կանոք նր ի կայսերական ժողովս ունին 6 քուէ, բայց ի ժողովս չրջանակին Փռանքօնիոյ երկու ևեթ։

Գլխաւոր տեղիք նոյ են այսոքիկ։

Էհրիխեն. ի հն՝՝ Օրենհօվէ. Օրենհաբ, կամ Օրենհվէ։ Գլխաւոր քաղաք այսր կոմսութէ աս Օհրն փոքրիկ գետով. որոյ կէսն է սահն էհրինհէնայ. և կէսն վալտէպուրկայ. և երիսքին ունին ի նմ մեծաչէն բնակարանս, որք են գլխաւոր շինուածք քաղքին։ Սինգրինհեն. Վալհենպուրի. Նայնհայն. Փորխհենհեմ. Նէհեհհայն. Լանհենպուրի. Ինհելֆինհեն. Դրեխհաչի։ են փոքրիկ քաղաքք ի սմին կոմսութէ։

Բինհ։ Ի փոքրիկ կոմսութէ կամ գետաւն ըն մէջ ալբ եղեալսն մհօնյայ, և եղեալն վիրցպուրկայ։ Որ յառաջագոյն ունէր իւր սեփական կոմս, այլ ի սպառիլ սերնդոյ նոյ՝ կոմսութիս այս էանց ըն տրուելի պղեակայ իշխանաց՝ ի բերմ մասունս բաժանեալ։ Գլխաւոր տեղիք նր են Բինհ, և Լօր, քաղք փոքրիկք։ Երթպո։ Ի կոմսութէ կամ վիճակ, որ ձգի աս մեծն ալբ ի ձախակողմն գրեթէ մինչև ցՓռանքֆօրդ, աս երի ալբեղեալսն մհօնյայ։ Երկայնութէ նր է իբրև 5 մղոն. իսկ լայնութէն 3։ Ունի բնակիչս իբրև 23. կամ 24000, որք գրեթէ աս հարկ լուսաբարան են։

Կամ

Կոմս Նր Երկու քոյէս ունի ի կայսերական ժողովա
ի մէջ կոմսիկ Քռանքօնիոյ. իսկ ի Ժողովս չորևանա
կին Քռանքօնիոյ ասեն նր է ի մէջ կոմսից լինելքայ
և լիմպուրկայ։ Եթէ ունի իւր համանուն դքհասւ
ասեղն, որ է դքեակ վաղնջական, և Քղք փոքրիկ
առ Ա՛ն՚ն՚ն՚ գետով։

Լիմպուրկ. Սայնհայմ. Բայրէսպերկ. Վայսենհայ.
Վելդհայմ. Հաասէն։ են փոքրիկ իշխանութիք ի շրջա
նակին Քռանքօնիոյ, յորոց բաց ի լիմպուրկայ, որ
ունի մի միայն Քղք փոքրիկ, այլք չունին բնաւ քա
ղաքս, այլ միայն գեօղս և փոքրիկ դղեակս։

Հ՚ղ պատ կայսերական գաղատ՚ ի շրջանակին Քռանքօնիոյ։

Ա՛օրմպերկայ. Ը գերմ՚՚Նէրնպերկ։ Ի քաղաք ա
մուր գեղեցիկ և մեծաշէն կառուցեալ յաւա
զուտ վայրի, այլ արդաւանդ ի պատճառս ծիրգիան
աշխատասիրութե բնակչաց նր, և ըմբաշխալի սակս
բազմապատիկ շրջակայ գիւղօրէից և պարիսպաց.
և ոտգնէ ի բէկինից գետոյ՝ որ ը Քղքն անցանէ,
յորոյ վր են 6 քարաշէն կամուրջք. Թող զիայատ
կերտս։ Կրկին պարիսպս ունի ամրացուցեալ մե
ծամեծ և փոքր աշտարակօք. յորս եդեալ կան մե
ծամեծ հրազէնք պատրաստականք. և շուրջ զպարս
պօք նորա խրամ լայն և խորացատակ, որոյ շրջա
պատն է մղոն մի։ Եւ Քղքն ողջոյն բաժանի յեւթն
Թաղս ըստ մահալըէս. և ունի 500 փողոցս. և իբրև
8000 տուն։ ոլք գրեթէ բովանդակ մեծամեծք են
և քարաշէնք. այլ բնակիչք նր առ համեմատութե
մեծաւն Քղքին սակաւ են. Թերևս ի պատճառս
բազմապատիկ պատերազմից զոր կրեաց ամ
իբրև 34. ուստի ոմանք ի ոտնց անտի անբնակ են։
Բշխանք նր և գրեթէ բովանդակ բնակիչքն լուտե
րական են. բայց ի պատահմանս իւրեանց պահեն
մինչև ցայսօր ի ծխից կաթուղիկէ եկեղեցւոյն. և
ունի 17 և առաւել եկեղեցիս, յորս խրևակք է և
կեղեցին որ յն օնպոդասի մեծ և հռչակաւոր. որ 7
գրուն ունի. և է զարդարեալ պատկերօք անմերք.
պատուհանք նր և առաստաղք գեղեցիկ են։ Կան
Թէ հիմնարկեալ նր եղև ի 740. և Թէ նախ նուէ
րեցաւ աջն պետրոսի առաքելոյն։ Այսոքա նշանա
ւոր է և եկեղեցին հոգւոյն որ առ մեծ անկեղ
նո-

նոցիւ՝ քրքին. ուր է տապանակ արծաթի ոսկեզօծ կախեալ զառաստաղաց եկեղեցւոյն. յորում ասի՝ Թէ պահեալ կայ գեղարդն որով խոցեցին զկող փրկչին մերոյ. և փուշ մի՝ ի փշեղէն պսակէ նորա. և մասն ինչ՝ ի մորոյ նորին՝ ոմն մերոյ՝ ի սմին եկեղեցւոջ պահին և մեծապէն Թագն կայսերական, և գաւազանն, և սուրն, և ոսկի դնասակն՝ զոր ոսկի խնձոր կոչեն, զորս միայն մեծամեծ իշխանաւորաց ցուցանեն : Եկեղեցին սքէն եգիպտոս կոչեն ըստ այժմեան Ձախի. որ գեղեցիկ է՝ քան զայլ եկեղեցիս քրքին :

Երի՝ ի քրքէ աստ և բեմ մինաստանք արանց և կանանց՝ ի Ձախս ուղղափառութէ. այլ այժմ կէս մի գործոց են լուսերական մանկանց, կէս մի անկէլ. նոցք. իսկ այլք գործարանք պէսպէս արհեստից. ոչ և մինաստանն ուրեմն հետարկեալ այժմ է աշխոյ ձեմարանին նկարչաց : Մի միայն ուղղափառ եկեղեցի է՝ ի սմին քրքի նուիրեալ սքէն եղիսաբեթի. ուր ասպետք Թեւտոնեան կարգին կատարքն զշնծային պաշտաւնեայ : Բայց և՝ ինձ ունին սման լուսերականք. զի յայմ առաւօտուս լուսերական սարկաւագունք եկեղեցւոյն ՆԵՐՍԷՍ յակոբայ դնան անդր հանդերձ ժողովրդովք իւրեանց, և հանդիսական պաշտաման առնեն. զոր առաջին պատարագ կոչեն : Գտանին և կալվինականք՝ ի սմին քրքի այլ սակաւք. ուրք արտաքոյ քրքին յաւանէին տան կատարեն զպաշտամունս իւրեանց :

Իսկ յայլ ՀԻՆԵՒԱՒս քրքին երեւելի է ամրոցն կամ դղեակն ըստ նախնի ձևոյ չինեալ՝ ի վեր լերին. ուր բնակի առաջին առենակալ քրքին իբրև կայսերական քրքաւուխտ. ՝ի դղեկի անդ երեւելի են մատուռն սքէն վալպուրգայ, և միւս մատուռն սքէն մարգարիտոյ, դիւանոցն կամ պատարակն աստղաբաշխուհ. քսիոր մի խորին յոյժ և չորք պատարակք. յորոց երկուքն՝ ի քրքն հայեին, իսկ երկուքն յարեւելս և ընդ հիւսիս. խորհրդարան քրքին, որ է մէ՝ ի հնչնաւոր ազարանիցն դերմանիոյ, զարդարել Հայաստ. բագրատ նկարուք :

Երեւելի է և գրատունն հնոյ կամ նուաւանդ սակս բազմութէ պատմական հին ձեռագիր մատենից որ է՝ ի մենաստանի անդ. ուր յատաջագոյն գոմիկիեան միանձունք բնակէին : Նոյնպէս երեւելի է և գործարանն աշխատասիրոյց պատկերաց յովհաննու մկրտչի համանմանեան, որ է պատճառ [illegible]

բիմակերկայ Քրքրին, այլ և համարձեն գերմանիոյ։ ոչ և մեծաւոյս Ծաղկեցոյց զդիտուել աշխարհագրութե։ Այս Քրք՝ի վալ Ժամայ հետէ անուանի է սակս Ճարտար արհեստաւորաց իւրոց։ Թողում ասել զբնեալն երևելն նկարիչս, և զանդրիադործս, որք ըՀ Ժամս Ժամս Ծաղկեցան՝ինիմ։ Նաև այժմ բազ յայլոց բազմազգաւիկ սովորական արհեստաւորաց ունի քիմ գերազանց Ճարտար արհեստաւորս, որք պէս պէս գործեն՝ի փղոսկրեիս, ՝ի փայտեղինաց, և ՝ի հրազալեղեաց, և այն՝ դիբադին յոյժ։ և անուն սփռին ըՀ ամենից՝ որք կարի շահաբեր են Քրքրին։ քանզի բնակիչք նր իբր առհարկ գործուածոյ են, փոյթ, աշխատասէր, աջ ջալուրջ, Ճարտար և արագ՝ի գիւտ նորանոր կենցաղոգուտ արհեստից։ Նմին իբր մեծապէս Ծաղկեալ են՝ի սմին Քրքրի գրեթէ ամ արհեստք ոչ միայն մեքենականք, այլև ազատականք։ Ի 1500 չինեալ պետրոս հիւլե Նորիմպէրկացի՝զառաջին անուանաւոր ժամացոյց, ըՀ Ճեպի սահաթ։

Կառավարութի՝ սորին Քրքրի է աջնոյ ազատական խառն ըՀ ռամկապետութե։ զի զբուն ծերբակոյս նր կամ զդչխատոր տասանն կացուցանեն 33 տասնեակաց աղնուականաց, և 8 արհեստաւորց։ Աղնուական տասնեակքն բաժանեալ են՝ի 26 Քրքաւոյեստս և՝ի 8 նախագահս։ Ի քսան և վեց Քրքաւոյեստց անտի 13 ծեր են, 13 երիտասարդք։ որք զդչ զդչ, ըՀ ծեր մի ըՀ մոյ երիտասարդի Նօմնեակս չորս կառավարեն։ ապա այլք երկուք յայնոցդեն նշ նովին դեղեցիկ կարգաւ, որ բնիմ իմաստութե տահմանիչ է։ զի երիտասարդն ընդ ծերոյն կառավարիլով, ուսանի զեղանակ կառավարութե, միանգամայն և չտիսել զդահավիժ և զչուաստիպի դաստումն, և զայլայլժոյժ եւանդն։ և այսպէս՝ի տես երիտասարդութե կառավարել ըՀ բազմաժամանակեայ խոհական և փորձ ծերոյ։ որով կառավարել Քրքրին մեզ միշտ բազ բեհարդել։

Պարծիլ՝ի 13 ծերոյ տասն Նօմնն են առաջին աղնուականք։ որք կացուցանեն զեօճնադատաստանութեան տասանն։ յորոց երկու առաջինքն կոչին Երկդատաւորք։ Եօճն այք մատակարարեն զամ դչխատոր և զդաշտանի իրտղոչս Քրքրին։ որք և բնիմ անգամ ինքնանիք միայն Ժողովին։ Իսկ մնացեալ վեցն կոչին տասնեակաց բողբման։ Եւ և երեք առաջինն նախապահիմ Քրքաւեստն անուանին Երեք դատաւորք կամ

կիր Իշտափէտը. որք են միշտ կայսերական խորհըրդականք. և առաջինն 'ինչէ է ևս Քղքապետ կիր հիւպատոս կայսերական. որոյ բնակուելն է 'ի դղեակ անդր, և կոչի Բերդակալ։ Կոյնպէս և նահապետաց տակաւել 13 երիտասարդքն ըստ 'ի քաղաքապետուէ պաշտօնէ՝ վաթեն և զոյլ պէսպէս պաշտօնատարութիւնս։ Իսկ ուրեմն վերոյասացեալ Նախաւագ կիր երիցագոյն առնէնտալքն մնանեն յայլևայլ առևտուս իբրև դեսպանս։ Կոյնպէս և ուրեմն արհեստաւորք որք են ոսկեգործք, խաղախորդք, դերձակք, մետաքսագործք, չուխայագործք, հացագործք, և մուշտակագործք, այն է՝ քիւրքճիք, յաւուրս ինչ տարեկան առնեն Ժողովս։ Իսկ զնոսա ընդ քաղաքին բազկացուցանեն 200 քաղաքացիք յատենային կարգիք մարդկան։

'Ի վեր հիմնարկուեալ սորին քաղաքի զնշէն են կարծիք պատմագրաց. զի ոմանք առեն՝ Թէ է Սեկոփանեմ քաղաքն յիշատակեալ 'ի պտղոմէոս. և Թէ յետոյ կոչեցաւ Նէուռնպէրկ։ Սակայն Թէ հիմնեցաւ 'ի տրուանոսէ ներոնէ յեղբօրէ տիբերեայ կայսերս, և Թէ 'ի նմանէ կոչեցաւ Նէրոպերկ։ և ըստ ոմանց սկզբնապատճառ չինուելոյ այսր քաղաքի եղև նա ինքն տիբերիս ներոն յառաջ քան զլինելն իւր կայսր, 'ի ժամին յորժամ ածէ լեգեոնս հռովմայեցւոյն զօրաց ընդդէմ միւսոն 'ի Թրաւորացն Թուրինկիոյ։ Բայց այսք բազումք մերժեն զայս կարծիս իբրև անհիմն գնալովն. վասն զի զնոքա ինչ նշան, Թէ ներոնէն եկիել էցեն երբէք 'ի կողմանս յայսոսիկ. և այնպէս՝ Թէ ընդ այս չինեցաւ 'ի նորին կեցուց, և 'ի ժին կալաւ զանուն. որ էր մայրաքաղաք նշ։ Քանզի ասեն՝ Թէ նոքա որք 'ի նախնումն բնակէին յայն կողմն գերմանիոյ. որք այժմ կոչին աւստրիա, շդերիա, բաւարիա, եղիսուեր ասլացսլուրկայ են. սեպհական զաշխարհ իւրեանց ընդ բռնակալութիւն հնոյց դրաւել, խոյս տուեն յայս տեղի ոտոգեալ 'ի բերկինից և 'ի բրէանից գետոց. և 'ի պատսպարուել անձանց չինեցին 'ի բարձրաւանդակ վայրի ազդ մի դղեկի, և բնակուեցին ընդ առնուալ, որ յետոյ փոխեցաւ 'ի քաղաք. կոչեցեալ Քասդրում Նօրիեում. ըստ Դղեկաց նորին կոչման. որ գտանի նշանակեալ և 'ի կարի վաղնջական աշխարհացոյցս. ուստի և Թուէն լինել յայնդան զնծն կարծեցս։

Այս քաղաք է առաջինն 'ի մէջ կայսերական քաղաքացն Քռանիբռնիոյ, որ 'ի կայսերական Ժողովս ունի զէտեղի 'ի մէջ կայսերականքաղաքացն առեվտիոյ. իսկ

ինչ ՝ի չքվնահին Փռանգաստնիոյ զառաջինն ՝ի մէջ կայսերական քաղաքաց նը։ Եւ ՝ի չքնակոյ գաւառի նւբզում՝ ունի եւ իւրև այլ եւս քաղաքս փոքունս եւ գեղեակս. յորոց գլխաւորքն են։

Ազտրօվ. կամ Ազտրօվճ։ Քաղաք փոքրիկ որ ունի համալսարան երեւելի, և ՝ի նմ դրատուն մեծ յորմէ եւ յոլովանիս քրիստոփոր վակենագլ, զորմէ ասեն թէ էր աքանչելի ՝ի նմին ներհմտութեամբ։

Հնդրէյ. Վէնեան։ Են փոքրիկ քաղաքք առ բեկնիկ գետով։

Ռօթենպուրկ, հանդերձ յաւելուածովս առ գետոն բան։ Է ազատ քաղաք կայսերական, գեղեցիկ, հոյակապ, և ամուր, ունելով շուրջանակի հղբ պատ բիսպս ամրացուցեալ կամ լաւ և ասել զարդարեալ աշտարակաք. և առ նովաս իրաս, կառուցեալ առ սահմանաք սուէվիոյ ՝ի վր լերին՝ առ որոյ ստորոտաւ հոսի գետակը գետոն. յորմէ քաղաքն առնու ջուր ՝ի ձեռն ճարտարաշնոր մեքենայի՝ որով ելանել ջուրն ՝ի գլուխս աշտարակի միոյ, և անտի հոսի ՝ի վայր, և բաշխի յերիս մեծամեծ աղբիւրս, բաւական առ ամ սէաս բնակչաց։ Բնակիչք ներ լութերական են, և ունին անգ 5 եկեղեցիս. որոց գլխաւորն է եկեղեցին Ս. Յակոբայ. և գպրոց մի երեւելի լատերական, և այլ շինուածս ինչ գեղեցկիկս։ Կառավարութեն ներ է ազնուապետական. որ ունի երկուս գլխաւոր առաքանս կամ ժողովս, որք կոչին ներքին և արտաքին. առաջնակալք ներքնոյն ընտրին յատենակալացն երկրորդին։ Այս քաղք ՝ի կայսերական ժողովս ունի ղէ ձայն ՝ի մէջ կայսերական քաղաքաց սուէվիոյ. իսկ ՝ի չքվնահին Փռանգաստնիոյ ղէ ՝ի մէջ կայսերական քաղաց նը։

Վինտհայմ, է ազատ քաղք կայսերական փոքր առ այսս գետով, բաժանեալ ՝ի ներքին և յարտաքին. քնակիչք ներ լութերական են. և ունի մի միայն ժողովրդապետական եկեղեցի. և դպրոց մեծ լատին լեզուի. կառավարութեն ներ է ազնուապետական, ըստ այլոց կայսերական քաղաց. և ունի ղէ ձայն ՝ի կայսերական ժողովս ՝ի մէջ կայսերական քաղաքաց սուէվիոյ. և ղէ ՝ի չքվնահին Փռանգաստնիոյ։

Էվանգեռտ. ՝ի հն՝ Աւկսբուրգ. լս՝ Սանկտ-Ուրբան, կամ Ուռաստեհաս Սանկտոռում, որ Թարգմանի || Հասն Սուէվիացոց || ՝ի որ ասի Թէ սուէվիացիք ՝ի հաճ հասն ունէին ՝ի սմին տեղւոջ հասն ՝ի մինոս գետն։

Է

Ի ազատ ջրեր կայսերական փոքր, այլ բարեչէն առ մեռուսիւ. քանակիչք նր լուսերական են. և ունին գալոց երեւելի հիմնեալ ի կուստաուոսէ ադոլիսեայ չվեստաց արեւմտից։ Այս ջրեր հինէ, որ ի նախնեաց էր գեղ արեւմտեան. որ ի կայսերական ժողովս ունն գժիճ տեղի ի մէջ կայսերական ջրերուն սուեվիոյ. և ի չրջանակին Ֆաւանքօնիոյ զի ի մէջ կայսերական ջրերաց նր։

Վայենպուրի. հանդերձ յաւելուածովս Նօրմանոյ. ի չն՝ Վիլհելմպուրի։ Ի ազատ ջրեր կայսերական փոքր, այլ բարեչէն մերձ ի վիլհելմսուրկ չերդն ի կուստաւկալուեն օնօլցպաղոյ. քանակիչք նր լուսերական են. որք ունին ղերկու եկեղեցիս. և գալոց մեծ լատին ղեղեմբ. ի կայսերական ժողովս ունի զի տեղի ի մէջ կայսերական ջրերուն սուեվիոյ. իսկ ի չրջանակին Ֆաւանքօնիոյ զի կամ զվերչինն։

Յօդ. ը. Լուկեղեակական իշխանութիւք։

Լուսեռ Պամպերկայ։

Այս եպիսկոպոսութիւն հիմնեալ ի հիւսիսային իւր սահմանն դաւսպուրկ, և զվոկդեմատ. յարեւելից՝ ըզգաւսմպահ, և զնօրիմպերկ. ի հարաւոյ՝ զնոյն, և զնօլցպահ. իսկ յարեւմտից՝ զվերցպուրկ։ Երկայնութիւն ներ է իբրև 43 մղոն. իսկ լայնութիւն 10 աւելի։ Ունի 18 ջրեր փոքունս. և 15 սուսնս։ Քնակիչք նորա բամբակագործ ուղղափառ են, և կարի նախանձաւոյզ ուղղափառ հաւատոց։ Իսկ դլխաւոր գեղք ներ են Մեհոս, որ անուանէ ըզ հիւսիսակողմն ջեւրնի, յինքն ընդունի զգալ փոքրագոյն գետս. որք են Թօգաք, Լոյ, և Բէհանից. որ և Բատանցիա։ Երկիրք ներ պարարտ է և արգաւանդ. բերէ ցորեան և այլ ազգի ազգի արմտիս առատս, և պտուղս, և գինի ներ պատուականս. քրքում, այն է՝ զաֆրան։ Աւազ և գարնի, Լծուզ, կիտրան և նարինջ. յորս սակաւ անանձ զգեստս զայս կոչեն փոքր իտալիա։ Ունի և անասունս բազմս, և անտառս փայտոյ. այլև բազս երկաթոյ։ Ի հնումն ունէր իւր սեփհական կամս հզօրս. և ի սպառել ներկոյս նշ, ի 908, երբորդ ոտոն կայսր եհաս զայն ի պարգև դքսին պաւարիոյ, որդւոյ քուէիք իւրոյ, որ զինի նր կացուցաւ Թիր դեր։

ֆերմանիոյ։ Սա զկոմսուհիա զայս ՚ի 1006 փոխեաց յերկուսին. որոյ առաջինն եղև իբերարգոս ա-ռենադպիրն ալբայի. որում նոյնա լինչն ալբայն, և գչնոյ կոչակից ներ եառն այլ ևս կալուածս, և ընտրեալ զայնոսիկ զառաքեալսն ներ. և ընդ ելիսեոս պապն հռովմայ ոչ միայն հաստատեաց զնայիբերմինեան, այլ և աղաս կացոյց զնա յամ իշխանութեց. յոր ընդ կղնիմս պապն յաւել և այլ սպասեալ իշխանութիս, և ազատութիս. ուստի ենթական իշխանութիւն ներ չէ ինչ ընդհատ յարքեպիսկոպոսացն. կրե և զեվիկտորոն, զոր առնու ՚ի պապէն որ ոչ ևս փականնէ ալբեպիսկոպոսաց առ լատինս։ Իսկ ընդ աշխարհական իշխանութիս ունի զիրաւունս ՚ի մէջ նկեց-ղեցական իշխանաց ՚ի կայսերական ժողովս. և ՚ի չրջանակին Քառանգունիոյ՝ նոր ևս ընդ այլոց երկուց աշ-խարհական իշխանաց դատաւորել ՚ի ժողով զիշխանս այնր չրջանակի։ Կնիք կիներան ներ ևս առիւծ սեաւ ՚ի վէր ոսկի ենթակայել, ձգել ՚ի վէր յաջմէ ՚ի ձախ երիվ սրծաձի, կիմ ոսկիագոյ։ Բաժինն զոր ունի տալ ՚ի զօրս հռոմեցւոց, այժմ տայ 437 ֆիորին. ՚ի իւր 79½ վիննէս՝ ոսկի. Լսել յարկն հաստատեաց 574 դալլէս. ընդ 78 ոսկի վիննէս՝։ Իսկ գլխաւոր տէրքն նոր են հետեւեալքդ։

Պամպէրկա. ընդ գերմ՝՝ Պամպէրկ. ՚ի հն՝՝ Պապէնպէրկ. յայս անուն անուանեալ ՚ի պապայէ գոտեորէն ընդ ոտ-տանի կայսեր, որ ընդարձակեաց զնոյն զայս։ Ո-մանք և ասեն, թէ զառաքինին Բաբենպէրկ։ ՚ի ԲՓաֆ-ֆենպէրկ կոչեցաւ. որ թագաւորն || Լեառն քհնյկց ||. կիմ լաւ. և՝ Պայաերկ, ընդ առ լերամբ. ընդ նոյ ՚ի դրից և յեղուսրանէն, կիմ յայլ ինչ վանուց կալեալ զա-նուն։ Բայց այս չէ ինչ հաւանական. վն զի յընդ-դիմանել ՚ի նոր եղուսրէ, կիմ այլոց վանօրէից՝ գոյր զդրս այս։ Վոյ Թոռնէ զայսոյիսի անուսդդ բանս՝ մատիցուք ՚ի սատրագրուն զդրէին։ Ադդ՝ և սա գլխա-ւոր տեղի այսր եղուսրէ, և աճուռ եղուի նր, և գլխաւոր առնի. կառուցել ընդ մասին ՚ի վէր լերինն, կիմ բլրոյ, և ընդ մասին առ կողմն նր առ բետնից դեսով։ Բուն զդրն փոքր է, այլ դեղեցիկ, հոյա-կապ և մարդաշատ. պարիսպք նր ուրդք ուրդք խրամատ են և քանդիչ. զոր ասեն Թէ ժոլովն պա-սիլիոյ հրամայեաց քանդել ՚ի պատիժ ապստամբու-զդրացւոցն, որք ՚ի 1435 պատուիրեցին զինս իւրեանց ՚ի զդրէ անտի. ունի չուրջնանկի և խրամս պատ-ուականս, և արուարձան մեծ և բազմամարդ, ո-

քով Ճարճակի և Քիքեն, զոր բէտինից գետն յերկուս
տեղից Ճեհատանէ. ուստի և Քիքեն բաժանի յերկու
մասունս՝ 'ի վերին մասին, որ է 'ի վեր բերոյ, է
հոյակապ քնակարանն եպսկի, չինեալ 'ի հինգ 'ի
1702 յեպսկէն լոտարիոսէ Քիրանչիսկոսէ։ Այս է
կեղեցին սիրոյ գեղոգեայ մեծաշէն, յորում են գանուա
բանք ենրիկոսէ Ճ հինգերորդի սորին եպասարանի. և
կունեգոնդայ դշխոյին կողակցի նր. և բէմ պա
տուական նշխարք սրբոց, և գանձք մեծագինք։ Կա
նոնիկոսական եկեղեցիք սրբի սուփաննոսի, և սրբին
յակոբեայ. հոյակապ մենաստանն բենեդիկտեան
միանձանց. և մենաստանն կանանց սրբին Թեոդո
րոսի։ 'Ի միջին մասին, որ քաղաքին կամրջաւ կցի
Ճ վերնոյն՝ են բէմ գեղեցկաչէն տունք, եկեղեցիք
և այլ չինուածք յորս երեւելի է մենաստանն հանդերձ
եկեղեցեաւ, որ էր միաբանութեան յեանց. ժողովք
դասէտական եկեղեցին սրբի մարիանոսի. եկեղեցի
ճեմանոյն. և այլ ևս 6 մենաստանք երեք արանց,
և երիք կանանց. և անկեղանոց մի։ Անդ է և հա
մալսարան քղքին, կոչեցեալ Ճամարան ոտտունեան.
հիմնեալ յեպսկէն մեքենաէ ոտտունեան. և հին գեղեցիկ
եպասկան հանդերձ գեղեցիկ պարտիզիւ։ Իսկ երկրորդ
մասին, որ և է արուարձան քղքին՝ գլխաւոր չի
նուածք են հին հանոնիկոսական եկեղեցին սրբոյ
գանդոլֆոսի. և մենաստան մի կանանց 'ի կարգէ
սրբոյ դոմինիկոսի։ Առաջին հիմնարկուէ սորին քա
ղաքի ասի Թէ եղև 'ի 804։ Բազում անգամ գուա
ղեցան 'ի նմանէ կայսերական ժողովք։ 'Ի 1758 բրուս
սիացիք առին զքղքս զայս, զոր հանդերձ համօրէն
վիճակաւ լուրով Ճ ծանր հարկաւ տրկին։

Ֆօրհայմ, կամ Վօրհայմ։ Ի քղքէ փոքր առ վիսէնդ
գետով, որ յայսմ վայրի խառնի 'ի ռէհանից. և է սա
քղք հին, ուր ի ոմանց ծնաւ պոնտոս պիղատոս.
բայց անստոյգ իմն է. այնպէս՝ ոմանք ոչ ասեն, այլ
'ի միւս Ֆօրհայմ քղքի դնեն զծնունդ նր, որ է 'ի
վիճակին սբերայի. և այժմ կոչի Ֆօրս. չատք ևս ա
ռեն Թէ և ոչ 'ի մին յերկուց ասած։ Մ ենծն կարո
ղաս ևս ասել հաստատած մի ժողովրդեան սլաւայ,
կամ չկլաուեաց։

Կոբլենցապտ։ Քաղաք փոքր առ վիսէնդ գետով.
որ 'ի 1347 հանց Ճ տրուբ պահպէրկայ։
Պոդդենհայմ։ Վայնհէյմ։ Հօլհէյմ։ Շէնհէյ։ Վայ
մար։ Գառէբերդեան։ Տայնհ։ Գրծախ, կամ Գրահա
ան։ Են փոքրիկ քղքք 'ի սմին եպասէ. յորում են

և գլեակք և աւանք, բայց բովանդակ փոքր են և սակաւամարդ։

Լիսաբոն Ալէրդոբկայ։

Այս եպիսկոպոսն ունի իբր սահմանակից յարեւելից Պղտամպերկա, և զայլ զանազան փոքրիկ կոմսութիւնս։ Ի հարաւոյ և յարեւմտից՝ զվերդհայմ, և զարքեպիսկոպոսն մօկօնցայ, և զեպիսկոպոսն Փուլտայ. իսկ ի հիւսիսոյ՝ զհէննեպերկ։ Երկայնութիւնէր է 48 մինչև 80 մղոն. իսկ լայնութիւն 24 մինչև 3 52։ Եւ ունի 33 քաղաք, և իբր 11 աւանս։ Բնակիչք նոր ուղղափառ են. բայց գտանին ի նմա և լուսաբրականք ըստ, որք ի հասարակ եպիսկոպոսն ունին 25 ժողովրդապետութիւնս. և ուրեք ուրեք և կալվինականք, թէպէտ ոսկաւք։ Գլխաւոր գիւղքն են մենոս. որ ակնէ ի պատվերկայ՝ ոռոգանէ հարուստ մի տարածութիւն զգաւառս զայս։ Դաւապեր, և Եսքոդ. որք ոռոգանեն զհարաւային կողմանս նոր։ Երկիրն նոր սրգաւանդ է, ունի յորիւան և այլ արմատս, և պտուղս. և պէսպէս բանջարս պատուականս, և դինի ազնիւ. և արօտս խոտուէտս, և անասունս լնտիրս։ Այս եպիսարան սկիզբն կալաւ իբրև ի 741. որում առաջին եղեն սըն բաքարգոս ձեռնադրէլ ի սրբոյն վոնիփակիոսէ. և հաստատեցի ի զպարքայ հռոմայ հայրապետէն. զի Թէպէտ բազքքդէլ չ դնա ըբ եպան գիլիանոս եկն ի վերցպուրկ, ուր ըբ այն ժամս նստեր կոզբերտոս գուբան Թուրինկիոյ, զոր և մկրտեաց նա ինքն ըբ հայրապետն ի 687. այլ ոչ նստաւ անդ. ետաի առաջին եպս վերցպուրկայ եղեւ վերոյհաստիել սըն բաքարգոս. որում ասի Թէ պիսկոպոս արբայն Փրանկաց, կամ Փրանսազց ետ ի պարգև զգբսուհն Փռանքօնիոյ ըբ այնց հանդամանաց, ըբ որում է այժմ. կամ որ հաւանական և՝ և սատուգագոյն. ետ նմ մանուար կալըճաձս լինչ ի Փռանքօնիա. իսկ անունդ գբսուհ ըբ պէրնիկայ ի ժէ գարուն տոհաւ եպսին վերցպուրկայ. որում ի 1752 ժէ բենեդիկտոս պապն Չհորհեաց դեմիփորոն, և գնաչ արբեպիսկոպոս. առկայն է ըբ արքեպիսկ մկօնցոյ։ Իսկ ըբ որում գուբա, է ի կարգէ եպիսկոպոսաց գերմանիոյ, որոյ առաջի կրճն մերկ ասուեր. և ի կայսերական ժողովս ունի գէ տեղի ի մէջ եկեղեցական իշխանաց. իսկ ի Լիւբէանակին Փռանքօնիոյ ըբ կարգի եպիսկոպոս իւրոյ, նոր է աշ գառաջին գրէ։

կինք նր է դրօշ փոքրիկ բացեր, և կախեր զսակի նիզակէ, բաժաներ ի չորս խորանս ի կարմիր, և ի սպիտակ, յորոց ի միումն ի ինչան գքսուհեն Փռանգ քօնիոյ ձգեր կան կողմնակի կարմիր և սպիտակ և բիզք, և երեք կարմիր նիզք. և ի գլուխ կնքոյն եղեալ կան գաւազան և սուսեր: Եւ տարեկան մուտք նր հասանէ ց 500000 ֆիօրին. որ առնէ իբրև 90910 վէնէտկեան ոսկի դահեկան: Բաժին նր զոր պարտաւորեան է տալ կայսերական հրուէթե է 850 ֆիօրին. ք 154½ ոսկի վէնէտ". իսկ չորկին հասարակաց 826 րնտգալնեա, ք իբր 225 վէնէտ" ոսկի: Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են այսոքիկ:

Վէրօպոլի. լտ" Վէրօպոլիտամ. այլև Հերակլիօնիա: Ի գլխաւոր քիզ այսր եղեալ է, և աշտու եղեի նր, գեղեցիկ, հոյակապ, և բազմամարդ. ուր մենաստանք գեղով. որ բաց ի շրջապատ ամրութեց, ունի և բերդ կոչեցեալ Մարինպերի, կի ֆրանչիսկեան արտաքոյ քիզքին ի գլուխ բարձրացեր ժայռի. յորում գոյ ապարանք եպսկան, և զինարան, և եկեղեցի. յորմէ լեառն կի ժայռն, և բերդն ունի պանուն. զոր և համարին վանականքն զմայ եկեղեցիս Փռանչիսքոյնոյ: Իսկ քիզքն բաժանի յուրեն Թաղս, ք մահալէս. և գլխաւոր չինուածք նր են Նոր դղեակն, որ է քնակարան եպսկին մեծ և հոյակուռ. որոյ զաւալին վէմն հիման էարկ եղեան յովհաննէս փիլիպպոս Փռանչիսկոս կոմս չէնգօրնոյ, ի 1720. և կատարեցաւ ի Ձիկա եղեսին փիդէրինոսի կարդոսի կոմսին չէնգօրնոյ: Մայր եկեղեցին որդն գիլիսնոսի եղեալ, առ որով է հոյակապ մատուռն. ուր է գերեզման կոմսից չէնգօրնոյ: Կանոնիկոսական եկեղեցիք որդն յովհաննու, և որդն քոքարդոսի ազաւնոյ եղեալ քիզքիս. Ժողովրդապետական եկեղեցիք որդն պետրոսի, և սրբոյ հուդայ գերապատուական. Հոյակապ մենաստանն որդն անուանի ազնուազարմ տիկնոց: Երկու մեծամեծ մենաստանք բենեդիկտեան միանձանց. և այլ ևս մենաստանք կրօնաւորաց. յորս երևելի է մենաստանն հանգերձ եկեղեցեաւ, որ էր միաբանողին յիսուսեանց: Որ և եկեղեցին և ժողովատեղին առաքելոց Թևսոնեան կարգի. ուր և ասպետք կարգին մալթոյի ունին եկեղեցի և ժողովատեղի: Երեւելի է և համալսարան սորին քիզքի հիմներ ի 1403. որ և երեք գլխաւոր անկեալանոցք: Ի քիզքի աստ և չինուած մի մեծ. ուր գյանցաւորս դնեն ի գործ. և գործեն չուխա և այլ իւր

չար սատանէին գործածս ՚ի պէտս զինուորաց և այլոց եւս։ Ընդ յայտ՝ թէ յամին և երիր հինն արկաւ քերդին և տպաս քաքին։ Բերդն ՚ի նախնումն էր գնակարան դքսից Թուրինկիոյ. ուր բղմ անգամ գումարեցան կայսերական ժողովք։ ՚Ի 1587 յունիսի եղեա քաքիս տարտգրեաց ՚ի քէրքէ սահ չորս տասնակաւս, և զքաղաքացոց անսի յուսուցութեան։ խակ մնացեալքն ոյք գրկեթէ զկէսն քաքին կացուցանէին, գարձան անդրէն ՚ի կանխուղիկ ուղղափառ հաւատս։ Այս քաղ է մի ՚ի չորից գլխաւոր քաղաց սահմանելոց վն իւրաղուց դրամոց չորից նակին Հռանքօնիոյ։ Այս սովին քաղաս է լեառն հոլեցեալ Էշայ. որ բերի գինի աշնիւ անուանեալ Էշայն վայն. ՚ի գինի չդայնայ հաչակաւոր ՚ի Ֆրանս քաղնիս։

Հայպինկէլ։ Քաղաք փոքր առ մենոսիւ. զոր ևս փիդերիկոս կայսր Ժառանգեաց ՚ի փիդերիկոսէ վերջին դքսէն ռօմբենպուրգոյ. ապա ՚ի 1342 էանց ընդ հրուբ վիրցպուրգոյ։

Գաբլէնպէրգ։ Քաղաք փոքր առ մենոսիւ, ունելով 330 կամ 340 տուներ, որք վճարեն հարկս։

Ռօթենֆելս։ Քաղ փոքր առ մենոսիւ. ուր հաշիւ գտանին 70 տուներ, որք վճարեն հարկս։

Նայդենպէրգ առ սալայիւ։ Քաղաք փոքր առ սալա գետով, առ որով գոյ դղեակ մի բաւական Սալ, կամ Սալդպուրլ կոչեցեալ, որ ՚ի հնումն էր արքունի ամբարանոց. ուր մեծն կարոլոս յաշխարհ երթայր ՚ի զքաղաքս որոյ երկոց ՚ի Սալց անտառի։

Տէրքհայմ։ Քաղաք փոքր առ մենոսիւ. ուր ե մենաստան մի Ֆրանչիսկեանց. յորում գտանի հրաշագործ պատկեր ածամարն յաշխարհել յաբեստաւրոյց։

Օխենֆուրդ. լտ՝ Օքսենֆոռմ։ Ել քաղ փոքր առ մենոս գետով. յորոյ վերայ կայ անդ կամուրջ քարաշէն։

Գինհինկեն, Ֆրայբէնպէրգ. Հօմպուրգ, կամ Հօհենպուրգ։ Են փոքրիկ քաղաք առ մենոս գետով։

Գհաֆինկեն, մերձ առ սալա գետով։ Մերձ յայսքաղաք գտանին ջուրք հանքայինք բժշկականք։ Դրիմպերգ։ Դղեակ առ նովին գետով։ Գհենինգհօֆեն առ նովին գետով։ Մինհերպուրգ առ Լաբ գետով. Պինգհայմ. Ֆլորսհայմ. Մհերպուրգ, ևն։ Են փոքրիկ քաղաքք ՚ի ափն եղեամբ։

Լուծուի Ամպղեղդեայ։

Այս եղեսուի կի գաւառ ունի իւր սահմանակից գաւերին պալատականուին, գաւերին պավարեան, ղդեսուին նայսուրկայ, գերաբերնհայմ, և գնօլշ-սախ։ Ջասլաճուի նր չե մարի օդոյակի նշանակել։ վր զի կալուածք ինչ նր ձգին և 'ի յոնօլցսախ իշխանուե։ Ունի քաղք 10, և բնակիչք նր սահմրկ ուղղափառ են։ Գլխաւոր գետ նր է Ամպեկ, որ գայ յոնօլցսախ գաւառն, և յինքն ընկալնէ զԱն-դուեդէր, զԱրցոփ, և զՄուլ, որք են փոքրագոյն վտակք սորին գաւառի, մտանէ 'ի վերին պաւա-րեան։

Այս եղեսուին ոկիզան կալաւ 'ի գարուն. զի Նօրման կոչեցեալ տեղին՝ ուր այժմ է պիրզդեգդ դէհաւոր քաղք սորին եղեսուե, 'ի հռոմանաւեն էր կամ ազգ հիւրպաերկայ. յորոց մի ոմն իւդդերտ կամ ոմիդերտ կոչեցեալ եռ զայն տեղի սբց եղեսին վանք փակիեսի. և նա պարգևեաց վիլհադդոսի որդւոց քեռ իւրոց։ Ընդ այն ժամս տեղին այն էր անապատ անբնակ. ուր չկայր այլ ինչ, բայց փոքրիկ մատուռն։ Ապա վիլհադդոս չինեաց անգ վանաստան. առ որով սակաւ առ սակաւ բնակուելք մարդկանցմրմի տաղ եղև քաղ որ 'ի մեծամեծ կառնեաց անտի՝ կալաւ զանուն Պիրզդեգդ։ Իսկ նորն վռնիփակիոս ձեռ-նադրեաց վիլհելհադդոս քեռորդի իւր նախ՝ քհնյ, տալա 'ի 741։ կամ 746 եղև, որ և եղև առաջին եպս Պիրզդեգդ քղքի։ որոյ ժք բնակեդիկոսս պատմի հարբգեաց 'ի դաս սբց։ Ցետ այնորիկ առ տակա-սական ըարձակեցան կալուածք այսր եղեսուե ինչ 'ի պարգևս ընկալեալ իշխանաց, և ինչ ինչ գնով առեալ, որով եղև նր մի յեկեղեցական իշխանաց գերմանիոյ. որ 'ի հայսերական ժողովս ուներ տեղի 'ի մէջ եպսաց վերնայ և սբիրայի. իսկ 'ի ժողովս շրջանակին Քռանքոնեայ 'ի մէջ երկուց պրնատեպարկեան մարբգրաֆ գաւերական պախայ։

Իսկ ը եղեսուե եր ը արքեղսիե մնօնցայ. և 'ի նախնուեն կոչէր և արքեպատուար պրնեգսական աեհոգոյն մնօնցայ։ Ինիք նր եր արեահեի գաւա-ցան եղեսական 'ի վր կարմիր ենեհակայի. և 'ի գլուխ կնքոյն գաւառան, և ճեագ եղեսական, լատ-յեր։ Սակ նր զոր ունէր տալ ամի ամի կայսերա-

կան տրուէ էր 246 ֆիօրին։ քիբէր՝ 49 ռակի վէնէտ. և յարկին հերկաց 284 բիւղալէու, ք 14½ ոսկի վէնէտ" ։ Այլ ի 1803 ժողովն ռադիպօնայ եպարճ պայս եղեսպան, ուսլով զկայրճածս նր նոր կայսրընտրին աւլիղպուրկայ, ասց ի սեղեացս Վէրն֊ֆէլս Շբայզ. Ապենպէրկ. Ահրբպէրկ. Օհրընպաս. Վահրպէրկ. Հէռնհաէն. որք են ի տասրին մասին այսր վիճակի։ Եւ բաց յայլոց տեղեաց տրին եղեսպանի, որք անկանին յանսբահս և ի պայրայճ գաառան, որք առնան դքսին պավարիոյ։

Ազնատէր։ Ի գլխաւոր քրէք այսր եղեսուեէ, աֆեռս եղեսն նր, գեղեցիկ և մեծաչէն առ ալդ միւղ գեռով. որոյ գլխաւոր չինուածք են ապարանք եղեսին. և չինուածն հայակապ կիսէ տուն խորհրդոյ որ է հանդէպ նր. ուր գտաւորին ամ ժողովք քաղաքականք և եկեղեցականք այսր գաւառի։ Այսր եկեղեցին մեծաչէն, որ երկու գաս ունի. յորոց մին կոչի գաս ոգւոյն վիլիբաղդոսի առաջնոյ եղեսկ տրին քրէքի. ուր ասեն թէ ի 1745 գաւառ մարմին նորին տրյ եղեսկ. որում նշան յսվհաննէս անուն երրորդ կանգնեաց խորան մեծագին. ժողովրդապետական եկեղեցին ձեռամբն, և այլ ևս եկեղեցիք և մենաստանք յորս երեսիլ է սրբուհոյն վար. քուրթեայ, որ է ի մենաստանի կուստանց ի կարգէ ոգոյ բենէդիկտոսի կաառուցեալ ի վէր ապառաժուտ լերին, ուր յատագ խորանն անգ՝ որ գրաւեալ է գրեթէ զգռվանդակ լայնուէ եկեղեցւոյն, է տապան վիմափոր արտաքուստ պատեալ ոսկի թիթզամբք. յորում պահէլ կան բէմ յարգանօք ոսկերք հրծոց նորին սրբուհոյն վաղբուրգեայ. յորմէ ասի թէ բղխէ իւղ հրաշական, որ թափանցեալ ընդ վէմն չիմ առ չիմ ընդ ոսկի խողովակ հոսի ի բաժան ոսկի. զոր ապա հաւաքեն ի փոքրիկ շիշս, և բաշխեն ուխտաւորաց և բարերաց. որով բէմ բժշկութիք գործին։ Ջայս հասուցին յամին երկիցս ասեն լինել ի գարնան և յաշնան, թ ի ասնի նորին սրբուհոյն, և յաւուր փոխադրութիւն նր նշխարաց նորա. բայց երբեմն փոխ գժամին յայլում ժամի բղխէ իւղ. Եւ որ յաւէս զարմանալի է, մերձ եկեղեցւոյն ի ցածագոյն վայրի է գործարան ջրհերնանայ. ուր եփեն գարեջուր. և ասեն՝ թէ յորժամ բղխէ այն հրաշական իւղն, այնպէս յորդի ջուրն ի գործարանին անդ, մինչ անհնար է գործաւորաց գործել ինչ ի նմ։ Եւ ևս ասեն՝ թէ այն իւղ չունի զյատկութիսայլոց բնական

կան ֆաղոց, զի ոչ վառէ. և յարկանէն ի ջուր ոչ
ծեայ յերեսս ջրոյն. այլ խառնի ընդ նմ։ Այլ ոմանք
ջրային հեղանիւթ համարին զայն։ Վր սկզբնաւո-
րուն քրքեա ի վերոյ նշանակեցաք։
Պայնէրիա առ արդմիհլ գետով։ Պեբէնկ առ սուլց
գետով։ Կրեփենկ առ չվարց գետով։ Են փոքրիկ քա-
ղաք ի սմին եռուն։
Հիլդեբէյ։ Դղեակ ի վր լերին մերձ ի սուլց և
յարդմիհլ գետս։ Գիլֆենկեբէյ։ Դղեակ ի վր լերին
առ արդմիհլ գետով։ Հրնոպէրկ դղեակ ի վր ժայ-
ռի առ Նովին գետով։ Օպէրհսոյին։ Տընկեայ։ Նա-
կնֆելս։ Են դղեակք։
Իսկ ի ստորին մասին այսր եռուական վիճակի են.
Վէրնֆելս։ Շբայլ։ Քաղաք և դղեակ առ ռեցատ գե-
տով։ Հրգենպէրկ։ Դղեակ։ Հրնէրպէրկ։ Դղեակ։
Օկրնպաս։ Քաղաք առ արդմիհլ գետակաս։ Վահր-
պէրկ։ Դղեակ։ Հերրիպէն, որ ի սկզբանն կոչեցաւ
Հանեբէրգ։ Քաղաք առ արդմիհլ գետակաս։ Այս
ամ տեղիք այժմ են ընդ հրուբէ կայսրընտրին պավա-
րիոյ, ոմք և ի վեր անգր նշանակեցաք։

Կարգ Լեհաստանեան։

Կարգն Թեւտոնեան հիմնեցաւ ի 1191 ի պաղես-
տին յերկիրն ձր. և միաբանք կարգին՝ որոց
պարտ է լինել աղքատ նէնգէ ի վաղնջական ազնուա-
կան տոհմէ՝ անուանեցան Հասպետք կուսին մա-
րիամու, կամ եղբարք տանն Թեւտոնեան ընծաւորն
եկեալ ։ Սկզ գործ և պաշտօն էր պաշտպան լինել
քրիստոնէական կրօնից, և սրբ երկրին, և յօգնուել
հասանել ազքատաց և հիւանդաց։ Այս կարգ ի
1191 հաստատեցաւ ի ձ կղզեայ Հռովմայ հայրա-
պետէն. որ և ետ նմ զնուն սրբն օդոստինոսի.
իսկ ըստ քաղաքական իշխանուեն ի ձ ենրիկոս կայսե-
րէ։ Եւ գլուխ կամ կարգապետ կարգին՝ որ կոչի
մեծ վարդապետ, ընտրեցաւ ենրիկոս վալբրոդայ
ի պասսէնհայմեայ։ Սորա առ Ժմ մի կացին մնացին
ի պաղեստին. ուր բեմ բարեպաշտուէ և քաջուէ
վարէին զպաշտօն իւրեանց։
Ապա ի զօրանալ սարակինոսաց ի կումանան յայ-
նոսիկ, մեծ վարդապետն կամ կարգապետն ելեալ
յեմէյ հանդերձ կարգակից ընկերօքն՝ եկն ի վե-
նետիկ. ուր եհաս առ նա հրեշտակ ի կոստադոսէ
դքսէն մասովիոյ, որ խնդրեր ի նմ օգնուել ընդեմ

քրուսախացւոց հեթանոսաց. խոստանալով նոքա
զերկիրն՝ զոր ասէջ ի բրուսախացւոց անտի. որում
հաւանեցաւ մեծ վարդապետն հանդերձ կարգակից
քահանայիւքն: Եւ ի վերնոյն փոխադրեաց զաթոռ
իւր նախ՝ ի մարպուրգ, և անտի՝ ի մարիենպուրգ
որ ի բրուսախա. և առ ասկաւ ասկաւ տիրե-
ցին ոչ միայն հաստրիէն բրուսախոյ, այլ և գուբ-
լանախոյ, սէմիկալլիոյ, լիվոնիոյ, և այլոց բազմից
գաւառաց յայլազգ տեղիս. եւ մասին պատերազ-
մաւ, եւ մասին ի պարգեւս յայլազգ սիւտեաց. և
եւ մասին գնեցին:

Եւ Թէպէտ յետոյ զմեծ մասն յայնց կալուածոց կո-
րուսին, սակայն ասկաւերն ունին բեմ տեղիս ցրիւ
ստս և անդ ի գերմանիա. որք Թէ միայեալ էին ի
միմեանս, զերեւելի նահանգ մի աշխարհ կազմեցաս
նէին: Կարդալոյ այսր կարգի որ ունի ասացեալ
հոչի մեծ վարդապետ Թեւտոնեան, եւ գերմանացւոց
Տէր հօխմուտտ ասչմայտէրէ ի Թուրղ եւ ի էզեցե-
կան իշխանայն գերմանիոյ. որ ի մէջ նոցն ունի մեծ
պատիւ. զի ի հայաբերական ժողովս բազմի անմի-
ջապէս զկնի արքեպիսկոպոսացն, ի վերոյ քան զայլսն եպիսկոպոսունս.
բայց ի ժողովս շրջմանակին Յունաքօնիոյ բազմի ի
վերջոյ քան զայլ եկեղեցական իշխանս: Կինք և նշան
որին կարգի և խաչ սեաւ ի վերայ արծաթի սպիտակ
եռանկեան. զոր եւս նմանէ կեղեստինոս պապն. և
ի վերայ այնր սեաւ խաչի՝ է միւս եւս խաչ ոսկի տոմ-
եալ յերկիրկոսեկ արքայէ եգիպ. և ըստ մէջ այնր խա-
չիս արծաթի կայսերական. զոր պարգեւեաց ըստ փիւ
գերիկոս կայսերն. և ի չորեսին անկիւնս կան ծագս
խաչին՝ չորք ոսկի չուշանք, զոր եւս ըստ լուգովիկոս

Թէր գաղղիոյ:

Ջգեսս նոյ եւ հորդ ըստ այլոց ճանաչեալ. բայց միայն
զի ոչ զբնեալն զոմարդ և կարի պատճառ գոյնս,
այլ առ փոքր մի մոմիս. և կրկին խաչ ոսկի ըստ նա-
խորդաւանակեալ ձեւոյ: Եւ կամ ի հանդիսութիւս արկանեն
զոմանսիք փիլոն սպիտակ, ունելով ի վերայ խաչ սեաւ
շրջապատեալ արծաթեմամեալ ժապաւենաւ. զի չերիւ
տով: Այլ առաջեալ սորին կարգի պարտէին լինել
ի վանդեկական աշխարհական առաջի. զոր պարտական
են ցուցանել. յորս ասի Թէ ոչ միայն ուղղափառք,
այլ նաեւ լուսերականքն կարեն մտանել, և ոչ՝ ըստ
լուսերականաց ոչ է արգելել օրինաւորս ամենայն
Թէն. վասն և չեն նոքա հերձուածողք, այլ միայն
ըստ քաղաքական պատուոյ ընկերութեան հեմարհակ կր-
նաս.

Նաւորայ առրին կարդն ։ Իսկ գլխաւոր անդամք յորս
արբանեակ իշխէ կարգն Թէոմոնեան, են այսոքիկ ։
Մ՝երկնեայ, կամ Մ՝երկնեալ, և կամ Մ՝արկնեալ, որ
և Զօր կոչին մարմոս ։ Քաղաք փոքր առ գաւառիկ
պետով, գլխաւոր անդամ Թէոմոնեան կարգին, և
աշխարհ մեծ վարդապետաց նր՝ և նախաթոռաւոր խորհր-
դականաց նր, ուր է և գլխաւոր ժողով կամ տեսեան
կարգին ։ առ որ լինին բոլորքունն յայլ տեղւոյն առա-
ջին ։ Ներկիոս հօհննէսհեցի կարգապետեան Թէոմոն-
եանց ՝ի 1220, ետ զայս տեղի ՝ի զարգև այսմ կար-
գի ։ զոր ՝ի 1631 տաւին չվերաք, և մնծին ՝ի ձի՛ զա-
նագ լուսաերական ։ զոր և հանդերձ շրջակայ վի-
ճակաւ իւրով արարին մատնաւոր կուսակալութեի ։
յետոյ անդրէն տաւին գաղղիացիք ։ սակս զնէ բաղմա-
պատիկ վնասուց կրեալ ՝ի պատերազմաց տասն, վերս-
տին գարձաւ առ կարգապետեան Թէոմոնեան ՝ի բուն
տրն իւր ։

Հայհասս ։ Դղեակ ՝ի վեր լերին մօտ ՝ի քաղ անգր,
ուր է սովորական բնակուն մեծ վարդապետին ։

Նեֆտասլ ։ Քաղ փոքրիկ առ որով Լօյմ վտակ խառ-
նի ՝ի հեգսբ ։

Հօբնէ ։ Դղեակ, զոր հանդերձ շրջակայ վիճակաւ
իւրով կարգն Թէոմոնեան ունի ՝ի վարձու յեպսկն
վօրմսայ ։

Էվնինգէբ ։ Աւան ՝ի մօրաւիա, որ հանդերձ շրջա-
կայ վիճակաւ իւրով է ըստ իշխանութեի Թէոմոնեան
կարգին ։

Ունին և այլ դղեակս, և աւանս, և կալուածս
յայլևայլ տեղիս, զորս աւելորդ է միտիոքէ յիշե-
տակել, զի փոքր ունն և աննշան ։

Ա՝յսչափ ինչ յղէաս եկեղեցական իշխանութեց շրջա-
նակին Ջուանքօնիոյ ։

ԵՒ. Շ՝ՐՋԱՆԱԿ ՍՏՈՐԻՆ ՀՈՒՆԳԱՐԻՈՅ ։

Այս շրջանակ կոչի և Շ՝րջանակ ստրնոյ հայոց ըստ-
նօրինօք. այլև Շ՝րջանակ հայոցերկրային առ ան-
նօրինօք ։ Որ ունէր իւր սահմանակից զվէսդ Ջալիա ։ դշրջա-
նակին վերին Հունգարիոյ, զՋուանքօնիա, զսուեվիա,

զպուրկոյնք, ոմն զլօռենա, և պալատցիա։ Ջհնդրիա ասրածուռ ՝ի չէ հնար ճշտիւ սահմանել. վն զի բիմ տեղիք ՝ի անկանին ՝ի մէջ սահմանաց շրջանա- կին վերին հաւենոսի. ուստի երկոցունց ասրածու- թիւն միանգամայն է իբր 15360 քառակուսի մղոն։ Եւ էին ՝ի նմին երկրիք արքեպիսկոպական նախատաճիւ կայսր- ընտրուելիք. ք Մօրնայ. Դրեվերեայ, և Քօլընիայ. և Պալատինատին առ ռեյնով, որ կոչի և Սիրին պալատինատ ՝ի կայսրնիրական, և բազում փոքրիկ կոմսուելիք և մարքեզուելիք։

Գլխաւոր իշխան և տնօրէն այսր շրջանակի է կայսր- ընտիր արքեպիսկոպոսն մակօնցայ. և ժողովք ՝ի սկսել ՝ի ԺԷ դարու մինչ ցայս վերջին յոքնավրդով ՃԱԿս տա- վորաբար գումարէին ՝ի Ֆրանկֆօրդ. յորս պատ- ուաչէն տեղին ունի նա ինքն արքեպիսկոպոսն մակօնցայ. իսկ արքեպիսկոպոսութիւն դրեվերեայ և քօլընիայի փոխան բազ- մին նախադահ միաբանց։ Իսկ զօրք և դրամք պատրաստական էր տալ այսր շրջանակ կայսերական ուե- տուէ, դրեթէ միշտ նոյնչափ էր որչափ շրջանակին վերին հաւենոսի. զոր անդ ուսիմք նշանակել։

Ա յս էր տեւագրական և քաղաքական հանգամանք տերին շրջանակի մինչև ց 1792 և 94. յորում գաղ- ղիացիք ՝ի բաց հասեալ ՝ի շրջանակէ ասոի զայն բռ- վանդակ տարածուելին՝ որ ձգի ՝ի ձախմէ կիմ յարեմա- կան կողմն ռէնօի, յօդիցին ընդ սահմանս ՝ուրուելիք ֆրեանց. ոմն նշանակեցաք և ՝ի ներածուէ անդ գաղ- ղիոյ և Ֆիանտրայի։ Այլ այժմ արևմտեան սահման այսր շրջանակի ոչ ևս է լօռենա և պալատցիա, այլ ռէնօ դետ. որով հանդերձ կայսրընտրական կա- լօճածք դրեվերեայ. ոմն և մակօնցա և քօլընիա և գօսլէնդ մայրաքաղաքք հինգ մասամբք ինչ շրջա- կայ վիճակաց ֆրեանց՝ որք անկանին յարևմտեան կողմն ռէնօի. ոմն և մեծ մասն պալատինատուելիք որ առ հաւենոսիւ, ընդ գաղղիացւոց ՝ուրուելի գրաւե- ցան. ընդ նմին բարձաւ և կայսրընտրական իշխանու- թիւն, և աթոռն արքեպիսկոպական դրեվերեայ և քօլը- նիայ. փոխանակեալ զտեղին նոյ պարզ եղիցաց. և մնաց միայն կայսրընտիր արքեպիսկոպոսն մակօնցայ. ոմն նշանակեցաք ՝ի ներածուելիք անդ դերմանիոյ։ Եւ այսոք նաև ներքին տնտեսուելիք շրջանակին այլայ- լեցաւ. ոմն և եկամտաւ ՝ուր և զօրք և դրամք զոր պարտական էր տալ կայսերական պետուէ. Ա՛յլ ևս ՝ի բաց կայսր կարի ունելիք ստորագրել զայս շրջանակ ընդ նախեղակ վիճակին դրեց գաղղիացի իշխանք։

Ա՛ն.

Հարեւանութիւն Մոկաց եւ Գերմանիոյ։

Այլ ուրեք այսր արքեպիսկոպոսութիւնք ցրիւ են, յայն սակս չէ մարթ որոշակի նշանակել զչափ սահմանս. և ոչ զչափ ասպետութիւնն ունին. բայց ըստ մեզ յամ տեղիս յառաջագոյն ունէր ըստ իշխանութեան իւրում 41 ՟քաղաք. և 21 աւանս. և բնակիչք նոցա ըստ մեծի մասին ուղղափառ են. բայց ուրեք ուրեք գտանին և լուտերականք՝ ոչ ևս հրէայք։ Գլխաւոր գեաղք նոր են Ռիէնց. Մէնաս. Եպոր. և Լաէն. իսկ բերդք նոր ըստ վայելման աեղեաց զանազան են. զի չորկայ վիճակ մոկաց ոգւոյն բերէ զորեան և այլ արմտիս առատ, և ազգի ազգի պտուղս, և գինի ազնիւ, և անասունս ընտիրս։ Ստորին այշֆէլտիա որ ՟ի Թուրինկիա բերէ վուշ բազում և ծխախոտ, այլև ցորեան և այլ արմտիս ՟ի մեզ սակաւ։ Եւ այլ կողմանք բերեն նուշ, շագանակ, ընկոյզ, և այլ այսպիսի պտուղս։ Բազում ուրեք ևս գտանին պաղուկան անտառք, և բովք երկաթոյ։ ՟Ի յորս որ է ՟ի վիճակի հասուսեհայ գործեն աղ պատուականս։ Եւ այսու՟ետեւ զնոսա տալ։ ՟Ի հինգ չինեն յաղշապակ եայ անօթս գեղեցիկս յոյժ. ևն։

Այս արքեպիսկոպոսութիւն յառաջագոյն էր պարզ եպիսկոպոսութիւն. և ՟ի 751 ամաւթուին յարքեպիսկոպոսութիւն. որոյ առաջին արքեպիսկոպոսն էղև սուրբ վոնիփակիոս առաքեալ գերմանիոյ, և նուիրակ հռովմայական աթոռոյն ՟ի գերմանիա. որ յառաջ իսկ մեռաւ յաթոռոյն գերմանիոյ. բայց չունէր եկեղեցի, վասն որոյ նմին աթոռոն եկեղեցւոյն մոկաւոյ, որ ըստ այն ժամու դատարկ էր. զի ՟ի 747 ՟ի քաց հանաւ օրինաւոր դատաստանաւ յաթոռոյ անտի կենդանւոյն. և այլ նուիրեաւ աթոռոս եղև առաջին և նախապատիւ ՟ի համօրէն գերմանիա. որում յետոյ աթոռս և իշխանութիւն կայսրընտրութեան. ոյր յետ այնորիկ անկնաց միաց յաթոռոյ աստի. զի արքեպս նոր ե առաջին ՟ի մէջ ամ կայսրընտրողաց եկեղեցականաց, և Յակոբ նոց. ունի և այլ պէսպէս իշխանութիւն և պատուոյ տարբերութիւն, յորոց զամենս յիշատակեցաք յընդհանուր

նեղածուռ անդ գերմանիոյ։

Բայց ըստ եկեղեցական իշխանութեան ՟ի ներքոյ հռովմայ հայրապետին, ոյր և այլ ամ արքեպիսկոպոսք և եպիսկոպոսք ՟ի նմ ընդունին զհաստատութիւն զեպիսկոպոսութիւն. իսկ ընտրողք նոր լինին ՟ի ժողովոյն

հանոնիկոսաց աշխուանհատ եկեղեցւոյն մօկօնցայ՝ որք են 24. յորոց հինգք նախատապահիճ են և գլխաւորք, որք ունին իշխանութիւն կրնալ զԹագ եպիսկոպոսն. իսկ մնացեալք 19 են պարզ կենոնիկոսք ժողովականք. որք չեն պարտաւոր լինել քահանայ, թէպետ առաջորդաբար ձիւռ քահանայ են։ Եւ ոչ ամէն պարտիզպան լինել ոչ միայն դերմանացի ազգաց, այլև ծնեալ ի գաւառին հռենոսի ի վանից կաթոլիկեան տոհմից 16 ծնողաբարձ և ազգաւոր. որք երդմամբ պարտաւորեան են ցուցանել. ի սոյն լինի հայսրբազնիւր արքեպիսկոպոսն մօկօնցայ. Եկեղեցական Թեմ ներ յԱրքեդիակոնս տասնեակք ըստ մեծ մասին դերմանիոյ, այլ յետոյ ըստ ժամու ժամու ամփոփեցաւ յոյժ. զի բազում եղեալ գրանք ի քաց հատան ի նմանէ. ուստի այժմ ունի ըստ իւրում 10 եպիսկոպոսանս ևս թէ. որք են Վօրմս. Սբիրա. Շդրասպուրգ. Կոստանդիա, Աւկուստա. Գօհրա. Վիրցպուրգ. Բաւերիոնա. Հիլդեսհայմ. և Փուլդա. յառաջագոյն և Աշխիդեադ էր ըստ նոսին։ Զնոսիք ներ ես անհրաժեշտ ի վերկարմիր եղիսկոպոսի. յոր իւրաքանչիւր արքեպս յանելոյ զսեփհական նշանս տեսչի իւրոյ։ Իսկ վերատեսուչն ներ ես ձայնանան ընտիրն ոյ սէյ աւետայն մօկօնցայ արքեպս. որք հռովմէական հայրերուս արքիեպիսկոպոսք և իշխանք հայրենիքիր են։ Եւ ասրեկան մուտք ներ յՀռոմ՝ ի ղրկեալ տեղղիայսց զկալուածս նորա, հասաներ ց 1,200,000 ֆիորին. որ առնի իբրև 270,000 վենետ. ոսկի. այլ այժմ հոմազրեալ է յոյժ։ Կալուածք որոյն արքեպսուն, և դպրատուր տեղիք ներ ըստ մասին՝ են յայսմ շրջանակի. և ըստ մասին արտաքոյ. այլ մեք յայսմ վայրի ստորագրեացուք զայնոսիկ զորս են յայսմ շրջանակի յորոց ոմանք հեռի մօկօնցա մայրաքաղաքաս են ըստ արտ գաղղիացւոց։ Իսկ զայլ քաղաքս՝ որք են յայլ շրջանակս, ի տեղիս իւրեանց ուսնիցեք յիշատակել։

Մօկօնցա, կամ Մայնցա. լտ՝ Մոգոնտիա. այլև Մօգոնտիակում. ըստ գերմ՝ Մայնց։ Էր գլխաւոր քաղաք այսր արքեպսուն. և աշխոյժ արքեպսի ներ առ ոմն ի դեսպոտ ի ձախակողմն. յորում մնա ի քաղաքն անդր խաւնի մինոս. որք կարի դիւրացուցանեն զտուրնաւորի վաճառաց քաղքին։ Եւ ես սա քաղքս հին՝ անուանի՝ մեծ բազմամարդ՝ և ամուր՝ ձև ներ ես կոստնիչնին, ունի չուղնական ամրանոց. պարիսպս. և 10 մարտկոց, և ութից հոր, և այլ ամրութիւն փողոցք նորա ըստ մեծի մասին նեղ են. և չինուածք

տանց ՔՂՔԱՑԻՈՑ անշուշտ ըստ հին սովորութեանն չինեցին. բաց յոմանց գեղեցիկ և հոյակապ ապարանից. յորս գլխաւորքն են քնակարանն կայսրընտիր արքեպիսկոպոսին կոչեցեալ մարգինապուրկ. զոր ի 1750 և ևս ընդարձակեցին. և մեծակառոյց չինուածն կայսրընտրական կոչեցեալ Տարփալն. երկրորդին ևս ունին պարզև դեղեցիկս։

Բազում մեծաշէն եկեղեցիք են ի սմին ՔՂՔԻ. յորս բաց յոմանս եկեղեցւոյն՝ են այլևս 9 կանոնական եկեղեցիք. և 7 ժողովրդապետականք. որոց գլխաւորքն են ասԹոռանիստ եկեղեցին կամ բակսպ, զոր ի 1755 նորոգեցին. և նոր պատուհանս բացին ՚ի նմ. ունի դասն երեսուն, և գեղեցիկ յիւսատակս արքեպիսկոպոսաց և կանոնիկոսաց։ Զանազակաւոն ներ ի 1767 կայծակնահարեալ՝ այրեցաւ զոր վայր փայտակերտ էր, ըստ նմին և մի կողմն եկեղեցւոյն, այրեցաւ և գեղեցիկ չինուածն կոչեցեալ Ղրաբատ հանդերձ շրջակայ տամբք։ Կանոնիկոսականն եկեղեցիք սքանչ ալբանոսի. ածամոր կուսին. սքանչ պետրոսի. սքանչ ստեփաննոսի. սքանչ վիկտորի. սքանչ յակինի ևն. Բաց յինկեղեցեացս ասացի՝ էին անդ և 7 մենաստանք արանց. յորոց մին էր միաբանուԹեան յեԹնից. և 7 կանանց. 5 ՚ի ՔՂՔԻՆ, և երկու արուարձս նր. ուր և զոր երեսելի մենաստանն կարԹուսեան կրօնաւորաց՝ զոր բարձին գաղղիացիք։ Ունի և 6 անկեվանոցս. յորս երեսելի է անկեվանոցն սքանչ հոդբոսի մեծ և ընդարձակ, յորում է և տպարան. և գործարան սնոտապանիչ, և այլոց առաջնոյն գործոճածոց. և տեղի պատժոց։ Ունի և համալսարան երեսելի հիմնեալ ՚ի 1487 կամ 1482 ՚ի դիէստերոսէ կայսրընտրին։ Աստն՝ ԹԷ ՚ի քաղաքի ասա զառաջինն հնարեցաւ տպագրուԹիւն յամին իբրև 1440։ Այլ ՚ի վեր այսորիկ սկսեալ գործիք են, զի ոմանք ասա դնեն, ոմանք ՚ի չգտաս պուրկ մայրաքաղաք սաորին ալսասյոյ. իսկ այլք ՚ի հարլեմ քաղաք հոլանտիոյ։

Առաջին հիմնարկուԹիւն սորին ՔՂՔԻ ասի լինել ՚ի ժողովրդենէ անտի՝ որք գաղթեալք ՚ի գերմանիոյ, անցին ՚ի լեզդեանն գաղղիա. զոր կատարեալ և ապա որուսա հաստատեալինդ ամրացուցին։ Ցամի 60 փրկչին մերոյ ընկալաւ զսքն հաւատն ՔՐԻՍ։ ՚ի 450 հարաւ ՚ի հռնաց. զոր ՚ի 525 անդրէն նորոգեաց գագաթեր. դոս։ Ստեն կարոլոս չինեաց անդ փայտակերտ կամուրջ 500 քայլ երկայն որ ՚ի 812 հրկէզ եղև։ Ցե-

տոյ ՚ի 1163 փիդերիկոս ած անխնայաբար եհար զքաղաքս, և ամայացոյց։ Ապա մերովէ վանեալ անտի չդադարեցեալ, անդ հաստատեաց զաթոռ իւրոյ։ Մեծն լուդովիկոս միացոյց զսա ընդ Թիւրընեն գերմանիոյ։ և յոտնակոչ արկին ՚ի ներքոյ առաջնորդաց կամ եպիսկոպոսացն նոր։ Յետ այնորիկ կրեցաւ և այլ պէսպէս փոփոխուիս և քանդմունս. սակայն միշտ եկաց մնաց կանգուն, և մինչև ցվերջին ժամս հաստատեալ էր իբրև նախապարիսպ և բերդ ՚ի պաշտպանութիւն գերմանիոյ։ որ Թէպէտ ՚ի չորհանակին սուրին հանդուրժած անկանի, սակայն և չորհանակն վերին հանդուրժած ունէր զնա իբրև զմի յառիւծոյ իւրոց։ ասր և գներ երբեմն պահապանս ընդհանուր ինչ դաշանց, և պայմանաց, իսկ այժմ եղև նախապարիսպ գաղղիացւոց ընդդէմ գերմանիոյ։

Գինէն։ Քաղաք փոքր՝ այլ բարերչեն առ ռէնոսիւ։ որ հնձէ չորհակալ գիւղօրհիւք կարգեալ էր ՚ի պարէն կանոնիկոսաց աթոռանիստ եկեղեցւոյ մկրտչայն։ այլ այժմ հանց ՚ի ձեռս գաղղիացւոց։ Իսկ հետևեալ քաղքն և այլևս աւանք և գեօղք որք անկանին յաջակողմն ռէնոսի, մնացին ընդ իշխանութեամբ արքեպիսկոպոսին։

Քոռնէլ։ Քաղաք փոքր առ ռէնոսիւ հանդէպ մկրտչայն քաղաքին յարևելեան կողմն, ուր հանէ կամուրջն չինեալ ՚ի վերնաւակաց ՚ի 1259 յոլժամ էր ընդ արուեստ ճարտարչացն և բօլանտ առհմին, քանակիչք մկրտչայն քաղքին քահանայութեան զարթուցին նր։

Հէյդ։ Քաղք փոքր առ ռհինոսիւ։ ուր գոյ գործարան սպառազինական յաղճատակեայ անօթոց։ և մենաստան միանձանց անապատաւորաց ՚ի կարգ սրբ. հօրն անտոնի Հռնտաւորի հիմնեալ ՚ի 1441 ՚ի ուսդօրհացւոյ ուխտին։ Աբբ Թէ ի կարգս կայր եւս զքաղաքս զայս աբբեայքն մկրտչայն փիկ Թեմին բրակայի, որ ՚ի բաց հանաւ յիշխանութենէ նր։ Առ սովին քրիստ. ՚ի 1622 դիպի սպարապետ կայսերական զօրաց եհար զքրիստիանոս գուքս պրունսվկայկայ։

Քրօնպէրկ։ Քաղաք փոքր ընդ լանջակողմն Թէչտպէրկ լերին, ուր ՚ի 1528 մուծաւ աղանդն լուտերի ՚ի ձեռն մարքգրեվին հասսիոյ, որ ընդ այն ժամս ընդ իւրով հրուրէ ունէր զքաղաքս։ սակայն երևի Թէ բոլոր քաղաքն ոչ ընկալաւ զայն աղանդ կամ յետոյ Թողեալ դարձան անդրէն յուղափառութիւն։ վն զի այժմ քանակիչք նր գրեթէ կէսով չափ ուղղափառ են։ որք ունին և եկեղեցի գեղեցիկ։ Դղեակ նր, որ էր ՚ի

գլուխ լերին ՚ի 1738 ը առաւել մասին քակեցաւ . և քարինք նր ՚ի կէր արկան ՚ի չինուած եկեղեցւոյն ուղղափառաց , որ նորոգ չինեցաւ :

Աշաֆֆինոպոլ : Ես մի ՚ի լաւագոյն քաղաքաց արքեպիսկոպոսին և աշխոյժ կայսրընտրական առ մենոսիմ . կալ եալ զանուն յաշակի վտակին , որ յայսմ վայրի խառնի ՚ի մենոս . ունի գլեակ մեծաշէն ամառ և գեղեցիկ . ուր բազմ անգամ յաշնանային ժամս նստի կայսրընտիր արքեպիսկոպոսն զորչափ տեւէ որսորդութիւնն : Աբէսպերգ անտառին : են անդ մեծաշէն եկեղեցիք , և մենաստանք . յորոց մի էր քնակարանն յեսենց : Այս ձգէ ՚ի ե գաւառն բազմ պարզմունս կրեաց . և բազմ անգամ անկաւ ՚ի ձեռս թշնամեաց :

Օրդ , կամ Որդ : Ես աւան երևելի . ուր գտնեն աղ բազմ սպիտակ և պատուական ՚ի ժամն եռացուցման աղի ջրոյց :

Մէտենհէյմ : Քաղաք փոքր առ մենոսիմ . որ ունի գլեակ ՚ի վէր լերին . և ձ կամ յ եկեղեցիս , և գոլորշի մեծ , այլև մաքսատուն . դի աստ վճարեն ցմաքսս վտ վաճառաց , զոր տանին ընդ ցամաք և ընդ գետն մենոս :

Սեւէնեէտտոր . Պիրճհայմ . Ազմօրպաճ . Գոռոհայմ . Հիռհօրն . Փռէյլոր . Նաստոպորլ են : են փոքրիկ քաղք սորին կայսրընտրուե :

Ազբէպոռնէ կամ գաւառ Ռէվէրեայ :

Այս գաւառ ձգի ատտի և անտի մօտ լայնացեալ գետոյն . և ունի իւր սահմանակից յարևմտից՝ զքեսուին լուքսեմպուրգայ . ՚ի հարաւոյ զբօհնա . յարևելից՝ մասամբ իւն զատորին պալատինատուն , և մասամբ իւն գկայսրընտրական հասարայ ռայնֆիելսայ . քակ ՚ի հիւսիսոյ՝ զբօլճնիա . և գայլ փոքրիկ իշխանուն : Երկայնուն նր է իբրև ՀՐ մղոն . լայն նուն կարի անհաւասար է : Եւ ունի 29 քաղք . բայց գրեթէ երդ մասն այսր գաւառի՝ և քաղքաց նր՝ է ը իշխանուե ազնուական տոհմից ոմանց , որք անմիջապէս կախեալ կան զերուէին գերմանիոյ : Գլխաւոր գետք նր են Մօսելլա . որ եկեալ ՚ի լուքսեմպուրգայ , հոսի ը մեծ մասն գրվերեայ պետական ընթացիւք , մինդ յանցանելն ընդ մեջ լերանց . ապա առ գօպլենց քաղաւ խառնի ՚ի ռեն ծո : Սապր Գիւլ . Լահն : են այլ փոքրագոյն վտակք սորին գաւառի , որք խառնին ՚ի ռէնս :

ԵՐ

Երկիր ՝ի լճանային է և անտառալից, սակայն ոչ բնիկ ուրիք ունի արտաս անասնոց արգաւանդս, և անդաստանս սերմանիւեաց, և այլգիս՝ այլ բերք նմ չեն բուսական բնակչաց ՝ի, միւնդ ցորեանն. վայ զպակասուլ իւրեանց ընուն յարտաքին գաւառաց։ Գետանին ՝ի նմ և ածուս հանքային, երկաթ, պղինձ, կապար, անագ, արծաթ, և ոսկի. այլ և ազատուած կան հանքային ջուրք։

Նախնի դրէվիրացիք, յորոց դէլատար ՀՂն հանդերձ չորակայ գաւառաւն ունի զանուն, մինչև ՚ի դարն էին ՀՂ ՝ի որուլեՀ հռովմայեցւոց։ Յետոյ անկան ՀՂ ՝ի որուլեՀ գաղղիացւոց։ Իսկ ՚ի բաժանիլն որգւոց ՝ի լուդովիկոսի կայսեր զՈրուլեՀ հօր իւրեանց, այս գաւառս ՚ի 855 անկաւ ՀՂ ԹիբուլեՀ լոթարինգիոյ, կամ լոռէնայի։ Ապա ՚ի 870 էանց ՀՂ ՝ի որուլեՀ լուդովիկոսի դերմանացւոց արքայի։ Զսկիզբն այսր եռանուլեՀ ոմանք գնեն ՚ի ՚ի դարս. այլք ՚ի ՚ի Նդունիս և առաւել ևս անտառք է ՚ի ԹԷ երբ այս աՀ ՀՈռ ամբարձաւ յարքեպսուն։ Սակայն եկեղեցին դրէվիրեայ հաստրեՀ է մի ՚ի հնադոյն եկեղեցեաց գերմանիոյ։ Իշ արքեպիս նոր էր երկրորդ կայսրըն, որ ՚ի ՀՂ եկեղեցական կայսրընտրողաց։ և յինորս ԹԷ կայսեր՝ նոր էր մատուցանել արքեպսին մակնացայ զՀՂ երդման, զոր ունի առնել նորապսակ կայսրն. և ՚ի ժողովի անդ ունէր զառաջին քուՀ. էր և դպրապետ հռովմէական կայսերուն։ ԸնտրուլեՀն նոր լինէր ՚ի ժողովոյ կանոնիկոսաց մայր եկեղեցոյն դրէվիրեայ՝ որք էին 40. յորոց 16 էին ժողովականք. իսկ մնացեալ 24 հասարակ կանոնիկոսք. որոց պարտ էր լինել ՚ի հին ազնուական առհմէ 16 ծննդեամբ կամ ազգաւ, զոր պարտապան էին ապացուցանել։ Իսկ ՀՂասատատուլեն ընտրուլեՀ, ոչ և ՀՂ. միմիայն արքեպսական տայր հռովմայ հայրապետն. և զօրհնուլեՀ արքեպսուլեՀ յանձն առնէր միայն եպսկոպոս դերմանիոյ, զոր կամեր նորոգ ընտրեալ արքեպսն. որ ունէր ՀՂ իւրև դերիս եռատրանս՝ որ են Մէց, Թուլ և Վերտուն։

Կնիք ՝ի էր վահան բաժանիլ ՚ի չորս խորչս կամ խրանս. ՚ի վերին խորչն յաջակողմեան, և ՚ի ստորինն ձախակողմեան էր խաչ կարմիր ՚ի վր արծաթի եղ. Թագաւորի՝ վր դրէվերեայ. և ՚ի վերին ձախակողմեան խորչն՝ և ՚ի ստորինն յաջակողմեան էր մատուռն սպիտակ, և դրօշակ խաչադրեալ ՚ի վր դալարագեղ բլրոյ ՚ի կարմիր հնԹագաւորի՝ վր. բրիմայ։ Եւ վեր

վերատուէ ՝ ին էր ՝ Ա՛յս անուն ընծիւղն ՝ ոչ սրբեցաւ ՝ երկնչէրնայ ՝ զպատիւ սրբոյն հռովիմեան կայերոյ ՝ ըն վ՛ գալոյ ՝ և վ՛ ետ ընթացուելն սրելոցայ ՝ իսկան կայերիսը ՝ կառավար էրնայ ։ Իսկ տարեկան մուտք ին ասի ՌՀ անցանէր զ50000 բիւդալէրիւ ։ Եւ ՌՀ զօրաց ին ՝ ի Ճիմի խաղաղուէ էր 1200. այլ բաց ՝ի նոցէ ունէր այլ ևս 40, իբրև ՌՀինաւագն իւր ։ Ա՛յժմ յառնուլ գաղղիացւոց զայս գաւառս, ը արքեպիսկ բարձան և այլ եմ նախագրել կարգք և հանգամանք ներքինք և արտաքինք, և գաւառս ողջոյն կերպարանափոխ եղև ։ որ բաժանի ՝ի վերին և ՝ի ստորին ։ զորոց զգլխաւորսն տեղիս յետիկայդ ստորագրեցուք ։

Գալլիաստր փղձկ վերին մասին ։

Պրեվէրի, կամ Դրեվերիոն ։ այլև Օգոստա Տրեվիրոյս ։ ը գերմ՛՝ Իրիոր ։ ը գաղղ՛ Դրեվէ ։ Գլխաւոր քաղաք այսր գաւառի ։ յառաջագոյն ամենահայսրընտիր արքեպսի նէր, մեծ՝ ամուր՝ և դեղեցկի՝ ը մեջ երկուց լերանց առ մօսելլայ գետով ։ յորոյ վերկատուցեալ կայ քարաշէն կամուրջ հոյակապ ։ Ունի շինուածս դեղեցկիս և մեծաշէնս ։ յորս բաց ՝ի մայր եկեղեցւոյն որ է մեծ և հոյակապ ՝ի վերբլոյ՝ նոքին ետ սկիզբն առաքելոյն պետրոսի ՝ ունի այլ ևս 3 կանանեկոստական եկեղեցիս ։ Տ Ժողովրդապետականս ։ յառաջագոյն ունէր և 16 մենաստանս արանց և կանանց ։ յորոց երեք էին միաբանեալ ՝ի ՌՀոյ ։ և ժողովատեղի ՌՀանոնական կարդին ։ և մես ևս առաքեցան մաղդալի ։ և համալսարան երևելի հիմնէր ՝ի 1472, և կրկին անգամ նորոգէր ։

Ա՛յս ՝ի՛ղձ կարի վաղնջական է ։ ՌՀաչէտ չէ յայտ ՌՀէ երբ և յումէ՞ եղև հիմնարկեալ ՌՀէ նր ։ սակայն հաւաստի է ՌՀէ բազմ՛ի՛ յառաջ ՝ի զնաւնդն քրիստոսէր ՝ի՛ղձ հզոր դրեվերացւոց ։ կամ դրիէրացւոց ։ ուր նախնի կայսերք հռովմայ ունէին սեփական բնակարան ։ Ուր և համարեալ էր գլխաւոր մայրաքաղաք առաջին բելգիոյ ։ և ՝ի Ճակս մեծին կոստանդիանոսի հանդերձեն գաղղիոյ ։ Ցամին 410 երկիցս քանդեալ կայ ։ և դարձեալ ՝ի 411, և 415 ։ Ցամին 458 ՝ի հռովմայեցւոց իշխանութի՛ն էանդ ։ Ցորում ՝ի՛ղձս կաց կամ գաղղիացւոց ։ ՝ի Ճակս քրիստոնէութեան էր անդ առն կամ սուրբք ՌՀդրական ։ ուր

առ Ժամ մի բնակիչան Թագաւորք դաղղիացւոց. ապա հարուստ մի Ժամ կոմք նախարարք։ յայն ոակս Ճանապարհն որ հանէ 'ի տեղին' ուր էր բնակարանն այն, մինչև յայսօր կոչի Ճանապարհ ապստամբից։ Էր անդ և Թատրոն շինեալ 'ի նախնի հռովմայեցւոց, որոյ աւերակք երևին և այժմ, և կոչին Դաստիարակը։

Բ. Ջուլեան. 'ի հն" Փալատինոս. որ Թարգմանի փոքրիկ ապարանք։ Ի քէլք փոքրիկ առ մօտ էլա մեծ առ դրէվերի քէլք, բաժանեալ յերկու մասունս. յորոց մին ամրացուցեալ է ի հին սովորութէ 'ի Ժամս հռովմայեցւոց էր անդ պալատ. որ առ Թագաւորք ֆրանկաց, կամ գաղղիացւոց կայր գեռևս. զոր յետոյ 'ի 690 ադեղա դուստր ի դագոբերտեայ գաղղիացւոց աբքայն' փոխեաց 'ի մենաստան կուսանաց զոր այժմ բարձին գաղղիացիք։

Ս. Ֆոխնոս. Ի աբբայանիստ մենաստան բնակեալ եան միանձանց 'ի սմին գաւառի, զոր համարին նախնի ի զայլ ամ աբբայական մենաստանս գերմանիոյ։ Ջաբբան նր ընտրեն միանձունք վանացն. քայց հաստատուէթէն նր գայ անվիճաւէս 'ի պապէն հռովմայ. և 'ի հոգևորս գնմէ միայնոյ կախէ կայ. յառաջին Ժամս այնդէր լինել մի յեկեղեցական իշխանաց ուրուէ գերմանիոյ. այլ 'ի կայսերական ժողովս հակառակն վճռեցաւ։ Սակայն 'ի մէջ եկեղեցական իշխանաց այսր գտաւաի է առաջին, ոչ և 'ի մէջ իշխանացն լուքսէմպուրկայ. է և արքի մատենադպետ հռովմէական կայսրուհոյն, և տէր բնկան մուտք վանացն է իբրև 5730 վէնէա" ոսկի։ Սարոպոլի. Պերնէտոթէլ, կամ Դոմէնիքոթէլան. Վիրգիլիո. կամ Վիրգիլեոթոմ. Վինչինիւս. Հիւլեհոյ, կամ Հիւտեհոյ. Շէնոդերի։ Են փոքրիկ քաղաք 'ի սմին մասին գաւառիս։

Գլխաւոր փողոց սորին մասին։

Պռօվկնօ. 'ի հն" Քոնֆլուէնիա. որ Թարգմանի հաւաքուրմն. վն ղի առ սովին քաղաքաւ մեծ սէլլա գետն խառնի 'ի ռէնօ. ուր 'ի վր մօսէլլայ գետոյն կառուցեալ կայ քարաշէն կամուրջ, որ է անցք 'ի սորին գերմանիոյ 'ի վերինն, բայց պնացաներն անդ նաև նպաստակաւէ. իմն շարժական կամրջաւ։ Եւ է սա գլխաւոր քաղաք սորին մասին գաւառիս. որ Թէպէտ փոքր է այլ բարեշէն և պարսպաւորեալ։

պատ. Ոչ բաց ի դլխաւոր եկեղեցւոյն, ունի այլ եւս 2 կանոնիկոսական եկեղեցիս, յոսուալդոյն և ի մենաստանս արանց, և կանանց որք յետոյ բարձան. և այլ եւս չինուածս գեղեցիկս: Այս քաղ. ի 626 տուաւ արքեպիսկն գրէվերեայ. ուր ի Ժամս հռով մայեցւոց գոյր ապարանք կայսերական. և նախնի թագաւորք Փրանկաց բազմ անգամ անդ առնէին զնուակուի իւրեանց: Ի չորեակ վիճակի սորին քաղաքի չինի պատուական գինի. որ անուանի է ոչ միայն ի գերմանիա, այլև ի տեղիս հեռաւորս. զորմէ իբրև յառակս եղև, եթէ գինի մսեպլեան յիմ Ժամս եղև առողջարար: Իսկ գինի ռէնօի վայելուչ է և արժանաւ սեղանոյ: ի 1688 ոչ ծանուա վնաս դործեցին գաղղիացիք ի քաղաքի սուտ. այլ ոչ կարացին տիրել նմ:

Էրլենպայշտայն: Ի բերդ ամրակառոյց ի վերայ սեպացեալ լերին առ ռէնօիմ հանդէպ գօալենցայ, որ և է իբրև քանաչի մսեպլայ, և ռէնօի, և գերմանիոյ, ամպացուցեալ բազմադատիկան պատնէշք, և պարսպօք, և այլովք ամրութիւք. և չորեսուն տեղ ի բազմ լերանց, այլ և ոչ մին տիրէ ի վէր նր, ստորագոյն գօլսլ ք ղնա. և է իբրև բերդ ի բերդի, գրեթէ գլխովին անառիկ: Ի վերին գղեակ անդր է ջարձակ և հոյակապ հրապարակ զնուծոցս. և ի նմ աղբիւրք և ջրհորք պատուականք. յորոց մին խորին է իբրև 280 տանուաչափ: Ունի և եկեղեցի: Եւ առ ոտս լերին կայ ժայռին, յորոյ վէր կառուցեալ կայ բերդն է փոքրիկ ջաղ կոչեցեալ Թաղերդն պլայդային. ուր կայսրընտիրն ունէր պատ հոյակապ. և առ նովաս մարտկոցս ուղղեալ ի ռէնօ: Կայսրընտիրն փէլիպպոս քրիստափանոս ի 1632 անընտրող խորհրդով եւս զբերդս զայս դաղղիացոց, զոր ի դաշնագրութեն վեհագ Փէյսայ անդրէն գաբձուցին ետն իւրում: Այլ ի 1801 խաղաղ քանդեցին նորին դաղղիացիք:

Լիմպուրկ: Ի քաղաք փոքրիկ, այլ բարեչէն և բազմամարդ առ լսէն դետով. յորոյ վէր ունի կառուրջ քարաշէն. և մի եկեղեցի կանոնիկոսական. յառաջագոյն և 3 մենաստանս: Այս քաղ. յառաջագոյն ուներ իւր սեփական իշխան. այլ ի 1404 ի սպառիլ սերնդոց նր, էանց ընդ հայրընտիրն դրէվերեայ:

Ոպէնհէյ, կամ Օպէրհէյ: Քաղաք փոքր, այլ բարեչէն առ ռէնօիմ. զոր ի 1639 առին չվէտք. և ի

1689 գաղղիացիք, որք բռնի քանդմանեան գործեցին ի նմ. և նմին և զեռաակայ Հինպէտի կամ Ըմպուրի բերդն քակեցին։

Սայեն, կամ Սայ։ Ի դղեակ ամուր առ համանուն գետով, և արքայանիստ մենաստան որբմոպրոց ազգ։

Մայեն. ի հն՝՝ Մինիխտոմ. Մծոբզնալ. Պօբբոպ, կամ Պօբբոպիա, ի լտ՝՝ Պօտօպրիա, կամ Պատօպրիա և Պապոպիա. Մծոպատ նիստ պետին։ Են փոքրիկ քաղաք ի սմին արքեպիսկոպոսութիւն։ բայց ազ էին ամբն ընդ հռոմէ կայսրընկալ արքեպիսկոպոսին։

Ազ բրեպիսկոպոսին կամ գաւառ փոլմինայ։

Այս գաւառ ի մեծի մասին տարաձոյ անջատ են ի միմեանց. ունկնդրով անկրպետ ի միջի գլխաւոր ածս այլևայլ տեսարց։ Գլխաւոր մասն միացեալ ձգի ընդ երկայն առ ունօվիզ ընդ մեջ երկուց գաւառաց իւրեքայ և պերկայ իրրև 80 մղոնաչափ տարածութ. բայց լայնութին սակաւ է։ Միւս ևս երեսին կազմած ոչ ընդ մեջ իւրեքայ և գրեվերեայ։ Ընդ ունի ՀՀղջ 52 և աւանս իբրև 17, Քնակիչք նոր գրեթէ բովանդակ ուղղափառ են. յորս Թէպէտ և գտանին սակաւ ոմանք լուտերականք. բայց չունին հրապարակական եկեղեցիս. բայց ի միհնակեն տեղիս գրիսխեայ։ Գլխաւոր գետ նոր է ռհնս, որ բաժանէ զայս գաւառ ի դքսութենէ պերկայ. և է կարի դիւրացուցիչ և շահաւէտ վաճառականութեան նոր։

Իսկ երկիրն պեպակս է ընդ ամենայն տեղեաց. զի ուրեք ուրեք լեռնային է և անտառախիտ. ուրեք աւազուտ և անբեր. և ուրեք ուրեք պարարտ և արգաւանդ մանաւանդ առ ռհնօխ. ուր լինին պտղաւէտ դեղեր։ Ընդ և հանքս. այլև հանքայինս աղղիարար ջուրս։

Այս արքեպիսկոպոսն ունի զտունն ի քօլօնիայ կայսերական աղտա ՀՀղքն, բայց սկզբնաւորութենէ սորին եկեղեցւոյ անաստղի է։ Հաւաստի է՝ թէ ի սկիզբն ի դարուն գոյր այս եկեղեցի, զոր հովուէր մատերնա ենգան. որ ի 314 գտաւ ի ժողովն արելատայ, այժմ արլէս կոչեցեալ։ Իսկ արքեպիսկոպոսին նոր ընտրագործն կաթոլիկ՝ սկիզբն կառաւ յանթերդարուն. վն զի ի 745 ի մեռանիլ բեդինփրեդոսի եպիսկոպոսի քօլնիոյ, իշխանք Քրիստոսի կամ գաւղիացւոց կարլոման, և բիբինիոս ընտրեցին յարքեպիսկոպոսութիւն

քօլէնիայ զՔրն վոնիփակիոս . զոր արար արքեպիս-
զաքարիա հայրապետն հռոմայ : Ասէ ՝ի 748 Քրն
վոնիփակիոս ՝ը նմին և աթոռն արքեպիսկան փո-
խադրեցաւ ՝ի մայնցա . ը որով եկաց մնաց քօլո-
նիա ը ամս 50 ունելով իւր պարզ եպս : Այս
մեծն կարդաց վը սերոյ պավիադրանիա քաղաքին՝ որ
էր ՝ի Թեմի եպսին քօլոնիայ . որոյ եպս էր յայնժմ
հիլդեբալդոս , ետ սմբառնալ նմ յարքեպսուն . և
այս ոչ հաւանական Թուի , եղև ՝ի մէջ 794 , և
799 Թուականի :

Ես Թուի՝ Թէ ը այն ժամս եպսունքն լինէին , և
ուգրէքայ արկան ՝ի ներքոյ արքեպսին քօլոնիայ ,
իբրև մերոյ պօլոի իւրեանց . յոր յետոյ յաւելան
և եպսուն մինուէինի . մինդէրայ , և օսնապրի-
քայ : Բայց ՝ի 1559 և 60 , եկեղեցին ուգրէքայ ամ-
խարճաս յարքեպսուն . և ՝ի գաշնադրութենն վեց-
ֆալիայ եպսուն մինուէինի արարաս մասնաւոր իշ-
խանուն գերմանիոյ . վը 3 եպսարանք ևէթ մնացին
ը արքեպսիս քօլոնիայ՝ Լիմբէրայ , Մինդէրայ , և
Օսնապրիքայ . բայց ՝ի վր լուսերարանացն օանա-
պրիքայ չունէր ինչ հոգևորական իշխանուէ :
Սոյն այս արքեպսն քօլոնիայ ՝ի Ժ դարուց անտ՝ ը
որում գլխաւոր առաջնորդ գերմանիոյ՝ համարե-
ցաւ համապատիւ ը արքեպսացն մայնցայ և գրէ-
վերեայ . զոր ՚ի ինոովկէնտիոս պապն արար մշտնջե-
նական նուիրակ հռոմայ աթոռոյն . ապա ՚ի լէոն
պապն՝ դպրապետ նորին որ աթոռոյ . և կարդի-
նալ եկեղեցւոյ որն յովհաննու ատեաարանչի , որ
առ դրան լատինաց . այլ այս իշխանուէ յետոյ խա-
փանեցաւ :

Իսկ ը աշխարհական իշխանուէնց էր մի յերից արք-
եպս կայսրընտրաց , երկրորդ զինի արքեպսին դրէ-
վերեայ . և դպրապետ սրբազան հռովմէական կայ-
սերուէ վը իտալիոյ և գաղղիոյ : Բայց յիշխանուէնց
մասի ունէր և այլ մասնաւոր պաշտօնս : ՚ի ժողովն
ընտրուէ կայսեր կը հռովմէական թագաւորի , ը
ոսկեգէր հոնդակի ունէր զերկրորդ քոմէ զինի արք-
եպսին դրէվերեայ . բայց ը տեղւոյն փոփոխակի
բազմէին մինմանց հետագայ . և ՚ի հանդիսական
ժողով խմբեալս յիւրում Թեմի՝ կի ՚ի սահմանս
գաղղիոյ կի իտալիոյ՝ բազմէր ը աջմէ կայսեր : Իսկ
ղպաշտօնս զոր վարէր ՚ի Թեադրութենէ կայսեր .
յիշատակիցոյք յընդհանուր գերմանիոյ :
Ունէր նր էին խաչանիշ սեաւ ՚ի վր ոսկեայ եռնա-
կայի .

կայի, վը աքբեպսուե քօլօնիայ. երբվար սոխտակ
Հոստ ի վը կարմիր ենիմակայի, վը դբսուԼծեն
վէսդՓալիայ. երբք ոսկի սիրտք ի վը կարմիր են-
Թակայի՝ վը դբսուեն անկրիդ. և արծուի արծա-
Թի ի վը կապուտակ ենիմակայի՝ վը կոմսուԼծեն
արքենապէրկայ։ Իսկ վերտառուե նը էր * Ընդհօդն
* այ արքեպս քօլօնիայ. պղտակէպ սրբազան հաովվական
* կայսերաե վը իթալիայ. Իլիան կայսրընթր. Նոմի-
* րակ սբ առաքելական աթոռոյ. Գոսթո անիրկայ, և
* վէսԹֆալիայ || ևն։ Իսկ տարեկան մուտք նը սահ
Թէ սակաւ էր առ համեմատութիՀ ածուԼծէ նը։

Ոչներ և երկու փոքրիկ գունդա զօրաց։

Ա՚Լ այժմ յանուսլ գալիսացուց զքօլօնիա քաղաք
հիՀ համարէն կալուածովք, որք անկանին յարև-
մեան կողմն ռէնօի, ըստ արքեպսուԼծէ բարձաւ
և կայսրընտրութեան քօլօնիայի. և համարէն նախնի
կարգք ձգուին վէր ի վայր ոտտալէեան։

Ա՚յս գաւառ բաժանի յերկու մասունս. ՚ի վեր-
բին, և ՚ի ստորին։ Վերբինն ձգի ՚ի հարաւային
կողմն. ուր անկանի և քօլօնիա ՔաղՔն. որ գոլով
յառաջագոյն ազատ ՔաղՔ կայսերական. ուստի և
արքեպսկն չուներ զբազաքական ինչ իշխանուԹ ՚ի վը
նը, սկիզբն դնե զնա ՚ի չրջանակին վէսդՓալիայ ՚ի
կարգս այլոց կայսերական քաղաքաց, Իբր զի ունէր
տեղի ՚ի ժողովս չրջանակին վէսդՓալիայ. այլ մը-
նաւ և Թուէեցաւ ատենն ստորագրել. զի է առա-
ջին մայրաքաղաք հանթրէն գաւառ իա՝ յորմէ առնու
և զանունն։

Գվեռաար փեղփ վերին մասին։

Քօլօնիա. ՚ի հն՚՚ լա՚՚ Քօլօնիա ոպիդում. և Քօլօ-
նիա ագրիպպինա. ըստ գերմ՚՚ Գէլն։ Էր գլխաւոր
ՔաղՔ այսր գաւառի մեծ, բազմամարդ, հոյակապ և
դեղեցիկ յոյժ կառուցեալ տո. ռէնօիՀ ՚ի ձախակողմն
նը ՚ի գաշտավայրի, որ առ փոքր մի ըստ զառ ՚ի վայր
իջանէ ՚ի գետն կոյս. յորոյ վը յայսմ եղերՔ մեծն
կոստանդիանոս չունէր էր հոյակապ կամուրջ քարա-
շէն. և ՚ի գրուխս կամրջին դայր և ամրոց. այլ վեր-
կոտին ևս քակեաց սրտունն Հնոյն քօլօնիայ, և
ղբարկնս նը ՚ի դրբն հան ՚ի չնոՀած արքայանիստ
մենաստանի. ուստի այժմ փեղկ այնր քարաշէն
կամրջի՝ է անդ կամուրջ չարժական։ Դիրք քաղա-
քին է ՚ի ձէ կիսալուսնոյ կիմ աղեղնաձև. ոզ և
շէ

ընծայեք ոչխար։ Ծոցաւոր կողմն, որ ձեւացուցա-
նէ զքաղաքն՝ պատէ զնաւահանգստիւն և զոչնիւն,
խակ կորնիթարդն է յարեւմտեան կողմն՝ ի ցամաքն
դոյս։ Երկու եղջիւրք կմ ծայրք աղեղան դրեթէ
ամայի են ՚ի բնակչաց, խակ միջին կողմն անհնարին
խանել բնակչօք։

Ունի շուրջանակի պարիսպս ամրացուցիչս աշտա-
րակօք ի հին սովորեւէ. և առ նովաւ կրկին իրամա
առ միմեամբք. և ՚ի միջ նոյ հանապարհ դնդեցիկ և
գոնարձալի, առ որով յերկուց կողմանց անկիլ կան
ծառք մեծամեծք. 34 գրունս ունի և բազմութիւն
մեծամեծ հոյակապ չինուածոց. մանաւանդ եկեղեց-
եաց. զի ասի ԹԷ այնչափ բիւր եկեղեցիք էին՝ինչ,
մինչև բազմաց գրեթէ կցիլ միմեանց. յորս գլխա-
ւորն է հոյակապ ամենասուրբ եկեղեցին սիրոյ սիմա-
բոսի, բայց չև և ի ամի լրացեալ. Ասի ԹԷ ՚ի մե-
ծաչէն մատռան միում եկեղեցւոյս ամփոփիլ պահին
բիւր մեծարանօք մարմինք երից մոգուց, որք եկին
յերկրպագուիլ ետն ՚ի մատռան անդ. և գրուճած իմն
՚ի լատին բարբառ. որ ասէ՝ ԹԷ սրբոյն հեղի-
նէ մայր մեծին կոստանդիանոսի կայսեր և ետ բերել
՚ի կոստանդնուպոլիս զայն մարմինս. յետոյ եւսաւոր-
գիոս եպս միլանու. և ետ փոխադրել զնո ՚ի ԹԷ մի
ւրում. և անտի ՚ի 1164 փոխագրեցան ՚ի քօլօնիա
՚ի Հռնոդոսկ արքեպիսկ նորա. անդ պահի և գա-
ւազանն սրոյն պետրոսի, և մասն ինչ ՚ի զդեստէ
Ցեսամարիոյ։

Բաց յեկեղեցւոյ աստ՝ էին անդ այլ և 10 կանոնիկ
հոռոմական եկեղեցիք. 19 ժողովարանիք. 4 արբայական
մենաստանք. այլ և 17 մենաստանք այլևայլ կարգաց.
39 հուսանաց. և մի ժողովատուն ասպետաց Թևտո-
նական կարգի. և իբրև 50 հրատարակական մա-
տուռք։ Ասմ այժմ յոլովք յեկեղեցեաց անտի խա-
փանեցան, յայլ սկետս կարգելով զնո գազղնացուց.
Թող զմենաստանս արանց և կանանց. որք խափա-
բարձան, ոմն և հրատարակական մատուռքն։ Եւ
մեծ մասն այնց եկեղեցեաց ունէին բիւր պատուա-
կան նչխարս որց. յորս սակս քրքջս այս իբր առա-
ւաւական անուամբ կոչեցաւ Սբ քօլօնիա։ Յեկեղեցւոջ
դոմինիկեան կրօնաւորաց է տապանն մեծին ալբեր-
դի վզդի. որ ՚ի 1280 փոխեցաւ առ Ցած. և սնեակ
որքն Թովմայի աքուինացւոյ որ ՚ի մենաստանի անդ
փոխեալ է յաւուրս Թառեղի։ Եւ յեկեղեցւոջ Քրանչիսկ
անց յետոյ կողմանէ աւադ խորանին ՚ի դասի անդ՝

Թա-

Թաղիք կայ յովհաննէս առնիս սկովռաս. այսպիսի տապանագիր ունելով. Սիմէոն ծնաւ պիս. Հնգետասան ամ ապրեցաւ. Գողգոթա տապանի. Քրիստոս ասի պիս. Այդ է և տապանն գերդաստանի կասանգրոսի բեղ. գիացւոյ գերահռչակ ճեմարան վզ՚ին, ունելով ՚ի վր տապանի իւրոյ ներքոյ վռնմական։

Յառաջագոյն և հրեայք ունէին անդ սինակոգա. որ էր հանգիստ խորհրդարանի քրիստոնէից. այլ յետոյ թարձաւ ՚ի միջոյ. և ոչ իսկ կարօղ էին գնակիլ ՚ի քրիստոնէից անդ, կամ մանաւանդ ՚ի քաղաքն առանց վճարելոյ հարկս ինչ առ իւրեանցն նուճադր։ Նոյնպէս և լուսերականք Թէսպէտ գտանէին ՚ի քրիստոնէից անդ յոլովք, բայց չունէին եկեղեցի. և ոչ կարէին հրապարակաւ կատարել զպաշտաւնեայս իւրեանց։ Իսկ այժմ ոչ սակաւ, նոյնպէս և հրէից Թոյլ տուեալ է ամ ինչ։

Հռչակաւոր է համալսարանն սորին քրիստոնէից հիմնեալ ՚ի 1388 ՚ի Թերահուսէ քրիստոս. որում յետոյ զուրբանոս պապն շնորհեաց զայն աղաւտուիս և զիշխանութիւնս, որք յառաջագոյն շնորհեցան համալսարանին փարիզու։ Իսկ յայլ շինուածս երեսելի են տուեալ խորհրդոյ քրիստոնէից, Թէպէտ և նուազ է քան զնոյ գիացոյ. սակայն գեղեցիկ է և մեծաշէն. յորում՝ յատարան գլխաւոր ամենայն կան 6 գրուճածք հռովմայեցւոց. Առաջինն ՚էիչատակ ընդունելոյ յուլիոսի կայսեր զրաքեացիս ՚ի Թիւս գաղնակցաց Ժողովրդեան հռովմայեցւոց, և երկուց փայտաշէն կամրջաց առ ՚ի նմէ կառուցելոյ ՚ի վր ռէնոսի։ Երկրորդն ՚էիչատակ քնակեցուցանելոյ օգոստոսի կայսեր ՚ի սմին առաջոգ գաղթականս։ Երրորդն վր շինելոյ ագրիպպայ զրաղաքս գայս։ Չորդն վր կառուցանելոյ տատ կոպտոն գիանոսի կայսեր կամուրջ քարաշէն. որոյ և ոչ հետք երեւին այժմ։ Հինգերորդն՝ սակս ընդունելոյ գաղաք քացւոց ՚ի յուսանիանոսէ ազատուիս ինչ, և իշխանութիւն։ Իսկ վեցերորդն ՚ի պատիւ մաքսիմիլիանոսի կայսեր։

Իսկ ՚ի ձախատ մեծի սրսահին են կենդանագիր փայտակերտ արձանք նախնի հեթանոս գտեալ սորին քաղաքի։ Ի վր այսր սրսահի է խորհրդարանն ազգ գիտնոյն ատենադպրաց քաղաքին. և ՚ի վերագոյն յարկի անդ պահեալ կան նետք և տղկունք. որովհետև՝ Թէ քաղաքացիք սորին քաղաքի ազատուիցին զնուէից, կամ նուիս քաղաքն ՚ի խնամս պաշտպանեն կայսերոյն դքսին պուրգոնացւոյ։ Ետուն այս տապարա-

նից

Նիկ են երկաւ մեծամեծ և հոյակապ հրապարակք առ միմեամբք. յորոց մին կոչի հին որպտատ կամ վաճառանոց. իսկ երկրորդն վաճառանոց խոտոյ: Եւ ի ծայր այսր Թագի՝ որ է գլխաւոր և բազմաբնակ տեղի քաղաքին՝ էր մենաստան կարգաւորեան միանձանց որոց հիմնադիրն սոքն պրունոն ի ժա դարուն եին ի լիքօրնիա. և տունն յորում բնակեցաւ՝ կայ մնոյ մինչև յայսօր. որ է շինուած վաղնջական. և ի վեր գրան նոր կանգնել կայ փայտակերտ արձան նորին սրբ:

Ընդ և նաւահանգիստ պատուական յարևելեան կողմն քաղաքին. և առ նովաւ այլ հին գլեակ կոչեցեալ Տ-ից. ուր Թոյլ տաճիլ էր բնակիլ հրեից. այլև գործարան նաւակաց. զի ծաղկեալ էր ի նմ վաճառականութիւն, Թէպէտ ոչ ունգ յառաջագոյն, յորժամ էր մի ի բազմավաճառ դաշնակից քաղաքացն գերմանիոյ:

Այս քաղաք կարի վաղնջական է շինեալ յուբիտացւոց. զոր զառաջինն բնակեին յայսկոյս ռէնօի, ըստ ի հիւսիսային արևելեան կողմն. այլ ջրի բազմեկամ էին հատուածեցւոց և դաշնակից ընդ նոսա, գերմանացիք անհաշտ Թշնամի գոլով հատուածեցւոց. բազմ վնասս հասուցանէին նոցա, յայն սակս փոխագրեցան յայն կոյս ռէնօի ըստ յարևմտեան կողմն. ըստ անուանց՝ ինքնակամ. իսկ ըստ սովաբանի՝ որ Թոռի միաբանել զգաստ նոցան կարծիս, յստրիպպայ՝ բայց կամաք և հաւանութեամբ նոցա. և շինեցին անդ քաղաք, որ յանուն իւրեանց կոչեցաւ Քօլօնիա ասիայոյց. զի անուանք Քօլօնիա ի բարբառ հռովմայեցւոց նշանակէ գաղթական. զոր ըստ կարի խմբովին գնացեալ ուրեք շինեն իւրեանց բնակութիւն: Ապա ըստ պատմչոյն տակիտոսի՝ ագրիպպինա կին գողգեայ գուստր գերմանիկոսի՝ և մայր Ներոնի՝ ի պատուհել ղեզերի ծննդեան իւրոյ, ած անդր գաղթական ի վերոյգրեալ. զոր (ասէ) կոչեաց յիւրում անուն: Եւ ահա վկի ի հին գրոմա ինչ կղզեայ կայսեր՝ քաղաքս այս կոչի Քօլօնիա ագրիպպինա ասիայոյց. և ի գրան ինչ Ներոնի Քօլօնիա ագրիպպինա. և յայլս՝ Քօլօնիա ագրիպպինա ասիայոյց ի գետ. և ի հին գրոհածս ինչ՝ որ է ի պենեվենդ քաղաք իտալիոյ, Քօլօնիա էզերիա ասիատա ագրիպպինեցւոց: Առաջնորդ յոյսուոն կայսր, որ բէղ ազատուԹիք պերճացոյց զքաղաքս զայս, ի 963 Քարի ինս Ը իշխանութիւն արքեպիսկ նր. բայց յետոյ ի 993 յաւուրն ՃԻ հանել ի Քեխանատէ արքեպիսկն, ազատ ածան ի կայսե

կայսերական. և ի վեր առնելին ազատուեց յաւել այլս ևս բեղմն, զորս հաստատեալ ի փիդելիոս կայսր. և Թէպէտ արքեպատուէրք բերեալ անդամ գոն գործելոյն անդրէն ի նչխանուել իւրեանց նուաճել զքաղաքն, բայց չհղև հնար. ի վերջոյ ի 1297 յաղուցին պաշտ ի վեր քաղաքին. յորում ծերակոյտ քաղաքին ի խրախուսել զնախկին առ ի քաղաքէ պաշտմիլ վն ազատուել իւրեանց, զիսկանս քաղաքին եդին ի գաշտ անդր ի տեղւոջ պաշտին. ուստի և հոգւով չափ պաշտմիլ քօղնիացւոց, ընկալան զյաղթութիւն. և այնուհետև եկաց միաց քաղք նոյ պատ և ինքնիշխան. որ և ունէր իւր սեփական կառավարութիւն և ծերակոյտ. սակայն շնորհէր և արքեպիսկոպոսին զսփաւոր իմն իշխանութիւն քաղաքական. և առ իւրաքանչիւր նոր կայսրընտիր արքեպս երդնոյր պահել զպարտեսմունք և զնաւատարմութիւն, ցորչափ և նա պահպանցէ զնախնի իշխանութիւն և զպատուէր քաղքին. զոր և նա ինքն արքեպիսկոպոսն հաստատէր. բայց քաղքն ոչ ճանաչէր զնա գերագոյն տէր: Ուստի Թէպէտ արքեպիսկոպոսն ունէր ապարանս ի քաղքի անդ, բայց ոչ կարէր բնակիլ ի նմ առանց քան զերիս առաւօտս անդ հատ՝ առանց հրամանի ծերակուտին. վնյ սակայն բնակուն նոր էր ի պօնա քաղք:

Պօնա. կամ գերմ՝՝. Պօնն. էր սեպհական գլխաւոր քաղք արքեպատուէրք քօղնիայ. և աշխատ արքեպոսի նոր առ ազնուիլ յարևմտեան կողմն. որ Թէպէտ չէ այնչափ ինչ մեծ, այլ գեղեցիկ հոյակապ և ամուր. շրջապատեալ կրկին պարսպօք և խրամօք, և ամրացուցեալ աշտարակօք և այլովք ամրութիւք. ձև նոր է գրեթէ քառակուսի. և փողոցքն լայն և ուղիղ. ի որովք հոսի առու փոքրիկ ի գնչէն պեռս բնակեաց քաղքին. չինուածք նոր ևս մեծի մասին գեղեցիկ են և մեծաչէն. յորս նշանաւոր են սպասարանք արքեպիսկոպոսին. բայց չև է լրացեալ: Ունի և գեղեցիկ եկեղեցիս, յաւելուածն և մենաստանս կրօնաւորաց. և այլ հերկաց չինուածս մեծաչէնս: Բնիկք ի մասնաշնադրաց համարեցան՝ Թէ առաջին հիմնարկուն սր եկն ի տրոյացւոց, զկնի կործանման տրոյայ քաղքի. այլ փերրոս յայտնի ցուցանէ Թէ պօնայն չինեցաւ ի տրուասոյ առ ժամուք օդոստոս կայսեր. վն զի հոսքերով գործոսոյ, ասէ Թէ առ հռենոսիկ կառոյց գղեակս առաւել քան զ50. յորս յանուանէ յիշատակէ զպօնա, և զկենեսիա. զոր յիշատակեն և պտղոմեոս, ամմիանոս, և անտոնինոս:

Բայց քեզ հռչակաւոր է՛ի պատճառս պատերազմից
լեգէոնաց նախնի հռովմայեցւոց. յոյր սակս և յա-
ճախ յիշատակի՛ ի պատմադրաց. նոյնպէս և յհս ս-
նորիկ բազմապատիկ պատերազմունս և հարուածս
կրեաց՛ ի զանազան ժամանակս, բայց առաւելապա
՛ի գաղղիացւոց, որք այժմ խաղաղ ակրեցին նմ ։
՛ի 942 ՛ի սմին քաղքի գումարեցաւ ժողով եպիսց. և
՛ի 1314 ամս Թագ. կապեաց փիլիպպոս աւագրիա-
յն. որ ընարեաւ էր հակառակ ալոզիոսի պապա-
րքացւոյ։

Գ.ԵՒԻՒ ՎԻՆԴԵՐ։ Քաղաք փոքրիկ առ ոչնաիւ. առ.
որով են եօթն լերինք. և յիւրաքանչիւրսն ՛ի նախ
նումն գոյր մի գղեակ։

ՀԱՆԿԵՆԱԽ, ՛ի հն" ՀԱՆԿԱՆԱԽԳՈՄ, կամ ՀԱՆԿԱՆԱԽԳՈՄ.
այլև ՀԱՆԿՈՆԱՔԼԻՆԻ ՀԱՆԿՈՆԱՔԼՈՄ. ՔՈ ԱՆՏՈՆԱԿԵԱՆ
գղեակ։ Ես քեզ փոքր առ հաւնոսիւ ։ ՛ի նախնումն
հին ՛ի նոճ ապարանք արքային աւագրաղնոյ. ուր
քաղուամ անգամ գումարեցան ժողովք իշխանաց գեր-
մանիոյ։

ՐԻՆ, կամ ՐԻՆԻ։ Քաղաք փոքրիկ առ ոչնաիւ. յոր-
մէ ոչինչ կարի ՛ՀԵՌԻ ՛Ի ՈՒՂԻՆ կոչեցեալ Գահ
պետական. ԸՔ ԳԵՐՄ" ՐԻՆԻՆՔՈՒԻ. որ է չինուած
վաղնջական կամարայարկ բովանդակ ՛ի քառակուսի
վիմաց. և հաստատէ՛ ի վր 9քարաչին մահարձանաց
կճ սեանց. յորոց մին է ՛ի մէջն ։ Բարձրուն նր է
$8\frac{1}{4}$ կանգուն. մինչեն տրամագիծն $12\frac{5}{8}$. իսկ բոլոր
շրջապատն իբրև 40 կանգուն. և ՛ինքն 7 քարե-
ղէն սեռուք. ԸՔ ԹՈՒՀՈՅ 7 կայսրընորաց սյոր ՀԱՅԻ.
28 աստիճանօք բարձր լերկրէ. երկու հաստատուն
գրուն ունի. Յայս գահ արքայական սովորութիւն
էր կայսրընորաց խորհուրդ ՛ի մէջ առնուլ վն ընա-
րութեան կայսեր՝ կամ հռովմէական արքայի՝ նախ քան
զառնելն զնորուն, և սահմանել զոր ընորուն, որ
լինէր ՛ի ՓՀԱՆՔՖՈՒԴ. և եթէ սակս պատճառաց
ինչ էր մարթ առնել զնորուն ՛ի ՓՀԱՆՔՖՈՒԴ.
առաքն առնէին. ոչ ահա ՛ի 1308 առաքն ընորե-
ցաւ է ենրիկոս կայսր ։ Աստ հաստատէին կայսերք
հանգիսիւ զարգառուն և զիշխանութիւս կայսրընորաց ։
Եւ բազմ անգամ նաև վն այլոց երևելի իրողութեանց
առաքն ժողովէին առ ՛ի խորհիլ և ՛ի վճռել։ Թուի
Թէ յայն սակս ընորեցին կայսրընորքն գայս ուղե
ժողովել զնոյն անդ, իբր զի չորք ՛ինոցէ ունէին ՛ի մեր
ձակայ վայրս սորին տեղւոյ կալուածս. յոյր սակս
և դիւրին էր նոյն անգքն ժողովել։ Բայց այժմ ՛է

վանքն այն լքեալ կայ ամայի։

Յուլիոս, կամ Յուլիոս որ և Դոմէտիոս Լուկիոս Դոմէտիոս Ահենոբարբոս։ Ի հն Դուլտիտոմս։ Քաղաք փոքր զոր յիշատակէ տակիտոս առ որով ի 496 հզոգավէտս Թիբր ջրանկաց ետկար զաշտանս։

Բայնպոս։ Լինի։ Աշրէայէր։ Աշկենազ։ Պրիւս են փոքրիկ քաղաք ի վերին մասին գետին քօշնայի։

Գլխաւոր պետին սպրին մասին։

Ցոյս։ և կամ Նայս։ լատ Նօվէնտա։ և Նասսա։ Էր գլխաւոր քաղաք սաորին մասին գաւառիս առ Էրբէտ վտակաւ որ յայնկոյս քաղքին խառնի ի ռէնոս։ Ունի չինուածս գեղեցկս, և եկեղեցիս։ յաջագոյն և մեհեանսանս արանց և կանանց։ յորոց մին կոչեցեալ Ազ կոմիրինոս էր մեհեանան կամ բնակարան մեծագոյն կանանց, որոց աշնոհականութիւն պարտ էր լինել ուշ ի ծննդեամն կամ ազգաւ ի հօր և ի մօր կողմանէ։ և կոչէին կանոնիկոսուհիք։ յորոց մին անհնաւանդ աբբասուհի։ զոր ընտրէին կանոնիկոսք եկեղեցւոյն սրբոյ կոմիրինոսի ի միասին ընդ կանոնիկոսուհեաց։ Յորժամ գնայրէն ի դաս որ է ընդ մէջ եկեղեցւոյն, զգենուին սպիտակ փիլոն երկայն արկեալ զանձամբք ի գլխոյ մինչև ի գետին։ խակ յայլ ժամս զգենուին ընդ այլոց մեծազգեստ աշխարհական կանանց շքեղ և փառաւոր, բայց պարկեշտ։ Սակ չունէին ուխտ կրօնաւորական, բայց պահէին զողջախոհութիւն։ սակայն կարէին ամուսնանալ եւս ի միաբանութէ անտի։ ունէին և արտաքոյ քաղքին, այլ ի կառուսակս զարդ եկեղեցւոյ։ Ասյժմ ի տիրել գաղղիացւոց քաղքիս, ընդ այլ մեհեանսանս գարձին և զայս։

Գեմբէն։ Է քաղաք փոքրիկ այլ ամուր։ Ընկէց Թէ ի քաղաքէ սաոի էր Թովմաս գեմպացին։ Հեղինակ համարին սակեգիր հոգեհրահանգ գրոցն որ յամ քսնդասան ազնուս և ի լեզուս Թարգմանեալ յածի։

Օբրինէն։ Լինի։ Ռոչելլէ։ Աշէնն են փոքրիկ քաղաք ի սաորին մասին գաւառիս։

Բէթլինի հառան։ Քաղաք փոքրիկ բերդաւոր և գլխաւոր տեղի հանուստ կոմսուէ, որ ձգի ընդ մէջ մինդերայ, գլխլէսի, և մարդայ։ յառաջագոյն ընդ իշխանութիւն արքեպիսին քօշնայի։

Գայէտ վերն։ Լատ Ազերտի վերտա, կամ Ինոուա։ այն

ը, կղզի։ Ի քէրք ը ուրուբ պալատական իշխանին, որ յառաջագոյն էր բերդ ամուր։ այլ ի 1689 եր֊ խանն պրանեդպուրգայ՝ և ապա ի 1702 դաշնակից գաւառք պաշարել, աւերեցին զքէրքն, և զամ֊ րուն նր քանդեցին։

Յօդ. ա. Պալատականուն առ ընտիր։

Պալատականն ասի և Պորին պալատականէ առ ի զանազանուն ի վերին պալատականուէ, որ է իշխանական պալարիոյ։ Եւ ունի իւր սահման յարևելից՝ զարքեպատէրն մօկոնցայ, վենստէրն վօրմսայ, և զմասն ինչ չորանակին Ֆրանքֆօրթայ։ ի հարաւոյ՝ զքաստէլն վիրդէմպէրգայ և զեպատէրն սրբոյ։ յարևմտից՝ զալսացիա, զվիճակս ինչ կայսրրնա֊ բուէն մօկոնցայ, և զայլ փոքրիկ իշխանուիս։ իսկ ի հիւսիսոյ՝ նոյնպէս զմասն ինչ արքեպատէրն մօկո֊ նցայ։ Տարածուի նր յԱրեւմտակողոյն վարդի մինչև իբրև 80. ունի 39 քաղ. և քանի ինչ ա֊ ւանս։ Գլխաւոր դիւղք նր են Ռէնօ, որ լը մասին քերթ առ սահմանիք նր, և լը մասին անցանէ լը մէր գաւառին։ յատկացաս նր ի մերձակայս Կէնբրկայ և Սեւց կոչեցեալ տեղեացս գտանին մանրիկ հատք պատմական ոսկւոյ, և այն տեղիք են անմիջապէս լը իշխանուէ կայսրրնարին սորին գաւառի զբր ասայ ի վարձս այլոց։ Նէգօ, որ և Նէկէ։ Նահ, որ և Նաքաս։

Երկիր նր թէպէտ ի փուճ մասին լեռնային է, սակայն ընդարաձաք խոտաբուղ արգաւանդ է և բեր֊ բի։ ունի ցորեան և այլ ապրուս ազգս արմատաց առատ։ և պտուղս, լը որս չագանակ, և ընկոյզ, այլև նուշ, և ծխախոտ։ և գինի պատմական առ աչենօիմ և նեգապաւ։ յորս յատկապ անուանի է և գինին կոչեցեալ կէնեֆիսսեր վայն։ որ լինի ի պտղաբաս։ և ի նպրդապատ առ Հնդր գետով։ Ու֊ նի և արուտս անասնոց խոտաւէտս։ և անասուս փայտ։ և գլի միանգամայն ասացից՝ զմս որ ինչ հայր֊ կատար է մարդկային կենաց։

Բնդ և մեծամեծ հանդառկութիք և մարտք ան֊ նշնէրգ յարեան ի սմին գաւառի ի պատճառս հատա֊ ոյց և կրօնից. որոց դուռն երաց մահարեր վիճաբա֊ նութիւնն, զոր ի 1518 ոտաւ, մարտինոս լուտեր ի

ժողովի միւմ ընդ պատրաստական բառնալոյ յեկեղեց-
ւոյն զոր զանկարգուհիս յետոյ մաքրէս ։ Եթէ քանզի
զարթ բնակեալ երկրին յառաջագոյն խոկ ապակա-
նել էին , վայ գիւրաւ որացան ի կորստական ուռ-
կանն լուսերէն · որոց գլխաւոր և յառաջադիմն եղև
կայսրընտիրն իշխան երկրին ալսոհոս խաղաղարար
կոչեցեալ, որ գործի լեալ սատանայի , գուն գործէր
ամ հնարիւք յառաջացուցանել զպատնդն ։ Իսկ փի-
գերիկոս ընդ եղբայր և յաջորդ նոր առ երկիւղի կայ-
սեր զառաջինն անտարբեր ցուցեալ զանձն, ոչ իշխէր
յայտնապես ձեռնտու լինել նորահաս տաճկոյն · այլ
ապա գիշաշունչ Թեւլադրութ փիլիպպոսի մերձիք
Թռնի ի 1545 յաւարար ևս ընդ զեղեայր իւրյարէ յայն
ազանդ , ի նմին ամի երբորդ ի միջոյ զնոր պարդն ·
և Թոյլ ետ քհնչիդ յիտ ընտնելոյ զնոր կարգն կին
ածել: Ապա ի 1556 ի Ֆիլիս ենդիկոսի յատաւնի բա-
ղորովին հաստատեցաւ ազանդն լուսերական ի սմին
գաւառի Ասիա առ ենդիկոսիճ հասել անգր ոմանց
դիւամոլար ձեռաբանիկ զվիցգերաց և գաղղիացւոց
յանտ կաղվինական վարակիչոց , մարտ անհնարին
յարուցին ընդ լուսերականս ի վեր սըկ հաղորդուհ,
միմեանց հակառակ մոլորուհս հաստատելով. բայց
կաղվինականացն չարագոյն ևս էր . սակայն կայսր-
ընտիրն, ի կողմն կաղվինականաց յարեցաւ . և ինքն
զառաջինն ետնջ ի գերմանիա զաղանդն կաղվինոյ :
Ասիա որդի նոր և յաջորդ ալսոհոս ի , գուն գործէր
անդրէն հաստատել զաղանդն լուսերական , ի 1577
տարագրեաց յերկրէ իշխանութ իւրոյ զքարոզիչս ,
և զամ ուսուցչիս կաղվինականաց . և փիլիպ նոր կա-
ցոյց լուսերականս : Ապա զկնի մահու նոր յովհան
նէս կասիմերոս , գաւառապետ ի փիգերիկոսի որդ-
ւոյ նոր , զամ ինչ փոփոխեաց . վն զի ի 1584 այնու
ամրացոյց զկաղվինականս , զի յակաւ եկեղեցիք ձնա-
ցին ի ձեռս լուսերականաց . որք և ևս հաստա-
տեցան ի Ֆիլիս ի և ե փիգերիկոսաց . մինչև ցայնմ
բրակայի · յորում լինիցեանք և տալարիացիք յաղ-
Թական գտել ի վեր այսր գաւառի , մեծամեծ նուա-
զեցուցին զձարակումն երկրոցունց աղանդիցն ևս ·
և ի բազմ տեղիս անդրէն նորոգեցին զպաշտօն ձնմա-
բիս ուղղադատան հաւատոյ ։

Ասիա յետոյ ի դանձագրութեն վկայիցն , ան-
դրէն հաստատեցան իրքն , ոչ էին յառաջ ի զպնդմ
բրակայի · որ մեծապէս նպաստաւոր եղև կաղվինա-
կանաց , որք յետոյ և ևս յառաջադէմն եղեն , ա-
նե-

նեալով ինքեանց ձեռնաւոր զկայսրընտիրս կարուցոյս
աղօթիս, և զկարողս • որով առաւել զօրացան՝ ջ
զյուսերահանս։ Ասէ՝ ի 1685 ի մեռանիլ կարոլո-
սի, և ի սպառիլ ը նմ սիմմերնեան տոհմին, որ
թողորովին յարեալ էր յաղանդն կալվինական. և ի
յաջորդելն ուղղափառ տանն նոյսզուրկայ, առ սա-
կաւ սակաւ անդրէն զօրացաւ ուղղափառութիւն.
և ը հակառակն լուտերականք ոմն և կալվինա-
կանք ոչ սակաւ տկարացան • մանաւանդ զի՝ և
գաղղիացիք յարշաւեալն ոտնձմաւ ի գերմանիա, ի
բազմաց տեղեաց տարագրեցին զհերետիկոսս. և
բնիմ ուրեք ևս հաստատեցին զերկոսին կրօնս. ք
զուղղափառականն և զհերետիկոսականն։ Ապա ի
դաշնադրութենէն բիավկայ սահմանեցաւ՝ զի ուղղա-
փառ եկեղեցիք անշարժ կացցեն ընդ ամենայն ի տեղիս,
յորս հաստատեցան ի գաղղիացւոց ոմն ի ՃՀկս պահզին.
որով կարի նկուն եղեն հերետիկոսք. ուստի և
ականս յաձախել տրտունջք և բողոքք նոցա. և զի մի
անդրէն գրգռեսցին ոտնձմունք, կայսրընտիրքն յով
հաննէս գուլիէլմոս ի 1705 հրովարտակ եհան. յո-
րում հրամայեալ, զի ի տիրութ իւրում երեքելն կրօն-
քըն ևս լիցին ազատ ամ իրօք. և կարող լիցին հրա-
պարակաւ և առանձինն կատարել ղպաշտամունս
իւրաքանչիւր ը իւրումն ծխի, և ունել սեփհական եկե-
ղեցական պաշտօնեայս և եկեղեցիս, և տալաւ բարձան
ի միջոյ հնձղորդեան մոքտունքն վղղ այժմ բնակիչք
այսր կայսրընտրութ ը կրօնից խառն են, ք ուղղա-
փառք լուտերականք և կալվինականք. և ուրեք ու-
րեք նոյն եկեղեցիքն գան ե ուղղափառաց • խոհ
ձնացեալ մանն կալվինականաց։

Իշխանն այսր գաւառի ե կայսրընտիր, հինգերորդ ի
մէջ աշխարհական կայսրընտրաց • և գանձապետ
կայսերական։ Վնիք նր վր պալատականութիւն առ
հաղնոսիճ ե առիւծ ոսկի ի վր սեաւ ենթակայի.
վրն պալարիոյ 21 նարտ արծաթազգոն և կապու-
տակ • վր իւիքայ սեաւ առիւծ ի վր ոսկի ենթա-
կայի • վր գլխվայ 8 տերբուճի գաւազանք ի փորբիկ
վահանի ոսկեզնիք • նոյնոյն և վր այլոց տեղեաց
յորս տիրէ, կամ տերքն երեսին ունի զանազան
նշանս համեմատս նոցին • որք յիշատակին ի վերջ
առաւել նր, որ ե այսմիսի • Ահ յս անուն լմն պա-
• լատան առ ռէնօիճ • Գանդապէպ սրբազան հռովմեական
• կայսերութիւն և իւ լման կայսրընտիր • դուքս պավարիոյ,
• Իւիտայ, գլխվայ, և պերկայ։ ||: Իսկ առաջեկան մուտք

Ձեր բռնակալ է իբրև 1,785,321 Փիօրին. որ առ նէ իբրև 401600 վիճէտ՝ ոսկի. Թող զայն զոր ուզէ՝ ինքնակեղեցական կալուածոց՝ ի սուրբն պալատս կանուէ, և՝ ի դբսուածէն սուղցպահայ։ Իսկ Թիմբոլոր ըզբաց նոցա հեծելոց և հետևակաց հասանէ ց 11110, յորս յաւելուլ պարտ է զ600 ծերացեալ և անզօրացեալ զինուորս. և՝ ի կայսերական զօրս տայ 30 հեծեալս. և 138 հետևակս, կամ ամիս ամուոյ 914 Փիօրին՝ ի պետս զօրաց։ Գվխաւոր տեղիք նոր են հետևեալքդ։

Ա անէայ։ Գվխաւոր քաղք համարէն սուրբն պալատականուէ, և անուն կայսրընտրի նր. և բերդ հզօր կառուցեալ՝ ի տեղւոջն, ուր նեգար խառնի՝ ի ձէնօ. ՝ի ցամաքոյն վայրի, ուր ըզմանուհայմ գեղն և զձեռն. զոր ՝ի փիդերիկոս իշխանն՝ ի 1606 ակաս փոխել՝ ի քաղք, քնակեցուցեալ՝ ի նմ՝ զայնոսիկ։ որք առ՝ ի պահել զպատնդն լուսերական՝ եկին անդր՝ ի Փիանթրայէ։ Եւ Թեպետ յետ այնորիկ կրկին անգամ գրեթէ հիմնայատակ եղև՝ ի պատերազմոց, և՝ ի գաղթականաց, սակայն կայսրընտրքն յովհաննէս Գաբրիելեան և կարոլոս փիլիպպոս վերստին շինեցին լաւ ևս՝ քան զառաջինն. ուստի այժմ է մի՝ ի գեղեցիկ քաղքաց, և՝ ի հզօր ամրոցացն գերմանիոյ։ Փողոցք նր ուղղակիքն ընդհատանեն զմիմեանս. որով յիւրաքանչիւր անկեանց երևին՝ ըզբր հնգերկք. շինուածք նր գրեթէ բովանդակ գեղեցիկ են. յորս երևելի են տապարանք կայսրընտրին. մի՝ ի գեղեցկից շինուածոցն գերմանիոյ. ունի գրատունն երևելի և մեծագին. անդ է և գանձն կայսրընտրին. յորում գտանին և բազմ հին յիշատակարանք սուրբն պալատական տանն. և դահլիճ, յորս է և սակի Թագն տարաբախտ կայսրընտրին, և Թագաւորին պահեմիոյ փիդերիկոսի։

Երևելի է և խորհրդարանն քաղքին և աշտարակն որ առնուազ կառուցեալ՝ ի վէր մեծ հրապարակին, յորում է շատրուան դեղեցիկ, չքնաղատեսլ, յորմէ սեամբ, ոլք քարձեալ ունին՝ ի վէր առեալ։ Բնակիչք քաղաքիս ըզ կրօնից խառն են, ըզ ուղղափառք, լուսերականք, և կալվինականք. այլ դվխաւոր եկեղեցի քաղքին է՝ ի ձեռս ուղղափառաց, որ է՝ ի վէր նախայիշատակեալ մեծի հրապարակին. ունին անդ ուղղափառք և այլ 3 մնեաստանս հանդերձ եկեղեցեօք. յորոց մին էր միաբանութեան յետանց. ոլոց, եկեղեցին գեղեցիկ է յոյժ և մեծագին։ Կայսերք և լուսերականք և

և կալվինականք ունին սեփական եկեղեցիս, ոչ և հրեաք սինագոգայ։ Են ի սմին քաղքի և գործատունք զանազան արուեստից։ Բայց օդ նոր ծանր է և վնասակար. և ջուրն յոռի. յոյն սակս մեծամեծ քաղքին, ի հայտնելոյ ոտն բերել ջուր ի պահս խնբանց։

Հայոց եւս։ Էր գլխաւոր մայրաքաղաք սորին պատառականուած. և աճուռ կայսրացարն նոր մեծ գերեզիկ և ամուր առ ոտս կայսրէն կոչեցեալ լերինն առ նեգար վտակաւ, ի գեղազարշարշ վայրի, ունելով օդ բարեխառն և ջուր պատուական։ Ամուլ զկնի երկիցս գրեթէ խափան հրկէզ լինելոյ, և գարձեալ անդրէն նորոգելոյ. ի 1622 պատահեցաք՝ և զկնի նր ի 1693 գաղղիացիք ոչ միայն ասար հարեն, այլ և հրձիգ արարեալ զքաղաքն ոգջոյն հողագլուխ կացուցին. և թէպէտ յետ այնորիկ վերստին չինեցաւ, բայց ոչ ունի երբ յաչս։ Բնակիչք նր ըստ կրօնից խառն են, ք ուղղափառք լուտերականք և կալվինականք. ուղղափառք ունին ի նմ 6 մեհեանս հանդերձ եկեղեցիք. և գան եկեղեցւոյն հոգեւոյն սրբոց է գլխաւոր եկեղեցի քաղքին. և ի ձեռս ուղղափառաց. իսկ միւսոցն մեհենիր կալվինականաց, որում որոշել ի միմեանց։ Ի գան անդ էր հռչակաւոր գրքատուն, ուստի մաքսիմիլեանոս կայսրբեռնէրն ի 1623 առեալ զամ ընտիր ընտիր և գանկաւոգիս գրեանս, առաքեաց ի Հռոմ առ Քէ գրչագր գրեանց որք եգան ի գրատունն վատիկանի։ Ընդ ինս և լուտերականք և կալվինականք ունին անդ սեփական եկեղեցիս. գարոց մեծամեծ. յորոց մի է մեծ գարոցն կալվինականաց, կոչեցեալ խնաստուէ. որ յատաջագոյն էր մենաստան օգոստինեան միանձանց։ Ընդ ի սմին քաղքի և համալարան հիմնեալ ի վաղնջուց ժամից. որ է ի ձեռս ուղղափառաց, և կալվինականաց. և դասատուք նր ոմն և ուսանօղքն են յերկուց կողմանց եւս. բայց ոչ ի միասին, այլ ի զանազան գարոցս։ Ձադիկ այսր քաղքի է լեառն մեծ կոչեցեալ Հայնէհերէ, կամ Հայնէի պէրկ. որ Թադդմանի Սբ լեառն. որ ըստ ոմանց է Վիեննա կամ Բիւդա ըստ այլոց։ Ամառանակէն յամիանամսեայ մարկգրեհնամբ. ուր հռոմայեցիք չինեցին գղեակ։ Իսկ ի ժամս Ֆրանկաց կամ գաղղիացւոց կոչեր Ալպէրնաբէ. Ալպէրնաբէրն. Ալպռանեպէրն. և Էպրէնոպէրն. և չինեցաւ անդ նաեւ եկեղեցի. սակս ի 1023 մենաստան կրճատորաց. ուր կարի յաճախեին ուխտաւորք. յոյն սակս կո-

ջեցաւ տեղին այն ոչ լեռան. այլ այժմ և ոչ հետք երեւին այնց չինուածոց։

Վայնհայմ. 'ի հն" Վինենհայմ, և Վինպինհայմ։ Ի քա-
ղաք փոքրիկ՝ այլ բարեշէն, 'ի գետեղեալ և յարգա-
ւանդ վայրի առ Պէրկշտրասէ կոչեցեալ ալքունի
ճանապարհաւ. ուր լինի գինի պատուական. բնակիչք
նր խառն են ուղղափառք լուտերականաք և կալվի-
նականք։

Լանդենպուրկ. 'ի Ժամս հռովմայեցւոց Լէոպոլտսատ.
իսկ առ կայսերուքն Ֆրանկաց Լոպենպուրկ. և Լո-
պոլտսատ փոխ։ Քաղաք վաղնջական առ նեգար
վառակաւ, զոր 'ի 1693 գրեթէ խափան սուուռ քան-
գեցին գաղղիացիք. այլ յետոյ վերստին շի-
նեցաւ. բնակիչք նր են յերից կրօնից։

Մօսպոխ. Քաղաք փոքր և գեղակ կառուցեալ 'ի
ղեւարձալի և յարգաւանդ հովտի. 'ի նախնումն լեալ
քղք կայսերական, այլ այժմ է ընդ իշխանութիւն
կայսրընտրի այսր դաւառի. բնակիչք նր խառն են
ի երից կրօնից եւս։

Պէրգեն, կամ Պէրգհայմ. Քաղաք փոքր 'ի վր բլրոյ
առ ալեգետակ գետակաւ. ուր ծնաւ փիլիպպոս մե-
լանքթոն աղանդապետ կալվինական։ Ձայս քաղաք
'ի 1689 այրեցին գաղղիացիք։

Ինգելհայմ. 'ի Ժամս հռովմայեցւոց Վինոս խալհա-
նոս. ի Գերմ. յուլենոս։ Քաղաք փոքրիկ առ ակ-
նոխէ. ուր յաճախեալ սորին գետոյ գոմանին մանր
հատք ոսկւոյ։ Ունի դղեակ պատուական 'ի մերձա-
կայ լերին վնիզ ի փիլիբերկոսի կայսրընտրի։

Սեյց. 'ի հն' Սալա ռենօքան. այլև Սալենս. և Եւէ
գոլիամ։ Քաղաք փոքրիկ առ ռէնօքէ. ուր յաճա-
խեալ այսր գետոյ գոմանին հատք ոսկւոյ. ոչ և
առ նախընթացս քղքսեւդ։ Ընդ այս քղք առ Ժամ մի
եղև կայսերական. այլ այժմ է ընդ տիրութիւն սորին
կայսրընտրի։

Ֆրանկֆուրկ. Ի երդ երեսելի քղք այսր կայսրընտ-
րութիւն բարեշէն, առ վառակաւ որ գնայ միանայ ընդ
ռէնօքէ։ Ցառաջագոյն լաւ ևս էր և ամուր, այլ
'ի 1688, և 93 գաղղիացիք հիմնայատակ արարին
զամուրսն նր, և 'ի քղքէն անդ բազում քանդմունս
գործեցին. Թէպէտ յետոյ վերստին շինեցաւ. ո-
րում մեծագոյն նպաստեցին քրիստոնէիկ ազատու-
թիւնքն, որք առնուն ուղղափառաց և հերետիկոսաց,
որոց կամիցին բնակիլ անդ. որով և այժմ օրըստօրէ
բազմանան բնակիչք նր։

Նայլէպպէ· առ Հայր գեռտով· ի հն՛՛Նէօդաֆէռ, կը՛Նէապօլիս· և Նէնէդեա· Քրիստոսի ջրբապատեալ փոքրիկ բլրովք· որք բերեն գինի ազնիւ կոչեցեալ կէնաէֆիասեր · հռչակաւոր առ գերմանացիս :

Ազնեյ· ի հն՛՛Ազնեյա : Քրիստոս առ սէյթ գեռտով, որ ունի և գղեակ· ուր ենրիկոս արքայ հռովմայ եղաւ յարձակեալն առ Ժմի մի· զի կամեցաւ դեղ մահու արբուցանել Հօր իւրոյ ընդ փիդերիկոսի կայսեր : Ասի ի 1556 մեռաւ ընդ փիդերիկոս կայսերընկերն· ի 1689 գաղղիացիք նախ ասաք հարեալ զայս քրիստոսապատիւ արարին : Ասյլհօ այնորիկ վերատին շինեցաւ : Բնակիչք նոր խառն են, ուղղափառք լուտերականք և կալվինականք· որք ունին անդ սեփական եկեղեցիս :

Օբբենհայմ· լա՛՛ Օբբենհէմռոմ : Քրիստոսի և գլխաւոր տեղի համանուն վիճակի կառուցեալ ի վր բլրոյ առ ռէնոբիէ յարգաւանդ և ի բարեբեր վայրի : Բնակիչք նոր խառն են՝ ուղղափառք կալվինականք և լուտերականք , որք ունին սեփական եկեղեցիս : Զայս քրիստոսապատիւ արարին ի 1688 , և 89 առաւ հարին և քանդեցին գաղղիացիք, այլ յետոյ անդրէն շինեցաւ · շրջապատեալ հայ վիճակ նոր բերի գինի ազնիւ :

Պոփպռթ· կամ Պոփբռթ· իբ Սեզան բագոսի · այսպէս անուանեալ ի ծագհայոտ պատուհական գինւոյ՝ զոր բերի շրջակայ վիճակ նոր · յոյր սակս անուանի ես տեղիս այս ի դերմանիա : Ես քրիստոսապատիւ առ ռէնոբիէ որոյ բնակիչք խառն են ընդ երից կրօնից , և իւրաքանչիւրն ունի իւր սեփական եկեղեցի · ի 1689 հրձիգ արարին գաղղիացիք զքրիստոսապատիւ զայս : Ի մի կողմն քրիստոսի չգոյ դղեակ վանդալական ի վր լերինն Սէռւէյզ կոչեցեալ , ուր ի հնումն բնակեցաւ կոմսն պալատական եղեալ ընդ փիդերիկոսի կայսեր :

Գայսէռվէյլ· որ Թարդմանի Կեսարեան կղզի : Քրիստոսապատիւ առ ռէնոբիէ յատակագծեալ սարպարիսպ· այլ ի 1689 պաշարեալ և առեալ ի կայսերընկերէն պրանտէպուրգայ , և ի 1702 ի ջորոց դաշնակցացն առաւ հարաւ , և ամրութիւք նոր սպառ սպառ քանդեցան :

Ազնէմէրի : Քրիստոսապատիւ և գլխաւոր տեղի համանուն գաւառի· որոյ գոլ ի ժողովս այսր չորանակի ունի տեղի զկնի պալատական կայսերընկերին· եակ ի ժողովս պետութեանց գերմանեայ զկնի գաւթին վիրտեմպէրգայ

Իբրև կամէ Ջիմբէլկարտայ։ Ի կայսերական զօրա. պարտութեան, է տալ 2 հեծեղ, և 6 հետևակ. կամ 48 Փիօրին ամսոյ ամիս։

Պայլերպէյ։ Քաղաք փոքր և դղեակ։ Գլխաւոր տէրն համանուն կոմսութեանը իշխանութեան տոհմին Նասաս։ Օրանճ Տից։ որ ի կայսերական զօրս ունի տալ հեծեղ մի, և 2 հետևակս։

Նիգեր Իզէնոբոլ։ Անուն և դղեակ վսղկական առ. խերպով գետակաս։ ի ձոր խորին, շրջապատեալ ա. պառաժուտ լերամբք։ որ և է գլխաւոր տէրն հա. մանուն կոմսութեան։ և ունի տալ ի կայսերական զօրս 2 հեծեղս, և 8 հետևակս։ կամ 56 Փիօրին։

Ը Շրջանակ վերին հունոսի։

Ը դիւրաւ ի միս առնուլ զդիրս երկուց շրջա. նակացս այսոցիկ։ Ցի ստորին և վերին հունոսի, պիտակ պարտ է՝ զի զայն մասն հանդոսի որ հասի ընդ մանիա բաժանէնգերիոս մասունս յորոց զմի մասն որ սկսեալ ի Ծովակէն կոստանդիոյ, ձգէ մինչև ցսեպտին՝ ասր մինոս խառնի ի հանդոս առ. մօտիկացս։ Քաղաք։ կոչին Վերին հունոս։ եւ ընդ արմ՝ Օպէրոյն։ իսկ զմիացեալ մասն անտի մինչև ցՓիանարտա՝ կոչեն Սփորին հունոս։ եւ ընդ արմ՝ Նիգեր ասյն։ Յայսմանէ և երկու շրջանակքս կալան զանուն։ միոյն անուանեալ Սփորին, վո զի մեծ մասն նր ձգի առ ստորին հանդոսիւ։ իսկ երկրորդին՝ Վերին, զի մասն ինչ նր ձգի առ վերին հանդոսիւ, որ յատա. կագոյն ընդարձակ էր յոյժ, զի ձգէր մինչև ցշանփայն հասանգ գաղղիոյ, պարփակելով և զդքսուն լօռեն. նոյն, և զալոացիա։ և զայլ ևս նահանգս և գա. ւառս, յարևմտեան կողմն ունելոք։ յորոց զբազումս պազմագիրք եւ Ձմգ Ձմգս, ի բաց հասին, ի շրջանա. կէ ասաի։ ոմն և յայսմ վերջնում Ձմգի հարուստ մի ստրածուէ յինքեանս գրաւեցին։ որով կարի քիչ անձինք։ Վզ այժմ պարփակի ի մէջ շրջա. նակին ստորին ոէնոսի, վեզ Ֆրանկոյ, ստորին և ի վերին ստացանի։ և սահմանք։ զարածուէ նր. ստացեալ ի շրջանակին ստորին ռէնոսի։

Ա յս.

Ա. Այս չորանակ թեպետ փոքր է, բայց պարագրե
ցաղմապատիկ փոքրիկ իշխանութիւնս եկեղեցա-
կանս. և Ցականս. որոց գլխաւորքն են Եշտուիթ
Վօրմայ. Սէրբայ. Պասիլիայ. Շօրսպուրիայ. և Փուլ-
պայ։ Իսկ Ցականք են իշխանութ փոխէօնդէայ. Հայ-
սիա Ասսել. Հասիա փորչդարդ Սէօնհայմ. և դպասիթ
և Լոմոնիթ և Ազգպ. փալատ. ոյզ ունիմք նշնիել
ասուրև քահանեալ՝ի չորս յօդուածս՝ի սուտս եղեան
վօրմայ, և պալատական կայսրընտիրն՝ի պատճառս
կալուածոցն զոր ունին՝ի սմին չորանակի, են առաջին
իշխանք չորանակին և անօրինիք Հռոդոլֆ նր, որ յա-
ռայագոյն՝ի վօրմս քոյլ գումարէին, այժմ՝ի Փռանք
Ֆօրտ։ Ցամին 1697 յորժամ ճ դաշնակից չորանակք
միաբանեցան հանել ճօօօօ զօրս, այսմ չորանակի
վիճակեցաւ տալ 10023 զինուորս. այլ նա պատ-
ճառել զնուազուրեղ գաւառապ իւրոց՝ որք՝ի բաց
հատան՝ի նմանէ, խոստացաւ տալ 7000 եւթ. և յա-
յին 1702 եւս 3600. իսկ յայլ անգամս է զի՝ յաւելու,
և է զի՝ նուազ. ըստ բերման պարագայից Ժամին։ Ա-
ջափ ինչ յոչ չորանակին ընդհանրապես. արդ սահ-
մանագրութիւնք զչորանուին պարունակէլ՝ի նմա,

Ճ. Ա. Եկեղեցական Իշխանութիւնք, Նպաստք վօրմայ։

Այս գաւառս ուր՝ի հնուստն. Վանիծնայիթ բնակ-
եկեն, և՝ի միջին Ժամս անուանեալ կուչեր Վօրմա-
ցիւս. Վօրմացիք, կամ Վօրմսիկա՝ ձգի առ ուղիղ
իբրև 5 ժամու ճանապարհաւ, ՝ի հիւսիսակողմն նե-
գար վսակին ընդ միջ սորին պալատականութիւնք և
մօկնեցայի։ Ունի բազմ փոքրիկ գեղս, որք հոսին
՝ի ուէնս։ Երկիր նր ընդ մեծի մասին գաշտային է.
ունի անգաստանս արգաւանդս, և արօտս խոտա-
ւէտս, և գինի պատուական, և անասուս փայտ։
Բնակիչք նր ուղղափառ են, բայց գտանին և բազմ
կալվինականք, զորս՝ի 1705 կայսրընտիրն պալա-
տական էարկ՝ի ներքոյ եպսին՝ ոչ միայն ընդ քրա-
քական իշխանութե, այլև ընդ եկեղեցականին. ուստի
յունին նոքա՝ի գաւառս սոս սեփական եկեղեցա-
կան իշխանս, այլ զմմ վէճ որք ծագին՝ի նոս՝ի վր
եկեղեցական իրաց, ուղղափառ գաւառացրք վճարեն։

Ա՚յս եկեղեցի հին է յոյժ. զի գտանի ՚ի գիրս՝ Թէ եպան՝ վանկիօնացւոց (քանզի ըստ այն Ժամս վանկիօնացիք քնակէին ՚ի կողմանս յայսոսիկ) վիտաուրէս անուն՝ գտաւ ՚ի ժողովն քաղկեդիայ. որ եղև ՚ի 347. և յոլովք ՚ի պատմագրաց հաստատեն, Թէ յառաջին Ժամն աճեալ այս էր արքեպիսկոպոս. այլ ՚ի 745 զաքարիա հռովմայ հայրապետն ընկէց յարքեպիսուէ զդերվիկիոս արքեպիս նր ՚ի պատիժ ծանր ինչ յանցանացն նոր. և զնշանաւորն արքեպիսկոպոսին փոխագրեաց ՚ի մեկօնիա. և այնուհետև աճեալ վօրմայ մնաց պարզ եպիսկոպոս, որ է ըստ արքեպիսկ մեկօնիայ։ Իսկ ըստ աշխարհական իշխանութե է տնօրինիչ և կառավար շրջանակին վերին ասէնօի. և ՚ի ժողովն իշխանացն գերմանիայ՝ ունի զտեղի ՚ի կարգս եկեղեցական իշխանաց առ եպիսկ վիրջսուրկայ, ըստ որում փոփոխակի բազմին միմեանց նախագահ։ Ունի նր է արծաթեի բանալի երեք խոտորնակի ՚ի վեր, և առ նովաւ յերկուց կողմանց ջրբ փոքրիկ սակի քարինք ՚ի վր կարմիր ենթակայի։ Ա՚յս եպիսկոպոս փոքր է, և սակաւ կաւճածու ունի. նմին իբր հազիւ երբեք հանդիպիլ կայցուցանել զքզ եպս վօրմայ, որ չունի և զայլ եպիսկոպոս. զի ՚ի համօրէն եպսութե մի միայն քաղք գտանի, որ և այն փոքր է և աննշան, զոր քաղաք իսկ կոչել չէ արժան, բաց ՚ի վօրմայ՝ որ է աչառ քաղաք հայաբերական, զոր յիշեալ կայ առորագրեացս։

Վերջ. լտ՚՚ Վօրմացիք. ՚ի միջին Ժամս Լոսոբմացիք. և Կօրվեյիք, կամ Վանկիօնս. զոր մարիհեղինոս կոչէ Վանիս. անտանիոս Պօլիդեմոս. լուկ պալոմեոս Պօլեպերդամաս. ՚ի նախասէն լեալ գլխաւոր քաղք վանկիօնացւոց. ոմն և այժմ այսր գաւառիւ, որ ՚ի նմանէ զանուն. կաւուցեալ է մեկ գաւառին մերձ ՚ի ասէնօ, յոր առ սովին քաղաս երեք վանակք խառնին։ Բնակիչք նր խառն են ուղղափառք և լուտերականք, յորս գտանին և կալվինականք, բայց լուտերականք առաջին են. զի և ծերակոյտ քաղաքին ՚ի նոցանէ է. որք ունին անդ 3 կամ 4 եկեղեցիս։ Իսկ ուղղափառաց՝ բաց ՚ի մայր եկեղեցին՝ որ է շինուած երկայնաձիգ ՚ի ներքուստ զարդարեալ ոսկեպեռ գրուագօք և քանդակօք ըստ առնոյրն գեղոց, որ և յանկիւնս ունի չորս աշտարակս, են անդ ՚ի ներքս՝ և արտաքոյ քաղքին՝ այլևս 4 կանոնիկատական եկեղեցիք ուղղափառաց. և մի ժողովրդական. և 6 մենաստանք, 3 արանց և 3 կանանց. նաև

նաև ասպետք կարգին եէմայ ունին առանձին աղօ-
թատեղի։ Բայց յեկեղեցեացս՝ են անդ և այլ չինո-
ւածք մեծամեծք և գեղեցիկք, յորոց մի է և ապա-
րանք եպսին չինեալ՝ ի 1719։

Այս քաղաք՝ ի սկզբանէ եղև ազատ, անմիջապես
կախեալ զկայսերական պետուէ. որ՝ ի կայսերական
ժողովս ասէին զքեռ տեղի էր լուսաբերչաց քրիստի-
ոնէից փոփոխակի նախագահ բազմին միմեանց։ Ըստ-
նոյն տեղւոյ ունի և՝ ի ժողովս շրջանակին վերին ոտ-
նեն։ Ունի իւր սեփական տեառն դատաստանին ան-
միջապես կախեալ զկայսերէ. զոր եպսունք ոչ բնչ
անգամ գուն գործեցին բառնալ և բոլորովին ընդ-
իշխանութիւն իւրեանց ծռհասնել զքեզնէ, այլ չեզև
հնար. սակայն փոքր մի ընդարձակեցին զնշխանութ
իւրեանց՝ ի վեր քաղաքին. զի ըստ դաշինն որ՝ ի 1519
եղև՝ ի մէջ քաղաքին և եպսին՝ յատուցանէ իշխանաց
քրիստի պարտ է բողոքել յատեան եպսին, յորժամ
դատն իցէ զերաց՝ որք առաւելուն քան զյարգ 50
փիորինի. բայց եթէ զինի՝ կամ յառաջ քան զնստօրէն
զդատն յատենի անդ, բողոքարկուն խնդրեսցէ, զի
դատաստան իւր հանցի յատեանն կայսերական.
եպսն պարտապան է լսել նմա։ Եւ ևս ըստ այնմ դաշ-
նադրութ նոր եպսն յառաջ քան զմտանելն՝ ի քաղաքն
յառնուալ զհատանդուրն եպսութեան, պարտական կ
յարձակ դաշտի անդ երդնուլ չնեղել ինչ բնաւ
ընդեմ ազատութ և իրաւանց քրիստի։ Նոյնպես և ծե-
րակոյտ քրիստի՝ զինի մտից եպսին՝ ի քրիստի՝ առնէ
զհամանման ինչ երդումն նմա։ Բայց սակ՝ թէ ըստմ
ամէն են, յորմէ հետէ այս երդմունք խափանեալ
են։ Ունի եպսն և այլ այսպիսի քաղաքական իշխա-
նութիւն՝ ի քրիստի անդ։

Ընդակայ վայրք սորին քաղաքի բերեն գինի պատ-
ուական. բայց քրիստի չունի ոչ դեղ, և ոչ այլ ինչ
կարճածս սրտաբոյլ վճռակի իւրոյ. այլ միայն գաշա
մի գեղեցիկ և արգաւանդ հանդիպ քրիստին, որոյ
շրջապատն է իբրև երկուց ժամուց ճանապարհ։ Ի
քրիստի ասա պահին ոսկերք մարգկան մեծամեծք յոյժ,
զորս ասեն լինել նահանի հսկայից. և՝ ի խորհրդա-
բանի անդ քրիստին են պատկերք նկարեալք յարձան-
դամ հսկայաձև մարդոց սպառազինելոց. և՝ ի ներ-
քոյ գրուածք ինչ յորս կոչին նք վիճակոնագիրք։ Իբր
թէ նահանի վիճակոնագիրք հսկայք էին, բայց գժուա-
րին է հաւաստել զայս. զորոց պէսպէս ծիծաղալի
կան առասպելս յօդին քնակիչք տեղւոյս։

Լայնուրէ սէրայ։

Այս գաւառ ձգի առ ռէնոիէ՛ի հարաւակողմն նէ գար վտակին ըէ մէջ սարերն պատատակառուե՛ և իշխանուէն տուեբօնգեայ և տուէվիոյ։ Երկեր նէր ըէ առաւել մասին լեռնային է, և անտառալից։ քայց ունի և դաշտս արգաւանդաշատս։ և բերէ գինի պատուականի, չոգանակ, և նուշ, քաց յայլոց հասարակ պտղոց և արմտեաց։ Ի նահինուէն ի ահմանս յայսոսիկ բնակէլին Նէդէ կի Նէդեացի։ յորմէ և այժմ մականաք Նէդէ կոչեն զգերմանացիս, ոչ և օսմանեանք Նէմչ։ ոմանք եւս Նեմչ։ Ըէ յայս հատատեաւ սկիզբն այսր եղեսուէ։ քայց ոչ երեւի յեկեղեցական պատմուէնք՝ կարի վաղնջական է։ Ի՛ զի յամի փրկչին 348 եղեւ նէր դատ՛ի ժողովն քըլօնեայ։ և ի ե դարուն դագոբերդաս եւ Թագաւոր Ջիրանաց Նորոգեաց զայս եղեսարան, կացուցանէ լով նմ եղես զատաւանապետն իւր՝ աԹանաս անուն։ և այնուհետև անընհատ յաջորդաբ կայ մնայ մինչև ցայսօր։ բայց կալուածք նէր սակաւ են։ յայն սակաւ առվորաբար զոյնպիսի ոք գնեն յայսաԹոռ, որ ունեցի և զայլ եղեսարան։ որ ըէ եղեսուէնն է ըէ արքեղեսպէէ Ջհկնցայ։ Իսկ ըէ աչխարհական իշխանուէնէ է մի յեկեղեցական իշխանացն ձորուէ գերմանիոյ։ որ՛ի կայսերական ժողովս ունի տեղի՛ի մէջ եղեսացն այիշդեադայ որ՛ի 1802 բարձաւ՛ի միջոյ, և չգրաստուէ ըհայ։ ՛ի ժողովս շրջանակին վերին ունի տեղի երկրորդ տեղի։ Կնիք նէր է դղեակ երկին աշտարակաբ։ յորոց վէր են երկու Թռչք։ Իսկ գլխատորտեղիք այսր գաւառի են հետագրեալք։

Սէրբ։ ըէ գերմ՛՛ Ըէայէր։ ՛ի հն՛՛ Քաղ։ Նէդեացի։ և Նէդեօնէ։ կալէլ գանուն՛ի նէմեզացոց նախնի քնակչաց Իւրոց։ Ն Քէչ հին չինեէլատաչ Քզնուէնքեան աա փղբլիկ հանանուն գետով, որ յայնկոյս Քղքին գնայ խառնի՛ի ռէնս։ և առ Ժմկ մի եր ըէ իշխանուէ եղեսի Իւրոյ։ այլ յաւարտ ժե դարուն Ք ենրիկոս կայսեր արար զնս ազատ Քղք կայսերական։ առտյաջորդք նր յաւելին նմէ ոչ սպէս աշատաւէնս, գէսսէլն՛ի քաց հանին յիշխանուէնէ եղեսին։

Այս Քղք՛ի 1688 յորմէ՛ն անձնատուր եղեւ գաղղիացոց, փարեցաւ եր մեծաշէն և լաւշինուրդ։ այլ զնին սուզ Ժմկի գլեսին կործանուէն ընկալաւ՛ի

'ի Յունաստան։ Քանզի 'ի 1689 'ի մայիսի 20 մեծ սպա-
ռնալեան զօրաց նշ 'ի ձայն փողոյ հրաման եւս քա-
ղել կարգալ, զի ըստ 6 աւուրս ամ ընակիչք ներ հան-
դերձ համօրէն ընթանալ և կարասիսք եկեղեցի 'ի քղքէ
անտի, զի յաւուր հօթներդին հանդերձեալ է քղքն
ողջոյն հրդեհակեզ լինիլ։ Ընդ նմին պատուիրեաց,
և զօրաց խրոց, զի մի բնաւ նեղասցի կին վնաս ինչ
հասուցանել ումեք 'ի քաղաքացւոց անտի կամ ընկեր
նշ։ և ծանոյց ներհակաւտի քղքին, թէ թագաւորն
ոչ ևթէ առ ցասման կամ թշնամանս ինչ ընդեմ քաղա-
քացւոց՝ հրաման եւս զայն առնել, այլ պէտս ունել
լաւ յայլ գործ 'ի կիր առնուլ զզօրս իւր՝ որք կային
անդ։ Կամեցաւ զի թշնամիք իւր մի գտցեն քնաւ
ոչնուազել 'ի նմանէ։ Ապա յաւուր հօթներդի յամ
կողմանց հուր հարել ղքաղաքաւ, 'ի միում կէս ա-
ւուր բազանդակ քղքն այն գերեզմիկ եղև հողոբլուր։
Իսկ զպարիսպսն ներ վառօք եդեալ, 'ի ներքոյ հո-
մանց՝ ընդ օդս ցնդեցին։ Որ գրեն սահմր մի 'ի
մենաստանին կաթոյ լի զանազան տակէ՝ արծաթի՝ և
պղնձի դրամաք։ որք ունէին զայլևայլ նշանս և պատ-
կերս գրոշմեալ 'ի վրայ։ յորոց ծանեան՝ ևթէ էին
դրամք նախնի թագաւորաց։

Ապա եկեղեցի ներ էր չինուած հոյակապ և գեղե-
ցիկ, 'ի յորմանն անկիւնս ունէր չորս բրգաձև աշ-
տարակս։ և ուրեք հոյակապ չիրմս կայսերաց, և
երիս կայսրուհեաց, որք էին գլխաւոր զարդք եկե-
ղեցւոյն։ զորս զայդ ընդ եկեղեցւոյն քանդեցին, և
զոմանց բացել զտապանս, ցրուեցին զոսկերս։ զոր
գտին 'ի նոսա։ Ա. նովին կառուցեալ կային հոյակապ
ապարանք եղեալն։ և բնակարանն կանոնիկոսաց։
և հին քառակուսի չինուած մի։ և 'ի մէջն 'ի ժայռ
միում ճեմարան եղեալ կայր լուսոյ ձիերեւնաց, ճարտա-
րապետ քանդակաք, որ յայնմ արուեստի գերազոյն
ինն համարեալ էր։ Եւ հանդիպ եկեղեցւոյն էր
հրապարակ մեծ շուրջ պատեալ մեծամեծ հոյակապ
շինուածովք։ յորոց մի էր և մեծաշէն մենաստանն
և եկեղեցին յոսոց։ Թողեալ զայլ բազմապատիկ մե-
ծամեծ շինուածս, և զարմանալեաւսն գետնափոր
նկուղս։ ինձերոյ տանց, և ուրեք ուրեք և 'ի ներքոյ
փողոցաց։ Պատմի ևթէ առ գրան խորհրդարանիքա-
զարին երկաթի շղթայիւք կախեալ կայր ոսկր մեղ 'ի
բազկաց յայլմահասակ առն։ զորմէ 'ի հին մատենա-
գիրսն սորին քղքի գրեալ կայր, թէ եկեալ ժէ
գարուք յառաջ։ և թէ երկայնութիւն ներ էր 20 ոտն։

ջափ, և անուն ներ Ուլաս. և թէ մեռաւ ի պատեր-
ման անդ քաղքին, խորտակեալ սանդխոց ի ներքոյ
ոտից ներ, յոր ելեալ էր յարձակիլ ի վեր Թշնա-
մեաց. և ի վերուստ անտի ի պարսպաց անկաւ ի
ձիւթ եռացեալ։

Ապա յետ դաշնադրութեն բիսվիքայ բնակիչք նորա
վերստին ակսան շինել զքաղաքն, բայց չև և է բո-
լորովին կատարեալ, ուստի և չինուածք ներ բուռն-
դակ նորս են, բայց ոչ ըստ առաջին մեծաշինութեն։
Բնակիչք ներ ըստ կրօնից խաւն են ուղղափառք, և
լուտերականք. այլ լուտերականքն բազմ են. մայր
եկեղեցին սրոյ շինուին չև և է լրացեալ, է՛ ի ձեռս
ուղղափառաց. որք ունին անդ այլև 3 կանոնիկոս-
ական եկեղեցիս. և քանիւ ինչ ժողովրգապետականս
և մենաստանս արանց և կանանց. այլև ասպետք
Թևտոնեան կարգին ունին անդ ժողովատեղի։ Իսկ
լուտերականք ձ եկեղեցիս ևւեթ ունին. այլ որուն
քաղքին ի ձեռս նոցն է. զի և ծերակոյտն ի նոցանէ
է։ Յառաջագոյն գոյր ի քաղքի աստ այսպիսի լիմն
սովորութիւն. զի նոր եղեալ նախ քան զմահանալն
հանգիսիւք ի քաղաքին, պարտաւան էր արտաքոյ
պարսպաց նոր, բառնալ զնմ ծանրութիւն քաղաքին.
քանզի զտեղի առնէր երիվարաւ իւրով ըստ միջ երկուց
արտաքին դրանց քաղքին, որք ցոյն վայր փակեալ
կային, ի բացի անդ ղձեռս ի կուրծս եդեալ, խոս-
տանայր, մանաւանդ թէ երդնոյր ոչ վնասել իշ-
խանութեց քաղքին. այլ մանաւանդ յաջողել և աշխ-
ցանել և պահել զնաղաղուն ըստ նմ. ապա զկնի
մահու ներ ի քաղաքն, քաղաքացիքն ևս փոխագարձ
խոստանային նմ. այլ այժմ այս սովորութիւն խա-
փանեալ է։

Բազում հայսերական ժողովք գումարեցան ի սմին
քաղքի. յորս հռչակաւոր է այն որ գումարեցաւ
ի 1529, զի անդ նախ լուտերականք կոչեցան բո-
ղոքարկուք։

Պրեսլաւ։ Էր քաղաք առ ասլեայ գետով, ի Բրեսլայ
կոչեցեալ վիճակի, յարևելեան կողմն ռէնոյի բարե-
շէն և եռանիստ. զի այժմ ատտ է բնակութիւն
եպսին սբերայի. որ ունի անդ հոյակապ ապարանս.
և հանդերձ ներ ի բարձր լերին աւազան մեծ կամ
շատմարան ջրոց ի պէտս շաւորհանաց, որք են յա-
պարանս անդ եպսին, և ի պարտիզն ներ և ի վեր
շատմարանի ջուրցն շինուածք դեղեցիկք ի պէտս
զբօսանաց. որք ի հետուստ բևլեն զնմանութիւն բեր-

գի.

գի. ուր ՚ի հանդիսական աւուրս արձակին հրաշ
ալինս։ Ա յս քաղք ունի երկու շարաւակ արուեստ
ձանս. երկիցս հրձիգ եղև ՚ի գաղղիացւոց, այլ յե-
տոյ վերստին չինեցաւ։

Փիլիպպոպոլի. լտ՚՚ Փիլիպպոպոլիս։ Իր քաղաքաբեր-
ամրակուռ նախաստաբիսիկ գերմանիոյ առ ուխիսիճ.
որ յառաջագոյն էր ըստ իշխանութ եղբին սբերայի,
այլ այժմ է կայսերական. և ունի իւր սեփական
քաղաքական կարգադրեալ ՚ի սիրուն գերմանիոյ և
յեղբեն. զի հին դրեակ քաղաքին է ըստ իշխանութ
նէր. ուստի տակաւին ունի զիշխանութ ինչ Թեղեո
սակաս, ՚ի քաղքն անդ։ Ջայս բերդ ՚ի 1801 հիմնեալ
տակ արարին գաղղիացիք։

Վայդդաբ. կերբախ. Տայրեհայք։ Իշն այլ և փոք-
րիկ քաղք ՚ի սմին եղեալսէ. և բաց ՚ի սոցանէ եղեան
սբերայ ունի և այլ կալուածս, ՚ի գանազան տեղիս.
և մանաւանդ յալսացիս։

Կայսերացի պասիլեոյ։

Ա յս գաւառ ձգի առ երկի զվիցգերիոյ, ունելով
ՅԵՒ սահմանակից զ գունակովիս, զգուբկոյնս,
զինչշօթեզ, զալերնս, զսօլոտուրա, և զկամսուԹեն
պասիլեայ։ Բնակիչք նէր ըստ կրօնիկ խառն են ուղ-
զափառաք և կալվինականք. և խօսին ըստ մասին ՚ի
գարբառս գաղղիական. և ըստ մասին ՚ի լեզուս ինչ
հռովմայեցւոց։ Ա յս եղեալսէ գառաջինն հիմնե-
ցաւ ՚ի պասիլեա քաղք որ ՚ի զվիցգերիա. այլ սկիզբն
նէր անյայտ է. գիտեմք զի իբրև ՚ի 1460 ըստ դարուն
դայր ՚ի պասիլեա եղեալ. այլ ՚ի 1529 ՚ի Ճարակիչն ըստ
քաղքն ողջոյն ազանդոյն կալվինոյ, եղեալ նէր փոխեցաւ ՚ի
սյրուենդրուդ։ Ա յս եղեալս է մի յեկեղեցական իշ-
խանացն ՅԵՒրուե գերմանիոյ. և ունի տեղի ՚ի կայ-
սերական ժողովս զնիւ արքեպիսին ազատանձնոյ.
նոյնպես և ՚ի ժողովն շրջանակին վերին հունոսի. որ
և գաշնակից է ըստ եօթն ուղղափառ գաւառս զվից-
գերաց լինիլ պաշտպան միմեանց յիբր կրօնի և յայլ
իրաւացի գործս։ Իսկ ըստ եկեղեցական իշխանութ
է ըստ արքեպիսիս պէսանձնոյ։ Գաւառն պասիլեայ
այժմ բաժանի յերկու մասունս. մին անկեան ՚ի
զվիցգերի, զոր անդ ստորագրեցաք. իսկ երկրորդն
՚ի գերմանիա. զորոյ զգլխաւոր տեղիս առանձին ստոր-
ագրեսցուք։

Պրունդրութ կամ Պրօնդրութ. ՚ի բարբառ. քնակչաց նէր
Բա-

Քօրինթրոսը, կամ Քօրինթրոս· լա՛ Պրանդեսխա, է. Բրանդեսխա, Քաղաք բաբելէն և ասիոա եղեսին ապատիլով առ Հալլէն գեռով։ Ունի դղեակ գեղեցիկ, որ է սովորական ընակարան եղեսին. և բաց 'ի ժողովրդապետական եկեղեցւոյն սրբոյ առաքեալ Նոսի, ունի մեւս ևս եկեղեցի կանոնիկոսական, և մենաստան մի, կամ երկու։ Ջայս քաղաք 'ի 1374 հրկէզ արարին պատիլացիք։

Տէնբէրի, կամ Տէնպիդի· լա՛ Տէնմոնիա, կամ Գոնդմոնիա· ը գաղ՛ Տէնմ՝։ Քաղաք 'ի վէր բերոյ առ Սօր գեռով· որ Թէպա փոքր է՝ այլ բաբելէն է։ Սբ առաքեալ· Լատբէն· Պիրեէ· Ազատիայ· Ազնիէպան։ Լեն առանք և դղեակք 'ի սմին եղեսուն։ Իսկ վիճակ եղեսին Եդրատպուրկայ ը առաքեալ մանն անկանի յաշտպահ և մեսցեալն 'ի առաքելիս։ և ասի Թէ հիմնեցաւ 'ի Է դարուն 'ի դադրեբդոսէ արքային Քրանկացորդ առաջին եղև եկն որ արքեպ գաստոս 'ի Եդրատպուրկ Քղ՝, 'ի հն՛ Աբեզենդենա։ և արկեպօրպատամ կոչեցեալ· ուր կայ մինչև ցայսօր եղեսանիստ եկեղեցին նր և ժողով կանոնիկոսաց· բայց եղեսն յորժամ Քղքն ընկալաւ զաղանդն լուտերի փախեցաւ կերպաս զապէրնը կամ ցապէրը կոչեցեալ Քղք։ Ապա առնէ գաղղիացոց զալաջիս, ը նմին և գՀղրատպուրկ՝ որ էր Քղք կայսերական, այնու հետև և եղեսն անկաւ ը նոքօք ը այնմ մասին կալուածոց Հոց իւրոց, ուրք ձգին յայսմեանն կողմն հանենոսի։ բայց ը մասին՝ որ է յայսկոյս հանենոսի, է մի յեկեղեսանացն Թրուեր գերմանիոյ։ և ունի տէր 'ի ժողովն կայսերական 'ի մէջ եղեսացն սբերոյ և կոստանգիոյ· նոյնպէս և 'ի ժողովն շրջանակին վերին հանենոսի։ Իսկ ը եկեղեցական իշխանութէ ը արքեպիսկ մակաոցայ։ Գլխաւոր տեղիք նր 'ի գերմանիա, 'ի շրջանակին սուէվիոյ են Օպերտիր։ և Օբերնէնա։ 'ի հն՛ Սօբերնա Քղքք փոքրիկ։

Ասպուրի Գուլայ։

Այս եղեսուն է 'ի մէջ հասակոյ վերցպուրկայ և Հալլոյ փոքրիկ իշխանութեց։ տարածութ նր ը. երկայնի երբս 13 մղոն աևի։ իսկ լայնուն 10։ Գլխաւոր գեաք նր են Քուլա։ որ 'ի դատաւոկ աստի երանէ։ և Սալա, որ գայ 'ի վերցպուրկայ։ Բնակիչք նր ը մեծի մասին ուղղափառ են։ իսկ մնացեալքն լուտերական։ Երկիր նր լեռնային է և ան-

անապատախիտ. ունի ինքնաբուղխ աղբիւրս աղի ջուրց։ Ասյս եպատեղի՝ ի սկզբան անդ էր պարզ աբբայուք, սակայն կալեալ՝ ի սգաւորմիսկ աբբայի բենեդիկտեան, վանացն, որ՝ ի 744 միջնորդութիւք Զրոյն վոնիֆակիոսի, և հրամանաւ մեծին կարոլոսի արքային Ֆրանկաց կից Ֆրանգաց շինեցաւ առ Ֆուլտա գետով, ի տեղւոջն՝ ըստ որ սովոր էին անցանել վաճառականք Թուրինկիոյ յերթալն ի մօկոնցա։ Ապա հռովմայ հայրապետք ըստ ժամս պատշաճս իշխանացն տուրս գերմանիոյ. որ ունի տեղի ի կայսերական ժողովս գնդի եպսին գոյիցոյ. և միանգամայն և գպրատեառ հռովմէական կայսրութեան. ասէ՝ ի հանդիպել Թագադրութեանն՝ ընդ ինքն ազնիւ զիաձի, և գնէ ի գլուխ նոր։ Կնիքն ի խաչաձեւ ի վէր սպիտակ ներհակայի. իսկ վերադառնալն՝ ի Հռոմ. աւէտ գնացեալ. իշխան հռովմէական կայսերութեան,

նշ՝ որ է մի յեկեղեցական իշխանաց պերմանէոց, ունի տեղի ի ժողովս այսր չըշխանակի։ Եւ կալ ոճածք նշ բռվանդակին ի Հայդեբակայ քղքաքեօղն, ուր է սովորական աշեռս առաքնորդին նշ, և ի իչսրս գեօղս։ Ծիր զտասանորդս ինչ զոր առնու և յայլ ումանց գիւղօրէից։

Յօդ։ ըբ։ Ի չխարհական Իշխանութիւնք։

Իշխանութիւնք պատերազմական։

Այս գլուխ որ խաչերէն կոչի Բրինքիպատօ՝ ունի ի իւր սահմանակից զսահմանն պալատականութեն, գալաշիա, գլօռիա, գալքեդոնա։ Ունի բիշ գեօղս մանուանս, կիլաւ ևս ասել վտակս և ձորակս։ Երկիր նր լեռնային է և անտառալից, և ուրեք ուրեք աւազուտ, սակայն տակաւին բաւական է ի գարնան բնակեալ իւրոց։ զի ունի արմտիս և գինի, և այլ արգասիս՝ Թէպէտ սակաւ։ Նոյնպէս և արօտս անասնոց։ և փայտ բիշ։ Գտանէին անդ և բալ պղնձոյ, անակի, և արծաթոյ։ այլև ածուխ հանքային։ և ամէնեսս ասին՝ որ է լաւ քար։

Դուքս կամ իշխան նր է ի կարդէ իշխանաց անտի տրուեր, և չըշխանակին վերին հռենոսի։ որ և ունի տեղի ի կայսերական ժողովս։ Կնիք նր՝ որ հնդկ է պալատական կոմսից և գլխից՝ է տեսիւն կացեալ ի վր երկուց յետին ոտից, ունելով կարմիր Թագ ի գլուխն։ ունի և այլ շքեղ նշանս, վն այլևայլ տոքրիկ կոմսուեց և կալուածոց, որք են, կամ էին երբեմն ընդ իշխանութիւն նր։ Ասի վերագրուեր նր է " ‹ կոմս պալատական առ հռենոսի։ դուքս պավլիայ, ‹ կոմս վէլդենցայ և ն։ Եւ տարեկան մուտք նր զոր առնու ի գալատէ տասի, ասի Թէ հազիւ հատ նէ ց ՀՕՕՕՕ ֆիորին։ գլխաւոր տեղիք են այսոքիկ։ Տուեբօնդ։ ըբ գերմ՛՛ Ցվայբրէյէն լա՛՛ Պիֆօնդամ։ և Ճէնիսա ֆօնս։ որ Թարգմանին կրկնամատրէ։ Ընդ գլխաւոր քղք այսր իշխանութե, որ Թէպէտ փոքր է՝ այլ գեղեցիկ և բարեշէն։ բնակիչք նր ըբ կրօնից իսան են ըբ ուղղափառք, կաթլիկանք, և լուտերականք։ դասն գլխաւոր եկեղեցւոյ քղքին է՝ ի ձեռս ուղղափառաց։ որք անդ կատարեն զծէսսն այսոցառաջնորդն։ իսկ մնացեալ մասն նր՝ ի ձեռս կալ-

վի-

վինականաց ։ Ա՛յս քեզ բնչ քան զմունս կրեաց յերեսանամեան պիրղմի անդ գերմանիոյ ։

Հօրնպա ։ Քաղաք փոքրիկ առ համանուն գետով. ուր յառաջագոյն էր երեսփիսկոպոսական բնակարան միանձանց. ՚ղոր ՚ի 1559 ՚ի Ճարաւիել հերձուածոյն լուտերի, իշխանն գաւառին փոխեաց ՚ի գարոց հերետիկոսաց, ղոր յետոյ փոխագրեցին ՚ի նախագրեալ քաղն. իսկ զմնացեալն յայլ պէտս կարգեցին ։

Պէյդպէրգ ։ ՚ի հն՛՛ Ռէդոպա լեռնական ։ Ես քեզ փոքր առ ոտն վասկովեան լերանց. ուր ուղղափառք և կաղվինականք ունին մի եկեղեցի հերկ երկոցունց ։ Մայնհայմ ։ Քաղաք, և գլեակ առ կլան գետով. ուր են գերեզմանք պալատական կոմսից ։

Հօմպուրկ ։ Անվանեալ ։ են երկու փոքրիկ քաղք ՚ի ամին գետէ ընդ իշխանութիւն կոմսի նր, որ ունի և այլ կալուածս ՚ի զանազան տեղիս ։

Հ

Հասսիա ընդ գետ՛՛ Ֆլնսն է մի յերկրէն գաւառաց չորեանակին վերին հունոսի. որ ընդ Ֆիկս Ֆիկս ուղեպէս փոփոխմամբ կրեաց, ոչ միայն ըստ իշխանութեց, այլև ընդ գրիչ, և ընդ չորեակ սահմանս նոց իւրոց. զի այլ էին սահմանքն ՚ի Ֆիկս նախնի կատարացուց. և այլ առ արտընթէր Թագաւորացն Ֆրանկաց, կամ գաղղեացւոց, իսկ այժմ կուսակալքն հասսիոյ ունին իւր սահմանակից զՖիուլատ, զՊուբինկիա, զգագէրպօնա, զվալտեգ, զդքսուհին վեդՖալիայ, զնասսաւ տիլլենպուրկ, և զկոմսուհին սոլմսայ ։ Տարածութիւն նր չէ այնչափ ինչ մեծ. զի երկայնութիւն բանն կուսակալութեն հասսիոյ է իբրև 20 մղոն ևւեթ ։

Գրվնաւոր գետք նր բաց ՚ի հունոսէ և ՚ի մենոսէ, որք գնան ինչ ՚ի սահմանաց նորա ոտոգանեն. են կան, կամ Լէհն. լա՛՛ Լանոս. և Լգֆանա. որ ելանէ ՚ինասսաւայ, և մտեալ ՚ի հասսիա, յինքն ընդունի զբնմէ գետակս. ապա յայս կոյս գօպլէնցայ խառնի ՚ի հունոս ։ Ֆուլդա. ելանէ յեռլսուէ Ֆուլտայ, և յինքն ընկալեալ զէտեր գետոն. և զվալմ, գնայ խառնի ՚ի վեռա ։ Վէսա ՚ի հն՛՛ Վիսարա. Վիսուրգաս. այլև Վիսարա, կամ Վիսեր. որ և Վիսուրիս. ելանէ ՚ի հիլդեսրկհաւսէն իշխանութէ և ապա խառնի ՚ի Ֆուլդա։ Երկիր նր ընդ մեծի մասին լեռնային է, և

և անձառանալ. սակայն ունի և հովիտս գեղեցիկս, և դաշտս արգաւանդս, և պատուական պտուղս ընտիրս. ուրեք ուրեք լինի և գինի. յատաղուտս հոտիր գեւոյն գտանին մանրիկ հատք ոսկւոյ։ Ունի և բուռս արծաթոյ, պղնձոյ, կապարի, և երկաթի քարմ. և պաղեղ. արկնատ. ածուխ հանդիպին. կաւ պատուական ըստ իրաց ինչ նմանեալ յանհնատակս. այլ և մարմարիոն քար։ Ունի ազգի ազգի հանդիպին ջուրս ապի, և կծու. և ջերմուկս առողջարարս։ Բնակիչք նր զնագումն իւրեանց ունին ի նախնի կատեսացուց որք կոչին և հառատացիք. քաղդեացիք և հեսսացիք. յորոց ել անուանդ հասպացի, որ է անուն Ժողովրդեան սորին գաւառի։ Եւ էին ինքնագլուխ, ունելով սեփական իշխանս, և բնակէին առ սահմանաւք յերասպացուց, ընդ արեւելս իւրեանց ունելով զմսան ինչ պրունչվայիայ, հիւսեւհայայ, Թաւրինկիոյ, հասասոյ, Փուլտայ, վաղաեքայ, և մանաՁիկտայ։ Եւ էին այլք կորովիք և ընտրելիք ի մէջ այլոց Ժողովրդոց գերմանիոյ ի մըջմունս պատերազմի, որք ոչ ունիք ի պատմուեցառաջին եղեն ի մոռնանալ զկրնեալ զինուորական. վ այնորիկ այլք ի շրջակայ Ժողովրդոց յորժմ դէպ լինէր նց ունել պատերազմ ընդ ումեք, փութային ի վարձու ունիլ զօրս ի նոցանէ. որք Թէպէտ և վարձկան էին, սակայն ընդ հաւատարմութ ծառային նց, ոչ Թէ ի մէջ նց ծնեալ էին. զոր յայտնագոյն և այսցանէին, յորժմ գտանէին զինուորել երկուց հակառակ տէրց. զի այնպս գազանագործ մարդիկ էին ընդ միմեանս, ոչ ընդ օտարական տեսրիմ Թշնամիս. նախամեծար առնելով զօգուտ նր յորմէ վարձս առնուին, քան զսէր ազգային։ Դրուատս, և կայսր սիղոս որք ի զանազան պատերազմունս յայտնեցին նց, խոստովան եղեն, Թէ ոչ երբեք եղև նց մարտ մղել ընդ Ժողովրդեան հզօրագունի իւրմէ զօրաց։ Ա՛ր յետոյ բաժանեցան յերկու խումբս. մի խումբն խառնեցաւ ընդ փերսացիս և ընդ այլ ազգս, յաՁրոց յետոյ եղեն Փրանկք. իսկ երկրորդն Թոդեալ զնահանի բնակարան իւր. գնաց բնակեցաւ ի սահմանս պագաւոյտոց ի հոլանտա. ուր մինչև յայսօր գտանին երկու տասնք որք ոտկաւին պահեն զանուն նց. մին է քաղդիք առ հաւենոսիբ իսկ երկրորդն՝

քադդիք առ ավիխանոսիբ։

Ա՛պա զկնի պատգամս անցից, որք անցին ընդ նս ի Յիսս հաւատացելոցս, և ի՛ր անկաց, կի՛ դադարեցից,

և զինի զնդն փոխոխուեց հասախա գաւառին [illegible] իշխանուհէ նը, հուսկ ուրեմն եղև մանաւոր կոմ. աուէթի, ապա կուսակալուն ։ զոր կուսակալ նորա փիլիպպոս վեհանձն անուանեալ բաժանեաց ի չորեք. սին որդիս իւր ։ զկէան տուեալ գուլիելմոսի չորրորդի երէց որդւոյ իւրոյ, յորմէ իշխանք տունն քասաբլեան ։ իսկ զմիացել կէան բաժանեաց յայլ չորիս. յորոց երկուքն անժառանգ մեռեալ, զորս գաւառն ձնաց երկուքն ևեթ ։ ի տանն քասաբլեան, և տանէն տարիդատոյ ։ Վերջ այժմ բռնկեցաւ հասախա [illegible] իշխանուհէն բաժանի ի հասախա քասաբլեան ։ և ի հասախա տարիդատոյ ։ Ի որովք են այլև երեք իշխանք, երկու ի քասաբլեան տանէ, որք են իշխանն փիլիբբոսեցւոց և իշխանն ղոմէնիզուրկայ, կամ հայնֆիլսայ ։ և մի ի տանէ տարիդատոյ ։ ի հռնգուրկայ ։ Երկու աւագքն ի տունն քասաբլեան, և տունն տարիդատոյ լուսերական են. ղոմէնիզուրկայն ուղղափառ է ։ իսկ փիլիբբոսեցւոյն և հռնգուրկայն կալվինական ։

Լուսակալքն քասաբլեայ, և տարիդատոյ են ի կարգէ իշխանացն որ ունին տեղի ի կայսերական ժողովս ։ որք և ի ժողովս շրջանակին վերին հռենոսի ։ Այլ կուսակալն քասաբլեայ այժմ է կայսրընկեր գերմանիոյ պետուհէ. զոր ետ նմ ժողովն ռադիսպոնայ ի 1803 ։ որ նշանակեցաւ ի ներածուլել գերմանիոյ ։ Ի կնիքն նշ են զանազան նշանք ի այլեայլ վիճակաց, և կալուածոց, յորս ախորն ։ իր առեալ պսակաւոր վն հասախոյ-կարմիր խաչապատրարգական վն հերալիքեայ ։ ասպետք, բեւեռք, ուերև մի եղնձոյ ։ են ։ իսկ տարեկան մուտք տանն քասաբլեան ասի թէ հասնի ց 1,200,000 դալէր ։ որ տանէ իբրև 406400 վէնեակ" ոսկի։ բայց այժմ առաւելեալ է ։ իսկ տարիդատոյն է հէնն այնորիկ ։ Ջայս գաւառս տունք բաժանեն ի վերին, և ի տորին ։ այլ մեք [illegible] հայեցուածեալ կրկին իշխանուհէ բաժանելով, զիւրաքանչիւրս հանդերձ գլխաւոր քաղաք իւրեանց տարեդրութեամբ յառաջիկայ ։

Գասախ գասալ ։

Այս մասն հասախոյ որ այժմ կոչի կայսրընտրութեամբ. գրաւէ զմեծ մասն տորին հասախոյ, և ձգի առ սահմանաւքն ֆռանքֆօրիոյ, Թուբինկիայ, վեռդ-

վեհափառեայ. և պրուիլլիակայ. և գլխաւոր տէրունէից ներ են հետագալքդ:

Քառսել, կամ Գասպէլէ-լա՛՛ վասսալա: Ի գլխաւոր քաղաքսն եղեան ասեն, և ամենայն կուսակալ իշխանքն, և գլխաւոր դիւանին. մեծագոյն ամբոխ, և բազմամարդ կառուցեալ ատ. ֆուլտա գետով, որ անցանէ ընդ մէջ ներ բաժանէ զնա յերկուս մասունս 'ի հին և 'ի նոր, ունելով 'ի վեր անդ կամուրջ քարաշէն: Հինն որ մեծագոյն է, և գլխաւոր մասն քաղաքին է կիսաւերակ 'ի վեր լերինն. զնոսա եղ մեծի մասին հին են. և ըստ նախնի սովորութ զինեալ. ոմն և զինուածք ստորին կողման նորոյն. բայց վերին կողմանն, որ կոչի գաղղիական՝ գեղեցիկ են, և կատարի վայելչագոյն կարգեալ: 'Ի մէջ այսց երկուց մասանց քաղքին՝ է շուքակ վայր. և 'ի նմ շանապարհք վայրկեան ունելով յերկուց կողմանց գեղեցկաչուր ծառատունկս: Թիւ ասանց ներ յամին 1763, էր 1373. իսկ բնակչացն 21000. բայց 'ի պահապան զօրացդ որք ըստ մեծի մասին լուսաբերական են. բայց գտանին 'ի նոսա և կալվինականք. այլև ուղղափառք, այլ սակաւ. որք ունին հրապարակական մատուռն 'ի միում մասին ապարանից իշխանին, զոր եբաց 'ի 1760 փետրվարի կոս կուսակալն գարձեալ յուղղափառութիւն: Իսկ գլխաւոր եկեղեցիք քաղաքին են 'ի ձեռս լուսաբեր կանաց. յորոց ոմանք մեծ են և հոյակապ: Ունի և այլ շինուածս գեղեցիկս յորս երևելի են մեծագոյն ապարանք իշխանին, ուր է և գրատուն իշխանին, և հանդիսարան անդամանցնուէ, և պէսպէս նորոգ նշան իրաց բնականաց, և արհեստականաց. և մերձ առ նովաս, յայնկոյս փոքրիկ առուի մերկ գետոյն պարսպէ վայելչագեղ և զուարճալի վայրք սեթափուեց. յորս բազ յայլոց գեղեցիկ և զուարճալի իրաց, է աւազան մի մեծ, և 'ի մէջն ներ փոքրիկ լեռնակ: Ունի և գաղթոցս մեծամեծս, և գործարանս յորս գործեն սկսպէս շարհեստակերպս, որ ոսկեմեջ և արծաթամեջ ժապաւէնս. ջուխայ. և այլ զանազան աստուերէն գործածս. առնապանս մետաքսեայս, և սատուայս, և բնտիր գլխարկս հերոպացոց, այն է՝ շափոյ. այլև կեղծել յաղնապակեայ անօթս պատուականս են: Ասյս քաղք է հասանական կարծեաց ոմանց շինեցաւ յամին 913, կամ փոքր մի յետ. որ և է Ֆիլս Շահ բազմապատերազմութեան կրեաց, ոմն և այլ քաղաք ներմանկոյ:

Իբրև հրէից ժառուց Ճանապարհաւ հեռի 'ի քաղաք

ասամի 'ի Վիդեդարդեն, կամ Գաբլսպերի լերին է ազանչելի ինին սահանք ջուրց, զոր սկսաս չինել կուսակալն Քարոլոս պալ ոչ հասոյց 'ի կատար: Ցիրկուց կողմանց նր են իլերին անդ 800 աստիճանք, որք հանեն 'ի գլուխ լերին. և 'ի գագաթան անդ հայ կառուցեալ քարաշէն բուրգն մեծ յոյժ. և 'ի վր պղնձաձայլ արձան հեծեալեայ, կամ հերքուլէսեան 30 ոտնաչափ բարձրուբ: Իակ սահանք ջուրցն յիքանչէն 'ի բարձանց' 'ի չորս տեղիս ըստահանին. և յիւրաքանչիւրսն են մի մի քարակուռ աւազանք: Առ վերին աւազանսն է Հաստատագործ քարանձաւ չինեալ 'ի քարանց խորոտարտուկովփչեցց: Առ երկսորդ աւազանսն է ժայռ չինեալ 'ի քարանց այլատարազ ինն ձևով կարգեալց, և հաստատեալ 'ի վր հակայաձև առն' որ յորսոյս անկեալ կայ, և արձակէ ջուրք 'ի վեր իբրև 40 ոտնաչափ բարձրուբ. նոյնպս և 'ի ժայռէ անտի բղխէ ջուր ականակիտ ըստ ձախակողմեայ աներևոյթս, որ յիքանչէն ցայտէ ցնդգանըստան: Թոզ զգաստարթարար հոսանս ջրոյն ըստ աւազանսն. յորս 'ի միում ամենեքին 'ի նահատուն հայելոյ ձևանայ, և յորժամ արեգակն հարկանէ 'ի վերայ, զոհարձակ ինն երևի տեսողաց:

Վասն, կամ Փոս Քղքի փոքր առ Վեսայ գետով, 'ի վր ալբունի Հանապարհի, որ 'ի լիմկայէ հանէ 'ի Փռանկֆոռդ որ առ Մենոսիբ, ունի տուն իբրև 350 աեղ: Հաւլենֆորֆ: Քաղաք փոքր առ վերայ գետով, որ ունի տուն իբրև 500 ուր քնակի եղեալ մի կամ առաջորդ կալվինական: Առ սովին քղքաւ գտանին պաստառական աղահակաք:

Կլէպենբրգայն: Քաղաք փոքրիկ առ Ռհոս գետով, որ ունի տուն 262: 'ի սմին քղքի սովորուն է առնել գնորալուբ ինն գատաստան 'ի վր կամրջի եսաք գետոյն 'ի բացի, որ յայն սակս կոչի գատաստան կամրջի. ուր ամբաստանեալն պարտական է առ ժամայն վճարել զսահմանադիր ինն տոյժս գրամոյ. որ եթէ գինի քիմուռ գատին՝ գաջի անմեղ, յայնժամ ամբաստանօղն պարտաւորի գնդինապատիկն վճարել. և զդրամս զոր ետ ամբաստանեալն՝ ան գրկին գարձուցանեն նմ:

Իմմինհաուսեն: Քղքի փոքր յանգիսման Լուսնկալվարդ անատաւ. ուր 'ի 1631 փլչնպատս կուսակալին վրհ անձն կոչեցեալ ետ առնել զատաւքին լուսերեսեան քարոզ յեկեղեցւոջ սորին քղքի: Ասյս քաղաք երկեցս գրեթէ իսպատ հրկեզ եղեւ:

Հելմերհաուսէն. Հօֆ կոմոր. Քելտերի. Հօմպերի. Հան-
գերձ յարագրելոյս 'ի Հաուհա. Պօրէն. Յայնհայն.
Ղրայա ։ Են փոքրիկ քաղաք 'ի ստորին հասախա ըստ
իշխանութեան քասաէլեան տանն ։

Մարպուրկ. Գնհաւզու քաղաք վերին հասախոյ կառու-
ցեալ ըստ լանջակողմն լերին առ Լէհն գետով. և 'ի
գլուխ անդ լերին ունի գրեթէ ամուր, որ յատա-
ջագոյն էր աշտա կուսակալին հասախոյ ։ Բնակիչք
նր ըստ մեծի մասին կալվինական են. բայց գաւանին
'ի նմ և լուտերականք, որք ունին զեկեղեցին սրբոյն
Եղիսաբեթի. ուր է և մարմին նր յարծաթի տա-
պանին Հեսեայ ոսկերգօծ, և յետնում պատուական
սակամբք և մարգարտովք. անդ Թագուհ կայ 'ի հոյ-
ակապ շիրմի օդոտասս կոմսին լերբեայ լուտերա-
կան։ Է 'ի քաղքի սատ և հռոմէականքն հիմնեալ 'ի 1527.
որ է 'ի ձեռս կալվինականաց ։ Ա յս քաղ Թէպէտ
գլխաւորագոյն է ըստ իշխանութեան քասաէլեան տանն,
սակայն և տունն տարմիդատոյ ունի մեծն 'ինձ,
ուստի և է իբր հնրկոցուն եւս. զի 'ի Ֆիա
ինչ դատաստանաց հնրկաց երկոցունց տանցն, ոչ և
տեառնն բռղոքման 'ի գրեթէ անդր սորին քաղաքէ
դառնրին ։ 'ի 1529 եղև 'ի քաղքի տատ ծնանաւոր
համախոստուն ջորից աղանդաւորութեց. յորում 'ի մի
հողմն էին լուտեր և մելանքթոն. իսկ 'ի միւսն
գվինգլիոս և Էքօլամպադիոս. այլ չէրն հնար միա-
բանել ընդ ։

Ֆրանգենդալ ։ Քաղաք հին առ Էրբ գետով, բա-
ժանեալ 'ի հին և 'ի նոր. հինն չինեցաւ 'ի ը դարուն
կամ դիտեմբրիկասէ արքային Ֆրանկաց. զոր մեծն կա-
րոլոս ամրացոյց ընդէմ սաքսոնացւոց. և բազմ ազա-
տութիւնք ետուցին ։ Իսկ նորն չինեցաւ 'ի 1336. և
'ի 1556 միացաւ ընդ հինն 'ի ներքոյ միոյ դատա-
ւորի ։ Ա յս քաղ բազմ անգամ մեծամեծ վնասս
կրեաց 'ի հրկիզմանէ. ուստի այժմ անկեղ և յիջին
պատուաստէ ։

Գիլհահն. Լօսենհայ. Վէրդէր ։ Են փոքրիկ քաղաք
'ի վերին հասախ ըստ ինրութեան գասաէլեան ։

Գլխաւոր փեղէ իշխանին Պրայնֆելսայ, կամ Բօլէն-
զերայ ընդ գերբեփն Պրոնֆ փասէլեան գանն ։

Պրայնֆելս ։ Է գղեակ կամ քաղաք ամուր 'ի վր
բարձր ժայռի. սկիզբն կառնէ 'ի մեհնատանէն,
որ էր 'ի ժայռի անդ Մարդենպուրկ կոչեցեալ. զոր 'ի

1245, կամ 46 ամրացուցեալ. փոխեցին ի քերդ. ա-
ռաւ ի 1647 թիւեաց առանն քասն եւլայ. այլ յամին
որ զկնի՝ եհաղ առանն բոլճենպերկայց. քայլ պահե
ի վեր նր իրառուն ինչ գերազանցն երեսուն։

Այ խոր. ասակ՝ Սին ձեվն։ Ես գլխաւոր քաղաք մեծ
հռուր կոմսութեան առ հանենաիմ յարևմտեան կողմն
նր. բնակիչք նր ի մեծի մասին ազդատուռ են. և
ի ձեռս նշ է գլխաւոր եկեղեցի քաղքին։
Բօլենպէրկ, կամ Բօլենպուրկ։ Քաղաք առ ձիուբատ
գետով. բաժանէ ի նոր և ի հին. որ Թեպա փոքր
է՝ այլ բարեկեղն։

Յաւելուած պարզագրոց։

Այս մասն հայասիոյ պարունակէ զմեծ մասն վերին
Ճհաստիոյ, որ ձգի ընդ ակն հանենաի և հենոսաի. ա-
նէնլով եւր սահմանակից յարևելից՝ զեկեղոցս. իսկ
ի հարաւոյ ղառորին պալատականութեն. և գլխաւոր
տեղիք մասին սարմնգատպայ են հետագայքդ.

Կինհեն՝ ի հն՝ կիդեն, կամ կինհեն։ և Ցոփոխ կինհեն։ Ես քաղ
մասուր ի վերին հատիս առ լեհն գետով, բարե-
չէն, և բազմամարդ. առ հանենամասութեբ մեծ մեծ
եւրոյ. ունի քերդ մասուր, և հանդիսարան լուսա-
բանական հիմնեալ ի 1607։ Այս քաղ Թեպա է ընդ
իշխանութեբ մասին սարմնգատպայ, բայց և առանձն
գասակչական ունի ինչ մասն ի նմ, որպէս առաջագ
զնարդուրկայ. զի ի Շմիդ ինչ առ փոխադրի գա-
տասանին, և առանձին բազդքման հնդկ երկուց
մասնցն. ուստի և առ ի բէզ հնդկաց երկոցունցն կոչ։
Ազնիւքեր, կամ Ազնիւքեր։ Քաղաք հին մերձ ի
շվայմ գետ, որ ունի գրեակ վաճառականս, և երկու
եկեղեցիս։ Այս քաղ ի մէջ ապրող քաղցաց հասարակ
զառաջինն ընկալաւ զհաստատութեբն օգոստոսեան.
կամ զազանդն լուսաբերական, յառաջագոյն առաքեալ
չէն կր և բազմամարդ։

Տարմշտատ։ Քաղք բազմաչէն առ հանենաի գետով
յարգաւանդ և ի զովագործալի վայրի. աշոտ և գեղ
հասարակ առևտրի իշխանին՝ ի տանէ որ ի քաղքէն ասի
առնուն զանառն. ունի գրեակ պատուական. և այլ
չինուածս գեղեցիկս. յորս երեւելի են մեծ և հոյա-
կոյս տպատրանք կուսակալ իշխանին։

Կէնինգէն։ Գէնինգէն Պադրենգէն։ Հայգիւր։ Թոլ
Եդեր։ Կոսս Հէսս։ Տէրմերի։ Կոսս Մոնտատ։

Գլուխպան։ Են քաղաք փոքրիկք է իշխանուէ տանն աս բնդատագայ։

Հմոպոլի, հանգերձ յարտագրութեամբ Յայնոյս հեյհե ընդին։ Ի քաղաք գեղեցիկ, և բարեչէն, և գրե- խաւոր տեղի իշխանի տանն հասնիոյ հոմնուրիայ. քանակիչք նր բովանդակ լուսերական են և կալվի- նական. ունի դպեակ ամուր. և այլ շինուածս գե- ղեցկս և մեծաչէնս. յորս երեսելի են հոյակապ ա- պարանք իշխանին. ոչ և այլ հիւրկաց շինուածք ինչ։

Հերքիէլ։ Ի քաղաք փոքր. զի ունի տուն 500 ևեթ. այլ գեղեցիկ և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուէ աս Ֆուլոա գետով.

Յօդ. Ը. Փոքրիկ իշխանուէիք ի ընդանա- հին վերին հռենոսի։

Էօնհայ, կիմ Շէօնհայ, և կիմ Շէանհէյ։ Ի համանաւոր կոմսուէ որ ձգի ի մէջ հռենոսի, և մոսելլայի. և բաժանի յառաջին կիմ վերին, և յերկրորդ։ Առաջինն, որ տէրացս կոչի Շէօնհայմ ի նախնուէնն էր մասն արևելեան Ֆռանքօնիոյ։ Իսկ երկրորդն, որ կոչի և կոմսուէն շրջագծնուրկայ արևմտեան Ֆռանքօնիոյ. կիմ վեգբրքայ։ Յայսմ կոմսուէ բնդմէջ յիշխանաց գերմանիոյ ունին կալ- ուածս. բայց առաւելապս կայսրնահիր տոհրին պալատականուէնն. Իսկ գլխաւոր տեղիք նց են այսոքիկ։

Գրայշնահ, կիմ Գրայշնհոյ. կամ Քրաչնհոյ. ի հն Քրաչնհոյ։ Ի գլխաւոր քաղաք առաջին շրջա- հայմայ է իշխանուէ կայսրընահիրն տոհրին պալա- տականուէ, գեղեցիկ և բարեչէն բաժանէ ի հին և ի նոր ի ձեռն նահէ գետոյն. բնակիչք նր խառն են լուսերականք և կալվինականք. ուր գտանին և ուղղափառք։

Շէօնհայմ։ Դղեակ և աւան փոքրիկ յառաջին կիմ, ի վերին մասին այսր կոմսուէ, որ ի դղեակէ ասակ ունի զանուն։

Գիւնհոյէլ։ Քաղաք փոքրիկ ի վերին շէօնհայմ. է իշխանուէ տանն պատաւնոյ։

Պրաքպան։ ի հն Դրանէքպոն։ Ի քաղաք փոքր, և անշուք

անդուք առ Մօսկուայ դեռով յերկրորդ չբռնհայմ. և ի կալուճած դրկվերնայ. բնակիչք նր լուսերնա-կան են. բայց գոտնին և ուղղափառք, որք ի ժո-ղովրդապետական եկեղեցւոջ լուսերնականաց կատա-րեն զծայնին պաշտամունս։ Ընչական վիճակ սո-րին քաղաքի բերի գինի պատուական։

Էպարգենպուրգ։ Ի դլեակ հինն առ Մօսկուայ դեռով. յորմէ երկրորդն չբռնհայմ ունի դանուն։

Սայ, Ի քաղաք փոքր, և գլխաւոր տեղի համանուն փոքրիկ կոմսուե որ ժդի ի Վաւկուկան լերինս ի մէջ Լօռենայի, և ստորին աշտարիոյ։

Գլխաւոր գեղեցիկ նշանաւոր ամենայն ի սմն շրջանակի։

Ա այդպուրգ։ Ի քաղ գեղեցիկ, և բաւչէն ի վե-րերին առ Լէհն գեռով. յորմէ ի մէջ սպրդ չինուածոց երևելի են մեծաչէն ապարանք իշխանին գեղեցիկ և հոյակապ. ունի ի ներքս անդ եկեղեցի վայելուչ. և պարտէզ գեղեցիկ. շրջակայ փողոցք բովանդակ ուղղագիծ ժդին, ունելով յերկուց կող-մանց վայելուչ ծառաստունկս։

Ոսկինկէն։ Քաղաք փոքր, և դղեակ առ ուսպակ գեռով, ի իշխանուե նասաուական տանն, որ ի քա-ղաքէ ասաի ունի զանուն. բնակիչք նր լուսերնա-կան են, գոտնին անգ և կալվինականք եկեալք ի գաղղիոյ։

Վխոպպէն։ Ի քաղաք բարեշէն և բազմամարդ. ունի պատուական ջերմուկս հռչակաւորս ի վաղնջուց ժամից. որք թոռի թէ են այն ջերմուկք զորս պլին Պիսոյ. որք ժամուխակեան ջերմ պղերս. իսկ ամ միանոս մատուխական ջուրս. առ որովք ի նախնեաց բնակէին մատուխակացիք. յորմէ յայտ է թէ առիս այս անուանի եր ի ժամից անտի նախնի հռովմայեց-ւոց, յորոց կան մինչև ցայժմ ջուցորդք պարսպաց, և այլոց չինուածոց։ Ի ժամս թագաւորացն Քրիստ-կոց էին սատ թագաւորական ապարանք, կոչեցեալ Սալա ալբայական. յորմէ կալաւ զանուն ճանդրէն, որ կոչի Սալահասէ։ Այս քաղաք բեմ պիսկոպոսեան, և քանդմունս կրեաց. այլ յետոյ իշխանն դէորգ օգտա-տոս անդրէն նորոգեաց։

Սաարպրիւ։ Ի քաղաք առ Սաար գեռով ի իշխանուե նասաուական տանն սահարպրիքայ. զոր ի 1676 կայ-

սերականքն առնէ ի պաղեհացուդ, քանդեցին զամ
բուռնն նր, և զքաղաքն ողջոյն հրձիգ սարարին. քայլ
կեաղ վերատուն չինեցաւ, այլ ոչ ունի եր յաւաքն.
զի այժմ փոքր է և անշուք. ունի տուեալ իրեն 200
ՀԱԷԹ.

Կոմսութիւն Վալտէքայ.

Այս կոմսուն է ըստ մէջ բաւերայոյ, հասնի,
և վէգ-ֆալեայ, երկայնութեամբ նր է իբրև 6
մղոն. իսկ լայնութեամբն 5. և ունի իւր սեփական
կոմս. բայց ոչ է ի կարգս իշխանացն գերմանիոյ.
ուստի և աչ իսկ մասնէ ի կիսգերական ժողովս.
իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագրեալք.

Գոգոպ: Էր գլխաւոր քաղաք այսր կոմսութեամբ, և
աթոռ իշխանի նր և գլխաւոր առնէին գաւառին,
բաժանէր ի նոր և ի հին. ի գլխաւոր եկեղեցւոջ
նոր քրիստ է հոյակապ դամբարան յքեռնիր մարմ
րին քարանց կառուցեալ ի հասարակութեն հոլան
դացւոց ի պատիւ քաջ սպարապետի իւրեանց
գերդեայ փիդերիկոսի վալտեքացւոց: Այս քա
ղաք յաւագնագոյն էր ազատ քաղաք կայսերական.
այլ ի 1367 էառ զնա վերադարձ կոմսն վալտեքայ,
և երկարձ զազատութիւն նր:

Նիդեր Վալտունկեն: Էր քաղաք ըստ լանջակողմն լերին,
քարեչէն. ի դասի անդ գլխաւոր եկեղեցւոյ նր է
հոյակապ դամբարան ի պատուական քարէ կառուցեալ
ի ծերակուտէն վենետկոյ ի պատիւ կորովի ապա
րապետի ազգով գիտոյ գիտոյ կոմսին վալտեքայ:

Վալտեհ: Էր քաղաք փոքր ի վեր լերին, որ փոքրիկ
ձորով անջատէ ի ժայռեալ յորդ վէմ կառուցեալ
հայ վանքնական վարուք բերդն, յորմէ կոմսութիւնն
առնու զանուն. զոր ի վերջին ՃԱԿ նորոգեցին,
զինեալ չինիք բնակչաւք, և կարգեցան ի նմ պահա
պանք. անդ պահի մասն ինչ ի դիւանական մատե
նից այսր կոմսութեամբ. անդ է և բանտն պատճա
պարտից, զորս ի գործ վարեն ի շինուն բերդին:
Ցայս բերդ ի 1760 կայան դադարիցք և հացեալ
անդ ամն երկուս, բեմ աւերածս գործեցին ի նմ.
ապա դաշնակիցք գերմանացւոց հանին զնս ամուր
ձՀՐՈՒՆ: Էր քաղաք փոքր չինեալ ըստ կանոնաց մերոց
առ ար գետակն, ունի 3 եկեղեցիս ըստ երից կրօ
նից՝ ուղղափառաց, լուտերականաց. և կաթոլիկ
անաց: ի չինուածս քաղաքիս երևելի է մեծաշէն
և

և գեղեցիկ պալատան քանակութեամբ իշխանի նը. որոց հարստահատեալ եղև փիգերիկոս անառնիոս իշխանն։

Մէնիէրինհաուզէն. Հոռոֆէն. Լանգա. Հաւզ-Վիլհելմ-հէն։ Են փոքրիկ քաղք ի ծրուխէն կոմսին վաճառեալ։

Կոմսութիւն Կանաւայ։

Կանաւա է ի մէջ մեկօնցայ, Ֆուլտայ, և Ֆրանքֆուրտայ։ Երկայնութիւն նր է իբրև 9 մղոն։ իսկ լայնութիւնն իբրև երից ժամուց ճանապարհ։ ունի իւր սեփական կոմս, որ է մի ի գլխաւոր կոմսից վեդերաւիայ. իսկ գլխաւոր տեղիք նր են այսոքիկ։ Հանաւ։ Էր քաղաք բարեչէն և գլխաւոր տեղի այսր կոմսութեան. գինեգիկ գեղով, որ ոչ կարի ինչ հեռի ի քաղաքէ իսկն ի մեկնոս։ Այս քաղաք բաժանի ի հին և ի նոր. հինն վաղնջական է և անշուք, այլ գեղեցիկ նր գեղեցիկ է, որ ունի պարտէզ շքեղ ձակ և վայելուչ։ իսկ նորն գեղեցիկ է և վարգաւորէ. փողոցք նր ուղիղ, լայն, և մաքուր. և շինուածք նր յերկուց կողմանց գրեթէ բոլորանգակ միաձև են. զոր ի 1597 չինեցին Ֆիլանտրացիք կալվինականք. ոմք ի պատճառս կալվինական ազանդոյն, յորմէ ոչ կամեցան ի բաց հրաժարիլ, առ բագրեցան ի հայրենի աշխարհէն իւրեանց. և եկեղ չինեցին ասա նոր քաղք. բայց աղատաւին ընկալեալ յիշխանէ երկրին. և հիմնեցին գործարանս պէս պէս արհեստից։

Վինդէկէն. ի հն. Վանեէն։ Էր քաղաք փոքրիկ և գլխակառ նիստեր գեղով։

Օրէնհէրի. Շլոսհաս. Շլիւզէրն. Պոպենհաուզէն, կամ Պօպենհաուզէն. Մինդենհէրի. Կէնհաուզէն։ Են փոքրիկ քաղաքք ի սմին կոմսութեան։

Կալըռնճիւթ իշխանաց և կոմսից ազգայ։

Այս կոմսութիւն ըստ մեծի մասին սահմանակից է վերջին հասսիոյ. և ունի իւր սեփական կոմս ի ազգէն հաբսպուրկեան. յայլեայլ հինգ. որոց գլխաւոր տեղիք են այսոքիկ։

Պրաունֆէլս։ Էր գեղեակ մեծ ի գետս բարձր լերին ըստ իշխանութեան ազգէն հաբսպուրկեան. առ որով է և քաղաք փոքրիկ համանուն գեղեկին։

Հօգին սըլմ։ Ի դղեակ ամուր ՚ի վէր բարձր լերին, և առ ստորոտաւ նր քաղաք փոքրիկ կոչեցեալ իմ Թալէ. ըստ իշխանուհ սօլմսեան տանն. որ ՚ի դղեակէ առաւ առնու զանուն։

Ամենապար. կամ Ամենիսարի ։ Ի արեւմտեան մեջ նահանգն քրմահարուստ կարգին նրյն բեռնարգոսի առ վէրէրէզ գնալով. որ ՚ի ակզբան անդ էր բնակարան նահանգ իշխանաց մինգենպէրկայ, և կոչեր Ամենիսարի. զոր կաւնոն իշխանն մինգենպէրկայ ՚ի 1149 փոխեաց ՚ի մենաստան. տարեկան մուտք նր ի 30000 փիօրին, որ առնէ իբր 6680 վէնէտ՚՚ ոսկի։ Լատապ։ Դղեակ և քաղաք փոքրիկ ըստ իշխանուհ սօլմսեան տանն լատապայ։

Լիխ. Քասէնէն. Ամենհայմ. Վէլֆերհայմ ։ Են փոքրիկ քաղաքք ըստ նորուհ իշխանաց սօլմսեան տոհմին։

Պրնհաուզ պեղնի պոհմին իշենպուրկայ ։

Տոհմն իշենպուրկայ բաժանի յերկու գլխաւոր ճիւղս կիմ տունս. և նք յայլ երկու տունս ըստ կողմնական գծի. որոց գլխաւոր տեղիք են հետեւեալքդ։

Գիւրցայ։ Ի դղեակ ՚ի բարձրաբանդակ վայրի. և առ ստորոտաւ նր գետ Մէծ ։ ՚Ի յրջեակայ վայրս նր գտանին բովք երկաթոյ, և քարահանք։

Օֆֆենպաու. Աւան բարեշէն և գեղեցիկ առ Մէնոսիճ. և աթոռ իշխանաց տանն օֆֆենպաուայ, որ սպառեցաւ ՚ի 1718. բնակիչք նր ըստ առաւել մասին կալվինական են. իսկ այլք լուտերական. որք ունին առանձին եկեղեցիս. ոչ և հրեայք սինակոգա։

Պիրմինկն։ Քաղաք փոքրիկ՝ այլ գլխաւոր տեղի հռմրէն կոմսութեան. բարեշէն քաղմամարդ և աթոռ կամսից նր։ Ըրջակայ վինակ նր բերէ գինի պատուական։

Վէխտերաուա։ Դղեակ և քաղք փոքրիկ, և աթոռ իշխանին ՚ի տոհմէ իշենպուրկ վէխտերաուական։

Մէրհոլց։ Աւան և դղեակ ոչ ինչ բացագայն ՚ի գինեյնի գետոյ, և աթոռ իշխանին ՚ի տոհմէ իշենպուրկ մէրհոլցայ։ ՚Ի մերձակայ լերինս գտան երբեմն բովք արծաթոյ և ոսկւոյ. յորոց կոմն վոլֆիկ անկոս երբ ձեռնարկս եւս հաստատել ոսկի գտանելոյ, գալլերա։ և փիօրինա։

Լոմաուկիէ անպուռայինէ, կամ հոգեվանական։

Այս կոմունէք գրաւեն հարուստ մի տարածուն երկրի առ ովկիանէ՝ ի ումն չորանակէ. որք՝ ի հնումն՝ ի բարբառ գերմանացւոց կոչեցան Վէսթ կամ Վէսթ Ֆոփէն, կամ Առաջ Ֆոփէն սակս անտառամոլ առապար և անհարթ երկրի եւրեանց. որոց սիզքն և արմատ եղև կոռադոս ոմն. յորմէ ապա սերունդք նոր բաժանեցան՝ ի զանազան ազգատոհմս, որոց գլխաւոր տեղիք են հետագայքդ։

Գէրն։ Քաղաք առ Ներէ գետով. որոյ մի մասն է ի իշխանութէ ումանն սալմ սալմայ. իսկ երրեակ մասունք նր ումանն սալմ գիրպուռհայ։ Բնակիչք նորա կէս մի ուղղափառ են և կէս մի լուտերական, որք՝ ի միում եկեղեցւոյ կառարեն զպաշտամունս իւրեանց։ Ջայս քաղաք յատարած է դարուն ամրացուցին զաղղիացիք. և ապա անդրէն ինքեանք քանդեցին զամրութիւնս նր։ Ընչիկ կարի բազագոյն էր Գէրմոյէ կուչեցիէ դղեակն՝ ի գլուխ բարձր ժայռի. զոր՝ ի 1734 քանդեցին գաղղիացիք. յորմէ չմնաց ինչ, բայց միայն մասն ինչ պարսպաց նր, և աշտարակք ինչ։

Կլուռմպախ։ Քաղաք փոքր և աննշան, ի իշխանութէ կոմսի՝ ի տանէ կրումպախայց. որոյ աթոռ է՝ ի մեծատակաւ դղեկի՝ ի վէր ժայռաւոր լերին կառուցելոյ։ Ռայնհաբէնդայն։ Էր դղեակ ամուր՝ ի վէր բարձրադիտակ ժայռի, առ նահէ վտակաւ, և աթոռ կոմսին՝ ի հնգայն տանէ. զոր՝ իքանդեր գաղղիացւոց՝ ի 1688 կամ նր փոխագրեաց զաթոռ իւր՝ ի Կէնէլէէ դղեակ գեղեցիկ. շիներ՝ ի 1749. և առ նովաքաղաք փոքրիկ առ ԱՀԲԷՒ գետակաւ։

Տաուն։ Դղեակ գեղեցիկ առ Սէմմէն ձորակաւ յանկեան անդր ուր այս ջուր խառնի՝ ի նահէ գետն ի իշխանութէ կոմսից կրումպախայց և ռայնհոպֆենշտայնայ։

Գէնհայ։

Կլէնդորֆ, կամ Կլոնդորֆ։ Քաղաք գեղեցիկ և բարեշէն ի տրութէ կոմսից՝ ի լայնեկէն տոհմէ. բնակիչք նր լուտերական են, այլ գտանին անդ և կաթոլիկանք այլև ուղղափառք, որք ունին սեպհական եկեղեցիս։

Վէսթերբուրկ։ Քաղաք փոքր՝ ի վէր լերին, որոյ երդ մասն է ի տրութէ կոմսին քրիստոփեանան տանն՝ ի

լայնինկէն առհաս. իսկ մնացեալն գետրգեան առանն
ի նոյն առհաս։
Վիէննէացւոյն։ Դրեակ ի վեր բարձր լերին, և աթոռ
կոմսից ի վիդինդորֆ առհաս։
Գրիմնիչն։ Աւան և գրեակ ըստ հրուէթ կոմսից ի
վայս բուհքեալ առհաս։
Մէդրինկայ։ Դրեակ և աթոռ կոմսից ի վարդէնբ
պէրկ առհաս։

Յօդ. Դ. Ա.զատ քաղքք կայսերականք։

Բաց ի նախագրեալ վերոյ և այլիւս կայսերական քաղաքաց, են ի տակին չքնաղակի այլեւս երեք կայսերական քաղաքք. յր Ֆռանկֆուրտ. զոր ոմանք դնեն ի չքնաղակին Ֆռանքոնիոյ. այլ ակնկի՛ ոք և համարեսցի ընտիր Տաճկաստանն դնեն. Ֆիլիպէյ. և Վիէննայ. զորս յառաջիկայ տառագրեացուք։

Ֆռանկֆուրտ. կը գրէսի" Ֆռանդֆուրտ, կամ Ֆռանկֆուրտ առ Մինոսիւ. այսպէս կոչեցեալ առ ի զանազանութենէ ի միւս Ֆռանկֆուրտ որ է առ օտեր գետս։ Եւ քաղաքս ազատ հին հռչակաւոր մեծաշէն ամուր բազմամարդ, ուր սովորաբար լինի ընտրութեն և թագադրութեն հռովմէական արքային. և ուր այժմ գումարին ժողովք իշխանաց շրջանակաց վերին և տարին հռենոսի. ուր և հաւաքին հրովկաց հարկք պերմանացւոց երուէ. կառուցեալ առ մինոս գետով, ի գեղեցիկ յարդաւանդ, և յառաջարար վայրի, գրեթէ բազմութիւն ի մէջ սահմանաց կայսրընտրին մօկնոյ իրուն 4 գերմանական կամ 16 աշխարհագրական մղոնաւ հեռի ի մօկնոյ քաղաքէ ի հիւսիսոյ արեւելից։ Շրջապատեալ պարսպօք և ջրափոյ խրամբք, և այլ ոչ սպառիս չինուածովք ամբ բացօդեայ։ Բաժանի նախ յիրկուս գետեառս մանուն. յորոց մին կոչի Պաքէնհաուսէն. իսկ երկրորդն Ֆռանքֆուրտ. առաջինն փոքր է, որ գարձեալ բաժանի յիրկուս Թաղս. իսկ երկրորդն որ է բուն քաղաքն, մեծ է և բաժանի ի չորս Թաղս. երկրքին միանգամայն ունին 3000 առուն ըստ մեծամեծս և ըստ փոքրանս. զոր ի գեմ եկեղեցեաց վանուցեից և յանկեղեանցաց։ Իսկ Թիւր բնակչաց նոր 60 հազր. իշխանք նոր ոմն և մասն լինի ի բնակչացն լուտերականք են; իսկ մնացեալքն ազգապատք և կաթոլիկք.

կանք. և Թէպէտ լուսաբերականքն առաջինն են և նախատաբեր 'ի քաղաքն, սակայն և այնոցա գլխաւոր և լուսագոյն եկեղեցիք քաղաքին են 'ի ձեռս ուղղափառաց. որք ունին անդ 3 կանոնիկոսական եկեղեցիս. յորոց մի է եկեղեցին սիրոյ բարեխաւսի, մայր աւաքէնյն. ուր 'ի միում 'ի մատրանց նորա առնեն զընտրուհի հովվական կայսեր։ Ունին անդ և 3 մենաստանս. և 2 փոքրիկ մատուռս։ և միւս ևս ժողովատեղի, և մենաստան հանդերձ եկեղեցեաւ եղեալ կարգին։ Ընդունայն և լուսաբերականք ունին 5 կամ 6 եկեղեցիս. որք մինչև եր 'ի վեր երևեալ աղանդն լուսաբերի բռնադատ ուղղութեան։ յորոց մին՝ կոչեցեալ սբ կատարիչն անուանի է առ նոսա, զի 'ի նմ 'ի 1522 նախ առաջին հրապարակաւ քարոզեցաւ աղանդն լուսաբերական. առ սովին եկեղեցեաւ է և մենաստան՝ ուր յատաջադոյն հաւատաւորք կանայք բնակէին. իսկ այժմ լուսաբերականք աղջկունք, դստերք ազնուականաց։ Իսկ կալվինականք Թէպէտ բեմ են 'ի քաղաքի անդ, այլ չունին եկեղեցի. վասն որոյ երթալ 'ի Պօէնկայ մերձաւոր կայ առանն անդր։ 'ի կատարել զաշտաւոնն խրբանց։

'Ի քաղաքի սոյ են և երկու երևելի միաբանութիք որք կոչին Ա. Լէլիմիսուրկ. և Փրաւէնդայն։ Ջաւակնութեան նք են միայն, որք 'ի գլխաւոր և յերեւելի կայսերական քոյր պարերիկք կոչին, և Թէպէտ են 'ի քաղաքացւոց անտի, սակայն գրեթէ ամենեքին ի[ջ]անեն 'ի վաղջկական ազնուական տոհմէ. որք և ունին գրով զաղջկարանութիւն խրբանց. ոչ առնեն զվանականութիւն, զի ունին մուտս բաւական. և ոչ ինամոյ առնեն ըստ ումեք, եթէ չիցէ ազնուական տոհմ հաւատար ինքեանց։ Ընդունի վանականաւոր կարգն և սահմանադրութիւն արարեալ յինքեանց 'ի 1585, և 1636. և հաստատեալ 'ի կայսերաց։ Ամ ամի փոխեն զառաջնորդս կամ զգլխաւոր պաշտօնատարս. և զժողովս խրբանց առնեն 'ի տունն Ա. Լէլիմիսուրկ կոչեցեալ. ունին և սեփական հնգիք, որ այլով ոչ զանազանի 'ի հնգոյ կոմսիցն լիմնուրկայ, եթէ ոչ զի 'ի հնգիքն լիմնուրկայ քանի մի քարիւք առաւել են։ 'Ի 1766 ազնուական օրիորդն յոստինէ կատարինէ առեփանէ 'ի գրօնդէնդայ հիմնեաց 'ի քաղքն սոյ վանս 12 ազնուական օրիորդաց՝ 'ի նախասացեալ միաբանութիւն լէլիմիսուրկայ. զոր 'ի 1767 հաստատեաց ի յովսէփ կայսր, որ ոչ միայն ընկալաւ զնոսա 'ի

ներքոյ խնամոց և պաշտպանութ իւրոյ, այլև եա
նցի զնշան կի կնիք պատուոյ, որ է դրամ ձուլածն
ունելով 'ի վր պատկ. որոյ 'ի մի կողմն է խաչ ոսկի
'ի վր կապուտակ ենթակայի. սովին վերուստուր
'ի ՀՀ յոն Նշանա է քրիստ ||. իսկ 'ի միւս կողմն 'ի
վր սեաւ ենթակայի ոսկի գրով գրէզ կայ այս բան
՝ Օգոստո յովնէփ Կ. Ջ. Ֆրանսուայ Քսաւերեան
էս. յամի 1767, զայն նշան կրեն 'ի վր կրծոց
'ի ձախակողմն՝ կախեալ սպիտակ կարմրախառն
ժապաւինաւ. Իսկ միաբանութիւն Փրաւէնդայ
նոյ՝ որ կոչի և Պրատունիքեայ՝ է նոյնպս ընկեր
րուհի աշնորհականաց և նշխանաւորաց. բայց են
'ի նոսա և մասնաւոր տարբերութիւնք՝ զոր
նորհականացն պրապանդեալ.

Բայց յեկեղեցեաց են անդ և բազմ հոյակապ տաճ
րանք, ոչ միայն բնիկ քաղաքացւոյ, այլև բազմաց
արտաքին իշխանաց. զի կայսրքն իրն մօկօնցւոյ ու
նի անդ երկու տունս կիսատպատիս. նոյնպս ունէին
և կայսրքն տերքն դրեվերեաց և քօլօնիայ այլև իշ
խանն հաստոյ տարմշտատայ. իշխանքն Թաւրնայ.
դաբօհայ, և հունգ ազգայ, շաւէնպուրկայ, և
շէնպօրնայ։ Այլ 'ի մէջ ամէն երեսին է խորհրդա
րան քաղաքին 'ի վր Լէմերպէրկ կոչեցեալ մեծի հրա
պարակին չինել թ նախնի սովորութ, բայց յետին
կողմն է թ ազատական վայելչագոյն ձևոյ. Սորին
գետնայարկն յատակագոծեալ է կամարակապ, ուր
'ի ձմիս տնանավաճառք՝ վաճառին պէսպէս հար
տարագործ արուեստակերտք, և այլ մեծագին իրք.
'ի վր այնց կատարեալ է շարժուն գահկնիճ, ուր
նորատակ կայսրն զինի ձագադրութեն բազմի 'ի
ձաշ. և տուն նուաճ է միւս ևս գահկնիճ կի խորհ
հրդարան, ուր խորհուրդ 'ի մէջ առնուն 'ի վերայ
նշանակի ընտրութ։ Են անդ և այլ բազմ սենեակք
խորհրդոց, և յայլ պէտս։ 'Ի գլխաւոր մասունից
այսր ազարանից պահել կայ կնդակն կի մատեանն
ոսկի ՝ի կարոլոսի կայսեր, ար է մատեան մատա
գրութեայ 86 թերթ, գրեալ 'ի լատին բարբառ հին
գրով. զորմէ կախեալ կայ ոսկի։ Երեսին է և ապարանք Ֆրանկֆըրտայոյ 'ի վր Լիսպֆրաւէն
պէրկ կոչեցեալ հրապարակի, ուր սովորութիւն էր
ի ննեանիր կայսերաց։ Նոյնպս և ժողովատեղի վա
հատականացն։ Ունի դարձեալ մի մեծ երեսին լու
սերակապաց. ուր է և մեծ գրատունն քաղաքին,
այլև անկեալոնոցս, և 3 գործարանս նուագաց, և

զինարանս. և այլ զանազան չինուածս հիրկաց: Ունի և հայկապ կամուրջ քարաշէն՝ ի վր մինոսի 400 քայլ երկայն հաստատուեալ՝ ի վր 14 կամարաց: Այս քաղաք հին է, զորմէ առեալ մնացուբք ցթէ՝ ի նախնեացն Հելլենօպօլիս կոչէր. բայց ըստ ասից աբրահամու օրդելիոսի՝ ոչ ցուցանէ թէ երբ և յումմէ այնպես կոչեցաւ: Ասի թէ մեծն կարոլոս յորժամ մարտ մղէր ընդեմ սաքսօնացւոց, ոչք անդադար ապատամբէին՝ ի նմէ, և տիրէին գետեղերեայց մինոսի՝ յորոյ վր չև ևս գոյր կամուրջ, եգիտ՝ ի գետ անդր հուն ցայն վայր անծանօթ, ըստ որ անցեալ ետկար զաքսօնացիս՝ ի տարուածս չարաչարս. և՝ լինչատակ այնր հարուածոցն յաղթեալ՝ կոչեաց զտեղին զայս Քառանիֆօտ յանուն ժողովրդեան իւրոյ որք էին Քառանիք: Ցայս աւանդուն հաստատեալ և անդաստանի քաղաքին յերկու մասունս՝ ի ձեռն մինոս գետոյն՝ յորոց մին՝ ի բարբառ դերմանացւոց կոչեցաւ Սաքսենհաուսէն, որ Թարգմանի Տուն սաքսօնացւոյ՝ ի սաքսօնացւոց ամանի, որք անդ բանակեալ էին, կամ խուսափեալ: Իսկ երկրորդս այս՝ որ ես բուն քղքն Քառանիֆօտ՝ Նախնի գուբք Քրանկաց ունէին առ ապարանս, ուր բազմ անգամ ի քլհանս կալաւ մեծն կարոլոս: Նաև լուդովիկոս կայսր շինեաց անդ ապարանս առ մինոսիմ. որոյ մնացորդք երևին մինչև ցայսօր: Ասի այս քղք եղև ազատ՝ անձինս կամեալ զնկայսերէ, և զքաղքդոյն պետուէ պերմանիոյ. որ ունի զիր տեղի՝ ի կայսերական ժողովս՝ ի կարգս իշխանացն հռենոսի, իսկ կառավարուբն նր ես աղնուասեռական խառն ընտանեաւ տուեալ:

Ֆրէյպէրկ: Ես ազատ քաղաք կայսերական առ Ոսկոպ գետով, յոտս լերինն որ կոչի Հօհէ կիմ Հնհէ յարդաւանդ վայրի 12 մղոնաւս հեռի՝ ի Քառանիֆօտէ՝ ի հիւսիսակողմն: Քաւաքդոյն մեծ էր և բազմամարդ, այլ այժմ ոչ նոյնպես. զի բազմ անգամ մեծամեծ հրդեհս կրեալ կարի անշքացաւ. բնակիչք նր լուսերական ևնոյն և իշխանքն. ի 1221 երկրորդ փիդերիկոս կայսր բազմ ազատուեալս շնորհեալ այսմ քաղաքի. վղ ասի՝ թէ՝ ի նմ կայաւ զածուն, նախ՝ Փրէյբէրգէրէ՝ կոչեցեր. որ յետոյ համառօտեալ, փոխեցաւ՝ ի Փրէյպէրկ. որ Թարգմանի Լեառն փիդերիկոսի: Ի կայսերական ժողովս ունի զձի ան- զին՝ ի մէջ կայսերական քաղաքացն հռենոսի. և կա-

Վէցերորդ։ Էր ազատ քաղաք կայսերական կառավարեալ ի մէջ բարձրաբերձ լերանց առ Լիմն գետով։ յոր առատ խաղողին և այլ երկու գետք։ Ունի երկու աբուռարձանս։ և բնակիչք նր խաղն են ի կրօնից քրիստոնէից և լուսաբանիք։ գլխաւոր եկեղեցի քաղքին է հնրկաց ուղղափառաց, և լուսաբանացն։ ունին անդ ուղղափառք միս ևս եկեղեցի և մենաստան ֆրանչիսկեան միաձանց։ Այս քաղաք ի վաղուց հետէ ունի զազատուն իւր, զի ի ժամս ի փիդերիկոսի կայսեր աղատ էր։ և միշտ ետկաց մնաց յազատուէ իւրում։ որ ի կայսերական ժողովս ունի զձէն տալն ի մէջ կայսերական քաղաքացն հռենոսի։ Առ է գերագոյն դիմանն կայսերական՝ որ քաղաքացիք ձեռն ծանր իրողութիւն գերմանացւոց պատուի։

Է. Ը ՀԻԼԱՆԱԿ ՎԷՍՊԱՂԻԱՅ։

Այս հիլանակ ունի զանուն ի հնումն ազգացն, որք յերիս մասունս էին բաժանեալ։ և կոչէին Վէսպաղիացիք։ Ալեմաննիք։ և Օսպաղիք։ Վէսպաղիացիք բնակէին ի մէջ վէսերի, և հռենոս գետոյ։ ուստի այն մասն երկրի յանուն նոցա կոչեցաւ վէսպաղիա։ որոյ մի մասն է դքսութիւն վէսպաղիոյ։ Բայց հիլանակն վէսպաղիոյ ձեռնադակագոյն ևս ասրածի, զի պարագրէ և այլ գաւառս, որք արտաքոյ են ի սահմանաց անտի վէսպաղիոյ։ Այլ դիտել պարտ է՝ զի այլ է յաստուկ վէսպաղիայն։ այլ դքսութիւն վէսպաղիոյ։ և այլ հիլանակն վէսպաղիոյ։ մեք յայսմ վայրի առնումք ի յիմին առման որ պարունակէ զերկուս առաջինն։ և կոչի Հիլանակ վէսպաղիոյ։ իսկ յոմանց Հիլանակ սպրին գաւառաց և վէսպաղիոյ։ յայլոց՝ Հիլանակ սպրին հռենոսի, կամ Սպրին հռենոսի վէսպաղիոյ։ Որ և ունի իւր սահմանակից զՀիլանակն պաղրիցնայ, զՀիլանակս և զՊիֆանացւս։ զՇուէմն զԵ-
մա-

մանիայ. զշրջանակին աստուրին սաքաօնիայ. և զշրջանակս վերին և սուրբն հուենսան։ Բուլանդակ տասրածուէիի ներ է երբև 2000 քառակուսի մղոն աշխարհագրական։

Ցառաջագոյն շատ ձաձակագոյն էր. զի պարփակէր և զեպսուէիին ուդրէքայ, զբէլգիա, զզիթֆէլն, և զեպսուէին քամարայայ. սակայն և այժմ են ի նմ բազմապատիկ իշխանուէիք եկեղեցականք և աշխարհականք։ Եկեղեցականքն են Ա՝ինոդոս կամ Դաոնոդոս. Բաթերպոռն. Օնոսպրիւկ. և Հիլէսհեյմ ինն. Յառաջագոյն և Էմին, որ այժմ էանց ի ձեռս գաղղիացւոց. որ գտրով ի մէջ ահմանաց Ֆիլանարայի, յոյն սակս ի կարգս գաւառաց ներ սուրբգրեցաք և զսա։ Իսկ Յական իշխանուէիքն են Դհսուէի ձէոդֆաւէյ. Գյուէբ. Մ՝ոդ և Լուվենպէրկ. Իւիդ և Պնէկ. Մ՝ինդէն, և Վէլդրն. Իշխանուի գանն նուաստայ. Ֆիրիէիա ալ՝եքսան. Փոյրկ իշխանուէիք և էսզամ խալճաթ գանգոն իշխանաց։ Հիզոգ Գոլոպ։ Զայս ամ՝ի ձ յօդ" բաժանելով սուրբգրեցուք։

Կառավարք սուրն շրջանակի՝ որք և ունին իշխանուի գումարուէյ ի ժողով զիշխանս շրջանակին, և ելման մինադէրայ, և երկու կայսրընտիրքն պատմեխուրկայ, և պալատականն։ Ձ գոսից գլէվէսնէ և իլիքայ, բայց երկու յեսինքս ի կառավարութէ շրջանակին ունին զմի միայն քուէ. ուստի և հաստարին երբև մի։ Ժողովն այսր շրջանակի երբ ի քաղզումս գումարք ի քօլօնիա հայսեբական քաղաքի։ Իսկ սակ գրամոց և զօրաց որ անկանի նմ տալ ի հայսերական զօրս, գրեթէ միշտ հաւասար եղև ընդ շրջանակաց վերին և սուրին սաքսօնիոյ, յր փորձ մի առաւել ձ զինեղօրդն, և նուազագան զտասանեղօրդ. մնան զուրը սահմանել գլխոյն բաշխուէյ ի վձ սուն շրջանակաց։

Յօդ. ա. Իշխեղեցական իշխանաւէիք. Նպատակ գիտգէյ։

Ասնի ինք սահման յարևմտից՝ զհոլանտա. ի հիւսիսոյ զարևելեանն Ֆրիզիա, և գայլ ևս գանագան կամաւորս. յարևելից՝ զեպսուէին օսնապրիքայ և զիմդրիկ կոմսուէիս ինչ. իսկ ի հարաւոյ գմանն ինչ

ինչ դքսութիւնն վէսդֆալիոյ և զդքսուին գլխվեսի ։ Տարածուի նր ը երկայն է 100 մղոն, իսկ ը լայն ուրիք 8, և յայլ տեղիս 64, և մինչև 76. և ունի 13 քաղաքս, որք ունին իրաւունս մտանելոյ ի գահառական ժողովս. և 12 այլս սոսրինս. և նոյն չափ ասանս, և գեօղս բազումս։ Բնակիչքն նր ուզղափառ են. զի Թէկլեա ի սկզբան՝ անգ ի Ճարտկիլ լուտերական ազանդոյն՝ մուծաւ և ասա, այլ յետոյ ի ձեռն քրտնջան աշխատասիրութեն քոլ եպսաց նր, բարձաւ ի միջոյ. ուստի այժմ թէպէտ ուրիք ուրիք տակաւին գտանին ի նմ լուտերականք այլև կալվինականք, բայց սակաւ. և չունին ուրիք իշխանուի հրապարակաւ կատարիլ զպաշտամունս իւրեանց. բայց միայն ի վէբրդ ասանն ։ Գլխաւոր գեաք նր են Լէմգօ. ի հն՝ Ամմոխա. այս գայ յեղբսաէն բաւերպօնայ, և հոսել ը երկայն ը քովանդակ եպսուին մինդէրայ, մտանէ ի փրլզիա։ Լէբբէ. որ ելանէ ի բաւերպօնայ, և անցեալ առ մինդէրաւ ի հարաւոյ, ձևացուցանէ զսահման նր ։ Վէսթ. ելանէ ի գաւառս ասաի, և ապա մտանէ ի կամսուին սկենգհայմայ ։

Պէրգէլ. ելանէ նոյնպս ի գաւառս ասաի, և ապա մտանէ ի ցիդֆէն։ Ունի և լիճ մի մեծ Տիմմէրվէ կոչեցեալ. երկայն ելբ 4 մղոն. և լայն 2. որ և է ը մէջ այսր եպսուս։ և կոմսուն տիպօլցայ ։

Երկիր նր ը առաւել մասին դաշտային է, ուրիք ուրիք զարդարել դեղեցիկ բլրով. ունի անդասանան արգաւանդս, և ընարձակ; դաշտս խոսաւէտս յարօտ ունասնոց, և անտառս փայտ. վրկ և ունի զմմ որ ինչ հարկաւոր է ի պետս կենցաղ մարդկան ։

Այս եպսուի սկիզբն կալաւ ի 802 յորժամ զուգերոս Փրիղիացի մեծն կարոլոս կացոյց եպս միմիկերնֆօրտ քաղաքի. որ յետոյ կոչեցաւ մինդէր կմ մունդէր. ապա ե ալոսիոս եպս ֆրէդ ծոյց զեպսուս զայս յիրաւանց պատասանուե կոմսից դեգէնպուրգայ, բալորովին ը իշխանուե իւրով գրաւեալ զնս. յետոյ յայսրդք նր տուցան և այլ կալուածս, որով առ սակաւ սակաւ ընդարձակեցին զսահմանս իշխանութե իւրեանց. ը նմին տուցան ի կայսերաց և աշխարհական իշխանուիս. մի այժմ եպսն մինդէրայ է մի յեկեղեցական իշխանաց շրուե գերմանիոյ. և ի կայսերական ժողովս կարգ նր է ը եպսին լիկկայ, որք փոխանակի ֆրազինմիկ

Միաբանց նախագահ, տալով տէրն ի մէջն իւրեանց եպիսկոպոսութեայ։ Իսկ ի շրջանակին վէսդ Փալէոյ՝ է առաջին իշխան, որ ունի իշխանութիւն գումարել ի ժողով զնշխանս շրջանակին. միանդամայն և առաջինն կառավար նոր։ Իսկ ըստ եպիսկոպոսին՝ էր ըստ արքեպիսկ քօլընիայ. և յաճախանիստ եկեղեցւոջ իւրում ունի 40 կանոնիկոսս՝ որոց յաղնուական տոհմէ. առ որոյ հաստատութիւն՝ սովորութիւն է անդ շրջեցուցանել ըստ քաղքն Թէրկաս, զնշան մանկագոյն կամ նոր կանոնիկոսի՝ նկարել ի վէր դրօշակի, ոտն ի մէջ ամբոխ կալասցեն քնել և ձգտիլ զաղնուական տոհմէն նոր։ Կինք եպիսկոպոսին է երիզ կողմնակի ձգել ի վէր կաթուղտակ ենթակայի։ Իսկ տարեկան հասք նոր, որ ըստ հին պայմանագրութեան գայր նմ ի ժողովարտաքսութեմ Թեմի իւրոյ՝ էր 29708 բիստալեր. որ առնէ իբրև 10120 վէնեա՛ ոսկի։

Ա. յս եպիսկոպոսն ըստ հին բաժանման՝ բաժանի ի վեր ին կամ հարաւային. և ի տարին ինն հիւսիսային. որոյ գլխաւոր տեղիք են հետագայքդ։

Մ Ինոդեր կամ Մ անդեր. լա՛ Մ ծաւթէրիոյ. այն է՝ Մ ենաստան։ Է գլխաւոր մեղրաւաքաղաք այսր եպիսկոպոսութեայ, և աթոռ եպիսկոպոսին նր առ Ազա կամ Ազիայ գետով. մերձ յեմպս գետն մեծ, յարգաւանդ և ի զովաբաշալի վայրի. ի նահանգն կոչեր Մ իմիէրկիօբ, կամ Մ իմիկրեկիօբ. և Մ իմիկրթ. այլ ի ժամս ձ երբ մանասի եղեալ ի ժամ գարուն անուանեցաւ Մ ինոդեր ի մայր եկեղեցւոյն կառուցելոյ ի մեծէն կապրլոսէ. վր զի անուանդ Մ ինոդեր ի լեզուս գաւառին նշանակէ Մայր կամ Աթոռանիստ եկեղեցի։ Իսկ այլք սահն՝ Թէ քաղաս այս ի սկզբան անդ ունէր երկու զանազան անուանս ըստ երկուց մասանց՝ յորս բաժանեալ էր. յորոց հին մասն՝ կոչէր Մ իմիէրկիօբ. իսկ նորն՝ Մ ինոդեր ի պատճառս մենաստանին իւրոյ և աթոռանիստ եկեղեցւոյն. և զի այս կոչեցաւ քաղքին ընդարձակեցաւ, յայն սակս և անուն նր եղև հարակ ոչ ըստ քաղքին։ Որ է մեծ հայկապ, դեղեցիկ և ամուր, շքեղապատիճ կրկին խարամբք և երկայնակի սրարտիզք. բայ յայնցանէ ունի և ամրոց հզօր կառուցեալ ի քրիստոփանոսէ բեռնարդոսէ եպիսկոպոսէ առ ի զսպել զապստամբութիւն բնակչաց քաղքին։ Ունի բեմ հոյակապ եկեղեցիս, յորում երեք մայր եկեղեցին բաժանեալ ի հին և ի նոր. և մեծամեծ մենաստանս հրաշագործաց. և 3 երեսելի դպրոցս, և անկեղանոցս վր հիւանդաց. նաև ապ-

պետք մաղթալի. և Թեսաղոնեացիք ունին անդ մի մի եկեղեցիս և վանս։ Իսկ յայլ կնոճաժս քաղաքին երևելի են ապարանք եպիսկոպոսին, և տունն խորհրդոյ քաղաքին։

Այս ջուր ըմպեն Ժամս Ժամս բազմ և մեծամեծ տառապանս կրեաց՝ի պատերազմացս յայլ դժնդակ ըմբռնեալ ազգ ոմն՝ զոր կրեաց՝ի ձեռաց կրկնականացն հերձածիկոսաց. որք առաջնորդսն Թագաւորի իւրեանց յովհաննու լեյիտասյոյ առին զքաղաքն, տարան գրեթէ անառի զեղան և զնախարարս նր։ Այլ Ֆրանչիսկոս եպսն վաղեքեան՝ ի 1536 զկնի մի ամի տուց պաշարման՝ անգրէն յինքն ընկրկեաց. և զյովհաննէս արքայն հանգերձ երկու գլխաւոր իշխանօքն հրամայեաց դնել՝ի հրացէ երկաթէ գառապղն, և կախել զտառապահէ եկեղեցւոյն սբյն լամբերգոսի։ Ասա՝ի 1668 կատարեցաւ հռչակաւոր դաշնագրութեն՝ի մէջ գերմանիոյ և գաղղիոյ։ ի 1758 քաղաքս այս եղև՝ի ձեռս զօրաց գաշնակից ցնծից. զոր՝ի 1759 պաշարեալ գաղղիացւոց տիրեցին նմա. զկնի սակաւուց գաշնակիցքն անգրէն պաշարեցին և այրեցին 200 տունս, և տապ կալան զքաղաքն և զամրոց նր։

Վալենտիա։ Ես մի՝ի լատադոյն քաղաքացն այսր երկրին առ Էմպռ գետով. որ անուանի է՝ի պատճառս ընտիր և պատուական վերջին կատուցն, զոր գործեն՝ի նմ։

Պլեհմ, կամ Պլեգմ, զոր ոմանք կոչեն Քօնքլանիոյ վերջաբանս։ Քաղաք փոքր առ Վէրտ գետով. որ ունի իրաւունս մատնելոյ՝ի գաւառական ժողով։ ի 1734 գրաւեցաւ բռնադակ այրելեաւ։

Վէրտ։ Քաղաք փոքր մերձ՝ի Ռէյն գետն։ Տէվանտէր, կամ Ամէրն, առ վերստ գետով։ Հալբերդէր. մերձ առ սեղոն ուր Շեֆնէր վտակ խառնի՝ի ներքեւ։ Վէրտէն. առ Պերգեն գետով։ Պոտգեն, կամ Պօրհայմ. առ Ահա կամ Ահէյ գետով։ Ռոյտէն. առ Էմպս գետով. Պելբերդն ևն։ Լին փոքրիկ քաղաքք սորին եղեալսեւ։

Մ ենդեն։ Քաղաքաբերդ առ ոտեզեան ուր Հառն և Էմպռ գետք խառնին՝ի միմեանս. զոր՝ի 1761 առին գաղղիացիք և զմեծ մասն եր այրեցին։

Վեէրտ։ Ես քաղաքաբերդ առ համամանան գետով. զոր՝ի 1538 հրձիգ արար կոմսն օլդենպուրգայ, և՝ի 1541 յաւարի էառ մաքրմոհոս գունդն ազգաց նիոյ։

Լպիտուիի Բոպէրպօծայ :

Բոպէրպօծա Ձդի 'առ վէսեր կի՛ վիսերա գե-
տով , որպ յարևելեան կողմն՝ բաժանի յիշ-
խանուհեն գալէնպէրկայ . 'ի հիւսիսոյ՝ ունի իւր
սահման զլիբրե . յարևմտից՝ նոյնպս զլիբրե , և ըս-
մասն զդքսուհեն վէսդֆալիոյ . իսկ 'ի հարաւոյ՝
նոյնպս զվէսդֆալիա . և զհոմսուհեն վալտեքայ :
Տարածուի՛ր յարևմտից յարևելս՝ է իրրև 40 մղոն .
իսկ 'ի հիւսիսոյ ըս հարաւ 34 . իշ ունի 23 քաղաքս .
և 3 աւան . բնակիչք նր բազանգակ ուղղափառ են ,
քան յաղնոհական ասեց ոմանց , մանաւանդ առ
ահմանաւքն վալտեքայ , և լիբրայ , որք զհետ եր-

Քան լուտերական ազանդոյն :

Գլխաւոր գիւղք նր են՝ Վէսէր , կի՛ Վեսէրա , որ առ
գետի գիտեր մասն ինչ նր յարևելեան կողմն : Տէ-
ծէլ կի՛ Տէվօլա , որ գայ 'ի գքսուհեն վէսդֆալիոյ ,
և հասեր հարաւոյ մի ըս այս գետոյ՝ մնայեր 'ի
վէսեր : Լիբբէ Լիբբէա , կի՛ Լոբբէա , որ բղխի առ
լիբրաբրնկ քիւղ . և առ վէստէլաս խառնի 'ի
հանոս , յինքն ընկալեալ նախ զԼիպ կի՛ Լիպա .
զԲաթբ . զԼիննէ . և զԼէմ . որ և Ամխա : Երկիր
նր ըս առատ մասն արգասաւոր է , և բերի զոմ-
որ ինչ հարկաւոր է 'ի պէտս կենաց մարդկան , ա-
նր և բաւ երկաթոյ . և ջուրս բժշկական , և
պղբիւրս պղ ջուրց . այլև ձուին 'ի գետոց :

Այս եղանակի հիմնեցաս յաւուրս ը գարուն 'ի
մէնէն կարօլոս . և աճեռանիսա եկեղեցի նորա
առանաքբեցաս 'ի ՃԼԷՌն պապէն , որոյ առաջին եպս
եղև Հադումար . և յաջորդ նր Պաւուրատ . եր-
կերքին ևս արբուբ փոխեցան յաստի կենաց . ուստի
և գաւեցան 'ի կարգս երանելեաց : Պաւուրատ
ետուն ևս փոխագրել զմարմին սրին լիբորիոսի 'ի
գաղղիս 'ի բաստերպօնս : Ապա յաջորդք նր ընկա-
լան և զաշխարհական իշխանսն 'ի կայսերաց . վը-
ազմէտան բազդերպօծայ է իշխան տրուն գերմանիոյ .
որ 'ի կայսերական ժողովս ունի տեսչ 'ի մէջ եպսաց
հիւսէսհայմայ և ֆիլդսլէնհեմայ : Իսկ 'ի շրջանակին
վէսդֆալիոյ ունի զառաջին տեղի : Կնիք նր է խաչ
ասկի 'ի վր կարմիր եղեամայի . իսկ գլխաւոր տե-
ղիք նր են այսոքիւ :

Բոպէրպօծա կի՛ Բոպէրպօն : Գլխաւոր քաղաք այսր
եղանուէ , հին բարձրն և գեղեցիկ կառուցեալ 'ի

գե-

գեղազուարճ և յարդաւանդ վայրի. որ ունի զանուն 'ի Բաբէլ գեաղին՝ որ բղխէ 'ի ձորձամիջի անդ 'ի բազմ ականց. յորոց հինգ մեծագոյն ականք են 'ի ներքոյ մայր եկեղեցւոյն և նորին մերձակայ տանց. յորոց այնչափ յորդութիւ բղխեն ջուրք՝ զի ելբլ 20 քայլիճ չափ հեռի յականց անտի չարժեն զաղորիս. իսկ այլ ականք են գրիճ աստ և անդ 'ի բաղաքիս անդր. ջուրք նոցա 'ի ձմերանի գաղջ են, և հնոյզ չորեսս արձակեն. իսկ յամարայնի ըստ հակին՝ ցուրտ սառնանման։

Ասի ձեզ բաց յայսոսանիսա եկեղեցւոյն՝ ունի ճիւս ևս կաթողիկոսական եկեղեցի, յորում բազում մեծարանօք հանգուցեալ կան նշխարք սբեղն վլասայ. և 2 ժողովրդապետական եկեղեցիք. և 6 մենաստանք. յորս գլխաւորն է մայր եկեղեցին. ուր գտան ասկիաձոյլ արձանք 12 առաքելոց. զորս 'ի 1662 քրիստոնեոն դուքս սրուսնովիքոյ եբարձ անտի ընտանեն և զարծաթեի տապանն, յորում հանգուցեալ կային նշխարք սբեղն լիբորիոսի. յորմէ ես հատուածս նոցա տեսակ մի գրամոց, կոչեցեալ րիստասլէտ. առ վին գրուածով Բաբելիա՝ այ. Բնակի հայկանայի Անապատին նիեսնեան և վիսդիշլեան եռուն չինել 'ի մաքուր արծաթի դալլէռից զայլ տապան արծաթի համակ ասկեզօծ, երիս կանգուն երկայնութիւն 'ի հանդիստ նշխարաց նորին սբեղն լիբորիոսի, որ կայ մեայ մինչև ցայսօր։ Ունի և հայ մատենարան հինգետ 'ի 1615, յորում երկու մակացութիւն ևեթ ուսուցանեն. զ զանձաւանական և զրիմ լիսուփայական ուսմունս։ Բնակիչք նր բովանդակ ուղղափառ են. զի թէպէտ 'ի ժէ դարուն 'ի ճարակիլ լուսերական աղանդոյն՝ մուծուս և աստ, սակայն 'ի 1612 լուսերականք 'ի բաց տարագրեցան 'ի քաղաքէ աստի։ Ասյս քաղաք 'ի նախնումն ունէր զաղատուն կայսերական քաղաքաց. և եր մի դաշնակից բազմավաճառ քաղաքացն դերմանիոյ. այլ այժմ կարի նուազեալ է վաճառականուե նր. և բնակիչք նր զգարման կենաց հայթհայթեն յերկրագործուե և յանասնոց։ Մեծն կարուցս և այլ ունէք 'ի կայսերաց 'ի սմին քաղաքի կայան զրնակուե սուձմկ մի։ 'Ի 777 աստ միրտեցան բազմաթիւ սաքսոնացւոց։

Նայիսաս։ Ասան և գղեակ որ է սովորական բնակարան եպիսկոպոսին՝ մեծ հոյակապ և գեղեցիկ, շրջեալ նակիւ խրամօք և աշտարակօք ամրացուցեալ. ունի և պարս.

պարտէզ մեծաչէն և գեղեցիկ · ի սմին տեղւոջ բաղէր և փոյր լիբրէն վտակքն խառնին ի Լիբրէն գետն մեծ :

Վարպերէ, կամ Վարպարէ, և կամ Վարդպերէ : Ի երկրորդ երեսելի քաղաքս այսր եւրոպէ առ Տիեզ գետով բաժանեալ ի նոր և ի հին, պարիսպս և խրամս անյաղթս ի միջի ունելով · նորն է ի բարձրաւանդակ վայրի, իսկ հինն լեառնաստորս ի վայր, մինչև ձեղունք տանց նր հազիւ ժամանեն ի յատակս չնուճածոց նորոյն երկոքին ևս ունին զանազան քղքզեպեստս, և առեւտուս և երկու դղեակս : Այլ՝ թէ քղքս այս ի նախնումն էր ազգաս կայսերական, և մի ի դաշնակից բազմավաճառ քղքացն գերմանիոյ · որ յերեսնամեան պատերազմին գերմանիոյ բշմ և մեծամեծ տառապանս և քանգմունս կրեաց · նմին իսկ ժամ կարի նուազել է յաւելին ճոխութէ իւրից : Լիպզիա · Վաննէնպերէ, կամ Վիննէնպարի · Պիբէն · Տրէսնէնպերէ · Գլայնէնպէրէ · Գալէնպէրէ · Գասֆէլ · Բեռնէլհայմ · Փօրխօյզ · Նեհայմ և Կիւնէ · Տէլպարէ · Պելէբֆէլտ · Լիխթ, կամ Լոյխտ · Օլդենպարէ · Լիբբոբրինկ : Են փոքր քաղաքք և գեղակք ի սմին գաւառի :

Լպեռաւէք օձնապրէյայ :

Այս գաւառ ունի խաչ սահման ի հիւսիսոյ՝ զմինդէր · յարեւմտից՝ զմասն գնոյն և զմասն գլինկէն և զդէլենպուրգ · ի հարաւոյ՝ զսոյն ինչ մինագերայ և զրավէնսպէրգ · իսկ յարեւելից՝ զմինտէն : Տարածութիւն նր ի հարաւոյ զհիւսիս՝ է իբր 40 մղոն · իսկ յարեւելից զարեւմուտս՝ ուրեք 16 և ուրեք 24 : Ունի 4 քաղաքս, և 3 աւան, և քաղ նի ինչ գեօղս · որք միանգամայն բովանդակեն 20000 հոգւոց տան : բայց գերդաստանք ապրնակատաց արաւքոյ են ի Թռճոյ տան :

Գլխաւոր գետք նր են Հասէ · որ հոսէ ի գաւառէ տան, մտանէ ի գաւառն եւրոպէ մինագերայ : Հանովէ · նոյնպէս հոսանէ ի գաւառէ տան · և գնայ մտանէ ի Տիմմերէյէ լճէն : Երկիր նր զմեծի մասն անթեր է · վայ բշմ իրաց ուիտս ունի , բայց առատապէս ցորեան գարւոյ և այլոց արմտեաց , զոր յարտաքնոց ընդունի · և այս իսկ է պատճառն՝ զի ի բնակուաց նր ամի ամի առատ՝ ք 6000 ոդ ք գնան ի Հօլանտա · և անդ ամիսս ինչ ապրատեալ ի հունձս

'ի մշակուԹիՒն երկրի, և յայլ այսպիսի գործս, գաւա-
նան անգրէն յաշխարհս իւրեանց, զրամաբ՝ զոր անգ-
չահին որ յաւէտ՝ և որ նուազ. որպ գումար միան-
գամայն ասի՝ ԹէՀ հասանէ ց 100000 Ֆիւորին. որ
առանձ իբր 45000 ոսկի։ Իսկ յաշխարհի իւրեանց՝
գլխաւոր գործ նոցա է նկուԹիլ և անկանիլ ազգ մի
խոշոր կամաւոր, որ և է գլխաւոր վաճառ այսր գա-
ւառի. յորմէ ամի ամի չահի առաւել քան զմի միլիան
դալէռ. զոր հոլանտացիք և անդղիացիք գնեն,
տանին՝ 'ի կուբնեայ, և յամերիկա։

Սկսա եղծուԹիՒն է առաջին և վարչական՝ քան զայլ եամ
եղծարանս վէսդֆիալիոյ հիմնել՝ 'ի մածնէն կաթողը-
կէ. սկսել ԹէՀ յորում ամի, չէ յայտ հաւաստեաւ. զի
ոմանք գնեն՝ 'ի 1772. սկսել՝ 'ի 1775. կէսք փոքր մի կո-
րով։ 'ի 1648 'ի գաշնադրուԹիՒնէն օսնապրիւքայ՝ ասէ
մանեցուա. զի եղծուԹիՒնք նոր լինին փոփոխակի ազա-
ղափառ, և լուսերականք. քան զի 'ի մեռանիլ ազա-
ղափառ եղծի՝ փակ նոր գոյր լուսերական եղծ,
և անդրադարձ։ ԹՀ ժողովն կանոնիկոսաց սկսել
եկեղեցւոյն կարող լինի ընտրել ազգափառ եղծ
զմի 'ի ժողովականաց անտի, և կիս զայլ ոք խնդրել։
Եւ ԹէՀ լուսերական եղծն լինի միշտ 'ի տանէն
պրունզվկայ լուսնպուրկայ, քան 'ի սերնդոց գբսին
գեորգեայ, որպ 'ի սպառիլն՝ առցի յեղծուԹիՒն 'ի
տոհմէ գբսին աւհուստայ։ Բայց 'ինոսին լուսե-
րական եղծն՝ յայնժամ զմմ հոգևոր և գիկեղեցա-
կան կառավարուԹիՒս ազգափառաց զպատշաճական
եղծական իշխանուԹիՒն՝ կառարէ պլեհեան քօլնիայ,
իբրև մետրապոլիտ օսնապրիւքայ, քան ձեռնադրել,
դրօշմել, և եԹէ պէտք իցեն բանադրել, անօրհ-
նել և։ զոր ոչ կարէ առնել լուսերական եղծն։
Իսկ քաղաքական կառավարուԹիՒնք բովանդակ մնան
'ի ձեռս լուսերական եղծին, 'ոչնչիս և ազգափառ
եղծն, ոչ կաբէ զհոգևոր և զեկեղեցական ինչ իշ-
խանուԹիՒն 'ի գործ արկանել, 'ի վէր լուսերականաց
յիւր կրօնի. այլ երկոքին ևս պարտական են Թո-
զուլ զմմ ինչ կալ մնալ յայնմ վիճակի՝ յորում գտան
'ի 1624։ Ոչ ասի անտի և այսր եկեղեցիք սորին
եղծուԹիՒն ամենք բողոքվին ազգափառ են, ոմանք
բողոքվին լուսերականք. և ոմանք խառն՝ ազգա-
փառ և լուսերական։ Գոմանին անդ և կալվինա-
կանք. բայց ոչ կարեն հրապարակաւ կառարել
զպաշտամունս իւրեանց. յայն սակս յաւուրս կի-
րակէից 'ի կառարուԹիՒն պաշտաման իւրեանց գնան
'ի

'ի մերձակայ տեղիս, որք են ըստ ոտից թագաւորին Բրուսացոյ։ Նոյնպես և հրեից գլխովին արգելեալ է ոչ միայն ունել սեռակոկա, այլև բնակիլ խակ ըստ բազմադակ գաւառն։

Եպան օնաագրիքայ է մի յեկեղեցական իշխանացն տոռնե գերմանիոյ որ 'ի կայսերական ժողովս բազմ ըստ ըստ եղեալ մինագերայ, և լինկեայ. իսկ 'ի շրջանակին վերդիալոյ ունի զշորրորդ տեղի։ Ջժողովակ կանոնիկոսաց սրճոռանիսա եկեղեցւոյ իւրոյ կացուցանեն 25 կանոնիկոսս. յորոց երեք լուսեքսական են, իսկ վեց չորրորդին վերջ է տակաւին։ Իսկ ինքն նոր է անուիր կարմիր 'ի վր արծաթի եղեմակայի։

Գլխաւոր տեղիք այսր եպաուե են հետեւագայքդ։ Օննաբրիկ, կամ Օննաբրուկ։ Գլխաւոր քաղաք այսր եպաուե, և աթոռ եպան նոր կառուցեալ 'ի հովիտ առ հասե գետոյ, և ամրացուցեալ ըստ հին սովորութեաբ, որ բաժանի յերկու մասունս, զի 'ի հին և 'ի նոր։ որք 'ի 1306 միացուցան 'ի մի քաղաք, որ ըստ այնչափ ինչ մեծ, և ոչ բազմամարդ։ զի բաց 'ի հարկաց չլինուածոց և յայլոց ոմանց՝ որք կցեալ են և իբրև մասն հասարակ գլխաւոր սանց ոմանց, ունի տուրս իբրև 1200. նոյնպես և Թիւ մերեւելոցն ամի ամի հաղիւ հասանեն ց 500։ Բնակիչք նոր խառն են ուղղափառք և լուտերականք. բայց ծերակոյտ քաղաքին լուտերական է. և այնպէս թէ քաղաքն ոչ է ըստ իրաւամբ եպային ոչ միայն ըստ եկեղեցական իրողութեանց, այլև ըստ քաղաքականին. և ոչ խակ 'ի գաւառ արեան։ Սակայն յորժամ առաջի կայ 'ի գաւառապարեալ զրք 'ի մահ, միշտ գաւառին անդ դատաւոր մի 'ի գիմաց եպային, այլև յատենէ անտի քաղաքին՝ լինի բողոքումն յատեան եպային, բաց յեկեղեցական իրողութեանց. վայ եպան ըստ իրաց ինչ ունի զբերեալն իշխանութի 'ի վր քաղաքին։ Սակայ եկեղեցի քաղաքին նուիրեալ այլ առաքելոյն պետրոսի, (յորոմ ամիսոցիէ պահին բնդ մշխարհը աբեց, յորս երևելին են մարմինք սբց վկայիցն կրիսպինոսի և կրիսպինեանոյ՝ յարծաթեայ տապանս հանգուցեալ) է միանգամայն և ժողովրդապետական եկեղեցի ուղղափառաց. ունի և կանոնիկոսական եկեղեցին սբն յովհաննու. 'ի ժողովն կանոնիկոսաց նր ունի տեղի և մի ձայն լուտերական. իսկ վն երկրորդին վերջ է։

Բաց յերկուց եկեղեցեաց աստ՝ են 'ի քաղաքի անգ այլևս 3 մերձաւորք ուղղափառաց հանգերձ եկեղեցեաք. և մինչ չէ էր յայսմհետ այլանդն լուտերի՝

գայր անդ և միւս ևս մենաստան օգոստինեան կրօնաւորաց, որք ուրացեալ զուղղափառ հաւատս՝ լքին զմենաստանն, և նմին և զնոր միանձնուն, վայ այժմ եկեղեցի նոյ է բանս. և տեղի պատժապարտից։ Զանս կարգն Թևոմնեան կոչեցեալ սկզբն գեորգեայ ունի փոքրիկ եկեղեցի. նոյնպես և կարգն սահմանաց սկզբն յովհաննու Էջմիածնի ունի իւր սեփական վանս։ Բայց ուղղափառք ոչ կարեն հանգիստ ի Թաւրէզ լինել և զքաղաքն. այլ միայն շուրջ զեկեղեցեօք իւրեանց։ Գերեզմանատեղիք ուղղափառաց և լուսերականաց այլևայլ են. ոսկայն ի գերեզմանս ուղղափառաց Թաղին և լուսերականք. բայց ոչ նոյնպես ուղղափառք ի գերեզմանս լուսերականաց։ Լուսերականք ևս ունին 2 ժողովրդական եկեղեցիս։ Ին ի քաղաքի անդ 3 մեծամեծ անկեանցք, և 2 որբանոցք, յորոց մին է ուղղափառաց. իսկ երկիրորդն լուսերականաց. և 2 երևելի դպրոցք մի ուղղափառաց. և միւս ևս լուսերականաց. որք յառաջագոյն էին մի գպրոց հարկաց ուղղափառաց և լուսերականաց. յորում կերկոցունց կողմանց կարգէ կային դասատուք. այլ ի 1595 բաժանեցան յերկու գանազան գպրոցս։ Շինուածք սորին քաղաքի ընդհանրապէս անշուք են, չինեալք ի հին սովորութ. յորս գլխաւորքն են ապարանք եղիսն, չինեալ յեղիսեն ի երևեսգօսէ օգոստոսէ. և է ի իրաւամբք կայսերական տանն պրուշվայիայ լուսեպուրկայ. որ Թոյլ տայ բնակիլ ի նմ և ուղղափառ եղիսի. բայց ընդսմին պայմանաւ՝ զի ի Ժամս բնակութեան իւրոյ որ չափ ինչ պէտս ունիցի նորոգութ. յիւրոց ծախուց արասցէ։ Իշ ապարանքք քաղաքին կից խորհրդարանն՝ յորում ի 1648 ժողովեցաւ հռչակաւոր դաշնադրութիւն խաղաղութ. որով բարձան ի միջոյ խռովութիւնք, որ ի պատճառս հաւատոյ։ Ամէն քաղաք ի Ժամս ճեծին կարծրոսի էր աւան երևելի. յորում գոյր և Թիֆրաքան պալատ. յետոյ և ևս ընդարձակեցաւ և ամրացուցաւ ամրակուռ պարսպօք և ամրոցօք. որ և առաջին եղև ի միջ այլոց քաղաքաց վէսդիճ յետոյ յընդունիլ զպաշտօն լուսերական քարոզչութեանդ հրաշալարակաւ յերմանոսէ հեգերեան՝ որ էր կրօնաւոր օգոստինեան, և վարդ լուսերի. քարքն դասնաձոյն եղեռնական օձին. որ և բիշմ քանդմունս և աւերածս կրեաց ի պատերազմաց։

Քիւրէնեան. Վաղգենդէ. Վայգենդէ. են փոքրիկ քաղաք ի սմին եղեսսէի։

ԱՂԲԱՅՈՒԵ ՅԱՅՍ ՂԲՂԱՆԱՒԻ ՎԷՍՊՔԱԼԻՅ։

Պոօրվէյ, կամ Գօրվէյ։ լա՛ Գօրվէա նօվա։ Ի ԷՄՔ բաստիպօնայ և սրունգվայկայ։ Երկայնուէն նը՛ է իրրև 12 մղոն. իսկ լայնուէն 8։ Ջայս աբբայուէ՛ի ինդրոյ ադելարտոսի բենեդիկտեան աբբային հիմ. նեաց ա՛ լուդովիկոս կայսր. և վո՛ր զի առաջին միանձնուք նը՛ եկին՝ի վանայ անտի գօրպիայ որ՝ի փիքարթաթիա գաղղիացոցոյին սակս մենաստանին ղը՛ղր հիմնին՝ին առ վեսեր կամ վիսբրայ գեառվ, կոչեցա. Գօրպէա նօվա. ՔՀոր գօրպէյա. և գօրվէյ, կամ գօրվոլի. որ է բերդանան ամրակառոյց. և աբբայ նը՛ է իշխան ասրուէ գերմանիոյ. ունի իւր թիկնապահս 50. և տարեկան մուտս իրրև 40000 ֆիորին։ Ա՛յս մենաստան ԷՄՔ Ժամս Ժամս ընծայեցոյց բղմ՛ արս երևելս՝ի սրբուէ և յիմաստուէ. յորոց բազումք կոչեցան յեպոստոլէ ոչ միայն՝ի մերձակայ տեղիս, այլև՝ի հեռաւորս։ Ա՛ը՛ի հիւսիսային կողմանս և՛ի ոխկէն կղզին քարոզեցին ջհաւաոս քրի. Ա՛սի՛ Թէ յեկեղեցւոջ սորին մենաստանի է մարմին սբ՛ն վիսոսի։

Ա՛պաւլ. և Մա՛ղեփ։ Են երկու աբբայուէք ԷՄՔ լուքսէնպուրկայ, լիմպուրկայ, և լիկնայ. որք հիմ. նեցան իբր՝ի մէջն է դաղուան՝ի սբ՛ն հանմակղզաէ. և երկոքին ևս են Է հրամանատարէ միոյ աբբայի, որ ընտրի յերկոցունց վանացն. որ և է իշխան ասրուէ գերմանիոյ, և կոմս լոմինեայ։ Տարեկան մուտք նը՛ է իբրև 24000 ֆիորին. որ առնէ իբրև 5400 վէնէտ" ոսկի։ Երկոքին մենաստանք ևս ունին ընբղանակի երկու փոքրիկ քաղաքս կամ աւանս, որք յանուն մենաստանացն կոչին Ա՛պաւլ, կամ Ա՛պաւլէդոմ, և Մա՛ղեփ, կամ Մա՛ղեդոմ. Մարմին սբ՛ն աբբային հանմակղզոյ պահի յեկեղեցւոջ վանացն սգաւոլդի։

Վէբէն։ Է՛ի մէջ կոմսուէն մարգայ, սահմանակից դքսուէն պերկենի, և աբբայուէն էսէնայ. որ հիմ. նեցաւ՝ի 778 ՛ի սբ՛ն լուդգերոսէ՛ որ անդ Թաղի՛ կայ։ Ա՛յս աբբայուէն ԷՄՔ Ժամս Ժամս ընկալաւ՛ի պաղա՛ի Թագաւորացն դաղղիացւոց քալաքս և դղեակս, և այլ կալուածս. բայց յետոյ առ սակաւ սակաւ՝ի բաց եղեն յիշխանուէ՛ն ՛ր, կամ ԷՄՔ խլորին՝ և կամ ԷՄՔ գերագոյն ՛րուէ՛ն. սակայն ունէր տակաւին բղմ՛ կալուածս. յորոց ամ՛ ամ՛ առնոյր 20000

քիստաչլէուս • որ առնէ իբրև 6810 վէնէտ" ոսկի • մինաստան նորա եր ի վերուհն, որ և վերթինս փոքրիկ քաղք • յորմէ առնուս զանուն։ Ասէլ ի 1803 բարձաս այս աթթայութէն, և կալուածք նր տուան Թէքրին բռնասխոյ։

Գօրնելիս հնոխոր • ջ Մինաստան սէյն կուռնելոսի։ Էջ ջ մէջ իլիքայ, պերկէնայ, և վիճակին ապուխիարանիայ քաղքին, հիմնեալ ի Քիպա կարլոս հայսերաց • զոր 1758 հռովմայ հայրապետն սրկ ջ սրքեռիսիէ քօլընիայ, և ջ պաշտպանութէ դպրոցն իլիքայ։ Գլխաւոր տեղի նր է մինաստանն սէյն կուռնելոսի • առ որով է քաղք փոքրիկ ջ իչխանութէ աթթային։

Էոսէն • էջ ջ մէջ մարդայ, վերտունի, պերկէնայ, և գլէվէսի • որ և է մինաստան կանանց ի կարգ սէյն բենեդիկտոսի • հիմնեալ ի 877 յայսփրեգոսէ եզիսէ հիլէսհայմայ • որում ի նահանգն Թէքրք և հայսերք բէմ ազատուհն չնորհեցին • որոց մի է և այս գի առէաս նմ իչխանութէն ընտրել զոք յիշխանացն գերմանիոյ յիւր պաշտպան և փաստաբան ։ Ասէսի և նա ի 1275 ընտրեաց գկայսրն հռոդոլփոս ։ ի 1291 գհոմն մարգայ • և յետ նր ի 1495 գդուքսն գլէվէսի և մարգայ • և զհաւանգս և գայլորդս նր • պարտաւորելով ամի ամի վճարել նմ 575 վէնէտկեան ոսկի։ Եւ այս ձգեցաւ մինչև ցամն 1648, յորում ամի մարդ և գլէվէս անցին ջ իչխանութէ փիդերիկոսի գուլիելմոս կայսրընտրին սրանաւոր պուրկայ • որ զայն պաշտպանութի յինքն քնկալաւ • և և ի յայլորդս իւր, երդմամբ պարտաւորելով զանձն այսհնել զնմ պայմանս պարտնակիչս ի սահմանագրութէ անդ • որ եզև ի 1495։ Աբթասուհի նր է ի կարգ իչխանացն գերմանիոյ • և վերտաւութէ նր է այս • " Շնորհօքն ած ևիզ (այս անուն) աբբեսուհի կայ • ոբեան ազգ ազնուկան աբբայութէ • իչխանուհի կուվ • հեան կայսերաց • փիրուհի ալսպէրտայ, բէլլինկհաս • սենայ և։ ‖ Մինաստան նր է առ Էոսէն քաղաք • ի հն" Էոսէնբիս, և Հռովմբիս, կամ Հռովմբիս կոչեցեալ • որ է քաղք բարեչէն ջ գերագոյն իչխանութէ աթթասուհւոյն։ Բնակիչք նր ջ առաւել մասին լուտերական են, ոմք և իչխանք նր • բայց գասանին անդ և բազմութէ ուղղափառաց՝ որք ունին եկեղեցիս, և մինաստանս կրօնաւորաց • այլև կայ Հռովմ կանք ։ Եւ այս աթթասուհին ունի ապարանս ի քաղքն անդ, ուր և է դիւանն առենադպրաց իւրոց։

Հէսէ.

Հէրճիջ։ Ի մենաստան Ծական կանանց ազատ կայուրական ի հերճիջ, կամ հէրճիջէն քաղք, հիմնել ի 789 կամ 790, զոր ցնկի քանդելոյ անհաւատից անգրէն նորոգեցին ի 802։ Որում ի 1101 ազգիանոս պապն բղմ իշխանուհի և ազատաւէթեա շնորհեաց, նայնպէս և ա լուսաւորիկա կայսր։ և ի կուսակրա։ Այս մենաստան մինչև եր ի վեր երևել ալանդն լուսերական էր բնակարան հաւատաւոր կուսանաց կրօնաւորելոց ի կանոնաւ սկզբն քնել գիկտոսիտեան ի Ծիկ աբբայուհոյն անունայի գշխոյին պուրկոյ ընկալեալ զալանդ լուսերի, մեծեցին զերծնաւորական ուխտս սրբուհի։ ուսոյն անտի և այսր են Ծական կանայք, ունին մեծուհիք բնակեալք ի միասին, ունելով ի ձէջ իւրեանց պետական պաշտօնատարս, որոց գլուխ է աբբայուհի իւրեանց՝ որ և է ի կարգէ իշխանացն գերմանիոյ։ Աննա գարլոգրդա կին Թագրին բրուսիոյ այսիսգիշ յառանէ իւրմէ, և լեալ աբբայուհի սորին միաբանուհեաց, ի 1729 սահմանեաց ի նմա կարգ իմն աշխատականուհ, որոյ նշանն է խաչ, մանուշակագոյն ժապաւենով կախեալ յաջոյ ուսոյն ի ձախակողմն կայս խաչորինակ։ ի մի կողմն խաչին է պատկեր ճաճանչաւոր մանուշակ յն ի դիրկս, առ որով գրեալ կայ Յիէա, և նմանպէս։ իսկ ի միւս կողմն գրեալ կայ անուն նորին աբբայուհոյն։ իսկ հանդիսականուհիք նշ բաց ի նշանէ ասեղ, կրեն և ի ձախակողմն ի վեր կրծոց սատպանիչ, յորոյ վեր նոյնպէս է պատկեր ճաճանչաւոր հանգերձ մանուշակ յիւր։

Յօդ. ՃԻ. Աշխարհական իշխանուհիք։

Գոթոխէ վէսթքիալէյ։

Այս գաւառ զոր մարթի է կոչել և Վէսթքիալիա Ծառանիայ, յորմէ և բովանդակ չորհանին առնու զանուն, ունի իւր սահմանակից յարևելից զրաւերպոնա, զվալտեք, և զհասսիա։ ի հարաւոյ զնասսաւ, և զպէրկ։ յարևմտից՝ նոյնպէս զպէրկ, և զմարգ։ իսկ ի հիւսիսոյ՝ զվինդէք, և զվեսթ։ Տարածութիւն եր ի հարաւոյ ի հիւսիս՝ է իբրև 40 մղոն։ իսկ յարևելից յարևմուտս՝ իբր 32։ Եւ ունի 25 քաղաք, և 10 աւան։ գլխաւոր գեղք եր են՝

Բաճկ • որ ելանէ ՚ի Վինդինպէրկ լեռնէ • և անցեալ
ընդ այս գաւառս, գնայ ՚ի մարգ ։

Լէննէ • որ ելանէ ՚ի գաւառէ աստի • և ՚ի կոմսու-
թենն մարդայ խառնի ՚ի բուհր գետ ։

Պլէյէ • որոյ ակն է ՚ի մերձակայ վայրս օլբէ քըքէին,
որ հարաւոտ մի հասել ընդ այս գաւառս, խառնի ՚ի
լէննէ ։ Տիվէլ որ ելանէ ՚ի Շօլտէրկ լեռնէ, և գնայ
՚ի բաւէբրսօնա ։

Լէբէն • որ ուռգանէ զհիւսիսային սահմանս սորին
գաւառի և յինքն ընդունի զալմ վտակ ։

Երկիր նր ուրեք ուրեք դաշտային է և արգաւանդ
և ուրեք ուրեք լեռնային և անտառալից՝ վայ և
անքեր • բայց ընդհանրապս առեալ ունի զամ որ ինչ
հարկաւոր է ՚ի պէտս մարդկային կենաց՝ ար ցորե-
ան, և այլ աղգի աղգի արմտիս, և պտուղս •
և պարտատօմս, և անասունս ընտիրս, և փայտ
բազում, և ձուկն ՚ի գետոց • և երկամի, կաղապար,
ոլղինձ, արծաթ, և ոսկի • Թէպէտ բովք ոսկւոյն
արծաթոյ կան մնան անգործ • զի չէ մարթ գործել
՚ի նր սակս յորգուէ ջուրցն որ ՚ի բովս անդ • ունի
և աղբիւրս աղի ջուրց՝ յորմէ մարթ է գործել աղ ։
Ջոյս գաւառ ՚ի 1180 յորժամ ենրիկոս դուքսն սաք-
սոնիոյ և սաքսօնիոյ ՚ի պատիճ ապստամբութ իւ-
րոյ ընկեցաւ ՚ի բաց ՚ի կայզեր իշխանաց գերմանիոյ,
փիդերիկոս կայսրն եւ ՚ի պարգև արքեպիսկոպոսին քօլօ-
նիայ • զոր յետոյ և այլ յետագայ կայսերք հաստա-
տեցին • որ և անտի մինչև ցվերջին ֆիկս էր ընդ իշ-
խանութ նորին արքեպիսկոպ զոր յայն սահս ալիշնիկ ՚ի
շրջանակի սորին հռենոսի սորագրել, անմիջապս
գլխի քօլօնիոյ • այլ այժմ յառնալ դադղիացւոց զքօ-
ղնեա, և ՚ի բաժնիլ կայսրընտիր արքեպիսկոպոսն նր, փո-
խեցաւ և վիճակ այսր գաւառի • վայ և մեք լաւ
եւս վարկաք ասել զսորագրել իբր ՚ի բուն տեղւոջ
դոլով մի ՚ի մասանց այսր շրջանակի ոմն գնի և յայ-
խարհացոյց պատկերս • որոյ գլխաւոր տեղիք են
հետեւեալքդ ։

ԱՀրէնհպէրկ ։ Ի գլխաւոր քաղ հանդնուն կոմսութ •
միանգամայն և նահանգապետիւ քաղ այսր դքսութ •
և աթոռ գլխաւոր դիւանի նր և գաւառական ժո-
ղովից • կառուցեալ առ բուհր գետով ՚ի վր լերին
ուր արուեստիւ ածի ջուր ՚ի գետոյ տնտի • ունի
դղեակ ՚ի գլուխ լերին, զոր ՚ի 1762 գաշնադիր գեր-
մանացւոց առին ՚ի ձեռաց գադղիացւոց զինն տուղ
այլ սահմիկ պաշտման • ոլք և քանդեցին զբլուր
պատ

պատ ամրութիւն նը։ Յայնմ պաշարման ի հրաղէն ամբաձգուեց անտի՝ հուր անկէ ի քղքն՝ տրբեցան 50 տունք, ըստ նոսին և մենաստանն յետանց, և ակն-ղեցին պրեմոնտրացւոց, և ժողովարան եկեղեցի, նը։ Ասյս քղք ի նախնումն էր մի՝ ի գաշնակից բաղ-մավաճառ քղքացն գերմանիոյ։

Հռխկն, կամ Ռուսկն • Վարսկն • Գալկենհոդ • Վերս Մէնկն • Պոլէ • Քրէնեպորգ • Ահդենվօրն։ են փոք-րիկ քղք ի սմին դքսուէ։

Շտադլէրէ, կամ Մարսէրէ։ Ի քղք առ տիմել դե-տով ըստ մասին ի գլուխ լերին, և ըստ մասին ըստ լան-ջակողմն նը • որ բաժանի ի վերին և ի ստորին, և ի երկնհատուածն աւանն, որ ի երկս արուարձան նը։ Ի նախնումն աստ էր Հէրէպորէ, կամ Էրէս-պորէ, և կամ Էրէսպէրէ բերդն սաքսոնացւոց, զոր մեծն կարոլոս էառ, և արար բերդ կայսերական• ուր և կառոյց եկեղեցի յանուն սրբց առաքելոյն պետրոսի և պօղոսի, և առ նովաւ մենաստան բե-նեդիկտեան միանձանց • զոր ի 826 լուդովիկոս կայսրն պարգևեաց աբբայութեամբ վանացն գօրպէյ-քայց յորժամ արքեպն առացաւ զվեստֆալիա, էառ և զայս քաղաք, յորմէ վէճ մեծ ծագեցաւ ի մէջ աբբային և արքեպին, որ ըստ երկար ժամս յուղեցաւ, և Թէոդէս ի 1228 ներկեաց կայսրն վճռեաց ի կողմն աբբային գօրուէյց, զոր հաստա-տեաց և պատն հռովմայ, այլ սեպէ աբբային՝ եթէ չէ հնար նմ խաղաղութէ ժառանգել զքղքն՝ զկնի նը էտ արքեպին • յետոյ զկնի բազմաց ամաց՝ էտ և զնացեալ կէսն • որով բոլոր քղքն էանց ըստ որուէ արքեպին։ Ապա ի 1754 աբբայն գօրպէյ մա-ռայց արքեպին երևելի գումար դրամոց առ ի ան-դրէն յինքն դարձուցանել զքղքն • բայց նա ոչ քնկա-լաւ • վասն զքղքն ողջոյն մնաց ըստ որուէ նը • սակայն ի վեր կիսոյն յուզէին վէճք ի կայսերական ժողովս մինչև ցայս վերջին ժամս • յորում ի բառնալ դաղ-դիացւոց զարքեպիսկոպոսին քօլընիայ վճռեցաւ և վէճն։ Ասյս քղք ի բազմամարդ պաշտոց և ի հրկիզու-թեց կարի անչքացաւ և նոճազեցաւ յաւաչին ճո-խութ իւրմէ։

Հնարակաց կարծիք ասա դնէ զարձանն կամ զկուռս նախնի սաքսոնացւոց Իրմինսուլ կոչեցեալ • բայց հնագոյն պատմագրաց քիանկայ կամ դաղդիացւոց պատմէն՝ թէ մեծն կարոլոս կամէր նախ զմարդոյն կոչեցեալ Էրէսպուրկ, էանց ապա համօրէն բանա-

կաւ խրով 'ի տեղին, ուր էր ասացեալ կուռքն. և անդ 'ի ծառուիս զօրենից անձին յարդասաս։ Աչս սարս դայլ լաւ ևս 'ի դէպ դան աղբերն Պաղէստրն կոչեցեալ. որ է 'ի բաժանապնա գաւառի, այլ ջերդ և իջէ, անուն նախագրեալ արձանին զնոյն հնչմամբ յիշատակի 'ի պատմագրաց դերմանացւոց. որ Իրմինսուլ. Երմինսուլ. Երմինսիլ. Հերմանսուլ. Հերմէսայլ. Հերմինսուլ. Աստրմինսուլ. Աստինսուլ. զորս պատմագիրքն այլևայլ օրինակաւ ստուգաբանելով, զանազան կարծիս կալան ընդ Քանզի ոմանք հնչեն ի հերմանսայլ. իբր թէ արձան կանգնեալ յաղագս հերմիս սայլ. այս է՝ արձան հերմեայ, կամ Հերմանսանուս. զի հաստատին թէ իցէ կանգնեալ յանուն հարմինիոսի զօրագլխի քերուսցւոց, որ եհար զզօրս կոմինիոս վարոլնի ոգի ստուգ ունիք նշանակել. Բայց ստուգաբանեցին զոր ասեն նմա կրանցիոս 'ի պատմութեան սաքսոնացւոց, առաւել 'ի դէպ գայ դիայ քէ հերմեայ, կամ այլում ումեք 'ի դիւացաղանց կամ յատուկ պետական չղծոց հեթանոսաց. զի ասէ նա։ * Երբ պատկեր համակ մարմնով սպառազինեալ յայլ ձեռին նշան զինուորական (զոր մերքն դրօշ կոչեն) վարդ վայելուչեալ և դիւրաշարժ, որոյ ոգի համաոտ է Ժմկ։ նոյնպես և երբ պճրմայ 'ի ձամն կինս, դիւրաշարժ յայսկոյս և յայնկոյս նշանակ երկբայական դիպուածոց պճրմոյց. 'ի լանջս ունէր նմանութեն արջոյ, զարտաբերութեն միջոցաց նշանակելով. 'ի վահանն՝ առիւծ, որ սիրէ գազանաց, ցուցակ անպարտելի ոգւոյ 'ի ծառս և 'ի գիծուարին գործս. ծայրագարդ գեղոն (կամ պատուհանդան ուր կանգնեն) ցուցանէ՝ թէ չիք լինչ յաւէտ յերկրական հզօրաց, քէ թէ արիութեն 'ի մարտի ցուցանել։ || Աչն զի յայսմ և այլուսս, թէ նախապատուէն 'ի դէս սաքսոնացւոց էր դէսս։

Պղնձէս. Ա՛ստղ. և Լուսնակապերի։

Պղնձէս. կամ Պղնձէ։ Ի դքսութեն, որ ոնկի իբր սահման յարևելից՝ զմիջագեր. և ընդբլնկ հասուսէն կոմսուն, որ էր ըստ սերուեթն կայսրնորին քօղնիայ. 'ի հարաւոյ՝ զարբայութեն էսսէնի, զդքսուն պերկենայ, և զհսան ինչ դրեվերսայ. և

բրուսիականն քէլորիոյ· ի հիւսիսոյ՝ նոյնպէս քէլ-
քէլորիա, և զինադեր ։ Երկայնուի նը է իբրև
16 մղոն· իսկ լայնուին 4 կամ 5 ժամուց ճանապարհ։
Ես ունի 24 քաղաք, և 3 աւանս ։ Բնակիչք նը ըս
մեծի մասին ուղղափառ են· իսկ այլք լուտերա-
կանք և կալվինականք, և մենոնեան հերետիկոսք·
և հրէայք, որք ունին ազատութիւն հրապարակաւ
կատարել զպաշտամունս իւրեանց ։ Գլխաւոր գեաղ
նը հռենոս կամ ռէնոս, որ անցնէ ըմէջ մէկ
չերկու մասունս բաժանէ զնա, ի յարևելս և յա-
րևմուտս ։ Մեռս, որ ոռոգանէ զնոյն ինչ սորին
գաւառի ։ Ասէ, որ գայ ի մինադերայ, և անցնէ
ըմման ինչ այսր դգաստ, մտանէ ի քէլորիա· այս
ամ գեաղ բերէն ձուկն առատ ։

Օդ նը բարի է և առողջարար· և երկիրն արդա-
ւանդ և ցորեաղեր· ունի ցորեան, և այլ ազգս
ազգս արմտեաց, և պտուղս, և բանջարս· և այսոցս
բոլոմս և խոտաւետս· յայն սակս անասունք նը մա-
նաւանդ արջառք և երիվարք ընտիր են և պարարտ,
և կարի շահարեր երկրին· ունի և անասուս յորս
գտանին բազմազի էրէզոց· զայս ևսէթ վկաս ունի,
զի գեաղերնէրեայ կողմանք ցամաքն գորով, ՚ի յորդել
ջուրց գետոցն՝ մնանաւանդ հռենոսի՝ միշտ ՚ի վտան-
գի են յողողանիլ ՚ի ջուրց ։ Թէպէտ Թանձր և հաս
առատն Թումբք կատուցեալ կան առ նոքօք, սա-
կայն երբեմն բռնանալ ջուրցն և զայն Թումբսն պա-
տառէ ։

Աշխ գեաղերն, ոմն և կամուրջն մարգայ են ըմ որուբ
Թագրին բրուսիացւոց· զորս կառավարէ ՚ի ձեռն
նախարարաց յիւրմէ կարգելոց· և տարեկան մուրք
զոր առնու ՚ի Թագրական կալուածոց երկոցունց
գաւառաց հասանէ յ 356000· բիսատլէռ, որ առ-
նէ իբրև 121360 վէնէտ" ոսկի· իսկ ասղորական
տուրք գլուխն, մարդոյ, և մերոյ, ամ ամ հա-
սանին յ 400000 բիսատլէռ, ըս 136360 ոսկի վէ-
նէտկոյ ։ Եւ մնացք յայլևայլ իրաց ամ ամ բերէն
իբրև 200000 բիսատլէռ, ըս 68180 վէնէտկեան ոս-
կի· բոլորեցուն գումար է 956000· բիսատլէռ ըս
325900 վէնէտկեան ոսկի ։ Իսկ գլխաւոր տեղիք
գլուխն են հետևեալքդ ։

Գլիվէ, կամ Գլէվէ, և Գլիվիա ։ Ի գլխաւոր քաղ-
համանուն գգաստ աթոռ գլխաւոր գլուխանաց Թա-
գաւորին բրուսիոյ ՚ի կողմանս յայսոսիկ կառու-
ցեալ ՚ի բարձրաւանդակ վայրի, ուստի կարի հեռ

'ի հանենալ. առ որ 'ի քաղաքէ անտի ձգի խրամ ջրալից։ Եւ ի բարերէն և գեղեցիկ. այլ ոչ այնչափ մեծ. բնակիչք նր ը կրօնից 'ի չորս գասս բաժանին. յորոց մի գասն է ուղղափառաց, որք ուշնին 2 մեծատանս արանց և մի կանանց։ Երկրորդ գասն է կալվինականաց. որք դարձեալ բաժանին յերկու աղգս, ՚ի գերմանացիս և 'ի գաղղիացիս։ Երրորդն է լուտերականաց։ Իսկ չորրորդն մենոնեանց, կամ կրկնակնունք հերետիկոսաց. և ոչ ամեն ունին հրապարակական եկեղեցիս և ժողովրդանուս. և համարձակ և յայտնի կատարին զպաշտամունս իւրեանց. վն զի Թիւրն բրուսիոյ ը ամ ՚ի ներումն իւրոյ հետ ազատութիւն ամ դնելոյ։ 'Ի մեծ գահղինձն գղեկի սորին ՚ի քաղքի գրեալ կայ հին գրով, Թէ յամին 698 զինն հիմնարկեալն հռովմայ կայսր յուլիոս մի 'ի նախարարաց նահանի հռովմայեցւոց տիրեալ կողմանցս այսոցիկ՝ չինեաց զդղեկին գլխվերի։

Վ՚ասել, կամ Վեսալիա։ Ի՝ քաղք բարերէն, և բերդ ամուր առ հանենոյ գետով. ուր խառնի 'ի նմ լիճ բէ վտակ։ Բնակիչք նր ը կրօնից խառն են ուղղափառք, կալվինականք, և լուտերականք. ուղղափառք ունին անդ 3 մեծատանս կրօնաւորաց հանդերձ նոյնչափ եկեղեցեօք, նոյնպես և կալվինականք և լուտերականք ունին սեփական եկեղեցիս, և գպրոցս. ոմն և կարգն ասպետաց սբոյն յովհաննու եկմացւոյ ունի մանաւանդ վանս։ Ա՚յս քաղաք 'ի սկզբան անդ էր ազատ կայսերական, այլ յետոյ պարգևեցաւ դքսին գլխվերի։

Տահոպտէլ. Տահոպտէլիոմ. Դահոխօպտելիոմ, կամ Տահոյնպտէլիոմ։ Ի՝ քաղք բարերէն 'ի մէջ բուէր և անկեր գետոց. 'ի նախնումն էր առ հանենոյճ, այլ այժմ իբրև կէս ժամու հնդիրհաս հեռի է անտի. և է՝ քաղք բարերէն, որոյ բնակիչք ը կրօնից խառն են ՚ի ուղղափառք, կալվինականք, և լուտերականք։ Թուի Թէ առաջ էր դղեկաին կոչեցեալ Տիոպտիոմ, կամ Տահոպտիոմ, ուր կղզիոյս երկպնակեր Թիւր Ֆրանկաց հնազանդեալ էր զահեան Թագրաւեր իւրոյ։ Ա՚յս քաղք 'ի նախնումն էր ազատ կայսերական, և մի 'ի գաչնագիր բազմավաճառ քաղքացն գերմանիոյ։ Կամպենհաուզէն, Կլեվեր. Կոլ. Քոնդէն, կամ Սանդեն. Տիւլգեն. Ռուէռ. Էմերիխ, կամ Էմմրիխ. Սեվենար։ Են փոքրիկ քաղք 'ի սմին կոմսութեան։

Ա՛ղբ ։

Ի կոմսուէ ընդ երրուբէ Թէքրին բրուսսիոյ, որ ձգի ընդ մէջ պէրկայ, գլեվէսի, մինագերայ, և դքսու-Թեն վէսդֆալիոյ ։ Ունի 17 քղաքս, և 7 աւանս ։ Բնակիչք նր ընդ կրօնից խառն են ։ ՟Ի ուղղափառք. լուտերականք, և կալվինականք ։ որք ընդ մեծի մասին ունին սեփական եկեղեցիս ։ բայց են և եկեղեցիք՝ յորս այլեայլ կրօնք փոփոխակի կատարեն զպաշտամունս իւրեանց։ Գլխաւոր գետք նր են Լիպէ Լոհր ։ Լիննէ ։ Վէզէ ։ Էմէ ։ որք բերեն այլեայլ տեսակ ձկանց ։ Երկիր նր արգաւանդ է, բերէ ցորեան, և այլ ամէն արմտիս ։ և վուշ և կանեփ առատ, զոր և մերձակայ բնակիչք կարեն վաճառել ։ Ունի և դաշտս խոտաւէտս յարօտ անասնոց, և բլուրս գոճարաձիս, և անտառս, և ածուխ հանքային, երկաթ, կապար, և արծաթ, այլև պատուական քարահանքս ։ և երիս գործարանս ապի, և ջուրս բժշկականս ։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետեւեալքդ ։

Համմ, կամ Համմէնիս ։ Գլխաւոր քղք այսր կոմսուէ առ սահմանօք ենթսուէն մինագերայ ։ ուր Հնոյ փոքրիկ վտակ խառնի ի լիբրէ ։ Եւ է քղք բարեշէն, այլ փոքր և անպարսպ ։ զի փխկ պարսպաց ունի չուրջանակի խրամս, և հողալից Թումբս ցցովք ամրացուցեալ ։ ունի և գղեակ՝ ուր նստի գաւառակալ իշխանն ։ Բնակիչք նր խառն են ընդ կրօնից ։ Յառաջագոյն յաւէտ ծաղկեալ էր ։ և մի ի դաշնակիցս բազմավաճառ քղքացն գերմանիոյ ։ այլ յետոյ ի պատճառս բազմապատիկ հրկիզութեց և պղծմոյ կարի անքաջացաւ ։

Ունի ։ Եկեղ երեսիլի քղք այսր կոմսուէ պարզ պապատ՝ այլ փոքր և անշուք կառուցեալ առ Դօրդելդէ վտակաւ ի գեղեցիկ դաշտավայրի ։ գլխաւոր գործ բնակչաց նր է մշակութիւն երկրի, և գործել ոզի ։ և գաթիլօսր, որք և են գլխաւոր վաճառք նոյն ։ Գամէն ։ Շէյերդէ ։ Լինէն ։ Հալէն ։ Հէրտիֆէ, կամ Մարիէն Հէրտիֆէ ։ Ալտէնա ։ Խոէրլեն ։ Լիպէնլայ ։ Քլեվէ ։ Բիէդրէնպէրլ ։ Սէսք Պօյսմ, կամ Պօյսյ։ Են փոքրիկ քղքք ի սմին կոմսուէ ։

Ադրիանոպոլիս։

Ի կոմսութիւն ըստ մէջ մինագերայ, օսմանպրիքայ, մինաէնի, լիթբեայ, քասաբայօնայ, և այլոց փոքրիկ կոմսուէից։ Ունի երկու քաղաք, որք անմիջապէս կախեալ կան զիշխերէն բրօսսիոյ, ըստ որոյ իշխանութիւն է և հանդերձն կոմսութիւն, և այլեւս 8 քաղաք փոքրունս. և 130 գեօղս։ Բնակիչք նոր ըստ առաւելն մասին լուտերական են, իսկ ի մնացեալսն մեծ մասն ուղղափառ են, սակաւ կաթոլիկանք։ Գլխաւոր գեղք նոր Վերէր, կամ Վերէյ, որ բաժանի զայս գաւառս ի միմեանցմէ, և անցեալ առ Ալօթօ քաղաք, հոսորդի ըստ հիւսիս։ Հնասէրք երանի ի գաւառէ աստի, և ի գաւառն միմպերայ խառնի յեմս գետ։ Լեռներ պոյ բղխէ առ պէրլէֆֆելս քաղաք սորին ձեւի։ Երկիր նոր ըստ մասին ասպրուստ է, ուստի և անբեր. խակ ըստ մասին մերձ ի հիւսիսային կողմանս՝ բարի և արգասաւոր. բերէ ցորեան, և այլ սիմոնս բանական քանակս նոր. այլև կանեփ, և վուշ. ազնիւ և բազմ. զոր պնդոյ մաքրեն և պատրաստեն, մինչև բերել զնմանսն ի մեսքոյ. յորմէ գործեն կտաւս քնարս, և բեհեզս մեծագինս։ Ունի և արօտս առատանոց, և անտառս փայտի բազում սակաւ, և ածուխ հանքայինս, և քարահանքս, և գործարանս ապի, և չուրս բժշկականս։ Գլխաւոր գործ բնակչաց նոր է հերկել զվուշ, և անկանել ազգի ազգի կտաւս նրբաթել, և բեհեզս։ այլև իսրոր կտաւս ի հանեփոյ, զոր և սպիտակացուցանեն իբրև զձիւն։ Ի զի կաթի հմուտ են յայնմ արուեստի. որք ոչ շատացիալ այնու՝ զոր ինքեանք գործեն, (որք բազմ են յոյժ. ի զի հազարաւոր ատաչնանիկք գտանին ի սմին գաւառի,) այլև ի մերձակայ գաւառաց գնեն կտաւս անապիտակս, և ինքեանք սպիտակացուցանեն։ Ի կտաւք նոր անուանի են ըստ հարեզին եւրոպիա. յորմէ տանին և յամերիկա։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նոր են հետեւեալքդ։

Պիւնգէյ։ Գլխաւոր քաղք համարէն կոմսութեանս կախեալ զիշխերէն բրուսսիոյ, կառուցեալ առ լերամբ ի վեր լուդդերսլաբ գետոյն, որ անցեալ ըստ քաղքն՝ լերկուս բաժանի ինս, ի նոր և ի հին. որ թէպէտ փոքր է, (զի ունի տունս իբրև 800 և եթ)։ այլ գեղեցիկ, բնակիչք նոր խառն են ըստ կրօնից. քր լուտերականք, ուղղափառք, և կաթոլիկանք։ Յեր-

կուգ դլխաւոր եկեղեցեաց նը՝ մին կոչեցեալ Աբ նէ կոլայոս՝ որ է՝ ի հին քաղքն, բոլորովին է՝ ի ձեռս լու տերականաց. իսկ յերկրորդն՝ որ է՝ ի նոր քաղքն նոճի րեղ ետաձօրն՝ և ուղղափառք ունին մասն. վն զի՝ ի 12 կանոնիկոսաց նը 5 ուղղափառ են. իսկ 7 լու տերական : Բաց յեկեղեցւոյ ասեմ ունին ուղղա փառք և սեփական մատուռն, և մենաստան ի քրան չնկեան կրօնաւորաց: Գլխաւոր վանքն նը է կոստ վչեղէն, որ անուանի է առ հնորակ յեբրայիս : Հէրճօզ : Երկդ երեսէլի քաղք սորին կոմսուհե ան միջնապէս կահել զԲէրլէն առ Վէսէլ և Հ՚Ա գետով. ունի տուհս իբրև 807. բնակիչք նը ըմ մեծի մասին լուտերական են. իսկ մեսպինչըն ուղղափառք. և եր կոքին կողմանքն և ատունին սեփական եկեղեցիս. իսկ ուղղափառք ունին և մենաստանս կրօնաւորաց: Լու տերականք ունին և 2 երեսէլի գպրոցս. յորոց՝ ի միւսն չեմ շաբաթի առաւ մի ումն՝ ի լուտերական քարոզչաց քարոզէ ապաշխարուհի :

Էնկէր, կամ Հ՚Անկրիա . Վերմայա . Հայէն Օսնապրիք . Պինդէ . Վեսթէ . ՚ի հն՚՚ Վեսթվէլէ : են փոքրիկ քաղաք՚ ք սմին կամարք :

Իլէր , կամ Իալէր . ըմ դերմ՚՚ կէլէհ . ըմ դաղղ՚՚ Տոալէ պը ժոալէհ :

Ի դքսուհի կամ գաւառ՝ որ յարևմտից ունի իւր սահմանակից զքէլերիա, զլիկ , զլեմպուրկ՝ և զաբրայհն կոհոնզլոտի վանացն . ՚ի հարաւոյ՝ զման ինչ քօլնիայ գաւառին , և զայլ փոքրիկ իշ խանութիս . յարևելից՝ նոյնպես զքօլնիա , և զքէլ ատրիա : Երկայնուն նը է իբրև 80 մղոն . իսկ լայ նուին ուրեք առաւել քան 36 մղոն , և ուրեք նուազ յոյժ : Ունի քաղաս 26 , յորոց չորք գլխաւորք ան ուանին. և աւանս իբրև 13 : Բնակիչք նը ըմ կրօնից խառն են . ք ուղղափառք , լուտերականք . և կալ վինականք . և երեքին էս ունին սեփական եկեղե ցիս . յորս հրապարակաս կատարեն զպաշտամունս իւրեանց :

Գլխաւոր գեաք նը բաց ՚ի մնացս գետոյն՝ որ քերէ առ արևմտեան սահմանօք նը , և ՚ի ուէնօք՝ որ հոսէ զարևելեան սահմանօք նը , են Թօէր կամ Թուէր , որ յինքն ընկալեալ զայլ ևս գետս սորին գաւառի մտանէ ՚ի քէլերիա . և անդ խառնի ՚ի մօսա : Էրփէր , որ և

Եւվոբէս, կամ Ավռոպա • Եւրանկ յայֆիլ վիճակէ • և մոռէ՚ի քօլօնիա, խառնի՚ի հռենոս։ Նէրս, և Ավռ։ Եւրիւր նը արդաւանդ է, բերէ ազգս ազգս արմոռաց բաւական՚ի պէտս բնակչաց իւրոց • ասնի և անտառս փայտի, պարարտութիւն անասնոց, և ա նատունս, մէնդ երկաթս ընտիրս, որք են գլխաւոր վաճառք նր • զոր լը մասին վաճառեն՚ի մերձակայ նահանգս • և լը մասին՚ի գաղղիա։ Ասնի և գործարանս պատուհասական կտաւոց • ոսկ և վաշ ազնիւ։ Այս դքսութիւն՚ի միասին լը հետագայ Պէրկ դքսութէ՚ գոլով լը տրութէ պալատական կայսրընտրին, պարտապան էին ամի ամի տալ նմ իբրև գերագոյն իշխանի իւրեանց՝ զգեստաւոր իմն դրամոց • որ՚ի 1755 տակս տուրքան ծախուց եհաս ց 580000 բիաստրէ, որ առնի 197700 վէնէա" ոսկի • յոր յատկելին իբրև՚ի պարգև այլևս 50000 ֆիւորին, ցր 11250 վէնէա" ոսկի։ Այլ՚ի 1801 տաէլ գաղղիացւոց զինքն լը իւրեանց տրութէ գրաւեցին՚ի միասին լը այլոց հայսրընտրական ձեռաց, զորս՚ի բաց հատին՚ի դերմանացւոց պետուէ • ոմ նշանակեցաք՚ի վեր անդր՚ի շրջանակին տարին հռենոսի։ Վայ լը այսմ մասին նոմազգեաւ տարեկան տուրք պալատական կայսրընտրին։ Գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ։

Իւիէ, կամ Իուէ • և Կիւէ • լա" Իւէտոռա։ Ես աւելին՚ի չորից գլխաւոր քղքաց այսր դքսութէ, ամուր և բարեշէն առ բուհր գետով • Ոնի բերդ աւուր • և բնակիչք նր խաան են ցր ուղղափառք։

լուտերականք, և կալվինականք։

Տայրէն, կամ Տիրէն՚ի հն" Մարտոռա՚։ Պարսպաքղք բարեշէն և բազմամարդ ցր գալ քղքս այսր դքսութէ, եկեր՚ի չորից գլխաւոր քղքաց նր • բնակիչք նր խաան են լը կրօնից • և են ժրաչան և աշխատասէր։

Մինդեր Ավ՚ֆէր • լա" Մօնդերիոռ Իւֆէն • այսպս կոչեցէ առ՚ի գնէշնուէ՚ի մինադեր քղքէ • Ես քղք փոքր նր՚ի չորից գլխաւոր քղքաց այսր դքսութէ։ Ավ՚տէլբէրն • Ռէդք փոքր՝ այլ բարեշէն • չրիգ՚ի գլխաւոր քաղաքաց անտ դքսութէս։

Լիննիյ • Սէդրէտ • Հոհնէրտ • Վոռնհոֆէլ • Տալն • Պիլիյէն • Կոռպէտ • Պէրնհայմ • Իշվայլեր • Նիւռէնն • Սինդիյ • են քղքք փոքրիկք՝ ի սմին դքսութէս։

Կլերկ։

Այս ձեռ կոչի և Դիսուրի վեռայիչ։ որ ՚էյարև-
մակից և ՚ի հարաւոյ ուշն իբր սահման գծօլնիսա-
յարևելից՝ զգաստելին վէսդֆալիոյ, և զմարգ ՚ի
հիւսիսոյ՝ զլէվէս և զեռնո գետոն։ Երկայնուն նր
է իբրև 60 մղոն։ իսկ լայնուն 24։ Ունէ քանի մի
քգաս, ստանս, և գեօղս բազմս։ բնակիչքն նր են և իւն-
քայ ըս կրօնից խառն են։ ՚ի ուղղափառք, լուտե-
րականք, և կալվինականք։ Գլխաւոր գետք նր են
Ռհին։ Վէսէր։ և Էմսէր։ Երկիրք նր ըս մեծի մասին
քեռնային է և ապառաժուտ։ բայց ոտրեք ոտրեք ու-
նի հովիտս խոռուէտս։ պարարտաբեռս, և առ ա-
նոնէ անդաստանս արգասաւորս։ սակայն բերք նոցն
չեն բաւական բնակչաց երկրին, վոր պէտս ունին
յարտաքնոց ընդ զգակատուի իբրեանց։ Ունի և
բազս կապարի, արծաթոյ, և մետղի։ և քարահանքս
մարմարիոն քարանց, սյլև ածուխ հանքային։ Ու-
նի և գործարանս երկաթեղինայց։ յորս գործեն սու-
սեր, մանգաղ, դանակ, հօտոց, պէսպէս տեսակս
բեռուց, ասեղ, և այլ ազգի ազգի երկաթի գոր-
ծած։ որք են գլխաւոր վաճառք բնակչաց նր։ են
անդ և երկու գործարանք թղափաց։ յորս սպրիտա-
կացուցանեն վշեղէն ասղանիս, ՚ի մանածս, զոր տա-
նին անգր յայլևայլ կողմանց գերմանիոյ առ ՚ի սպէ-
սակացուցանել։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետս-

գայքդ։

Տիսէլդորֆ։ Քղքաք գեղեցիկ և ամուր։ Թէպէտ ոչ
այնչափ ինչ մեծ, զի ունի տունս իբրև 1000 և եթ,
այլ բազմամարդ ըս իւրաքանչիւր տունս։ կառուց-
ցեալ առ հաճոյսիւ։ ուր տիսել գետն անցեալ ըս
քղքն՝ խառնի ՚ի նմ։ որով և բաժանի քղքն ՚ինոր
և ՚ի հին։ Աստ եր աթոռ գեռապետական ժողովոյն իւն-
քայ և պէրկայ։ Բնակիչք նր ըս կրօնից խառն են
ուղղափառք, լուտերականք, և կալվինականք։ որք
ունին սեփական եկեղեցիս։ իսկ ուղղափառք ունին
և մենաստանս արանց և կանանց։ Իսկ յայլ շինուածս
նր՝ երևելի է հին բերդն, որ և է բնակարան իշ-
խանին ոչ ըս շինուածոցն, վի զի բաց ՚ի հաճատուն
չեք ՚ինչ ինչ արժանի տեսանելոյ, այլ ըս զանազան
Ճարտարագործ նկարուց հռչակաւոր նկարոցն եւ
քոպիոյ, որ բուպէնսայ, ռափայէլի ուրբինեցւոյ,
յուլիոսի հռովմայեցւոյ, դիցիանու, և այլոց։ և ը-
ղան։

աքանչելի արձանաց։ և այլոց իրաց բնականաց։ և արուեստականաց։ Եւ ևս ի խորհրդարանն քաջին. առաջի նր կանգնեալ կայ պղնձաձոյլ հսկայ արձանն կայսրընտրին յովհաննու գուլիելմոսի, որ բազմ շինուած սրբոյ ի քաղքի սաս։ Որ և ձմեռանն նկարչաց, և բնակարանն զինուորաց։ և շինուածն նոր՝ կոչեցեալ Ալեքսիանէ յանուանէ նորա։

Բարերնիէն • Սելիմիէն • Էնիէքէ • Իւնէքճիւ • Մուհայառ ուէնօիճ։ Են փոքրիկ քաղաք ի սմին դքսուհի։

Ա՛ինոքէն։

Ի մասնաւոր իշխանուհի իսաւերքէն փրինչիփաթօ ասայեր, որ յարևմտից ունի իւր սահմանակից զօմնայարիք. ի հիւսիսոյ զտիփօլոյ, և ղհօյա կոմսուհս. յարևելից՝ զռավէննայէրկ։ Շրչայատ նր է իբրև 96 մղոն։ Ունի 2 քաղս անմիջապս կախեալ զկայսրընտրէն պլանտագինէտ կայս այլ և երիս փոքրիկ քաղաս։ Բնակիչք նր ըստ առաւել մասին լուսաերկան են. իսկ մնացեալքն ուղղափառք, և կաթոլիկականք։ որոց գլխաւոր գործ է մշակել զերկիր, զարմանիել անասունս, նիւթել և գործել կտաւս։ Երկիր նր ըստ մեծի մասին արգաւանդ է. բերէ արմտիս, և մինդ մարգոյնեան, և գարի առատ, յորմէ և արտաքնոց վճռուեն. այլև վուշ ազնիւ։ Ունի և սրսոս պատուական, և անասուն, և փայտ, և ածուխ հանքային, և ազահանքս. այլև ձուկն ի վէներ գետոյն։ Այս գետ ի նահանգն էր եպսուէ, հիմնել իբրև ի 803 ի մեծէն կարոլոսէ. որոյ առաջին եպս եղև հերուսմէրտոս։ Ապա ի 1648 ի դաշնադրութեն օծ նոպարիայ փոխեցաւ յՕսկան իշխանուհէ. և առաքս կայսրընտրէն պրանտէպուրկայ, փոխարէն կալուածոց բօսմէռանիոյ յորոց հրաժարեցաւ։ Ներսէս այժմ ևս ըստ պարագային ՅՈՒրուէթ Թէրին բրուսսիացւոց։

Գլխաւոր տեղիք նր են հետևեալքդ։

Մինքէն • կամ Մինօճ • և Մինօճոմ։ Ի գլխաւոր քաղ այսր իշխանուհ, Թէպետ չէ այնչափ ինչ մեծ, որ բոլոր շրջապատ նր է իբրև 2 մղոն, այլ մեծաշէն և բազմամարդ՝ առ վճռեր գետով։ Բնակիչք նր են խառն ըստ կրօնից. և ունին դնդ եկեղեցիս. յորոց գլխաւորքն են՝ մայր կամ աթոռանիստ եկեղեցին. յորում են 18 նախապատիւ կանոնիկոսունք ամբն յաջորնէական տոհմէ. որք կէս մի ուղղափառ են. և կէս մի լուսաերական. որք կրեն իսաչ ոսկի կախեալ

զարանոցէ երկնադէն ժասալանաւ. զոր էտ նշ
'ի 1756 Թշրն բրուսսիոյց. բայ 'ի ասցանէ են
անդ և 24 փոխանորդք, կամ ալծոռակալք. և այլևս
առորին պաշտանեայք։ Եկեղեցին սբյն յովհաննու.
որ է բոլորալին ուղղափառաց. որոյ կանոնիկոսունք
բովանդակ ուղղափառ են։ Եկեղեցին սբյն մարկ.
տիոսի՝ և մենաստան նր, որ է 'ի ձեւս բենեդիկ.
տեան միաձայց։ Եկեղեցին սբյն մարտինոսի՝ որ է
դլխաւոր եկեղեցի լուտերականաց. յորում են ննին
կանոնիկոսունք. կէս մի ուղղափառք, և կէս մի լու.
տերականք։ Են և այլ եկեղեցիք լուտերականաց
և կալվինականաց. և երեք ահկերտունք մեծամեծք
վն աղքատաց, և միւս և վն որբ տղայոց լուտե.
րականաց։ Ասյս քիչ հին է, բայց չէ յայտնէ երբ
չինեցաւ. 'ի Ձիկա մեծին կարլոսի երևելի էր. որ
բազմապատիկ պտըմունս կրեաց 'ի չվեյտաց, 'ի գաղ.
ղիացւոց, և 'ի կայսերաց որք էն Ձիկա Ձիկա տրեցին
նմ. այլ յետ հռչակաւոր դաշնագրութեն եղելոյ 'ի նմ
'ի 1758 կայ մնայ 'ի խաղաղութե։
Հպէտ. 'ի հն'' Լուդովիկ. Հաուպերկ. Պենեդոհա
ւեն։ Են փոքրիկ քիք 'ի ամին իշխանութե։

Վ Էրմէն։

Ի մանաւանդ քաղաքն. որ էր առաւել մասին ձգի
'ի տորինն սաքսոնիա. յարևելից՝ ունելով իւր
սահման զրունէպուրկ. 'ի հարաւոյ՝ զալէր գետն.
յարևմտից՝ զվէսէր, կամ վիսերա գետն. իսկ 'ի հիւ.
սիսոյ՝ զման ինչ լուտենպուրկայ։ Երկայնութեն նր
ոչ և լայնութեն է իբրև 24 մղոն։ Մի միայն քաղք
ունի, և քանի մի աւանս, և գեօղս, որոց բնակիչք
գրեթէ բովանդակ լուտերական են։ Գլխաւոր գեօք
ներ են Ազէբէ. Վէսէբ. և Վինդ. իսկ երկիրն ըմբ.
ծի մասին անապատ մացառուտ, անջրդի և անբեր,
բայ 'ի գետեղերեայ տեղեացն վեսերայ, և այլերայ.
բայց և այնք ցած և գիհին գօլով, սակաւ պտղա.
բերին։

Ասյս գաւ 'ի նախնումն էր եպիսկ. հիմնեալ 'ի 786,
որոյ Թեմն ձգէր տարածէր 'ի մասին հինչ այգեպետս.
Թեն պրեմայի. գրեթէ ըբովանդակ լունենպուրգի,
'ի լնքսա, և 'ի տաննեպերգ. և հարուստ մի ևս 'ի
պրանեպուրգ։ Ապա բարձաւ անտի եպիսկ. Թեն. և
'ի 1648 'ի դաշնագրութեն վէսդֆալիոյ՝ տուաւ

շէհ տաց արքային Իրբև Տեսկան իշխանութեի. ապա Էանց ըէ Տրուբ դանեաց. որք ՚ի 1715 ըո պայմանի դաշինն եղեալ ՚ի վիսմար՝ եաուն զայս ըէ նմին և զարեմահայսրընաբին պատուհշխայ լուսնեպուրկայ. որ է նա ինքն արքայն մեծին բրիտանիոյ, կամ հնկիլ-դեռուայի. որ և ըո որում գոյքս վերտնոյ ունի տեղի ՚ի կայսերական Ժողովս գերմանիոյ. ոմ և ՚ի ժողովս շրջանակին վեսդֆալիոյ։ Ասյս գործոցի, ոմ աստացաք մի միայն քրիստոնեի որ է հետագայդ։ Վերին, կամ Ֆերին ՚ի հն՚՚ Ֆարթոմ. և Ֆարթիոմ։ Քրիստոս փոքր և գլխաւոր տեղի այսր կոմսութեե առալիեր գեսով. ղարսպապատ, և բաժանեալ յերկու մասունս, ՚ի վերին կամ ՚ի հիւսիսային. և ՚ի ստորին կամ ՚ի հարաւային. որոց երկաքանչիւրն յորջագոյն ունէին զնոյն առեանս և առեներակալս, իբր երկուքնեին քրիստոս. այլ ՚ի 1667 երկոքին ևս միացան ՚ի մի. Ազգք եկեղեցիք են ՚ի նմ. յորոց գլխաւորն է մայր եկեղեցին, որ յՀրն հռոմանիստ էր. և բնակիչք նոր բամանդակ լուսերական են։

Իշխանութի պահն Նասսաւայ։

Այս իշխանութեի ձգի ՚ի վերերաքիա ՚ի մէջ վեսդֆալիոյ։ Երկայնութի նր է իբրև 48 մղոն. իսկ լայնութեն 28։ Եւ Թէպէտ լեռնային է և անտառալից, սակայն ուրեք ուրեք ունի և դաշտս արդասաւորս, և հովիտս խոտաւետս, և անասունս ընտիրս. որք և են գլխաւոր վաճառք նր։ Յորջագոյն բաժաներ ՚ի չորս մասունս, կամ իշխանութիս, ըո բաժանման տոհմին Նասսաւայ. որոց իւրաքանչիւրն ունէր դանուն ՚ի գլխաւոր քրիստոս մասին իւրոյ. այլ ՚ի 1743 ՚ի սպառիլ ժառնգոց երիցն, տրութեի բոլոր շէսրն մեաց տանն Նասսաւ օրանժ տիցայ. որ է իշխան հոլանտայի։

Կամսութի փիցայ։ Ձգի առ լեհն գեսով. երկիր նր արդասաւոր է. որ վին պատուականութի իբրոյ կոչեցաւ. Կամսութի ասիէին. մասն ինչ նր էր ըո իշխանութի Հնսին դրեվերեայ. և ունի իւր գլխաւոր տեղի քրիստոս՝ որ գինի։

Տէր. լա՚՚ Տեղիա, կամ Տելիա։ Քրիստոս փոքրիկ առ լեհն գեսով բաժանեալ ՚ի ձեռն գեսոյն յերկու մասունս. ՚ինոր և հին։ Ունի գղեակ ՚ի գլուխ բլրոյ, որ է քանակաւան իշխանին. և 3 եկեղեցիս. յորոց երբ-

կուքն են 'ի ձեռս կալվինականաց. իսկ երդն՝ լու-
սերականաց. զի բնակիչք նր ըս մեծի մասին կալ-
վինական են, իսկ մնացեալքն լուսերական։

Դասս Սիւնեայ։ Է 'ի վիճակին, որ կոչի վեգեր-
վար. երկայնուկ նր է իբրև 12 մղոն. իսկ լայնու-
թիւն 4 ևս։ Եւ է լեռնային և անտառալից. բայց
ունի և պարարտաբեր ծս, և անասնոյս ընտիրս։ Բա-
զում երկաթագործք են 'ի սմին վիճակի, որք գոր-
ծեն երկաթի հնոցս 'ի ոչս ջուռնանիլըղ զանե-
ական. և այլ զնգն երկաթի և պղպջատեայ ձե-
ռակերտս, որք անտի փոխին 'ի բլմ տեղիս։ Եւ ու-
նի իւր գլխաւոր տեղի զքղքզդ որ զիւին։

Սիւնե։ Քաղաք փոքր առ Սիւ գետով. ունի երկու
գղեակս, մի՝ նոր, և միւս ևս հին. յորոց առաջինն՝
էր բնակարան կալվինական իշխանին. իսկ երկրդն
ուղղափառ իշխանին, ուր բնակեցյաւ կոմսն յովհան-
նէս կրասեր կոչեցեալ. որոյ դարձեալ յուղղափառս
հաւատս, փոխ մեծ կալաւ մաածանել ղուղղափա-
ռսւե 'ի քղքի ասս և 'ի շրջակայ վիճակս նր. ուս-
տի առեալ 'ի կալվինականաց զեկեղեցի սքնի յովհան-
նու սորին քղքի, եւ ուղղափառաց՝ որք 'ի ծմկո
իւր սկսան բազմանալ, բայց զնին մահու նր առ սա-
կաւ ոսկւս վերսահն նոճազդեան։

Դասս Տիւնկաբրայ։ Է նոյնիսկ 'ի վեցադերվալա վի-
ճակի, առ երի նախընթաց գնւդիդ. երկայնուկ նր
է իբրև 16 մղոն. իսկ լայնուկն 12. երկիր նր լեռ-
նային է և անտառալից ոստաի և անձիք. բայց ու-
նի բուս երկաթոյ, կապարի, և պղնձոյ, գոհանի անդ
և արծաթի այլ ոտկաս, ոսկ և արջասպ. ունի և պատ-
ուական քարահանքս։ Այլ առաւել առատ և չահա-
ւէտ բերք նր է երկաթ. որ է գլխաւոր վաճառն,
յորմէ բնակիչք երկրին հայրհայրենի զդարման կե-
նաց իւրեանց. իսկ գլխաւոր տեղի նր է։

Տիւնկաբրի։ Քաղք փոքր առ Տիւ գետով. որ 'ի 1724
գլխեթ բովանդակ հրկէզ եղև. զոր յետոյ լաւ ևս
շինեցին. և 'ի 1743 անդ փոխադրեցին զգլխաւոր ա-
տեանն նաստաւեան կալոճածոց՝ որ 'ի շրջակայիկն
վեգերվալոյ. ունի գղեակ հին, և այլ շինուածս
ինչ գեղեցիկս։

Դասս Հպատաքայ։ Է 'ի նոյն վեցագերվալա վիճակ
կի. երկայնուկ նր ոչ և լայնուկն է իբրև 8 մղոն.
որոյ գլխաւոր տեղի է։

Հպատաք, կամ Օպէր հպատաք։ Է ոտան լաթեքին առ
Լիւ գետով, և գլխաւոր տեղի, զոր շինեաց յովհան-
նէս

Նէա ալոսկուա, ծոխէ՛ ի վինուի՛ նր 100000 բիստալ-
լէռ. որ առնէ իրրև 34090 վէնէա" ոսկի։

Փրիզիա արևելեան. ըն գերմ" ( )ափ Քրիլանա։

Յայս անուն անաճանէլ առ՛ի ընդնուէ յարևմտեան Փրիզիոյ՝ որ է՛ ի հոլանտա. յարևմտից և՛ ի հիւ-
սիսոյ ունի իւր սահման ովկիան կերմանիոյ կմ հիւ-
սիսային. յարևելից՝ զօլտենպուրկ. իսկ՛ ի հարաւոյ՝ պիզաուէն մինադերայ։ Տարածուէի նր՛ ի հարաւոյ ըն հիւսիս՝ է իրրև 38 միտն. իսկ յարևելից յարևմուտս՝ 36։ Բնակիչք նր ըն մեծի մասին լուտերական են և կալվինական, բայց լուտերականք առաւել են՝ քան կալվինականս. գտանին ևս և ուզղափառք, այլև մինոնեան հերետիկոսք, որ և հրէայք՝ ի նախնեացն ուներ իւր սեփական լեզու, որ գրեթէ գլխովին խափանէլ է. ուստի այժմ քան՛ ի նոսր Փրիզիական լեզուէն՝ խոսին՛ ի բարբառ վերին գերմանիոյ, և՛ ի լեզու հոլանտացւոց։ Դիւմաւոր գետ նր է Էմա, կմ Էմս, որ գայ լեռնուէն մինադերայ. և առ լեր քաղաք լինքն ընկալէ զԼէպա վտակ, մտանէ՛ ի ծովս հիւսիսային, որ մերձ՛ ի բերան անդր լսին է յոյժ. և բաժանէ լերկուս առաջս, և՛ յԱրջի ձևացուցանէ կղզի կոչեցեալ Պօրկում. որ և՛ ի միասին ըն ծովս կրէ զտեղատուէն և զմակընթացսն իրրև 8 միտնաս
չափ ապարծուէ. ուր և ապն են չորք նր։

Օդ սորին հանդուրժ խոնաւ է և թանձր. սակայն յաշխատեն անդ հողմունք՝ որով և մաքրի. ապա թէ ոչ՝ խոպան անբնակելի լինէր. վն զի երկիրն գաշ-
տային գոլով և ցած, բազմ անգամ ողողէ ծածկի՛ ի չորից էմս գետոյն, և՛ ի չորից ծովս. յորմէ՛ ի նոսա նուազն բազմ գետս չորեան, մինչև էին կատուցի՛ ամրակատոյց թումբք և ամրաւտակք առ ափն ծովու, և առ գետեզերբս էմսոյ գետոյն, որք ձգին իրրև 96 միտնաւոի ըն երկայն. որով առ փոքր ի ստահովացաւ երկիրն։ Ըսատ այժմ՛ ի ծովեզերքս եպս ունի սպառազինական ուրոյս պարարտս և յուռ-
թիս, և անասունս բազմս, ձի տրջառաերկար և ոչ-
խար՝ որք մեծ են և յայլեայնդամ՝ քաղորականերս, և կարի չահաբեր. վն զի են անդ կովք՝ որք՝ ի գար-
նանային ժամս յաւուրն առն 9. 10 օխայ կաթն յոր-
մէ գործեն կոգի, և պանիր պարարտ և աշխիւ. որ ուխի առատ յայլևայլ հետաւոյ տեղիս. և ոչխարք՝ որ երբեմն առ մի ծնունդ բերեն 4 գառինս, որոց բա-
ւե

ւեցուցանեն գկամն : Ընդ և Թագուհւոյն ընտանիս և վայրենիս . ՚ի հաւս , բադս , և ոտս . յորս գուշ- նեն սագս , որք կշռեն 8 և 9 ֆայ , և առաւել : Բայց միջին կոզմանք երկրին ազազուտ են և ընչին . վիլ և ասի՝ Թէ երբեք մասն ՚ի կայ մնայ անգործ- ակս անպիտանութեամ՝ վիլ քան յարօտոյ և յանասնոյ՝ այլ ամ իրաց նոճազուռն է անդ . մանաւանգ արմտեաց և փայտի . զի չունին անտառս :

Գլխաւոր վաճառք որք ելանեն ՚ի դեւռէ ասի՝ են երիվարք ընտիրք . յորոց ասին և ՚ի հռոմ . ուր մի երիվարն վաճառի 100. և երբեմն մինչև 200 ոսկւոյ- այլև արջառք , պանիր , կոպի և վշերէն կոտաւ ազ- նիւ . և հարինկ ձուկն , այն է լռինկա բզմ յոյժ . ՚ի 1769 յՀամէն քիլչ կացուցաւ ընկերութի վաճառա- կանաց վէր հարինկ ձկան՝ որք ՚ի 1770,6 նաւուք բրուա- սիական գրօսիկօք սկսան ղորս հարինկ ձկան . որչէ ինչ շնհատ լը պատուհանութեամ՝ ՚ի ձկանց անտի հո- ղանտայի : Այս ձեռ ՚ի միջին ճամս էր բաժանել՝ ՚ի բզմ փոքրիկ տրուքեին . որոց խորքանչիւրն ունէր իւր սեփական իշխան , որք ժառանգութեամ որդւոց յորդիս տիրէին ՚ի վէր իւրաքանչիւր իշխանութեանց : Ապա զինն պէսպէս անցեալ՝ ՚ի 1744 էանց ընդ տրուքն բրուսիացւոց արքայի . ընդ որով կայ մինչև ցայ- սօր : Որոյ գլխաւոր տեղիք են հետեւեալքն :

Ազուխ : Քիլչ փոքր կառուցեալ գրեթէ ընդ մէջ դեռին յանեաթ վայրի՝ ու էր աճառ իշխանաց նր , ոմն և այժմ ճեռաւոր ժողովոյ , և գլխաւոր տաճարն սորին գա- ւառի : Ընդ դրեակ ամուր որ էր բնակարան իշ- խանի նր , շրջապատեալ խորհրդատուք խրամաք : Բնա- կիչք նր լուտերական են և կաթոլիկական . որք ՚ի 1519 ընկալան զսպանդն լուտերական :

Նէօփէն : Քիլչ հին ք զայլ ամ քիլչս ինչիսի , իբրև միոյ ժամու ճնշհատ հեռի ՚ի ծովէ , անպարիսպ , և շարձակ . ունի նէհնդիստ պատուհական . բնակիչք նր լուտերական են , բայց են անդ և բզմ կաթոլիկ նակաք , մենոնեանք , և այլ հերետիկոսք , կոչ- ցեալք Մ իսրանէլ եղբարք ասեսպանականք :

Էմդէն : Քիլչ ծովեզերեայ զոր մարթ է ասել գլխ- ւաւոր քիլչ ճեռին , մեծ գեղեցիկ ամուր և բազ- մաճառ , կառուցեալ առ բերանով էմդա դետոյն . Ունի նէհնդիստ , և դրեակ հին առ էմդա դետով : ՚ի մէջ չինուածոց նր երևելի են ասպարանք քիլչին , կամ խորհրդատանն . ուր ը լսին իրամ ջռաւիչ՝ բա- ցեր յէմդա դետոյն կարեն մերձենալ նաւք : Բնա- կիչք

կիչք նր ը մեծի մասին կալվինական են և լուտերա-
կան, իսկ մնացեղքն ուղղափառք. բայց գաւանին անդ
և մենոնեան հերետիկոսք և հրէայք։
Էմդեն։ Ի քղք փոքրիկ՝ այլ գեղեցիկ, որ ունի դպրոց
հին. բնակիչք նր լուտերական են։

Յօդ. ԺԲ. Փոքրիկ իշխանութիւնք ի շրջանակին վեսդֆալիոյ։

Մէրս։

Ի իշխանութիւն, ը իւրայ փրինչիփալ ասացեղ, որ ձգի յարևմտեան կողմն հանիսս գետոյն ի մէջ գլխվին, սերկայ, որքեռասութեն քօլօնիայ և քելտրիայ. երկայնութիւն նր է 8 մղոն, նոյնպէս և լայնութիւն. և երկիրն արդաւանդ. ունի արմատ, և անասունս ընտանիս և վայրենիս. բնակիչք նր բաւանդակ կալվինական են. բայց ի գրեֆֆելտ քաղաքն. ուր գաւանին և բանսութեն ուղղափառաց։ Ունի իւր սեփական իշխան. բայց գլխաւոր պրուսացին է ի ձեռս թագրին բրուսիոյ։ Գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ։

Մէրս։ Քղք փոքրիկ և գղեակ, ուր գումարին դատաւորական ժողովք սորին գաւառի։ Ի 1746 քանդեցին զամրութիւն քղքին, և զդղեկին։

Գրեֆֆելդ, կամ Գրեյֆֆելդ։ Քղք փոքր՝ բայց գեղեցիկ, և ը իբրև մեծ հանդիսատուն լուսամարդ. ունի տունս իբրև 700, և բնակիչս 5000, յորոց մեծ մասն ուղղափառ են։ Իսկ մնացեղքն կալվինական լուտերական և մենոնեանք. որք շատրատ են և աշխատասէրք, գործեն խաւիթ, և այլ պէսպս մետաքսեայ կերպասս, և թաշկինակս մետաքսեայս, և առևտրական են։

Ալթօ։

Ի փոքրիկ կոմսութիւն առ հովնսիւ առ ստմանօքն նահապետ, և գրեվերեայս։ Երկիր նորա արդաւանդ է, և բաժանի յերկուս մասունս կամ իշխանութիս, յորոց մին կոչի Սթրին խոսաէ. և Վէյօթ Նայվիթ. իսկ երկրդն՝ Վէյլին խոսուէ. և Վէյթսեն-

գէղ. որք ունին զնոյն կոմսս. իսկ գլխաւոր տեղիք նոյ են այսոքիկ :

Նայլիա : Ի քղաքն անպարիսպ գեղեցիկ և բազմամարդ, գլխաւոր տեղի ստորին կոմսուն և աթոռ կոմսին՝ որ առ հանինոս գետով. որ երբեմն յատել ջուրց նո՝ ոգոգանէ զմսան ինչ քղքին. որ և յայսմ վայրի կա՝ րի արագընթաց է, ուր ոչ երբեք սառի. չնչ ի վր կամուրջ, այլ փոքրիկ նաւակօք անցանեն յայսկոյս և յայնկոյս: Բնակիչք նր կաթլիկեական են և լուսաւոր՝ կան. բայց դատանին անդ և ուղղափառք. որք առ սազդոյ քղքին ունին սեփական եկեղեցի: Ի չնչ՝ ոճածս նր երեսկըլ են նորաշէն սպարանք կոմսին, որ ունի և պարսպէ գեղեցիկ :

Բռնգել : Աւան և դղեակ, յորմէ ունի զանուն վի՝ րին մեան այսր կոմսուե վիտրուռնգել կոչեցեալ ի վր բարձր ժայռի առ ափն լճին գետոյն. որ յերկայնոյն էր աթոռ կոմսին վիտրուռնգելայ. որ այժմ նստի ի տիրտորփ քղք. բայց գիշերն համօրէն կոմսուքն նր աստ է :

Տէրթրէք : Քղք բաւական և աթոռ կոմսի այսր մա՝ սին, որ ունի անդ նորաշէն սպարանս հոյակապս. բնակիչք նր լուսաւերական են, այլ գոանին ի նմէ ուղղափառք. ուստի յովհաննէս պետրոս ագռոխոս կոմս նր ի 1755 Թուլ ետ քահանայից զնել մնեատան և եկեղեցի ի նոր արուարձանի անդ՝ քղքին, ուր զի անդէն համարձակ կատարեսցեն ուղ՝ ղափառք զծծային պաշտամունս :

Սայն, կամ Սէյն :

Ի կոմսուն փոքրիկ, որ ըստ այժմու վիճակի իւ՝ րում ըստ մեծի մասին ձգի ի վերադրվալտ կա՝ չեցէ վիճակի առ հանինոսիւ, և աւտ երի դրէվերեայ: Ի 1592 ենդրիկոս կոմսն ի մեռանիլ իւրում կտակաւ պատուիրեաց, զի բաց ի լուսաւերական աղանդոյն՝ մի տացի Թուլ այլում կրօնի հրապարակաւ կատա՝ րել զպաշտամունս յայտմ ձեւի. այլ ի 1604 մեծաւ և աղանդն կաթլիկեական. և ի 1634 Թուլ տուաւ և ուղղափառաց ունիլ անդ եկեղեցիս: Այս գաւառ ունի իւր սեփական կոմս, և երես քղքս. որք են Հաւենկիլքն. Քիլիվելա. և Հոփենհոյէ. որք են փոքրիկք և աննշանք : Փոյոպոյի : Աւան և դղեակ մերձ առ սկի գետ :

ՇԱՐԷՆՊՈՒՐԻ։

Ի կոմսուն որ ձգի առ վեհսր կի վիսերայ գետով, ի մէջ գալէնպերկայ ւ ընբրեայ, բավէնսպերկայ, և մինսկին։ Երկիր նր թէպէտ լեռնային է, սակայն ուրեք ուրեք ունի և դաշտավայրս արդասաւորս, և պատուական արօտս անասնոց. գոտի անդ և պաղիզ որ է՝ չոպ. և ածուխ հանքային. և քարահանք, յորոց գործեն կիր, և գաճ, այն է՝ ալէբ։ Յիշեալդ ունէր իւր սեփական կոմս, այլ ի մեռանիլ վերջին կոմսի նր անժառանգ, բաժանեցաւ յերկուս մասունս, յորոց մի մասն էանց ի ձեռս իշխանին ընբրեայ։ Իսկ երկրորդն քառասնեհասնեայ։ որոց գլխաւոր տեղիք են այսոքիկ։ Շարթ հայէն. որ թարգմանի՝ Քրիստոսի հայեհայ. յայս անուն անուանեալ ի հիմնադրել նր կոմսին ագուստոս հայեհայ. կոչի և Հայաս չաենպուրկ. այլև Քրիստիանշտատ։ Ի գլխաւոր քրիստոնեայ համարէն կոմսունս, ըստ որում ընդ իշխանին ընբրեայ, բարեչէն և ամրապարնայ, կառուցեալ ի պատուական և ի գեղարդ ձալի վայրի. յիշեալդ մեծ էր և հռչակաւոր, այլ յերեսնամեան պատերազմունս գերմանիոյ բեմ վնասս կրեաց, որով և ոչ սակաւ անբաւական։ բնակիչք նր լուտերական են և կաթոլիկական։ Ունի դղեակ հին, և ի յետնոյս նր արտաքոյ քրիստոնեայ մեծ և գեղեցիկ, որ է կոմսին։ յորում ի 1734 թուականի հանդիսին Ջոյ, սրով բեմ ախտաժեռք գտին զառողջուն։ ի մէջ ամ չինուածոց քրիստոնեայ երեւելի է հոյակապ շիրիմն իշխանին երնեսատոսի, որ է արտարակ եօթնանկիւնի վիմաձաւ առերի մարմր եկեղեցւոյն լուտերականաց. ձեղունն նր պղնձապատ, յորում է տուպան ճարտարագործ մարմարիոնեայ և պղնձի, որ օրինակ զգերեզման քան տն մերոյ՝ պահել ի զինուորաց։ Իսկ ի ներքոյ ընդ հողով են գերեզմանք կոմսից։ Եւս առ նովաւ գտորոց հնդկաց։ ի քրիստոնեայ մասի է անտնիոս փիդերիկոս պիլինկ, մեծանուն և երեւելի Ծադիր Ժամիս։

Պէրենպուրկ։ Բերդաքրիստոնեայ փոքրիկ՝ այլ գեղեցիկ. որ յերեսնամեան պատերազմունս գերմանիոյ մեծամեծ քանդումունս կրեաց. այլ ի վերջին ժամս բեմ չինուածք եղեն ի նմ. բնակիչք նր լուտերական են և կաթոլիկական։ ի չինուածս նորին քրիստոնեայ երեւելի են գլխաւոր եկեղեցի նր, մեծ և հոյակապ. որ ունի երդեհոն մեծ.

առա-

տարագործ չինել յիտալիա. և ասպարանք կոմսին կառուցեալ ըստ ձևոյ իտալացւոց. որոյ մի կողմն ի 1732 այրեցաւ. զոր յետոյ վերստին չկարացին դեղեցիկ և ի զարաչինն։

Ըլնբէրգ. որև Ըլնբէլհամ. Ըլնբէլհա։ Քաղք ամուր ըստ իշխանութեան տանն քասսէլեան հասսիոյ ըստ մեջ վերս և եքսեդեր գետոյ. բնակիչք նր լուտերական են և կալվինական։ Ունի համալսարան զոր ի 1622 երկնեցոս իշխանն առս փոխադրեաց ի չգտած. հաստկեն քաղաք. որոյ գասատուքն լուտերական են և կալվինական։

Օլդենբուրգ։ Քաղք փոքրիկ մերձ ի վէսեր գետն. պարապատած՝ այլ պարիսպք նր բոլոր ուրեք խրտամած են։ Ի հարակիցն լուտերական աղանդոյն ի սմին գետի, այս ըստ եվս առաջին. ուր հաստատուն կալաս աղանդն այն։

Օպէնհէյմեր։ Քաղք փոքր ասս ըստ ընդին, որ յերկնասական պետին գերմանիոյ բոլոր և մեծամեծ վիճասկրեալ, և բոլոր անդամ հրկեզ եղեալ. և ինքն մնասատան երեսելի, զորմէ ասի հիմնեալ վն բնեդիկտեան ի 815 ի ես լուտովիկոս կայսերէ. իսկ այժմ քնակին ի նմ 10 օրիորդք աղնուականք լուսերականք. յեկեղեցւոջ մնասատանին են դամբանք դնդին կոմսից չաբենպուրկայ։

Ոսնաբրիւկ։ Քաղք փոքր և դղեակ ասս. գետակաս ի ջրաշատ հովտի. ասս գղեկաս նր յամին իբր 1738 գտաս ազբիւր հանքային ջրոյ բժշկական։

Սպէյհէրն։ Քաղք փոքր, որ յերեսնամեայ պետին բոլոր ասուսպանս և աւերածս կրեաց. վն այժմ ե տեղի աննշան։

Օլդենպուրգ. Տէլմենհորսթ։

Այս երկու կոմսութիք որք ելից են միմեանց, յորոց ամենից՝ ունին ոսհամն զարևելեանն Ֆրիսիա, և զեղսուն մինոդերայ. յարևելից՝ զվեսեր գետն, որով բաժանին ի սրեմայէ. ի հարաւոյ՝ զկալոհածս կայսրընտրութեն պրոնշվայկայ. իսկ ի հիւսիսոյ՝ զվեր փոքրիկ իշխանութեն, և զյոփե գետն։ Երկայնութիւն նց է իբր 40 մղոն. իսկ լայնութեն 28, և ուրեք 32։ Եւ ունին 2 քաղաս. 5 ասանս. և իբր 350 գեղս. իսկ բնակիչս իբր 70000, որք դրեթէ բովանդակ լուտերական են. բայց ուրեք ուրեք գտան

գետնին և կալվինականք. նոյնպս և ուղղափառք՝
այլ սակաւք յոյժ։

Երկիրը նոյ ըս մասին աւազուտ է և անջրդի՝ ուստի
և անբեր. իսկ ըս մասին դիհին՝ այլ պարարտ և բեր-
բի. սակայն բերք նր մանդ ցորեան, գարի, և այլ
արմտիք չեն բաւական բնակչաց նր. ուստի և այ-
լուստ լցուցանեն զպակասուածն նոյ։ Իսկ բերք իւր-
եանց՝ յորից մատակարարեն և այլոց՝ են կոզի,
պանիր, երիվարք, և արջառք ընտիրք, վուշ կտաւ,
պեսպէս փայտեղէն գործածք. և են։ Յարևելեան՝
և ըս մասին՝ ի հիւսիսային կողմն՝ ունի հատուածուց
տաբածուԹիւն՝ ի
պաշտպանուԹ յոգողմանէ ջուրցն գետոց. որոյ՝ ի վե-
նուէ ասի Թէ ծախեցաւ իբրև 3 14000 ոսկի։ Ջայ-
ուսիկ երկու կոմսուԹիւնք գանեաց Եա պօլտոի
հայսեր ուսուց փիկ մասին դքսուԹեն հօլշդայնայ.
իսկ նա պարգևեաց ևՀպսին լուսաւորչայ իւրում աղ-
գականի. որով երկու կոմսուԹիւնքս միացեալ կան ըս
իշխանուԹ նր. զոր ըս յովսէփ կայսր ՚ի 1775 ամին
նահաց դքսուԹ, ոչ սորա ՚ի սորայդուԹ հոլշդայ
նա ւլիագոյն ունիմք նշանակել։ Ս՝ինչդեռ ըս ՝ծրուբ
գանեաց էին, ամի ամի տային հարկս նոյ 77000 ոս
կի դահեկան. այլ այս գումար ոչ էր հաստատուն
զի մերթ առաւելոյր և մերթ նուազէր ըս պէսպէս
պարագայից ժամուն։

Օպէնհագէն, կամ Հաւպէնհագէն։ Քաղաք փոքր՝ այլ բա-
րեշէն և ամուր առ Հռոնդէ վտակաւ. որ ՚ի քաղաք
ատի մինչև ցլեռներս գետն յոր իսանի ՚ինհախուէն
կոչեր Հաւպէնհ, կամ Օպէնհ. յորմէ և քաղքն կոչեալ
զանուն։ Ունի բերդ ամուր բովանդակ ՚ի կոփածոյ
քարանց. և 484 տուն. և իբրև 5000 բնակիչս, որք
լուտերական են. և 2 հիւղիցիս. և գպրոցս, և
անհելանոցս վիր աղքատաց և հիւանդաց. և երիս
արուարձանս, մի ՚ի հիւսիսակողմն, երկրդ ՚ի հա-
րաւային. և երրդ յարևելեանն ուր և ՚ի նաւահան-
գիստ նր։ Այս քաղք ոչ ատոյ հարկս Թագաւորին,
այլ զի՝ և ՚ի Հռիքրական մաքսից զհինն առնու
՚ի ծախս սիմոյից քաղքին. ունի և այլ ազատուԹիւն,
և սեփական օրէնս, և առևտուր դատաստանի, և ա-
ռևնակալս։

Տէմմենհօրդ։ Քաղաք փոքրիկ անպարիսպ առ տեղիմ գե-
տով. որ ունի 237 տուն, և բնակիչս իբրև 1400.
և մի միայն հկեղեցի. և բերդ հին կառուցեալ ՚ի 1247.
որ եղև առաջին սկիզբն ատոյն քաղքի։

Լ ՅԻՒՂ:

Լ կոմսուհէ, որ ունի իւր տահճեակից զբաոեր-պօնա, զրիդպէրգ, զրավէնսպէրգ, զգալէն պէրգ, և զարբայօլէին գօրպէյայ: Երկիր նր լեռնային է. սակայն ուրեք ուրեք ունի և անգաստանս ծակէչս. և պատմական արօտս, և անասնանս. մանգ երիվարս ընտիրս. այլև աղահանքս. և հանքային ալբիւր բժշկական: Բաժանի յերկու մասունս. յորս սիրեն երկու կոմք, որք ինանեն 'ի նոյն տոհմէ, մին ուղղական գծիվ. իսկ եկեղն կողմնականաս. ունի 'ի սմին կոմսուհէ մանն և Թագաւորն բրուսիոյ. այլև եղեան բանէրպօնայ:

Տէմօլտ: Քազք առ. Վէսէ գետով բաժանեալ 'ի նոր և 'ի հին. քանակիքզ նր բովանդակ լուսերական են և կաղվինական. ունի գղեակ հին, որ է սովորական բնակարան կոմին. ուր ըստ կրօնաւորին և փերդինանդոսի ֆիրդինպէրգացոյ էր նահանջ Տէրպենպօրդի գղեակն. առ որով կռվինսիլոս վարս 'ի պարտուել մանեցան. որ յետոյ կոչեցաս Թնդմօլ. առաջ Տէմօլտ. իսկ շրջակայ լճաձև պահճ մինչև ցայսօր ասի զնահինի անուն Տէրպենպէրգ:

Լիպ, կամ Լիպէ. և Լիպա: Քաղք մեծ ըստ ջրոյ մասին ձեռնհաս առ Պէյա գետով, բաժանեալ 'ի նոր և 'ի հին. որք 'ի 1369 միացան. ոլ յորմէ էին իրրև երկու զնչին քազք, և ունէին զնչին սահմանս. քնակիքզ նր լուսերական են և կաղվինական. ունի 3 եկեղեցիս. յորոց երկուքն լուսերական են. իսկ մին կաղվինական. է 'ինքն և մենաստան աղնուական օրիորդաց լուսերականաց, որոյ աբբայուհին լինի միշտ 'ի տոհմէ կոմսից այսր կոմսուհէ: Այս քազքէս մի 'ի գաղնագիր բազմավաճառ քազքացն գերմանիոյ.

այլ այժմ նուազագոյն է յոյժ վաճառականութենէ նր:

Լիպէ. որ և Լիպէյտոպ: Քազք փոքր՝ այլ գեղեցիկ բարեշէն և ամուր առ. Լիպէ գետով. ըստ գերագոյն իշխանութ երկուց տեառց, յն կոմսին սորին կոմսութեան՝ և Թէքրին բրուսիոյ. ունի 6 եկեղեցիս. յորոց չորք լուսերականաց են. մի կաղվինականաց. և մի ուղղափառաց. այլև մենաստան մի աղնուական Յակոբ օրիորդաց: Այս քազք չինեցաս 'ի 1150, և 'ի 1248 նորոգեցաս, և ընկալաս պէսպիսի ազատութեան. յորոց զոմանս ոլոհ մինչև ցայսօր. զի ունի իւր սեփական առևտուր, և առևտականս. և 'ի վա-

Աստուածն Ժողովս սորին կոմսութիւն ունի զառաջինն տեղի։

Ծովն։ Փղիք փոքր՝ յորմէ ոչինչ բացագոյն աեւանի հալածասուր ժայռն միաստուածին բարձրագլուխ կոչեցեալ Էպոբէզտայն, կամ Եկեղեցեացն. այլև ծայռ ծովագոյն որ պատճառ եղև պէտութեան կարծեաց, գուշակ կոչեց, և աստուածելեաց։

ՊԷՆԴԻՍՅՆ։

Ի կոմսութեան յարևելեան կողմն հալանատայի, ի՛ հեռի 2 հեռաւոր մինուորոյ։ Երկայնութիւն ներ է երբեմն 40 մղոն. իսկ լայնութիւն ութիք 8. ութիք 12. և ոտիք 16։ Երկիր ներ արդաւանդ. ի և ցորենաբեր. ունի անդաստանս արդաւատս, և արօտս խոտաշէտս, և անտառս բազմ այլև պատճառական քաղցրահամոյս. դիմաւոր վաճառք ներ են ասր, ասղանի, կտաւ, մեղր, անասունս, քար, փայտ, ղոր ըստ աւուրս մասին ասանին ի հոլանտա։ Բնակիչք նորա ճարտար են և աշխատասէր. յորմէ, և ի կանոնց ներ մնեղ երբեմն ազգկունք գնան յայլևայլ տեղիս ի ծառայուն օտարաց։ Ոչնի իւր աստիական կոմս. իսկ դիմաւորաձոյք ներ են հետաքրքիր։

Պէնդիսյն։ Ասան մեծ ըստ մասին ի վեր լերին՝ և ըստ մասին առ ստորոտով ներ կառուցեալ. ունի դիմակ ի վեր բարձր ժայռի շրջապատեալ աշտարակիւք, որ է մի ի վաղնջական դղեակս ազգին կողմանց. ուր ասի թէ դրուատ խորհրդոյ ոմանք կայսերք չինեալ գղեակ։ Քնակիչք ներ ըստ մեծի մասին կաթոլիկական են, իսկ ոմանք ազատաբարոյք։

Շէյդօփ։ Փղիք փոքր՝ հին ի ղագիր. Քղաքս այսր կոչեաւ առ Վէրթ գիտուղ չինեալ ի ժէ դարուն յեղեքերտական կոմսէն. որ յերկայն ամուր եր յոյժ. այլ քրիստոնեական այժմուն պերմանիոյ քակեցան ամրութիւք ներ. յորոց ոչ ինչ այժմ, բաց ի շրջապատ պարսպաց ներ։

Ենդհօվն. և Ընիհուտ, կամ Նեվէնհաուս։ են փոքրիկ քղաքք այսր կոմսութեան։

Ջ գրախիքոպոլդ։

Ի փոքր կոմսին ըստ հիւսիսային կոմսին պէնդհայմ. շրջապատեալ յամ կողմանց յեղեղուէն մի, նագ-

նագրայ : Երկայնութիւն ներ է երբեմն 20 մղոն. իսկ լայնութիւն՝ ի հարաւակողմն 6. և՝ ի հիւսիսակողմն երբեմն 10. ունի իւր համանուն գլխաւոր տեղի գիքդէ որ գինի :

Ընդհանուրք. որ կոչի և Պարսկ Ընդհանուրք : Կղզիք փոքր առ այս կիս ահագ գետով, ընդ որոյ ընկղմին ի ծովն հարաւելմահանի կողմինեան են. որք մինչև ցամաքն 1673 ի միում հեղեղատէ ընդղփառաց կիսատրեցին զսահմանս. այլ ի նմին ամի բարձաւ այս հեղղոտութիւն երկուց կրօնից. զի Թագ առնսա ուղղափառաց չկնել ի քղզի անդ սեփական եկեղեցի :

Գ. Էգլենպուրկ և Լինկէն :

Գ. Էգլենպուրկ է կոմսութիւն, որ ի հիւսիսոյ և յարեւելից ունի իւր սահմանակիցս օմնապրիքայ. իսկ ի հարաւոյ և յարեւմտից զնդաստանն ծովայ : Երկայնութիւն ներ է երբեմն 20 մղոն. իսկ լայնութիւն 10 : Երկիրն ներ Թէպէտ չէ այնչափ ինչ արգաւանդ, սակայն բերէ ցորեան, և այլ արմտիս բաւական քանակութեամբ : ունի և պատուական ոչխար, և անասուն վայելուչ, և անասունս քնանալոց վարձկնեն : Եւ է զի գերագոյն հրամանք Թագրին բրուսիոյ. ուստի իւր համանուն գլխաւոր տեղի գիքդէ որ գինի : Գ. Էգլենպուրկ : յիջագոյն Դէսէնպուրկ : Ի քղզ փոքր որ ունէր դղեակ ամուր և հին. այլ այժմ մեծ մասն եր աւերակ է :

Լինկէն է կոմսութիւն փոքրիկ. որ յիջագոյն էր մասն Գէգլենպուրկայ. այլ կեղծ էգև մասնաւոր կոմսութիւն. որ զդէ զ առաջնոյն է զ իշխանութիւն Թագրին բրուսիոյ : Եւ Թէպէտ գլխաւոր կրօնն սորին գաւառի է հաղիւնական, սակայն մեծ մասն բնակչաց նր ուղղափառ են. որոց ի 1717 Թագրն բրուսիոյ վերստին նոա հրաման հրապարակաւ կատարել ըզպաշտամունս իւրեանց. զոր իշխանն նաստաւեան օրանակաց արգելեալ էր : Իսկ գլխաւոր տեղի նր է գիքդէ որ գինի :

Լինկէն. գիքդ փոքր մերձ ի գետան էմզա. յիջագոյն էր քաղ ամրացուցեալ. այլ ի վերջին Յամս քակեցան ամրութիւնք նր. յորոց չմնայ ինչ, բայց միայն շրջապատ իրանք նր : Ունի 3 եկեղեցիս. յորոց մին ուղղափառաց է. ծկրդ լուտերականաց. իսկ երրորդն հաղիւնականաց :

Հոյակ։

Ի կոմսուհիէ, որ ՚ի հարաւոյ՝ ունի իւր սահման զմինաէն. յարևմտից՝ զսեպհոյս. ՚ի հիւսիսոյ՝ զաեղջնհօրսդ, և զմսան ինչ սրբմայի, և զվեսար, և զալլեր գետս. իսկ յարևելից՝ զլուենպուրգ, և զպալենիպերկ։ Երկայնուի նր է իբրև 32 մղն. իսկ լայնուին 28, և ուրեք 30։ Երկիր նր լա մեծի մասն առազուտ է և անապատ մնացուսախտ. բայց ուրեք ուրեք մենդ ՚ի գետեզերս ունի և անդաստանս արգասաւորս, և արօտս խոտաւէտս. և անտառս. այլև անտառս փայտի՝ հնէյա սակաւ. դրհատուր վաճառք նր են ասր, մեղր, և մոմ, այլև կտաւ ՚ի վերոյ։ Բնակիչք նր մենդ ՚ի գիւղականաց յոլովք ՚ի դարեան գնան ՚ի հոլանտա ՚ի գործ, ուր ընդ ամուն ոպղոյն աշխատեալ, յաշնանային ժամս գառնան անդրէն ՚ի հայրենիս իւրեանց հանգերձ գրամաքն, զոր անդ չահեցան։ Այս կոմսուհի լա մեծի մասին է ընդ ինրուք իշխանին պրունզվայկայ ՚ի հաննովերեան տանէ. և գրհատուր տեղիք նր են այսոքիկ։

Հոյա։ Ասան և գղեակ՝ յորմէ բռլոր կոմսուհին ստանի զանուն։

Նայպոերկ։ Քաղք ամուր, որ և է գրհատուր տեղի այսր կոմսուհեր առ վիսեր գետով։ Ունի զնարան, և երիս բնակարանս զինուորաց, ուր տասրաքար իջևանին 5 խոսքք զօրաց. ասա է և գիշանն մատենից կոմսին։

Բէրմօնդ։

Ի կոմսուհի կիր ՚ի ՚ի փոքր ունելով իւր սահմանակից յարևելից զպալենպերկ. ՚ի հարաւոյ և յարևմտից՝ զվոլդինպիգեզ, զպալենպերկ, և զրաեդպօնա։ Տարածուին նր յարևելից յարևմուտս իբր 9 մղն. և բաժանի ՚ի վերին և ՚ի սորին. ունի ՚ի սորին մասին ձոր կիր հովիտ գեղաղուարձ ընդ երկայն և ընդ լայն իբրև միոյ ժամու ճանապհ. չորս ապատեղ բարձրաբերձ գեղեցկանիստ հանապազագեաց լերամբք. յորս նշանաւոր է լեռան որ անկանի յարևմտեան հարաւային կողմն բլրիմնդ գղեկին. յորոց վր տեսանէն միացուածք Հեռմանպուրգ, կիր Հեռմենպուրգ վանդիկական դղեկին. կալնէ ղանուն Ա՛ռմինիասե կիր ՚ի Հերմանեասե մեծահռչակ քաջամարտիկ զօրավարէ

գլխէ նախնի գերմանացւոց • որ իւրովք քերուածքն ցի կամ քուրինկիացի զօրագ ոչինչ կարի բացագոյն ի բաւարարսնայ՝ կոտորեաց վերին լեգէոնս հռովմայեցւոց, որոց առաջնորդեր հոմինոիլիաս վարովն։ Ընդ այս կորուստ զօրաց՝ որք էին ընտրելագոյն գունդք հակաաւլիանոսի օգոստոսի, այնչափ արծաթ պայարեցաւ նա ինքն օգոստոս, մինչև ը արմանան անենէին բաղխել զդլուխն, և աղաղակել՝ (կոէ՛ին ոիլիէ հատ զլէգէոնս)։ և բոլոր հռովմ ահիւ մնծաւ ապրեցուցեր, թէ գուցէ արշաւեսցեն գէպ ի հռովմ արշաւեսցեն։ Սոյն այս գիւցազն սպա նաւ. ապա գաւաճանեալ իւրոց ազգայնոց, ի ձեռն մեքենաւոր թէչագրուն սիքամբայ կայսեր։

Բէրմնտ։ Ը գլխակ ամրակաւռ յորմէ կոմսուհին առնու զանուն։ Նորոգեալ մնդ չինել ի 1706, ամրացուցեալ լայնարձակ խրամբք, և հաստահիմն թանձրաշարիւսպ սպառազարք, և առորիկրեայ գողուզի հազնապարհք. որ ի 1630 առաւ յեղեսէն բաւերպոնայ զինի առանամանան պաշարմանն։ և ի 1633 ի չվեստաց յետ երկամեան պաշարմանն. ապա ի կայսերականաց • այլ յետոյ անդրէն գարձուցաւ կոմսին վաճառքայ։ Ոչինչ կարի հետի առաւ է ազբիւր կիշ չարուհան հանքային ջրոյ, ուր իբր 20 ոտնալափ բարձրութ ի վեր ցայտէ ջուրն։ Են անդ և այլ աղբիւրք հանքայինք բժշկականք և առողջարարք։ որք կարի անուանի են ոչ միայն ի կողմանս յայնոսիկ, այլ և առ հեռաւորս, զի ասի՝ թէ տանին անտի ջուր մինչև ցամաքրիկա։

Նայլտպտ Բէրմնտայ։ Ը նորաշէն քաղք փոքր, առորով ի հիւսիսակողմն գտանի քարահանք պատուական։ և ի՛նչ խոռոչ նման քարայրին չան, որ է մերձ ի նաբօլի քաղք իտալիոյ։ ուստի էլանեն Թանձրամած ժահահոտ ծծմբային գոլորշիք։

Ի շրջանակին վէսդֆալիոյ են և այլ բազմ կոմսութք, և փոքրիկ իշխանութք։ ը արուեր այլևայլ իշխանաց, յորս չիք ինչ նշանաւոր քաղք, կամ այլ ինչ յիշատակաց արժանի, յայն սակս չատ համարեցաք զանուանս և եթ նոց յիշատակել։ և են այսոքիկ։

Վէրնենպուրկ։ Տիւֆհոլց • Շէյնէլդերի • Ռիդպերկ։ Կրօնքֆելտ • Րնդհայմ • Ալշնհօլտ • Վէրնենպուրկ • Հօլցպէմ • Վէրդերմ • Հէյս • Շէլենոփեն • Վիլանգենհայմ • Կերօլդսթեյն • Նկհմին • Կնմպօրն • Նայլտպտ • Վէկերպա • Մէրլենբօփ • Բայնհենգտայն • Գերբեն • Լօմբերսհայմ • Շայդեն • Հալներ

մուռնա։

Յօդ. Ը. Ուզատ Քղքք կայսերականք.

Կաբիկլանա. Ը գերմ՝՝ Ալեխն, կմ Ալեխն, և Ալեխ. Լո՝՝ Ալեխանդրիա. այլև Ալեխ. Ը Ջուրք և Ոդոս ափնեայս. որ Թրակիայի Քղք Ջրային. Ը գալլ՝՝ Էվրե ջրեւ. յայս պատուհասեալ Ը հռչակաւոր քաղաքացոյց իւրոց. Ը Քղք հին և ընդարձակ՝ այլ անգոր. և չէ իսկ հնար ամբացուցանել, զի է Ի տափարակ դաշտի շրջապատեալ լերամբք, Ը մէջ գլուխ ելիցայ, և լեռնոտակաչ. չունէր Ի սեբենոսէ գրանոսէ առ ուրուքն ագրիանոսէ կայսերս, յամի փրկչին երրև 124. զոր Ի 451 հնոյ առաջնոյ դուքս առաքիայայ ասար Հարկն, և ապա հրդեհաւ կիզ ազարին. և ետոյ մնաց աւերակ՝ մինչև ցմեծն կարոլոս. որոյ հանձնեցեալ Ը գեղեցկութիւն տեղոյն, միանգամայն և Ի պահպանուիլ քրիստոնէական հաւատոյ, զոր Ը այն ժամս ընկալան բնակիչք կողմանցս՝ ընտրեաց անդ Ի հաստատել զաթոռ. որոյ Ը իւրոյ կառոյց անդ եկեղեցի մեծագնէն, եդեալ Ի նմ բեմ սիւնս մարմարիոնեայս, և այլ պատուական մարմարիոն քարինս, զոր էած անդր Ի հռովմէ, և Ի հռաւենննայէ, և Ի նուիրեաց ձեմարան. և ինչն եւս անդ Թազեցաւ. ուր կայ մինչև ցայսօր տասանեղ. Անդ Է և սուբ նէր, և գիրք աւետարանաց՝ զոր Ի կիր առնուն Ի Թագադրութիւ կայսեր, և տուփ ոսկի ակաւ նակուռ, յորում ասի՝ Թէ պահի սակաւ ինչ հողնոյ կենդանւոյ սրբոյն պետրոսի նախավկային. զոր ցուցանեն կայսեր, յորժամ գնայ անդր Թագ կապել. Ասի՝ Թէ պահին Ի նմին եկեղեցւոջ և այլ մեծարգի նշխարք. ըստ զգեստս մի ոճ ասէին. խանդարուք զայն փրկչին մերոյ. կառչեր մի կապարոյ, յորում եգիպտացի արիանոսեցի գլուխ սիրի յաղեանս մերոյն. և ասան ինչ Ի պատահաց փրկչին. զորս յետոյն ասեմ. միանգամ հանեն հանդիսիւ, կմ Ի խնդրոյ ուրուք Ի Թզկաց. և յայնժամ դնեն արտաքս Ի ցոյց հաւատացելոց Ներակուսոյ Քղքին, և ուխտին նորին եկեղեցւոյ. Կանոնիկոսք սորին եկեղեցւոյ ասի անակ են յազնուական տոհմէ. յորոց միջի է և ինքն կայսրն. Ա երբ առ այս եկեղեցին նա ինքն մեծն կարոլոս կացուցեալ և հղկեալ տապարան. յորմէ նկարեալ լըզ պատմեն ինչ հին և նոր կրոնականաց. և զեօթն ազգ

ազատական արհեստս։ և զայնմանէ սպանիոյ Շէհ
նեաց միւս ևս եկեղեցի՝ ի պատուիրէ սրբոյն յակոբոսի ա
ռաքելոյն, զոր մանաւանդ պաշտամամբք պատուէր
արար և այլ բազմ չինուածս՝ ի քաղքի սահ։ բաց յերկ
կուց գլխաւոր եկեղեցեացդ սահի է միւս ևս եկե
ղեցի կանոնիկոսական չինեալ՝ ի ք՝ ենդրիկոս կայսերէ
՝ի պատիւ սրբոյն ագեղբեդոսի։ են և այլ եկեղեցիք
մեծագործականք։ և 23 մենաստանք կրօնաւորաց։
Իբրև՝ ի մերմէ ժ՝ գարուն խռովուի մեծ յարուցին
՝ի քաղքի սահ յոլոռերականք ընդ իմ՝ ուղղափառաց,
և զօրացան յոյժ մինչև աթրել գրեթէ բոլոր քաղքին։
այլ՝ ի 1514 քաջ իշխանն սիխիոզա առնէ զքաղքն, ան
դրէն նորոգեալ՝ ի նմ զուղղափառութենն։ ուսոյն
այժմ գլխաւոր կրօն քաղքին է ուղղափառական։ և
մեծ մասն նոր ուղղափառ են։ Թէպէտ դասին՝ ի նմ
բազմ յոլոռերականք և կալվինականք, այլ չունին մեզ
եկեղեցի։ և ոչ խիկ կարօղ են հրատարակաւ կատա
րել զպաշտամունս իւրեանց։ ոսոյն գնան՝ ի վէրս
քաղք, որ է՝ ի դքսութեն լիմպուրկայ իբրև միոյ ժա
մու ճանապարհաւ հեռի՝ ի քաղքէ սահի։ և անդ կատա
րեն զպաշտամունս իւրեանց։

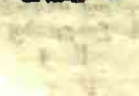
Այս քաղք՝ ի մեծէն կարոլոսէ և այսր ք՝ բազում
ժամս եղև մայրաքաղք հռովմէական տուրքեն, և սե
փական աշոռ կայսերացդ։ վկայ և այժմ կոչի աշոռ
արքայական։ և քաղք հռովմէական կայսեր։ ուր և
ք՝ ասահմանադրութեն ոսկեգիր կոչեցեալ կնքագիրն։
զոր ետ առնել զԹագադրութեն հռովմէական Թա
գաւորացդ կէս կայսերացդ։ որ անխախտ պահեցաւ
մինչև ցեզ կարգաւս կայսրն։ Այս պահի և մասն ինչ
՝ի կայսերական նշանաց՝ որ ե նախայիշատակեալ սուրն
մեծին կարլոսի։ և գնիւք ասահարանաց։ Ունի իւր
սեփական ծերակոյտ, անմիջապէս՝ ի ներքոյ կայսեր։
և՝ ի կայսերական ժողովս զնիդ տեղին ունի՝ ի մէջ
կայսերական քաղքացն հռենոսի։ Կնիք նր՝ ե սեաւ
արծուի, տարածեալ թևօք։ գլուխն և թաղն և ոտքն
հանդերձ մագլօք ոսկեզոյն՝ ի վերայ արծաթի ճն
Թակայէ։ ՝ի Ժամս մեծին կարոլոսի և լուդովիկո
սի քաղաքի քաղցամ անգամ գումարեցան՝ ի նմ
եկեղեցական ժողովք։ ոսոյ կատարեցաւ՝ ի 1668 և
գալաւորը դաշնագրութի՝ ի մէջ գաղղիացւոց և ազա

Նիայցւոց։

Բազանիք սորին, քաղքի անուանեն են՝ ի վաճենցւոց
ժամայց, զորս նորոգեաց մեծն կարոլոս։ որք բղխեն
՝ի հինգ ականց։ և ջուրք ինչ բաշխին յեօթն չինե

ամառնայ կամ տունայ. յորս են 32 բազանիք հրկիզ, և 5 ՚ի քրմանիզ լոկ չոգեաք ջուրցն. և տուն մի ևս կաթ-ղիշ ՚ի լուացուման աղքատաց. ուր խուռն ընթանան քաղմունք ախտաժահաց արանց և կանանց ՚ի գոտ-նեչ զաւորչուն. վր զի ջուրք նր հաճարեշ են դեղ ազդուական ախտից արմատական և երկարատև ախտից։ Յաւալագոյն լոկ լաճանային ՚ի ջուրս նշ, այլ պլծնտել անուն հաւակատար բժիշկին՝ ակատ տալ և ըմպել ՚ի ջուրց անտի. զոր մանրագնինն քննել, եթէ յերիս լիպրե ջուրս ըստ կշռոյ դեղոցն՝ 80 հուտ աղ և նոյնչափ ծծումբ, և ծաղկի ծծմբոյ. 2 հուտ կաւ. և 1 կուտ աւազ։ Բայց յայսց զգալի մանկանցն՝ ընչեն և այլ նուրբ և անզգալի ոգիք ՚ի ջուրց անտի. զորոց զգալի քանակաւն չէ հնար սահ-մանաբար գտանել. բայց ազդումոլթի նշ գրեթէ նոյն է, որ ինչ ասացոյն, կամ մանկանցն ընչելոց ՚ի մաքնիսոյ, որք թափանցեն և ըստ պնդականգ ասա-ղի։ Ասա ջուք ՚ի 1656 գրեթէ թուականի հրկիզ եղև. յետ այնորիկ երկիցս մեծամեծ քաղքմունս կրեաց ՚ի գետնաշարժուէ։

Տօրմանիք որ և Դրնմօնիս։ Ըստ ջուք ՚ի հռոմուեն մար-գայ, մեծ ըստ դրոց՝ այլ քնակիչք նր սակաւ. ունի 4 եկեղեցիս լուսերականաց, ղի մեծ մասն քնակչաց նր լուսերական են. և 3 մենաստանս ասղյախատաց, ղի կանանց՝ և երկու արանց, և լուսերական գաւրոց երեւելի։ Ասի՝ թէ մեծն կարելոյ չինեաց ասա տուն կամ ապարանս քնակուն։ Ասա ջուք ՚ի նախնումն թլմ պեղմանս մրուց ըստ կռմնեց մարգայ, և արքեպիսցն քօլնիա. ապա՝ ի 1388 տոմէրնշ 14000 ոսկի ըստ սովին ապրնանաս, զի մի ևս այնդասցն ունել ինչ իրաւունս ՚ի վր նր, այնուհետև եկաց ինաց յիւրաքամ առաջին ազատուէ. որ ունի իւր սեփական ձեռնարկ անկախ-պէս՝ ՚ի ներքոյ կայսեր. ասնի սուղն ոչ միայն ՚ի ժողովս չքնաղակին վճռադիալոյ, այլև ՚ի կայսերական ժո-ղովս ՚ի մէջ կայսերական ջուքացն հռենոսի։

Ը. Հրվանդակ վերին սաքսոնիոյ։

Այս հրվանդակ ունի իւր սահմանակից զՀռենան-քօնիա, զհրվանդանն վերին հռենոսի, զսաւորին սաքսոնիայն, զԶուիկ պալատիկ, զբրունսիկա, զլէհտենան, զհրէզնա, զլուսացիա, և զպօհեմիա։ Բովանդակ սարածուն նր է իբրև 1950 քառակուսի մղոն Ծագրական. զոր Հնդրայնեն մարթի է բաժանել ի հարաւային և ի հիւսիսային. որք զարձեալ բաժանին ի 6 մեծամեծ գետս կամ նահանգս, որք են Դրեսդէն սաքսոնիոյ։ Թռուբինկիա։ Մինիա։ Հրնակլպ։ Պրանդէնպուրկ։ և Բօհեմիա։ յորս պարփակին բազմ գեղք և իշխանութիւնք, որք կացուցանեն զհրվանդակ վերին սաքսոնիոյ։ Չարանագրութիւն և զբօհեմիա քզի ստորագրեցաք ի Թիւրինգեն բրուսիոյ ի քաղաք. եւրոպիոյ, յայսմ վայրի միայ սաորագրեցաք։ Վառավար այսր հրվանդակի և իշխանն որ դուքսարէ ի Ժոլոյ հրվանդակն միշտ եղև միայն կայսրընտրին սաքսոնիոյ. բայց իբրև ընկալաւ զուղղափառ հաւատս կայսրընտրական տունն սաքսոնիոյ, դժպատեհ իմն վարկաներ կայսրընտրին պրանդէնպուրկայ, զի կատաղարուն այսր հրվանդակի՝ որ բռնվանդակ լուտերական է, կացցէ այնպէս, ոչ էրն։ Ցի միայն ի ձեռս կայսրընտրին սաքսոնիոյ։ զորմէ ի 1718 բզմ բանք եղեն ի մէջ երկուց կայսրընտրականն տանց, և ի մէջ պրանդէնպուրկայ և անհաստատ. սակայն Թռուի հնէ երեւելի ինչ փոխոխութիւնք հրղեալ հրայսմ հրողուե։ Յամին 1682 յորժամ սահմանեցաւ համարկն Թրուէթե ունել 40000 զօրս ի Ժամկի խաղաղուե, այսմ հրվանդակէ ցաւ տալ 1322 հեծեալ. և 2707 հետևակս. և դրամս 31271 ֆիւորին և 58 քրայցեր. որ առնէ իբրև 6965 վէնէտ՝՝ ոսկի։

Յօդ. ա. Վկայութիւն սաքսօնիոյ։

Այս դքսուհի էր՝ նահանգ կոչի և Շրլանայ հայրենք. Քան. որ ունէր իւր ամհամահիկ զշրջանակս կի՝ զեւոս միանիոյ, լիճկայի, Թուրինկիոյ, զնչխատնեն. անհայեցայ, զպրանաբաղրկ, և զյուսացիաւ։ Տարաժուն նէր էր երկայն և էր լայն՝ է իբրև 10 մղոն. Թէ. պէս փոքր է ըստ տարածուն՝ այլ բազմամարդ, զի ունի 24 քղաք, չ աւանս. և 494 գեղս ։

Առ մասն ինչ այսր չրջանակի բաժանէ է՝ ի մեա. ցեալ մեծագոյն մասնէ, անջրպետս՝ ի միջի ունի. լով Անհայտ գաւառաւն։ Գլխաւոր գետք նորա են Էլպա, որ և է գլխաւոր գետ բովանդակ վերին սաք. սոնիոյ։ Էլանէ՝ ի պօհէմիոյ, և անցնէ էր միանիս՝ և էր մի մասն այսր նահանգի՝ մտանէ յանհալդ, և անց. այն անցանէ՝ ի սաորին սաքսօնիա ։

Ընդարձակութիւն. քր տեսա էլսդէր. Էլանէ՝ ի լուսա. ցիոյ, և հասնի էր մասն ինչ միանիոյ՝ մտանէ յայս նա. հանգ. և անդ յարևելեայ էլսդէր քղքին՝ խառնի՝ ի մեզ. լատա գետս ։

Առուպա, որ ձևանայ լերկուց գետոց. յորոց մին կոչի Առլպա Գրադչինա, որ էլանէ՝ ի գետէն միա. նոյ՝ որ կոչի շրջանակ բովանդակ առ սահմանօք պահէ. մոյ. խակ երկրդն կոչի Առլպա ագիգաւա, և մերձա. ակն էր Առլպա սպիտակ, որ էլանէ՝ ի վօկդանա. կոչեցեալ գետն միանոյ, և՝ իշրջանակին լիճկայի միացնէ՝ ի մի գետ, և անցնէ առ սահմանօք սարին նահանգի, խառնի էրկայա գետն՝ ի գաւառին ան. հալտայ ։

Երկիր նր ըստ մասին լերնային է, և ըստ մասին առա. զուս. և Թէպէտ ունէ ուրբք ուրբք անգաստանա. արգասաւոր, և հովիտս խոտաբեր, սակայն բերք նր սակաւ են ասս. Հասնի մասուռ բազմատեսակ բանկաց խոտոց ։

Իշխանն սաքսին նահանգի անուանեալ հայրընտիր սաք. սոնիոյ է վեցերորդ՝ ի կարգս համրելն կայսրընտրաց. և երբ՝ ի մէջ Ծանեան հայրընտրաց. որ և է արքի. զինակիր հռովմէական կայսերուն Թէ. և հոխանորդ կայսերուն՝ ի սաքսոնիա և յայլ գաւա. որք ըստ նովա. սենեանին՝ ի Քիմա սպասաւոր կայսերական աշխատութեան.

ունէ.

ան և այլ պետական իշխանութիւնք, զորս յիշատակեցաք յԵհանուբ ներածութենէն պերմանիոյ։ Ի 1697 արքայն և կայսրընտիրն ապրանիոյ փիդերիկոս օգտաւոտս ընկալաւ զաւղափառ հաւատս. բայց միանգամայն հաստատուն խոստմամբ ապահովացոյց զժպիլիբր՝ և զիշխանս այսր չքնաղակի՝ ոչինչ փոփոխութիւն առնել յհինն կրօնի. և չտեսիլ զոք լինել պատնէշ յաւղափառութենէ. այլ զամ ինչ հնոցուց յայնմ վիճակի յորում են. և թէպետ յետ այնորիկ եղև քահանայից վն իշխանութեն կատարեալ չքնաղակին վերին ազգ ասոյ, սակայն ոչ վերագոյնդ ասացաք, Թուէի Թեզելիւ ինչ երևելի փոփոխութիւ. վն զի ոչ գրե պիշինակ, առն կայսրընտրական ապրանիոյ՝ ունի զիշխանութիւ կատարեալ՝ ի կայսերական ժողովս՝ իբր վերաբերեալ ի կրօնն լուտերականաց։

Ունիք կայսրընտրին ապրանիոյ են պետապէս նշանք վն այլևայլ ձևոց և իշխանութեց յորս տիրէ, և յորս տիրէր երբեմն. վն գլուխ Թեն ապրանիոյ է պատկ հիւսեալ՝ ի փեղեհոյ կոչեցեալ խոտոյ. կիր ըստ այլոց պատկ Թէրեան՝ ի վր 8. կիր 10 սեաւ և գեղեցիկ երիզաց. Վն Թուրինկիոյ առիւծ, որ բացել ունի զժանիս, և ղլեզուն ձգեալ արտաքս. զարդարել ջրիւք ապիտակ և կարմիր երիզք. Վն միանիոյ՝ նոյնիսկ առիւծ սեաւ բերանաբաց. Վն գլխվէյսի՝ փոքրիկ վահան ապիտակ, և ըստ մէջ նր ուղիղ ոսկի Թէրեան գաւազանք. Վն պերնիայ առիւծ կարմիր Թագ կապուտակ՝ ի գլուխն. և ն. Վերատաւեր նր ն՝ Դոռոս սուրնոյ, Նիւրեմ, գլեվէսի, պերնայ և ն. հռովմէական կայսերութենէ արքի գնացիր, և իշխան կայսրութիւ. Ռոտոլֆ Բուրկինիոյ. Մորիդ գնոնոյ, վերին՝ և սքսոնիա լատոյոյ. իշխան մոյհենբուրկոյ. և ն. Իսկ ասրճանս մնացք նր յամ գաւառաց Թրուեն իւրոյ է ծնիցն ըստ 37 միլիոն բիւատալէռ. որ առնէ իբրև 2,004,540. և 2,338,630. ոսկի վենետկեան։ Եւ սովորաբար ունի յոտին 20000 զօրս քաղաքիրնեա, Թող զայլ հնրկ զօրականս. Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետապէզ. Վիէննէ, կամ Վիէննեզիա՝ ի հն՝՝ Լէոգօրա։ Ի գլխաւոր քաղ սորին նահանգի, և աթոռ գաւառական ժողովոյ նր. մեծ յէկպա գետն։ Ջհաուզնգոյն՝ ի քաղ ասա էր բնակուն կայսրընտրին ապրանիոյ. այլ յետոյ փոխեցաւ՝ ի տրեսաա քաղ՝ որ ի միանիա. հին գլեզին նախնի բնակարան նր՝ ի 1760 թուականէ հրկեզ եղև. ի պատրէզն գլեզին զորացն սեաւ գրիտցուոց և կայսերականաց, Ընդ նմին և գլխաւոր

ւոր եկեղեցի ՔՂքին որ էր կանոնիկոսական նոճի-
րէ՝ ամ սեց, յորում չմնաց քինչ՝ բայց միայն սեղանն,
և երկու պղնձի արձանք. այլ յետոյ անդրէն նորո-
գեցաւ, անդ է գերեզմանն լուսաւերի։ Մերձաւա այս
եկեղեցի է աշտարակ մի բոլորաձև և բարձր. ուր
պահին մատեանք հնութեաց կայսրընտրին, և դքսից
սաքսոնիոյ։ Ոսկի և համալսարան հռչակաւոր հի-
նեալ՝ ի 1502. ուր՝ ի 1517 մարտնինաւ լուսաւորու-
սկիզբն արար սերմանել զաղանդ իւր. գլխաւոն
սորին համալսարանի է՝ ի մենաստանի անդ, ուր առ
նովին ժամուք օգոստինեան միաձոնք բնակէին. յո-
րոց մի էր և ինքն լուտեր։ Բայց՝ ի համալսարանէ
սմին ունի միւս ևս ևս երեւելի հիմնեալ՝ ի 1755։
Առաջինն հիմնադիր սորին ՔՂքի եղև բարնարդոս
դուքան սաքսոնիոյ, յաւքանեան ազգնդոց։ Այլ ըզ-
կինի չինուե նր ըզ ժամս ժամս բազմապատիկ պատե-
րազմանս կրեաց՝ ի բրուսացւոց, յաւստրիացւոց,
և՝ ի կայսերականաց. որք բզմ քանգմունս և հրկի-
զուհս գործեցին՝ ի նմ՝, յայն սակս այժմ փոքր է և
անշուք։

Լիպցիոպոլ։ Էջք մենաստան կարգին սքի հօրն ան-
տոնի Ճգնաւորին, որ՝ ի գառնալ բնակչաց երկրին
յազատ. լուսաւերական, արաքաս գնդ զաօսանաց
կայսրընտրին. ուր աննայ դշխոյ կին օգոստոսի կայ-
սրընտրին անկեաց՝ այսոսեզ վայելուչ և յետոյ բնա-
կեցան այրի դշխոյք ոմանց կայսրընտրաց։

Գէմպէրլ։ լո՞՝ Քամբրիայ։ ՔՂք փոքրիկ քինեշ՝ ի
Քիանարացւոց քամբրէյայ, յորոց կալաւ զանուն
իւր. ունի և գղեակ։

Պեւցիկ. Սեյոս. կամ Սեյաս. Եվայինք. Իսպեն. Շէն-
նեվլոք. Հերդոկէրի. Շէնդպէն. Էնդպենվերտ. Պոր-
դերֆելտ. ևն։ Են փոքրիկ ՔՂքք՝ ի սմին նահանգի։

Գլ. Ը. Աւստրիական։

Ունի զանուն իւր՝ ի նախնի Թուրինկացւոց, որ՝ ի
հնումն շարձակագոյն էր. այլ այժմ գրեթէ բո-
վանդակն պարփակի՝ ի մէջ սալա և վիտա գետոց.
և Թուրինկեան և հերկիանեան անտառաց, ունի
լուվ իւր սահման յարեւելից՝ և մասամբ ի՝ հա-
րաւոյ՝ զմիմեանս, և զանհալտ. ՝ի հիւսիսոյ՝ նոյնպէս
զան-

զանհալա ։ յարևմտից գատորին սաքսօնիա ։ և զմասն
ինչ չըլանակին վերին հունենսի ։ խակ ՚ի հարաւոյ ըզ-
Փռանքօնիա ։

Գլխաւոր գետք ներ են Սալա ։ որ և Սաալէ ։ որ ելա-
նէ ՚ի գաւառէն գուլմպախայ ։ և անցեալ ըզ վոկդ
քանաս, մտանէ ՚ի Թուրինկիա ատնտ ՚ի մակեպսբուրկ ։
և անտի յանհալա ։ և առաս խառնի ՚ի ելբա գետն ։
Ոնդերբուրգ ։ որ ելնէ յայգիելհոյ լերթև կէս միջ
նաս հեռի ՚ի տինկելշգաստդ քաղք ։ և յայնկոյս նա-
ռամգռբկայ գնայ խառնի ՚ի սալա ։
Վէռա ։ որ ուռգանէ զփոքր ինչ մասն Թուրինկիոյ
յարևմտեան կողմն ։
Բաց յերից գետոց աստ ունի և այլ բազմ փոքրիկ
գետս ։ և վտակս ։ և լիճս ։
Երկիր ներ Թէպզա ուրեք լեռնային է ։ բայց
շէհանրատես խօսելով տրգաւանդ է ։ ունի ցորեան
պատուական և այլ արմտիս առատ ։ վուշ ։ և կա-
նեփ ։ և անասուս ի գայսի ։ և ոչխար բանչարս պատ
ուականս ՚ի երբայսուր ։ և պօտաս խոտաւետս ։ և ա-
նասունս ընտիրս, գերեվարս ։ արջառս ։ և խոշն ։ Եւն ։
Սակայ նահանգ ՚ի ըզ դարուն յորժամ տիրեցին նմ
Քրանկք կիմ գաղղիացիք և սաքսօնացիք բաժանե-
ցան երկիս մասունս ։ ըզ ՚ի հիւսիսային և ՚ի հա-
րաւային ։ տահման ՚ի միջի ունելով զունդրուդ
գետն ։ կիմ լաս ևս ասէ ։ ղՀերկինեան անտառն,
և զՀերկ գետն ։ որ անցանէ ընդ դաշտ կոչ-
ցեալ Կոփենէ տէ ։ Հիւսիսայինն ձգեր յայնկոյս հեր
քինեան անտառաց մինչև ցելբա գետ ։ որ և միա
ցուցաս ըզ դքսուհին սաքսօնիոյ ։ և կալաս զնորային
անուն ։ օսդ Քիլիա կիմ արևելեան սաքսօնիա կոչ
ցեր ։ իսկ հարաւային մասն անկաս ըզ երրուբ Քրանք
կաց կիմ գաղղիացւոց ։ և պարունակեր զայժմեան
Թուրինկիա ։ և հարուստ մի տարածութիւն ՚ի Քռան
քօնիոյ ։ հասեալ ։ և յայլոց չըզկալ գաւառաց ։ որ
մինչև ցժամ գարն եկաց մնաց ըզ երրութ կայսերաց ։
որք քաջանձիւրոց կարգելով մասնաւոր կոմս ։ Ապա
ըզ ժիկ ժիկս բազմ կալուածք ՚ի բաց հատան ՚ի նա
հանդ աստ ։ խակ մնացեալն զինի ոչնչաչս փոխ-
խուեց ՚ի բազմ մասունս բաժանեցաս ։ ըզ երրութ
զնչզ ինչանաց գրաւել ։ զորս յետքինպդ նշանակե-
ցուք ։

Կալաճաճի փոխին ասպետներ ի Նոտրինկիա. որք կոչի և Շ չլաճակ Նոտրինկիոյ.

Այս մասն ձգի ի հիւսիսակողմն Թունրինկիոյ նա՝ ձանգին. յորում քաղ յիշխանութիւն գունդիպուրգայ, և քաղ ի կարճածոյ ինչ կոմսութեն մանգիվեմայ՝ գուքան սպասներ ունի 19 քղքս. 6 աւանս. և 494 գիւղս մանունս. յորոց գլխաւորքն են հետեւեալքն.

Գայգդ.

Լանիէնսալց. Ի գլխաւոր քղքս կայսրընտրին սպասներ ի Թունրինկիա, առ սակաս գեռով յարգասանդ վայրն. որ Թէպէտև փոքր է, սակայն ունի իբրև 900 ևեմ, այլ գեղեցիկ և քաղեղէն. և երիս ժողովրդասէրասական եկեղեցիս և զանազան գործատունս մեծաքանակ և աւուրեայ կերպասուց. բնակիչք նոր Հարտար են և աշխատասէրք. ի կրօնից՝ լուտերականք։

Դիւնգէփդ. Քղք փոքր ըստ մեծ լանիէնսալցայ. և վայսէնհայմ. ունի տունս իբրև 600. ի 1448 կառուցան զնովաս պարիսպք ի քարանց երից դղեկաց, որք կին ի մերձակայ վայրս. Այս քղք երիցս ածամանծ հրկիզուիլ կրեաց, վ այնորիկ կարճ անշքացաւ։ Այժմ ինքն։ ի հն՝՝ Լէօֆէրբրդ. Քղք փոքր՝ այլ բազմիցն առ սակաս գեռով. Ունի գլխակ գեղեցիկ կառաջԸ ի վր սպիտակ ժայռի. որ էր բնակարանն գքսից սպասներոյ ի վայրէնքելսհանտհմ. և կոչի ՀՀ-խոստոպոլ, յանուն հիմնադրի իւրոյ օգոստոսի առաջնոյ գքսի. բնակիչք նր լուտերական են. և ունին մի միայն եկեղեցի, և ՃՀ երևելի գարոցս։ Այս քաղաք հանդերձ շրջակայ վիճակաւ իւրով ի նախնեաց էր մանաւանդ կոմսութ, այլ յետոյ կանգ ի առնն կայսրընտրական սպասներոյ։

Շէնհէն. Սեհէնէն, կամ Շէհէնէն. Մէյլեն։ են փոքրիկ քղք ի վիճակին վայսէնֆիքլսայ։

Ֆիլիպսբրկ. Քղք առ Ռհնոբրոտ գեռով, ունի գղեակ հին կոչեցեալ. Կայսերսբրկ. այս քղք ի 1740 գղեկիկ բանտակ հրկէզ եղև։

Վէսել. Քղք փոքրիկ առ ունդբրուդ գեռով, որ հրկիզս գրեթէ ոչնչայն եղև։

Պոպարդ, կամ Պպարդ. Եփպարդէրն։ են փոքրիկ քղքզաքք, որք յանցեալ գարուս՝ բազում յաղէտս շմին, գրեթէ խափան հրգեհակէզ եղեն։

Սանկտհաուսէն. Ի ի վաղնջական քղքաց անուն Թունրին-

քինկիոյ մերձ ՚ի հերձիանեան անտառն. որ ՚ի հա-
նուամբ հանդերձ շրջակայ վիճակաւ իւրով կացուցա-
նէր զմանաւանս իշխանութեանն։ Ունի գղեակ հին, և
էբրև 700. գերդաստանս. 2 ժղէդպիհան եկեղեցիս.
3 անկեանցս՝ հանդերձ. նոյնպէս եկեղեցիք. և
պարսպեալ քաղաքն է, որ քնքշագոյն եր մինաստան
օգտութեան միանձանց։

Այսոքեանէ՝ գիշեր փոքր ըմբռ Թուրինկիոյ առ արուա-
յրքագոյն եր լիճ մեծ, բաժանեալ ՚ի մեծ և ՚ի փոքր-
գնեծն, ՚ի 1705 ցամաքեցուցին, ուր այժմ են անդաս-
տանք. և պատուական արօտք անասնոց. ապա և
փոքրն ինքնին ցամաքեցաւ. ուստի այժմ չիք անդ լիճ։

Վալրճանիլ կայսրնարին Արկադեայ ՚ի Քոստանդնուպաւլիս։

Արկադ. ՚ի Հն՚՚ Երկերեցարդ, կամ Երեքերեցարդ. ՚ի Լա՚՚ Երկօրեայն։ Ի քրիստ մեծ, այլ քանակիւք նը ստակ. են առ. համմամասնեալ ՚ի երեքականէ երկոյ, որ և համարեալ է գլխաւոր տեղի համօրէն Թուրքիոյ։ կառուցեալ առ Կերպաս գետով, չինուածք նը մեծի մասին են ըստ հին սովորութեանն չինել. ունին շինել ամրոցս. և 2 հանդիսարանական եկեղեցիս. որոց գլխաւորն որ է նոմիքրեալ ՚ի Սոֆիայն չինել ՚ի սկզբն ՚ի նախկինսն ՚ի 752, է շինուած մեծ և հոյակապ հա-
ստատեալ ՚ի վրայ սաւրբերկայ կամարաց. չունելով ՚ի
ներքոյ մշտնջեան կիր սիւնս ՚ի հաստատուն. երկու մե-
ծամեծ դանդաղատունք նը սպրեցան. յորոց մեծագոյնն կրէ 30250 լի-
տրէ. Բաց յերկուց եկեղեցեաց ասացի են անդ և
այլեւս 3 կի՚ 4 մենաստանք արանց և կանանց ուղղա-
փառաց. նոյնպէս և լուսաբաշխանք ունին անդ 9 եկե-
ղեցիս. վասն զի բնակիչք նը կէս մի ուղղափառ են, և
կէս մի լուսաբաշխան. որք ունին անդ և զպարսպ մեծ,
որ յիշատակն է մինաստան ազատասիրեան միանձանց
յորոց մի էր և լուսաբ. որոյ անունեալն կայ մինչև ցայ-
սօր ՚ի մենաստանի անդ, ուր պահի և ձեռագիր ճեմա-
ռանց դիրք մի ՚ի բարբառս գերմանացոց նորին լու-
սաբերի. են ՚ի մենաստանի անդ հաւաքեալ քիչ մի նո-
քանչան իրք քնակիանք և արհեստականք։ Ունի և հա-
մալսարան երեսիւր հիմեալ ՚ի 1392. կի՚ 98. և ՚ի նմ
պրոֆեսոռն հազարաւոր. գասատուք նը խառն են ՚ի
ստորին ազգացն՝ ՚ի ուղղափառք և լուսաբերականք.

բայց

բայց յԱծարանուե որոշել հն, զի ուղղափառաց են ուղղափառ դասատուք, իսկ լուտերականացն՝ի նոցին ազանդոյն։ Առաջին հիմնարկուն սորին Քղքն ասի Թէ եզե՛ի սկիզբն ե գարուն, ուր սքն վռնիփակիոս կացոյց եպս. բայց չեղեն նր յաջորդք. ուստի և Քղքս այս ոչ եզե եպսանիստ, և Թէպս գոտանի անդ և այժմ քորեպս, որ փոխանակ արքեպսին մնջնցայ առնե ձեռնադրուե և զայլ եպսական գործողուե, բայց չունի անդ իւր սեփական աթոռ, և ոչ Թէմ։ Ընդհանուր վերին սաքսնիայ ոչ երբեք ծանեաւ զայս Քղք իբր մասն կամ անդամ իւր. որ և՛ի մյուսմ վճռի յայտնացաւ ասե, Թէ երիքօրեայ ոչ ե Քղք կայսերական, և ոչ մասն այսր շրջանակի. յայն սակս ոչ չինկ արտաքոյ այսր շրջանակի դնե, այլ մեք լաւ ևս վարեաք ասեն դնել իբր՝ի բնիկ տեղոջ իւրում։ Ընդհակայ վիճակ սորին Քղքի ը մեծի մասին արգաւանդ է. յորում բաց՝ի Քղքէ ասի է միւս ևս Քղք փոքրիկ կոչեցեր Աեմպրա. և 73 գեօղք։

Ա՝ղքեղեա, ը գերմ՝՝ Ա՝ղքեղ։

Ի մանաւանդ գաւառ եւ՝իշանուե՛ի Թուրինկիա ը ներուե կայսրընեաց արքեպսին մնջնցայ ը մէջ հասսոյ, և կրնա՛ինհակէն և գաղենոյերի իշխանուեց։ Տարածուե նր՝ի հարաւայ ը հիւսիս է իւրև 30 մղն. իսկ յարևելից յարևմուտս՝ 20։ Ունի Քղքս 4. աւանս 3. և գեօղս 150։ Բնակիչք նր ը մեծի մասին ուղղափառ են. իսկ մնացեալքն լուտերականք, որք առաւելապես գտանին՝ի տուաէրշգաւագ Քղքի։ Բայմ գեղք եւանեն՝ի դեւռ ասեն. յորոց գլխաւորքն են Լայնէ. Լոպէդէ. Ոնոթրաբ. Վէյմէր. և Բոմ։ Օդ նր ցուրտ է, զի դիրք երկրին բարձր է և լեռնային. վնյ և ոչ այնչափ ինչ արգաւանդ։ Իսկ գլխաւոր տեղիքն են հետագայքդ։

Հայելինեզաբ։ Գլխաւոր Քղք այսր գեւռ առ լայնէ գետով՝ի վեր բլղոյ, որ՝ի 1739 գրեթէ բովանդակ այրեցաւ. այլ այժմ ակսան անդրէն նորոգել և շարձակել զՔղքն։ Ց էկեղեցիք են՝ի նմ։ յորոց մին կանոնիկեսական է։ Անդ է աթոռ կուսակալ իշխանին, ոմն և գլխաւոր սահմանն գեւռին։

Տոպէրգաբ։ Ի ներդիր գլխաւոր տեղի սորին գաւառի, որ Թէպետ փոքր է այլ բարեչէն. անդ է գլխաւոր սահմանն համարկն ուխտին տյտեզնէլսեոյ. ունի՝ 2 ժողովական եկեղեցիս. և մենաստան մի կա-

կանանց ի կարգէն սրբուհոյն որասլոյ հուսին ։ Ի
ձէն ժէ դարուն համարէն քաղացիք լուսաերական
էին, այլ այժմ մեծ մասնն ի ուղղափառ են։ իսկ մնաց
ցեալքն լուսերականք ։ բայց չեն ինչ եկեղեցի ի քաղաք
ասա, այլ յաւուրս հիւրակէից գնան ի մերձակայ
գեօղն ։ և անդ կատարեն պաշտամունս ։

Կայսէրլէյան ։ Ի գալուստ ամեր ի վէր լերին ։ զոր ի
1647 առին հայսբազանք, ապա շէնք ։ այլ կեցոյց
անդրէն գաղթուցեալ կայսրընտրին մելիջեցւյ ։

Տիւնկէրէք ։ Ի աւան մեծ առ ունդրուդ գետոյն
որ ունի 2 եկեղեցիս ։ յորոց մին նուիրեալ է սրբոյ
հոյն գերարուեցւոյ, և է միաբանական ։ իսկ է կիրակն
նուիրեալ ճեմարտն, որ է ի վէր փոքրիկ լերին ։ ուր
յաճախեն բարեպաշտ ուխտաւորք ի ամենայն հրա
շագործ պատկերի նորին ճեմարտն ։ Ժողովրդապետա
սորին ձեռնի է միանգամայն հոգաբարձու քահանայ
և եկեղեցւոյն գեղջուկն, որ կէս մոլ
նաւ հետ է յաւանէ աստի ։ և յայն սակս ունի իշ
խանութիւն երկու պարտս մատուցանել ի միում առում։
Ցայս աւան է սովորութիւն եղեալ համաձայիւ վճարելոյ
դատաստանաւ՝ որ ի վէր Թէթև իրաղութեց ։ ձէն
յամին միանգամ գալոսոյ իշխան այսր վիճակի գնայ
յաւարանս կամ ի գիւղան խորհրդոյ ։ և որք միանգամ
ի բնակչաց անտի ասնին զհնգ կամ վեց ձ
ասանք, առաջի ասնեն զդատ խրեանց իշխանին յան
գիման դատաստարաց առանին ։ իսկ նա քննեալ և
ատուգեալ զերան ի ձեռն վկայից, կամ այլով եղանա
կաւ, առաջնորդեալ զդատն ։ իսկ եթէ գինք
քննուելն երկբայական ինայցէ, յայնժամ առնէ միա
բանութիւն խաղաղութիւն ի մէջ դատաստանին ։ և զայս
ամ վճարել յոտին կայցէ ։

Ո՞ անապան իշխանութիւն ի նուագարկին ։

Վայմագ ։

Ի իշխանութեն փոքր, իսկալերքն փրինչիսկալ ա
սացէ՞ զգիտուած և անտի իւմ ձորակին՝ որ հոսի
ձ մէջ նր, և մերձ առ սահմանօք նր ի հարաւակողմն
խաղի ի ագար գետն ։ Երկայնութեն նր է երբեմն 6
մղոն ։ իսկ լայնութեն 5 ։ բայց ունի ձ նուրբ և այլ
մեծամեծ կալուածս ցրիւ աստ և անդ ձ հաստատ
ի նմէ՝ և ի միւսանց ։ և ի ձ իշխանութ դեղին ասք

անհոյ լեռնեստեան տանէ. ունի իւր համանուն գըլխաւոր տեղի գիւղքդ որ գինի։

Վայմա։ Ի՝ ձոր փոքր՝ այլ բարեշէն՝ ի մէջ հովտի առելմ ջրով։ Ունի 2 գլեակս, մի նոր՝ որոյ չինուելոյն ակզբնաւորեցաւ՝ ի 1651. որ է մեծ և հոյակապ. յորում է և եկեղեցի, ուր կան երկու գամբարանք իշխանաց. անդ է և հոյակապ գրատունն գքսին սաքաւանիոյ լեռնեստեան տանէ. ուր գտանին և բիւր նորանշան իրք բնականք և արհեստականք։ Իսկ եկեղեցի գլեակն կոչեցեալ Հինն՝ այլև Կարմիր է առ երի նախիջեւանայ գլեակին. Բնակիչք գիւղին լուսաւորեան են. և ունին 2 ժողովրդական եկեղեցիս, և 2 գպրոցս հերևելիս։ Այս գիւղ երիցս մեծամեծ վնասս կրեաց՝ ի հրկիզուէ, և միանգամ բովանդակ այրեցաւ այլ յետոյ վերստին շինեցաւ։

ԱՂՆՅԻՆԱԿ. կամ ԱՂՆՅԻՆԱԿ։

Այս գիւղ կամ իշխանուհի ըստ մեծի մասին ձգի առվերայ գնոյ, առ սահմանօք հասարիոյ, և մատառ ունագրուգ ոմն և առ կերայ գեաս։ Երկիր նըլանայնի է, և անտառալից. ուսոի բերք նի մեղ ցորեան և այլ արմտիք՝ չին քաւականն քնակչացն. գտանին անգ բովք պղնձոյ և երկաթոյ. այլև արքասպ, պարլիզ, և աղբիւրք աղի ջրոյ։ Բնակիչք նիլուսաւորական են, և է ըստ իշխանուհի գքսին սաքաւանիոյ՝ ի վերմարեան տանէ. ունի իւր համանուն գըլխաւոր տեղի գիւղքդ որ գինի։

ԱՂՆՅԻՆԱԿ։ Գիւղ բարեշէն և գեղեցիկ առ ընեսն գհովտի, որ ունի գլեակ մեծաչէն, և այլ չինուածս գեղեցիկս. ըստ ունոց՝ քքսս հին է՝ ալ առն թէ յամին 450 առտիպաս արքայ հայոց առ ընկալաւս գերդումն հնազանդութեան իշխանաց և ժողովրդոց գերմանիոյ։ Բայց ըստ պիշինկայ հին այդենախ այլ էր՝ ի ամանէ. որ՝ ի 807, կամ ըստ այլոց 909 հիմնայատակ եղև գինի գժնդակ պոռոմի. ապա գինի Ժամայ մերթ յայն տեղի առ սակաս սակաս այս նոր այսենախ քաղ-

Վարդապատ։ կամ Վարդենապատ։ և Վարդաւեղ, կամ Վարդենեակ։ Էր գիւղակ հին՝ ի վերայ լերին մերձ յայսենախ քաղք. ուր՝ ի 1521 մերսուհիան լուսաւոր եղբայր Հովի. և եկաց անդ ամիսս մուտասան։

Ենթ։ Քաղք երևելի՝ ի սմին իշխանուհի մերձ՝ ի սալըգեան ըստ մէջ լերանց՝ ի գեղեցիկ հովտի։ Ունի չուր-

Քանակի պարէսպս ամրացուցեալ աշտարակօք, և առ նովաւ խրամս. և չորս արձարձանս, և համալսարան երևելի հիմնեալ 'ի 1548 և 'ի նմ դիւանոց առատալաւնութեամբ. այլև գրչական ամբոխ, և այլ շինուածս մեծամեծս։

Ազատեդր, կամ Ազատաբդ էր քաղաք փոքրիկ, և դղեակ հին 'ի ամին իշխանաւոբ։

Գէորգեան։

Այս իշխանութիւն ունի իւր սահմանակից յարևելից զպամպակեան. իսկ 'ի հարաւոյ զվերջապուրկ. երկիրը նոր ըստ մեծի մասին արգասաւոր է. ունի 10 քաղաքս. 6 աւանս. բնակիչքն նոր լուսաւորական են. բայց գաւառին 'ի նոճ և կալվինականք. և է ըստ ոճոյ միոյ յիշխանաց, 'ի տասնվեցեսան տանէ դքսից սաքաճիոյ։

Գլխաւոր տեղի նր է քաղաք որ ղինի։

Գէորգեան։ Գլխաւոր քաղաք համօրէն գաւառին և աթոռ դքսի նր, գեղեցիկ պարսպապատ հանդերձ շրջակայ արուարձանօք 'ի հովտի ըստ մէջ երկուց լերանց առափ գետոյ։ Ունի դղեակ պատուական. և 4 եկեղեցիս. և դպրոց մի երևելի. և գործարան պատուական յախճապակեայ. անաթոց. և միւս էս ուր գործեն պէսպէս արհեստակերտս 'ի քարացեալ փայտէ, զի այնպիսի քարացեալ փայտք յաճախ գտանին 'ի էրջակայ վիճակի սորին քաղքի։

Հիւպատոսական։ Քրիստոնեայ գեղեցկ և քարուկէն աթոռ դքսին յէնիսեան տոհմէ, ոտ վճռա գեաղ. բաժանէ 'ի նոր և 'ի հին. ունի դղեակ գեղեցկահաստ և վայելչակերտ 'ի հին քաղքն. շինեալ 'ի 1685 'ի գքսէն էնիսեասէ. և 'ի նմ եկեղեցի, յորում են գամբարանք իշխանաց ոմանց. անդ է թնակարան դքսին. և տաճարն խորհրդոյ, և գիւանն մատենից։ Իսկ նոր քաղքն որ յետոյ շինեցաւ ըստ կանոնաց, արտաքոյ ըստ լայնութիւնն կոչեցեալ գրան չեւս է լրացեալ. ուր են 2 եկեղեցիք լուսաւորական և կալվինական. և որքան նոց. և տեղի պատուոյ չարաչարութեան։ Ըստ արտաքոյ այնքիչ և ոչ մեծ իրս գրանց են արուարձանք. և գեղաշէն տարածեալ դքսին։ 'ի 1725 հրկիզ եղև ողջոյն Թաւն 'ի կողմն վերին գրան քաղքին. այլ յետոյ անդրէն շինեցաւ ըստ այժմեան կանոնաց Ճարտարապետութեան։

Հիւպատոսք։ Քրիստոսեան էն փոքրիկ քաղք 'ի ամին իշխանաւոբ, կամ գաւառի։

Կոթ։

Այս իշխանուհի, ձգէ յարևելեան կոյսն այսինքն Խայ, և յարևմտից հրճուրդայ։ Երկիր նորա տրիպատանդ է. ունի 7 քաղա. և 5 ասանս. բնակիչք նր ըն կրօնից՝ լուսերական են. և է ըն իշխանուհ դքսին սաքսօնիոյ Հենեսեան տանէ։ Ունի իւր հա-
մանուն գլխաւոր տեղի զքաղդ որ զնին։
Կոթ։ Ի մի ի լատադոյն քաղքաց Թուրինկիոյ կա-
ռուցեալ է գեղեցկագիր յանկարդն լերինս Լայն գետով. որոյ առաջքմի ի 1369 ածաւ ի քաղ անդր. զոր յետոյ երկնեցաւս գուքան բաշխեաց ըմ փո-
դոցս քաղքին ի ձեռն քարաշէն ջրհեղց։ Այս քաղք ի 1715 ի ներքս և արտաքս ունէր տունս 1031. այլ այժմ առաւել են. քանի արուարձանք նր օրըստօրէ ըն-
դարձակին։ Ունի բերդ ամուր ի վէր մերձակայ լերին՝ որ և է բնակարան իշխանին. և 2 մե-
ծամեծ եկեղեցիս, բաց յեկեղեցեացն արուարձան-
կայց. և գպրոցս երեսելիս, և անկիւնացոյց զորաց և որդւոյ Բաղդամ անգամմեծամեծ վնասս կրեաց ի հրկիզուել, այլ վերստին շինեցան տունք նր ի քա-
րանց ծոյնպէս բարձրաշէն եղեն յառաջն։ Առաջին հիմնարկուն սորին քաղքի ասի լինել ի գուլիէլմոսէ արքեպիսկոպոսէ մահմետացի ի 964։ Ըն և որք ասեն թէ յԲ ք ընա, դուքք շինեցին անդ քաղք ի յաճախունդ յիսաւսիս. և թէ կային գեռևս նշանք նց ի վերոյ վաղնջական աշտարակի մոյ։ Այլ պիշնկակայ-
նէ երևի, թէ գլխաւոր պատճառ կարծեաց զնէ ա-
նուն քաղքիդ. զոր կարծեն ի գերեզ առեալ։
Եպիսկոպոսական։ Էր մենաստան բենեդիկտեանց. զոր շինեաց լուդովիկոս մարքգրաւ սաքսոնիոյ անուա-
նեալ. որոյ սպանեալ զիւդերիկոս կոմս պալատական սաքսօնիոյ. հատ զկին նր։ Այս ի զղջումն եկեալ շինեաց զայն մենաստան, ուր և ապաշխարեաց զամ կեանս իւր։ Ջնոյն տարր և կինն, շինելով վանս կանանց, Օքերնէկեն կոչեցեալ, և անդ վճարեաց զկեանս իւր ապաշխարութբ։ Այսր ի զօրանալ լու-
թերական աղանդոյն ի կողմանս յայսոսիկ, այն մե-
նաստան փոխեցաւ ի վիճակ Ցակոբն ուր այժմ նստի գործակալ վերահսկող կալուածոց սորին վիճակի։
Դիննեզերի։ Վերնեպորի։ են գղեակք ի սմին գաւառի։
Օրդրոֆ, կամ Օրդրօֆ։ Ի գլխաւոր քաղք կոմսութեն կայ.

Գիրք առաջին։

կայսրեն՝ առ Օհս գետով՝ ի գիւղն։ որ և է մի՛ ի վաղնջական քաղացն Թուրինկիոյ. ուստեղով և գրեցաք պատմական՝ որ ըստ երկար ժամ եղև ամենուն կոմսից կայսրենայ. իսկ այժմ է՛ ի ձեռս կոմսից ստորինն հօհենլօհայ. և է բարերչին. բնակիչք նր՛ ժրաջանք և աշխատասէրք՝ որք ըստ առատ մասին արհեստաւորք են որ գործեն զինչն ձեռակերտս. և յայն սակս ծաղկեալ են՝ ի նմ առուտուրք։ Աստ քաղ բազում անգամ հրկեղ եղև, է զի՛ ըստ մասին, և է զի՛ գրե՛ մէ ըստ բոլորին, բայց միշտ անդրէն չինեցաւ։

Գառներփառդ։

Սահմանք այսր իշխանուհ ցրիւ են, զի ըստ մասին անկանին՝ ի Թուրինկիա, ըստ մասին՝ ի գքսուհեն սաքսոնիոյ, և պրանտեպուրգայ, և՝ ի լուսացիա. և է ըստ իշխանուհեն կայսրընտիր դքսին սաքսոնիոյ. գլխաւոր տեղի նր են այսոքիկ.

Գառներփառդ։ Ի քաղ փոքրիկ առ Վայդ գետով, որ առնի իբրև 500 տուներ. և գրեցաք հին՝ ի վերս լերին։

Հելբրանդին։ և Ամբերգ։ են փոքրիկ քաղք առնչունք։

Ընդ

Ընդ կոմսուն Հարձակ՝ ի հարաւակողմն վայմարայ, և՝ ի հիւսիսակողմն գօտւորկայ, կայ ընդ նոսն՝ ի Ընդերպուրգ կոչեցեալ գլխկէն։ Երկիր նր՛ արտասանգ է, որոյ կողմունք հինչ սակս առատ արտասանդութեն՝ ի նախնեաց կոչեցան Ոսկի ափունք։ Ընդ նմին իւր սահմանս կոմս, որք բաժանեալ են ընդ կոմսուն առնեն. իւրաքանչիւրն ունելով զանուն՝ ի գրէ հատուր քաղք երիմ. մին՝ ի Ընդերհառսէն քաղքէ. իսկ միւսն՝ ի Ընդերհէդտտագ. որք և ունին տեղի՝ ի կայսերական ժողովս. ոմն և՝ ի ժողովս քահանայից վերին սաքսոնիոյ։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նց են հետեւեալքս։

Սնդրեհասէն։ Ի քաղ փոքր այլ գեղեցիկ և բարեշէն սա Վէրբեր գետով. յորում՝ ի սմին տեղւոջ խաչ նի Պետր վասն. ի մերձակայ լերին ունի դղեակ մեծ, որոյ առաջոյ կողմն նոր է և մեծաշէն. որ և է բնակարան իշխանին. ուր են բազմ սենեակք զարդարեալք, ունի և պարտէզ գեղեցիկ. ամէն ինչ

նա

նարանն իշխանին. ուր պահեակ կայ հին կուռք մի նախնիի վիճակաց կռնչեցեալ բիւրիցք, ժողովէ ի սեաւագոյն հրահանգելեաց, որնոսեալ կայ ոտն զոտամբ եղեալ, այլ մանն ինչ ձախոյ բազկին՝ ոտն և երկոքին ոտք կրճատեալ են։ Եւ փակ սեղանոյն է ծակ բոլոր բաձեալ. և միւս համանման ծակ ունի ի դրլոխն։

Ելեզոյզն։ Ի դղեակ ի գլուխ Ժայռի միոյ առ Ելեզոյս գետով յորմէ առնու զանուն իշխանազունն տոհմն չվարցապուրկոյ, ոչ համօրէն ձեռն. Յայսոսկիկ կոչմանս գտանին բազք արծաթոյ և պղնձոյ։

Բոփելշտադտ, կամ Բոբօլշտադտ։ Ի ձորձ փոքր՝ այլ բարեշէն առ ուսոյ գետով, որ ի միւրմակայ լերին անգ ունի դղեակ, որ է բնակարան իշխանին, որ երկոքեան հրկեղ եղեալ, և Երկոքեան վերստին չինեցաւ։ Ազնդադտ։ Դիզք փոքր առ Սկէս գետով, զոր ի միւրմակայ Ժամս գեղեցկացուցին բազմ հոյակապ գեղեցիկ չինուածս կանգնելով ի նմա։ Ոնն և դղեակ հին, յոր յառաջագոյն բնակեր իշխանն ասնաերհասոսոհոյ։ յորմէ առնոյր և զանուն տոհմի իւր։

Մելհաուզէն։ Ի սգաստ ձորձ կայսերական առ Ոնոդրոտ գետով, բարեշէն և գեղեցիկ, բաժանեալ ի հին և նոր. բնակիցք նր գրեթէ բոլորովին կղուռերական են, որք ունին երկու ժողովարանս եկեղեցիս գատանին անդ և սակաւ ոմանք ուղղափառք. և մի նաստան մի կուսանաց ի կարգ սբոյն օգոստինոսի։

Ալ յայ ձորձ հին է, բայց չէ յայտ թէ երբ և յումմէ չինեցաւ. զոր ի 1180 հրկիզեալ արար ներկիս ղնոն գողանաստօնոյ և պատարիոյ, ի կայսերական ժողովոյն գինիներդ տեղի ի մէջ կայսերական ձգտացն հանդոսի։ Իսկ ի ընդհանարին տարին սպասնոյ զերծ տեղի։ Բայց յիշեսանուցցատսի, զորս յայս վայրս իշատակեցաք են ի Թուրինգիա և այլ ևս բազմ փոքրիկ իշխանութիւք, յորոց գլխաւորքն են Մանսֆելդ. Շօլպէրլ. Վերնիգերօտ. Հոհենշտայն. և ն.

ՅՕԴ. Ը. Ա[illegible]

Ի նահանգ ընդարձակ ձգեալ ի վեր մասին ընդ[illegible] ան յարևմտից, զիմաստնիսոյ, ի հիւսիսոյ զդաստ[illegible] Թին կայսրութեանն տպացնիոյ, և ի մասին զանհայ[illegible]

յարևելից՝ զպօհէմիա և զլուսացիա. իսկ ի հարաւոյ ըստ մասին զպօհէմիա, և զՄասին զԻնաքօծնիա։ Երկայնուն նոր է իբրև 54 մղոն. իսկ լայնուն 51։ Գլխաւոր գիւղք նր են Էլպա. որ և Ալպա է գետ մեծ, որ ելանէ ի պօհէմիոյ, և անցեալ ընդ մինչիա, և ընդ գլուխն կայսրընդարին սաքսոնիոյ, և ընդ անդ հոսէ. մտանէ ի մակեպուրկ։ Մալպա. Բազկանայ յերկուց ձորակաց. յորոց մին կոչի Մալպա փլոյդելոյ, որ բղխի առ սահմանօքն պօհէմիոյ. իսկ երկրդն Մալպա վիխաայ, որ ելանէ ի վօիդլանդայ, և երկոքին միանան ի ձեռն լիպիգկայի ի մի վտակ, որ յանկողդ նահանգին խասնի յԷլպա գետն։ Էլպէր։ Ելանէ ի ձեռն վօիդլանդայ, և ընդ մէջ մարգուրկայ և հալլայ մտանէ ի տալա գետն։ Երկիր նր արգաւանդ է, բերէ ազգս ազգս արմատաց, և մեղ գինի աղնիւ. ունի և պէսպէս հանքս, և յամենայնի այն է՝ փառաւոր պատուական, որ անհնար է ընդ համօրէն եւրոպիա. յորմէ գործեն պէսպէս անօթս փղոսկրեայս, որք սիրոյն ցկնաւոր առնեն, որ և ի մի ի գլխաւոր վաճառաց վերին սաքսոնիոյ. գոհանին անդ և սկուռք պատուականք և հանքային ջուրք։ Մեծագոյն մասն սորինանդ ի ընդ իշխանութիւնն կայսրընդարին սաքսոնիոյ. իսկ մնացեալն ընդ արուեստ մասնաւոր իշխանաց սաքսոնիոյ. զոր ասացաք սատրապութիւն՝ մարթէ բաժանել յերեսն մասունս. որք են Շրջանակ կիմ գետոյ հնդոյ. Շրջանակ Լիպցկայի. Շրջանակ Էրցկեբիրգայ, կամ Հանդայ. Մերսպուրկ. Նաումպուրկ ցոյգոյ. Շրջանակ Քօկրնսեոյ. և Ալբենպուրկ. զորս յաջորդիկայդ առատրապութեացդ։

Շրջանակ գնդոյ։

Ի ընդ մէջ դքսութ կայսրընդարին սաքսոնիոյ, լճացոյց, պօհէմիոյ, և շրջանակին Էրցկեպիրգայ. որ և ունի 40 քաղաք. և 4 ասպան. և ընդ իշխանութիւն կայսրընդարին սաքսոնիոյ։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետեւեալքդ։

Տրէսդա, կամ դեռմ". Տրէսդեն։ Ի գլխաւոր մայրաքաղ և աթոռ կայսրընդարին սաքսոնիոյ ամուր՝ հոյակապ գեղեցիկ՝ և մի յերեսելի քաղքացն գերմանիոյ, կառուցեալ ասուի և անաթ էլպա գետոյն, ունելով ի մէջի մեծագեղոյ կամուրջ քարակերտ հաստատեալ ի վր 19 կամարաց որոյ հիմնայնուին է 800 հարկ քայլ. և մի ի նշանաւոր կամրջացն գերմանիոյ. զոր յ-

տոյ ըստ փիդէրիկոս օգոստոս արքային և ևս ընդար-
ձակեաց և ամրացոյց · ուր և է քարանձաւ-տաճարս
տաշեն , և ՚ի միջի խաչ փրկչին ոսկեզօծ · և հանդիսել
ՆՐ կան կառուցել երկու սյունակք · յորոց մին ձեռ-
ցուցանէ զՔրիստոն էհաց · իսկ երկրդն պիշխանաւ-
Թէն սաքսոնիոյ · և ՚ի միջի նոցա արքայական և կայ-
սրընտրական նշանք քանդակեալք ՚ի քարանց : Ա-յս
ՀՒՆ բակսանայ յերից ՀՒՆԳ · որք յայլևայլ ՃԱԿ
չինեցան · յորոց առաջինն ըստ գերմ" կուչ ԱԼՏ փրե-
պէն · ըստ Հին տրեստաս · և երկրդն՝ Այ փրեպէն որ Թագր-
մանի նոր տրեստաս · իսկ երրդն յատաջադոյն կոչէր
Այչտադտ Օարբս, զոր ապա երկրդ փիդէրիկոս օգոս-
տոս արքայն կոչեաց Փրեպէրէյտադտ · յորս հան-
դերձ չըլսակայ արտաքսմանեաք ՚ի 1730 ՏԻՆ 2500.
տունք · և խրբև 40000 բնակիչք , բայց ՚ի պլեբոլոյաց-
այլ ՚ի 1755 ամի՝ ԹՎ ԹԲՀ բնակչաց ՆՐ են հաս ց 80000.
և ըստ այլոց ց 90000. որք ըստ մեծի մասին լուտերա-
կան են · ունի և տաորին իշխանաց ՆՐ · այլ կայսրընտիր
ըստ որում և յորվջ ՚ի ժողովսլենէ ուղղափառ են , որք
ունին անդ հրապարակական եկեղեցի մեծաչէն , և
ամ մասամբք համեմատ և գեղեցիկ յոյժ · գտանին
անդ և կաղվինականք , բայց չունին հրապարակական
եկեղեցի , այլ յատանձին տան կատարեն զպաշտա-
մունս իւրեանց ։

Քաղ յեկեղեցւոյ անտի ուղղափառաց՝ են անդ այլև
մեծամեծ եկեղեցիք լուտերականաց · և այլ ըստ
մեծամեծ հոյակապ ընտրաձեռք · յորս գլխաւորքն են
ապարանք կայսրընտրին , որ է չինուած հին , չինել
՚ի ժԷ դարուն , և նորոգել զնոսին մեծի հրկիզումէ
որ եղև ՚ի 1702. յորում քաղ յայլոց հոյակապ և չքե-
ղազարդ սենեկաց՝ հաշակատարքն ըստ ըմպանգալ գեր-
մանիա մեծ հանդիսարանին , ուր հաւաքեալ պահէին
բազմապատիկ նորոգութեան սքանչելիք քանակութ և տ-
րամեսականք · քայց յեօթնամեան պատմունս տա-
ճարիցուց ըստ բրուսիացիս՝ որք սկսեալ ՚ի 1756 ,
ձգեցան մինչև ց 1763 , հարուստ մի յիւրաց անտ
ցեր և ցան եղեն · սակայն և այժմ գտանին անդ
բազմ այնպիսի սքանչելիք · և պէտպէս գործիք վիրա-
հատութ , անգամանդնութ , բնաբանութ , և ուսու-
ցանելոյ , ՚ի պարծանս գերմանիոյ , և մանաւանդ
կայսրընտրութեանն սաքսոնիոյ · անդ է և հոյակապ
դրատունն կայսրընտրին յատաջին կարգի ՚ի մէջ գրա-
տանց եւրոպիոյ վը բազմութ գրեանց : Երեւելի է
և մեծ Լիատրանն խաղուց · և պինարանն կայսրընտ-
րին ,

որին, և փողերանոցն, այն է՝ զարդհանէն, և այլ
ևս հարկաց չինուածք, և ասպարանք ունոյց իշխա-
նաւորաց և մեծամեծաց քաղքին : Ունի և ճեմարանս
ազատական արուեստից, և երևելի դպրոցս, և ան-
կեղանոցս, և շուրջանակի արուարձանեայս յորս են
պարտէզք վայելուչք. և գործարանք զնչն իրաց.
յորոց յոմանս ի ձեռն ջրոյ գործեն, ոմք արծնել
այն է՝ կոկել զմարմարիոն քարինս, և զհայելիս, և
կտաւել զերկաթ և զպղինձ. են : Գործեն և չուխայ
ընտիր, և նրբահիւս վշեկն կտաւս և սնդուս, այն
է՝ ոլիւբրեանձիւկ. և մետաքսահատն կերպասս գործս,
և առնապանս ընտիրս : Գոհանին անդ և ճարտար
քանդակագործք, և նկարիչք, և արծաթագործք, և
այլ զինչն արուեստաւորք : Ան յայ քաղք հին է, որ ի
1758 և 60 մեծամեծ վնասս կրեաց, նախ ի զօրացն
բրուսիացւոց, և ապա յաւգրիացւոց, որք զերև-
ելն մասն արուարձանեայց նր հրկէզ արարին :

Մ՚ինխ. որ և Մ՚ինխն. Ջգերմ՚՚. Մայսէն : Քաղք
գեղեցիկ և բարեշէն առ ելպա գետով. որ ունի 6
կամ 7 եկեղեցիս. որոց գլխաւորն է եպիսկան եկե-
ղեցին. զի յաջգագին եպիսկոպոսէր քաղս այս, որոյ
եպիսկոպոսն հիմնեցաւ ի 948. ապա ի գահանալ քա-
ղաքին յաղանդն լուտերական ի 1581, բարձաւ ան-
տի եպիսկոպոսին. և կանոնիկոսք նորա փոխեցան ի
նոյն ազանդ լուտերի, որք յաջորդեն մինչև ցայսօր :
Էրին ի նմ և մենաստանք կրօնաւորաց. յորոց ոմանք
ի դպրոց՝ և այլք յայլ սիկս կարգեցան : Ուներ և
դղեակ մեծ ի վեր ելերին. որոյ առաջին և յետին կող-
մանքն աւերակ են, միջինն միայն կանգուն կայ. ուր
է հռչակաւոր դպրոցարանն յահռչակեալ սինօհիոյն
միանիոյ : Բնակիչք նր բովանդակ լուտերական են :
Ջայս քաղք սկսաւ չինել ա ենրիկոս կայսր ի 930.
զոր յետոյ դուքսք սաքսոնիոյ առ սակաւ սակաւ
ընդարձակեցին :

Բիւն, կամ Բիւնա : Քաղք փոքր՝ այլ բարեշէն առ ել-
պա գետով, իբրև 5 մղոնաւ հեռի ի սրեսաայ. քնա-
կիչք նր լուտերական են, և ունին 3 կամ 4 եկեղե-
ցիս : Ան յայ քաղքն յաջգոյն էր ի իշխանաւ Լեյդսն մին-
չոյ. զոր ի 1299 նոյն նր վաճառեաց վիճակալաւո-
սի եկեղեցի սօհմայնոց սրբոյն. ապա էանց ի ձեռս
իշխանացն միանիոյ :

Քէնիկշտայն. որ Թարգմանի վէմ Թագաւորի : Քաղք
փոքր՝ որ ունի առուն իբր 176 ևեղ, չինեալ առ
առս Քէնիկշտայն կոչեցեալ Ժոյգին. ուր ի 1589 ա

քրիստոնեաց կայսրընտիրն ակտա բերդ չինել. ղրկ յաջորդք նր կատարելցին. որ և գլխովին անառիկ ք: Քանի ժայռ բարձր է և սեպացեալ յոյժ իբր կռանոք հատել. լանջք նր ի գնդին սեղիս ցցվեալ արտաքս՝ բերեն ոնմանել մարգկոցաց և պատճառ բաց, յորոց մարլի է հրազինոք պահպանել զկոտ ժայռին, մի միայն կողմն նր որ հայի՝ ի տրէստաս քրք չէ այնպէս ժայռատար. բայց և այն մեծամեծ ամբաց ցուցեալ է, և զինեալ երեքկարգեան հրազինոք մի ք զմի՝ ի վերոյ. չէք կա հնար ական հատանել՝ ի բերդ անդր, և ոչ ոք ոմբաձիգ լինել՝ ի նմ. չունելով չուրք քանակի մերձակայ լերինս, և ոչ իսկ երկար պաշարմամբ՝ ի նեղն ածել, մինչև ինքնին լինել անձնատուր. քզի ունի՝ ի ներքս պատրաստուած փայտ դինւոյ և պարենից և այլոց կարեւորաց բաւական ամաց բազմաց. այլև չհոր իբր 900 կանդուն՝ ի խոր, ուր երանէ չուրն ցգարձրուշ 18 դրկաց, Լծիզ զդուրս մն չուրց անձրևոյ և ձեան լուծելոյ: Այլ այն բերդ ք հզօր պատուարօք և ապահէն անպարի ոչ միայն զէսին, այլև իշխանէն՝ նր, և հաւատքին գանձուց և մատենից աւրուընէն. որում կարդեալ կայ փոքրիկ խուցն մի զորաց՝ ի հեռագոտ պահպանուել: Գնասակք հրազինուց արձակելոյք՝ ի բերդէ անտի, հասանէն ցեղեալ գետ, որով կարող ք պահպանել և դիպքն որ առ առորոտով նր: Ընդ սովին առ ղեաւ մեծ առաքէն գեղ հարան զորք բրուսիացւոց յաւուր գրիացւոց, և քանի մի հզրք՝ ի նզէ ձերբակալ եղեն: Ցօրիա՝ Քղզ փոքր առ եկպա գետով, զորմէ առանք ասեն Թէ այն քզք է, որ Հնանիոմն կուզեր ՀԱՐգելլա. բայց այլք զնդեն Թէ ոչ գոյր յայսմ վայրի քզք յԱ՝ք զհասանել անդր զանգալաց. և Թէ՝ի 960 տակաւին գեղ եր անընդան. ուր ձկնորսք նեԹ բնակէին: Եւ յետ այնորիկ առ տակաւ տակաւ չինեցաւ քզք երևելի. և մինչև ցերեսնամեան պատմուն գերմանիոյ պահապանուն նր ծաղկէր. և կայսրընտրեալք սաքսոնիոյ անդ գումարէին զգեւական ժողով իւրեանց: Այլ զկնի պատմագ կարի անչքացաւ. ղեկրկիցս գրեԹէ իսպառ ապուա քանդեցաւ՝ ի չՀԱՐաց: Ի 1530 առ առաջի մատուցան յովհաննու կայսրընտրին սաքսոնիոյ ժէ գլուխք բանից լատեղական վէճից. որք յայն սակս կոչեցան գլուխք բանից գօրհուայ: Եւ՝ի 1756 ի բանից գաւնադրուԹեն առէվիոյ՝ և՝ի կանոնադրուեց անտի մայրապետ՝ ձայ՝ առ չարադրեցաւ գրոհածն կոչեցեալ Գօրհուայ,

որ եղև հիմն հրովարտակին միաբանութ ։ եղելոյ ի գլուխ երիցն յոմանց որ զինեն ։

Օլաց , կամ Օլեւ ։ Սրեհիւ ։ Տանկն ։ Են փաքրիկ քա-
ղաքք ի սմին գաւառի ։

Շրջանակ Լէյպզկայ ։

Նկանի ի մէջ Թուրինկիոյ, միանոյ գաւառաբա-
նութեանոյ , և շրջանակին հանգաց կամ երկիներ-
կայ՝ ըստ իշխանութեան կայսրընտրին սաքսոնիոյ ։ և ու-
նի 32 քաղաք , և գեօղս բազմս ։ յորոց գլխաւորքն են
հետեւեալքդ ։

Լէյպզկ, կամ Լէյխա ըստ լատին՝ ի հն՝ Լէյպզ ։ իակ այժմ
Լայբցիկ ։ Էր մի ի գեղերցիկ՝ հռչակաւոր՝ և բազմա-
վաճառ՝ քաղացն գերմանիոյ ։ կառուցիլ յարգաւանդ
և ի զուարճալի վայրի առ Բլայսէ գետով , ամրձ և
այլոց երից փոքրիկ գետակաց՝ որք են Պարդե՝ Էյս-
դեբ , և Լաբբէ ։ Ես Թէզդա բուն քաղն փոքր է ։ ի
բովանդակ շրջապատ նոր է իբրև 8954 քայլ՝ այլ ունի
շուրջանակի արուարձանեայս ընդարձակս և գեղեցիկ ։
և ի միջոցին որ ըստ քաղն և արուարձանեայսն են
անդորկք զուարճալիք ունելով աստի և անտի ծառս
մեծամեծս ։ և շուրջ զնորաձև քաղքին ակնէ ի կրնմ-
ման կոկնցեալ դրանէ՝ մինչև ցդուռն սբյն սեաւորոտ,
այլ և շուրջ զդրեակսն նոր անկեալ կան թէթենիք՝ ի պէտս
ընդամայ ։ փողոցք նոր մաքուր են և գեղեցիկ , յորս
են 700 լապտերք ։ զորս լուսաբանեն ի գիշերի ի լու-
սաւորել փողոցաց , ունի և սահանս շուրջ , չինեալ
ի մաքրութ փողոցացն ։ Բնակիչք նոր են 40 հազար
և աւելի , որք ըստ մեծի մասին լուսերական են ։ և
ունին 8 կամ 9 եկեղեցիս ։ իսկ մնացեալքն ուղղափառք,
և կալվինականք ։ եկեղեցին ուղղափառաց է ի
Բլայսենբուրգ կոչեցեալ դղեկի քաղքին ։ Բաց յեկե-
ղեցեաց ասեմ են ի նմա և այլ բազմ մեծամեծ հոյա-
կապ չինուածք հնդկաց , և մանաւանդ իշխանաց ։
Յամին երիցս լինին ի նմա հռչակաւոր ծաղկավաճառք,
ի զինի զաւակին ։ եկեալ ի սոսկ սբյն ծնեալ յա-
ւարտ սեպտեմբերի ։ և երդ ի մեռս յունվար ամ
սոյն ։ ուր բաց ի բուն վաճառաց իւրոց՝ բարձել
բերին և այլ բազմապատիկ վաճառս յայլևայլ կող-
մանց հաի ։ ունի և զայս իշխանութիւն իբրև դիմաւոր
վաճառատեղի ։ զի որք ծիանդամ վաճառս ինչ մուծ-
ցանեն ի տահմանս նր 5 մղոնաց հեռի ի քաղքէ ան-
տի , պարտապան են անդ արիանալ ի վաճառս գնե-

առուբա երիս, յՇՂ ՔՔ զոսնեալ զայնս այլուր։ և ոչ կարեն այլուր թափել զանունս վաճառաց՝ ի մէջ նահապետիցն կոպարի քաց ի ՔՂՔ ասի։ Ունի քՇՄ գործարանս, յորս գործեն պէսպէս դիպակս, և կերպասս մետաքսեայս, և ատլհասյս, և Խաւիվք, և գորգս, և պատուհանի վշեղէն կտաւս, և բեհեզս, չուխայս և առնապանս աղնիւս։ և Ամասիայ, և սեկ այն է՝ ահսիսան։ Ներկին՝ի սպէսպէս գոյն զմետաքսս և զայլ իրս, ծաղկեն կտաւս, և գործեն զՈՒՒ։ չի նեն կապուտակ ներկ պատուհական ևն։ Են՝ի նիՏ0 վաճառականք գաղղիացիք և իտալացիք։ և այլ ևս իբրև 150 վաճառականք բնակք, որք խմբովին վաճառեն յՔ պարխանաճիվք։ և առաւել Քն 250 կրպակաւորք։ Թող զսբխայավաճառս։ Եւ ոչ վաճառք և արհեստք ծաղկեն՝ի սմին ՔՂՔ, նոյնձիւ և առաւել ևս՝ գիտութիւնք։ զի ունի 13 տպարանս։ 20 վաճառականս դրամոյ։ և համալսարան երևելի յոյժ հիմնեալ՝ի 1409 վ՛ ջորից ազգաց։ յր սպասնացաց, միսնիացաց, պավարիացաց, կիՓ փառնքօնիացաց, և լՀՀաց։ Բաց յայնմանէ ունի և երկու մեծամեծ գպրոցս։ և ընկերութիւն կՔ միաբանութիւն ի վ՛ ջ զրճին գերմանացաց։ և մեւս ևս աղատական արուեստից, երկոքին ևս երևելի։ Ունի և գրատունս մեծամեծս։ յորս երևելի է գրատունն համալսարանին։

Այս ՔՂՔ ի հաւանական կարծեաց ոմանց՝ սկիզբն կալաւ՝ ի Վինիպոյ առեցաց։ որ՝ի Ժ՛ դարագրոցն մարոսի կոչի ՔՂՔ։ զորմ ասեն լեալ ի իչխանութէ եղեսին մերսպուրկայ մինչև ց 1134։ ապա Կանց՝ ի ձեռս իչխանացն մինոյ։ ՝ի 1519 ասս եղև հանդերձական համախոսուճ և վինաքանուճ՝ ի մէջ լուտերի և էքոյ։ և՝ի 1631 ՝ի մէջ լուտերական ճծաբանից սաքսոնիոյ և կայվինականաց սրանեպուրկայ, և քաուսէլայ։ ՝ի 1745 առաւ՝ ի բրուսսիացւոց, որոց պարտաւորեցաւ վճարել չափազանց հարկս։ ապա՝ է 1759 թէզեա հանին զնո անտի աւագրիացիք միաբանութէ ի զօրս այսր շրջանակի, այլ Կէ փութ Թոմ անգրէն սիրեցին նմ՛, և արկին՝ի վ՛ ծանր ծանր հարկս։ Քհւոյ՝ է 1760 և ևս ամիացաւ։ և առ Ժմ մի մեկնէ՝ ի բաց, վերատին գարձան և տիրեցին նմ՛։

Դաւպա։ Քաղ փոքր և գղեակ ի իչխանութէ լիփցկա ՔՂՔ։ չինեալ՝ ի 1221 յայրերդոսկ արքեպիսկն մակդեպուրկայ։ զոր՝ ի 1289 առեալ դիմեսերկոսի մար-

քե-

քէզեն միանիոյ , հիմնեալ առաւ Ցեռոյ անդրէն չինեցաւ , որում ըստ Ժամու Ժամու այլեայլ տոհմք տիրեցին . ի կատարածի էանց ըստ ուրուէք լինկիկայի . ապա յայրել մերսպուրկ քղաքի վաճառականք նը զաստ փոխադրեցան և աստի ի լինկիկա :

Լեպնից . Տիպէն . Ազչենպուրկ , կամ Էվչենպուրկ . Կրիմա . Լայպէնից . Ֆօսէլից . Կայլսայն . Գօլպից . Վուրգէն . ձեն . են փոքրիկ քղաք յայսմ գետի ըստ մեծի մասին առ մուլտայ գետով .

Շ ՉՋԱՆԱԿ ԷՊՊԼԷՊԻՉԿԱՅ , ԿԱՄ ՀԱՆԻՒՍ :

Ա յս չորհանակ է ի մէջ գետին լինկիկայի , միանիոյ , պօհէմիոյ , ֆօկիգլանտայ , և ալդենպուրկայ . և հոչի չորհանակ հանիւսց ի պատառական հանիւսց ան՝ որք գտանին ի նմ . որք և են գլխաւոր քերք նը . և ի ըստ իշխանուէ կայսրըն տերին ասքսօնիոյ . և ունի 54 քղաք . և 10 աւանս . յորոց գլխաւորքն են հետեւեալքն :

Ֆրայպէրկ : Գլխաւոր քղաք այսր գետի առ մուլտայ գետով , որ յանուն քղքին կոչի մուլտա Ֆրայպէրկ կայ . և առ Լաֆէդ , կամ Մէնզակ վաճառք , որ անդ ըստ ըստ քղքի է դիրկս իրրև 7500 . չորհապատեալ կրկին պարսպիւք . և երկոքին էս ամրացուցեալ աշտարակօք , և այլովք ամրութիւք , առաւելապէս նեղըլեռպարիսպն . և առ նովք խրամ խորայատակ պատեալ որմովք : Ունի տունս իրրև 2000 . և Թիւր բնակչաց 50 հազր , և գրեթէ ամեր Ֆրայպէրկցիքն կոչեցեալ չորհապատեալ խորին խրամք . և 7 կամ 8 եկեղեցիս ի նորա և արտաքս . յորս երևելի է մայր եկեղեցին նոտրը դամ ըստ ծովանոյն , զոր չինեաց ալբերտոս գուբան պապ ասքսոնիոյ . և ընծագրեցաւ ի 1480 . որ և ունի զինբրև հոյակապ մատուռն , յորում են գերեզմանք կայսրըն տրից սկսեալ ի մաքսիմիլիանոսէ մինչև ցյովհաննէս գերդիգ է . և այլոց բազմաց իշխանաւորաց : Ունի և գրատուն մի մեծ , և անկերտնոցս պաղատաց :

Ասա է և գլխաւոր տեսանն որ իշխէ ի վեր ամ հանիւսց . վր զի առ ոտվին քաղաքաւ են գլխաւոր բովք այն է՝ մատուհք մինիոյ . որ արծաթոյ , որ ա ուտաարեր է ք զայլ ամ արծաթահանիւս միանիոյ . պրնձոյ , անագի , և կապարի : Յամաց անտի 1529 մինչև 1630 լուի չահն այնոյ բովուց ի բաց հանեալ զամ

Ծախս, ՀՀսոգ. ք 3,725,337 ֆիօրին: Եւ ի 1630 էն մինչև ց 1708, 910592 բխտալլեր. ք 304220 ոսկի: Այս սովին քիչաւ պոյ և գործարան ծծմբոյ, և արջասպոյ, և այլևս գործարան՝ ուր ձուլեն հրացինս, ք դօփս և զանգակս: Անուանի է գաթէնբուրն սուրին քիչէ, զոր տանին ի վաճառս և ի հեռաւոր տեղիս: Ի 1318 քիչս այս ընկալաւ զայս արտօնութիւն, զի ամ վաճառք զորս ընդ այն անցանէին ի պօհէմիա, նախ առուբս երթիւ դիցին ի վաճառ ի քիչէ աստ. և առաջ տարցին ի պօհէմիա: Պատճառ չինաւ սորին քիչէ եղև արծաթահանքն, որ ի 1171 գտաւ անդէն. զոր ի 1175 սկսաւ չինել գտաւոն իչխանն մէռնիոյ, որ և կոչեցաւ Փեյդելի. ք Աչատ լեառն, մէսպոյգիէ զերկու գետոց գիրիւ փախուստիւ և վնասուիլ. անդրէպ գնէ ի ձև քիչէ, և շրջապատեալ պարսպաւք: Նախ քիչին և շրջակայ վիճակ ներ այնչափ գերեզման է և զուարճալի, մինչև յաւուրս լինել առ գերմանացիս. Թէ Մուրն էր ծնել զԼութէր, առ ի ռուին վերայդէն: Այս քիչք բազում անգամ մեծամեծ քանդմանն կրեաց ի հրկիզեաց և ի պղծմանց:

Քրեմնից, կամ Գրեմից: Քիչք փոքր՝ այլ բարեբէն առհասարակ գեղով. ունի դղեակ և ի նմ եկեղեցի, մինչև ց 1548 էր մենաստան բենեդիկտեան միանձանց: Ի սմին քիչի բնակին ըստ մասայանկք, որք գործեն պատեհական կտաւս, և թափիչք:

Ազատոպոլ: Դղեակ կայսերականք ի վերայ բարձր լերին առ Ջբօ վտակաւ, ի տեղւոջ ուր էր Շէլէնկերէ հին դղեակն, զոր ի 1567 էառ քակել օգոստոս կայսրընտիրն, և չինել զայս նորակերտ դղեակ գեղջիկ և ամրակուռ. ունկուղ ի միջի և քարհոր խորն իբր 298 գիրկս:

Նասաու. Փրյսաւիցսկ. Ազէնաուէլ. Ցեւլիւ. Ազնաուէլ. Մարիենաուէլ. Շաուբէնաուէլ. Ազպենէյ. Ցանգ: են փոքրիկ քիչք ի սմին գաւառի:

Լայպցիկ Մերսեպուրկիոյ:

Այս հռչակաւոր կիմ ճեռ. ձգի յարևմտեան կողմն Ալբիգկոյն սահ և անտի սպա գետոյն ի սահմանս Թաւրինկիոյ. այլ քիչն է ի յիշխանութեան միոյն ներոյ, յոյն սահմ ըստ ալեղոյ Շագրաց աստ. երկաթ և մետք: Երկիրք ներ արգասաւոր է, բերէ ցորեան, և այլ արմտիս առատս, որ և ի գլխաւոր վաճառս ներ.

ունի

ան 7 քաղա. և 212 գեօղս։ Այս եպսուի հիմնե-
ցաւ 'ի 968 'ի ձեռն մեծի առաջնի կայսեր, և կոչ-
եցաւ ըստ արքեպիսկ. մականուանէ կայսեր. և յետոյ ըստ
Ֆէլիս տասացաւ բնդ կաղուածս, և եղև մի յիշ-
խատուեցն սպասօնիոյ։ Ապա 'ի ժէ դարուն եպս
նոյ դարձաւ յաղանդն լուտերական. և այնուհետև
բարձաւ եպսական իշխանութիւնն, և Յական իշխանք
ապաօնացիք տիրեցին նմ. բայց անուն եպսուի
պահի մինչև ցայսօր. որոյ գլխաւոր տեղի է քաղաք
որ զկնի։

Մէրսպուրկ կամ Մերսպուրկ. լմ՝՝ Մարկիզատ.
այլև Մարկգրաֆութիւն։ Քաղաք բարերկին յարգասանդ և
'ի գոհարձաղի վայրի առ սալա գետով. 'ի մէջ եմ
չինուածոց նոր երևելէ է մայր եկեղեցին, շինեալ 'ի ք
ենդիկոս կայսերէ, և նուիրեալ սբ՝՝ն լորենտիոսի.
յորում են բիմ հոյակապ տապանք մեծամեծ իշ-
խանաց, յորս երևելի է տապանն բիդոլիտոսի կայ-
սեր սուիվեացոյ։ Այս քաղ 'ի նախնումն յոգիսմ
կառավարեալ էին դեռ արիբէ 'ի հոգմանս յայսոսիկ'
երևելի էր, ոչ մարթի է խոհաստաբրել 'ի հին ի-
շատակարանաց, ոչք գտանին անդ. յորս նշանաւոր
է սևանն' յորոյ վէր կառուցեալ էր կուռքն մեռիկ
ըստսի։ Ոմանք զառաջին հիմնարկուն սորին քաղքի
տան մարտոս անուն Թէքրէ ասրուք, այլք մերովիսան
արքային Ֆրանկաց։ Այլ ամ է իդէ, եր սա 'ի նախ
նումն քաղք հզօր և բազմավաճառ. ուր 'ի 1007 մինչև
ց 1200 ամն. լինէր ոսնավաճառ մեծ և հռչակաւոր.
այլ յետոյ 'ի պատճառս մեծի հրկիզումն՝ որ գրեթէ
զքաղքն, ողջոյն հրդեհակէզ արար, ըստ նմին և զան-
բաւ վաճառս, վաճառականաց նր խոյս եառն յայլ տեղ
ս, մանդ 'ի կրիմմա. ապա 'ի գաւբա, և անտի 'ի
լիպցկա. ուստի և կարի անդ բացաւ քաղքս այս։
Այդպէս։ Քաղք փոքր և դղեակ, առ որով 'ի 1632 եղև
սքանչ սաստիկ չվէտաց ըստ կայսերականս. յորում
յաղթեաց գսան չվէտաք. բայց հորուանին զբաքաղքս
արքայն իւրեանց հուսգաւոս ապրումս։ 'Ի տեղւոյն'
ուր գտաւ մեռեալ մարմին նր, չկը այժմ այլ քինչ յիշա-
տակ, բայց միայն վէմ կանգնեալ իբր սահմանագլուխ։

Արշաւք Գուստաւոսի Ադոլփոսի։

Այս եպսուի կամ ըստ մասին ձգի առ սալա
գետով. և ըստ մասին առ էլգբրա 'ի սահմանս
Թուրինկիոյ յարևմտից գաւառին լիպցկայի. ունի

5 քիլօ. և 140 գէօղա։ Հիմնուած՝ ի 1030 յոտառն կոչ. ունի՝ ի 968՝ ի ցայգ քիլ. յորմէ՝ ի 1029 փոխադրեցաւ՝ ի նաւամատուց. բայց ոչ եմ կանոնիկապէս գնացին անդր, յայն ասկս մնաց և՝ ի ցայգ ժողով կանոնիկոսաց։ Ա. ԼԱՏԵՏՈՅ՝ ի ձայնակիւլուսեցեալ տաղանդին՝ բարձաւ անտի եպիսկոպոսն, և Տակաւ ընդ խաչք՝ ի կայսրներական տանէ սաքսոնիոյ տիրեցին նմ։ իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետեւեալքդ։

Կատոմարի։ Գլխաւոր քիլքայար գիւղ, որ Թէզիա փոքր է՝ այլ բարերչին յարգաւանդ և՝ ի զոհարձակի վայրի մերձ՝ ի սալա գետն, ուր Անդրադ վասակ խաւանի՝ ի նմ. ունի 4 եկեղեցիս, յորս դլխաւորն է մայր եկեղեցին յառաջագոյն եպիսկոպոսաց։ Ամ ամ լինի երեւելի տօնավաճառ՝ ի սմին քիլքի, որ սկսանի՝ ի 29 յունիսի. յորում բիլ ազատութիւք առեւելեն վաճառականաց։

Ցայց. որ և Ցիյա։ Ի եկեղ. գլխաւոր քիլք սորին գիւղի. ի նահանգն կոչեցեալ Ամիլա. այն է՝ ուռիք, առ երկեր գետով՝ յառաջագոյն եպիսկոպոսաց. այլ՝ ի 982՝ ի հարկանելոյ վանդալաց զքիլքս զայս, եպիսկոպոսին փոխադրեցաւ՝ ի նաւամատուրի, այլ և՝ իվերոյ նշանակեցաք։

Շ ԷԼՔԱՆԱԿ ՓՈՔՐԱՆԱՊԱՏ։

Կայ գաւառ ձգի ըմ մէջ գաւառին երկկէսրիկայ, Ցգուլմագաքայ, և պօհէմոյ. ունի 24 քիլքս, և գէօղս բազմս, մեծ մասն նր է ըմ իշխանութէ կայսրըն. արական սանն սաքսոնիոյ. իսկ մնացեալն՝ ի ձեռս կոմսից բայսայ. իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետեւեալքդ։

Բլաւեն։ Ի գլխաւոր քիլք համարքն գաւառին ընդ որում երկկայսրըն սաքսոնիոյ առ երկերկր գետով. Ցառաջագոյն էր քիլք մեծ և բարեչէն. այլ՝ ի 1449 առեալ պօհէմացոց զդիւրակ նր, կոտորեցին զամենին զորս գտին անդ. ապա դարձուցեալ զքազանական արտաքուստ թերանց՝ ի վր քիլքացոց, գաղթն և՝ ի նոցէ ապանին, ոչ խնայելով և յեկեղեցականս. և յետ ամ ոչ գործածեցին քանդեցին զդիւրակն. և զքիլքն հրձիգ արարին. և Թէպէտ յետոյ վերստին շինեցաւ, այլ ոչ ըստ առաջնոյ մեծութէն երբեմն։

Վրայ, որ և Կիեվիյ, կամ Քիեվիյ։ Քիլք փոքր առերկերկր գետով ըմ իշխանութէ կոմսից բայսայ. որ ունի

ունի իբրև 450 դերդաստան, և երկու գղեակ։ Այս քաղաք է մի՛ ի հնագոյն քաղքացն Փոկղաստայ, զորմէ ասեն ունիլ սկիզբն՛ ի սլաւաց։

Ա՛ լէքէնպուրկ։

Ի մասնաւոր լիճանուշ կամ ձկա որ ձգի՛ ի մէջ լճիցկայի, չորանակին Թուրինկիոյ, շուրջ-պուրկայ, վայմարայ, և նաումպուրկայ։ Երկիր ներ արգաւանդ է. ունի և բովս ոլղձոյ և երկաթոյ. այլև արջասպ, և այլ հանքս. և է ըստ այլեւայլ իչխանաց ոսքսանիոյ։ Իսկ գլխաւոր տեղի ներ է. Ա՛ լէքէնպուրկ՛ ի հն" Բլէնէ։ Քաղաք բարեչէն և բազմամարդ ըստ իւրում համեմատութե՛ կառուցեալ ի բարձրաւանդակ և յանհաւասար լեռնի կղ վայրի։ Ունի և բերդ ամուր ի վր ժայռի՛ որ անուանի է ի պատմուճան, ոչ միայն զի եղև բնակարան կայսրըն՛ արաց և դքսից, այլև զի ի 1455 անդ յափշտակեցան ի գանձոյ դասս Փռանկեստոյ երկու իչխանազունն պատանիք երիտասարդս և ալալ բոռս, որք յետոյ եղեն նախահայրք երկուց իչխանազունն ցեղից սաքսոնեան տոհմին։ Քաղաքեցւոյ անտի որ է՛ ի գղեակ անդր, են այլևս 3, 4 եկեղեցիք՛ ի քղքի անդ. և մենաստան մի աղուհանոցի սրբոյ մարիամու մադդաղենացւոյ, կարգեալ՛ ի սնունդ և՛ ի կրճտուիլ աղքատ աղնուականաց օրիորդաց. է անդ և գպրոց երևելի հիմնեալ՛ ի 1703, որ ունի գրատունն պատուականն, ուր ամբարեալ պահին բազմ՛ նորանչարն իրք բնականք և արհեստականք։

Սաալֆէլդ։ Քաղք դեղեցիկ և բարեչէն կառուցեալ ըստ մէջ լերանց՛ ի գալարագետ հովտի առ սալա գետով, ունի գղեակ պատուհանական, ուր առ Ժամ մի բնակեցան դուքսք սաքսոնիոյ՛ ի սահմանէլեաան տանէ, յորմէ լեռայ փոխադրեցին զաթոռ իւրեանց՛ ի գօտրուկ, զկնի ժառանգելոյ զնան ինչ նորին գաւառի։ Եւ՛ ի քղքի սոտ են 5 եկեղեցիք. և քանի մի գործարանք պէսպէս իրաց։

Բայ լիչխանուհեց անտի զորս ցայս վայր յիշատակեցաք, են այլևս փոքր իչխանուհիք ինչ՛ ի միանիա, զորս աւելորդ վարկաք մի ըստ միոջէ յիշատակել, զի չիք ինչ՛ ի նմ յիշատակաց արժանի։

ՅՕԴ · Ի · ՆԱՀԱԼՈՒ ։

Ա՜ր նահանգ լե իա՛ փրինչիփաԶօ անուանեԼ, ուր Ան՛ն իւր սահման՝ ի հիւսիսոյ՝ զպատանեպուրկ · յարեւելից՝ ղքսուն կայսրընտրին սահմնոյ · ի հարաւոյ՝ զմինսիա · իսկ յարևմտից՝ զմանՃիէլա և զպրուսնչկայ ։ Ասի՝ Թէ ոչինչ կարի հեռի ՚ի հինն գերասուերկայ՝ առ անտառսն որ կոչի Հաթէրհուզ, և մոտ ՚ի Հայդելպերկ լճառն՝ երեքին գաւառքս քպրանշվայկ, անհալտ, և ոգօլպերկ այնպէս միաՆան ե միմեանս, զի երեքին տեղրք նոցա կարեն քաղվիլ ՚ի մի տեղան, իւրաքանչիւրն յիւրում կալՃածի բազմելով։ ԵրկայնուԼ նր է իւրև 14 մղոն։ իսկ լայնուԼն 3 կի 4։ և ուրեք ուրեք աւելի ։ Ունի 20 քաղա։ 2 աւանս, և դեօղս բազմս ։ Բնակիչքն առորին կողմանց նորա ե մեծի մասին իշխանեն ՚ի նախնի վենեսացւոց։ որք զկնի Հալաքիելոյ լուսերբական տղանդոյն բռնագաՀ լուսերբական էին մինչև յամն 1500 ։ յորում ամի մնացաս ՚ի նմ և տղանդն կալվինական, յոր յարեցան մեծ մասն բնակչաց նր։ ուստի և այժմ առաւել են կալվինականք քան զլուսերբական ։

Գլխաւոր գետք նորա են Էլպա · Սալա · Վիբէբ որ ասա մանակ ՚ի սալա · Մ՚էլբե կամ Մ՚ոլբե, որ ասա խառնի յԷլպա · Սէլեն, որ միացնէ ե Պաբե վտակին խառնի ՚ի սալա ։ Օդ նր ՚ի կողմանս Էրլինէյ անտառին առողջ է՝ այլ ցուրտ · վիյ հանձք անդ անդան հասանին քե յայլ կողմանս · իսկ ՚ի գաշատային տեղիս մեղմագոյն է, բայց ուրեք ուրեք յուր ՝ Իսկ երկիրն պէսպէս է ։ ուրեք զի արգաւանդ է, և է՝ զի վտիտ և ազգրուն ։ որ առաւել է յոյժ քե զարգասաւոր տեղիս, ուստի ե հանրապէս խոսկով՝ անբեր է ձեռս այս · զի Թէպէտ ունի ցորեան, գարի, և այլ արմտիս · այլև ծխախոտ, և բանջարս ՚ի կերակուր, և անասունս, ոՀ և փայտ, այլ այս ամ բերք նր սակաւ են ։ Ունի և բուխ յանտառն Էրլինէյայ արծաԹոյ, պղնձոյ, և երկաԹոյ · այլև ածուխ հանքային, ծծումբ, արՃասպ, պաղեղ, բորակ, և այլ հանքս ։

Այս իշխանութիւն կամ ձեռ բաժանի ՚ի չորս մասունս կամ

կի՛ իշխանութիւն, յորոց իւրաքանչիւրն ունի իւր սե-
փական իշխան ՚ի միոյ տոհմէ անհալածայ, որք աւ-
նուն դանուն ՚ի գլխաւոր քղքաց իւրեանց. և կո-
չին իշխան սեասաւայ. իշխան պերնպուրկայ. իշ-
խան ցէրպատայ. և իշխան գէհենայ։ Այլ չորեքին
մի միայն քուէ ունին ՚ի կայսերական ժողովս գեր-
մանիոյ. նոյնպէս և ՚ի ժողովս չորհանակին, վերին
սաքսաստիոյ։ Այժմ բաց յայնմանէ՝ ունին միւս ևս
քուէ ՚ի պառհառս նախնիի աբբայութեն, կերպրօսայ.
զորոյ զհալուածս ըստ իւրեանց իշխանութեան ունին։ ՚Ի
մեջ սոյն հնագոյն տուն, որ քուէ ՚ի ժողովս, և
՚ի գիմաց ամենն ընդունի ՚ի կայսերէն զհաւանութե-
թիւն կալուածոց իւրեանց. նա գումարէ դիւանական
ժողովս համարէն անհալածայ. և խնամէ զամէ՛ն գործ
նուր իրողութեանց որք հայեն ՚ի համարէն տունն ամ-
հալածայ, ունելով իւր գործակից յայսոսիկ զառարկ-
գականս հասարակաց ամենն որք սովորաբար երկու-
են. մին՝ աղնուական. իսկ երկրորդն՝ ՚ի ոմն ՚ի գիտնա-
կան քաղաքացւոց։

Կինք նոյ բաժանել է յիսին խորանս. յորս են սկս-
սէս նշանք եր զնոյն իշխանութեց նախնեաց իւրեանց՝
յորոց իջանեն. որ սեաւ արջ Թագ ոսկի ՚ի գլուխն.
և մանեակ ՚ի պարանոցն, ձևացեալ ՚ի դնացս ՚ի
վր չորից բրգանց պարսպի, յորում է և դուռն։
Հինգ սեաւ երիզք։ Երկոսասան խորանք կի՛ խորչք
սեաւ և ապիտակ։ Զորք նարտք։ Երկու արծուիք,
մի ապիտակ, և միւս ևս կարմիր ևն։ Իսկ վերտա-
ռուելոյն նոյ է։ Իշխանի անհալածայ, գոգոփ սափոխիկ,
ենչիկայ, վեպգիաչայ, կոմսի ափոխիկայ, պետի պէշիտար-
կայ, ևն։ Այսի՝ թէ տարեկան մուտք նոյ յանհատայ
նահանգէն է երբեմն 5 կամ 6000000 րիստալէր։ Իսկ
գլխաւոր տեղիք նոյ են հետևեալքդ։

Տեսաս։ Ի գլխաւոր քաղաք սեասաւեան տանն,
կառուցեալ ՚ի զուարճալից վայրի առ մուլտա վտա-
կաւ, որ մտ ՚ի քղքն անդր մտանէ յէլպա գետն.
և է քղքն մեծ ՚ի միասին տուեալ և զարսւաձանս,
բարձրեալ, և աշտեղ իշխանին նոր։ Ունի դղեակ գե-
ղեցիկ, յորում բնակէ իշխանն. 2 եկեղեցիս կալվ-
նակաց. և մի լուսերականաց. 3 անկելանոցս.
և բազմ այլ չինուածս գեղեցիկս, և յարուարձանս
պարուսեալ վայելուչս և գեղազարդարս։ ՚Ի քղքէ
ասա գործեն ջուխայ, արտախուրակս եւ բուսայցւոց
այն է՝ չամիրայ, և առնագանս աղինէս։

Պէրնպուրկ։ լսո՛ Պէրնպուրկ։ ՚ի հն՛ Ա՛ղ ե ր ք օ ե լ ն ։

և Ռուսօբուխիա։ Գլխաւոր քաղք տանն պէրնպուրկայ, և աճոտ իշխանի նէր, ում սալա գետով, յորոյ վէր կառուցեալ կայ պատուական կամուրջ քարաշէն։ Եւ է քաղք հին և մեծ բաղկացեալ յերից քաղցց. յորոց երկուքն յո նորն և հինն յառաջագոյն ուշնեին զնէին պատնականալս, ուստի և էին զնէին քաղաքք, այլ ի 1560 միացուցան ի մի, և պատեցան պարսպօք և խրամբք. իսկ երդն կոչեցեալ փօր փէմ պէրնի, որ է յայնկոյս սալա գետոյն ի վէր լերինն Թէպէտ համարի իբրև երդ ման պէրնպուրկ քաղաքի, սակայն ունի իւր սեփական ատենակալս, և մանաւանդ օրէնս քաղքական։ Բնակիչք նէր կաթոլիկական են. դառնին ի նէ և լուտերականք. որոց ի 1754 ամի հրաման հրամայական կատարել զաշտամունս իւրեանց, զոր կատարեն ի տան մի ում, զի չունին հրապարակական եկեղեցի։ Ունի և դպրոց ամուր, յոր բնակի իշխանն, որ է մի ի վաղնջական և ի գլխաւոր դպրոցացն անհալոտից. կառուցեալ ի վէր բարձր ժայռի, և շքեղապատեալ խոր բայատակ իրամբք. ունելով ի հիւսիսակողմն զուռ լան գեան։ Այս քաղք բազմ արհեստս աւարառուծ Թիւն և քանդմունս կրեաց ի վանդալաց, ի շվետաց, ի կայսրընտրէն սաքսօնիոյ։ այլ զկնի գաշնադրութեն վէստֆալեոյ իսաղաղացաւ։ և չնեցան աւերակք նորա։

Ցերպսդ. որ և Սէրբսթ։ Գլխաւոր քաղաք տանն ցերպսդայ, և աճոտ իշխանի նէր, մեծ և բարեշէն. ի գաշտային և յարաւտուս տեղոջ։ Ունի դպրեակ գեղեցիկ յոյժ շինեալ յաւարտ ժէ դարուն. և 2 եկեղեցիս լուտերականաց. և մի կաթոլիկականաց. և 3 դպրոցս։ Գարնջուր տրին քաղքի անուանի է ի կոզմանա յայնոսիկ, որ և է մի ի գլխաւոր վաճառաց բնակչաց նէր։ Այս քաղք հին է. որոյ գրեթէ երդ մասն ի 1506 հրկէզ եղև. այլ յետոյ վերըստին շինեցաւ։

Գնէնն, կամ Դօբլէն. և Գօբնէն։ Գլխաւոր քաղք տանն գեԹինայ, և աճոտ իշխանի նէր, կառուցեալ առ Ցիպա փոքրիկ գետակաւ. բաժանեալ ի նոր և ի հին։ Ունի 2 դպրեակս, մի հին և միւս ևս նոր, որ է բնակարան իշխանին. բնակիչք նէր իսառն են, լուտերականք և կաթոլիկականք. որք ունին զնէն եկեղեցիս. է անդ և մանաստան մի 6 ազգնոէական կանանց լուտերականաց հիմնեալ ի 1711 ի դշխոյէն դեսս-

ակոյ ազնիւք. և այլ ևս տեղիք հնարակաց, որ որ-
քանութեամբ, և անկեալոյց հիւանդաց, և դարմանք լո-
ւերականաց և կալվինականաց։ Ա՛յս քաղաք հին է,
որ և 'ի Ժամս ու ենթիկոսի կայսեր անուանի էր։
Վիւրէմբ։ Հարշիերքարտ։ Կինդերսպերկ։ Հայմ։ Նայնթորի,
կամ Մ՛ինթ-Նայնթորի։ Տօրնթորի։ ևն։ Ի՛ն փոքրիկ
քաղաք 'ի սմին նահանգի ըստ իշխանութեան նախայիշատա-
կեալ տերոյ իշխանաց։

ԻԳ. Ը՛ՐՀԱՆԱԿ ՍՏՐՐԻՆ ԱՔԱՍՕՆԻՈՅ։

Ունի իւր սահմանի 'ի հիւսիսոյ՝ զքաղաքն շուեդիա-
քաց, և զպալատիկ Ծոմն. յարեւելից՝ զշրջանակն
վերին աքասօնիոյ. 'ի հարաւոյ՝ զնոյնն, և զմասն ինչ
շրջանակին վերին հաենոսի. իսկ յարեւմտից՝ զշրջա-
նակն վեհափառին, և զծոմն հիւսիսային։ Տարա-
ծումն նր է երկու 1420 քառակուսի մղոն Յագրա-
կան. յորում են մեծ և փոքր իշխանութիք. մեծ իշ-
խանութիքն են Մ՛ակդեպուրկ։ Պրեմա։ Լաւենպուրկ, կամ
Ցելլէ. Կրոպենհագէն. Գալենպերկ. Վօլֆենպիդդէլ.
Հալերշտատ. Մ՛էյնդեպուրկ. Հօլշտայն, Հիւսեհագայ-
Լաուենբուրկ. յետ նց սուորագրեցուբք զնիպերկի իշխա-
նուհի և զազատ քաղաք կայսերականս։ Գիւխաւորքն
յիշխանութեամն են դաւքսք մակդեպուրկայ և սլես-
ուիայ. ուստի և նք գումարեն 'ի ժողով զնշխանա
այսր շրջանակի. զոր և կառավարեն փոփոխակի.
որք մինչ ցամն 1682 դրեթէ միշտ գումարեցան կամ
'ի սրոնենշվայկ քաղքի, և կամ 'ի լոնենպուրկ. բայց
այնուհետև ոչ ևս եղև ժողով։

Յորժամ 'ի 1681 սահմանեցաւ ունիլ սորուն դեր-
մանիոյ 40000 զօրս 'ի Ժամի խազապետէ, այսմ շրջա-
նակի վիճակեցաւ տալ 1322 հեծելս. և 2707 հե-
տևակս, հաւասար շրջանակացն վերին աքասօնիոյ,
բուրգօնդիոյ, կամ պուրկոյնայ, սուէվիոյ, և վէսդ-
փալիոյ, ոչ և դրամս հաւասար նց, ըստ 31271 փիո-
բին. և 58 երկրյսար. որ առնէ իւրև 6900 վէնեա-
սական։ Իսկ ըստ կրօնից կայ հաւասար մասն՝ այս շրջա-
նակ և հնգերգ 'ի մեջ ամ շրջանակաց գերմանիոյ, որ
բովանդականայս զհետ երիցայ լուսերական ազանդ ցյն-

Յօդ. ՃԱ. Ա՛ԼԵՔ իշխանութիւք։

Ա՛ախէնպուրգ։

Ի դքսութիւն որ ձգի ըմէջ պրանդէպուրգայ, լունէպուրգայ, վըշթէնպէրգէյ, անհալտայ, և դքսուհին կայսրընարին ազգականոյ, որ ըս տարածուէ իւրում թէռիա չի այնչափ մեծ, սակայն բաղմամարդ է. ղի ի 1703 ունէը 29 քղքս. 6 աւանս կի գիւղս քղքս. և 431 գիւղս. և քնակիչքնէր ի 1756 էին իրը 330000։ Ա՛ստ յիտոյ ըմ ամս ինչ ի յառաջ իրէ անդ մահացեր հիւանդութեդ, նուազեցան. ղի ի 1765 թիւ համօրէն քնակչայ նէր հնդձ զօրակա նոք ոչ էր աւելի ք 238000. յորոց 10000 էին ի քղքս և յաւանս, իսկ մնացեալքն ի գիւղս և յագարակս։

Գլխաւոր գիւղ նէր են Ելտա որ և Ա՛ղէիս։ Ա՛լտէ Շտէդ և Ա՛ղնէբ։ Եբ հրկիր նէր ըս առաւել մասին, դիւր է, այլ ըս արդասաւորու Թէ ոչ է միօրինակ. ղի ուրէք ուրէք առատուտ է խնայնին և անբեր, և ուրէք ուրէք ալգասանդ. որ բերէ ցորեան և այլ արմտիս՝ բայց սակաւ. ունի և փայտ բայց ոչ ըմ ամ առկիս. յայն սակս բըմ ուրէք փեկ փայտ իարդ և ածուխ հանքոյին վառուն։ Գոսանի անդ և կաւ պատուհական՝ ի պէտս կաւեղէն անօթոց. և հող յորմէ գործեն նէրկս. և աղբիւրս աղի ջուրց. յորոց այնչափ աղ ելանէ, որ բաւականէր գրեթէ համօրէն գերմանիոյ. նմին իսկ բըմ ալահանք որը գտան նին՝ յայտ գէաի՝ ըբէղ կան, անգործ։

Ա՛յս դքսուհին ի միս էր մի՝ ի գլխաւոր արքունուհիս թեցն գերմանիոյ. որ ի 937 հիմնեցաւ ի մահեպուրգ ըքղք ի ը տասան կայսերէ. և ի 967 ամ բարձաւ յարքունուհի։ Ըմէդ օրում էին 6 եպիսկոպոսք. ը մերթապուրգայ, նաումպուրգայ, միսնիոյ, որ, յետոյ ի բաց հանաւ, հաւէլպէրգայ, պրանդէպուրգայ, դաւիհնայ, և լեյպսէ։ Եբ արքունի նէր էր նախապատիւ առաջնորդ մեծին գերմանիոյ բըմ իշխանութիւք ճօիացեալ. ղի ի ժողով տեղ նէր էր ի մի ը ինս կարդինալաց. և յիւրում ելիզեցոջ ի նահատակ հռոմայ եկեղեցւոյն՝ ունէր 12 կարդինալ քահնս. 7 արքեպիսկոպոսունս. և 24 եպիսկոպոսունս. և տանէին իսկ առաջի նէր։ Ա՛ստ ի ժը դարուն ի

գաս-

դաւանալ բովանդակ ՆՀնդիկն յաղանդն լուսաբերականաց, եւ նմին և արքեպս նր ի նոյն ապականդ յարեցաւ հանդերձ համօրէն ուխտիւ եկեղեցւոյ իւրոյ : Ց մենաստանէ ելեալ. ի նոր քաղաքն մահտեսլուրկայ մնացինն յոլովափառուեն անդր դոէէլի մինչև ցայսօր : Ուստի և բարձաւ այնուհետև արքեպսութիւնն մահտեսլուրկայ : և ի 1648 ի դաշնագրուեն վէսդփալենոյ՝ նահանգս այս տոհմաւ Թիւրին բրուսիոյ փիլ այնր մասին բռմէուանիոյ, որ տոհմաւ Թիւրին չվէստեց : և ի 1680 եմուտ ի ժառանգութիւն նր : որ և մարգաւորք բուն ընկալաւ զգաղտնի եւ գպաղիւնցի. կայվինականաց անդր փախեալ ցոյց : և ետնոյ հրամանն չնիւէ եկեղեցիս, և հրապարակաւ կատարել զպաշտամունս եւ դենի իւրեանց . զի յոչ ոչ գոյր Թիւրտոհմէ այլոյմ կրօնի բաց ի լուսաբերականէ ունել անդ եկեղեցի : Իսկ փիդերիկոս դուլիէլմոս արքայն բրուսիոյ՝ հրամանն ետ և ուղղափառաց ի մահտեսլուրկ և ի հալլա քաղաքս առանձինն կատարել զծածկային պաշտամունս . բայց այժմ Թոէի Թէ հրաւարակաւ կատարէն . զի չիք այժմ նախանձայոյզ զուն ինչ վն կրօնի :

Աղքայն բրուսիոյ եւ որոմ դուքս մահտեսլուրկայ ի կայսերական ժողովս գերմանիոյ ունի տեղի ի մէջ կայսրընորին, պալարիոյ եւ որոմ դուքս պալատական կայսրընորին եւ որոմ կոմս լուսագենայ : Իսկ ի շրջանակին սաորին սաքսոնիոյ է առաջին այրոց : Կնիք սորին դքսուէ է վահան եւ մէջ բաժանել ի գոյն կարմիր և սպիտակ : Իսկ տարեկան մուտք նր ամ եւ ամ աւելի է քան 800000 բիստալէր . ք իբրև 267200 վէնէա" ոսկի : Գլխաւոր քաղք նր են հետեւեալքդ :

Մ-ագեպուրկ . ի հն" Մահտեպուրկ , կամ Մ ահպապուրկ . Մ այպեպուրկ . որ Թարգմանի Դպրեակ աղջկանց : Ի գլխաւոր քաղք այսր դքսուէ . և աՀեռաւոր առաւարակաղ իշխանի նր . մեծ՝ գեղեցիկ՝ ամուր՝ և մի ի բազմավաճառ քաղցց գերմանիոյ առ էլպա գետով . շրջապատ նր է իբրև ժամ մի և կէս , իսկ Թիւ բնակչաց իբր 20 հզր : Ունի կրկին ամրոցս , բաց յայլոց ամրութեց , և եկեղեցիս մեծաշէնս , յորս երեքին է մայր եկեղեցին , որ յԱՀն էր արքեպսաեպատ նեաս , այլ այժմ է ի ձեռս լուսաբերականաց նուիրեալ սկզբն մաբդեբուրգայ . որոյ շինուածն սկզբնաւորեցաւ ի 1207 , վկնի հրկիզ լինելոյ առաջնոյն . զոր չինեաց Լոտաւոն կայսրն : Բարձրութիւն և երկայնութիւն նր է

208 կանդուն. իսկ լայնուէն 55. համակ վիմատաշ. բայց ինչ է ի նմ տեսուէ արժանի. ոչ քարևղէն արձանեայ պատկերք իմաստուն և յիմար կուանայց։ Աւազան մի տաւլեղ ի տորմիւբեան կճոյ, որ է սուսմնիկ քար։ Աւազ խորանն ի մեծագին քարանց. և այլ բազմ տպաւորութեանք։ Խոզովն կանոնիկոսաց նր կայ մեսյ մինչև ցայսօր, բայց լուտերական. ոգոց ի 1763 ձի փիդերիկոս տրքայն բրուսիոյ ետ խաչ ոսկի եղեալան ի նշան պատուոյ. ի գլուխ խաչին է Թագ ոսկի, և ձի մէջ նր արծուէլ բրուսիական Թագ ի գլուխ. իսկ ի միւս կողմանէ պատկեր սրբոյն մաբիտիոսի պաշտպանի արքեպիսկոպոսին։ Բաց յեկեղեցւոյ աստի են անգ և այլ երեք կանոնիկոսական եկեղեցիք. և 6 Ժոլիգպեհականք լուտերականոց։

Իսկ յայլ կինոմեածս երևելի է դղեակն արքունի, որ յՀԷն կոչէր Եղիսաբեան. ուր գումարի աւտեանն որ ի վեր ասիզմն. զնիարանն. ապարանք ձիզքասկեան. և մեծ խորհրդարանն, ուր գումարին գաւառական ժողովք։ Գարծեն անդ պատուական չուխայ, և այլ ազգի ազգի աստէղեն գործածս, և մետաքսեայ կերպասս, և բամբակի, և վշեղէն կտաւս, տնեալան. և գլխարկս եւրոպացւոց, այն է՝ չափզայ. և պատուական ձևունոցս. և և այ զսերևս ծխախոտոյ յորինեն ի ածիկ անուշահոտ են։ Դիւրք նր կարի յարմարական է վաճառականութեան գոլով առ Էպոպ գետով ի վերայ արքունի ճանապարհն ընդ մէջ վերին և տորին գերմանիոյ կիմ ֆիրանտրայն. ուստի և ի կանուխ ժամուց անտի է երթևեկի վաճառատեղի. և մի ի հնադոյն քաղաքացն գերմանիոյ. որ ձի Ժիկ Ժիկ մեծամեծ քանդմունս կրեաց ի պատերազմ. յորս յայտնաւորագոյն է այն՝ որ եղև ի 1631. յորժմ զօրք կայսերականք յարձակեալ ի վր՝ տուին գիշերին, և առաւ հարեալ հրձիգ արարքին. յորում մեռան ոգիք երբեք 2660. ի բնակաց անտի 400 եւեթ մնացին կենդանի։ Այսպես և շինուածք նր բովանդակ հրկեզ եղեն բաց ի մայր եկեղեցւոյն, և ի մենաստանէ ձեմսմոյն. և բաց ի քանի մի տանց որ առ ծովեզր և որք յանկիւնս ուրեք գիշերին գերծան ի հրկիզումէ։ Աչխատով վերստին շինեցաւ գրեթէ լաւ եւս ձի զոր էր զառաջինն։ Առ տովին գիշերաւ են այլևս երկու գիշերք, որք իբր աւրհնարձանեալք նր համարեալ են, այլ են գիշերք քաղաքաց, որք ոչինչ սեփական առեան գաշտանի. մինչ կոչի Նոր Ֆրէդերիկ, ուր գոյ մենաստան մի ձիսաեր-

սեան կաւանացց ուղղափառաց . իսկ միւսն Սիսն պոլի :

Պերկէ : Ի մենաստան մերձ ՚ի մակաէպուրկ ՚ի քար ձրաշունդակ վայրի . որ ՚ի նահինուին էր մենաստան բհինեդիկտեան միանձանց , հիմնէլ ՚ի մակաէպուրկ ՚ի 937 ՚ի ձ յաստան կայսերէ ՚ի պատիւ աբեայ սեր և աբեայ մաբլիտոսի . ապա ՚ի 967 փոխեցաւ յարք եպիսկ . և վն միանձանց չինեցաւ նոր մենաստան յանուն աբեայ յովհաննու մկրտչի ՚ի վր միոյ ՚ի լերանցն մակաէպուրկայ . որ զկնի ժամուց ոյնչափ հռչակ կեցաւ , մինչև լինել երևելի քան զամ մենաստանս գերմանիոյ : Այժ ՚ի հարաւակիզ լուսերական ազան դոյն՝ բովանդակ մենաստանն ՚ի նոյն ազանդ կործանեցաւ . ուր այժմ բնակին եօթն վանականք լուսերական հդձ արբայիւ իւրեանց :

Պոռէ : Ի քղք փոքր առ ՚ի ՚ն գետով , որ յառաջագոյն հդձ չղնակայ վիճակաւ իւրով էր ընդ իշխանութեամբ մակաէպուրկայ . ապա տաճառ հայսրընդարձեան մաբլիտոսի . յետոյ հանդ ընդ հրուբ արքայիցն հրուասիոյ . որ և բնդմ անգամ հրկեզ եղև . այլ միշտ անդրէն չինեցաւ :

Ազէն . ՚ի հն՚՚ Ջուրք սաւօծիոյ : Ի քղք փոքրիկ առ եզրայր գետով . որ ունի դղեակ վաղնչական . յընձայոյն գոյր ՚ի նմ եկեղեցի կանոնիկոսական . յորում էին 6 կանոնիկոսք . և նոյնչափ փոխանորդք . այլ ՚ի գառնալ քղքին յաղանդն լուսերական . բաբձաւ կանոնիկոսութիւն . և եկեղեցի նր այժմ է ՚ի ձեռս լուսերականաց :

Հաւլէ , հանդերձ յաւերմածովս Մագդեպուրգայ , կիմ սաւօծիոյ . որ կոչի և Հալա Վննեպացոց . և Հալա հիմ հանդերձայոյ : Ի քղք միջակաւ փոքր մի մեծագոյն քան զմակաէպուրկ , բայց գեղեցկիկ առ սալա գետով . ունի առնս 1063 . բայց յեկեղեցեաց և յայլ հնգրաց չինեմածոց . և բնակիչս հանդերձ արուարձանս եօք իրբև 26 հազար հանդերձ զօրօք և ուսանողօք . Ունի և դղեակ , որ ՚ի նահինուին հզօր էր , և առ ձմի մի եղև բնակարան ոմանց եպիսկոպոսաց . այլ ՚ի ժէ գարուն մեծ մասն նր քանդեցաւ ՚ի թշնամեաց , որ մինչև ցայժմ կայ մնայ աւերակ . Բնակիչք նր լուսերական են և կալվինական . լուսերականք ունին անդ 3 ժողովրդական եկեղեցիս . իսկ մայր եկեղեցի նր որ երբեմն եպիսկոպոսական էր , այժմ է ՚ի ձեռս կալվինականաց . Ունի համալսարան երևելի կրկեցեալ փիզերիկեան , բացեալ մեծաւ հանդիսիւ ՚ի 1694 ՚ի յոր-

յուլիսի։ հալակատար առ կալվինեականս, ուր և 'ի դրանիըլանիոյ առաքին պատանիք կալվինականք և լուտերականք յոչսուին խմասից։ և երկու մեծամեծ գրատունս, մի հերկաց, և միւս և 'ի համալսարանի անդ։ ուր գտանին աւելի քան 10000 հատոր մատեանք։ և այլեւս չերևելի գարոցս։ Ունի դրծարանս, զնին արհեստից, զի ոմն գիտուն քնոյնպա և արհեստաքաղ պատանիք և ծառայականք ծախիչք են 'ի նմա։ 'Ի չքնակայ վիճակի սորին, քանի գտանին չորք ինքնաւորք ոմն և չատոյնուր աղքատութք աղի ջրոյ։ զոր եհատուցին գործեն ալ բնչ յոյժ։ որք և ըստ պատմագրաց եղեն սկզբնապատճառ չինուելեն այսր քանի, որոյ սկզբնաւորութեն չէ յայտ։ բայց ասի' թէ դոյր 'ի ժ. գարուն, զոր ի յոտոան կայսրն մեր ծացոյց, և անուանեաց քաղ։ որ յետ այնորիկ բնչ ոչնչացեաւ կրեաց, և ի բազմաց իշխանուե էանց։ այլ հուսկ ուրեմն առնաւ կայսրնարին կիմ թագրին քրուսացոց, ի որոյ իշխանուե կայ մեայ մինչև

ցայսօր։

Կլաւէ։ Քաղք փոքր մերձ առ պատարով հալչի քաղաքին, ուսաւ և այնպա երևի' ոչ թէ արուարձան նր լիներ։ այլ է մասնաւոր քաղ, զի ունի իւր սեփական տեառն և տաճնակալս։ և բաժանի յերկու մասուն։ ք 'ի բուն կլաւէք, և 'ի վերին քաղք։ որ ունի գերդաստանս 313 հեթ։ եակ գլխաւոր չինոճածք նր են անկեղանոց մերոցդ մեծ և հռչակաւոր։ զոր 'ի 1698 չինեաց գերանդչակ վարժապետն օգոստոս հերմանիոս ֆրանգէ, յորում ձրի ունուցանեն և մատչեն 'ի գիտուես, և 'ի վնճն արուեստս 200 որք մանկունս։ ք 150 արու մանկունս, և 50 ազջկունս։ և բաց յայսմանէ' ունի և գպրոց մեծ, որ գրեթէ ոչնչ ը հատ է 'ի համալսարանէ, սուր անհամար բազմուել մանկանց և պատանեկաց լուտերականաց ուսանին, եկեղ ոչ միայն 'ի գերմանիոյ' այլև 'ի դանեաց, 'ի նօրվէկիոյ, 'ի շուէտացոց։ 'ի մոլկաւց։ 'ի լեհաց, 'ի բրուսացոյ, 'ի գուրլանտիոյ, 'ի մաշառաց 'ի գրանսիլվանիայէ, 'ի հելվետիոյ, 'ի հոլանտացէ, ևն։ Ունի և դեղարան մեծ և անուանի։ և տպարան, յորում միշտ գործեն չորք մամուլք տպագրուէ, տպագրվով գնին գիրս։ 'ի նոր կտակարանին, և 'ի սաղմոսարանին լուկ 'ի լեզուս գերմանացոց մինչև ցայժմ տպագրեցան անդ 120000 օրինակք։ ուստի և զբաց տալուց նց միշտ անքակ պահեն, մինչև եղծցին։ Թող զանձաղունչ մատեանն

տպաց

ապագրեալ յայլևայլ լեզուս. որ և մինչև ցայժմ լրի՛ն լեզու գերմանացւոց տպագրեցան 1,000000 օրի՛նակք։ Ունի և գրատուն մեծ. և բիւր հորանջան իրս բնականս և արհեստականս։ Երեւելի է և արքունի գարոյն, կառուցեա՛լ ի 1713. մերձ առ նա խայիշատակեալ անկեալանոցն. զոր նախագրեալ վարժապետն օգոստոս երմաննոս քրիստոսէ եդ ի կարգի. և ուսոյց անդ զնորին մանկացեալս բազմ ազնուականաց։

Էպէլին։ Քաղաք փոքր իբրև կէս մղոնաւ հեռի ի Բէռէսպերկ կոչեցեալ լեռնէ, և մերձ ի ջրհունկ գետոյն դերդասանէս իբրև 252. և է քաղք հին, զի գոյր ի Ձիկս ազ յատառն կայսեր. որ և բազմանպատ հրկիզեալ եղև, այլ անդրէն շինեցաւ. առ որով գտաք նի ածուխ հանքային։

Սանդաս. Կերփօ. Կենդին. Բարթիմ. Դօռտմ. Մաթեէրեն. Էրաֆուրդ. Էնկելէմ. Գոռնպուրգի. և ա՛ն, փոքրիկ քաղքք ի նահանգին մակաբայս։

Պրէմայ։

Ի դքսուն որ ունի իւր տէրման յարևելից՝ ընդ լուռնեպուրգ՝ ի հարաւոյ արևելից՝ զվերահեն՝ ի հարաւոյ յարևմտից՝ զվեռեքա գետն որ յայս կողմն քաղաքաւանն՝ մանուկ ի ծովն հիւսիսային. և բազմանկ զնչնդա զայս յօրէնսդրուկայ, բայց ի փոքր ինչ մանուկ նի՝ որ ձգի յայսկոյս այնր գետոյն. իսկ ի հիւսիսոյ սահմանի շրջակայ վիճակաւն համպուրգայ և էլպա գետով՝ որ բաժանէ զնա ի հօրաց ցոյ կի հովշտայնայ։ Երկայնուէ նր է իբրև 70 մղոն. իսկ լայնութեն 50։ Եւ ունի 2 քաղս ևեթ. և 12 աւան, կի դիւղաքաղքս. բնակիչք նր բազմապատ լուտերական են և կալվինական։ Դիւղաւոր գետս նր են էլպա և վեսեր. որք անդ գերզուն ի ծովն հիւսիսային։ Եւ երկիրն դաշտային, ըստ մեծի մասին արդաւանդ. բայց գալով փակէլ ըմ մէջ էլպա և վեսերա գետոց, միջա՛ի վասնգի է յորդանելոյ ի ջուրց նց, թէպետ և կառուցեալ կան առ նոքօք ամբարտակք կի թումբք մեծամեծք. ի՛ զի երբեմն պատահէն և գերուսյս. նմին իբրև կարգել կան պատասխանք ի զգուշանա՛լ նց։ Ցայսմ նահանգի մանուն զնչի ուեսեպո առասանաց աւուրս և նուրբս բազմ յոյժ, գործեն և կտաւս, զի ունի վուշ և կանեփ բազում։

Ա՛յս.

Ասյս դքսուհի ՝ինչինուհին էր եղեսւոյ Հիմնէ՛ ՚ի 787 կամ ի ոմանց 788 ՚ի մեծէն կարլոսէ ։ որում առաջին եւնս կացոյց զվիլհէլմարդոս որն ազգաւ անդ ղեացի ։ Ապա ՚ի մեռանիլ լեւդերիկոսի եղեսւոյ սպեմայի ։ սպքեպոն համպուրգայ փոխադրեցաւ ՚ի սրբմա ։ և ՚ի 848 եղեսւոյն սրբմայի բոլորովին միացաւ ։ և արքեպսուքեն համպուրգայ ։ և այնուհետև արքեպսուքք նր առ սակաւ սակաւ սիրեցին համրէն սրբմա դաւառին ։ մինչև ց 1644 ։ յորում ամի շնչաք սիրեցին նմ ։ և ՚ի դաշնադրութենէն վերդիպ ։ նոյ փոխեցաւ յՅաիան արքեպսուքն ։ Ապա դինի վնշն անցեալ՝ էանց ի իչխանութե կայսրընտրական տանն սրբոյ վայկայ ։ որ ի սրբոյ մեծի իլիսաներայ ։ տուեն փոխարէն արքային վնշոց մի իսաստաներ ։ և յամին 1732 կայսրընտիրն սրբոյ վայկայ ընկալաւ ՚ի կայսերկ գծառանգութե սրբմայ և վերոնեայ ։ Վղյնա ինքն կայսրընտիրն սրբոյ վայկայ իրլև դուքս սրբմայի ունի զվեցերդ տեղի ՚ի մէջ Յաիան իչխանց ՚ի կայսերական ժողովս ։ իսկ ՚ի չորսանկն տուրն սաքսոնիոյ ևերդ է կարգաւ զինի դքսին մահրեպուրգայ ։ Ունի սորին դքսուե են երկու փոքրիկ վահանք խաչաձև եղեղեք ՚ի վեր կարմիր ենթակայի ։ իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ ։ Պլեյս ։ ել դերմ՚՝ Պլեհն ։ Էր ազատ քղաք կայսերական հաստոցիչ առ վեսերա գետով որ բաժանե զնա յերկու մասուն , ըր ՚ի հին և ՚ի նոր ։ որք հաղորդին ել միմեանս ՚ի ձեռն երկուց կամրջաց ։ յորոց մին մեծ է ։ իսկ միւսն փոքր կառուցեալ ՚ի վր վաակի վեսերա գետոյն ։ Ամրութք սորին քղքի չեն այնչափ հզօր ։ ՚ի 1744 յերկիսին մասուհս քղքին բաց յաբեռնանեայց նր գնան 4778 տուն բնակիչք ։ 565 այլ չինուածք , որ գործարանք , ախոռք , համբարաւնոցք , այն է՝ մաղազաս ։ և 387 նկուղք բնակիչք , կամ գետնափոր բնակարանք ։ իսկ Թիւ բնակչաց նորա էր իբրև 6148 ։ յորս 81 անձինք ևեթ ուղղափառ էին ։ իսկ այլք բովանդակ կէս մի լուտերական , և կէս մի կալվինական ։ այժմ Թիւ բնակչացն հասանէ ՚ի 18000 ։ Հին քաղաքն մեծագոյն է և առաւել բազմամարդ քան զնորն ։ որ և բաժանիէ ՚ի չորս ժիլգաւառեալս , ըստ չորից գլխաւոր եկեղեցեաց նր ։ անդ է և մայր եկեղեցին յաւագայն արքեպսուհանիա ։ և ՚ի ներքոյ դասի նորա նկուղ գետնափոր , ուր դասանին անապական մարմինք ։ Եւ մեծ դպրոցն կալվինականաց հանդերձ

հա

հնրակաց գրատամբ. խորհրդարանն քղքին. ժողովատեղին վանճականաց. զինարանն. անկէ անդին մի մեծ, և այլևս հնրակաց զինուածք։ Եւ առ մեծ կամրջաւ կառուցեալ հայ անիւ ջրոյ, որոյ առեղնաւոր ի վեսերայ գետոյն՝ ելանէ ի ջրմուղս, և որս բաշխի ջուր ընդ քղքին, ի բազմ գիւրուն բնակչաց նր. իսկ յայն կոյս գետոյն՝ ի աղօրի բաղմարուեստ ի պէտս ջրախայագործաց, ի նոր քղքն կիք երեսելի ինչ չնուածք, քաց յեկեղեցւոյն սէյն սրոցոսք՝ որ է ի ձեռս կալվինականաց։ Ուղղափառք ի տատարն զպաշտամունս իւրեանց ի ժառան կայսերական հիւպատոսի։ Կաթաւարուեն սորին քղքի է եամակատեական. և ունի 4 քղքապետս. 24 առեղնակալս. որք են ի գրեխաւոր ուսումնականաց և վաճառականաց քղքին. և 600 զօրս ի պահպանուի քղքին։

Այս քղք է մի ի դաշնակից բազմավաճառ քաղաքացն գերմանիոյ, այլ մեծամեծ նաւք վաճառականաց ոչ կարեն հանգերձ ամբողջ բեռամբ ընդ վեսերայ գետն գնալ մինչև ի քղք անգր. այլ բառնադատին ի Հեսացուցանել զբեռինս ի Պրագէ, կամ Էլբֆելդ, իբրև 3 կամ 4 մղոնաս հեռի ի քաղաքէ անտի։ Ի նախնումն էր եպսանիստ, ոմն ի վեր անգր նշանակեցաք ապա փոխեցաս յարքեպսկոպոս. և այնուհետև բոլոր իշխն կոչեցաս արքեպսուեվէ. այլ ի 1522 բրիստոփանոս արքեպս նր գրուձաս յայսմհն լուսերի. յորմէ մեծամեծ խռովուեք յարեան ի մէջ պրոտեստանտաց, կանոնիկոսաց, և արքեպսին. որ հազիւ թե առ փոքր մի խաղաղացաս ի ձեռն քաղաքական գործադրուեն։ Ապա ի 1562 առ արքեպսուքն դէորգեայ ի մուծանել անգր ազգի բրդոսի օրուսն հարանեպերացւոյ զաղանդն կալվինական, մեծագոյն ևս ազմուկ յարեաս ի քղքն անդ ի պատճառս այնը նորահնար աղանդոյն. հակառակեին առեղնակալք քղքին. յորոց ոմանք՝ տեսեալ եթէ ոչ կարէին զգեմ ասնել ազանդաւորացն, խոյս ետուն ի քղքէ անտի. որով և իսպառ բարձաս ուղղափառուեն ի քաղաքէս, և նմին և արքեպսուեն. և հաստատեալ արմատացան հերձուածք լուսերի և կալվինոյ։

Շրջագ. Քղքէ և ամրոց հզօր առ Շվինէ վտակաւ, որ ոչ այնչափ ինչ հեռի առտի՝ ոմանք յելբա գետ։ Եւ է գլխաւոր տեղի սրբեմայ և վերտեղոյ, և ունի կուսակալ իշխանաց նր։ Ի նախնումն ծագեալ էր ի նմ յոյժ վաճառականուեն. այլ յետոյ ի պատճառս բազմապատիկ պատերազմաց՝ մեծապէս անկաւաս և

և աւերեցաւ. լայն յիւսոյ վերստին նորոգեցաւ։
մանաւանդ ըստ արտաքին ամրութեց։

Պղնձեղէնք։ Ի տան կիմ գիշերաքնէք փոքրիկ առ. Իսդ
դեռով. որ յԱրջադին ունէր դիակ, ուր բնակեցան արքեպիսկոպոսք, զոր ի 1682 քանդեցին։

Վիսկեհասան։ Քաղք փոքրիկ յայնկոյս վեհերայ յոլ.
անպատրկ էւռւր ի վէմ ի ֆիալիս առ Դաւիթ դեռով.
սակայն ի դէպ վարկաք առաս առարագիլ, զի յա.
ռաջադոյն հանդերձ չզիակայ վիճակաւ իւրով էր
մանն արքեպիսկոպոսեն և դքսութեն պրէնայի. ոչ և
այժմ է ըստ իշխանութեն նմին պրոշկայիայ. և է
քաղաք փոքր. որ ունի 312 դերդաստանս և եթ. և
բնակիչք նր կիսով չափ ուղղափառ են. բայց չունին
անդ հրաժարական եկեղեցի, այլ յառանձին ազգ.
ապարանի կառարեն զպաշտամունս իւրեանց. և ու.
նին մի միայն քահանայ զոր պահէ ենուն մինադերայ.
ոչ կարեն ուղղափառք հարկանել զանդակս, ոչ ի
թափօր ելանել, և ոչ նոճագարանս հարկանել յա.
ղօթարանի իւրեանց. զկնի թողեալ նդ զպատկին և
զթաղեալսն իւրեանց պաշտօնեայք կառարեն։
Օրէնդիրք։ Ընծայել. Նայեսուս. փրայդրի։ Են ա.
ւանք ի սմին էւռւր։

Լանկեպուրկ, կիրճ հեղեղի։

Լ լշխանութեն. իսկ" փրինչիփաթօ, որ ունի իւր
սահմանս յարեմտից՝ զպրեմա և զվերտեն, ղնօյնս
և զդալենուկիւղի. ի հարաւոյ՝ նոյնպես զդալենուկիւղի,
զեզգսութեն հիւսիսահայոյ և զդքսութեն պրունշվայ
կայ. յարեւելից՝ զհին մարդա և զդքսութեն մեք.
լենպուրկայ. իսկ ի հիւսիսոյ՝ զլաբենպուրկ և
զելզտա գետ. որով բաժանի ի վիւրնակէն համպուրկ
կայսերական քղաք։ Ունի 3 մեծ քղաք. և 11 փո.
քունս. և 13 աւանս կիմ դիւղաքղաք։ Գլխաւոր
դեռք նր են։

Էլզտա։ Որ հոսի առ արևելեան և հիւսիսային կող.
մամբք նր. և օգուտ բազմ ընծայէ՝ ոչ միայն զի ար.
դաւանդս գործէ զմերձակայ վայրս, այլև սակս ա.
ռատութեն ձկանց նր և նաւարկութեց և մեքսից, զոր
տեսակ տեսակս։

Իլֆինա։ Կիմ լաւ ևս էլֆինա։ Ի գետ մեծ, ըստ
նաւելն փոքրիկ նաւակօք։

Հարբէ։ Որ հոսեալ ի մակոնէպուրկայ, և անցեալ
ընդ հարաւային մասն աղբիւրն գետի՝ յինքն ընդ.
դրկի։

քեզմ փորբիկ վտակս և ապա մտանէ ի վերուին, և անտի ի պրէմա, և հուսկ յետոյ առ պրէմաիւ ի ծովն հիւսիսային :

Երկիր նր ըս քնական հանդամանաց զնջին է. զի առ հիպա և ալլեր դետուկք արդաւանդ է, ուր լինին ցորեան, գարի, մորացորեան, և այլ արմտիք, այլև վուշ, կանեփ և ծխախոտ : Իսկ յայլ կողմանս ուրիք անջուր է. ուրեք աւազուտ, ուրեք փշալից և մացառախիտ. և ուրեք ըշխրին և աղտոտուտ. բայց յոտեքսն տեղիքն են ի միջին կողմն դետն. ուր են և արքունի հանապարհքն : Ունի և ուռաստուն, որ երեվարս, արջառս, և խոշունս. այլ խոշունք նորա չեն այնչափ ինչ լաւ. և սարն նոյ յոտի խոշոր և երկայն : Դարմանին անդ և բեհեզիկս մեղրայց. ուստի ունի մեղր, և մում բազմ. այլև ինքնաբուղխ աղբիւրս աղի ջրոյ, յորմէ գործեն աղ : Ունի և զնջին դարձեալս յորս գործեն ազգի ազգի կտաւս ի վշոյ ի բամբակէ, և չուխս, առնուսուտս, և գլխարկս երկրագործոց, և այլ ոչխարաց աստառիցն. ապխտակացուցանեն զմսի, մաքրեն զչաքար. են :

Աշխ գաւառ կիմ իշխանուհի է ըս արտաքս կայսերին, արական առն պրոնձվայիկ յունկպարկայ. որ է նա ինքն Թէքրն մեծին բրիտանիոյ կիմ անգղիոյ. ուստի առակս այսր իշխանուհի առնի տեղի ի կայսերական ժողովս ըս իշխանս գերմանիոյ. առ և ի յընչանեկն տարին ասաքսնիոյ : Իսկ վերստաւուհի նր է, Դուստր պրանձվայիկ, և լանդգրաֆիոյ, ազգի գանխապէ սբեռգան հռովիական կայսերոյ. և իշխան կայսրնկիր : Իսկ գլխաւոր տեղիք այսր գաւառ են հետագայքդ :

Լանդգրաֆ, կիմ Լինկսուէ : Գլխաւոր քաղ համարիկն գետին առ իլմենաս կիմ էլմենաս. գետով պատապատ ամռան և բաբերին : Հոլատատ նր է իբրև կէս մղոն. ունի տուն իբր 1300. և բնակիչս 8 կամ 9000. և 4 ժողովրդական եկեղեցիս լուսաբերական. և 3 անկեանց. յորոց գլխաւորն է անկեանոյն Հոգւոյն սըն. և ճեմարան մի գիտուն, և այլ երկու մեծամեծ դպրոց. և գլեակ մի գեղեցիկ, կիմ պարանք իվը մեծի հրապարակի քաղքին, նորոգեալ ի 1763 ի թագուհի Ժառանգակալ իշխանին տանն պրանձվայիկայ : Յառաջին Ժամս մինչդեռ յուղարկաւորեն էր քաղս, կին ի նմ և վեհատաւք կրօնաւորք. յորս երեսելի էր մեհատանն սբեն մնքսկէլ հրեշտակապետին՝ որ էր բեհեզիկեան վկանձանց, մեծ և հոյակապ և փաթեթամբ որոյ վերնձանք բովանդակ

գակ էին ՚ի վաղնջական աղնուական առհմէ. որք ՚ի 1532 ուրացեալ զուղղափառ հաւատս, դարձան յայրանդն լուտերական. և ՚ի 1655 քրիստիանոս լուդովիկոս դուքսն Հաւանուեցեալ մեծամեծաց խոհեմ նախայ զնիւատանն զայն, և հիմնեաց ՚ինքն ձնմարան աղնուականաց. և առ նովաւ դարոյ երեսելի. և փակ աթոռային կացոյց անգ տնտես մի կառավար պատուական, որ և բնակի ՚ի մենաստանի անդ. և ՚ի քղզի աթոռն այնր վանուայ էր նախապատիւ ՚ի մէջ իշխանաց այսր ՚ի ձեռն, վէր և այս կառավար գաւառական՝ նախագահ գաւղի ՚ի գաւառական ժողովս. և ունի այսպիսի վերտառուած. Ընտիրն այ կառավար գաւառական. և իշխան փանն սէյն Դեպտէլ ՚ի լանկպոռի ՚Այնմիջոց այլ մենաստանք կարգեցան յայլևայլ պետս, ՚ի մենաստանն կրտսեր եղբարց՝ արարաւ զինարան քղքին,

Եկեղեցին պրեմոնստրացոց՝ համբարանոց աղի։

Բնակիչք քղքին ՚ի չորս կարգս կի գասս բաժանին. Ին. յառաջին կարգի են աղնուականք կի պատրիկք որք և արտաքոյ քղքին ունին զիրաւունս ազնուականուե. և կարի նախանձայոյզ են առնել զամուսնուիլն ընդ հաւասարս իւրեանց. և դրեթէ ամենքին ունին կալուածս աղնուականուեն. յերկրդ կարգի են նք՝ որք գործեն զդարբնոցս. ՚ի երրդ կարգի՝ են վաճառականք և դլխաւոր գործակալք, զորս կոչեն գակէզպրեսէր. իսկ ՚ի չորրորդ կարգի են արհեստաւորք և վաճառականք և գործակալք՝ որք են արտաքոյ երդ կարգին։ Իսկ գործավարք աղի և նաւասկայ, և բանտնակիրք՝ արտաքոյ են ՚ի չորից կարգաց անտի. զներակայս քղքին բաղկացուցանեն կիսով չափ պատրիկք, կիսով չափ որք ուսումնականք։ Աւ սովին քղքաւ են եօթն ալբիւրք յորդաբուղխք ապի ջրոյ. յորմէ գործեն աղ բիմ և պատճառական. զոր ՚ի 1735 քննեալ բնաղնին փիլիսոփայիչ լուննպուրկայ՝ դարին զի բազմք գերազանցէր քան զաղս հայլենի, մանաւանդ պուրկայ, ալլենսորքայ, և փրանգենհաուսենայ, և պերկայ. զի այս առաւել սպիտակ է և առաւել կարծր գԺռնարալոյծ և ազդու։ Գտանի անդ ՚ի մերձակայ լերին և քար բեմ՝ ՚ի պետս կրոյ։ Աւ այս քղքս հին էր զի գտանի յիշատակել յամին 795. Նախնի բնակիչք նր երևի թէ էին վենետացիք. զի մինչև ցայսօր թաղ մի նր կոչի Գետօղ վենետացուց։

Ո-ելդեն, կամ Ո-ելդեն։ Փաղաք փոքր՝ այլ ամուր և բարեշէն առ հլմենաս գետով, որ յերկուս առնչ

քաժանիէ չորսապատէ ղէքղէն · ուր յինքն ընկալեալ
11 վտակս շաբաթակի, և առնու զանուանդ էլմինաւ,
որ Թոմի Թէ եւանէ ի Թոմոյ վտակէն ի ներ խառ-
նելոյց ։ Սայ գետ ի նախնումն՝ ասոի մինչև ցբե-
բանս եր եր նաւարկելի , ըստ որ նաւարկէին անդ
ղեացիք , ոմն յոսլանէ և նէհնգիատներ որ երև ի մին-
ջ յոյսոր · և ի դէմաւոր եկեղեցւոջ ՔՂքին է փոք-
րիկ նաւակ պղնձի ոսկեզօծ ոսկէ ի պարգև յանդ-
ղեացւոց , ի յիշատակ նաւարկուէ իւրմանց ըստ դեռն
ըստ այն ։ Ունի 329 գերդաստանս · 4 եկեղեցիս · 2 ան
կեանոյս , և այլ չինուածս հնութեանց ։ Շրջակայ վէ
հատ ներ բերէ վուշ պատուական և առատ · յորմէ ի
մերձակայ գեօղս գործեն բազմ վշեղէն կտաւս ։
Ձեւէ կիմ Ձեւէ · Քղքէ ամուր և գեղեցիկ առ ալ
լեր գետով · ունի 564 տունս հանգերձ Ֆիրիշէնվայ
ան արուարձանաւն որ միացուցէ ընդ քղքին ·
իսկ եՒՀ տացին և այլ արուարձանեսքդ և տունք
ապարիզաց և այլ չինուածք որք են արտաքոյ գլխաւոր
քղքին , Թիւ տանց ներ հատանէ ց 1400 ։ Եւ է ա
ջմոտ գլխաւոր տաճարն առ որ լինի բազում՝ համարէն
կալուածոց կայսերականաց տանն պրունշվայկայ
և լուսնպուրկայ · ունի և գեղեակ արտաքոյ ընդ
ամէն հոգևոյս պատնեշաւ և խրամաքդ որ և է քնակա
տան իշխանին շինէլ ի 1485 ՝ի յինէրլիկոսէ գքսէն · և
երիս կամ չորս եկեղեցիս , և անկէլանոցս , և այլ
չինուածս հնութեանց · այլև պարտէզս գեղեցիկս ։
Հասպարի · Քղքէ փոքր առ Ալեվ վտակաւ որ հո
սի ընդ մէջ քղքին · և յինքն ընկալեալ զԷնկելպէ ձո
րակ՝ խառնի յԷլպա գետն մեծ ։ Ունի 472 տունս ·
և քանի մի եկեղեցիս և անկէլանոցս , և զանազան
գործարանս , յորս ոսկեհատացուածոյն մամ , մաղ
րեն զամբար , և գործեն զինքն աստեղէն արհես
տակերտս ։ Դիմդ քղքէն կարի յարևմտեան է վա
ճառականութէ և նաւարկութ · վ՚որ զի նաւք մտանեն
Էլպա գետ ընդ ծով մի , և Էլպա գետոյն անցանեն
ի ծոյն գործէլ սեՒվ վտակին որ է ընդ մէջ քղքին ։
Տաննէվերի ։ Քաղաք փոքր ի վերոյ բերդոյ առ եզեր
գետով , որ ունի 159 տունս · և գրեակ հին , որ
օրհնօրէն գնայ յեղջերուն ։ Ան գրամբ հրապարակի
գրեակին է աշտարակ մեծ և հին · յորում են 4 կա
մարայարկ սեղիք ի վերայ միմեանց , որք են գան
գան բանոք · ուր ըստ հասարակաց աւանդութէ են
բիկոս կոմսն Էվերնոյ ի 1223 բանտարկեաց ըզ
վալեմարոս ըստ Թէր գտնէաց ։ Բայց բէրք սասն՝

Լեթէ այս եղև ի գանձանակէին, որ է ի կոմսուհինն
Ջերբինայ:

Լիւս: Քաղաքք փորը և անդուք առ եկեալ գեռամ ի
Ջախճախուտա վայրի. յայն տակս յոլովք ի տանց նոր
Հինեալ կան ի վէր ցցեց բարձր ի գետնոյ. ունի և
դղեակ հին:

Պլէֆէտ. Հիւսիսէ. Վաստր. Պուրկոզիճ. Իւնէյ.
Վալուզոփ: են փորքիկ քաղաք ի սմին իշխանուհ:

Ալեսպէնհայէն:

Ի գետ՝ խա" փրինչիսիաճօ ասացօ՝ ի մէջ գալէն-
պէրկայ, վօշինկիսիդէլայ, պլանգենպէրկայ,
և այլ քեզէլոյ. որոյ մասն ինչ մնիկասի է ի նմէ.
որ և է ըմ գալէնպէրկայ, վօշինկիսիդէլայ, և
հիլահայմայ: Ունի ծ քաղս. և 3 աւանս. քնակիչք
նր լատերական են: Գլխաւոր գետք նր են Լայնէ,
Ռուհր, և Օֆէր: Իսկ երկիրն լեռնային է յոյժ. և
Թէպէտ ուրեք ուրեք ունի և անգաստանս, բայց
բերք նց սակաւ են առ համեմատութ գնակաց նր,
մեղ ցորեան և այլ արմտիք. վասն որոյ ունի այ-
լուստ կերուցանել զայկասուն նց: Իսմին գաւառ
անկանի մասն ինչ հռչակաւոր Էրկինան անտառի,
զոր՝ Սիլվա էրկինիա կոչեն. ըստ գերմ՝ Տէռ Հարց.
Հարուստ գինի հանգոյ. ոլոր են նշոդր, ծծումբ,
կապար, երկաթ, պղինձ, արծաթ, այլև տակաւ
քիչ ոսկի. և քարահանք մարմարիոնի, և այլ տե-
սակ քարանց, յորոց գործեն կիր, և գաճ, յորոց
վր տներն գնչէն իշխանք ըստ գետաց և վիճակաց. ըս
որս անցանեն այն անտառակից էրկինք. բայց եր-
եելի մասն նց անկանի ըստ ուղիւ կայսրընտրական
տանն, և իշխանացն պրունչվայկայ լունէպուրկայ.

այլև տորին գետ:

Ասյս գետ ի սման գաւառն պրունչվայկայ. և երկ-
մասնաւոր իշխանուհի, յորմէ տիրեցաց նմ ենրիկոս՝
մականուանեալ Աքսընչէլի, որդի մեծին ալպերտոսի
գաքսին ի տանէն պրունչվայկայ. որ և երկու սկիզբն
տանն կրունպենհագենայ. այլ ի 1596 ի սպասիլ սերն
գայ նր այլոք յաջորդեցին ի տանէն պրունչվայկայ.
որք ունին տեղիս կայսերական ժողովս ըստ այլ իշխանա
պրուեցիք գերմանիոյ. զոր և ի ժողով չկարենային
տարին տալ տանտնոյ. իսկ գլխաւոր տեղիք նր են հե-
տագայքդ:

Ալնպէկ. ի հն" Էմպէկ: Գլխաւոր քաղ այսր գետ
կա-

կառուցեալ առ Իլբ գետով, որոյ առաջք մի հոսի
ըստ քաղքն. և միւս ևս պատառ զնովաւ. և ապա առ-
փորիկ անկեալնոցիկ աղբատաց անդրէն միանան.
և ոչինչ հեռի՛ ի քաղքէ անտի մնանեն ի լայնի գետին:
Եւ ի քաղք ամենը շրջապատեալ պարսպիւք, և ամ-
րացուցեալ աշտարակօք, և հոդակոյտ ամբարտակօք
և կրկնապատիկ խրամաւք։ Ունի 754 տունս. 77 հա-
ստարակաց չինուածս, որք չեն հարկատու. 814 չոր-
սաթանս ցորենոյ, ախտուս, և այլ սոցին նման չին-
ուածս. 3 ժողովրդական եկեղեցիս. յորս երեսիլի ի
կանոնիկատական եկեղեցին սիրն ազգքանդրի. յո-
րում են և այժմ 9 կանոնիկոք՝ այլ լուսաւորականք.
4 անկեանոցս. և գործարանս զնդի արուեստից։
Այս քաղք՛ի նախնումն ունէր իշխանուհի հայոյանել
ոսկի արծաթի և զղնձի դրամս. բայց այժմ բնա-
ձիկք են՝ յորմէ հետէ ոչ հատանէ դրամս, տեսեալ
եմք սակաւս շահի անտի. ՛ի 1540 թուականի քա-
ղաքն հրոյ ճարակ եղև, զոր մի ոմն յանօրինաց էարկ
՛ի բակ տեղւոյ քաղքին. ապա գարձեալ կրկին անգամ
այրեցաւ կիսով չափ, այլ միւս անգրէն չինեցաւ։
Օպերտե՛ն։ Ի քաղաք փոքր ոչինչ կարի բացագոյն
քան զրկնիայ անտառէ առ սեգի դետով. բաժանի ՛ի
հին, և ՛ի նոր քաղք. և ունի տունս երկու. 582, և
դղեակ հին, ուր ՛ի նախնումն նստան տէրք ՛ի գքսից
՛ի տանէն պրունզվիկեան. լուռ պուրկայ. իսկ այժմ
ի տեղւոջ դլխաւոր տանէն տորին գաւառի. 3 ժո-
ղովրդական եկեղեցիք են ՛ի նմ. և գալոց մի
մեծ. յամին 1545 գրեթէ ողջոյն քաղն հրկեզ եղև։
Հէրպորէ՛. ՛ի հն՛՛ Հերշոպերի, կամ Հերբեռդէրն։
Աւան մեծ առ Սայդէր գետով, ուր գտանին պա-
տուհական գործարանք սղնձի և երկաթի գործեաց,
զորս բարձեալ տանին ցհեռաւոր տեղիս. են անդ և
բանտեղծի ոստայնանկաց որք գործեն բնտ վչէզն
կամաս պատառականս։
Շարֆբէրգ՛ի հն՛՛ Աւտրֆբէրգ, կամ Շարֆբէրգ։ Ի դղեակ
բարձրաձեալ Թանձրապարիսպ, վիմատաշ, բայց ան-
յարկ. առ երկինան անտառաւ՛ի վէր բարձր լերին
՛ի գլուխ ժայռի, որ 80 տանջասփ բարձրանայ ՛ի մա-
կերեսուէթ լերինն, առ որ չէ մարթ այլով ճանա-
պարհաւ մատչել, բայց միայն ըստ աստիճանս հաստեալս
՛ի ժայռի անդ. ունի ջրհոր խորին ուր ՛ի ձեռն ա-
նրևոյ հանեն ՛ի վեր ղջուբ. և՛ի տորին կողմն ներ չինեալ
կան փոքրիկ տունք որմնակից դղեկին։ Յոքանչ-
ցինել էք հրաձինուք և սլահպանել ՛ի զօրաց. այլ

Ի 1761 յետ Ը աւուրս 10 հրաշէն ըմբոջք քաղիք, էոյ գաղղիացւոց տիրեցին նմ, և հրձիգ արարին. և այնուհետև լքեալ կայ ամայի և կիսաւերակ։ Ոչ կարի ինչ հեռի աստ ի հիւսիսակողմն յայլում լերին է հռչակաւոր փապարն չարչ ֆելասյոր լայծաղնեղ է ի 5 մեծամեծ քարանձաւս հաղորգակից մի մեանց. առաջինն Ը յոյժ և լուսաւոր, ուր նեղոյլ ծերպ մի ի գագաթան, իսկ այլք մ ի մեհենին։

Էլուինկէօֆէ։ Քաղք փոքր յերկինեան անտառն. որ ունի իբրև 330 գերդաստան, ուր ի 1733 հուր անկեալ, այրեաց զդղեակ նր հիմ չորկայ չինուած ծովք, Ը որս և զիսորհրդարան քաղքին. և այլս 184 տունս քաղացւոց, հիմ այլովք չինուածովք նց։ Այլ զկնի սակաւուց՝ այս ամ չինուածք անդրէն չինեցան։

Գլասսենալ։ Քաղք անտարիակ յերկինեան անտառն. և աջոռ հայրապետի դպրաց բովանդ. ունի տունս իբրև 800. և բնակիչս 8000. այլ տունք նց ցանցառ են և փողոցք լայնարձակ. յոյն սակս և գերք քաղաքին Ըարձակ է. առ որով են բովք արծաթոյ. յորոց երկուքն ոչք կոչին բովք օրօթեայ, և կայ բոլնինայ լաւագոյն են, զի յաւագնոյն՝ յամոյ անցաւ 1769 մինչև ց 1760, եղ 2,787,893 $\frac{1}{3}$ րիւստալէր. որ առնէ իբրև 931000 վէնէտկ՝ ոսկի։ Իակ երկրորդն՝ յամոյ 1703 մինչև ց 1760, եղ 1,337,700 րիւստալէր. ցոր 446,700 ոսկի։

Կրասնոյնհալն։ Ի լեռան, յորում՝ ի հնումն գոյր բերդ համանուն, յորմէ և Ըեռն կապաւ զանուն. այլ այժմ աւերեալք նր հետք երևին։

Ըելէրճէնտ։ Քաղք անպարիսպ առ գլաւուսմալքաք գաքաւ. և աջոռ հայրապետի դպրաց բովանդ, այլև փողերանոցի. ուր ի օրինակի լեփցկայի հատանեն ամի ամի 250000 կամ 300000 դալլէտ. որ առնէ իբրև 83500 կամ 100000 վէնէտկ՝ ոսկի։ Լինի տունս 557. ի 1737, և 53 բեմարնասս կրեաց ի հրկիզուէ։

Կաալէնպէրկ։

Ա յս խիտանուէթ կամ Ըեռ ի ձեռն վօլգինպիդէլ Ըեռին ընհատեր բաժանի յերկու մասունս, ի հիւսիս և ի հարաւ։ Հիւսիսայինն ընդարձակեալ ի լուսնպուրկայ, յեղջսուէն հիւսէհմայայ, ի վոլգինպիդէլայ, ի լիբբեայ, ի չավենպուրկայ, ի հայեայ,

Ռայ, և 'ի մինոէննայ։ Իսկ հարաւային մասն ձգի 'ի մէջ վոլքիննակիդէլայ, կրուպէնհակենայ, այրիքէլ ռեայ, և ստորին հասնի։ Ունի քաղաքս 19. յորոց չորք յիշ կօդդինկա, հաննովէր, նօրտհայմ, և համպէլն անուանին մեծագոյն։ իսկ այլք փոքրագոյն. և ասանս 17։ Գիշասւոր գետք նիր են վէսէր որ հոսի զարևմտեան կողմամբ նիր. և Լայնէ, որ եկանէ յայրիքէլսիա ձեւոէ, և յինքն ընկալէ զայլսև վտակս փոքունս 'ի սմին ձեւի և յեռասւեն հիլտեհայմայ՝ ընարձակի մինչև լինել նաւարկելի. ապա 'ի լուռնէ պուրկ ձեւի առ պօդմէր քիղքաս միացեալ ընդ այլեր գետոյն՝ 'ի վերուէն ձեւի մտանէ 'ի վեսեր գետն։ Իսկ երկիր նիր լեռնալին է, և լերինք նիր քարուտ, նայնպես և գաշտայինքն ըս մեծի մասին ընդային և ապառաղուտ, ուստի և անյարմար 'ի մշակուն. սակայն ուրեք ուրեք դոռանի և հող կաւախառն, որք բաղմաբերիսիաս մշակուն բնակչացն՝ բերուն պէսպէս արմտիս և պտուղս, բայց սակաւ. իսկ փայտ բոլմ ունի, զի մեծամեծ անառաւք գոռանին 'ի նմ. ոմն և անասունս, որ երկիրս, արջառս, և ոչխարս, և մեղր խուղ. գոռանի անդ և ածուս հանքային, և քար 'ի պէտս կրոյ. և աղբիւրք ազի ջուրց. ևն։ Իսկ գետասւոր վաճառք նիր են զնչէն ձեռակերտք որ պէսպէս վրէղէն կաւաք պատրաստականք. և բեհեզի Ընդ ազնիւ, որ բերէ զինամուն հնդկայնոց. ասպանի, այն է թիլրէ նորբանիւթ 'ի վրոյ և 'ի բամբակէ. չուխա ընտիր, և այլ ասորեղէն գործածք, զոր գործեն 'ի կօդդինկայ 'ի լաւագոյն ասորէից սպանիոյ, որք չեն ինչ ընչհատ 'ի չուխայից անդղիացւոց, և հոլանտացւոց։ 'ի հաննովէր են երկու պատրաստական գործք բանք. յորս գործեն ոսկի և արծաթի ժապաւէնս, և մետաքսեայ կերպասս, և սուննասանս, ևն։ Են անդ և գործարանք զինչն երկաթի և պղնձի արհեստակերտաց, ոմն և վառօդոյ. ևն։

Ասյս ձեւ է ոմանց ինչ պրունզվայկայ, որ յառաջին Ժամս բաժանեալ էր 'ի զինչն կոմսիս՝ և 'ի կայսերածս մենատուանաց՝ որք յետոյ խափանեցան. իսկ կօդդինկա քիղքն հանդերձ չրջակայ ձեւոաս իւրով էր մասնաւոր իշխանուն կամ փրինչիպաթօ, կոչեցեալ Իշխանաց Էդդինկայ, կամ Իշխանաւն յայսոյս անուամբ. ըս գերմ՝՝ Օպէրհաւպ։ Էր զի է 'ի հարաւային կողմն Էրշենեան անտառաց։ Ասլ յամայ անտի 1495 միացուցաւ ըս գաւէնպերկայ, ըս որուն իշխանի՝ որ է 'ի ոտանէ պրունզվայկայ լունէպուրկայ. որ և

է՝ ի կարգէ իչխանացն Հրուճ գերմանիոյ. և ունի տեղի՝ ի կայսերական ժողովս. ոչ և՝ ի չքնաղ եկեղեցին սորին սաքսանիոյ։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նորա են.

Հետագայքդ ։

Կոտրինա. ըստ գերմ՝ Կէտրինկէ։ Ի տասնին՝ ի մէջ ջրից մեծագոյն քղքաց այսր Ճւռի, կառուցեալ՝ ի զոհարձակի յարգասանդ. և՝ ի մեծ հովտի առ ջրանցիւք կի գետով՝ որ կոչի Ներ լայնէ. որ՝ ի քուն լայնից գետոյն ձգի մինչև ցայս քղքս երկու 100 ձողաչափ տարածութիւ։ Շրջապատ քղքին է երկու 697 ձող. ուր նի տունս երկու 1000. յորոց յոլովք նոր են և գեղեցկաչէն. վն ղի գնի հիմնելոյ՝ ի նմ համալսարան նի, վասնզլացաւ յոյժ մինչև լինել մի՝ ի գեղեցիկ և՝ ի բարեշէն քղքացն սորին սաքսանիոյ. փողոցք երկուց կողմանց ըստ որս հետիոտաց շրջին՝ սալայատակ են, (զոր և գաղղիացիք իսկ փարիզու գովեցին, որք գնին ամին 1757 ՝ի խոռվուեան սպրգմաց անգ գտան.) և՝ ի ձմերայն ըստ գիշերն ողջոյն լուսաւորին՝ ի ձեռն լապտերաց։ Թիւք բնակչաց նի է երկու 8000. որք լուսերևայան են և կալվինական։ գտանին անդ և ուղղափառք ոմանք. որք յատանձին տան կատարեն զաշխարհական պաշտամունս։ Հինդ ժլիգպոնական եկեղեցիք են ի նմ. որոց գլխաւորն է եկեղեցին սքնի յովհաննու. և յորագոյն մինչդեռ յողղափառաց էր քղքն՝ էին ի նմ և մենաստանք կրօնաւորաց. զորս յետոյ ի տիրել անդ լուսերևայան ազանդին, յայլևայլ պէտս կարգեցին. որ զմենաստանն փրանչիսկանաց առաքին զնաւրան. զմեծաշէն մենաստանն կրօնաւորաց սքնի պօղոսի՝ հաստատարան, որ է մի՝ ի գլխաւոր համալսարանաց լուսերևայանաց դերմանացոց՝ մենդ Թէ և գերագոյն քան զամ. կոտցեր Համալսարան դերորգեան օգոստոս. իբր ղի հիմնեցաւ յեկեր դերորգեայ արքայէ՝ ի 1734. ունի եկեղեցի մեծ հոյակապ և գեղեցիկ. և գրատուն երևելի, ուր է մի յատկին կարգի նշանաւոր գրատանց եւրոպիոյ. ըստ բազումք և ըստ սպառոմ կանուն գրեանց նե՝ որք օրըստօրէ և ևս բազմանան, և ըստ բարեկարգ շարայարութիւն գրեանց։ Եւ այս համալսարան ունի և գիտանոց աստղաբաշխուե. և սպարեզ գնդի բուսոց՝ ի պէտս դեղորէից. և բարեկարգ հանդիսարան անդամանշնութիւն։ Են՝ ի քղքի սոս և անկեալանոք մեծամեծք. և գործարանք գնդի արհեստից. և այլ հնգակաց տեղիք ։

Սա քաղաք հին է. ի գտանի յիշատակ նորա՝ ի դրս.

պրեաձայն ինչ մեծին յոտանէն կայսեր յամին 950. քսոյ ըէ այն Ձախ ասկաւրին գետ էր. և Թոռի Թէ 'ի չէդ յոտան կայսերէ զառաջինն անուանեցաւ քարաքք 'ի վէրջին Ձախ կենաց նորա երրև 'ի մէջն ժէ դարուն, և միշտ եկաց. ինաց ըէ աբտուբ դքսից պրունձվայկայ լուսէպուրկայ. Թէպէտ և առ Ձախ մի միայնաւ ընդ այլոց գաշնակից վաճառատեղեաց դերմանիոյ. որ և բազմ ազատունս կրեաց. և բազմ անգամ էանց 'ի ձեռս գայլիացւոց. որք 'ի 1762 քանզի ըմաան ինչ չըկնաւան հոգևկոյս պատնէշս նը, անգրկեն գարձուցին ան իւրեաւ.

Հանովէր, կամ Հաննօվեր. և Հաննօվէր. 'ի հն'' Հօծ վեր. զոր ըէ պիւնկայ լաւ ևս էր կոչել Հին գաղափ հաննօվէրայ. Ի գլխաւոր քաղ սորին կայսրընտրող Թէ, որ առ Ձախ մի հղև աԹոռ կայսրընտրի նը. և երկրորդ 'ի մէջ չորից մեծագոյն քաղացն գալէն պերկայ. և աԹոռ գիւանաց դիւանաց կամ առեներ կայսրընտրական առն պրունձվայկայ լուսէպուրկայ, կառավարեալ մեծագոյն մասամբ յարևելեան կողմն էայնէ գետոյն, որ 'ի մէջ նոր և հին քաղքին բաժանին յերկու առաջ, և գործեալ անդ կղզի, դարձեալ միանան 'ի մի դետ մեծ: Եւ է սա քաղ ամենր, բաժանեալ 'ի հին և 'ի նոր. ունի գղեակ ամրակառոյց. և առնէս իբրև 1100, յորոց յոլովք գեղեցիկ են, և բնակիչք իբրև 18000. և 3 ժողովք դաւաԹական եկեղեցիս. նոյնպէս և 3 անկեալ նոցս. և 2 երևելի գպրոցս, և գրատուն պատուական և մեծ, յորում մեծ մասն գրանց հին են և սակաւագիւտ: 'ի գղեկի անգ է մատուռն հոյակապ յորում է տապանն կայսրընտրից. և առ նովաւ պահեալ կայ գանձ բազմ պատուական նշխարաց, և ոսկի, և արծաԹի և ակունք պատուականք, զոր ժողովեաց դուքսն ենրիկոս լէոն 'ի ձեռնհասութեան Թէ իւրում 'ի 1171 ըէ ասիս: Ա՛յն գանձք յառաջագոյն պահեալ կային 'ի պրունձվայկ յեկեղեցւոջ սրբոյն վլասայ. և յորժամ էանց քաղքն այն ըէ իշխանութեաւ դքսին յովհաննու փիդերիկոսի, ասաւ փոխադրեցան: Ըէ յայտ Թէ երբ և յումէ չինեցաւ քաղքս. զի չէք ինչ յիշատակ գնմէ յէջ ձ գձա դարն. վայ Թոռի' Թէ չէ կարէ վաղնջական. որ և ընդ բազմ պրուձ էանց, և առ Ձախ մի միայնաւ ըէ այլոց գաշնակից վաճառատեղեաց, կամ բաժանեալ քաղացն գերմանիոյ: 'ի 1725 'ի քաղքն ասաւ հաստատեցաւ օձխա խասլաղութէ 'ի մէջ Թագրացն գաղղիոյ, ընդ

ղեայ, և բրուտիով. ըստ որ ի 1726 միաբանեցան և հրամատեցին: Հանդէպ հին հանիւվէրայ յարևմտեան կողմն լայնէ գետոյն է նորն հանիւվէր. որ ունի իւր սեփական առեան գատաստանի, և առեներակալս. վայ և է մանաւանդ քրդ գնդն՝ի հնոյն. որ Թէսլեա փոքր է՝ զի ունի տունս իբրև 376 հեռի, այլ գեղեկի և բազմամարդ. ուր գտանին և ուղղափառք բազք, որք ունին հրատարակական եկեղեցի. ոչ և հրեայք ունին անդ հրատարակական ինակսիա: Էր անգ և արքունի գրատուն հայակազ լի գատուճառ կան և սահատագիտ գրեանք:

Ղօրփայ: Էր երդ քղք՝ի մէջ ջրից մեծագոյն քաղաքացն գալէնպերկայ. կառուցեալ առ Հառմ վտակաւ, որ յայսմ վայրի բաժանի յերկուս առաջս, որք ապա գնան խառնին՝ի լայնէ գետն: Ունի տունս իբրև 500. և մի ժողովրդապետական եկեղեցի. և գպրոց մի մեծ լատին լեզուի: Ի նախնումն էր՝ի քղքի սուտ սբբայանիստ մենաստան երևելի բենեդիկտեան միաձանց, հիմնեալ՝ի 1051 ՝ի յոյժ ազնուական քաղաքէն պավարիոյ, որ՝ի քղքի սուտ ծննաւ. այլ՝ի 1570 գնդի ձարահեղոյ լուտերական աղանդոյն՝ բարձան անտի կրօնաւորքն, և մենաստանն տուաւ՝ի վարձու՝ի պետս այլեայլ իրաց:

Համլէն. յառաջն Գասէլն հաղէն, կիսմ Մ իկլէն հաղէն. Էր չորրորդ՝ի մէջ ջրից մեծագոյն քղքացն գալէնպէրկայ, և բերդ հզօր առ վերոյ գետով, յոր առ սովին քղքաւ խառնի համլէն գետ, յորմէ և քղքն առնու զանուն: Ունի տունս իբրև 600. բաց՝ի բնակարանաց անտի մեծամեծաց և գղերց, որք են իբրև 50. և երկու ժողովրդապետական եկեղեցիս: Բնակիչք նր լուտերական են և կալվինական. բայց կալվինականքն ըստ մեծի մասին են գաղղիացիք առ. բուգրենք՝ի գալղիոյ. որոց եկեալ առ՝ մուծին՝ի նմ զնէն արհեստս: Գտանին ոմք և սահատ ոմանք ուղղափառք, որք յառանձին տան կուտարեն զպաշտամունս իւրեանց: Ա՛յս քղք զսկիզբն իւր ունի՝ի կանոնիկոսական եկեղեցւոյ իւրոյ՝ որ կայ ինոյ մինչև ցայսօր, և է ժողովրդապետական եկեղեցի լուտերականաց, յառաջն էր ըստ իշխանութ աբբային Ֆուլդայ. որ՝ի 1259 վաճառեաց զնա եպսկոպոսին մինչև՝ի նոսա. բայց քղքացիքն ընդդէմ կացին. և Թէպէտ եպսկոպոսն բազմ անգամ գումն գործեալ բանեցաւ զնոսա տիրել նմ, այլ ոչ կարաց. ապա ետուց ըստ իշխանութ Ֆրիդրիխ պրանդենբվայկայ. և Թէպէտ յետ այնորիկ

քաղաքացիք անցին ընդ քաղքն, և բնակիչք տիրեցին նմա, այլ հուսկ յետոյ անդրէն դարձուցաւ ի տուն սրուեղվայկայ։

Մինչեն, կամ Մոնպէն, յառաջագոյն կեփինպէն։ Ես քաղաք ի հովտի առ ինքեան գետով, որ մտանի ի քաղաքն միանայ քնդ վերա գետոյն։ և այնուհետեւ սկսանի կոչել վեբեր։ Ունի իբրև 607 գերդաստանս։ և 2 ժողովրդապետական եկեղեցիս։ և պատճառք ինչ գործարանս ընդէն արհեստից։ Եւ ես սա մի ի բազմավաճառ քաղաքացն գալէնոսերկայ։ որ և ի վաղուց հետէ ունի զայս արտօնուն, զի ամ վաճառք տիք հասանեն անդր ընդ ջուր, հանգիցեն անդ ի ցամաք, և ապա անդրէն բարձցին ի նաւս։ և ընդ ինքեանս գետն չէ օրէն այլոց՝ բաց ի բնակչաց սորին քաղքի նաւակօք տանիլ ուրուք վաճառս։ զի յամ գչքի և յուրբաթու եւանէ ապա նաւակ մի, և ընդ ինքեանս գետն գնայ ի գասսէլ, տանելով զվաճառս քաղքին, կամ այլոց ևս։

Տրագենոպոլ, կամ Տրանոքլիպ։ Մօրինէն, ընդ ոմանց՝ Նօրինէն։ Պօննվերդը և Կրօնէ։ են առ վեբեր գետով։ Մինեբը։ Վանդօրօք։ Նայպոպտ։ Հալսեբ Ըրինգ։ են փոքրիկ քաղքք ի գալէնոսերկ գետի։

Ա ՕՐՔԷՆԱՊԻՊԷԼ։

Այս նահանգ կոչի և Իլխանաւէ գոնէպէրպէկեան։ որ է ման գաւառին սրուեղվայկայ։ և յերկու մասունս բաժանի, անջրպետ ի մէջ ունելով զնահանգն Թին հիւսէհայոյ, և զգաւառն հալպերդաստ։ Հիւսիսային մասն՝ ձգի քնդ մէջ լուսնպուրկայ, պրանտէպուրկայ, մակտեպուրկայ, հալպերդաստդայ, և հիւսէհայոյ։ Իսկ հարաւայինն՝ ունի եւս սահմանակից շուրջանակի գերկու վերջին գաւառաց, և զվերնիկեբօթ, գկրուպէնհակէն, ըզդալէնպէրկ, և զաբբայուն կօրվէյայ, և զլիբբէ։ Եւ ունի 10 քաղս։ 8 աւանս կամ գիւղաքաղս։ և 386 գիւղս։ բնակիչք նր լուսերական են և կամվինական։ Գոլատար գետք նր են վեսեր և լոյնէ։ Իսկ երկիրն ի հարաւային կողմանս լեռնային է և անտառալից, ուստի և սակաւ տեղիս ունի ի մշակեբ։ բայց զպակասուն նոյ լուսցանէն անասունք, բուք երկաթոյ, և գործարանք ապակեզինոց, և յախճապակեայ անօթոց, և ազահանք։ Իսկ հիւսիսային մասն առաւել դիւր է, և բերէ ցորեան, և

այլ արմատս, այլև վուշ, կանեփ, և ազգի ազգի պտուղս, ունի և ազահանք այլև մետաքս. զի ՚ի վերջին ՃԿԱ սկսան և անդ գործանել շերամս։ Աշխ իշխանուհի կին գաւառս է ըստ իշխանութեան տանն արտաշիսեանց լուսնկապուրիայ. որ և վն այսր իշխանուհւոյ ունի քոռէ ՚ի կայսերական ժողովս. ոմն և ՚ի չրջանակին տարօրինս սաքսներոյ։ Եւ ՚ի կնիքն նոր են գնդին նշանք ըստ զանազան տեսակաց յորս տիրէ. որ վն լուսնկապուրկայ է առիւծ կապուտակ, և քանի մի արտաճս նշանք։ Վն արքունի վոյկայ՝ երկու ինձ։ Վն էպերդոյնայ՝ առիւծ սպիտակ Թագ ՚ի գլուխ. նոյնպէս և վն այլոց։ Իսկ վերստաւուն նոր է այսչամ միայն Դուքս պրոնիվոյի ՅովՔՒՆԴԻՔԵՒՅ. ի նոյնէ Նեպուրկայ։ Գիշխաւոր տեղիք նոր են հետագայքդ։ Պրունվոյի, կամ Պրունվիւ։ Է գիշխաւոր քաղ համարեն գաւառին. և այժմ ազոռ իշխանի նորա, կառուցեալ առ Օգեր գետով, որ բաժանեալ յերկուս առաջս մտանէ ՚ի քաղն, և անդ գարձեալ բաժանի ՚ի բազմ առուս. որք արտաքոյ քաղքին անդրէն միանան ՚ի մի գետ։ Այս քաղ ըստ տարածումն մեծ է, այլ բնակիչք նոր առ հասարակաւ ընդ ձախակուս նոր ստակս, և չինուածքն հին և անշուք. բայց օր ըստ օրէ զարգարի պէսպէս նոր և գեղեցկաձև չինուածովք։ Ունի 10 եկեղեցիս լուսերական, վր զի բնակիչք նոր ըստ մեծի մասին լուսերական են. յորս երեքն ՚ի մայր եկեղեցին սքին վլասայ եւիսի ՚ի վեր մեծի հրապարակի քաղքին, չինեալ ՚ի 1172 յենրիկոսէ դքսէն, զկնի դարձի նր ՚ի կռապանց եգիպ, ՚ի տեղւոջ եկեղեցւոյն սքոյ առաքելոյն պետրոսի և պօղոսի. որ քանդեալ էր. և հիմնեաց ՚ի նմ ժողով կանոնիկոսաց. և եդ անդ զմնձս մեծագինս, և պատուական նշխարս, զորս ժողովեաց ՚ի կողմանց եգիպ. զոր յետոյ փոխադրեցան ՚ի հանծօվէր, ոմն և ՚ի տաճարս Թրուեվի անդ. հանծօվէրայ նշանակեցաւ։ Անդ Թաղեցաւ և ինքն էնրիկոս դուքսն, և մատիղք երկրորդ կին նր։ Իսկ կալվինականք գերմանացիք և գաղղիացիք ունին, մի միայն եկեղեցի, երկոցունց հերն։ Նոյնպէս և ուղղափառք ունին անդ հրաշալեղ

բսական եկեղեցի։

Իսկ յայլ չինուածս երեսելի են ապարանք իշխանին. ար հասարակ կան բազմապատիկ նորանշանք բնակիչք և արհեստականք. առ որով է և պարտեզ գեղեցիկ։ Երեսելի է և գինարանն մեծ և գեղեցիկ։ որ ՚ի եկեղեցի միանձանց սքոյ պօղոսի։ Ունի և

գարդա-

գալոցս և անկեղանոցս մեծամեծս, և այլ հասա-
րակաց չինուածս։ Այս քաղք հինգ է, վր զի գոտանի
յիշատակեալ յայսմեսուրս լսանինացուց, ուր պատ-
մի՝ Թէ որ եղեալ սվիրեցաոս 'ի սկիզբն ըզ դաւան
հանգերձ քահանայիւք և այլովք կղերկիսօսք էանց
'ի սպաճանիա, և եհաս 'ի պրուճեվայիկ սւանն մեծ-
ուր քարոզեաց, և ղազմա դարձոյց 'ի քն։ Եւ յայս-
մանէ գուշակեն աշխարհագիրք, Թէ զայս քաղք չինեաց
բրուտոն դուքան փեսայ դքսին վիդեգինդոսի։ կամ
գուցէ նոյն ինքն բրուտոն դուքան էնկրիոյ, հայր
վիդեգինդոսի։

Վերջինդիդեւ 'ի հն՝՝ վուլֆերդոդէ. և Գոռելիէր.
ասէ. Եր քաղք ամուր առ օգեր գետով 'ի ցած և
'ի ձախակոյս վայրն. երկրորդ գլխաւոր քաղաք
այսր իշխանութեանն, յորմէ առնու և զանունն։ Ունի
դղեակ ամուր. և 3 դլխաւոր եկեղեցիս, և բազմ
շինուածս գեղեցիկս. յորս երևելի են ապարանք
իշխանին՝ որ յատաջագոյն էր սովորական ակառն։
և մեծ գրատունն իշխանին, որ է մի 'ի գլխաւոր
գրատունսդն գերմանիոյ. և գրիչսն կոչեցեալ գքսա-
կան. և այլ հասարակաց չինուածս։ Ջայս քաղք 'ի
1579 շարժակեաց յուլիոս դուքան. և յետ նորին յու-
լիոս յուլիոս. ապա օգոստոս դուքան հիմնեաց ըզ-
Թագն կոչեցեալ յանուն նր Օգոստոսդատ. զոր 'ի
վերջին Ժամս երից պաշարեցին գաղղիացիք, և բազ
հնաոս գործեցին 'ի նմա։

Հելմշտեդ, կամ Էմշտադ։ Քաղք փոքր այլ գեղեցիկ
և բարեշէն, ունի 3 եկեղեցիս. յորոց գլխաւորն է
եկեղեցին սբն ստեփաննոսի, և համալսարան հռչա-
կաւոր հիմնեալ 'ի գքսէն յուլիոսէ 'ի 1576. վր այնո-
րիկ և յատաջագոյն կոչէր Համալսարան յուլիոսեան։
Այլ 'ի 1745 տուն կայսրընտրական զիւր մասն որու-
Թէ զոր ունէր 'ի վր այսր համալսարանի, շնորհեաց
կարդոսի գքսէն, ուստի այժմ կոչի Հելմսարան յու-
լիոսեան կարդոսեան. որ ունի գրատուն պատուա-
կան. և պարտէզ զնդն բժշկական բուսոց. և հան-
դիսարան անգամանիւնոսէ։ Սկիզբն հիմնարկութեան
այսր քաղաքիս եղև 'ի 789 'ի սբն լուդգերոսէ, որ
հիմնեաց անդ մենաստան վո բենեդիկտեան միան-
ձանց, որ յետոյ յանուն նր կոչեցաւ սբ լուդգե-
րոս. զոր և էարկ ըզ իշխանութիւն աբբայիկ կայսեր-
կան վանացն վերուհնի որ 'ի վէսդֆալիա, վր ան-
ուն մինչև ցայժմ երկոքեին մենաստանքն ևս են ըզ
միով աբբայիճ, որ է մի յեկեղեցական իշխանացն

տրուելէ գերմանիոյ։ Յաւելագրէն և հելլենէսոց քրքէն էր ը իշխանուելը այս մենաստանի։ Ա՛ւ՛ի 1489 աթբայն վերտենի գրքէն ընդ նմին և զմենաստանն հանդերձ այլ ամ կալուածովք նր վաճառեաց դքսին գուելիելմոյ կրոսելոյ ը սովին պայմանաւ, զի նա ինքն դուքսն և յաջորդք նր՝ զծառանգուելը այսր աթբայուէ յիւրմէ առցեն. որ և պահի մինչև

ցայսօր ։

Առ սովին քրքաւ գեանին երկու երիւելի մենաստանք լուսաերականք. յորոց մին կոչի Վանք Յոյն Մարխոս ը գերմ՛՛ Մարիենթալ. իբրև կէս մղոնաւ հեռի՛ի քաղաքն անտի՛ի միջ ղռճարձակի հովտի. հիմնեալ՛ի 1138 յերկրորդ պիդերիխոսէ պապուսականն կամսէ սամմերըշնուբակայ վը ջիսաերսականն միանձանց. որք՛ի 1569 փախեցան յաղանդն լուսաերական. վը այժմ բնակիչք վանացն լուսաերական են։ Երկրորդ վանքն կոչի Վանք Նրին Մարխոս. ը գերմ՛՛ Մարիենհերէ. այլ և Ինսել Լիպէն Ֆրաուենպէրէ, կառուցեալ՛ի վր փոքրիկ լերին՛ի 1181 ՛ի վօլիբրամսէ կոմսէն քմիրխակերկայ. և յաքբայէն վերտենայ վը հաւատաւոր կանանց՛ի կարգէ սրբոյն օգոստինոսի. այլ այժմ բնակիչք նորա լուսաերական են ։

Քէնիլուորթը։ Քղքէ փոքրիկ առ Լոռդեր գետով, սկիզբն կալէ՛ի համանուն վանաց անտի, զոր հիմնեցին բեռնարդոս ը և ը. կոմսք հալտենշլեպենայ՛ի ժա գարուն. գաւալլինն վը հաւատաւոր կանանց՛ի կարգէ սրբն օգոստինոսի. այլ՛ի 1135. յեթարիոս կայսրն ետ զայն բենեդիկտեան միանձանց. որ և ինքն կայսրն անդ թաղեցաւ. յայն սակս և մենաստանն կոչեցաւ Քէնիլուորթը՝ փիլ պարզ Լոռդեր անուանդ։ Բայց յետոյ և այս մենաստան փոխեցաւ յաղանդն լուսաերական, ոչ և այլ բազմ մենաստանք ասորիոն ազգասնոյ, ուստի այժմ բնակիչք նր

լուսաերական են ։

Վանգերհայմ։ Քղքէ փոքրիկ առ Վանգ գետով. ուր հայ կայսերական ազատ մենաստան կանանց մեծ և հռչակաւոր կոչեցեալ Ը՛ անապատիս, և ը ենթակեն փոս. որոյ սկզբնաւորուհին եղև՛ի սրբուհիս Հռուսվեն՛ի 848՛ի լուդովիկոսէ դքսէն ազգասնոյ. ուր պապ նր բրունոն գուքան ենկրիոյ կառուցել էր եկեղեցի. ապա՛ի 856 փոխադրեցաւ յայս քղք առ կանտ գետով. ուր այժմ բնակին 13 աղուհիսկան օ, գիտրդք լուսաերականք. որոց դվնասուցն կոչի աբ

բաս

քաղաքին։ Իսկ այլք՝ կանոնիկոսուհիք։ որքա փա-
ռաւորս զգենուն, այլ զդեստք նոցա չեն միօրինակ,
ոչնին խաչ ոսկի, յորոյ վր են գործիք չարչարանաց
փրկչին։ և ի գլուխ խաչին անդամանդ ակն՝ այն
է՝ հլմաս։ և ի ներքոյ գահոյ մեռելոյ ի պատուա-
կան քարէ։ զոր կրեն կախել երկնագոյն ժապաւէ-
նաւ յաջոյ ուսոյն ի ձախակողմն, որ հասանի մինչև
ցգօտին։

Պաղեղտացիք։

Պաւառ փոքր կոչեցեալ իա՛ փրինչիպաթօ, ըստ ֆռ-
վօլֆենպիդէլայ, մահմէտուրկայ, անհաւատայ,
մանաւանդ չալանդենպուրկայ, և հիլոէսկայմայ։
Տարածութիւն նորա յարևմտից յարևելս ըստ ոմանց 9
մղոն. իսկ ըստ այլոց՝ 7 ևս մղոն. իսկ ի հիւսիսոյ ընդ
հարաւ՝ ըստ ոմանց 7 և ըստ այլոց 5։ Ունի 3 մեծա-
գոյն քաղաքս. և 10 փոքունս. և 103 ուանս, և
դեօղս։ Գվխաւոր գետք նր են Պօփ, կամ Պոպփ.
Իլբ. Ահլբէր. և Վէյբէրս։ Իսկ երկիր նր ըստ մեծի
մասին դիւր է և դաշտային և արտաւանդ. բերէ
ցորեան, և զայլ ամ ամեսակ արմտեաց, և վուշ
պատուական. ունի և արտաս խոտաւէտս, և ա-
նասունս բազմս, մինդ խոյն, յորոց հանէ ասր բազմ.
քայց փայտ սակաւ գտանի անդ և ածուխ հան-
քային այլ սակաւ, այլ և հանք սղնձոյ։ Են։

Ձայ լեհաստանի յատ աջագոյն եր եղեալ հիմնեալ
ի ԹՒ լուդովիկոսէ որդւոյ մեծին կարոլոսի, և ա-
ռաջին եղեալ նր եղև հիլդեգրինոս ոմն ձեռնադրեալ
ի 814։ Ապա ի գաշնագրութեն վեստֆալեայ ի 1648
տոհմաս տանն պրանտենպուրկայ իբրև Ծախան ի-
շխանութի. զոր նա ոչ սակաւ ըստ արձակեաց, անդրէն
միացուցեալ ըստ նմ զկալուածոն, որք ի Ժամս եղեալք
ըստ զնչն պրուսիք գրաւեալ էին. և այլ բազմ չինուեալ
գործոց ի նմ։ Ունի տեղի և քուէ ի կայսերական
ժողովս, և ի չորեանակին ատոյին ազգասնիոյ։ Իսկ
գվխաւոր տեղիք նր են հետագայքդ։

Ձուլէբուրգ։ Գվխաւոր քաղք այսր գաւառի առ
Հուլդով գետով. պարսպապատ, յիջագոյն ուներ և
հոլանդայս պահանջ և իրամ առ նովաս, զոր ի 1752
քանդեցին գրեթէ կիսով չափ և թէթենիս տնկեցին
ի տեղիս յայնոսիկ ի պէտս չեղծմանց։ Ունի տուն
իբրև 1300 հանդերձ ևկեղեցեօք ի ներքս և ար-
տաքս, յորս գտանին և մեծամեծ չինուածք՝ այլ
ան-

անուշք, և առանց կարգի չինելոյ։ Ունի և բազմ եկեղեցիս, յորոց գլխաւորքն են մայր եկեղեցին սրբոյ առաքիանոսի, որ երբեմն եղեալ էր և Թէ ապետ բարձաւ անտի եղեալն, այլ ժողովկանոնիկոսաց ճնայ, յորում են 16 կանանիկոսաւանք, յորոց չորք ուղղափառ են, իսկ այլք լուտերականք։ Ի 1754 ը փիզերիկոս արքայն բրուսացոյ եաս նոյ ոսկի խաչ ուխանկիւնի, յորում ի միոյ կողմանէ գրոշմէ կայ պատկեր սրբոյն առաքիանոսի, իսկ ի միւս կողմանէ արծուանշան Թէքրուէն բրուսացւոց։ Եւ ի 1764 ի յիշատակ խաղաղութեն զոր արարին, Թոյլ եաս նոյ կրել առ կրծովք ի ձախակողմն միւս եաս խաչ ուխանկիւնի սաղնեգործ արծաթագոյն, և շրջապատ նոր ոսկեթել, և Թագ ոսկի ի վր, և ը մէջ խաչին արծուի Թևատարած Թագ ի գլուխն, միով ոտամբ կալէր ղգաւազան արքունի։ իսկ երկրորդիքն զնեա կայծակեան։

Հանդէպ այսմ եկեղեցւոյ ի վր մեծի հրապարակի քաղքին՝ է կանանիկոսական եկեղեցի ճեմարանն, որ է ի ձեռս լուտերականաց։ որք ունին այլ և 2 կանանիկոսական եկեղեցիս։ Են անդ և այլ 2 եկեղեցիք կալվինականաց, մի գերմանացի կալվինականաց, և միւս և գաղղիացւոց։ նոյնպէս և հրեայք ունին սինագոկս։ Գոտանին անդ և ուղղափառք, որք ունին 3 մեծաստանս արանց հանդերձ եկեղեցեօք, և երկու կանանց։ յորոց մին է արտաքոյ քաղաքին։ Ունի և 3 հասարակաց դպրոցս, և անկէ լանոցս, և այլ հասարակաց հիւանդանոցս։ Այս քաղք մի անգամ քաղբովին հրկէզ եղև։ և բազմ անգամ մեծամեծ ինասս կրեաց ի պատմեաց։

Կրինինկէ, կամ Կրէնինկէ - Գէօթինկէ։ Ըլմանկէ։ Հօլնաուէ։ Օլնէրլէկէ։ Օսնէրլիւկ։ և են ևս փոքրիկ քաղք ի սմին գաւառի։

Ա՛ԷԼԷՆԱՊՈՒՐԻ։

Ի գաւառս Ջարմակ բաժանեալ յերկու գաւառս, և ունի իւր սահմանն ի հիւսիսոյ՝ զպալդիկ Ծոցն, յարեւելից՝ զբոմպանիա։ ի հարաւոյ զպրանդէպուրի։ իսկ յարեւմտից՝ զլոնէպուրի, լաւենպուրի, և զհոլսուէյն լուտիքեայ։ Ի վր տարածեալ նր զնեն են կարծիք աշխարհագրաց։ յորս ասեն զայն Թոռնի չափն քլուվերիոսի։ որ զերկայնեալ նր դնէ 96 մղոն։ և ուրիք ուրիք 120։ իսկ զլայնութեն

քին 36. 40. և մինչև ց 72։ Ունի ՀՂԶԱ 45, մեծ և փոքր. բաց ի բազմաց ՀՂԶԵ. և իբրև 2496 տունս գիւղականաց — որք առ հերկ գերի են տեարց։ Գլխաւոր գեղք նր են, Էլպա որ անցանէ առ տան վին գաւառաւս ի հարաւոյ արևմտից, և յինքն ընկալեալ երիս կամ չորս գետս ի ձեռն ասոնք, գնայ մտանէ ի ծովն հիւսիսային։

Բէգնէդ։ Ելանէ ի վերտէն վիճակէ սորին ՀՂԶԲ միով մղնաւս հեռի ի հարաւելոյ, և հոսէ ընդ մէջ Մեքլէնպուրկայ և բամբռնիոյ, առ տասնեքորդ քաղաքաւս մտանէ ի ծովն պալդիկ։

Վառնե։ Բղխէ գրեթէ ընդ մէջ ձորին, և յինքն ընկալեալ զայլ ևս վտակս, առ րոշտօք ՀՂԶԱ գորձէ լեռ և նաւահանգիստ. և առ վտրնէմինտէ քաղաքաւս մտանէ ի ծովն պալդիկ։

Բարէնսթ։ Ելանէ առ չդէլլէնց ՀՂԶԱ, և անցեալ առ հռենոս՝ փոխէ զանուն իւր, և կոչի Ընդէնէդ։ մտանէ ի լիմն տասնաւոյ, և անտի ելեալ ի միասին ընդ դրամէ գետոյն գերդու ի ծովն պալդիկ։

Ի վր բնակեան հանգամանաց երկրի սր Ծագիրք հկեկ միմեանց, խոսին. զի ընդ ոմանց լի են ի նմ լերինք մեծամեծք և մանուկք անպիտանք, բազմ հատիկք, գիհին և մասուասար տեղիք, մեծամեծ անտառք. իսկ մնացեալն ընդ առաւել մասին աւազուտ. և թէպէտ ուրեք ուրեք ունի և անդաստանս արգաւանդս հոգս, բայց և այնք հազիւ ընդ միոյ չորս աղաղաւերեն։ Իսկ այլք ահագին քլուվերիս՝ զհակառակն գրէ յիւրում Ծագրութե. զի ասէ՝ Թէ հազիւ տասներորդ մասն երկրին աւազուտ է. բայց և այն չէ գլխովին անբեր. իսկ մեծ մասն երկրին արգաւանդ է. Ոչնպէս լիճքն չեն անպիտան, զի բերեն պէսպէս տեսակս ձկանց, մինդ օձաձուկն. և բազմ ձահիճք ցամաքեցուցան և փոխեցան ի խոտաւէտ դաշտս. և աւելորդ անտառք ի բազմ տեղեաց, ի բաց հատան. վասն ասէ այժմ ոչ ինչ ըստ այսմ է ըստ արգասաւորութե յայլոց մեծ ակայ նշանակաց։

Ա՛յս ՀՂԵ բաժանի յերկուս մասունս, կամ յերկուս ինկն գըստեղն. ըստ ի մեքլէնպուրկ չվերինայ, և ի մեքլէնպուրկ կուսգրծայ, յորս միանգամայն տիրեն երկու գուքք ի նոյն մեքլէնպուրկեան տոհմէ, որք և կացուցանեն զայլ և այլ տուն. մին զոտունն չվերինայ. իսկ երկրորդն զտունն չդրէլլցայ։ Կինք նոցն բաժանէ է ի վեց խորան կամ խոշ. ի միջի առնէլով միւս ևս վահան փոքրիկ. յորս են զանազան

զան նշանք, որ երկու գլուխք գոմէշոյ, անուր արծաթի եւ ըռունդն, և Թագ 'ի վր։ Երկու հրեշ կեն դանիք. և խաչ մի արծաթի. և բազուկ մի մարդկային սպիտակագոյնաց եղեալ յանկոյղ, և կալեալ մատանի ականակալ. յորոց եւթանասնիցն նշանակ զմանաւանդ որոնք ելին երկաքանչիւր դքսից։ Իսկ վերատուին նոցա է. Դառնոյ մեղկնպարկոյ. Իլմանի չնգուենոյ, չվերինոյ, և բաշեպարկոյ։ Կոմոյ չվերինոյ. Տնեոյ վիճակոյն բազտօսոյ, և աշխարհապոյ։ Զկնկիք մեքլենպուրկոյ՝ և զվերատուին նոր՝ վարկ և կայսրընտիրն պրանեպուրկոյ. վ՚ որ ըն դաշնագրութեն վիզդօգոյ՝ որ եղև 'ի 1442, 'ի սպառիլ արու զազանաց 'ի տունէն մեքլենպուրկոյ, եմանկանի ժառանգուիլ մեքլենպուրկոյ։ Տարեկան մուտք տանն չվերինոյ հասանէ ց 300000 բիատալլեր. որ առնէ խրիս 100000 վէնեա" ոսկի իսկ տանն չդրէլնոյ՝ 126000 բիատալլեր. ք՚ խրիս 42000 վէնեա" ոսկի։ Բօշօտ կիմ Բօշօտ։ Ի՚ քղք մեծ ք՚ զոմ՚ քղքս այսօր գտեալ, բազմամարդ և բազավաճառ կառուցեալ առվառնօ գետով որ մտանէ 'ի պոդիկ ծովն, ուր ոչ նի նաւահանդիստ պատաճական՝ կոչեցեալ Վոռնէ։ Եւ բաժանի յերկոս քղքս 'ի հին և 'ի նոր։ Ոչնչ բազմ հոյակապ եկեղեցիս, և մեծաշէն տապանս, և անկեալ ածգս. և համայսարան երեւելի հիմնեալ 'ի դքսից և 'ի քղքացւոց 'ի 1419, և սկզբնէս ազատութիւն Հնսեացւոցն՝ 'ի պապէն մարտինոսէ ե։ Այս քղք հանգերձ շրջակայ վիճակաւ իւրով աչ է ըն հրամբեթն միոյ յերկուց նախայիշատակեալ դքսից, այլ է հասարակ երկոցունց միանգամայն, զոր ունին անդ սենիական առարանս, ուր նստին զոմ՚ անգամ. և յայն սակս քղքս զայս կոչին իշխանանիստ։ Բայց քղքն ունի իւր սենիական տուեանս և առենակալս. և հատանէ դրամս սղնձի, արծաթի, այլև ոսկի. և առաքէ դեսպան 'ի ձեռնակատ ժողովս տրին շրջանակի. ոչնի և այլ ընդ նմա նոսին և ազատութիւն. սակայն հարկատու է նա, հայիշատակել զքսից. ուստի և չէ ամենևին ինքնագլուխ. որ և է քղք հին. 'ի ժէ դարուն եմուտ 'ի դաշնակցութիւն ընդ այլոց բազմավաճառ քղքացն գերմանիոյ. և ըստ ժամ ժամ բազմապատիկ սղագմունս կրեաց, և բազիք տիրեցին նմ. իսկ այժմ է ընդ գերագոյն հրամբ երկուց դքսից մեքլենպուրկոյ։

Բարիմ կիմ Բարիմ։ Ի՚ մայրաքղքէ այսր շրջանակին 'ի վէնտէն վիճակի, առ եզերայ գետով. որ յայսմ վայր

մայրէ յերկիրս առաջս բաժանէէ, անյանձն առ քաղաքաւն յարևելից և յարևմտից. որոց մին բաժանէ զնոր քրիստոնեան 'ի հնոյն. որք փոքր են, և երկոքին ունին մի մի ժողովրդապետական եկեղեցի. յառաջադոյն դոյր սատ և դպրեակ ամուր, որ և էր նշանաւոր քրիստոնէից, զոր 'ի 1218 նորոգեաց ենրիկոս իշխանն. ուր 'ի ժէ դարուն հատան և դրամք, այլ երկուցս մեծամեծ փլուսս կրեալ 'ի հրկիզութենէ, ոչ սակաւ անչքացաւս։

Էնէրին լո" Սաներնոմ։ Քրիստոնեայք փոքր' այլ բարեկիրթ, և սովորական աշխատ գործոն չվերինայ, կառուցեալ առ գետեզերիկ, և ձկնաբեր լճիւ' որ շրջապատէ գրեթէ զքաղաքն։ Զև նոր գրեթէ քաղաքատիպ է, և բաժանի յերիս մասունս. յորոց միոն Շէլֆէ կոչեցեալ, թէպէտ կից է ընդ այլոց, սակայն կացուցանէ զմանաւանդ իւրն քաղաք, զնոյնէ 'ի բուն չվերիս նայ։ Ունի դպրեակ մեծ և ամուր կառուցեալ 'ի կղզի մեծ որ 'ի լճիս անդր, և կամրջաւ հաղորդի ընդ քաղաքին. որ և է բնակարան գործոն։ Գրքսաւոր եկեղեցի նոր կոչի աշխատանաւք զոյ յառաջագոյն եր եռպատան հիմնեալ 'ի 1170 յեներիկոսէ լեռնէ գործեն սաքսոնիոյ, և պավարիոյ. այլ կոտոր բարձաւ։

Գիւղ։ Քաղաք, որ ունի համալսարան, բացեալ 'ի 1760 'ի գործեն փիգերիկոսէ։

Կոպերվ կամ Կիպերվ։ Այ քաղք բարեկիրթն և գեղեցիկ առ 'Նեկեր գետով, և աշխատ շուռակաւն առեւնի կամ ժողովոյ։ Ունի դպրեակ ամուր և գեղեցիկ, և 'ի նմ եկեղեցի մեծաշէնն յորում եկ ըստմամն տանն գործեն. բաց յեկեղեցւոյ սատի' են 'ի քաղքի սատ և այլ երկու մեծամեծ եկեղեցիք։ Այ քաղք երկոցս մեծամեծ հրկիզուեաս կրեալ։

Շրեւնդ կամ Հին Շրեւնդ։ Ցայս անուն անուանեալ 'ի ընդհանրութիւն 'ի քաղքին' որ յետոյ չինեցաւ առ նովաւ, և կոչեցաւ Նոր Շրեւնդ. ուստի այժմ են երկու փոքրիկ քաղք յարտաղուկ վայրի, վայ և օդ նոյ չէ այնչափ լինչ լաւ։

Նոյ Պրանդենպուրգ։ Գրքսաւոր քաղք շրջապարտ վիճակին ընդ իշխանութիւն տանն շրջելոցայ առ գետաւ կառ' որ ոչ այնչափ լինչ հեռի տատ խառնի 'ի Դոլչնոկ գետ։ Զև քաղքին է բոլորակ, փողոցք նորա ևս և ուղղագիծ. ունի 2 եկեղեցիս. և դպրոց լատին քերդիւ։ Ցայս քաղք չինեաց 'ի 1248 մարգրաւն պրանտենպուրգայ. այլ 'ի վերջին ժամս երկիցս հրկիզ եալ. ասակաւն յետոյ անդրէն շինեալ աս։

Շրեւնդ

Էրզիւրում կամ Արզ Էրզիւրում։ Քաղաք փոքր, յորմէ հանդերձն վճռական կալաւ զանունն. ի 1757 Մեծամուխ Ասառեցաւ. ի հրկիզուած։

Ռիւմնիկ։ Քաղաք փոքրիկ, ի վճռական բոշտաքայ, առ լճիկ զոր գործէ բեգհենից գետն. կառուցաւ ի 1271. որ երկիցս գրեթէ բովանդակ հրկէզ եղև, այլ յետոյ վերստին չշինեցաւ։

Վէրէնպուլ։ Շէրէնպէրլ։ Գրեբենկի։ Տէմիր Կապօղ։ Եայլաբար։ Կրասկենհայկն։ Վալչենհայկն։ Նայ գուկն։ Օւչ գունն։ Քիւչէնէրէլ։ Եւն։ են փոքրիկ քաղաք ի սմին գաւառի։

Վխամբ։ որ և Վխոնէր և Վխէր։ Է քաղաք բարեշէն մարդաշատ և բազմավաճառ. ըստ ութոմէքէ շէհատայ, կառուցեալ առ ծոցով պալդիկ ծովուն. ուր ունի քանիս նաւահանգիստս. և 6 եկեղեցիս. յորոց երեքն ժողովրդապետական են։ Այս քաղաք էր մի ի բազմավաճառս գաւնակից քաղաքացն գերմանիոյ. որ և բազում պատրաստութիւն կրեալ ի շէհատայ, ի գանեայ, ի կայսերականայ, և ի բրուսսիացւոց. որով մեծապէս անչքացաւ։ Այլ ի 1803 թիւրն շէհատայ վաճառեալ զնա դքսին մէքլէնպուրգ շվերինայ. զի արդ էն էր սեպհական կալուածն այսր ասն մինչև ցհարաւ ութեին վէսթֆալիոյ. յորում անկատեալ ատեան շվետայ։

Խօլդպէն. որ և Խօլասպիա։

Ի դքսութի, որ ի միասին ընդ բիւնէպէրգ փոքրիկ իշխանութիւն ունի իւր սահմանն ի հիւսիսոյ պատրաստն գանեայ այն է՝ Տանիմարքա. յորմէ բաժանի այտեր և լճվանասա գետովք. և մասամբ լճիւ գծուին պալդիկ. յարևելից՝ նոյնպէս գծուին պալդիկ. ի հարաւոյ՝ ընդունէպատրկ և գվինհակս լուսեքայ և հանդուրկայ կայսերական քաղքացս. և գերկայս գետն. իսկ յարևմտից՝ գծուին հիւսիսային։ Տարածուի նոր յարևմտից յարևելս յընդարձակագոյն տեղս երբ է երբև 17, և 19 մղոն Տագրական. և ի հիւսիսոյ ընդ հարաւ 12, և 13½. ի սմին տարածութեան պարփակի և եոթսունն լուսեքայ։ Եւ ի միասին ընդ բիւնէպէրգայ՝ ունի 14 քաղաքս, և 18 ատանս. և բնակիչք նոր ընդ կգանից լուտերական են. գատանեն անդ և կալվինականք ոչ և ռեղղափառք, այլ ատկաս, մենդ ռեղղափառք։ Գլխաւոր գետք որք ատ եալ եզանին՝ են Ալտեր կամ Էյտեր. Էդեր. և Գրոյե։

Ատ

Ասպա գաւառս գոլով ընդ մէջ երկուց ծովուց, ի պալտիականին և հիւսիսայինն, յաճախեն ի նմա սաստկաշունչ հողմունք, որք Թէպէտ մաքրեն զօդն, բայց պատճառեն և զնաւս մեծամեծս ի ձեռս՝ որք են առ հիւսիսային ծովուս։ և առ երկար գետով, և մերձ ի բերանս այնց գետոց, ըստ օրս մտանեն ի ծովան։ վայ ի պատուանուէին ձեռացն այնոցիկ յորոմանէ ջուրց պատճաւելոց ի բանուէ հողմոց, կառուցան ամբարտակք մեծամեծք, որոց ի պահպանուէ փոյթ մեծ ունին բնակիչք նը։ Քան այնքիկ են արգասաւորագոյն տեղիք այսր ձեռի, որք գերեն դարի, բակլայ, ոլոռն, և այլ զինչ ուտակարմրեաց և պատուական բանջարոց, իսկ միջին կողմանք նր ըստ առաւել մասին ալազուտ են և անգերծ։ ունի և պատուական դաշտս պարարտարօտս մէնդ, ի գետեզերս և ի ծովափնեայս, և անասունս գրեթէ և ընտիրս, յորս անուանին են կով և այնց գետեզերեայ կողմանց ըստ մեծուէ և ըստ առաւուէ կաթին, զի մի կովս յամարայնի յորժմ առաւել առատ կաթն, ի միում առուր սայ 10, և 15 օխայ կաշեն։ յորմէ գործեն կոգի և պանիր ազնիւ։ Ազնուականք նր ըստ մեծի մասին զկովս իւրեանց առատ ի վարձու հովանաւորաց ըստ երկուց կամ ըստ երից ոսկի դահեկանաց առ մի կով ըստ յաւէտ և ըստ նուազ առատուէ կաթին։ վայ գրեթէ կէսն առ ընկան մտից նոյ գայ ի կովուց անտի։ Ունի և եղ ընկաւս ընտիրս, և ընտանի հաւս բազմ։ այլև ձուկն առատ ի ծովուց և ի գետոց, և ի լճից և ի ձկնաբանաց։ Քան են անդ մանաւանդ ձկնարանք, յորս արկանեն զնշն տեսակս ձկանց։ ապա զկնի երից կամ չորից ամաց յամէնէ և ի բազմանալ ձկանց, ի քաղ արձակեալ զջուրն ցամաքեցուցանեն զձկնաբանսն, և ժողովեն ձուկն բազմ յոյժ։ յետոյ ըստ ամենից հերկեն և սերմանեն ի նա վարսակ այն է՝ իւլաճ։ կիսն Թագուն անգործ յարօտ անասնոց, ապա վերստին արձակեն ի նմ ջուր, և արկանեն ձուկն, որով և բազմ չահին։

Ասպա ձեռ ըստ Քիկս Քիկս պէսպէս փոխոխուէս կուլաս, և բազմ տերեցին նմ։ ապա հանց ըստ հրուէ Թէքրացն դանեաց, յորոց ա քրիստեանոս Թագաւորք դանեաց ի 1474 ընկալաս ի կայսերէ փիղերիկոսէ, զի հօլացիա ընծայեն և այլ երկու ձեռք դանեաց՝ կոչեացին Դիսոնիէ։ որոմ կացոյց գործ զորդի իւր զփիդերիկոս ա։ որ ապա կալաս և զԹէքրաւրն գա-

դանեաց ։ և ՚ի ձեռն երկուց որդւոց իւրոց ՚ի քրիս-
ոնեսի սրբոյն և ազգիս դբսին՝ հիմնեաց
երկու տուն, ՚ի զիթագործարան, և զդպրական
կոդդորբայ ։ Այլ յետոյ միջնորդութիւն խնամուեաց՝
դբսոցին կոդդորբայ որ է ժամն հօլդայնայ՝ հանդ
ի՚ ուրուեք ուսուցց կամ մոսկովաց ։ Այսպ պետրոս
բեդրովիչ գողով գուքս, իբրև ժառանգ նահնի
դբսից կոդդորբայ հօլդայնայ՝ ՚ի 1773 ՚ի դաշնադ-
րութեն եղելոյ ՚ի մէջ տանն բեդերպուրգայ և դան-
եաց արքայի, զնաեան զայն զոր ունէր ՚ի հօլդգայն՝
շնորհեաց դանեաց արքայի, ընկալեալ ՚ի նմէ փո-
խարէն զհամաուեան օլանպուրգայ և տէրմենբօր-
գայ, զոր չնորհեաց եւգենի լուսաբեայ իւրում ազ-
գականի, զոր յետոյ ՚ի 1775 ի յովսէփ կայսրն
անուանեաց դքսուեն, սակայն տանկաւին բոլոր նա-
հանդն հօլդգայն ոչ է ի ուրուեք դանեաց ։ Ւն զի
դաանին ՚ի նմէ և այլ մանաւանդ խչհանութիւք, ոմն և
ազատ ձեռք կայսերականք հանդերձ չքնաչայ վիճա-
կօք իւրեանց ։ Ընբդայն դանեաց ՚ի սպանձա դքսու-
թիւն հօլդայնայ՝ ունի տեղի ՚ի կայսերական ժո-
ղովս ուրուեք գերմանիոյ ։ ոմն և Թագաւորն ուսուց
սակս կոդդորբայ, զոր երբեմն ունէր քնդ իւրով
ուրուեք ։ Կողնպէս և գնչանն հօլդայնայ, որ է
քացեալ տերև եղնճոյ ։ և երեք արծաթի քևեռք
գասէ ՚ի կարգս այլոց ազնուաց իւրոց, և ընդ այլ
վերտառութիւնս կոչի և Դուքս հօլդայնայ կամ Հոլշա-
տիոյ ։ Իսկ դչխաւոր տեղիք նր են հետեւեալքդ ։
Կլինգընպուրգ, կամ Կլոգընպուրգ ։ ՚ի հն՝ Դիէօֆլիա ։ Էր
դչխաւոր քաղք հօլդայնայ դանեաց, բարեչէն, և ա-
մուր առ ելսպա գետով, ՚ի ցած և ՚ի հանհանիսուս
վայրի՝ որ և միջոց ՚ի վտանգի էր ծածկիլ ՚ի ջուրց
եչսպա գետոյն ՚ի չնչելն սաստիկ հողմոց ի ծովն հիւ-
սիսայիս կամ գերմանիոյ ։ Վայ առ ՚ի գերծանիլ ՚ի հա-
նապաղորդ վտանգէ անտի, կառուցին ահագարտակ
հաստատուցեալ սատի մինչև ՚ի գրեմեթ քաղքն երկայն
իբրև կէս ժամու հանապարհ ։ Ընկ ՚ի նմէ քաղցր ջուր
ինքնաբուղխ ։ Վայ բնակիչք նր ըմպեն ջուր անձրևային
հաւաքեալ ՚ի գուբս, իսկ սրք չունին գուբս բռնա-
գատին առնուլ ջուր ՚ի հեռաստէ անտի՝ որ յոռի
է, վր զի դաանի ՚ի նմէ և խառնուրդ դաանահամ
ջուրց ծովու ։ Բնակիչք նր լուսերականք են և կաշ-
ւինական ։ բայց դաանին ՚ի նմէ և ուղղափառք՝ այլ
ոմանք ։ Ջայս քաղք ՚ի 1620 հիմնեաց ՚ի քրիստոս
նոյ սրբոյն դանեաց յանբնակ վայրի՝ որ և կոչէր
անա-

անուսպատ. այլ նա ինքն արքայն Կոստաց զքաղաքն Կիլիկեցւոց, որ Թարգմանի Բարեբախտ քաղաք. և եւս նմի բդմ ազատուհիս։

Գրեմբէկ։ Քոյր փոքրիկ առ Համանուն դետով ոչ ինչ կարի բացագոյն ի կիլիգեցւոցդ։

Երնեպուրլ։ Քաղաք և բերդ առ սյոտերա գետով կիլիկ սահմանաց դերմանացւոց որուբ. որ Թէ պէտ փոքր է, այլ բարեչէն ամուր և բազմամարդ, բաժանեալ յերիս մասունս ՝ի հին ի նոր, և ՝ի լերայոգուհէ. զոր ՝ի 1690 թղմ չինուհիս գործեաց ՝ի քրիստիանոս արքայն։ ՝Ի վի մոյ ՝ի դրանց քաղքին գրէլ կայ այս բան. Էյդբրա. կամ պարբերեալ հասկացեալ գրուածն որ ցուցանէ Թէ ցայնկայր Հասին հասմայեցիք։

Գիւլ, կամ Գիւլէ. Գիւլեա. լա՛՛ Քիւծնեա՛։ Ի գլխաւոր քաղք Հօլշդայնայ մնակովաց, այժմ ըս ունեալ զա՛ նեաց առ ծոցով պալդիկ ծովուն, փոքր՛ զի ունի առնուս իբրև 800 ևեթ, այլ գեղեցիկ և ամուր. ունի բերդ Հզօր և նաւահանգիստ պատուհական. և Համալսարան հիմնեալ ՝ի 1665 ՝ի գքաղքն քրիստիանոսէ ալբերտոսէ։ Յայս քաղք ամի ամի լինին ծօնավաճառք երեւելք յաւարտ յունվար ամսոյ, որ ձգի աւուրս ութն. ուր բազ յայլոց վաճառականաց՝ ժողովին և բազմութիւն մեծամեծաց ՝ի հօլշդայնայ ի չքնաղիքայ, որք անդ լուծ դրամոք առնուն առևտուրս ըմ միմեանս. ՝ի փոխ տալով միմեանց, կամ հանելով զպարտս, այլև դրամս անցուցանելով տեղւոջէ ՝ի տեղի. և սոյ առևտուրն սկսանի յերկրդ աւուր յայտնուե կամ ոմն սանն նըմ՝ երից մոգուց. զոր ՝ի 7 յունվարի, և տևէ մինչև ցվեցնորին առաջ. ցոր ժամ աւուր, զի ցիկս օր կամ ըմ այժմեան ասվորուե ցոր յունվարի։ Իւրեք վերջին աւուրըք կոչին աւուրք յայտնման. վն զի յորըք զաւարտել այնց աւուրց՝ չէ մարթ պահանջել գրաւական կամ երաշխաւոր ՝ի պարտատէրէ. և ՝ի մուրհակի պարտուց ըմ Թուականուեն գրուեալ միջոց դնեն և զայս բան, Յոհաննէս երից մոգաց, և երբեմն բացորոշեն և զօրն։ Ընդհանուր և Ճիչն Հաւատոյնն՝ գնի Յոհաննէս երից մոգաց։ յորժիկայ կամ յայլ հետաքրքրական ամ ըմ կամաց պարտուցն։ ՝ի նախնումն էր մի ՝ի բազմավաճառ դաշնակից քաղքացն գերմանիոյ, Օլդենպուրլ, կամ Ալդենպուրլ. ՝ի բարբառ նախնի վերնատուղ Ըլդուրդ։ Ի քաղք փոքր՛ այլ բարեչէն առ ծոցով պալդիկ ծովուն. որ յաջգոյն առևտուր ծաղկեալ էր. ուր ՝ի հնումն գոյր եպիսկոպոսարան, ոմն Թուխ հիմնեալ ՝ի 948 ՝ի ս յոհաննն կայսերէ. զորոյ զթեմն կամ

կիմ զվիճային ազգերեցն հասարակաց՝ ի 1058 թուականէ, նոցա յերիս եպիսկոպոսս առանց հաւանութեանն ի նոսին կայսեր. յորոց մին միայ յօլանդապուրկ. եկեղեցին հաստատեցաւ՝ ի թագիպուրկ. իսկ երրորդն՝ ի մագդեբուրկ։ Այլ յետոյ օլանդապուրկայն փոխագրեցաւ՝ ի լուսակաս. վերջ օլանդապուրկ ոչ եւս է եպիսկոպոսական, այլ միայն Իշեհօֆ, կիմ Իշեհի։ Քաղաք փոքր առ Էլբէր գետով, բաժանեալ՝ ի հին և՝ ի նոր։ ուր է մենաստան մի ծաշէն և փարթամ. յորում յիշատակին քանիցէն հաստատուր կուսանաց չիստերսականաց. որ և ունի եկեղեցի հոյակապ և գեղեցիկ նոր իրեսաց՝ որպէս ասի. իսկ այժմ է ի ձեռս լուսաբերական կանանց. որք 20 են թուով հանդերձ աբբայուհեաւ իւրեանց. բայց ոչ բնակին՝ ի միամին անգ՝ ի վանս, այլ յերիս ի քեզն՝ ի տունս իւրեանց՝ կիմ՝ ի վարձու կալեալս։ Առաջնորդ այսր վանից՝ է առաջին՝ ի մէջ չորից առաջնորդաց դքսութեանն հոլշդայնայ և շլեսվիկայ։

Վիւրդէ։ Վիկեպէրկ։ Լոյնէպուրկ։ Հայնիհէհքէն։ Բլէն, կիմ Բլեզէն։ էին փոքրիկ քաղաքք՝ ի սմին գետի։ Ամբողջ կիմ Ամբէնսէ։ գրասարք քեզ ծանուցուն ի խանուէն կիմ վիճակի բիւնեհէրկայգ եղեցիկ և բարձրչէն առ գլուխ գետով՝ ի գեղազուարճ վայրի մերձ՝ ի համպուրկ քեզ։ Ընակիչք առնուն իբրև 3000. և բնակիչք իբր 30000. որք խառնեալ են ընդ հրէայս՝ ի լուսաբերականք, հայվիւնականք, մեննոնեան հերետիկոսք, հրեայք, և այլ ազանդաւորք. գտանին անդ և ուղղափառք. և ամենեքեան ունին եկեղեցիս և ժողովրդանոցս. յորս հրապարակաւ կատարեն զպաշտամունս իւրեանց։ Այս քեզ է մի՝ ի բազմավաճառ քեզացն գերմանիոյ. ունի գործարանս զինոյ արհեստից. ոսկի և գործք բանս նաւուց։

Հիլդեհայմ։

Ի եղեսուէ՝ որ ձգի ընդ մէջ գալէնպերկայ, վերջ Փէնպիդելայ, Արուպէհնայ, և լուսնեպուրկայ, Տարտուռի նոր յարեւելից յարեմուտս՝ է իբրև 10 մղոն. իսկ ի հիւսիսոյ ընդ հարաւ՝ 8. եւ ունի 8 փոքրիկ քաղաքս. 4 աւանս. և 234 գիւղս. Բնակիչք նոր ընդ մեծի մասին լուսաբերական են. իսկ մնացեալքն ուղղափառք։ Իսկ գլխաւոր գեղք նր են Լայնէ. Քոպէ. և Օֆեր։ Երկիր նր ընդ մասին գաշտային է և արգաւանդ, և ընդ մասին լերնային. ունի ցորեան, և մրգացորեան, և այլ զինն արմտիս.

Ռ. վուշ բէլմ, և ազգի ազգի պտուղս. և ընտանի անասունս, որ արջառս, ոչխարս, խաչն, և մնդ- խաղ բէլմ. և անտառս փայտից, և պատուական քա- րահանքս. յորոց երանէ և ոչ երկայնէ։ Այս նուիրեալ հիմնեցաւ ի 822 ի մեծէն կարապետ, և ետուն նոր է մի յեկեղեցական իշխանացս տէրունէ գիւրմանիոյ. որ և ունի տեղի ի կայսերական Ժողովս ի մէջ եպիսց- կոսաց. այլ և ի ժողովս չորից նախնի սուրբ պատուականացն. որ ի մեծաց ժողովոցն ի մէջ եղեալ- ոմանք։ Գլխաւոր տեղիք նոր են հետագայքդ։

Հիւրեհակ. լս՝՝ Հիւրեհով. լը ոմանց Գիւնօթիւն։ ի հն՝՝ Հիւրիւնեհակ։ Ի գլխաւոր քաղաքացն եղեալ- ծի, միշտ ի մեծոցն. չհնուհաձ նոր անշուք չի- նեալ լը նախնի առաջորդս առ. իննէրպէ գետով ի խորտակարտ վայրն. և բաժանէ ի նոր և ի հին- ոլք ի 2583 միացուցան. բայց առաւել երկոքին առ- ունին այլևայլ առեւտուրս. առեւտրական ոգոյ- ամն ընտրին ի քաղաքս։ Իսկ երդ մասն քաղքին՝ կոչի Ծոպկոյտ. ի տեղի ապառատանի. որ անմիջապէս է լը իրաւամբ ժողովոյ կանոնիկոսաց եկեղեցւոյն սրբոյ անդրէի. որ ի 1542 տուաւ լուսաբերականաց. և կա- նոնիկոսք նոր խոյս ետուն յայս տեղի քաղքիս. ուր յաղորդաբար բնակին մինչև յայժմ, չունելով որոշ- տասուրճի ժամասացութիւն. ի գաւի, այլ միայն յամին մանաւանդ ժողովին ի ջրասէն սահ իրրուէնց վեր- ևանց. իսկապէս քաղքին ոչ և մեծ մասն քաղաքացւոց լուսաբերական են. իսկ մնացեալքն հանգերձ եկեղե- ցոսիքն ուղղափառք։ Այս եկեղեցի քաղքին է՝ ի ձեռս ուղղութեան զարդարել բէլմ Հարտարագործ նկա- րուք, և մեծագոյն ապառատք. ի մէջ այլոց վանից- կան և նշանաւոր իրաց նոր է հռչակաւոր սիւնն կո- չեցեալ Իրմինսուլ կամ Իրմինեզ. յորոյ վէր ի նախ- նեաց կայր կառուցեալ արձան մարդակերպ վաթէլ զինու ոչխարս ուրոյնական նշանօք. ունելով այս- պիսի վերագրուած ի ս. գրոց ազգի ազգոյնոյ նոցա նա գալեացն որոյ պալեան պա, զորմէ լինգոյն խոս- ցեալ ի վերոյ ի դբսուրեն վեցեր գիւղոյ. իսկ այժմ փոկ այնը դրօշելոյ արձանեայ պատկեր մեծամարն հայ ի վէր այնր սեան։ Ա. սալին եկեղեցեաւ է մե- ծաշէն ապառաքիք. որ յառաջագոյն էր բնակարան եպսկն. Իսկ այժմ քաղքացիան բնակի ի նմ։ Բայ յեկեղեցւոյ ասեն՝ ունին անդ ուղղափառք 4 մե- նաստանս. 2 բնեռիկեռանց. մի կարգաւորեան. և

մի քահանայ մնաց. և այլ ևս 2 կուսանայ. և միւս ևս եկեղեցի կանոնիկոսական։ Իսկ ձեռնադիր ունիցիք զքեզ ընդ ին են՝ ի ձեռս լուտերականաց։ Հրեշտակ ևս ունին անդ հրատարակական սինոդիկայ։ Այսքանքս զքեզ թեպետ ճանաչէ զնոյն իսկ ուխտական իշխան, բայց ոչ սակս նմա հոգւոյն, սակայն նոր քեզ ասայ անվնաս եռհայեցել կանոնիկոսաց եկեղեցւոյն սէրն անդրեմ։ Ի հնումն էր մի՝ ի դաշնակից բազմաւանդաստ քեզ քաղաքն. այլ երիցս կրկնաց մեծամեծ և աննորոգելի աւերածս ի պատճառս, որով ոչ սակաւ անչքացաւ։

Բայց Քեզ փոքր առ ինչ զեռոզ՝ ի ձախակուսակ վայրն. մեծագոյն մասն բնակչաց նորա լատերական են։ Ի ծայրն քեզ է դղեակ անգրկի, և առ նովաւ արուարձանն փորրիկ։

Ազգեցա. Լեյդե. ի հն՝ Ազգեա. Պօֆէնեմ։ Են փոքրիկ քեզք ի ամին Եղբատէ։

Կասպար։ Աշխատ քեզ կայսերական առ ոտս Բոհեմ. պէտ լերին ի ժամս էջելնեան անուանաց առ Կօն վտակաւ, որ մտ՝ ի քեզ անգր խառնի յօքեր գետն։ Ես է քեզ մեծ և բազմամարդ, այլ չինուածք նորա անչուք չինել լը հին սովորութ, բայց ի մանուկ անտի՝ որ այրեցաւ ի 1727. և ապա անդրէն նորոգեցաւ լը այժմեան սովորութ։ Ունի 4 ժողովարանի եկեղեցիս. և 2 կանոնիկոսականս, և 2 մենաստանս կանանց, և այլս եկեղեցիս, որք այժմ բռնադակ ի ձեռս լուտերականաց են. վը զի և բնակիչք քաղաքին առհասարկ լուտերական են. ունի և դպրոցս, և մեծամեծ անկեղանոցս, և այլ հարկաց չինուածս երեսիցիս։ Առաջին հիմնարկութ սորին քեզի եղև ի 922. որ ի սկզբանէ անտի մինչ եղև սպատ. ուր բիշոպ անուամբ գումարեցան կայսերական ժողովք։ Եւ ի կայսերական ժողովս ունի զէ տեզի ի մէջ այլոց կայսերական քաղաքացն հունոսի. և զը ինչքանակին սաքսոնիոյ։

Լայպուրկ լատ. Լիպսիա։

Ս յս վիճակ եղեալ է ի մէջ սահմանաց գաւառ Մեղեն հօլշտայնայ կամ հօլշտայնիոյ, ի ձախ՝ որ ի նախնումն կոչէր Վագրիա. հիմնեալ ի ա յոտտոն կայսերէ լը հաւանական կարծեաց ի 948 յօլտենպուրգ քեզի, ի դարձուցանել առ քրիստոնէական հաւատ վենտացիս, որք ը այն ժամս բնակէին ի կոզմանս

յայսոսիկ, Ասպա ի 1058 ի գալըբերդոս արքեպիսկոպոսէ համպրկայ ինքնիշխանու[թ]ե առանց հաւանութեան ի ենրիկոսի կայսեր՝ զայս ենդասն քաժանեաց յերիս ընդն ենդասեան՝ ի յօլաենդուրկ, ի բացէնդուրկ և ի մէրլինդուրկ, որով և անձկացաւ յոյժ վիճակ ենդին օլանդուրկայ։ Ցետոյ ի 1164 աթոռն ենդասեան՝ յօլանդուրկայ փոխադրեցաւ ի լուսդէքաս քղքն և այնուհետև կոչեցաւ Եպոռնի լսպէտոյ։ Թէպետ այժմ ենդս ներ չունի ինչ քղքական իշխանութե ի վեր լուսդէքաս քղքի։ և ոչ իսկ նոսի անգ, այլ ի դղեակին հուդինայ։ Բնակիչք այսր ենդասե բաց ի սակաւ ուղղափառաց՝ հնայեալքն բովանդակ լուսերական են. ոմք և յերբեմն կանոնիկոսաց անտի ենդասնիսա եկեղեցւոյն լուսդէքայ՝ չորք ևեթ ուղղափառ են, իսկ այլք լուսերական. այն զի և ենդասնէք ներ չեն միշտ ուղղափառ, այլ երբեմն ի լուսերականաց նատին. վասն ի կայսերական ժողովս չունին սէղի ի կարգս եկեղեցական իշխանաց, և ոչ Ցականաց. այլ երբ իմն սեղի որոշեալ է մի նոյ, ոմն և մի ենդասցն օանապրիքայղն և նորայն հնդասունք երբեմն ի լուսերականաց նատին։ Գլխաւոր սեղիք գետին են հետագայքդ։ Լասպէտ, կամ Լասպէտ։ Ըս գեմ" Լիպէտ։ Ի սգաստ քղք կայսերական բարերչին և բազմամարդ առ Դուբլէ, վասն որ ի ձեռն Շէնգինդ վտակին ունի հաղորդութե ընդ էլզոյի, և նորօք ընդ հիւսիսային և պաղդիական ծովուդ. կառուցեալ ի վեր ընդարձակ բլրոյ և չորս պատեալ պարսպօք աղտարակօք և ընդարձակ խրամօք։ Բնակիչք նոր գրեթէ բովանդակ լուսերական են. բաց ի սակաւ կաղվինականաց, և յոմանց ուղղափառաց. մայր եկեղեցի նոր՝ որ յինքագոյն ենդասնիսա էր. այժմ է ի ձեռս լուսերականաց. սակայն ժողովն կանոնիկոսաց անգ է. յորում ոմք ի վերոյդնշնախկեցաք, են 30 կանոնիկոսունք. յորոց չորք և եթե ուղղափառ են։ Բաց յեկեղեցւոյ սուրբ ունի և այլ 4 ժողդպոհական եկեղեցիս. յորս երեքին է հոյակապ եկեղեցի ծածանօրն. և այլոս եկեղեցիս յինքագոյն ունէր և մենաստանս արանց, և կանանց. այլ ի դառնալ քղքին յաղանդն լուսերական, փոխեցան յայլևայլ պէտս, ոմն ի դպրոցս, յանկեղանոցս, և յայլ պէտս. միայն մենաստանն սրբոյ յովհաննու կայ մնայ մինչև ցայսօր. ուր բնակին 22 օրիորդք լուսերականք, ունելով ինքեանց սեփական աբբայասուհի։ Ա[ռ] մայր եկեղեցեաւ է մատուռն, ուր ուղղափառք կատարեն զնոյն պաշտամունս։

Ա՛յս քաղաք՝ի նախնուն էր գլուխ բազմավաճառ. դաշնակից քրքացն գերմանիոյ. վայ և դեռսպանք նոցա աստ գումարիլն՝ի ժողով՝ի մեծի որահի անդ ապարանից՝ քրքին. և՝ի փակիլ դաշնադրութեց այլոց դաշնակից՝ քրքաց՝ սա պահեաց և պահէ մինչև ցայսօր զնոյն ըստ արժանի և ըստ համպուրկայ։ Վայ երեքին նմա և այժմ կոչին դաշնակից՝ քրքք. ոյք և բազում յորոշութիւնս առնեն՝ի վերայ առևտրութեց ըստ օտար ազգաց։ Ֆրանչիսկոս կայսր հայր ի յովսեփայ՝ի գլխակարգուն ընտրուեն իւրոյ՝ խոստացաւ պաշտպան լինել նաւարկուեն, առևտրուեն, իշխանութեց, և արտաքուեց քրքաց առ հնդիկ, ոյք նաւարկութիւնս առնեն. և մանաւանդ՝ոյք լուսնկայ, արեգնոյ, և համպուրկայ, որք սակս հնդկաց բազում առնեն նաւարկուես՝ի ծովս։ Ըստ և այժմ քրքս այս ի մի՝ի բազմավաճառ. քրքացն գերմանիոյ. ունի իւր սեփական առեան և առեւտրական անմիջանս կախել զկայսերէ. իսկ՝ի կայսերական ժողով՝ ունի ղերդ առեղ՝ի մէջ կայսերական քրքացն ևնիոհ. և զազուինն՝ի շրջանակին առուրն ասքաօնիոյ։

Դրսեհնիոհ։ Քրքք փոքրիկ ըստ իշխանութ լուսնկայ քրքին, 2 մղոնաւ հեռի՝ի նմ կառուցեալ՝ի աեղւոջ՝ ուր գրավէ գետն մեանէ՝ի ծովն սկզբնիկ. սնի ամրոց փոքրիկ առ բերանով գրավէ գետոյն. և աշտարակ՝ ուր դիւերացն լուցանեն լապտերս յազնորդուն նաւուց՝ որք գտանին՝ի ծովն սկզբնիկ։ Եղծէ՝ի հն՝ Ուդինք, կամ Ուդինամ. և Օդինհամ։ Քրքք փոքրիկ՝ և աճիոտ նեղոյն լուսնկայ՝ի գետազոյզ վայրի առ լճիհ. ունի դղեակ մեծաչէն՝ որ ի քնակարան եղեալն, և՝ի նմ սպառեզ դեղեցիկ, և զնեղն հայակապ շինուածք։

Յօդ. ՃԽ. Փոքրիկ իշխանութիւնք, և աշխատ քաղաքք կայսերականք։

Լաւենպուրկ։ Ի գքսուե փոքրիկ ըստ մեջ հոլշտայնայ, լուսնկայ, մեքլենպուրկայ, և լուենպուրկայ։ Երկիր նր ըստ մեծի մասին գաշտային է, այլ աղարան և անգեր. ուստի և բեմ խնամոց ակտունի առ արդասաւորուե. ունի և քնակիչս խրբե 360000. ոյք գլեհէ բովանդակ լուսերական են. և

3 քաղաք, յորոց գլխաւորն է Լաւէնպուրկ քաղաք փոքր եւ լանջակոծն լերին մերձ յԷլպա գետն։

Պոպէնպուրկ։ Ի փոքրիկ իշխանութենէ՝ ի մէջ լաւէնպուրգայ և մէքլէնպուրգայ և լունէպուրգայ։ Երկայնութիւն նր է իբրև 3 մղոն. խակ լայնութիւն 2 աւելի։ Երկիրն նր արգաւանդ է, և ունի իւր համանուն գլխաւոր տեղի գՊոպէնպուրկ, որ է քաղ փոքր՝ այլ ամուր և գեղեցիկ՝ ի կղզի ինչ համանուն ծովակին. չինուածք նր և փողոցք գեղեցիկ են. վն գի ըստ մեծի մասին նորաշէն են. չինեալք զկնի մեծի հրդեհին, զոր՝ ի

1693 արկէն՝ ի նմ դանիք։

Պլանգենպուրկ։ Ի իշխանութենէ փոքրիկ եւ մէջ կոմսութենն բեկենպուրգայ, անհալտայ, վօլֆենպիդդելայ, և կոմսութենն վէրնիգերոդայ։ Երկայնութենէ նր է իբրև 4 մղոն. խակ լայնութեն 3։ Երկիրն նր ըստ առաւել մասին լեռնային է և անտառային, զի ձգի առ Էրզենեան անտառաւ. ուստի և սակաւ տեղիս ունի յարմարաւորս՝ ի մշակութի. ղորոյ զպակասութենն լցուցանեն անտառք նր, և պատուական քարահանք, երկաթահանք։ Ունի իւր համանուն գլխաւոր տեղի գՊլանգենպուրկ՝ որ է քաղ փոքրիկ առ ոտս լերին. և ի գլուխ լերինն դղեակ ամուր։

Համպուրկ լս՝՝ Համպուրկ. Համմոնիա։ Ի ազատ քաղաք կայսերական, ամուր բազմամարդ և բազմավաճառ, կառուցեալ ընդ սահմանաց հիւսիսային՝ ի վերոյ երից գետոց, որք են Էլպա, Ալստեր, և Պիւլե. 18 մղոնաւ հեռի՝ ի բերանոյ էլպա գետոյն, ընդ որ մտանէ՝ ի ծովն գերմանիոյ. որոյ լայնութեն առ քաղաւք է իբրև մղոնաչափ. ունելով ինքեան կղզեակս, և նաւահանգիստ մեծ. հոսի և ընդ մեծ մասն քաղքին, յաւուրն երիցս կրճ զաբեզաւուն և զմակընթացութենէ ծովու. որով բղմ օգուտ և գիւրութիւն ընծայէ բնակչաց քաղքին, առաւելապա վաճառականաց՝ ի տանել նաւակօք զբերունս և զվաճառս։ Բայց բազում անգամ և մեծամեծ վնասս պատճառէ, մանաւանգ յորժամ՝ ի մակընթացման՝ ընդեն հիւսիսային արեւմտեան սաստկագունչ հողմունք. որք՝ ի ծովէ՝ ինեզրեալ՝ ի քաղքն կոյս վտրեն զշուրն, որով դիպպտեալ ընդ զատորին յարկս ասանց, և զնաւահարանոցս վաճառաց. և զկրպակս։ Նոյնպէս և ալտդեր գետն հարուստ մի հոսի ընդ քաղքն. վնկ ասի՝ թէ 84 կամուրջք են՝ ի քաղքի անդ. յորոց յոլովք ոչ երևին, քանզի սալայատակ մանկուելոյն նոցա հաւասար են փողոցաց. և յոլովք

ժերկուց կողմանց ունին առուն ըստ օրինակի սրոց
տայից • որով աչինչ զնշանին ի նոցանէ :
Շրջապատ քաղքին ե երկուց ժամուց ձնորհ
հեռաւոտա գնալով • պարսպիչ լայն և շքաշեակ հա-
զալից պատուարօք ըստ նախին սովորուն հոլանատաց-
ուց • յորս անկիկ կան յերկուց կողմանց ծուռք մե-
ծամեծք • և ամրացուցիչ բերդք և աշտարակք • և
շայնարձակ խրամք : Ջորս մեծամեծ և գլխաւոր
դրունս ունի • և այլևս չ փոքրագոյնս , ո ի հարա-
ւակողմն , և մի ըստ հիւսիս • ըստ որս և հաւակք լինին
մտանել ի ներքս : Բնակիչք նր առ համեմատութիւն
տարածուած իւրոյ բազմ են • քանի ասի՝ ըստ 100000
ոգիք քնակին ի նմ (բաց ի հրէից) , որք բոլո-
դակ լուսաւորականն են , թէպ զանակաւորիւ ուղղա-
փառս՝ որք ի մասուռս դեռապանաց ուղղափառ իշ-
խանաց կատարեն զծառային պաշտամունս • ոչ և սա-
կաւ կալվինականք ի մասուռնս դեռապանաց կալվի-
նական իշխանաց • վն զի չիք անդ հրամայ այլոց կրօ-
նից բաց ի լուսաւորականէն՝ ունիլ հրապարակական
եկեղեցիս • և ըստ բազմուն եկեղեցեացն բազմ են յոյժ
ի նմ և ազգաւոր • յայնոսիկ և բազմ սուքատաւոցք ,
որբանոցք , հիւանդանոցք , և հիւրանոցք ըստ ձմկա
ձմկա չինեցան ի գործման բազմուն ազգաւոց : Փո-
ղոցք քաղքիս քարայատակ են , այլ ըստ մեծի մասին
նեղ , և չինուածքն հին և անշուք ըստ արուաքին տես-
լեան , բայց յարմարաւորք ի բնակուն և ի վաճա-
ռականուն • ունելով բազմաց ի նոցանէ պարուզս ,
և ջուր առատ • զի բաց ի ջուրց անտի երթայ գետոյն
և արգելոյ՝ որք հոսին ըստ քաղքն , նաև ի ձնոյ ջրա-
հան գործեցաց ի բազմ տունս բաշխի ջուր յաւազեր
գետոյն : Ձայս քաղք յաշխարհ լինի հրկիզուլի • նմին
իրի բազմուն մարդկան կարգեալ են ի զգուշուն , որք
ըստ դիպելոյն ողջոյն չորին ի քաղքն՝ բաց ի պահապանաց
անտի քաղաքին , ոչ զի ըստ տեսանելոյն ուրեք ջնչան
ինչ հրդեհի , առ ժամայն փութասցին չիջուցանել ,
միայն պատրաստական ունելով զգործիս : Բազում
եկեղեցիք են ի նմ , յորս գլխաւորքն են ՝ մեծա-
մեծք և հռչակաւք , ըստ որս և մայր եկեղեցին՝ որ յա-
ռաջագոյն ետմանեսա էր • և ամքն ունին բարձրա-
բերձ զանգակատունս • վն ի հեռուստ գեղեցիկ
երևի քաղքն • և ի նոցա զանգակս մեծամեծս և քաղց
բաշնչելոս • յորս անուշանի են ներդաշնակուիք զան-
գակաց եկեղեցւոյն սքանչ պետրոսի , և սքանչ նիկո-
ղայոս •

զայոսն, որոց լեզուակը շարժին արուեստակերտ գործեօք՝ ըստ օրինակի անուանուոր ժամացուցից, և հնչեցուցանեն քաղցրանուագ եղանակս, յաւուրն երկիցս՝ ըստ առաւօտն . և եկեղ՝ միով ժամուս զնոի միջօրէին . նաև յերեկոյն տնտեսմանուիս քեզին : Ներդաշնակուեն զանգակաց եկեղեցւոյն սեպն Նիկողայոսի՝ որ լաւագոյն է քան զսեպն պետրոսի, նման է զանգակաց տարմադատոյ . զի ասի՝ Թէ է գործ միոյ հարտարապետի : Բաց յեկեղեցեաց աստի են անդ և այլ հասարակաց շինուածք մեծամեծք, ըստ ապարանք քեզնին, կամ տունն խորհրդոյ, գործարանն նաւուց . անկեանցոք, և գպրոցք մեծամեծք . բայց ըստ արտաքին տեսլեանց անշուք . որպէս և ի ներքուստ ըստ մեծի մասին անզարդք :

Կառավարուն սորին քեզի է ծերակուտական . զոր ոչ զծերակոյս կացուցանեն 37 կամ 38 ատենակալք . յորս են 13 վաճառականք . իսկ այլք՝ գրագէտք դպրահարզք ի քեզացուց անտի . Գլխաւոր վաճառք ներ են ձկեղէն կոտ . չոխոյ, և այլ զնէն ասուեղէն գործածք . մետաքսեայ կերպասք . գինի, շաքար, խահվէ, պէսպէս ներկք, զնէն երկաթի և պղնձի գործիք . նիւթք դեղոյ եից . ծխախոտ, փայտ, մորթ, արմունկք . աղած ձկան, ի ոչ ծովային կիսից . և այլ զնէն իրք, որք ըստ մեծի մասին այլուստ գան անդր . և անտի սփռին յայլ եւ այլ տեղիս : Կինք ներ է բերդ՝ որ ունի երիս աշտարակս . կամ լաւ և ասել դուռն բացել ունք վանդակապատ աշտարակք, յորոց վանդակք անկանին ի փակել զդուռն : Այս քեզք հին է, զի գոյր յԱՀ ք զմեծն կարոլոս կայսր . և քնակիչք ներ կոչեին Նօրթալինկոյիէ . ուր ի 808 նա ինքն մեծն կարոլոս կառոյց ամրոց հզոր ի նահանջել զաւազ պատահուն ալաւաց, կամ հիւսիսային շրջաւօնացոց . զոր և կոչեաց Հօֆպուրկ, կամ Հօհենպուրկ . որ և բազում անգամ մեծամեծ քանդմունս կրեաց ի ներքինէ և յարտաքին պատրուանս :

Մի լիառասն : Էր ազատ քաղաք կայսերական ի Թուբինկիա, առ Նեկարոյ գետով, բաժանեալ ի վերին և ի տորին : Վերինն ի հնումն կոչէր Նոր քեզք . և տորինն Հին քեզք . իսկ արուարձանն կոչեցեալ Կէօլեն վերչապէտ ի նախնի մատեանս անուանեալ կոչի Ազատ Մի լիառասն . որ յուզանէ Թէ անդ եղև սկիզբն քեզքիս . այլ Թէ երբ՝ չէ յայտ . զի այն՝ որ պատմի դիպեալ ի նմ , և ի շրջակայս ներ յԱՀ ք զժեր դարն՝ անհատատուի իմն է . գիտեմք զի ի 1180 հրձիգ ա-

բարաւ յենրիկոսէ լէոնէ դքսէն սաքսօնիոյ և պա-
վարիոյ։ և յետ այնորիկ գաթէտալ երկիցս մեծամեծ
մնասս կրեաց ի հրկիզուելէ։ այլ միւս անգրէն նո-
րոգեցաւ։ Ա. յԺ՛ ունի 2 ժզնդպանական եկեղեցիս
լուսաբրականս։ և մենաստան մի ուղղափառ կուսա-
նաց ի կարգէ սբց օգոստինոսի։ զի բնակիչք նր
լուսաբրական են։ բայց գտանին անդ և ուղղափառք։
ի կայսերական ժողովս ունի զիւ տեղին ի մէջ կայ-
սերական քաղաքացն հռենոսի։ և զիւ ի շրջանակին սաո-
րին սաքսօնիոյ։

Ներքին սաքսօնիոյ։

Ազատ քաղք կայսերական ի Թուրինկիա կան ըմ մէջ կումուռք հօհէնսդաուֆէն և գեպլէնպերգ վիճակի առ Ցօրնէ գետով։ մեծ և բարեչէն։ բա-
ժանեալ ի հին և ի նոր քաղք։ Ունի 7 եկեղեցիս լու-
սաբրականս։ և մի կանոնիկոսական եկեղեցի ուղղա-
փառաց, որ է ըմ աբքեպիսկ մագդեբուրգայ։ Ա. յս քաղաք
քիչ մաւ մօրթուիս առնի արմսեօք, և մնդ ցորեն
նով։ հանեն անդ և օղի պատրաստական և սուսս, որ
ի յարգի է ընդ համօրէն Թուրինկիա։ գործեն և
պէսպէս ձեռակերտս ի կնոյ և յալաբաստր քարէ։
ի 1180 հրամիգ արարաւ յենրիկոսէ լէոնէ դքսէն սաք-
սօնիոյ։ և յետ այնորիկ հինգ անգամ ըզնէն Ճակ
ատեայցաւ յամենածախս հրամիզմանէ։ այլ միւս ան-
գրէն չինեցաւ։ ի սկզբան անդ եղև ազատ կայսե-
րական։ որ ի կայսերական ժողովս ունի զիւ տե-
ղին ի մէջ կայսերական քաղաքացն հռենոսի։ իսկ ի
շրջանակին սաորին սաքսօնիոյ զիւ։ ի 1760 բռնա-
գաւեցաւ ծանր ծանր հարկս վճարել բրաւսիաց-
ւոց։ Ա. ատիդէ տիկինն ի մտասին ըմ առն իւրում
ալբայնին ենրիկոսի Թռնտորս անուանեալոյ, չինեաց
սատ կուսատան մեծ բաւական բաղմուն կուսանաց-
ուր և ինքն առանձնացեալ վճարեաց զկեանս սրբուե։
Ա. յսպէս ինն չրջանակաց գերմանիոյ։ սրդ-
տիկըզն արտացոյց ստորագրել գայլև նահանգս գեր-
մանիոյ։ որք արտաքոյ են ի գերմանացւոց պետու-
թէն, զի լուծին քաղէ և տեղի ի կայսերական ժո-
ղով իշխանացն գերմանիոյ։

Յաւելուածք Գերմանիոյ։

Յօդ. ա. Պօհէմիա։

Բնակ գերմանացւոց կոչի Պօհչհայմ, կամ Պոյիչհայմ. Պէհմն որ Թարգմանի երկիր կամ թշնամ պոյացւոց. յայս անուն անուանեալ, ի պոյացւոց նախնի բնակչաց իւրոց. զոր նախնի բնակուն էր յերկիր նեան անտառաւ առ սահմանօք հէլվէտացւոց. և ի ժամս օգոստոսի կայսեր վտարեցին զնա ատի մարկոմանեացիք, և ինքեանք կալան զնա զոյս. բայց զանունն անուն նր պահեցին։ Որ ունի իւր սահման ի հիւսիսոյ՝ զվնտիա, զլուսացիա, և զչէզիա. յարևմտից՝ զվկդնտիա, զդուրմպերգ, և զվերին պալատինատն. ի հարաւոյ՝ զդավարիա, և զաւստրիա. իսկ յարևելից՝ զմօրավիա, զչէզիա, և զկոմսութիւն կացոյց։ Բովանդակ տարածուն նր է առաւել քան 961 գերմանական մղոն. ի նահանգին բազմամարդ էր յոյժ. զի ասի՝ Թէ ի ժամս քրիստոսի կայսեր ունէր 732 քղաք մեծ և փոքր. 124 դղեակս. 34700 գեօղս. և աւելի քան զերկս միլիոն բնակիչս. Թէպէտ դժուարահաւատալի Թուի. այլ զիարդևիցէ, այժմ այս Թիւ քղաց և բնակչաց կարի նուազել է. զի ըստ ճշտագոյն Տպագրաց ունի քաղաքս մեծ և փոքր 265. աւանս 367. և գեօղս 11453. Թող զնամնաւոր կարճածս ազնուականաց. իսկ Թիւ բնակչաց նր է 2266000։ Յամին 1622 և ի յուրս հետագայ ամս իբր 30000 տուն կամ դերդաստան եղ ի պօհէմիոյ. Թող զնանայս, զմանկունս, զարհաւատսն, և զայլս. ըստ սոյն և մեծ մասն ազնուականացն եղեն անտէր։ Գլխաւոր գեօղք նր են Իլպա, Մօլդա, կամ Մոլդաւա և կամ Մուլդա. և Էլբէ։

Դիրք երկրի նր բարձր է. ուստի և օդն բաղեխառն առողջ. և է գրեթէ յամէկոլմանց չքնաղագոյն բարձրլեռնային երկրամիջ. այլ միջին կողմանք նր ըստ մեծի մասին դիւրք են և արդաւանդ. ունի ցորեան և այլ

արմտիս առատ. մինչև ամենիւր անտի և յայլ շրջակայ գաւառս. և զանազան պտուղս պարտիզաց. այլև քերքումս է գաւիթան. և կոճապղպեղ այն է զինջ ՀԻՊիլ. և գինի ազնիւ. և արօտս խոտաւէտս. և անասունս ընտիրս և բազմս ընտանիս, այլև զանազան տեսակս վայրենեաց, քաւթարինէ կոչ քօթաքրինէ. տՀ՛՛ վարշադ. ոչ և քաւթար կոչ քաւթօր. ջրասն բեղկմիկոյ. առնէտ. սամոյր, եղն. ունի և ձուկն 'ի գետոց. և բուս ոսկւոյ, արծաթոյ, պղնձոյ, և երկաթոյ, և կապարի. այլև անտիկ. և աժուխ հանքային, ծծումբ. արջասպ. բորակ. և հանքային ջուրս ։ Գտանին անդ և պէտպէս ակունք պաստառականք. ըստ անդամանդ. կարմիր յակինթ. որ է՝ կարմիր եակուտ. բայց չունին զնոյն ազդեցութիւն և զաղնուական զոր ունին հնդկայկներք. վ՛ն այնորիկ և չեն իակ այնչափ 'ի յարգի ։ Գտանի և տպազիոն այն է՝ տօպազ. սէրեան. զմրուխտ կապուտակ, և կանաչ. բիւրեղ. ամեթիստ որ և մեղեսիկ, այն է՝ լեալ կոչ լաչ քար. քաղկիտոն ալիտակագոյն. ակն ինչ կարմիր. եղն. ոչ և մագնիս քար. և մարմարիոն. այլև մարգարիտ արծաթագոյն և կանաչագոյն, որք 'ի զնչէն տեղիս գտանին. մենգ 'ի վաղաւա. և յուշգաւա գետս. ունի և ջերմուկս տաղաջարսս. եղն ։ Այդ թէպէտ այսպիսի արգասաւոր է այս նահանգ, սակայն գիւղականք նր աղքատ են յոյժ. որք գերի են տէրոց կիրեանց, ծոյլք, գործատեաղք, կամակորք. որոյ պատճառ թուի լինել ծանր և անտանելի լուծ տէրոց որ կայ 'ի պարանոցս նոցա ։ Վ՛ն 'ի 1679 ամի գիւղականաց չհանդուրժել գՀնդկաց բանակութեան տէրոց իւրեանց, յարեան ընդՀ՛ն՝ յայլ 'ի պատիժ ապստամբեան՝ բարձաւ 'ի նոցնէ և սակաւ ազատութիւնն այն զոր ունէին. ուստի և այնուհետև դժկամին ընդ գիւղ նոռՀաճեցան ։

ՊօՀմամբք ընդ մեծի մասին՝ իմանին 'ի սլաւաց, ուստի և ընդ բարուց բազմք նմանին նոյ. զի բիրտ են և յանդուգն. և թէպետ աւր զնոյնէ ունիլ զարմիւրթիւն գիտեալեց և արհեստից, ոչ և այլ շրջակայ ազգիք, բայց չեն մտագիր այնոցիկ ։ Նոյնպես և լեզու նոյ է բարբառ սլաւաց. բայց առ սակաւ մի Թանձր և խոշոր քան զսահմանակից ազգաց, որք 'ի նոյն բարբառ խօսին. վ՛ն զի ոչ յաճախ փոխեն զբառաձայնս, մենգ զտառս և 'ի ձայնաւորս ։ Յաճախագոյն վարէին գրով ռուսաց. ոչ և յեկեղեցիս իւր-

իւրեանց ունէին զնէսս յոնոյց • այլ բողեալսոս
ալքայն նշ մահանոճանեք բարի երարձ զերկոսին, և
փիկ եմոյծ 'ի սլօհէմիա զդիր և զնէս լատինացսոց ։
Խօսին և 'ի լեզու գերմանացսոց մէնդ 'ի քղքս ։
Կամեցեք յայսմ վայրի զզնգն անցս սլօհէմիոյ համա-
ռօտել, սկիզբն արասցուք 'ի Պոյոյոց • որք էին մանո
բազմամբոս ժողովրդեան կեղտաց, որք 589 ամեք
յիչ ք զգալուսս փրկչին զօրագլուխս ունելով ինչ-
քեանց զսեդովեսոս զոմն եկեալ 'ի կեղտիոյ կիմ գաղ-
զիոյ, անցին զՀռենոս գետն • և կալան բնակուելի
'ի նահանդի սուս, որ և յանուն նշ կոչեցաւ Պոյե-
դա, կիմ Պոհէմա ։ Ապա առ ՝որուքք օգոստոս կայ-
սեր մեծ մանն նշ տարագրեալ անտի 'ի մարկօմա-
նեսցոց • անցին 'ի նօրիկոն, և անդ հաստատեցին
զքնակուելի իւրեանց • որ և յանուն նշ կոչեցաւ Պա-
վէրա • կիմ լաս Պոյոչիա • ք սլօյացսոց աշխարհն
Ձհեռոյ 'ի չ դարուն կիմ փոքր մի յետ սլաք կիմ ըն-
կլաւանք վանեալ 'ի սլօհէմիոյ զմարկօմանեցիս, ին-
քեանք կալան զերկիրն • յորոց ի՛ջանեն այժմեան պօ-
հեմացիք • որք և 'ի լեզու սլաւացց Ճէխ կոչին • իսկ
մահմետերն Ջէհ • ոմն նուա 'ի դիրս տումնկաց • քղքի
ք նախին պատմագրաց՝ զօրագլուխ սլաւաց որ տիրե-
ացն սլօհէմիոյ, Ճեխ, կիմ Ջեհ կոչեր • ՅուԹերդ գա-
րուն պրիմիսլաւոս եղև առաջին դուքս պօհէմիոյ •
որում ժառանգուք յաջորդեցին որդիք և Թոռունք
նր, ինքնիշխան և բացարձակ տիրուԹք • և ԹԷպէտ
մեծն կարոլոս հարկատու կացոյց զսլօհէմիա դեր-
ձանացսոց տրուբ, բայց այն հարկառաջուբն ոչ մնաց
ք երկար ։

'ի 1086 ք փիգերիկոս արքայն գերմանիոյ ետ ըզ-
Թագաւորական անուն ուրատիսլաւոսի դքսին սլօ-
հեմիոյ • այլ 'ի մուանիլ նր բարձաւ ք նմ և Թա-
գաւորական անունն • և այնուհետև մինչև ցիվիսլա-
պոս կայսրն վերստին դուքք տիրեցին 'ի սլօհեմիա •
բաց 'ի լատիսլաւոսէ, զոր ՝ փիգերիկոս կայսր ա-
նճանեաց Թէք • որում յետոյ անդրէն դուքք յա-
ջորդեցին ։ Ապա 'ի 1199 նա ինքն փիլիպպոս կայսրն
և զկնի նր յօտոն ք անդրէն եռուն զանուն և զիշ-
խանուԹի Թագաւորական արիմիսլաւոսի յօտոսկարոսի
եկերդ դքսին սլօհեմիոյ • որ և ՚ՇարձակեաՀ զԹա-
գաւորուԹի իւր, ք իւրև նուճանելով զաւագրիա,
զչգերիա, զքարինԹիա, զքառնիօլա, և զնեգրիա •
և վինչեսլաոս որդի նր կալաւ և զԹագրուն չէհայոց
Յետոյ զկնի սէսպէս փոփոխուԹեց և բազմապատիկ

պետքաց՝ պօհէմիա էանց ի տունն աւստրիական. յայնմ տանէ բէմ մերեցին նմ միմեանց յաղորդեալ մինչև ցէ կարելոս կայսր. որ մեռաւ անորդի. Թողէ ժառանգ կայսերուէ իւրոյ ոճ և Թէրուէնն պօհէմիոյ և ունկարիոյ զէրէց դուստր իւր զմարիամ Թերէզիա։ Աւյլ կայսրընտիրն պավարիոյ ձեռընտուէ դաղղիացւոց էառ զպօհէմիա. և ի 1740 ի գեկտ՝ 7 հանդիսիճ Թագաւորեաց ինմ. բայց դչոյն մարիամ Թերէզիա փուլթով անդրէն յինքն ընկրկեաց. և ի 1743 ի մայիսի Թագ եդ ի բրակա մայրաքաղք պօհէմիոյ. և այնուհետև կայ Ձայ ընդ ծրուէ աւստրիական տանն. և ըէ ամս էրբև 10 ի մեծի խաղալուէ եղև երկիրն. այլ ի 1756 ի դրգռիլ երկարատև պատերազմ ի մէջ տանն աւստրիոյ, և Թագաւորին բրուսացւոյ, բազում տոհմապանս կրեաց և պօհէմիա։

Իսկ Թէրուէնն պօհէմիոյ չատաջագոյն ընտրուէ լինէր, այլ այժմ ժառանգուէ է սեփականէլ տանն աւստրիոյ. որոյ Թագադրուէնին լինի ի բրակա ի ձեռն արքեդպսին բրակայի, և Թէրէ նէ արշխմատաձակ հռովմկական կայսերուէնէ. և մի չինն կայսրընտրաց։ Ունէք նէ չէչագոյն էր սեաւ արծուէն ի վէր արծաԹագոյն ճենՀակայի. այլ փիդէրիկոս կայսր ամէարձէ ի պատիճ Թէրուէ զագիսլաւոս եկեդ. եւս նէ ի նշան՝ տասիծ արծաԹի, և երկու ձեռս. դոր մինչև ցայսօր ի գործ ածեն Թէրը պօհէմիոյ։ Իսկ տարեկան մուտք Թէրուէնն պօհէմիոյ հասանէ ց 6000000 ֆիօրին. որ առանէ էրբև 1,363,636 ոսկի։ Ըստ կրօնից՝ հաւօրէն պօհէմիա դասանի գաղղաւփառ հաւատս. և Թէպէտ ըէ Ճիկո Ճիկո ելիւ ի պօհէմիա արք ոմանք ամպարիշտք որք սկսան աղանդս սերմանեցին, որոց նախասկիզբն եղև յովՀաննէս Միւլց. որում պէտ չոքան մատաԹիա յանուէան. յովՀաննէս հուս. երոնիմոս բրակացի, և յակոբոս միսացի, որք ի ԺԴ և ի ԺԵ դարս երևեցան. յորոց երկուքն՝ ցյովՀաննէս հուս և երոնիմոս բրացի հրամանաւ կոստանդիոյ ժողովոյն կենդանւոյն ի հուր այրեցան, յորմէ դԺնդակ պատճառնէ գրգռեցան։ Իսկ Հանահոնք նոյ, որոց մեծ մասն պօհէմացիք էին, ընտրեցին ինքեանց առաջնորդ զնիկոդայոս հուսինեցայ, և զյովՀաննէս դրոցնուէայ, կամ զնազդացի, և առ ապահովուն անձանց և աղանդոյ իւրեանց խոյս եառն ի դԺուարատաղդ լեառն ի վիՀակին պէքինայ. ուր և ի սուղ Ճիկի չինեցաւ

ՔԼԶ. և սՔ կոչեցան Դապօլէ, կամ Դապօլէտէ. ՔՔ Բանակեան. զի ըՔ օրինակի զօրաց բանակեցան ՚ի լերին անդ ։ Եւ մասն ինչ նոցա՝ որք առաւելացեալ պնդելին թէ պարա է ՚ի սՔ հաղորդութեՔ տալ ժողովրդեան և ՚ի բաժակէ արեանն, կոչեցան Բաժակեանք ։ և զկնի մահու զնուագասցն՝ անուանեցան ՈչԷ։ Բաժակեանքն ՚ի 1433 ՚ի ժողովն բասիլեոյ ընկալեալ հրաման կամ թոյլտուՔ ՚ի մատակարարել ժողովրդեան և զբաժակ արեան, դարձան ՚ի միաբանութեՔ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն։ Բայց դաւօրեանքն կամ բանակեանքն յամառել կացին մնացին ՚ի մոլորութեՔ իւրեանց. սակայն բՔմ ինչ փոփոխեցին ՚ի լաւ անդր. և ՚ի բաց թողին զկնՔութեՔ և զկռիՔ ըՔ ուղփատս. ուստի և կոչեցան ԵղՔայր պօհեմացիք, կամ ԵղՔայր օրինաց տՔ. Ե ԵղՔայր փա-

բանելոյ ։

Աստ ՚ի ժՔ դարուն և աղանդն լուտերական Ճարակեցաւ յոյժ ոչ միայն ՚ի լՔհաստան այլև ՚ի պօհէմիա. յոր յարեցաւ մեծ մասն և բաժակեանց, նպատակ գտեՔ ՚ի կայսերուց մաքսիմիլիանոսէ եկՔդեՔ, և ՚ի հրդռլուհուէ եկՔդեՔ, որք հրաման ետուն նոցա ունիլ հրապարակական եկեղեցիս և քարոզիչս։ ԱւՔ ՚ի 1617 ըՔ փերդինանդոս ԹՔր պօհէմիոյ առանց հաւանութեՔ իշխանաց արար դաշնադրութեՔ ըՔ փլխապասի Ք. ոպանիացւոց արքայի, զոր և հաստատեաց ՔՔ մատաԹիաս կայսր. զի ՚ի սպառիլ արուժ ժառանգաց արշիդքսից աւադրիոյ, ՚ի սերնդոց անոր նորին փլխպասի արքայի յաջորդեացեն ՚ի ԹՔրութեՔ պօհէմիոյ։ Ա յս դաշնադրութեՔ խիստ ԹռՔեցաւ լուտերականաց, և երկիւղ մեծ էարկ ՚ի սիրտ նոՔ. միանգամայն և տեսեՔ զանձինս նուաճեՔ և ըՔ այլովք զնՔն ծանրաբեռնուՔք, ՚ի 1618 հրեշտակ աքաջակեցին ՚ի բրահա. այլ ոչ ընկալեՔ պնդեցուսոր ՚ինքեանց ոՔՔ անունէին, ՚ի սրամտութեՔ բարկութեՔ չեռեՔ, ՚ի վայր ընկեցին ըՔ պատուհանն արքունի դՔՔանին զերկու առեՔնակալս, և զմի ոմն ՚ի քարտուղարաց անոի իբրև հայրենեաց մատնիչս, և զՔն առՔ ՚ի պաշտպանութՔ անձանց, ընտրեցին ինքեանց ԹՔր զՔՔերկոս կոմն պալատական. և ասաի գրդռեցան դՔնդակ պատերազմութՔ ՚ի սպառ. ապետ կարծանուՔն լուտերականաց. զի ՚ի 1627 բարձան ՚ի նՔ ամ իշխանութՔ և պատուՔ. զոր նա խրՔեաց կայսերք չնորհեալ էին նՔ. և որք միանդամ ոչ կամեցան անդրէն դառնալ ՚ի միաբանութՔ

կաթուղիկէ եկեղեցւոյն, տարագրեցան ի հայրենեաց իւրեանց։ Եւ այնուհետեւ բավանդակ պօհէմիա ծաղկէլ բարգաւաճի ուղղափառ հաւատով. Թող զերեսայս բրակով քաջի, բայց և նշանին հրապարակական սինակոյս. իսկ սակաւաթիւ լուսերաց կանչ օրք մնացին անդր ի ծածուկ, գուն գործէին ամ իրօք Թագուն պահել զդաւանութենէն իւրեանց, զի մի՝ հայոյս եկել վատրեսցին անտի. այլ յետոյ ի յովսէփ կայսերն էտ ազատուել ամ կրօնից ի ամ տեղիս ծրուէ իւրոյ։ Վայ այժմ և պօհէմացի լուսերականք յայսանի և համարձակ կատարէն զպաշտաւնս իւրեանց։

Ասի Հէ՛ի ի դարուն պօհէմացիք ընկալան զքրիստոնէական հաւա։ բայց ստուգագոյն է Հէ՛ի մէջն ի դարուն ծաւալեցաւ քրիստոնէութիւն՝ի պօհէմիա՝ի ձեռն մեԹոդիոսի և կիւրղի, որ յԱյն կոստանդնի կոչէր, հարազատ եղբարց որք էին ազգաւ յոյնք. և այս իսկ է պատճառ զի պօհէմացիք ունէին զծէս յունաց մինչև ցպղէնտացոս որքայն, որ եմոյծ՝ի նո՛ ղծէս եկեղեցւոյն լատինացոց։

Պօհէմիա՝ի ձեռն մերսլաւայ գեստյնաց ի՛ հանրապետ քաժանի յերկու մասունս։ Ի յարևելեան և յարևմտեան. և երկոքին ի՛ քղքական քաժանման դարձեալ քաժանին՝ի ժի՛ շրջանակս, կի՛ փոքրիկ ձևաս որք են Գաւառք։ ուր գտանի և մեծ բրակա քաղաքն, բայց է իբրև առանձին իւն վիճակ անկախ՝ի ձեռնակալ իշխանին. Պաօնյաս, կի՛ Պօչնյաս. Քենինգրեց. Քրոպիմ. Ձեռլա. Պլեխմ. Բրանիս. Բեռաչ. Սաաղ որ կոչի և լուչգս. Էլընպօկէն. մանաւար վիճակ՝ի շրջանակին սասցայ. Լայտերից. Ռոզօվնդ, և Բօքնաբա։ Ալս բաժանումն տրաբաւ՝ի 1714 ՝ի ժողովոյ իշխանաց երկրին. զոր հաստատեաց ի կարոլոս կայսր. զորոց զգվնաւոր տեղիս յիշկիսդ առողջագրեցոյք. յաւելի զնի առանձին։

Ձին զվիճակն էկեր քղքն։

Բրակա։ Է դլխաւոր ճայրաքղքն հանրին պօհէմիոյ. մեծ բաղմամարդ հոյակապ և գեղեցիկ, կառուցեալ գրեթէ ի մէջ պօհէմիոյ ատի և անտի մօտաւորեալ կի՛ մուլաայ ւչէտոյն. որ յայսմ վայրի ընդարձակ է յոյժ. զի ըստնուէ նի է իբրև 700 քայլ հասարակ, այլ խորուին սակաւ է. վայ և չէ մարթի նաւարկել ի՛ այն նաւակօք. և ունի՝ի վի՛ հոյակապ կամուրջ քարաշէն ընկնել՝ի 1357՝ի ժ կարօլոսէ. երկայնութի՛ նի է 741 քայլ հասարակ. իսկ լայնուէն 14 քայլ.

ի

Ը որ համարձակ կարեն անցանել երկը կառք առ միմեամբք • և է հաստատեալ ՚ի վր 18 խարխաց • և յերկուց կողմանց ղարդարեալ 29 արձանեայ պատկերօք սրբց , որք բովանդակ ձուլածոյ են • բայց ՚ի վիմակուխ պատկերէն ՅՈՎՍԷՓ յովհաննու աւետարանչին , որք կան առ խաչիւ • մի ՚ի պատկերաց անտի սրնն է արձանն սրբ Նահատակին յովհաննու ներօմուցեան կանոնիկոսէ՛ն • չինեալ ՚ի 1683 զոր հրամանաւ վենչեսլաւոսի սրօհմացւոց արքայի ՚ի կամբէջ տաճ գետաւվէժ արարեն , վր անլուծանելի պահէլոյ նր զինչք իւրհրդեական խոստովանուեն • զոր նա ինքն բանաւոր արքայն սուիպէր լուծանել , յայտնելով նմ զխոստովանուեն տիկնոջն իւրոյ • ապա ՚ի 1729 դասեցաւ ՚ի կարգ սրց մարտիրոսաց • զորոյ դիոն ամի ամէ մեծահռչակ կատարեն ՚ի բրահա , և ՚ի համօրէն գերմանիա յեկեղեցիս ուղղափառաց • որ և է պաշտպան Ճնդիրհորդաց է ջուր և է ցամաք : ՚ի քղքն տասի ձգին 10 Ճանապարհք ուղղագիծք է ամ կողմանն սրօհմոյ քաջ հորդեալք , և ՚ի բզմ տեղիս Ճանձր սրմամբ ամրացուցեալ , և սրեք սրեք լցեալ զիսուռնա , և հաւատարակիւս գործեալ է այլ մասանց • և յերկուց կողմանց հատեալ կան իբրամբ առ ՚ի նմ առուելոյ ջուրց ՚ի Ճնդհաց անտի , որով Ճանապարհքն միշտ ցամաք և դիւրընթաց լինին • յորոց ՚ի չինեալ բզմ միլիոն գրամք ծախեցան , և ծախին , վր զի միշտ նորոգեն • վոյ և յամ տեղիս յորս փոխին երիվարք Թղթաբեր սուրհանդակաց՝ ամ Ճանապարհորդք պարտապան են վճարել դերկու կրայցեր • որ առնէ իրրև մի փարայ և կէս , ՚ի ծախս նորոգուեն Ճնդհացն :

Ա յս քղք բաղկանայ ՚ի ջրից քղքաց • որք կոչին հին և նոր , որք են յարևելեան կողմն մօլտաւա գետոյն • և փոքրիկ քղքն և հրաւքին՝ որք են յարեւմտեան կողմն գետոյն յորոց իւրաքանչիւրն ունի իւր առփական քաղաքապետ , և մունաւոր ատեան գաւառականի և առևնակալս : Հին քղքն ասի չինեալ ՚ի 795 • իսկ նորն ՚ի 1348 ՚ի ՟ի կարուլոսէ • բայց փոքրիկ քղքն որ է յարևմտեան կողմն մօլտաւա գետոյն , քաւաչէն կամրջաւ կցեալ է նորոյն , հին է քղքն ելկոսին , զի ասի չինեալ ՚ի լեռնացաց • որ և նախ կոչեցաւ Բլոխ • իսկ ՚ի հրաւքին է Թագաւորական գղեակն : Եւ յորեքին միանգամայն ունին տուն իբրև 44.00 բովանդակ քարաչէն • յորս գտանին քղքի մեծաչէն ապարանք • և 32 եկեղեցիք և մատուռք • 40 մեր-

մենաստանք • բայց այժմ Թիւ մենաստանացն նուազ-
եալ են • վն զի ը յովսէփ զքէմ մենաստանս երբոր
գրեթէ յամենայնս աւրուէ իւրոյ-իսկ Թիւ քրիստոնէից
քնակաց նշ հասանէ ց 100000 • և Թիւ հրեից ց 16000։
Փողոցք նշ մեծ նոր քաղքին ը մեծի մասին լայն
են երկայն և վայելուչ • յեկեղեցիս նր գլխաւորն է
աստուածխոտ եկեղեցին մեծաչէն • յորում բայ ի
մարմնոյ աչին յովհաննու նեբօմուցեան, են և այլ բա-
զում նշխարք սբց • և զարդք մեծագինք • և տապանք
հայկապք քէմ դբսից • և Թէրդ պօհէմիոյ • որ և
յընջագոյն էր եղեսանիստ • որոյ եպսուէն հիմնեցաւ
ի 971 • և ի 1342 ամբարձաւ յարքեպսուէՆէ • և է
այժմ արքեպսկոպոսիստ • որոյ արքեպսն է միշտ նուի-
րակ առաքելական աստուածն հռովմայ • իշխան հասա-
կական կայսերուէ • նախապատիւ առաջնորդ պօ-
հէմիոյ • Թագադիր Թէրին պօհէմիոյ • և միանգնա-
ւոր քարտուղար համալսարանին բրակայի • որ ունի
տեղի և ի կայսերական երդաստ: Երևելի է և եկե-
ղեցին սբյն կղեմայ • և մենաստանն որ առ նովաս,
որ էր միաբանուԹէն յոհաննց • յորում քնակէին 73
քՀնյք • Թիւ գաղհատաւոցն եղբարս • 87 ուսուսնօք-
որ ունէր և դրատուն մեծ • և դիտանոց վն աստ-
ղաբաշխուԹէ: Ունի բրակա քաղքն և համալսարան
երևելի հիմնեալ ի 1347 ի ը կարոլոս կայսերէ • և
այլևս երիս մեծամեծ դպրոցս: Ունի և զմի նոր-
մադպրոց գերմանացւոց և այլ և քանի մի գլխաւոր
դպրոցս գերմանացւոց: ի քաղքի աստ է աստուա մեծ
վրայիսին կամ կարգապետին կարդի աստեւտաց խոյ-
չին կարմիր աստեղ եղեալոց ի պօհէմիա, ի մօրավիա,
ի շլեզիա, ի լհհաստան, և ի մահառատան • որ և է
մի յիշխանացն պօհէմիոյ: Ասա նաև և գլխաւոր ա-
ստաչնորդն կարդին մալդպլի • որ իշխէ աստեւտաց պօ-
հէմիոյ, մօրավիոյ, և շլեզիոյ՝ որք են ի նոյն կարգէ
մալդպլի:

Ասյս քաղք ը Ճոխ Ճոխ բնՀմ և մեծամեծ պատե-
րազմունս կրեաց, և բնՀմ սիրեցին նՀ • այլ Թողեմ
զնախնիս, զվերջինս ևՀ յիշատակեսցուք: Յամին
1741 կայսրընտիրն պավարիոյ օդնականուէ զօրաց
գաղղիացւոց եառ զքաղքս զայս • և ետ հրամայել
կՀզ զանձն ի քաղքի անդ Թէր պօհէմիոյ: Այլ ի
1742 զօրք աւստրիականք ի վր հասել, փակեցին
ի քաղաքի անդ իբրև 20000 զօրս դաղղիացիս • որք
Թեպև վտանգէին ի սովու, ոսկայն տակաւին քա-
ջութ դիմամարտէին ընդեմ աւստրիացւոց • այլ ի-

ասդ ՝ի նեղն անկիլ. կէս մի գողուզի ձնհղօզը եկիլ անտի զերծան , և կէս մի աղատուիլ ընկալեալ յաւագրիացւոց , եկին ՝ի քղքէն , և աւագրիացիք տիրեցին նմ։ Ապա ՝ի 1744 բռնասիացիք տիրեցին նմ յետ աւուրս 7 ըռմբաթարակօք անշնարին քանդմանեան գործելով ՝ինձ, այլ ՝ի նմին ամի Թոլին զքղքն։ Եւ յորժամ էանց անդրէն ընդ ձորուքն տանն աւագրիոյ , վճռով հաստատեցաւ՝ զի հրեայք տարագիր լինիցն ոչ միայն ՝ի քղքէն , այլև ՝ի համօրէն պօհէմիոյ ։ բայց դչհոյն մարիա Թերեզիա փոյթառոյ դլխոնն , և Թոյլ եա նոցն բնակիլ ՝ի քղքն անդ ։ Յամին 1757 մերձ ՝ի բրակայ քղքէ եղև պատմ սաստիկ ՝ի մէջ աւագրիացւոց և բռնասիացւոց ։ յորում յաղթական գտան բռնասիացիք ։ և մեծամեծ վնասս հասուցին ՝ի բրակա ։ բայց չէին կարող տիրել նմ, և ՝ի բլանհանեան պատճին ՝ի պարտուիլ մատնեալ առաջի աւագրիացւոց, եկին ՝ի պաշարմանէ բրակայէ ։ որ և մնաց ՝ի ձեռս աւագրիացւոց ։

Գռասրուխ , կամ Գռասրոյխ ։ Քղքէ Թէրական փոքր այլ վաղնջական յոյժ , յորմէ և շրջանակն կամ ձեռն առնու զանուն ։

Գօլին ։ Քղքէ Թէրական ՝ի ամին շրջանակի առ հիւսիս գետով ։ ունի տունս իբրև 600. և 7 եկեղեցիս , և շաբաթակ հրապարակ , որ է վաճառատեղի նր ։ Գռանդա , կամ Գռանդա . այլև Մլոպա ։ [ը գերմ՝ին պռոնդզա . լա՝ Գռանդուա ոտեզ համանուն շրջանակի կամ ձեռն ՝ի վր Հռօպոյ կոչեցեալ բերոյ առ խեր գետով հնեալ ՝ի 973 ՝ի պօլէսլաուսէ կրաւերոյ ։ զոր ՝ի 1600 աքքայն պօհէմիոյն բռատոզիաս կայսրկիսր գեցին ՝ի գաս այլոց Թէրական քաղաքաց ։ կարգն առուեցաց մեզդայի ունի առս սեփական կալուած։ Մոլնիկ , կամ Մելնիկ ։ Քղք ՝ի ամին ձեռն կարգեալ ՝ի պարկն այրի դչհոյից պօհէմիոյ , հաստացեալ ՝ի վր բլրոյ մերձ ՝ի տեղին ուր խառնին էլպա և մուլտա գետք ։ ունի և գղեակ , և եկեղեցի կանոնիկոսաց կան ։ իսկ արտաքոյ քղքին է Ըօբգա կոչեցեալ մեծ նաստանն մեծ ։

Փինկինկրեց , որ կոչի և Գրալօվէ ։ և Հրարեւ ։ Քղք Թէրական ՝ի համանուն ձեռն , կարգեալ ՝ի պարտատեան այրի դչհոյից ։ մեծ բարեչէն ամուր և գեղեցիկ , չինեալ ՝ի 782 առ էլպա գետով , յորում մայր վայրի խառնի ատեր վտակ ։ Ընդունի է զ արքեպիսկ բրակայէ ։ Ասյա քղք ՝ի 1758 հարկատու եղև բռուսիոյ։

սիացաւոց • և ՚ի 1762 յորժամ անդ էին թրուսսիա ցիք և խաղաղիք՝ հրդէհ մեծ անկաւ ՚ի նմա, յորմէ բաց ՚ի վանացն յեռանդ որ էր մեծաչէն, այլեցան 160 տուներ։

Քրոսիկ, կամ Խրոսիկ։ Քղաք փոքր՝ այլ բարեչէն, և գլխաւոր տեղի համանուն ձեռի կարդեալ ՚ի պա-
րսն այրի դշխոյից առ Քրոսիցկայ դեսակաւ։

Բարոսկի։ Քաղաք փոքր՝ այլ ամուր, ունելով և դղեակ ՚ի պաշտպանութեի • ասա գործեն պատուճա-
կան սուսեր և դանակ և այլ երկաթի ձեռակերտս։ Գոլորշոն որ և Հօդս ըստ՚՚ Գոդրէնսկէի։ Քղաք
Թիւրական և գլխաւոր տեղի ձեռի, մեծ և բարեչէն և անուանի սակս արծաթահանքից իւ-
րոց, որ յընկադոյն կարի շահաբեր էր, այլ այժմ ոչ նոյնպէս։ Ասա ՚ի 1300 հասան զառաջինն արծաթի դրամք կոչեցեալք Կրօշք պօհեմիոյ, բայց այժմ դժուա-
րաւ գտանի։ Մ իսբանուին յանուանց ունէր ՚ի քղքի ասա մենաստան մեծաչէն, ուր սովորաբար բնակէին 20 քահանք • 4 վանապք կամ ուսուցիչք • և 9 օրնականք ՚ի 1422, և 24 ՚ի հուր և ՚ի սուր մատեցաւ քղքս այս։
Ընեսլաս։ Քղք Թիւրական յորմէ և գաւառն առնու զանուն, չունել ՚ի 796 • փոքր այլ բարեչէն • որոյ ՚ի գլխաւոր եկեղեցւոջ Թագեցաւ ՚ի 1424 յովհաննէս
զկապս առաքելոցդ հուսեանց աղանդոյն։
Պոռեեւնվեն։ ՚՚ գեմ՚՚ Պոռեվոյ։ Քղք Թիւրական, և գլխաւոր տեղի Պլեխմ ձեռի, ամուր և բարեչէն առ մուլատ դեռով։ ուր դոմինիկեան միանձունք
ունին վանս։

Պռաղը • այլև Հրուխուրեե Հօրի Պռաղը • որ Թարգ-
մանի փախստական ՚ի լեառն դպաղոր։ Ես քղք Թիւրա-
կան չունել ՚ի հուսեանց • քղի յովհաննէս զիսպա ա-
ռաքելոցդ հուսեանց կալել և ասար հարել զաւուց-
դի քղք, յորձակեցաւ և ՚ի վր ամրակառոյց բեր-
դին որ է ՚ի դլուխ սեպացեալ լերին մօտ ՚ի քաղաք
անդր, և անբեղ նմ՚ անդ ամրացաւ։ Ապա եւս հրա-
ման քանդել զաւուսդի քղքն, և աւերակօք նր շի-
նեալ տունս փխի վրանոց, զի յառաջն վանա-
րնակ էին • յորմէ եղ Պռաղը քաղաքդ • որ ՚ի մէջ
լսի Փախուսա կամ գաղթ • և ասան հուսեանք կո-
չեցան դասպօրեանք • ՚ի փախստականք • Ես սա քղք
ամուր կառուցեալ ՚ի վր լերին առ Լասնդ դեռով,
ունելով շուրջանակի խրամս և պարիսպս հաստա-
կառոյցս • զոր սկիսամնտոս կայսր արար Թագա-
ւորական քղք։ Յետ մահու նր ալեքսդրոս ասա-
բիա

բիացի կանանհնար եղև տիրել նմ՝ այլ ոչ կարաց. այլ ի րուսաղիս հնարիւք իմն էառ զնա: Ապա այնուհետեւ բացաւ Հանապարհ և այլոց առնուլ զնա-վերջին առումն ևր յաւագրիացւոց եղև. ի 1744:

Բխէք: Քղաք Թիբրեան՝ ի դաւառին Բրախինաց առ Վարդավա գետով, յայս անուն անուանեալ յաւազ, զոյ, զի Բխէք առ մեզ աւազ լսի. եբրև զի յաւազին Ժամս յաւազող գետոյն գտանէին մանրորք ոսկւոյ, զոր լուացմամբ որոշէին յաւազոյ անտի: Ի Ժամս երես-նամեան ութեմին աւերեցաւ սրով և հրով:

Սասէն: ի գեղմ՝՝ Ընդդէնհօքէն: Քղաք Թագաւո-րական՝ ի ձեռն բրախինայ՝ ի ձոր մի շրջապատեալ լերամբք առ վազգաս գետով: Ասի սովոր հինգ յա-ռաջագոյն զոսկին հանել յաւազոյ ցամաքեցուցանել յարևս. Նմին իրի կոչեցաւ Սասէն, որ առ մեզ Ցամաքեցուցանել լսի:

Բխլէն, Բլէն, կամ Բլէնա. զոր առ ի զնչնուքի՝ ի հին բիլսենայ, որ այժմ կոչի Բխլէնէ. գերմանա-ցիք կոչեն Կայ Բխլէն. ք Նոր բիլսէն: Էր քաղաք Թիբրեան՝ ի հարաւոյն ձեռի բարեշէն և ամուր. չինեալ՝ ի 775 ՝ի մէջ Մխա և Ռոթպուրգ գետոց. զոր՝ ի 1421, և 33 ոչնչացին հաւտանիք, այլ ոչ կա-րացին առնուլ: Ապա՝ ի 1553 էառ գերդ բօռեէ-պրա. և՝ ի 1618 կամն մանաֆելտայ. և՝ ի 1621 գիւ-ղ սպարապետն:

Սասց որ և Զաղեց: Քղաք Թիբրեան՝ ի հարաւոյն գա-ւառի շինեալ՝ ի ձ գարուն առ Էնէր գետով, որ Թե-պէտ փոքր է այլ բարեշէն:

Մօսբ. որ և Պրէտ, կամ Պրէտ: Քղաք Թագաւորա-կան՝ ի Սասց ձեռի լերանաստորոտ առ Պիսպ գե-տակաւ. և է բարեշէն և ամուր. ունի 3 մեհեան-ս. և Ժողովատեղի սպեհուց կարգին խաչի հարմիր առաեղ: Յամին 1647 հրկէզ եղև՝ ի շրվեցաց:

Լընդօվեն. Լօվեա. լտ՝՝ Գոնդիտոս. այն է՝ Ազմունկին՝ ի քղաք Թիբրեան և բերդ ամուր՝ ի գլոբս բարձր և սեպացեալ ժայռի շրջապատեալ լերամբք, առ որով հոսեալ էկեր գետոյն գործէ անկիւն դոգաւոր արմն-կաձև, յորմէ և քաղաքս առնուն զանուն. Հանապարհն որ հանէ՝ ի քղաք անդր՝ է նեղ և գժուարադնաց: Աւր քանի մի նոճապ պաշարեցաւ, այլ չեղև հնար առնուլ զնա. այլ՝ ի 1622, և 3՝ առաւ. խակ՝ ի 1725 մեծաձայն վնասեցաւ՝ ի հրկիզուէ:

Լայդերէդ, կամ Լիդօվիբէդ: Քղաք Թիբրեան և գլխաւոր տեղի համանուն ձեռի առ Էլսա գետով

բարեշէն բազմամարդ և եռանիստ ը արքեպիսկ
բրական • բաց ՚ի գահակալ եկեղեցւոյն են անդ և
այլ եկեղեցիք և վանորայք • յորոց մին էր միաբա
նութ յեռանց • Ըղբնակայ վիճակ ՚ի քղքին բերէ գինի
պատառական ։

Ասոպէ, Ասոսկ, Ասոպա ։ կամ Ոսպա ։ Քաղաք
Թէքրական ՚ի լայդ մերից դեռն ընդ մէջ լերանց առ
եղպա գետով • զոր ՚ի 1426 յետ հարկանելոյ հու
սեան դապօբանց զղջրս գերմանացւոց զդիւականա
սիկհամունատոսի, այնոյա աւար հարին և կողոպտե
ցին, զի ը ամի 30 հետ մնաց աւերակ և ամայի
՚ի բնակչաց, ապա առ ասկաս ասկաս անդրէն շի
նեցաւ ։ Ասլ ՚ի 1538 գրեթէ խափան հրկէզ եղև ։
Ոտգօվնէր ։ Քղք Թէքրական ՚ի համանուն գաւառի,
որ Թեսալիա փոքր է այլ բարեշէն ։

Գոռլովնէ ։ Գիւղ զոքաքով ՚ի ոտգօվնից դեռն, առ
որ մօտ է Գոտգօվնէ բերդն, ուր ՚ի 1413 առ Ջեմ
ի ամրացաւ հուսկ յովհաննէս ։

Գոռնէզգաւ, որ և Բռորնէ ։ Էր բերդ ՚ի ոտգօվնից
դեռն, ուր յառաջին Ժամս պահէին զգանձ արքա
նի • անդ էր և բանտն հերակաց, ուր բանտարգել
առնէին զմեծամեծ յանցաւորս ընդէմ Թէքրուէ ։

Գերասան ։ Քղք Թէքրական ՚ի Բօփաղաք գաւառի,
շինեալ ՚ի 746 առ Ամ • ուր մեծամեծ քանդա
մունս կրեաց ՚ի պարսից • իսկ ՚ի 1632 գրեթէ բո
լոր քղքն հրկէզ եղև ։ ՚ի 1744 առ սովին քղքաա
եղև պարսիկ աւազրնացւոց և բուռասիաց
առոյորում պարտեցան բուռասիացիք հարուածս մե
ծամեծս ընկալեալ ։

Գառլաչան ։ Էր գղեակ անառնան ՚ի վր լերին ՚ի ժկ
սկերաւունայ և գնեցիկ ասպալ 12 մղոնաց հեռի
՚ի բրակայէ, շինեալ ՚ի Ֆ կարդոսէ ՚ի 1348 և 58 ՚ի
պահել անդ զղեցն արքայական և զայլ Թագաւո
րական նշանս, և զմատեանս արուեստից, և ընդ
խարս սրոց • զոր ՚ի 1422 ընդարձակ և ասպարիզ պա
շարելոյն հռասեանք, այլ ոչ կարացին առնուլ ։ Գոյ
անդ ջրհոր մի խոր 244 ոռնաչափ ։

Վ

Վայ վիճակ ձգեալ առ ահմանաք պատարիոյ յար
ևելեան կողմն երկրի, ասաի և անասի էիցէ գե
ղոյն յորմէ հաւ և զանուն, էր ը իշխանութիւն գերին
պատարիոյ • յորմէ ՚ի 1193 հաւ բրդեմիալ օդոդրաց
դուքան,

գուքան • ասայ զնէի զնէն անցից, բուդղոդիոս հաջ
պատուրկայի Թէքր հռովմէական ի 1285 ետ զայն
վինչէսլասոսի ը Թէքրին պօհէմիոյ, իբրև օժիտ •
այլ յետոյ անդրէն էանց ը տրուբ պավարիոյ • ը
որոյ եկաց մնաց մինչև ց 1322 յորում ամի լուտովի-
կոս կայսր պավարիացի վաճառեաց յովհաննու ար-
քային պօհէմիոյ։

Էլիէր, կամ Էլիա պրօհէմացիք կոչեն Ղևի, և Հեպ։
Ե գլխաւոր քաղաք այսր վիճակի, գեղեցիկ և ը
խրոտմ համեմատուե բազմամարդ և ամուր առ էկեր
գետով յորմէ կալաւ զանուն, որ ունի իւր սեփական
առեան, և կառավարի ը խրոց վաղնջական օրի-
նաց։ ի գաւառատանէ նր չիք այլոյր բաղդրումն, բայց
միայն անմիջնոյս առ Թէպրն, որ է նա ինքն կայսրն։
Բաց յեկեղեցւոյ յանէանց՝ են անդ այլևս 3 մենաս-
տանք։ Այս քաղք բիմ անգամ պաշարեցաւ և ա-
ռաւ • ի 1742 առաւ ի գաղղիացւոց • այլ ի հետևեալ
ամի առխակեցան մեկնիլ անտի յետ ը երկար պաշարման
ի գերմանացւոց։ Իբրև կէս մղոնաւ հեռի ի քաղաքէ
առաի են կծուհահամ հանքային ջուրք հռչակաւորք
առաջ բժշկական զօրուե իւրեանց, զոր տեղին ի
հեռաւոր տեղիս, կնքելկնքով դառաւորաց քաղքին։

Յօդ • ը • Մօռավիա։

Ը ատ ոմանց առնու զանուն ի Մօռավա կամ Մորվա
գետոյն. է Մորպանոե իտալ՝՝Մորէվէլօ ունի
իւր սահման յարևմտից՝ զպօհէմիա • ի հիւսիսոյ՝ ը
մասին նոյնպես զպօհէմիա և ը մասին զչէզիա • յար-
ևելից՝ զչէզիա և զմագառատան • իսկ ի հարաւոյ՝
զաւսդրիա։ Բոլոր տարածուի նր է իբրև 360 քա-
ռակուսի մղոն։ Եւ ասի ունիլ 99 քաղաք, որք բաց
ի մայրաքաղքին բովանդակ փոքր են • 159 սահման
և առնի ը զ2478 գեօղս • և յամենին ի նմ միանգա-
մայն են 87271 առունք և բնակիչք 1138000։ Լեզու
քնակչաց նր է ածանգալեան իմն ի լեզուէ սլաւաց
փոքր մի տարբեր ի լեզուէ պօհէմացւոց։ Բայց հա-
սին անգ և ի բարբառ գերմանացւոց։

Գլխաւոր գետք նր Օտէր, որ ի հնումն ասի
ելանել, և մտանել ի չէզիա։ Մօռավա • որ և Մորվա
կո • ի հն՝՝ Մարուս որ ելանէ ի չէզիոյ ի կոմսուէն
նիլացայ, և անցեալ ը մօռավիա, առ սահմանօք սա-
դրիոյ

սդրելոյ յինքն ընդունի զՀարուածս զԱՒետեաց և ըզ-
Ալիւսաս վտակս. ապա հոսի ընդ հարաւ ընդ մեջ սահմա-
նացն աւազդրելոյ և մաճառաստանի, մերձ ի բաժանն
որ ևս բրիչպոլիկ քղաք մահմետաց մտանէ ի դուռնս։
Անկի և այլ գետս մանուսն, և լիճս ձկնաբերս բազմս։
Ամօռավիա գրեթէ յամենայնէ չորքասաւորէ բարձ-
րաբերձ լերամբք և անտառօք. նաև մինչև կովկասեայ
կիսով չափ և աւելի լեռնային են և անտառալից.
ուստի և ի կողմանս յայնոսիկ ցուրան սաստիկ է
և ազդու, վասն ի բազմ տեղիս և յամարայնի վառեն
հօր ի տունս ի ջերմայուցանել զանենեսս. բայց
օդն առաւել մաքուր և առողջարար է անդ քան ի
դաշտային տեղիս. որք բազմ ուրեք հանձահասուած են
գիշխին և շնային. և ջուրքն յոռի։ Սակայն ի վեր
այսր ամի բերէ ցորեան, և այլ արմտիս առաւել
քան զպէտս բնակչաց. վասն զյաւելելն բարձել տանին
ի շղեղիա, ի պօհեմիա, և յաւստրիա։ Լեռնին վաղջ,
և կանեփ բազմ. և զինչն պատղս պարտիզաց, և գի-
նի սպհատակ և կարմիր. այլև քղքեամ և սորտս պա-
տուականս, և անասունս բազմ՝ ընտանիս, և վայրե-
նիս. զի գտանին անդ արջք, գայլք, և տեսակ մի
ընձառիւծու որ է ի չափ շան, այլ ստուերագոյն
քան զշունն։ Գտանի անդ և մարմարիոն, և աղդք
ինչ հասարակ ականց. ոմն և սպղնձէղ որ է՝ չայ.
և երկաթ, և արծաթ՝ բայց սակաւ. այլև հան-
քային ջուրք ի բազմ տեղիս. յորոց ոմանք առ փորր
ի մի ջերմ են։

Ա յս ՃՁ ի նահանգին էր ինքնիշխան միապետութիւն
սլատաց, որոց պարագրեալ անտի զնահանին բնակիչս
նոր զկուսաքեցիս, և զմարիօմանեցիս, ինքեանք կա-
լան զերկիրն, որ յայնժամ շրջակայգոյն էր, մի-
ձգեր և ի մաճառաստան մինչև ցկրան դիտ. և կա-
ցուցին ինքեանց թագաւ, որք մինչև ցՁԲ դարն տղղո
էին անկախ և ինքնիշխան. այլ ի նմին ժամու ա-
մուսաս ի պարտուել մատնեցաւ առաջի մեծին կա-
յսրին. և յետ նոր լուծովիկոս որդի նոր հարկատու
կացոյց զմեկ ոմիր այլոյն մօռավիոյ. ապա առ Թա-
գաւորութիւն սուրբ օծեալ յաւստրա ի դարուն մեծ
մասն մօռավիոյ ի բաց հատաւ ի նմանէ, և թագուհիք
գերմանացուց էհտաց և մաճառաց դրաւէշ. որով
և անձկացան յոյժ սահմանք նոր. և հուսկ յետոյ խա-
պաս սպառս բաբձնէ Թէոդոսեան իշխանութիւն նր,
գլխովին և թագուհ պօհեմացուց հոմանձեցաւ. որք
վերատին շրջակայեցին զսահմանս նր, անդրէն միա-
ցուս

ցուցեալ է նմ հարուստ մի յոյնոյ տեղեաց, զոր լեհք և մաճառք առեալ էին ի նմանէ որում և եղև մօտավասն ի տարածուել նոյնպէս, որպէս է այժմ. և ի 1085 ի ձեռն ենրիկոս կայսերէ կոչեցաւ Մարգրաւ-ի իտ՚՚ Մառէնսիս. փակ Թէրթական անուանեն : Ապա գինի գինն անցից և փոփոխուեց՝ զոյգ է պօհէմիոյ անկաւ է ուրուք տանն աւստրիոյ . է որով կայ մեայ մինչև ցայսօր : Ինչք ներ է արծուի՝ Թագ ի գլուխ, ունելով կարմիր և սպիտակ նիւս ի ձախոյ խոյանաց նաթախ հնարել ի նմ :

Իակ ի մասին կրօնից կի հաւատոյ՝ բովանդակ մօռավիա ունի զկաթողիկէ ուղղադաւան հաւա . որ զառաջինն քարոզեցաւ անդ ի է դարուն . ապա յաւարտ այնր դարու՝ ի 791 սամոյէլատա արքեպս առեալ՝ ի մեծէն կարոլոսէ՝ ընկալաւ զոր մկրտութիւն: Յետ այնորիկ հասին անդր և այլ քարոզիչք աւետարանին քրի, որք ծրաշան աշխատասիրութեամբ ի սուղ ժամի զբովանդակ մօռավիա ազակերտեցին ի քր . յոյս յաւէտ երևելի են երոպիտա ի 806 . և զինի նմ հրեգինար կի հռիթար , երկոքին ևս եպսունք բաստավիոյ . որք և քրիմ եկեղեցիս հիմնեցին անդ. էր ի 856 մեթոտիոս և կիւրեղ եղբարք հռոմայեցի ազգաւ յոյնք : Եւ եկաց մինչ մօռավիա յօրդորեալ հաւատոյ անդրդուելի մինչև ի ժե դարն. յորում հերձուած հուսանաց մեծացաւ Ճարակեցաւ և անդ , որ ի ժէ դարուն գրեթէ խափան բարձաւ . այլ փխի ներ սողոսկեալ ի ներքս անկան ազանդք լուտերի և կալվինոյ , բայց ոչ գոն յաջողակ եղև. ուստի և փոքրով բարձան ի միջոյ . և Թէպէտ մեայ ցին անդ սակաւ ումանք լուտերականք և կալվինականք , բայց մինչև ցմերձակայ ժամս ամենևին ի ծայ ծաւ էին . այլ այժմ զինի տալոյ ազատուի մի կրօ

Նից է յոսեփոյ կայսեր , ոչ ևս են ի ծածուկ : Մօռավիա բաժանի ի հինգ շրջանակս , կի փորբիկ գետս , որք են Օլմից . Հրուպէց . Պռին . Ցնայմ . և Իլաս . որք ունին սեփական գաւառակալ իշխան . իակ գլխաւոր տեղիք նոյ են հետեւեալքն :

Օլմից . որ և Հելօմոց . լտ՚՚ Օլմոթիում : Ի քաղաքս նիստ բերդ մեծ ամուր դէզեցիկ բազմամարդ , և առաջին ի մէջ Թէրթական քաղցն մօռավիոյ , կառուցեալ ի ձախճախուտ վայրի , և շրջապատեալ ի մօռավա գետոյն . բաժանի ի բուն քաղն , և ի մասն ինչ որ կոչի Տօմ : Եւ է եպսանիստ , որոյ եպսն անմիջապէս կախեալ կայ զպապէն Հռոմայ . և կոչի

դուքս իշխան հռովմէական կայսերուհիէ, և կոմս մատեան Թէքեցն ազգիվոյ. որ յերկիր Ֆակս ունէր և տեղի 'ի կայսերական ժողովս: Ա. յս քաղք բաց 'ի մայր եկեղեցւոյն՝ որ է նոճիւրէ սիրն վիճակեալ առաք, և է մեծաշէն և հռչակաւոր, ունի այլևս 12 եկեղեցիս գեղեցկաշէնս, 5 մենաստանս արանց, և 3 կանանց. և բէմ անկեալոցս. և համալսարան երևելի հիմեալ 'ի 1567. և ընկերութիւն կամ միաբանութիւն ուսումնականաց, որք կոչին Ա.ծանօթք. և այլևս դպրոցս: Յամին 1757 բռնաւսիացիք պաշարեցին զքաղաքս զայս, այլ ոչ կարացին առնուլ. ուստի և վն քաղաքացիքն և հաւատարմութեն զոր յայնմ պաշարման ցուցին քաղքացիքն, մեծ գնահատի մարիա Թերեզիա ետ զպատիւ ազնուականութե առեւնակալաց քաղքին, և անանց 'ի տոկական քաղքացւոց:

Գրէմնիցէ, կամ Դրէմնից: Ի քաղք փոքր մերձ 'ի մեռաւ գետ. ունի գեղեակ պատուական, որ է սովորական բնակարան եպսին օլմիցայ. որ և. 'ի 1752 հրկէզ եղև, և նմին և 55 տունք 'ի շրջակայ արուարձանի նր:

Պ.ին կամ Պ.ին, և կամ Պ.ին: Ի եկրդ 'ի մէջ թագաւորական քաղքացն մոռավիոյ. բարեշէն և բազմամարդ ի լուրում հանդիսատուե, կառուցել մերձ 'ի տեղին՝ ուր շվարգշավա և ավիդավա վտակք խառնին 'ի միմեանս: Ունի 1236 ծուխս կամ գերդաստանս. և 6 մենաստանս հանդերձ եկեղեցիք. և այլևս եկեղեցիս. յորս գլխաւորքն են մայր եկեղեցի քաղաքին որ է կանոնիկոսական. և եկեղեցին օգոստոսեանս միանձանց. յորում գոյ հրաշագործ պատկեր ձեծատրն, զորմէ ասի նկարել 'ի սկզբն զուկասու: Իսկ յայլ հինամեծս գլխաւորքն են ապարանք եպսին օլմիցայ. և տունն խորհրդոյ կամ ժողովարանն գաւառական ժողովոյ այսր դեռի: Ատ է աթոռ գաւառակալ իշխանին. ոչ է գլխաւոր առեւնեան հասարակաց նշանակին:

Մօտ 'ի քաղք անդր յարևմտեան կողմն է Շէլնկերի դղեակ ամուր 'ի վէր լերին. և առ ոտորատով նորա Ա.ր պ.ին կոչեցեալ ասան փոքր, յորում են 2 մենաստանք. և անկեալոց մի ասպետաց կարգին մալթայէ. և իբր 100 տունք: 'Ի հիւսիսակողմն քաղքին 'ի գաշտավայրի՝ է Դենիկօվէցկա անուանեալ մենաստանն քարթուզեան միանձանց: Իսկ յարևելեան կողմն Օգոլնի կոչեցեալ աբբայանիստ վենաստանն ոլրմոդրացւոց մեծաշէն:

Հրաշ

Հրաւիրէ կամ Հրաւիրէ։ Քովը Թէքուական՝ ի համանուն գետի առ մօրաձա գետով. յորում են երկու մեծ նաւահանգիստ, որոց մին էր միաբանութեան յաճախաց. և այլ եկեղեցիք։ Աւսյս քեզ բեմ անդամ պայարեցաւ, և բեմ վճռաս կրեաց՝ ի պոզմաց՝ ի գնեցի Ժամս։

Կայս։ Քովը Թէքուական՝ ի հրատիրէ գետի, որ Թէզիա փոքր է այլ բարեչէն։

Ցնայ։ Ջօյօս։ Ջօյօս։ Քովը Թէքուական՝ ի համանուն գետի՝ ի վէր լերին, առ որով հոսի Դայա գետ՝ ի վայրէջ վայրի, և է բարեչէն, և ը համեմատութիւն իւրոյ բազմամարդ. բաց յայսոց եկեղեցեաց՝ ունի 4 մենաստանս կրօնաւորաց, յորոց մին էր միաբանութեան յաճախաց. և դրեակ պատուական։ Ասի՝ թէ քեզ այս չինեցաւ՝ ի 1222, բայց յաքէագոյն էր յայսմ տեղւոջ. զոր ի 1145 յաւերաշատս իշխանն ազգ հեծելոյ քանդեաց։ Եւ՝ ի 1437 աստ մեռաւ սիկիսմունատոս կայսր։ Յայնկոյս քեզքին առ դայա գետով կառուցեալ կայ մեծաշէն աբբայանիստ մենաստանն սրբէմոդրացւոց Պուռգ, կամ Լաւգա կոչեցեալ։ Հռանիարէս Պէօթ, կամ Հռանա Պէօթ։ Քովը Թէքուական՝ ի հրատիրէ գետի, փոքր՝ այլ բարեչէն. ունի մենաստան մի դոմինիկեան միանձանց. և ազգաւր հանքային կծուահամ ջրոյ առողջարար։

Շէյտանէյ։ Քովը փոքր՝ ի հրատիրէ գետի. ունի դղեակ և գարոյ երևելի. ի 1753 բեմ վճռաս կրեաց՝ ի հրկիզութէ։ Կ՚ասի առ այս քեզ՝ ի Բէկրաս անուն գեղջ՝ է ապրիւր հանքային բժշկական ջրոյ։

Վիւլէհէաթ։ Ի աբբայանիստ մենաստան քսաներորս սեանց, որոյ աբբայն՝ ի գաւառական երեսուս ուղղէ զառաջինն տեղի՝ ի մէջ աբբայից և առաջնորդաց հրօնաւորաց, կառուցեալ՝ ի տեղւոջ՝ ուր՝ ի նախնումն էր հռչակաւոր Վիւլէհաթ կամ Վիւլօվաթ քաղաք։

Գօշէն, կամ Բօսֆին։ Քովը փոքր, ՝ի հնումն էր մի՝ ի գլխաւոր քաղացն Մոռավիոյ և ամառ եպանիստ։ Նիկոլսպուրգ։ Քովը բարեչէն՝ ի պոին գաւառի, որ ունի եկեղեցի կանոնիկասական. և դպրոց մեծ և մենաստան քսիսուչնաց. որոց եկեղեցին կոչի Լօրետոն. յորում գտանի հրաշագործ պատկեր ածամօրն, առ որ յաճախեն բարեպաշտ ուխտաւորք. ունի և դանձ երևելի ը Ժամս Ժամս պարգևեալ՝ ի բարեպաշտից։ Գոյ անդ և դղեակ տունր՝ ի վերայ բարձր սեպացեալ Ժայռի։ Ի քաղաքի առտ գտանի բաղնիք հրեից։

Ռայլէր։ Ի առն՝ ի ոտին գաւառի առ շվարցայ վտա-

վտակաւ. ուր գոյ մենաստան քենէդիկտեան միանձանց երևելի, զի սա է առաջին մենաստան հիմնեալ ի պօհեմիա ի 1048։ Առաջնորդ նր է մի յականկեցեալ իշխանաց մօռավիոյ, կարգեալ ըստ աբբայիւ պատուհասեալ պօհեմիոյ։

Իւսա կմ կհիւսա։ Ի քրիստոս և գլխաւոր տեղի համանուն ձեռի առ Իւսա գետով, դեղեցկի և ամուր և բազմամարդ ըստ իւրում համեմատէ. բաց ի վանացն որ էր միաբանութիւն չորեանց, ունի այլևս 2 մենաստանս. և գործարանս պատուականս չոխայից. բայց պարզմունս կրեաց, և քիչ մնդամ պաշարեցաւ և առաւ։ Այս քրիստոս եղև առաջին ի մէջ այլոց թիւրական քրիստոնէից որ ի ժէդ գարուն ընկալաւ զսլաւեկան լուսաւորական։

Սլավենիոյ։ Քրիստոս փոքր յիկիւս ձեռի. վաղնջական, շինեալ ի նահանջ սլաւաց կմ շիլաւոնացւոց. ոչ և անուանն ցուցանեն։

Յօդ. ՃԼ. Լուսացիա։

Այս անուն ելանէ ի Լատինէ, կմ Լատին անուանեն զոր ըստ անց ի բարբառ սլաւաց ՚ի գանայ կէ երկիր ջաղից կմ անտառային. և ունի իւր սահման յարևելից՝ դշէզիա. ՚ի հարաւոյ՝ զպօհեմիայ. յարևմտից՝ զվինիա. իսկ ՚ի հիւսիսոյ՝ զպրանտեբուրգ։ Տարածանի նր (՚ի բաց առեալ զայն ինչ որ ՚ի պրանտեբուրգ, որ և է իբրև 20 քառակուսի մղոն.) է իբրև 200 քառակուսի մղոն Ճագրյական։ Եւ բաժանի ՚ի վերին և ՚ի ստորին. ՚ի վերինն են 6 գլխաւորք. և այլևս 16 մանունք. իսկ ՚ի ստորինն 4 գլխաւորք. և 3 մանունք. և 2 աւանք։ Գլխաւոր գետք նր են Շէրնօե. ՚ի բարբառ վանդալաց Սէրօվ. ըստ պօհեմ՚՚ Սէրօ. որ ելանէ ՚ի նահանգ սասի, և հոսէ ընդ գիւխս՝ մտանէ ՚ի պրանտեբուրգ. և անդ խառնի ՚ի Հաւել գետ։ Ընդ նմա ելոյծ նմա։ Որ Թարգմանի սեաւ ելագեր, ելա նէ ՚ի գալաւեն պուտիսանայ, և գնայ մտանէ ՚ի միանիա։

Բուլնիոյ։ Նոյնպէս ելանէ ՚ի գետ անտի պուտիսանայ, և մտնէ ՚ի միանիա՝ խառնի ՚ի ջվարց հելագեր գետ։

Վերին լուսացիա առաւել լեռնային է, ուստի օդ և

օգ ՝ն՝ր առաւել մաքուր և առողջ, ՝ք զառօրին լու-
ացիոյ · յորում լի են ձաՀկ՝ք և լի՝ք ժահաւտաք,
վ՝ր և օգ ՝ն՝ր Թանձր է յոռի · և երկրին ևս ՝ք՝հան-
բաՀս անբեր են, ղի սակաւ վայրս ունին պարարտս
և յարմարագոյս ՝ի մշակուել · գլխաւոր բերք ՝ն՝ր են
մրացորեան, գարի, ոլոռն, ոսպ, բակլա, կորճակ,
և վուշ աղնիւ և բՀմ, այլև գինի բայց սակաւ, և
ծխախոտ, և ուխտիս պտուղք ծառոց և պարար-
զայ ։ ՈւՀի և անասունս ընտանիս և վայրենիս · և
քարահանքս, և քուս երկաթոյ, և պղղինձ, և ար-
ջասպ, և հանքային ջուրս · գոՀանին անդ և հաս-
րակ պահունք ինչ · ոչ ՝ի պօՀմիա ։ Այլ այս բերք
երկրի չեն բաւական ՝ի գարման բնակչացն՝ր, զորոց
զպակասուն լցուցանեն արՀեստք · մՀնդ չուխայս
գործուն, որ արգեն ՝ի ժՀ գարուն այնչափ ծաղ-
կեալ և բարգաւաՀեալ էր ՝ի ղնձին ՝ք՝ս լուսացիոյ,
ղի սոսկ ՝ի կՀռլից ՝ք՝ն մտանէր ամի ամի ՝ի շրջա-
կայ գաւառս առաւել ՝ք զՄիլհոն մի փիւորին վն չու-
խայի · բայց իբրև արգելուս մուծանել զչուխայս
լուսացիոյ ՝ի պրանտպուրկ, և յատպրիա, նուա-
զեցաւ այս արՀեստ ՝ի լուսացիայ · սակայն և այժմ
գործեն անդ զինչ ուսակաւ չուխայից · յորոց լուսա-
գոյնքն չեն ինչ ըՀատ ՝ի չուխայիկ անուն հալաթատ-
ուոց · Նոյնպէս և արՀեստն ոտաձանկուած մեծապա
ծաղկել է անդ · զի գրեթէ զամ ուեսակ կտաւոյ
գործեն անդ, և բուսանգոյն ապՀիւ և գիւրագին ·
զորս վաճառեն տպհառակ, այլև ներկել միագոյն,
կամ ծաղկել · Գործեն անդ և գլխարկս եւրոպա-
ւոց, այն է՝ չափոյ, Թուղթ · վառօմ · զինչ եր-
կաթել գործիս · և ապակեայ անօթս · և այլ պէս
պէս արՀեստահերտս · այլ ՀՀամսին ՝ինն առաւել
շահաւէտք են չուխայք, և կտաւք, որք և են գըլ-
խաւոր վաճառք ՝ն՝ր ։

ՙնախնի բնակիչք լուսացիոյ՝ զորս յիշատակեն աշ-
խարհագիրք, էին Սեհծենէի, կամ Սենծենէի, որք էին
՝ի սուէվիացւոց անտի · ոտցա յաՀորգեցին վանդալք
ասպնջիկք յապգէ ալաւց ։ Ապա ՝ի ժՀ գարուն
գնացին անդր և այլ ժողովուրդք ՝ի փիւանտրաէ և
՝ի շրջակայ տեղեաց հռենոսի ։ Ւսկ այժմ բնակիչք
քրիստոն գրեթէ բոլորգակ գերմանացիք են · բայց
՝ի գիւղօրէս առաւել են վանդալք քան զգերմանա-
ցիս, որք մինչև ցայսօր պահեն գինն սովորուն խոր-
հանդ ՝ի ձևս զգեստուց, և զնախնի լեզուն վանդա-
լոց, որ աստրկր է յայժ յայմ լեզուաց ալաւց, ՝ը-

թով խօսին յայլևայլ ձևս. այլև լինին վերին լուսացիոյ տարբեր է ի լերկրէ ստորին լուսացիոյ. ոչ և լերկրն գերմանացւոց որով խօսին ի լուսայիս՝ այլայլել է յոյժ ի բուն բարբառոյ գերմանացւոց։ Ա. յս նշանք յերկին Ժամկ էր մասն պօհեմիոյ. ուստի և ը իշխանութիւն դքսից և Թագաց նր. ապա զկնի զնոյն փոփոխութեց՝ գրեթէ բովանդակ լուսացիս անկաւ ը տրուբ իշխանին պատանեպուրկայ. յետոյ զկնի պեռնա անցեց ը փերդինանդոս կայսր ի 1623 զբովանդակ լուսացիս բաց ի քանի մի ձորից՝ որք Թոզան ը տրուբ կայսրընտրին պրանտեպուրկայ, ետ իբրև ի վարձս յօվհաննու դեորգեայ կայսրընտրին սաքսոնիոյ ի փոխարէն 7200000 ֆիօրինի. որ առնէ իբրև 1636300 վէնետկեան ոսկի. զոր ծախեաց նա ի տալն օգնուի կայսեր ընդեմ պօհեմացւոց. ապա ի դաշնադրութեն բրակայի ի 1635 տուաւ նմին կայսրընտրի իբրև սեփական կալուած ի ժառանգութի, բայց պահելով զանուն վարձկանութե, և այսու պայմանաւ՝ զի ը պահապիկ արուս զաւակաց կայսրընտրին՝ լինի վերատին ը իշխանութեք Թագրին պօհեմիոյ. և այնուհետև կայ մնայ ը իշխանութեք նր. Թող զայն մասն, յոր ախիւ կայսրընտրին պրանտեպուրկայ։ Վերին և ստորին լուսացիա ի վաղ Ժամից անտի են երկու գաւազան մարքգրաւիք, և իշխանութիք. ուստի կինք նց զնին են. զի կնիք վերնոյն՝ է ոսկի պարիսպ, յորոյ վր ձգիլ կան սեաւ գիծք, և ի գլուխ կնքոյն սաղաւարտ պսակաւոր ծածկեալ ոսկի որմով, առ որով են երկու Թևք արծռոյ։ Իսկ կինք ստորին լուսացիոյ՝ է եղն կարմ բագոյն ի վր ասլետակ հնէաձկոյն։

Կրօնն քրիստոնէական իբրև ի Ը դարուն սկսաւ առ փոքր մի ծանօթանալ ի սմին նահանգի. այլ սակաւ հաւատացեալք գտան ի նմ մինչև ի ԺԲ դար, յորում չիննեցան ի նմ եկեղեցիք և մենաստանք ի ծաւալումն քրիստոնէական հաւատոց. սակայն ի վր այսր ամի Ձմարիտ և ուղիղ հաւատք քրի Ը բղմի Ժամկ անծանօթ մնաց ոչ միայն վանդալաց, այլև բղմից այլոց ազգաց բնակելոց լուսացիոյ։ Ապա հաղիւ Թէ հաւատաւորք էին յուղղափառ հաւատս, ահա ի 1521 ազանդն լուտերի սփիւռ ծաւալեցաւ ընդ բովանդակ լուսացիս. յոր կայ մնայ մինչև ցայսօր։ Սակայն գտանին ի նմ և բղմ ուղղափառ եկեղեցիք և մենաստանք, և գիւղք, և աւանք, որոց բնակիչք բովանդակ ուղղափառ են։

Լու-

Լուսաց կա, ուղ աւազակք՝ ի հանրային բաժանիլ երբ կու մասնին, ՚ի վերին և ՚ի ստորին. որք գարձեալ բաժանին յայլևայլ փոքրիկ չորհանակս ՚ի վիճակս, զորոց զչխաւոր տեղիս յատաջնիկայն նշանակեցուք։

Վանքն որ վերին լուսաւորիչ։

Պոռխանն, կամ Պռխանն, և կամ Պասկն։ Ի գլուխաւոր քաղք վերին լուսաւորիչ մենդ թէ համարեն նահանգին և առաջին ՚ի մէջ 6 գլխաւոր քաղաց նր՝ որք անմիջապա կախեն կան զիշխանին, և յատաջադոյն կոչեին Թէրական և կայսրընտրական քաղք բարեչէն ամուր՝ այլ փոքր, բայց բազմամարդ, և աճող գաւառակալ իշխանին, կառուցեալ ստ չորեք վանակս ՚ի բարձրաւանդակի։ Ունի իբրև 700 ծուխ կամ դերդաստան. բայ ՚ի 200 տանց անտի՝ որք կացուցանեն զԱխպատ քաղաքն, որ Լեզուս կոչ է բուն պաւտիսպնայ, սակայն համարի իբրև այլ քաղաք։ Ունի և դղեակ ամուր կոչեցեալ Օրբենպորի ՚ի դլուխ սեպացեալ ժայռի, որ է քնակարան գաւառակալ իշխանին. որոյ առաջին հիմնարկուն եղև ՚ի Ք դարուն քաղքն յոլ. ՚ի զինուել քաղքին։ Գլխաւոր եկեղեցի նր որ է կանոնիկոսական նուիրել սբ յաքաքէոյն պետրոսի՝ մեծ է և հոյակապ. որոյ առաջին կողմն է ՚ի ձեռս լուսաբերականաց. իսկ վերինն՝ ուղղափառաց. ունին անդ ուղղափառք միւս ևս եկեղեցի, ոմն և լուսաբերական վանդակաւք ունին սեփական եկեղեցի. բայ յեկեղեցեացս սոսի են անդ այլևս եկեղեցիք, և 3 անկեանցոք, հնդրձ նոյնսոսի եկեղեցեօք. և դպրոց երևելի, և հարուածոյ գրատուն մեծ. և զանազան գործարանք. յորս գործեն կտաւս, ձեռնոցս, մորեհս, և այլ զինչ գործածս։ Ալ քաղք բազմ պարզմունս կրեաց, և բազմ անգամ հրկեզ եղև, այլ միշտ անդրէն չինեցաւ. ՚ի 1757, ՚ի մեկնիլ բրուսիացի զօրաց ՚ի պաշտպանուէ նր. կարան աւադրիացիք գ՚քաղքն, որք բռնադատեցին և զղեակն հնդրձ սակաւաթիւ բրուսիացի զօրօք անձնատուր լինել նց։

Գաւիզ, կամ Գաւիզն, ի հնգերդ ՚ի չ գլխաւոր քաղաց անտի կառուցեալ ՚ի բարձրաւանդակի առ հլուդեր գետով. որ ունի 7 եկեղեցիս. յորոց 5 փոքր են. և 3 անկեանցոս. և գործարանս չուխայից և կտաւոց։ Սակայն չինուածք սորին քաղքի եղև ՚ի [illegible]

Անապա, կամ Անապ. Անձն, կամ Անձն։ Ի քեզ փոքր վիճակեդ՝ ի վեց գլխաւոր քեզանց անուն, այլ հին քան զամենն, կառուցեալ՝ ի բարձրաւանդակի առ ոտս լերին, առ որով հոսի Լօկնդա գետն։ Ունի 3 եկեղեցիս. յորոց երկուքն ժողովրդական են. և մի անկենդանոց. և դարձարանս վշեղէն պատուականս կատարէ։

Նեռնիդ։ Ի եկեդ՝ ի վեց գլխաւոր քեզանց անուն, մեծ և բազմամարդ. ի զայլ քեզս վերին լուսաւորիչն կառուցեալ առ Այսոկ պետով. և ամրացուցեալ ըստ նախնի սովորութեան։ Ունի՝ ի նմանութիւն 3 եկեղեցիս և գպրոց երեւելի, և այլ հնագոյից չինուածս մեծամեծս. իսկ արտաքոյ պարսպացն ունի արուարձանս, ուր են այլևս 5 եկեղեցիք. և գործարանք չուխայի. ուր գործեն զանազան տեսակս պատուականս չուխայից. բայց այժմ չեն այնպէս բարգաւաճ գործք նոքա ինչ որ էին ի նախնումն։ Ի 1691 գրեցեալ կիսով չափ այրեցաւ, այլ ապա անգրէն չինեցաւ։ Իսկ ի 1757 առ սովին քեզաբս եղև պղծմ սաստիկ ի մէջ բռնասպանցոց և սատրիացոց. յորում հարան բռնասպանքն։

Ցիդդաս, կամ Ջիդդա. Ի եկեդ՝ ի վեց գլխաւոր քաղաքաց անուն. բարեչէն և բազմամարդ ըստ իւրում համեմատութեան. կառուցեալ՝ ի կողն սլօհեմիոյ, և ամրացուցեալ ըստ հին սովորութեան։ Ի նեղլքս՝ ի բուն քեզ անդր ունի 2 գլխաւոր եկեղեցիս. և անկենդանոց մի. և որբանոց. և գրատունն հնագոյից և գպրոց երեւելի. իսկ արտաքոյ պարսպացն յարուաքաղանս անդ նոր են 3 եկեղեցիք. և 3 անկենդանոցք. և դարձարանք չուխայի և կատարէ։

Լաւապան, կամ Լաւապան։ Ի չորրորդ՝ ի վեց մեծագոյն քաղաց վերին լուսաւորիչն մեծ՝ ի Գոռայս գետն. ունի 3 եկեղեցիս. և մենաստան մի կանանց անուանեալ սէյն մարիամու մագդալենացւոյ. և 2 անկենդանոցս. և գպրոց լաւին լեզուի. գլխաւոր վաճառաքն են չուխայ և կտաւ, զոր անդ գործեն՝ ի 1431 խազաւ քանդեցաւ՝ ի հուսեանց. և մնաց մասին անբնակ մինչև ց 1435. յետ այնորիկ կրեաց և եւս բազիմ վնասս. իսկ՝ ի 1760 մեծ մասն նոր հրկեզ եղև։ Այսպիսիքն, որ և Ալաղէրնդի՝ Քաղք փոքր՝ այլ սպատս, չունելով զոր տէր՝ ի վէր իւր՝ ի մասնաւոր իշխանաց երկրին, այլ անմիջապէս ի՝ ինեղջոյ իրաւանց պատսխանն քեզի։

Պարսն։ Աման առ Լեպա գետակաւ, իբր քառորդաւ

գաւ. մինչ հեռի ի վայրկենապէրիսկ, և ակն մինչաւ ի սլուտիսինոյ, յարգաւանդ և ի վայելուչ վայրի, որ անուանէը կոչի Պոտաչ ասէոյ. ամի ամի լինի սատ երեւելի ուսնավաճառ : Լինի և դղեակ՝ որ յառաջին Ժամս ամուր էր, այլ այժմ աւերակ է :

Մոսգա, Մոսգաւ, կամ Մոսգօ. որ և Մոսգովի : Քղաքի փոքր առ նայսէ գետով. մի ի վաղնջական վեց քղքացն վանգալաց : Լինի և դղեակ ամուր և գեղեցիկ :

Ռոսլանդ : Քղաքի փոքր առ չվարցէլսդեր գետով, մերձ ի սահմանս մինիոյ :

Բոսլանդ, կամ Բոլոնիա : Քղաքի փոքր հնդրձ դղեկաւ առ համանուն գետով :

Մարեննալ : Ի մենաստան չհատերսան կրօնաւորաց մերձ առ նայսէ գետն ի գեղաղուարձ հովտի, հիմնեալ ի 1234 ի գունդկունատայ տիկնոջէն ի վենչեսլաւոսի արքային պոհեմիոյ :

Գլխաւոր պեղիւ սպորին լուսացիոյ :

Լոգա, Լոդգէ, կամ Լոդա : Ի գլխաւոր քաղաք պարսպատատ սոսորին լուսացիոյ՝ առ կայլ գետակաւ, որ բաց ի ժղիգսմունդեան եկեղեցւոյն, ունի և մենաստան մի կրօնաւորաց, և 3 անկեղանոց : ի 1644 մեծ մասն քղքին հրկիզ եղև :

Կոպէն, կամ Կոպէն : Քղաք փոքր՝ այլ բարեչէն առ նայսէ գետով, ունի 3 եկեղեցիս, որոց մին է վանք գալոյ, և անկեղանոց մի, և գպրոց լատին լեզուի, և գործարան ալի, ուր եռացուցեալ ղաղի ջուրս լճի՝ հանեն աղ. այլև գործարան պատուական չուխայի : Շրջակայ վիճակ նր բերէ գինի առատ, որ միջական է ըստ լաւութ, մենդ կարմիր գինի նր : ի 1437 մինաւ բղմի գործեցին ի քղքի սատ հրաշեսնք : Նշանակելի է արքայանիստ մենաստան չհատերսանց, հիմնեալ ի 1268 յեղերիկոսէ որ անուանեալ կոչի երեւելի : Աբբայն սորին վանից է առաջին յեկեղեցականս իշխանս սորին լուսացիոյ :

Սէրա կամ Ցարվ : Ի քղքաւարիսկ և աշխատ կոմ սկզ սորին վիճակի, որ ունի 5 եկեղեցիս, և դղեակ պատուական յորում է և եկեղեցի, և պարտեզ դեղեցիկ : Լինի և գպրոց երեւելի. և գործարանս չուխայի և կաւաւոյ. վեց գլխաւոր վաճառք նր են չուխայ, կաւաւ, և ասղանի : Ասյս քղք է մի ի հնագոյն քղքացն լուսացիոյ. որ ի 1207 պարտեցաւ.

և ՚ի 1260 անուանեցաւ Քղաք բազմ անգամ հրկէզ եղեալ գրեթէ բամանդակ, այլ միշտ անդրէն շինեցաւ ։ Մերձ ՚ի Քղքն է անտառ և ՚ի նմա գղեակ, հարգեալ ՚ի պէտս ուրոյ վայրենի կենդանեացն, որք կոչանին անդ ։

Լէպպէն, որ և Լուպէ, կամ Հալեպ ։ Էր գլխաւոր տեղի համանուն վիճակի և աթոռ կուսակալ իշխանին, և գլուխն Ժողովոյ տուրին լուսաւորչոյ ։ ունի 4 եկեղեցիս, յորոց մին է Ժղղիպտիան ։ և չի նուաճեալ գերեցիկս, յորս երևելի է նոյնպէս տունն խորհրդոյ գլուխն Ժողովոյն ։

Տօղրիւլ, որ և Տօղրուլ ։ Էր սա աքբայանեիտ մեհենատան չինաբարանդ հիմնեալ ՚ի 1184 ՚ի գիւղերիս կոսէ մարզպանէ ։ զոր ՚ի 1431 աւուր հարին հուսեայնք ։ և ՚ի ժէ գարուն միանձնութիւնք ընկալեալ զաղանդն լուսաւորական, եղեալ ՚ի վանայ անտի ։ վայնորիկ մենաստանն հնդիկ համօրէն կարօտածովք յարքունիս գրաւեցաւ ՚ի ձո վերդինանդոսէ կայսեր ։ և վաճառեցաւ Յակոբ իշխանաց ։ որք զմենաստանն փոխեցին ՚ի դղեակ ։ և առ նովաւ հիմնեցին Քղք փոքրիկ ։

Ըբբեմպերի ։ ըստ վանդալոցն՝ Ալօպ, կամ Հրօպ ։ էր գլխաւոր տեղի համանուն վիճակի առ չբրեէ գետով ։ որ Թէզիա փոքր է՝ այլ բարեշէն ։ զի ՚ի 1705 հրկէզ լեալ գրեթէ բամանդակ, անդրէն չինեցաւ լաւ ևս քան զառաջինն ։ Ունի գղեակ գեղեցիկ ։ ուր ՚ի 1731 բնակեր ենրիկոս վերջին գուքա մերսկպոր. կայ ։ որ և ՚ի 1738 մեռաւ ՚ի նահապետարանակալ գղեկին տօղրիլուքայ ։

Յօղ ։ Ղ ։ Ե լէզիա ։

Յարևելից ունի խար սահման զԱհաստան, ուր գիւղ է և հարիւրապատաւ երկիրն ։ ՚ի հարաւոյ՝ ղմահաճատան, յորմէ բաժանի մեծամեծ լերամբք և անասունովք, որք ուրեք ուրեք ձգին ՚ի լայն իբրև մղոն մի և առաւել ևս ։ և ախրաձոյ ոչ ըստ չէզիաին անկանին, և ոչ ըստ մահճատանատանաս ։ Թէզիա երկոքին կոչ գուն գործեցին ըստ որում իւրեանց դրաւել ։ ուստի այժմ ոչ չէզիացիք և ոչ մահճատք կարող են ՚ի բաց հատանել զգայն անտառ ։ Ծառախիտ և ամայիւորք և ի լերինս անմատչելի նախապարսպ ՚ի մէջ զէզիոյ և մա-

շա-

Ճառ առաւանի. մի միայն Հանապարհ ունելով ՚ի միջի, որ ՚ի չէհլոյ հանէ ՚ի մահաուառատան. Յարեմտից ունի իւր սահման զմոռավիա, զոլօհէմիա, և զլեռսոպիա. ՚ի մեռաւիոյ և ՚ի պօհեմիոյ անջատ միաքօտի երկայնաձիգ բարձրաբերձ լերամբք. իսկ ՚ի կողմն լուսաւոյիոյ՝ հարեր է և դաշտային։ ՚Ի հիւսիսոյ՝ սահմանի պրանէպուրկաւ։ Տարածուի նր է երկն 650 քառակուսի մղոն Ծագրական. և ունի քաղաքս մեծ և փոքր ըստ ոմանց 182. և ըստ այլոց 168. ՚ի բաց թողեալ զդրօսանն Ջուն՝ որ է մասնաւոր իշխանուհի. և դեօղս 4761. զոր ոմանք հաւատացանեն մինչև 36000։ Իսկ Թիւ բնակչաց նր ըստ հաւանական կարծեաց է երկն միլիոն մի և կէս, և առաւել։

Գլխաւոր գետք նր են. Օդեր ՚ի հն՚՚ Վիտրոնա, Վիսդէր։ Էր մի ՚ի գլխաւոր գետոցն գերմանիոյ, որ ելանէ ՚ի մռռաւիոյ և մտանէ ՚ի չէհլիա. ուր յինքն ընկալեալ գրեթէ զայլ ամ գետս չէհլոյ, ընթանայ ՚ի յոյժ. և զի յատակ նր առաղուտ է, ուստի և օրըստօրէ բարձրանայ. վնյ բազում անգամ յաձելն ջուրց նր՝ ողողանէ զշրջակայ վայրս, յանհնարին վնաս արուեստից. և անուն անցեալ մտանէ ՚ի բօհեմիա։

Վլտօրա, կամ Վլտօրա. ըստ գերմ՚՚ Մոլդէ. Վլտէ. իսկ ՚ի բարբառ սլաւաց Վլտա։ Ելանէ ՚ի չէհլոյ և մտանէ ՚ի լէհաստան, ուր ընդ արձակի յոյժ. զոր

անդ ստորագրեցաք։

Էլպա. որ և Ալբիս։ Ելանէ ՚ի լերանց հսկայից, որ է ՚ի մէջ սահմանացն պօհեմիոյ և չէհլոյ, և մտանէ ՚ի պօհեմիա։

Օդն չէհլոյ ՚ի լեռնային կողմանս ՚ի վերին մասին նր առ մռռաւիայիբ և առ մահաուառատանաւ մաքուր է և առողջ, այլ յոյժ ոստիկ, և ձմեռն երկայն. զի վաղագոյն սկսանի անդ և ընդերկար տեւէ քան ՚ի գաշտային կողմանս. և այնչափ յորդ ձիւն իջանէ, մինչև թաղիլ ասցին ՚ի ձեան. ուստի և բնակիչք կողմանցն այնոցիկ առ անհնարին ծանձրոյթ ձեանն՝ ըստ օրինակի լաթբօնացւոց և քառնիօլացւոց կապեն յոտս ընտրս փայտից երկայնաձիւս և անարուեստս, և այնպս շրջին, զի մի խրեսցին ՚ի ձիւնն։

Երկիր նր ընդհանրապէս աղքատաւոր է, կամ ըստ բնակեան հանգամանաց իւրոց, և կամ առ ժրաջան մշակս նուազ բնակչացն. զի ասի՝ թէ չիք ուրեք ՚ի համօրէն չէհլիա երկիր դատարկ, և գլխովին անբեր. վնյ զի թէ չկայ պիտանացուս առ մշակուն, պահին յատուկ անասունս. նաև լերինք նր բաց ՚ի բուսոյ զանազան

հրամայելեաց, ունին և անտառս մեծամեծ, որք ոչ սակաւ չահաւէտ են բնակչացն ։ յորս գտանին և պէսպէս տեսակք վայրի էրեմոց ։ Լեառն և ունի զմեր որ ինչ հարկաւոր է ի պէտս կենցադ մարդկան, ոչ ցորեան, գարի, վարսակ որ է՝ իւլաֆ, կորեան, ոլոռն ։ բակլայ և պտուղս, և վուշ պատուհական և կանեփ բերի, որք բարձէ տանին և ի մահառատան ։ այլև գինի, բայց չէ այնչափ ինչ լաւ ։ և բոյս ինչ զոր ի գարձ արկանիցն ներկարարք ՝ինձրիկ կոչ տորան կամ տորուն, որով ներկեն ի գոյն կարմիր ։ և այլ տեսակ մի բուսոյ՝ որով ներկեն ի գոյն դեղին ։

Ունի և անասունս ընտանիս, ոչ երիվարս ուժեղս, և այծ, և ոչխար բազմ, որք բերեն սար ընտիր, զոր յամին երկիցս կթեն ։ մի՝ ի սկիզբն գարնան, և երկրդ յամառայնի՝ որ է լաւագոյն ։ բայց կովս այնչափ ինչ պահեն, որչափ հարկաւոր են վասն կաթին, կագաղոյ, և պանրոյ ։ նոյնպէս և եզինս պահեն միայն վասն հերկագործութե ։ Իսկ եղինս ի զենուլ՝ առնեն ՝ի լեհատանէ և ՝ի մահառատանէ ։ Գտանին անդ և տեսակ ինչ տկանց ։ ոչ սմբեռս ։ ակն վանի ։ կրիսոպրա, որ է կանաչագոյն ինչ ակն ։ այլև ան գատանդ ակն, այն է՝ ելմաս ։ բայց սակրին յոյժ քիչ ։ Ունի և քարահանքս հասարակ քարանց, և քար կրոյ ։ և բոլս արծաթոյ, կապարի, և պղնձոյ և մենդ երկաթոյ ։ այլև հանքային ջուրս բաչկանս ։ և ածուխս հանքային ։ Իսկ գլխաւոր վաճառք շէզնոյ բաց ՝ի բնական արգասեաց երկրի իւրոյ՝ են պատուհական կտաւք ներանելիք ։ բեհեզ, Ձիր, անդուս, այն է՝ պիւրիւնճիւկ ։ չուխայ ։ և այլ զանազան ասուիզքն գործածք ։ մորթ գործել և անդորթ ընտանի և վայրենի անասնոց ։ Թուղթ, վառօթ ։ և ն ։

Գլխաւոր ազգք շէզնոյ են դերմանացիք, և լեհք ։ յոյս գտանին և մերավիայիք ։ Իսկ լեզու նորա ՝ի նախնումն էր բուն լեզուն լեհաց ։ այլ ՝ի բազմանալ անդ զնոյն ազգաց, մենդ գերմանացւոց, այն նախ նի լեզու շէզնոյ աղտեղացաւ յոյժ, և հեռացաւ ՝ի բնիկ լեզուէ լեհաց, և եղև նոր իմն լեզու սլաւական ։ Բայց առաւելապէս ծաւալեցաւ ՝ի նմ լեզուն գերմանացւոց ։ որ և եղև գլխաւոր բարբառ երկրին ոչ միայն ՝ի հասարակ հաւս մարդկան, այլև յատեանս գատաստանի ։ և ՝ի հասարակաց մատեանս և յամ գրոչմս, որք յատաքաղսն լինէին ՝ի լատին կամ

կի՛ ի բարբառ սլաւաց: Բայց ի վերին չէզիա և յայնկոյս օտերայ գեւոյն՝ ի բիմ տեղիս և այժմ խօսին ի լեզու սլաւական. որ ուրիք ուրիք առաջեւ հուպ դտանի բարբառոյ լեհաց. և ուրիք պօհեմայոց. սակայն արմատ երկոցունցն ևս է բուն լեզուն սլաւաց:

Շէզիա՛ ի նախնումն էր մասն երկրին՝ ուր բնակէին Լիգոյէ, և Վուանդէլէ. և ի չ դարուն՝ ի ձեռն Լեհաց երկրին կուանդեցաց, զոր ինչ և այսր Ծի չ տրուչ նչ անկաւ. զոր և կոչեցին Շէզիա. ի Շէ բառէդ. որ ի բարբառ սլաւաց նշանակէ. Շաբ կի՛ Յոռ. ոչ և անուանդ կասդ կի՛ լաւ ևս Վասդ՛ ի նախնի բարբառ դեմանացաց զնոյն նշանակէ. և յայնմանէ ել Շէզիայդ. յոր չ բիմ դարս տիրեցին լեհք, ժառանգուչ յայորդելով ի նմ. զոր և բաժանեցին ի բիմ փոքրիկ իշխանութիւնս: Ասպա ի 1327 Հանդ չ տրուչ պօհեմաց. առ որով զնչ անդք անցին չ շէզիա. է՝ որ ձախտակ, և է՝ որ յայնոյակ. զի ընդ այն Ծիկս ծառանեցաւ ի նմ զանդն լուսերական և այլ զնչն հերձուածք. որք վեր ի վայր արարին զշէզիա. չ այն Ծիկս մանն ի շէզիա բիմ ազնուականք, և չ քոչոցիք ի դերմանիոյ, որք բիմ չինուին գործեցին ի նմ, կենցաղուտ կարգս, և լաւագոյն հզաւակ կառավարութիւն մուծին չ ի նմ, և զնչն արհեստս ծաղկեցուցին չ. և ապա զոդ չ պօհեմոյ հանց չ տրուչ ասանն աւադրոյ: Այլ զկնի մահուն ի կարոլոսի կայսեր, ի գաշնադրուն պրեսլաւայ և պերլինոյ՝ մեծ մասն վերին և ստորին շէզիոյ մշտնջենական ժառանգուչ տուաւ չ փիդերիկոսի բրուսիացոց արքայի և փոքր մասն ինչ աւելի մնաց չ տրուչ ասանն աւադրոյ. ի՛ իբրև 90 կի՛ 100 քառակուսի մղոնաչափ տարածութիւն. և սահմանք երկոցունց ոտոչեցան ի ձեռն 138 սեանց պատկոց երկաթի թիւեղամբք: Այլ այս գաշնադրուն փոխով չհատաւ. քանի ի 1744 գրգռեցաւ պատերազմ ի մէջ ասանն աւադրոյ և բրուսիացոց. որ վճարեցաւ ի 1747 ի ձեռն բարեկամական միաբանութեան և գաշնադրութիւն որ եղև ի արեստաս քիչ վերին սաքսոնիոյ. ուր վերստին հաստատեցաւ նախայիշատակեալ գաշնադրուն պրեսլաւայ, և պերլինոյ: Ասպա ի 1756 երդ անգամ բորբոքեցաւ մարտ ի մէջ երկուց թիւրացդ ի պատճառս շէզիոյ. որ աւարտեցաւ. ի ձեռն գաշնագրուն հուպերսպուրգայ ի 1763, զկնի անհնարին վնասս կրելոյ շէզիոյ ի

'ի զօրաց երկոցունց կողմանց : Բայց այնուհետեւ խաղաղացաւ երկիրն . և եկաց միաց այնպէս որպէս սահմանեցաւ 'ի դաշնադրութենէ անդ պրէսպուրգայ և պերլինոյ , մեծ մասն նոր ը տրութ ենէրին բռնաւոխոյ . իսկ միացելոցն տանն աւստրիոյ . ուստի և երբ կողբին յիշատակեն զչէխիա 'ի վերտառութիս իւրեանց. արշիդուքսն աւստրիոյ կոչէ զանձն ինքնակալ դուքս չէխիոյ . իսկ արքայն բրուսացոյ Գերմանիոյ դուքս չէխիոյ : Կինէք չէխիոյ է սեաւ արծուի թագ ոսկի 'ի գլուխն , և 'ի վր կրծոցն կիսալուսին արծաթի : Իսկ տարեկան մատոյք բրուսացիականն չէխիոյ ասի 'ի հասանէ ց 6 և ց 7 միլիոն բիւտաքեր որ առնէ իբրև

2045400 . և 2386300 վէնէտ" ոսկի :

Չէխիա ընկալաւ զքաղաքան հաւատս 'ի 966 . յորում ամի մինչևյաւսոս արքայ լէհաց հիմնեաց եպիսկոպոսարան, 'ի շահեկր կի զմոկրով քրիստ , որ յետոյ փոխադրեցաւ 'ի բրիչէն , և անտի 'ի պրէսլաւա . և բազմադակ չէխիա եկաց միաց յուղղափառոնէ մինչև ց 1521 . յորում ը փիլիբպոսն գուքս լինկինյայ եմոյծ յիւրում իշխանոնէ զպանդն լուտերի , որ առ սակաւ սակաւ սփիւռ ծաւալեցաւ ը բազմադակ չէխիա . մանն անդր և կալվինականք այլև հուսեան հերետիկոսք , յորոց մեծամեծ վտդովմունք բորբոքեցան 'ի չէխիա . որք հաղիւ 'ի վերջին ժամս գինի բզմ դաշնադրութեց զիրենք խաղաղացան : Բայց յետոյ 'ի ձեռն բարեսպաս իշխանաց վերստին ծաղկեցաւ 'ի նմ ուղղափառութիւնն . ուստի այժմ բաց 'ի լուտերականաց՝ գտանին անդ և ուղղափառք բզմք . և մնացեալքն կալվինականն են . իսկ հուսեանք կի պօհեմացի հերետիկոսք՝ որք և կոչին միաբան եղբարք աւետարանականք կան մի գիտեմ երթան լուտերականաց . և կան մի կալվինականաց . և երկոքին կողմանքն ևս ունին սեփական պաշտօնեայս եկեղեցականս , և ժողովրդականս , յորս կատարեն զպաշտամունս իւրեանց :

Չէխիա 'ի կէսն ժ ը գաւրուն բաժանեցաւ 'ի Վերին և 'ի Սփրին . և յաւաչ ը գայս բաժանեցաւ յերիս գլխաւոր մասունս , ցս 'ի Վերին 'ի Մէյնն և 'ի Սփրին : Բայց այս բաժանումն ոչ միաց ընդ միշտ . իսկ առաջինն եկաց միաց մինչև ցայսօր . որ և գարձեր բաժանի յայլևայլ փոքրիկ իշխանութիս : Այլ մեր գիտ երթեր այժմեան Տպրյաց բզմց բաժանեցյուք զչէխիա 'ի Բրեսպուխան և յԱլմոդրիան , ը երկուց ինքնակալաց որք տիրեն նմ . առորագրելով յԱլկայդ գլխաւոր տեղիս երկաքանչիւրոց նց :

Գերե

Գերմանիա։

Պրեւլա կի Պրեսլա. որ և Պրեսլաւիա. ՚ի հն՚՚ Ո-
բոխոլաւիա. Ի գլխաւոր մայրաքաղք հայոցն
ՀԷզնոյ, մեծ հոյակապ բազմամարդ և բազմավաճառ
առ Օդեբա գետով յոր առ սովին քաղաքաւ խառնի
Օհլա գետն, զկնի իւր ընդ-
քղմն։ Եւ է ամրապարիսպ. բաժանեալ ՚ի հին և ՚ի
նոր քղաք. շրջապատ նր հանդերձ արուարձանեօք է
իւրև 2 մղոնաչափ՝ մղոնաւ գերմանացւոց. ք իւրև
8 մղոն իտալական։ Բնակիչք նր ըստ կրօնից խառն
են, ՚ի ուղղափառք, լուտերականք, կալվինականք.
գոնին ունի և բազմուխ հրէից. և ազգին հրապա-
րակաւ կատարեն զպաշտամունս իւրեանց. վր զի
ոչ փիղերիկոս արքայն բրուսացոյ ետ ազատուխ ամ
կրօնից՝ ըստ ամ տեղիս ազատ իւրոյ։ Գլխաւոր փո-
ղոցք նր լայն են և գեղեցիկ. և հրապարակք մեծ
վայելչաձև և հոյակապ։ Եւ է եպսանիստ, որոյ
եպսարանն ոչ և վերագոնդ նշանակեցաք. հիմնե-
ցաւ ՚ի 966 ՚ի շրմնկեր կի զրմնկերով քաղ ՚ի նամբլաւ
գաւառի, յորմէ ՚ի 1041 փոխադրեցաւ ՚ի բիւրհէն, և
անտի առաւ. եպս նր յաւագոյն էր ըստ արքեպսին
կընձեղնոյ քղքի որ ՚ի լէհաստան, այլ այժմ անմի-
ջապս կախեալ կայ զոյապէն հռովմայ. և է առաջին
՚ի մեջ դքսից կի իշխանացն ՀԷզնոյ։

Ս. Թոռանիա եկեղեցի նր է նոճիրեջ սքղն յովհան-
նու. որ ՚ի 1759 հրկեզ եղև. Ընծմին և քնակարանն
կանոնիկոսաց գրեթէ կիսով չափ. այլ յետոյ վերա-
սին չնեցաւ. բաց յեկեղեցւոյ սահ ուղղափառք
ունին ՚ի սմին քղքի այլև աւերկի ք զ20 եկեղեցիս,
և բազմ մենաստանս արանց և կանանց, յորոց սմանք
մեծաշէն են և հոյակապ։ Նոյնպս և լուտերականք
ունին բազմ եկեղեցիս. իսկ կալվինականք մի միայն։
Գոյ անդ և եկեղեցի մի հայոց. և միւս ևս յուսաց.
Նաև հրէայք ունին անդ սինագոկայս։ Ոնի և հա-
մալսարան էրևելի՝ որ է ՚ի ձեռս ուղղափառաց, և
այլ բազմ մեծամեծ դպրոցս ուղղափառաց և լուտե-
րականաց. և անկէլանոցս մեծամեծս և դպրատունս
պատուականս. յորս երեւելի է գրատունն եպսա-
կան, և օգուտներեան միանձանց, և ասպետաց կար-
միր սաուրդ։

Բաց յեկեղեցեաց և ՚ի մենաստանաց՝ ունի և այլ
բազմ մեծամեծ հոյակապ շինուածս. յորոց սակի են

սուրաքեաք իշխանին հայոց Լեւոն, որ ի 1760 քան. դեցաւ. այլ յետոյ հոյակապ ևս չինեցաւ ։ Ընդարձակ եղեալ արանն, և բնակարանն կանոնիկոսաց մայր եկեղեցւոյն. որ ունի և պարտէզ գեղեցիկ ։ Մեծ անկեալոյն կայսրըներուն վը աղբատ տղայոց ա րուշաց և իգաց ։ Իսկ ապարանք քաղքին կիսաւունն խորհրդոյ Թէզիոս մեծ է և ընդարձակ՝ այլ հին և անշուք. յոր չէք ինչ մեծագործուեր, ոչ և ժողովարեղին վաճառականաց որ է մերձ առ նմ՝ չէ ինչ մեծագործ. բայց արտաքին տեսիլ նր վայելուչ ևս է ք զապարանիւք քաղքին ։ Ունի և երիս գինարան. և գործարան գինի երայց ։ Յամին բզմ անգամ լինեն ատտ երեւելի տօնավաճառք, զի ատ է գլխաւոր վաճառատեղի համօրէն չէզեոյ. որուսմ ք փիդերիկոս արքայն բրուսիոյ շնորհաց պէսպիս ազատութիս. զի արար գնա երդ մայրաքաղաք տրուբ իւրոյ գինի սէգալինայ և քէնիկսպերկայ. և ետ նմ իշխանաւել առնելոյ ամի ամի երիս ազատ տնաւաճառս. բայց յերկուց անտի՝ զորս առնէր յինքնայն Ապա քաղք ի վերջին պտրզմունս որք եղեն ի մէջ տանն աւադրիոյ և արքային բրուսիոյ մեծամեծ քանդմունս կրեաց ։ յորում և արքունի տպարանք հանդերձ մասամբ ինչ քաղքին հրկէզ եղեն ի զօրացն աւադրիացւոց ։ Նաև զօրք բրուսիացւոց քաղզում քանդմունս գործեցին ի նմ. որք չև ևս ին գլխո-

վին նորոգեալ, կիմ անդրէն նորոգ չինեալ ։

Գիւղ, կիմ Պրեխա ։ Ի գլխաւոր քաղք համանուն իշխանութ կիմ ։ և ի ի բարեշէն գեղեցիկ և ամուր քաղցաղ չէզեոյ կառուցեալ առ օտերայ գետով, յորոյ վը ունի փայտակերտ կամուրջ երկայն և բարձր յոյժ ։ և գ արուեարձանս ։ Բնակիչք նորա խառն են, ուղղափառք և լուտերականք. ուղղափառք ունին անդ մի կանոնիկոսական եկեղեցի, և երկու փոքրիկ մենաստանս. յորոց մին էր ի ձեռս միաբանութ իւնեանց ։ Բայց գլխաւոր եկեղեցի քաղքին (նուիրեալ սրբոյն Նիկողայոսի) մեծագոյն է ի ձեռս լուտերականաց որք ունին անդ և դպրոց մի երեւելի, որոյ առաջին քարն հիման արկաւ ի 1564 ի ուր մարտի յեկէդ գեորգեայ գքսէն, որ և կատարեցաւ ի 1569 ։ Ի քաղքն ատ բայց յայլոց սրուէնս տակերպ իրաց՝ գործեն և չուխա ապրիմ ։

Կէս մղոնաւ հեռի ի քաղքէ ատտ ի հիւանդանոցին է անտառ մեծ կաղնեաց, և այլոց ընդ վայրենի ծառոց, և ընդ մէջ այնր անտառի և քաղաքին ձգի

Ըսարմակ գաշտավայր, ուր լինէք բերէն հազարաւոր արջառս ի վաճառս, մինդ ի տօնավաճառին՝ որ լինի ի յուլիսի ի ոծնի սկսեալ յօկտեմբեր։ Եւ ի գաշտի անդ կառուցեալ կայ պատուական լայն և քարայատակ, իբրև քառորդ մի մղոնի շրջակայն։

Շաւայինդ, լա՛՛ Սաքսինիա՛։ Ի գլխաւոր քաղաք համանուն իշխանութեան կամ գաւառ՝ և ամրոց հզոր կառուցեալ առ Վայսդրէդ գետով՝ ի գեղագեղարձ և յայգագաւանդ վայրի. բնակիչք նր ըստ մեծի մասին ուղղափառ են, որք ունին ի քղքի անդ երիս մենաստանս արանց և մի կանանց. և մի ժղիդպիտեան եկեղեցի որ էր ի ձեռս յոհան քշնոյ։ Իսկ լուտերականք զմի միայն եկեղեցի ունին. որ և է արտաքոյ քաղաքին։ Ասյս քղք ի 1716 ըստ մեծի մասին հրկեզ եղև, այլ յետոյ վերստին չինեցաւ ի քարէ լաւ և գեղեցիկ քաղ զոր էր յառաջ. յորում կառուցաւ և նորաչէն ապարանք քղքին։ Ասյլ ի վերջին պատմունս անդ բազմ վնասս կրեաց ի զօրացն աւադրեացոց և բռնաւորացոց։

Եաէր. որ և Եաբավիա. Եաբավիամ. Եաօբիա. Եաօբիամ։ Գլխաւոր քղք համանուն իշխանութեանն կամ գաւառ առ Ջուրբք Եաէրայ։ Բնակիչք նր ըստ մեծի մասին ուղղափառ են. և ի ձեռս նոցա է ժողովրդապետական եկեղեցի քղքին, ոմն և այլ երկու եկեղեցիք, և մենաստան մի ֆրանչիսկեան միաձանց. իսկ լուտերականք զմի միայն եկեղեցի ունին արտաքոյ քղքին։

Հէրլէբէյ, լա՛՛ Ընդվմնդիամ։ Ի քղք յիսաւր գաւառի առ Պօդէր գետով. մի ի գեղեցիկ բարմամարդ փարթամ և բազմավաճառ քղքացն շրջակայ. ունի շուրջանակի արուարձանիւեայս վայելչագիրս և պարտէզս գեղեցիկս։ Ինակիչք նր ըստ մեծի մասին ուղղափառ են. գլխաւոր եկեղեցի քղքին է ի ձեռս նոցա. ոմն և միաբանութիւն յոհաննէս ունէր անգ վանս և եկեղեցի մեծագործ. իսկ ժողովրդեանքն լուտերական. որք արտաքոյ քղքին ունին եկեղեցի գեղեցիկ կոչեցեալ սբ խաչ։ Ի քղքի առնամի ամի անթիւ պուրակս կուսոյ անհանեն և սպիտակացուցանեն, և առտի սիրի չհեռաւոր տեղւոյ։ Զայս քղք ի 1633 աւար հարին զորք սաքսոնացւոց. և ի 1634 հրձիգ արարին զքղք կայսերականք։ Այլ կրկին վերստին չինեցաւ։

Լիւնէ. լա՛՛ Լիւնէպուրգում։ Գլխաւոր քղք համանուն իշխանութեանն կամ գաւառ, և մի ի հնագոյն և ի բարեշէն

չէն քղքային չէզիոյ, կառուցէը առ Գաղղախ գե-
տով. ասնի գղեակ հին, որ ի 1711 հրկէզ եղև. այլ
յետոյ վերստին նորոգեցաւ։ Բնակիչք նր խառն
են. ուղղափառք և լուտերականք. և երկոքին ու-
նեն անդ սեփական եկեղեցիս. իսկ ուղղափառք ու-
նեն և երկու վանաստանս. մի արանց և միւս ևս
կանանց։ Ի ի ամին քղքի և շէմարան երևելի հիմ
ունէը թ յովսեփայ կայսեր ի մարզուհի աշնամական
պատանեկաց ուղղափառաց, և լուտերականաց. և
այլ ևս արքունի դպրոց մեծ։ Ի քղքի սատ գործեն
չուխա ապրիշ, որ և է մի ի գլխաւոր վաճառաց նր։
Աւ յա քղքէդ ի անգամ յոլորովին հրկէզ եղև. այլ
միւսն անդրէն չինեցաւ։

Կոլոպէրէ. լս՛՛ ԱՀ-ըիմնդիամ։ Քաղաք բարեշէն ի
լինկնից գետի, ի վր բլրոյ մերձ յանկ գացպահ գե-
տոյն ի գեղազմարճ վայրի. կայէը զանուն ի մեր-
ձաւոր ասկեհանքաց, որ յաձլադոյն կարի շահաբեր
էր, այլ այժմ ոչ ևս. զի գերմանական անուանդ կոչ
կիմ Կոլոպէրէ ի մեզ լսի քղք ոսկւոյ։ Բնակիչք նր
խառն են ուղղափառք և լուտերականք. որք ունին
սեփական եկեղեցիս։ Աստ գործին լաւագոյն չու-
խայք չէզիոյ. որպ մեծագոյնմանն վաճառի այլուր
փիկ չուխայի հոլանտացւոց։ Գացպահ գետն մե-
ծամեծ նպաստ վճռկանուն քղքին. բայց բազում
անգամ և մեծամեծ վնասս գործէ ի յորդիլ ջուրց
նր և ի ղեկանիլ արտաքս։ --

Վեյա։ Գլխաւոր քղք համանուն իշխանութե կիմ գա-
ւառի. կառուցեալ ի հայկին և հաճաճխուտ վայրի.
ուստի յանձրևային ժամս յամ կոզմանց շրջապատեն
զնոսա ջուրք՝ որք երբև պարիսպք են նր անմա-
տոյց ի Թշնամեաց։ Ունի դղեակ պատճառական. քնա-
կիչք նր խառն են, ուղղափառք և լուտերականք.
և երկոքին ունին սեփական եկեղեցիս. այլ ուղղա-
փառացն բնմ է ք ղլուտերականացն։ Ջայս քղք ի
1640 առին շվետք. այլ փոխեցաւ կորուսին։ Ունի
երկու արուճարձանս որք կոչին Պրեսլաս և Շուլա-
մարթ էր և ղՔրոմնլոլաս և զԲօլնիչաօրք Թռեբել ի
կարգս արուճարձանեայց նր։

Վրօ Նյոկս. որ Թաքսմանի մեծ կլօկաս. այսպս կո-
չեցաւ առ ի զանազանութե յայլ համանուն քղքէ որ
է ի վերին չէզիա. և է գլխաւոր քղք համանուն
իշխանութե կիմ գաւառի ի հարաւային կողմն օտերա
գետոյն, բարեշէն և ամուր, բնակիչք նր խառն են
ի ուղղափառք, և կալվինականք. որք ունին խուր-
հանց

եանց սեփական եկեղեցիս. այլ ուղղափառացն բեմ են. զի բաց ի կանոնիկոսական եկեղեցւոյ իւրեանց յորում են 19 կանոնիկոսք. ունին մի ժողովրդա-սպետական եկեղեցի և 4 մենաստանս. մի կանանց և 3 արանց. յորոց ի միում են քսինք ի միաբանու-թէ յիսանց։ Ա յս քեզ բլմ անգամ դրեթէ բովան-դակ հրկէզ եղև. այլ միշտ անդրէն նորոգեցաւ։ Նայել կի Նէյոսէ որ և Նէոսէ։ Գլխաւոր քեզ հա-մանուն իշխանութեե կի գեւռի, բարեչէն և մեծ կառուցիչ առ Նայել գեռով. ունի ամրոց հզոր ի վր լերին յայնկոյս հայել գեռոյն Բրայսգն կի Բրօս-սիա կոչեցեալ իբր զի չինեցաւ ի բրուսսիացւոց ար-քայէ, որ ի 1743 ինքնին եդ զառաջին վէմն հիման նր։ Նոյնպս և եղան սրբալաւայ ունի անդ դղեակ սեփական։ Բնակիչք նր ըս մեծի մասին ուղղափառ են. որք բաց ի կանոնիկոսական եկեղեցւոյն սրբո յակոբայ ունին և այլ եկեղեցիս, և բլմ մենաս-տանս արանց. յորոց մին էր ի ձեռս միաբանուեն յիսանց, և մի կանանց։ Ա յս քեզ բլմ պանդխտանս կրեաց. և բլմ անգամ հրձիզ եղև մինչև ցվերջա-յայ ձևիս, այլ միշտ անդրէն նորոգեցաւ։ Ա ւտ ար-ձանեայք նր որք ի 1741 հրձիզ սրսրան ի զօրաց աւստրիացւոց, զնին գաշնադրուեն տրէստայի ան-դրէն նորոգեցան. յորս արքայն բրուսսիացւոց յա-

էել միւս նոր կոչեցեալ Փրէդերիկսպորտ։

Էլս. որ և Օլնաւ Օլնեա։ Գլխաւոր քեզ համանուն, իշխանութեե առ համանուն գեռով ի Հախհախուա վայրի։ Ունի դղեակ պատմական ուր է բնակուն իշխանին. բնակիչք նր ըս մեծի մասին լուտերական են, որք ունին անդ երկու ժղղպտական եկեղեցիս. և դպրոց մի մեծ հասարակաց. խոհ մնացեալն ուղ-ղափառ. որք զմի միայն եկեղեցի ունին։ Ա յս քա-ղաք երիցս հրկէզ եղև։

Պէրնդտորֆ կի Պէրնդտորֆ։ Գլխաւոր քեզ մասնա-ւոր իշխանութե ի սմին գեռի առ Վեյմ գեռով. որ ունի դղեակ ամուր ուր բնակի իշխան նր. իսկ բնակիչք գրեթէ բովանդակ լուտերական են։

Սոյն։ Գլխաւոր քեզ համանուն իշխանութեե կի գեռի առ սլօսէր գեռով ի գետազօբարձ վայրի. բնակիչք նր ըս մեծի մասին ուղղափառ են. որք ունին անդ եկեղեցիս, և մենաստանս, յորոց մին էր միաբանուեն յիսանց։ Իսկ լուտերա-կանք զմի միայն եկեղեցի ունին, և դպրոց մի մեծ։ Ա ւրբ յայս քեզ գտանին բլմ բովք երկաթոյ, և մի սլինձոյ։

ալինձոյ։ Աչյս Քղք ունի անգամ գրեթէ խապտ
այրեցաւ։

Մինոէրպէրէ։ ՚ի բարբառ լեհաց Սամպէղ։ Է գըլ-
խաւոր Քղք համանուն իշխանութե կիմ Ճէռի առ օհյաւ
գետով։ բնակիչք նր խաւն են ուղղափառք և լու-
սերականք։ ունք ունին անդ սեփական եկեղեցիս։
Դրաւենպէրէ։ լա՛՛ Տռաֆօնցկաս։ Գլխաւոր քաղաք
համանուն իշխանութե, կիմ Ճէռի առ Պարլ գետով։
Ունի գղեակ՝ որ է բնակարան գաւառապետ իշխա-
նին։ և բնակիչք նր կէս մի ուղղափառ են։ և կէս
մի լուսերական։ ՚ի 1702 կիսով չափ այրեցաւ։
Գաբօլթ կիմ Գաբլթ։ Գղեակ և գլխաւոր տեղի
համանուն իշխանութե կիմ Ճէռի, կառուցեալ ՚ի վր
փոքրիկ լերին առ օսերա գետով։ ունի չափաւոր
կի աւան փոքր։ որոյ բնակիչք գրեթէ բովանդակ
լուսերական են։
Վաչենպէրէ։ որ և Բօլնէյ վարչենպէրէ։ ՚ի հն՛՛ Սլեզիօն։
Գլխաւոր Քղք համանուն իշխանութե ՚ի գեղաղուաքարձ
հովտի յարկադին մեծագոյն էր, այլ ազնի հրկիզ լի-
նելոյ ՚ի 1443 նոճազգեաւ յոյժ՝ զի այժմ ունի տունս
իբրև 150 ևեթ։ բայց ամուր է։ զի ունի չափաւոր
նաիկ ամրակուռ սարիսպս և խրամ առ նովաւ, և
գղեակ նորաշէն։ որ կառուցեալ ՚ի 1736։ բնակիչք
նր լը մեծի մասին ուղղափառ են։ իսկ մնացեալքն
կէս մի լուսերական են, և կէս մի կաղվինական։
Մէլնիկ։ լա՛՛ Մէլնիկսկ։ և Կօսլիդ։ Ին երկու
գղեակք, և գլխաւոր տեղիք համանուն իշխանութե։
Օբբէլն։ լեհ՛՛ Օբբօլնէ։ լա՛՛ Օբբօլիա, կիմ Օբբօլհօֆ։
Գլխաւոր Քղք համանուն իշխանութե կիմ Ճէռի առ
օսերա գետով՝ բարեշէն։ բնակիչք նր գրեթէ բո-
վանդակ ուղղափառ են։ և բաց ՚ի կանոնիկոսական
եկեղեցւոյն սքղ խաչի՝ ունին անդ և այլ եկեղեցիս
և ժողովարան կրօնաւորաց։ յորոց մին էր միաբա-
նուհեն յաեանց։ Աչյս Քղք բազմ անգամ քանդեցաւ
՚ի պատերազմս և ՚ի հրկիզութեց, այլ միշտ անդրէն շէ-
նեցաւ։
Գօռնէ կիմ Քօռնէ։ լեհ՛՛ Գօռնէ։ Է Քղք Թէրրաիան
յՕբբէլն Ճէռի, մերձ յօսերա գետն։ որ Թէպէտ փոքր
է՝ այլ ամուր, զի ՚ի վերջին Ճակ քանզ ամրացոյց
զնա ի փիդերիկոս արքայն բրուսացոյ։
Բարչոյ կիմ Բարդիոյ։ Գլխաւոր Քղք համանուն
իշխանութե կիմ գետաւի առ օսերա գետով։ Ունի
դղեակ ամուր։ բնակիչք նր ուղղափառ են։ ոչք
քանչ յերկուց կանոնիկոսական եկեղեցեաց՝ յորոց մին

է կանոնիկոսաց սը գէղեզմանին ետն որ յէէմ, որը և կրեն կրկնապատկել խաչ կարմիր, ունին և այլ եկեղեցիս և մենաստանս ապանց։ և մի կանանց։ Ի 1745 ամին բռնասիացիք յարձակմամբ Ի ձեռաց մա-
Ճառաց հանդերձ բշմ կոտորածիւ։

Բուէս • լէ՛՛ Բուէվնա։ Գլխաւոր քաղաք համանուն նհանութեն կիմ գետի, որ Թէռնա փոքր է այլ ա-մուր• ունի և գղեակ պատուական։ և բնակիչք նր խառն են ուղղափառք և լատինականք Ի 1745 ըղրք բռնասիացւոց կոտորած ասատիկ գործեցին Ի ղորս մաճառաց որը ինչանեալ կային Ի քղքի ատա։

Պայէն կիմ Պե-ռէն • այլև Օպէր Պայէն • Ի ԼՀ՛՛ Պ-ռօչն • Ի գլխաւոր քղք համանուն նհանութեն կիմ գետի, պարսպապատ և բերդատեղ • բնակիչք նորա ուղղափառ են։ Ա-ռ սովին քղքաւ Ի նահանգն էին արծաթահանք առատատրերք • այլ այժմ ոչ ևս են։
Ի 1760 ամի ՀՀ քղքին հրկեզ եղև։

Գլխաւոր պեղիչ Պօհէմեան կիմ ԱՀ ասպրնկանն ՀՀէպէյ։

Այս ման փոքր է յոյժ ՀՀ զբրուսսիականն • բայց է և այն ոչ է բաւանդակ ՀՀ ՈՐուբ աւսգրնկան տանն • ղն և Թէչրն բռնասիոյ ունի Ի նմ ոչ միայն գղեակս և գեօղս, այլև ՀՀղքս, Թէռնա փոքրունս և անհնանս • մեք յայսմ վայրի ունիմք յիշատակել միայն գլխաւոր տեղիս աւսգրնկան մասին։

Գ-ւօբՀՀ- պՀՀէմ՛՛ ՕՀՀօվ • լա՛՛ ՕՀՀեվնա։ Ի գլխաւոր ՀՀղք վերին ՀՀէղեզիս • և հանանուն իշխանութ աս ՕՀՀոյ գետով յարդաւանդ վայրի, պարսպապատ և բարեշէն • բնակիչք նորա ուղղափառ են։ Ունի գղեակ վաղնջական • և 3 ժղնդպետական եկեղեցիս • 4 մենաստանս ապանց • և մի կանանց • յորոց մին էր միաբանութեն յՀՀեանց • Ի ՀՀքէ ատսի եղանէ չուխայ բշմ յոյժ • զոր տանին յայլևայլ հեռաւոր տեղիս։
Ի 1758 ամի նր այրեցաւ։

ԵէկէնՀՀ-փՀՀ • պՀՀէմ՛՛ Գաբով • կիմ Գ-ռնի • լա՛՛ Գաբ-նՀՀվնա • կիմ Գ-ռՀՀնովնա։ Գլխաւոր ՀՀղք համանուն իշխանութ աս օրըայ գետով պարսպապատ, ունի և գղեակ • և բնակիչք նր ուղղափառ են։

Դէէնն • լէ՛՛ Դէէսին • լա՛՛ Դէէսինա • և Դաաքինամ։ Գլխաւոր ՀՀղք համանուն իշխանութ կիմ ՀՀետի աս նյա գետով յարդաւանդ վայրի • պարսպապատ և

քարեշէն. բնակիչքն ը մեծի մասին ուղղափառ են. ոչք քաց ՚ի ժղիդիական եկեղեցւոյ իւրմանց՝ ունին և երիս մենաստանս, յորոց մին էր միաբանութենն չեռանց. խակ լատերականք ունին մի միայն եկեղեցի արուսեղոյ քրիստոսի. ուր ՚ի բարբառ գերմանաց. ասց և լէհաց կատարին զպաշտամունս իւրեանց. և առ նովաւ ունին և գպրոց մեծ ։

Պիւէլց ։ Գիւխաւոր քաղք համանուն իշխանութեանն կայ ՚ի ձախ առ Պիւէլ գետով. առ որով ՚ի բարձրաւանդակ վայրի է գղեակ ամուր ։

Քիւպէլնիւց լէհ՝՝ Պոռնիա ։ Քաղք պարսպապատ, և դիւխաւոր տեղի փոքրիկ իմն իշխանութենէ կաուացէլ ՚ի զուարճալի իմն հովի. բնակիչքն ուղղափառ են ։

Լոմանութենէ հլաստ ։

Այս կոմանութենէ ձգի ՚ի մէջ չեխիոյ. պօհեմիոյ, և մորաւիոյ, որ յամէ կողմանց շրջապատեալ է բարձրաբերձ և ապառաժուտ լերամբք. յոր չիք հնար մանանել, բայց ՚ի լճէ ը ժայռաւոր ճառագայթս լերանց ։ Երկայնութենէ ՚ի ը լերն 8 մղոն. խակ լայնութենն 5 ևս ՚ի. և ունի 9 քաղս. և աւելի ՚ի 7100 դեօղս ։ Ցառաջագոյն էր ը տրուբ պօհեմացւոց, ը որում էնոյ ը իշխանութիւն տանն աւստրիոյ. Այսպէս ՚ի 1742 ամաւն ը փղերիկոսի արքային բրուսացւոց ։ զոր ՚ի 1760 ամին աւստրիացիք, այլ ՚ի 1763 ՚ի դաշնադրութենն հուպէրդսպուրկայ անդրէն դարձուցին ՚ի արքային բրուսացւոց ։ ը որոյ իշխանութիւն կայ մինչև ցայսօր. զոր յիշատակէ ՚ի վերագաւուն իւրում իւրոյն ինքնագլուխ իմն իշխանութիւն ։

Ես ունի իւր գլխաւոր տեղի զՔաղաք որ կոչի ՝՝ Պօհեմ՝՝ Գլաձպօ ՝՝ լհ՝՝ Գլօձպօ ՝՝ լա՝՝ Գլոգով ։ և Գլօքհամ ։ և Գլոքհամ ։ Ի Քաղաքիդ ամուր առ նմանէ գետովհաւուցեալ ը զառ՚ի վայր լերինն՝՝ ՚ի գլուխ լերին ունի գղեակ հզօր, որ կոչի հին սորոց ։ որ յաղագաւոյն յերթս մաուռնս բաժանել ը։ յո՚ի ստորինն ՚ի միջին և ՚ի վերին ։ Վերինն է ՚ի գաւաթ վերամբարձ ժայռի, ուստի երևի բովանդակ գաւառն ։ յորմէ արձակմանէ ոմիւսպուրձսոյ յո գօփի՝ կոչ հուր լուցանելով՝ մարթ է ՚ի մի քառորդ ժամու ը դաւառն ողջոյն ազդ առնել զպատրաստ Թշնամեաց ։ է անդ և ըհնոր խորանդուզդ բացեալ ՚ի գլխոյ անուիքարաժայռ լերին մինչև գյատակն, գրեթէ ը օրինակի ըհնոյոյ քերդին հռոմկլայի որ յՓրատ գետոյն առնու ըզբ-

ջուր։ բայց ՚ի դղեակէ աստի ունի միւս կա դղեակ նորաշէն չինեալ առ ՝ռուբ բրուսիացւոց հանդիպ այսր հին դղեկի ՚ի վր Ընկէրեէի կոչեցեալ ժայռ ուեղր լերին. ը մէջ որոց հոսի նայակ գետն. որք և կարին ՚ի ձեռն փոյոյ ազդ առնել միմեանց, զոր ինչ և կամիցին. ունի և սա ջուհոր հատեալ ՚ի ժայռ ուեղր լերին անդ բազմաչխատ ատրճանմամբ, և անբաւ ծախիւք։ Եւ ը մէջ երկոցունց ոչ չինեալ կայ սահանք ՚ի վր նայակ գետոյն, ոչ զի ՚ի ձգիկ պիտոմի ծածկեսցեն ջրով ոչ միայն զմիջին վայրն՝ որ ը մէջ երկուց դղեկաց, այլև չուրջ զնոքօք ՚ի ատ-

րագոյն վայրս։

Խակ բուն քաղքն Թէսպէա փոքր է, զի ունի տունս իբրև 400 ևեթ, սակայն ամուր է և բարեչէն. և ունի չուրջանակի պարսպատունս։ Բնակիչք նր ըստ մեծի մասին ուղղափառ են. և ժղլիպոնական եկեղեցեաց նր էր ՚ի ձեռս յունեանց, յորում է հրաշագործ պատկեր ածամօրն. բայց յեկեղեցւոյ աստի՝ ունին ուղղափառք պատարագ քաղքին և մենաստանս հանդերձ եկեղեցեօք. իսկ մնացեալ բնակիչքն լատերական են, որք զմի միայն եկեղեցի ունին ՚ի քաղաքի անդ չինեալ ՚ի 1742։ Այս քաղք ասի չինեալ ՚ի ռեն բիկոսէ արքայէ ՚ի 936. ուր յաճ քան էր ուան կոչեցեալ Լատտա որ և բազմ անգամ գլխովին քանդեցաւ և հրձիգ եղև. զի ը բազմ ժամս եղև նպատակ հնձանաց ՚ի մէջ լեհաց, և այօհմացւոց, սակայն

միշտ անգրկին չինեցաւ։

Էանթէս։ Քաղք շահաստան՝ փորը և անպարիսպ առ Պինէա գետով. բնակիչքն գրեթէ բովանդակ ուղղափառ են, որոց գորձ է մշակուել երկրին. գարմանել անասունս, գործել ջուխ, և փիլոյ։ Մերձ առ այս քաղք են բազմ ինքնաբուղխ ջերմուկք, որք յաւաղագոյն էին իբրև 70 ՚ի գնալն առեալս բազմաթիւ ՚ի ժայռից իբրև ըստ սովորութեան բազկի որք վէրս են առնեալք և ախտակիս՝ այլ ունին դնօտ ծանոթ ծծմբային. որք ը մեծի մասին գաղջ են, բայց գրեթէ խաղարն և առաւել առատագուլնն ջերմ է յոյժ. իսկ այլք ցուրտ. յորս է աղբիւր մի՝ որոյ ջուրն քաղցր է և պատուական, և անմահն ամենևին ՚ի ծծմբային կի յայլ հանքային ծանր որակութէ, և ցուրտ յոյժ՝ բայց ոչ երբէք սառ։

ՈՐՇԱՐԱՏ ԱՀԱ
ՄԱՃԱՒՈՒԹ. որ և ՈՒՆԿԱՐԻԱ
ա. ՀԱՅՈՑ:

արդմանել Է այս անուն ի թարգմանչ Ճառասց Միւեր Օսոսկ. որ նշանակէ երբ կիր կի ՚ն մեկնօրաց. այն է մաշառաց. կի ասել ըն մեզ մաշառաստան: Զայս անուն որով աչ կոչեն զազգ իւրեանց, յորոց առաք և մեք և ամանեակք Մաշառ կոչելով զնո, ըն ամենց ընկալան ի քաղաքակ որդւոյ առաւիլասայ. իսկ ըն այլոց ի մոակարէ կոչեցեալ զօրագլուխ իւրեանց՝ որ առաւել հատուկան թուի, մերձաւոր գտլով քնիկ հնչման մաշառաց. յորմէ երևի թէ և հազակաւոր քաղքն որ ի մոակովատան ի կողմանս աժաեբրանու ի մէջ ծոն և էմիլ գետոց, ուր զառաջինն զտեսի ակիւթացի Թաւթարք յայրաւեղնց յարևմտեան. Մ՚ և ՚ներ կի ըն մեզ Մաշառ կոչեցաւ. որոյ աւերակք երևին մինչև ցայսօր նովին անուամբ անուանեալ. ոմ յիշատակեցաք ի կուսակալուքն աժաեբրանու: Իսկ Եբրայեցիք առ հասարակ Ասիոյ կոչեն զՆինո և զքաղաքն նր Նինոս կի Հռոմայեցի, ի Հունաց անուն ակիւթացոց. որք ըն անուանն առեհադպրի պէշայն Թէրև մաշառաց՝ զառաջինն յԵբրայիս յայս անուն կոչեցան ի Հռոմ բերդէն. ուր զտեղի ասին ըզկնի անցանելոյ ըն մեծագոյն մասն Տի ռուսաց և լճոյց: Այլ երևի վիպիւլ յայսմ, վո զի և յԱք ժամանել նոյ յԵբրայիս, ինչ ասկաւին ի ակիւթիա ի բնիկ Տի իւրեանց էին, գասանին յիշատակեալ առ նախնի լատին մատենագիրս անուամբ Հունկարաց: Իսկ սլատմագիրք յունաց Թեոփս կոչին զնո. և մերքն Տաճիս. յորոց բազմաթիւ գաղթական երից հասեալ Եբրայիս, ըն այլոց զանազան տեսից կալան և զայս Տ. այլ մի նց ունիմք խոսիլ առօրև լիագոյն, առ այժմ նշանակեսցուք և զայլ անուանս այսր Տի:

Այլ և Ընկատելոյ ապարհ, և բնակիչք նր Ընկատ կի Խանիաթաց. որ թուի թէ եւանէ ի Նինո անուանէ: Իսկ ի հնումն յԱք զգիրել նի հռոմայ

կա

կոչէր Բանիբնիա. և բնակիչք նր Բանիբնայիք, որք
ակիզբն կալան ի սլաւեաց. և առ մեծամտութ իւր
եանց բանալ այս ի՝ Տեառ անուանցին զանձինս.
զի անուն բան առ սլաւեացիս Տր լսի: Եւ ես որք
ասեն՝ Թէ Բանիբնիա ելանէ ի լաւին բառիս Բանիս,
որ առ նմ նշանակէ Հաց. այսպէս անուանեալ ի
հռոմայեցւոց, սակս հացասէր երկրին մանաւան-
աանէ: Ա՛յլ այս ստուգաբանուի Թոռի ինքնա-
ուեցն, հնարեալ ի մերձաւոր հնչմանց երկուց ան-
ուանցդ: Իսկ գիտն կասխս գիրք խոր. Թղթ. 413.
համարի ածանգիլ ի Բանիաս անուանէ. որ առա-
ջինս նշանակէ կերպաս, ջուխտ. և հանդերձ. այլ
ըստ քրիստոսի ոչ խնամոյ, Թէ յինչ միտս յաւելու-
գիտնասէր ըստ հայրենի սովորութ (նշանակէ) հատա-
նել և անուանել հանդերձս || . վ՚ զի հայրենի բար-
բառ նշ օտար իմն էր ի՛ լատինի լեզուէ. բայց եթէ
ասացցուք. Թէ լատին Թարգմանն միայն ի մերձա-
ւորութ հնչման իցէ հայեցեալ. կամ Թէ ըստ խմբիչն
յատնական անուանդրդ այլ իմն օտարոտի բառ իցէ
ծածկել: Սակայն նախին բանիբնիայն ոչ պարփա-
կեր յիս բոլոր սահմանի համօրէն գոյժմեան մանա-
ւասան. և ըստ հին այժմեան մանաւասան ոչ
պարագրէ զգալանգակ հին բանիբնիայն: Ա՛յն մասն
որ է ըստ ներք քարբադեան լերանց՝ և դունա և Թի-
սա գետոց, ի նախնեաց կոչեցաւ Եպիհիս. կամ
՚ վահանդ էալիկայ ներքնատպոյս յանուն բնակչաց.
որք Մերձաւորագոյն կոչեցան, քանզի տեղեաց
եկին անդր. այլ Թէ ուստի՞ կոչեցան Եպիհիք, չէ
յայտ:

Բ. Դ ի ւ ր Տ ա ր ա ծ ի և Բ ա գ մ ա գ ր գ ի Մ ա ռ ա ա ց ։

Ո՛ անուանգ մանաւասան կամ որ նայն է Հուն
կարիա՝ կրկնակի առնուն Տագիրք. մերձ յան
ձուկ միտս, և մերձ ըստ ձակադոյն: Եթէ յանձուկ
միտս աւգի, սահմանք նր ի հարաւոյ՝ է տրաւա
գետն, որով բաժանի ի չկլաւոնիսէ. և արեւմ կամ
սբռ Ք յարևելից՝ վաղաքիա. այն է՝ ուլտ, և դրան
սկզմանիս. ի հիւսիսոյ՝ քարբադեան լերինք, որով
բաժանի ի լիհտաուռնս. իսկ յարևմտից՝ մռաւիա,
ուագրիա, և չղիրիս: իսկ եթէ աւգի յըստ ձա-
կադոյն միտս, յայնժամ պարագրէ և զչկլաւոնիա,
զտալմացիս, զպօսնիս, զսերվիս, և զդրանոհրվա-
նիս. ըստ նմին և զսերվատիս, այն է՝ սլաւեան, և
զվա-

զվալաքիա · յորս տիրեցին մաճառք ընդ հարուածս մի Քամ։

Համարէն տարածուի մաճառաստանու ըս ըստրճա-
կագոյն մասց՝ ի իբր 174000 քառակուսի մղոն աշ-
խարհագրական և առաւել։ Այն մասն՝ որ այժմ
ի ըս տրուի ուանն ասագրիոյ, զոր և բնիկ մաճառք
անուանեմք, և յառաջիկայիս ունիմք առօրագրել,
ի իբր 76220 քառակուսի մղոն · իսկ այն՝ որ ի ընդ
օսմանեան տրուի, 95120 : Բնիկ մաճառաստան,
զորմէ ի բան մեր, ունի 51 քիղս, յորոց 34 են ա-
զատ քիղք Թէրլակեանք · 448 աւանս կամ գիւղաքա-
ղաքս · 9242 գեօղս · իսկ Թիւ բնակչաց նր 4,800,000։
որք առ համեմատուի ընդդէմ տարածուն երկրին
և արդասաւորութեն նր սակաւ են · զի այնչափ ար-
դաւանդ է, մինչ բաւական էր կրկնապատիկ բնակ-
չաց դարմանս մատակարարել զնոսիկ · մինդ եթէ
շատ ևս լինէր մշակել։ Քանն բնակիչք նր են մա-
ճառք կամ ունկարք սերեալք յատտիլեան հունաց, յա-
ւաւանաց, և յումնկարաց սկիւթացւոց · ըստ ասա գա-
սին և Եպափիկ ի յոհաննուէ կամ Կոնէզէ, որք յաղ-
թեալ եպսիկայ նախնի բնակչաց մաճառաստանու,
բնակեցան յերկրի նր · նոքին իբր պատմագիրք մա-
ճառաց զկուսմանացիս՝ եաղկա կոչեն · որք Թոռնին
լինել հաստատեալ ի պաշինակացւոց նախնի բնակչաց
դրանիքվանիոյ ·

Բաց ի ծագինք՝ են ի մաճառաստան և այլ գնահատան
ազգք · որ ոսկեմք, իսրավեք, սրտիք, որք կոչին
և ռասք · ռուսք և վանիգաք, աբ առ հերկ են ի
նախնի սլաւաց կամ չկուսօնաց, որք այժմ առաւել
լանիս բնակին ի հիւսիսային և յարևելեան կողմանս
մաճառաստանու · ոմք ի Բրէսպուրկ, ի Նէգրա,
ի Դրէնէին, ի Սլաւօ, ի Լիբգուա, ի Թուրոց, ի
Հօնգ, ի Նէօկրատ, ի Կիսմիւր, և ի Տէրթնուրկ
գաւառս ·

են և այլք, որք զսկիզբն ունին ի դերմանիոյ · իբ
յատդրիոյ, ի շդերլոյէ · ի սլավարիոյ, ի Փռանկ-
քօնիոյ, ի սուէվիոյ, ի սաքսօնիոյէ, յալսացիոյ,
և ի քօէնայէ · որք Թոռն լեզ ի Քամն ըս կէյիզայ
և ըս Անգրէն Թէրրաց մաճառաց հասին անդ, յոր-
ժամ հատուած մի սաքսօնացւոց չուէնաց ի դրան-
սէրվանիա ի հրաւիրմանէ ըս կէյիզայ · որք և անդ
հաստատեցին զընակուեն իւրեանց · Ջեռ այնորիկ
ըս Քամն Քամս այնպես յորմէ ի գերմանացւոց զերման
անդր · մինդ զինի անկանելոյ մաճառաց ըս իշխա-
նու ըս

Նոքա առանն աւագերիոյ ։ Գիտաւին անդ և յաղագս մերմէ սիրելիք յայլեալ ՔՀքս ։ յորոց ոմանք ունին և կալուածս մեծամեծս, և են տեառք գիւղից և ագարակաց ։ Թող զբազմաի վաճառականաց գրան, սիրվանիայի հայոց ։ զորոց խօսեացուք ՚ի ստորա գրուէ անդ գրանսիրվանիոյ ։ Են անդ և վաստրեիք ՚ձիք, ՚ք ուղտք ։ և յոյիք, և հրէայք սփռեալք ՚ի քա՝ զաքս և ՚ի գեօղս ։ և Ժողով մի կոչեցեալ Ձինկոյ ։ ՚ի բարբառ մաճառաց Ձինան ։ այն է՝ Ձինկեանէ ։ զորոց ասի՝ Թէ ՚ի չէրքէզաց Ցէ եկին ՚ի կոզմանս յայսոսիկ ։ որք են անվիլօն, անառակ, ՚նենգաւոր, գող, և առ հնդիկ Թիսմորէ, և ըստ առաւել մասին վանահաձակ, որք Թափառական յածին առտ և անդ, չունելով ուրեք հաստատ բնակուն ։ ունին յատուկ լեզուս, տասն յայլոց լեզուաց ։

Ջ ։ Երեսուն գեղք Մ ա ճ ա ռ ա ց ։

Պատմա ։ մՀ" Տ։։հ ։ սլաւ" Տ։։հ ։ ըստ գերմ" Տծհաա ։ լտ" Տահոպհոմ ։ Ի մեծագոյն գետ Ջրոսիոյ, որ երկանի ՚ի սուէվիոյ ՚ի Ֆիլոզդենպերկ վիճակէ, և հոսի ընդ պերմանիա, և հարուստ մի ընդ մաճառաստան, անցանի ընդ մէջ տահմանացն մաճառաց ստահոյից, ՚ք սէրվիայի և պուլղարաց ևն ։ և ապա ուղղէ զընթացս ՚ի հիւսիսակողմն, և յինքն ընկալեալ իբր 120 վտակս մեծամեծս և մանուն ։ և ՚ի տահմանս տուճաիս Թոթաստաց ՚ի բլուր առաջս բաժանիլ, մնալ ՚ի ծոցն պոնտոսի արընթաց հոսմամբ, ուր ասի՝ Թէ ընդ ոլոնս 9 երիվն ընթացք նոր։ Ասյս գետ՝ զորմէ ՚ի ներաձուէ անդ գերմանիոյ ընդարձակագոյն խօսեցաք, յաւարտ տահմանացն գերմանիոյ՝ ՚ի մտանել ՚ի մաճառաստան, ՚ի հնուէն փոխէր զանուն իւր, և կոչէր Իսդէր ։

Թիսա ։ ընդ գերմ" Թիսյս ։ ՚ի հն" Դիեպէսս ։ Ելանէ ՚ի մարտոթրուշ կոչեցեալ կոմսուէ ՚ի քարբաթաեան լերանց, յերկուց ականց ունելով զսկիզբն, որոց մին սեաւ՝ իսկ միւսն ոսկեգոյն կոչի ։ Ան լերամբէ սրընթաց է և անտանելիս ։ այլ հարուստ մի հեռացեալ ՚ի լերանց անտի պղտոր, և ընթացք նր դանդաղ ։ որ և յինքն ընկալեալ բազմ ձորակս, իբր 4 մղոնաւ հեռի ՚ի պէլգրատաց մտանէ ՚ի դանուս ։ Ասյս վտակ դանայի գրեթէ քաղաքամօտ առաջագոյն ձկնաբեր է ։ մինչ յառակս լինել՝ Թէ կէսն ԹՀ ասի է յորին, և կէսն ջուր ։ այլ առատուն ձկանց նր՝

ոտ և այլոց գիտոց մանաւանդ՝ ոչ է միակերպ. զի ձկունք նոյ բնչմանգամ երամովին անցանեն ի դէ-
ռոյ ի գետ։

Մ օ ռ ա վ ա , կամ Մ ո ր ո ւ ա , կամ Մ ո ր փ ո ւ ա . մ՛ Մ օ ր վ ե ։ Եղանիկ ՝էլեկտոյ. և հասել ըստ հարա-
բաժանել զմօրաւիա և զաւազրիա ի մանաւանդ. և
տալ քանի մի մղոնաւ հեռի՝ի բրիտանրկ քաղաքէ,
մտանել ի գետնա ։ Զայս գետ ընդհակապոյն առա-
յութեանց ի մօռաւիա ։

Վ ա խ . մ՛ Վ ա խ ն ե . չկ՛ Վ ա խ . լ՛ Վ ա խ ա ս ։ Եղանիկ
՝ի քարբառեան ՝էրանց ՝ի կոմսութիւնն լերգասայ ՝ի
կրկին ականց մօռ ՝ի վաստից ՝ջուր . և ապա գնայ
անկանի ՝ի գետնա ։

Կ ր ա ն . մ՛ Կ ր օ յ . չկ՛ Հ ր օ ն . լ՛ Կ ր ա ն ա ս ։ Եղանիկ
՝ի կոմսութիւնն կիսմիւրայ . և գինի 24 մղոնաչափ ըն-
թացիկ մոանկ ՝ի գետնա ։

Դ ր ե ն ե . լ՛ Դ ր ե ն ե ս ։ Եղանիկ ՝ի լերանց դրանիկ՝
վանիոյ , և անցեալ առ գիւղաքաղաքն լուկօր , և
զմշուար ջուրջր , յայլևայլ առաջս բաժանի , և գոր-
ծէ գինի լինա և ձկնիցն . և ապա մերձ ՝ի բանիւ-
վա , զկոս ՝ի գետնա ։

Տ ո ւ ա վ ա . կամ Տ ո ւ ա վ ե ր՛ Տ ո ւ ա վ ա ս ։ Եղանիկ ՝ի շրջիկոյ-
և անցեալ ըստ մեջ սահմանաց չիլտօնիոյ և մանաւանդ՝
հոսել ՝ի տօրսոս գետոյն անկանի ՝ի գետնա ։

Ր օ պ , կամ Ռ օ պ ա . լ՛ Հ ռ օ պ ա ս ։ Եղանիկ ՝ի շրջիկոյ ,
և մօռ ՝ի ծով ջուր խառնի ՝ի գետնա ։

Լին ՝ի մանաւանդ և երկու լինք մեծամեծք , կամ ծո-
վակք ձկնաբերք և նշանաւորք . որոց մին կոչի Բ ա-
ր ե ն ե ն . մ՛ Պ ա լ ա տ օ ն ծ ո վ ը ՝ի սիմիկենեան գաւառի .
երկայն լերբ 8 մղոն . և լայն ուրեք ուրեք 2 մղոն .
իսկ երկրորդն կոչի Լ ի ն ֆ է յ օ ն ե ա ն . ըստ գերմ՛ Լ ա ն տ ե-
ն ե ր . մ՛ փ ի ք ե ր ե ա , որ է ըստ մեջ լերանց հարթ-
պատրկայ և վիճակագրկայ ՝ի չորս ասոի հանապատ-
հայոցք գուշակին զառաստաւն կամ գնումազուն կոչոց .
գի եմք ՝ի գարնան նաւազ և ջուր նը , յորմէ ամ
առաստաւն լինի ասեն խաղողոյ . և ըստ հակառակն՝
յորդումն գարնանային ջրոյն գնահատեն գուշակք :
՝ի քարբառեան լերինս գտանին և այլ ջուրք ևս :

Գ . Օ ր Մ ա ծ ո ւ ո յ ։

(Զ որ ոչ ոք ոչ ոք է ըստ ոչ ոք ոչ ոք ոչ ոք

մանք ներ դիւր են և դաստային. և օդն ջերմացա-
ցեալն, այլ 'ի ըմպ տեղիս յոտի և մնասակար կենաց
'ի պատճառս յաճախուեր լինից և ճախճախուտ տե-
դեաց. և ևս զի 'ի տունկիան սաստիկ է ասէին, իսկ
'ի փշերի ցուրտ. յորմէ պատճառին յարբուխք, և
այլ զինն ախտք, ոմն և տեսակ մի տխասակրուեր
իբր սնոտական մահացու ասացուած, զոր մանաւանդ չկա-
միւր կոչեն. 'ի սկիզբն այնր հիւանդուեր երանեն զոր-
բիկ գնացեալ 'ի դաստակս ձեռաց, և 'ի պարանոցն
մէնդ 'ի ծոծրակին պատճառելեաք 'ի կծկելոյ ջլից. որք
եթէ 'ի սկզբան չտեսցին խստագիւտ և ջորդիչ քացա-
խաս մինչև անհետ լինցին գնացեալքն, բառնի հիւան-
դութիւն: Ասա հիւանդութիւն պատճառի ոչ այնչափ յան-
գարեխառնուեր տունկնային տօթոյն, և գիշերային
ցրտուեր, որչափ յաճախացուցանէ և յանախասու թեր
կերակրոց և ըմպելեաց:

Ը. Բերդ Մաշտոց։

Լ մի յառաջել արդասաւոր և բարերար ծառ եւ
բոյսիդ. զի ունի առատութիւն զեմ, ոչ միայն որ
ինչ 'ի շահս և 'ի գործառնս մարդկային պիտոյիցս կե-
նաց, այլև որ 'ի վայելչութիւն և 'ի զուարճութիւն են.
զոյ ասի առ նոսն իբր յառակս. ևս լրագոյ ծառասպա-
հոս ոչ կայ կենաց. և երկն ինչ, ու է նայեցուածք: Զի
քերբ ցրկան, մորացորէն, և զայլ ամ տեսակս
արմատոց այնչափ առատ, մինչև դեպ լինի երբեմն,
զի առ սահմանի առատութեան ոչ գտանելով հնձօղս,
ծռգուն ցորմիս յանգի անդ 'ի կերակուր խոզից և
այլոց անասնոց և թռչնոց: Քերբ և բանջարա պատ-
ուականս 'ի կերակուր, մենդ կաղամբ. այն է՝ կո-
հան. որ ի սովորական կերակուր բախտաւորագոյն
մանաւանց և գերմանացւոց: Ունի և ոչ սակաւ բոյս
'ի պատ գեղոցիկից. այլև ծխախոտ քաղցրամոյժ, և
քրքում, ծնեբեկ ընկերին բուսնէ 'ի գաւառս. մեղրատոյ
մենդ 'ի սահմանս ուսլելոյնու և գեմիչ, և սեխ ա-
ռատս և հասիղ. և գինձ, տանձ, խնձոր, և առատ չ
գոմ՝ անասուս չորհնեաց, յորմէ գործին և օղի սաղ-
նիւ: Կոյնպէս և զինն տեսակս սպնիւ գինւոյ, յորս
հռչակաւորէ ծաղկահոտ առատղարաք գինին գօգայի,
որ թէ չիցէ գերադոյն 'ի զգինին կիպրոսի, ոչ ևս
սուտին. և գինի այնորիկ գինին պատուոյի:
Ունի և մեզր, և մոմ առատ. և վուշ պատրաստական,
և կանեփ, և լայնարձակ գաշտավայրս յոտոլիս և
ժա L պա-

պարարտանալոյս, և անասունս անդառս. Եր երկնաւոր
քնարս արագընթացս, արկաւ անհամար, գամէ,
ջորի, և իշուն, և այծ, և խոզ, և առաւել քան զամ
ենին մեծամեծս յաղթանդամս և պարարտս, որք
համառանէ են յերթալոյս. որով յարկեցան ոչ
միայն զԵ լեր, այլև զաւազդիս, և զայլ զանազան
տեղիս. զի ասի՝ Լեռ ամի ամի հանեն անասն առա-
ւել քան զ15000. յորոց միայն ի վիճննա քաղաքի
յամին ծախի իւր 40 հազր. սոսնին և ի վհնէտիկ,
և յայլ քաղս Իտալիոյ։

Յառաջի են անդ և զնէզն տեսակք վայրի էրէոց, որ
հողերու, այծեամն, քօղեմարինէ, արջ, գայլ, կզնա-
քիս, ագռաւէս, նապաստակ, Հազար ան. և ազգի
ազգի թռչունք և հաւք ընտանիք և վայրենիք, որք
զարգարեն զանդան մեծամեծաց. և ձուկն առատ
ի լճից և ի գետոց։ Ունի և տեսակս ազգս մեսա-
դաց. ոչ ոսկի, արծաթ, պղինձ, երկաթ, կապար,
անտիկ, կինաբարիս, անտիմոն, զաւթի կիր զանելս,
ծծումբ, արկաղտ, բորակ, աղքար, և տեսակ մի
մեսադաղ, զոր Ջինովիկէ կոչեն, որ է ալհազեան արբ
ծաթի անձանօթ յայլ տեղիս, և տեսակեան մարմ
ռասոտանուս։ Ասլև զնէզն տեսակս քարանց, որպէս
գունագոյն մարմարիոնս, պալդամի, մադնիս, և այլ
սոցին տեսակի տեսակի անուանս։

Ունի և բազմ ինքնաբուսիս ընկուզիս տեսակ քարս,
ոչ յերբեք, ի պտուղս, ի պտղոց, ի յատկեցաղս,
ի բնէդ հօնի, ի լինալար, ի զկնէ, ի կրան, ի գրենի
ջնի, յօրատիս, և յայլ տեղիս։ Իւր ընդս հանդերձիս
կծրճահամս բժշկականս. ոչ ի նոկրատ, ի շարշ,
ի սոլօս, ի գրենջնին են. այլև վնասակարս և մա
հաբերս, ոչ այնք որք են յատկեշնէ դեռն. և քա
րագոյեայս, ոչ տարբեր ինչ ի լերկաս ճեռն. զորս
յիս բաւականիս տեղիս ուսումբ վերստին նշանակել։
Քայց ի գաշտային տեղիս ուրեք ուրեք նոճաստան
է փայտս. վայ փոկ փայտ վառոն չկարօ էգին չո
բաղուսել յարևս. և յայնմիսի տեղիս բազում ի
գիւղատեղոյ մէնդ սրտ ինք՝ առ ի լերկոյ փայտ ի
չինել տունս, ի գետնատեղ այրս բնակին, և բնա
կարանայ նոյ այլ ինչ լերկի արտաքուստ, բայց միայն
ձերգունն հողապատ և ծխնելոյղն։

Ա. Ա. Ա.

Է. Դպրոցին և Հանդարտիկ Մահուան։

Ի համբերին մահառատուան տերութիւն իսկզբնէ ի մի միայն հանդարտութեան, ի պատուա կամ պատուիրանք. սակայն ունի մեծամեծ գործոց և ձեռնարկս, զոր գրեթէ հաւասարին հանդարտութեանց. ոչ ի Դերեզմանի, ի Լուսոյ որ և կենաց, ի քաղաքս, որ և քաղաքավարութիւն, և յՕրութիւն, որ ի 1801 կանգնեցաւ։ Ա՛յլ բաց ի սոցանէ ունի և այլ յոգեթափիչ դպրոցք մեծամեծք և մանուկք ոչ միայն յամենքս, այլև յաւուրս, և ի ներքոյ գեղոյս։ զի ի յոյսի փայլուն կայսր բազմացոյց յոյժ զդպրոցս ի մահառատուան. պարտաւորելով և զգիւղականս տալ զորդիս իւրեանց յուսուցման դէմ տարրին գիտութեանց և արհեստից, և մինդ լեզուին դերմանացւոց։ վա՛ղ զի փայլի մեծ էր նմ զայն լեզուս ծառայել ըստ համբերին մահառատ. յոյր սակս յամենայն դպրոցս բաց յայլոց ուսուցչաց կայգեայց և մահառատ ուսուցիչք վա՛ղ լեզուին դերմանացւոց. որ օր ըստ օրէ ծաղկեալ բարգաւաճեր, այլ առ կամ՝ նկատելոյ օրհասի նը՛ անկատար ինաց խորհուրդ նը՛։

Զի զկնի մահու նը՛ ի բազում տեղիս խափանեցան դպրոցք գերմանական լեզուին. և փակ այնը ըստ նան մահառատ զիրենաց լեզուս պատճառացուցանել և ծառայել. և զայլ գիտութիւնս և ազատական արուեստս. ոմն և ի 1802 կանգնեցին ի վայ քաղաքի նոր կրթարան և ուսուցիչարան վա՛ղ ի ծնել խլից և հանդարտ. որոց ուսուցանեն ոչ միայն զանազան արհեստս մեքենական, այլև պէտս ձևով մատանց տանից հանաչել զիրս. և քննեն նոցա մատուցիս, և գրել. որով և ուսանին գրեթէ զամենայնս նմանապես և լատին լեզուն ծաղկել է ի մահառատ։

Ը. Ահ-եղեռնապետ և Եղեռնապետ Մահառատ։

Երկու ազգեղեռնապետք են ի մահառատ. մին ի կրան որ և Իսոբերկամ. հիմնել ի սկզբան սահմանին սկսաւ առաջին Ֆերդէ մահառատ. և ի նախապատրաստ հանդարտ համբերին մահառատ. առաջին գիւանագրութիւնք յարտաքոյր հնդկական աշխարհ. և մշակել տալ զնոսա ի Թագ. դնել Ֆերդէին մահառատ. ունի

իշխանութիւն ազնուականաց առնէր. ոչ պարտաւորի
ինքնին անձամբ երդնուլ. այլ առնէ զայն ի ձեռն
մոյ ի պաշտօնատարաց իւրոց. և ըստ եկեղեցական
իշխանութեան ունի ըստ իւրում 11 լաւագոյն եպիսկոպոսս. և
5 յուսնական ծիսիւ միաբանիլն ըստ սկզբ հռովմէական
եկեղեցւոյ, զորս յառաջիկայ ունիմք յիշատակել.
Աշխարհիս եկեղեցիներ այժմէ ի դիւրաւթիւ. յրուսիմ են 20 կանոնիկոսութիւնք. և սովորական բնակութիւն ներ է ի բրէսպուրկ ի մեծաքաղաքի հայկական պատարան. իսկ տարեկան մուտք ներ է 18000 ֆիւրին. որ առնէ իբր 40900 վէնէկեան ոսկի. յորում փակի և 12 կամ 13000 ֆիւրինն, զոր առնու ի բովանդակ մաշտաց։ Եկեղեցի արքեպիսկոպոսն է ի կալաչ, որ և գաւազան, որ ըստ կարգի՝ է զինի արքեպիսկոպոսին կրանալ. և ունի ըստ իւրում 6 լաւագոյն եպիսկոպոսս. իսկ տարեկան մուտք ներ է 30000 ֆիւրին. որ առնէ իբր 6750 վէնէկեան ոսկի։

Իսկ պարզ եպիսկոպոսք յիշատակին էին 8 հատ. յորս յետոյ յաւելաւ դշխոյն մարթա Թէրէզիա այլս 5. որով այժմ են 13. զոր տեսանի յառաջիկայդ։

Իրլաս, կամ Իրլէզ.	Վէ-էրմ.	Ռոզէնհա.
Նէսաբէս, կամ Նէյրէ.	Օլոմուց.	Շէյտ ամ անէզ.
Լուսաց, կամ Կնոր.	Ջանոպ.	Շիոլ Վայենհոյսէլ.
Վաց.	Ցիւմ.	
Փինֆ-էկլեզիէ.	Նայսէ.	

Յորս եղեալ յաւելցաք զեպիսկոպոսս տալմացիոյ, սիրմիոյ, քռօացիոյ, և դրանսիլվանիոյ. որք նոյնպէս են ըստ երկրագործութեանց նախագրեալ արքեպիսկոպոսաց մաշտաց, ըստ համարին 17 եպիսկոպոսացք. և են այսպիսիք. Ցնէյ. ի տալմացիա։ Ճաթցէյ. ի սիրմիա. Զագրաբ. ի քռօացիա։ Քառլոպուլ. ի դրանսիլվանիա։

Այս համարեալսդ բաց ի հնդկաց իշխանութիւն, ուր նին և Ցակաց իշխանութ. զի են աշխարհներս մեծագոյն կամաց դեպաց կամ կոմսութեց, յորս են աթոռք եպիսկոպոսաց. և նախագահ իշխանք ի ժողովս նախարարաց տրուեն մաշտաց։ Են ի մաշտաւսան և այլ եպիսկոպոսք արտ ֆիլ՝ և ուլտհոյ՝ յունական ծիսիւ, յորոց ոմանք միաբանին են ըստ հռովմէական եկեղեցւոյ, որպէս Պուտային, Մունքաչայ, և Օրատիայն. որք և են ըստ լատին արքեպիսկոպոսիւ կրօնաց. իսկ այլք յունադաւանք են։

Թ. Բարի Մաճառաց։

Ի մաճառաստան՝ ոչ վերադրդիք նշանակիցաք. են զինչն ազգք, որոց և բարք այլևայլ են. այլ Թազիկ զայլ ազգս՝ յայսմ վայրի ղհանգամանս քաղքոց մաճառաց ևւ ի տոհմապետացուք, որք ինքանեն ի նախնի առաքելեան հնութց, աւառնաց. և ի հունս կարաց սիրեցասց. և Թէպետ այժմ յարդարեալ են և հրահանգեալ և բարեկարգ և ջգջական քան զնախնիս իբրեանց, սակայն սակաւին երեին ի նոսա մահաւանգ ի խառնիհատանէ ժողովգեան հնոց ինչ սիրեցական վայրենութէ և գաժանութէ։ Սակաւագոյն արհնային են և մազձային. բարեձև մարմնով, առյդանէն և քաջալանի, փառասէր, մեծասիրտ, կորովի, յօժարամիտ ի զինաւորութէ, և քաջ զբականք, համարձակք և աներկիւղք ի պատերազմի. փոյթք և յաջողակք յաւժանս պիտուէց, այլ ի գործ աշխատասէ գանգաղք և վհհեղուռք. և ի կենակցութէ բիրտ մեղ. սակիկ ժողովրդեն։ Բայց սգնաւականք նոյ որք կարի բազմ են, ըստ ջգջականացէ և ըստ այլոց վայելչական հանգամանաց բարուց՝ գրեթէ չեն ինչ ընտ յայլոց սգնաւականաց եւրոպիոյ. որք և բազմ ազգաւորեալս ունին, յորոց մի է և այս. զի ոչինչ տուրս վճարեն Թէքուռ սակս կալուածոց իւրեանց։ Եթէ ջգի ի պատճառ բազմազգութեան ազգաւորեցց, յորմէ ի հարկ ջգջացոյց գոն գործէին ելանել յազգնաւականացի ի վայելչ յազգաւորեալ յայնոսիկ, որով և օրհնագոյն նաւագնին Թէքուռ, նոքին ազգաւորի ի վերջին ժամս տուչսն սգնաւականացէ պէտս պատճառք ամենայնիւ. զոր այժմ գժուարին է յոյժ ի ձեռս բերել։ Իսկ գիւղականք սովորաբար չունին սեպհական կալուածս, այլ են իբրև վարձկանք ազնաւականաց, և գործեն զանդադաստան նոցա. զոր և երբ կամին՝ կարեն ի բաց հանել. Թող զայնսիկ, որք գերի են մեծամեծաց. վայ և պարտաւորէ աշխատիլ վն նոցա յիւրաքանչիւր հօրենեկի աւուրս երկուս կամ երիս. իսկ յայլ աւուրս ազատ են. յորս գործեն վերնիր իբրեանց, զոր ուզեն ի տարբ ի գարման ինքեանց և քնտանեաց իբրեանց։

Ջ. Լեզու Մաշտոց :

Զորք գլխաւոր լեզուք են ի մաշհաստատան . քանիկ մայրենի լեզուս մաշտոց՝ ածանցեալ ի լեզուէ սկիզբնացոց , որ է ձիտաեանակ . չունելով ինչ եբեւելի խորը ի մէջ գրատաւի և Ծարատաի . և ոչ մեծ ինչ գինեմուխ ի մէջ եղանակի խօսիլ այլևայլ ձեռաց . ոչ յայլ լեզուս տեսանի . Բիշմ ազգակցութիւն ունի ընդ լեզուին Քինչանատացոց , (և ըստ ամենայն մտաւնատրաց մաշտաւոց՝) նաև եբրայեցւոց , որք բերին բիշմ նշանս ըստ մասին ի բառից , որք գինոյն նշանակաւոր ունին յերկոսին լեզուս , և ըստ մասին ի նշանախեցիկ , յանուանց , ի բայից , ի նախադրութեց և յայլոց : Նոյնպէս և ըստ լեզուին օսմանեանց՝ ոչ միայն ըստ նոյնոսիկ բազում բառից , այլև ըստ եղանակի արտասանութեան . որով հաւաստի կարծիք նշ , որք գինդեն թէ ոչ լեզու մաշտաւոյ նոյնպէս և օսմանեանց՝ ածանցի ի լեզուէ ասիական սկիզբնացոց , կամ թաթարաց :

Բայց սակայն գիրս ոչ ունին մաշտաւք . զի թէպէտ ասանդեն՝ թէ նախնիք իւրեանց ունէին գիրս , զոր ի գրեալն յայմ ի ձախակողմն գնային ըստ ընթերցուածոց և արարուածոց . զոր հետք ինչ և այժմ գտանի ի գրանախլանիա առ սերբուացիս , այլ այն գիր ի վաղնջուց ձեռաց խոհանել է . ըստ ոմանց՝ ի ձեռաց անոի , յորմէ ըստ ոմանց՝ ի մաշտաւոյ . և առաւել այնպս յորժամ մաշտաւք գործան ի քրիստոնէական հաւատս , և այնուհետեւ ի կիր արկանէն զգիրս լատինացոց . այլ բանիկ այն տառք չեն բաւական ի բաղձիւսել զամ հնչմունս իւրեանց , յայն սակս յաւելին ի նոյն պէսպէս նիշս և կէտս , այլև զանազան գիրս ընդ միմեանս յօդելոյն , առ ի ճշգրտագոյնել զմանաւանդ հնչմունս , որք ոչ գոն առ լատինս :

Եկեղեցի գլխաւոր լեզուս մաշտաւոյ է գերմանացոցն . որ պէսպէս է , ըստ պէսպիսոյ թէ գերմանիոյ յորոց եկեն սորա :

Եթէդն է լեզուն լուրիկեցոց կամ հիւսէօնաց . որ ածանցի ի լեզուէն սուրատացոց . և բաժանի ի զանազան բարբառս ըստ գինեմուխ տպղաց , ոմն ի սօհեմական , ի լեբեբնական , այն է՝ խրեավղիից , ի վանդալաց , ի սերվիացոց կամ սրբ գիից , և ի ուսաց և լեհաց ,

իսկ տղերսդն է լեզուն վայելեալսդ կիմ ուրախացդ. ար երանի՛ ի խառնուածէ լսանին կիմ իգալական լեզուէ՛ ըստ բարբառոյ չկրասնացդ։ Այլև լսանին բարբառ կարի յահախ է ի մանաւանդ. զի ոչ միայն գիտահանգիտ և ուղղականգ, այլև ասիկգ և գնասկգ և գնասկգ լսանին ի լսանին բարբառ. բայց աչք լեռնից քաղցրագոյն երգմամբ, և բերդ օտարոտի և խոժոռադէմ բառից յատկութեամբ, որով խոսեալ ազգս կանին զլսանին բարբառ։ Ի լսանին բարբառ կատարին և գիտացին պաշտամունս, ոչ և զայլ գիրս ի նոյն լեզուս ընթեռնուն. այլ ի վերջին ժամս ծագեցին զայն ի ձեռն բարբառ իւրեանց. ունին և բազում երգս հոգևոր լեռնից բարբառ, զորս երգին յեկեղեցիս. նաև յատեանս գիտասին ոչ յայլ ազգ վէճերգ և մուրհակգ ի լսանին բարբառ գրելին, այժմ սկսան և զայնս խոշտանգ ձեռն լեզուաւ վճարել։

ԺԱ. ԱՀՒԴ և Պարսից Մարզպան։

Ի նահանգի սպասմանէ ելեալ տեսաք երեք, ելեալ ընակիչք հիւսիսային մասին մարզպանութեան Լպաղիայից կամ Լպանից կոչեին. իսկ արեմտեանքն Բանդիտայից. և երկիր նոցն Բանդիտ. ոչ և ի վեր անդր նշանակեցաք. զոր ըստ ուրուք իւրեանց նուագ, ձեռին հանելոյ կիք, և սկսեցին նմ գրելել ամն 400. յորոց ամին վանդալք ի դ դարուն. և կալան զամս իբր 40 եւթ. զի յամին 395 յարշաւել նոցա ի գաղղիա, գուցէ տարագրելոք ի հունաց ի վան. Չկան բնակութէ՛ իւրեանց, մինն կալան զերկիր վանդալաց. այլ զնոսն ասիաւոյ՝ անուն եւս վանելոյն զնոս հունք։

Աւդ՝ Ահդ եղեն ժղերդք սկիզբն ի չինաց Ահդ՝ նա կոչեցեալ, առ ամենայնիվ նոցա ի հիւսիսոյ։ Ընդ որոց չինեցին զվահաւէրն զոյն պարիսպ երկայնաձիգ՝ առ ի զգեմանել առել արշաւանաց նոցա։ Ապա յեղծանել չինաց զմիգրուէն նոցա, բազմամարդս գալ Թաման յառաւել հիւսիսաբնակաց անուն կանամիք և մանկամիք ըստ այնքան ոչ ինչ չհնել գիմացին յարեմտեան. զօրագլուխն և առաջնորդ ոչնչով ընդ Պարսիցեր կիմ. Պարսիր ոմն անուն. և նախ զսկզբն կալան առ վոլկայ կիմ ելեալ գեռազ. ապա ի սահմանս որ ել ըստ միջ ճեռնիս կիմ ազախաս Ծովակին, և կասպիականին։ Ընդ ի 374 անդեր զասնավիս կիմ ըստ ոմն պատմին յիւրոցիս, Հարին զպարս, յեռագ և զդաւեալս

զդամէթա , որք էր այն ժամս ՚ի տափիա կամ ՚ի գաւիա քանակէին ։ ի ընդ մէջ սեաւ ծովուն , և Թիսայ գետոյն ։ որք անտի անցին ՚ի բանննահա ։ բայց զինէք սակաւուց և անտի հանին զնա հունք , և տիրեցին բանննահայ ։

Յետ սպառամպէրայ բռնակալելոց առ հունս գարադօն ։ առ որով ՚ի 395 մեռաւ մեծն Թէոդոս ։ Թողել զերբուեն հռովմէական երկուց օրդուց տնօրինաց և արկադիոսի ։ Ասպա ՚ի 400 ուրացոսս ։ որք զըմիկիոն հրեցաց յիգիպտիս յօգնութիւն ընդ Տիմասթ գաղտոսի ։ Զոր ՚ի 411 փոխանարդեաց Մունդոզ կոս ։ զոր մանաւոք Պէնտիկոզ կոչեն հայր առասպասայ , որ զմեծ ասպարապետ իւր զդուկիա կամ հռուիլա , և կամ ռուկա առաքեաց ահեղ զօրուբ ՚ի վր կոստանդնուպոլսոյ ։ այլ ապօրինաբ փոքուն Թէոդոսի կայսեր վրիպեցոյց զնա ետ յահնկալուեն իւրմէ ։ զի ռուկիա կայծակնահար մեռաւ ։ և ՚ի զօրս նր անկաւ Ժանուսիա՝ յորմէ բղխէ մեռան ։ չառաբ ևս երկնասեզոց հրոյ ձագարն եղեն ։ և այնուհետև տկարացեալ հնոյց , ՚ի 428 հանեալ զնա կայսերական նոց ՚ի բանննահայ , անդրբեն ՚ի դակիա վարեցին ։ Ասպա ՚ի 430 առ սուղ ինչ ժամ տիրեցին Օգդար կամ Օփդարոս ։ և Ռուսաս , կամ ըստ այլոց Ռուհաշ ։ որ ՚ի բարեսէր մանաւոց Ջրեցնէլ էսի , հանդերձեալ եղ բարբ մուհամզուհոսի , ունելով ընդ գաստիարակութիւն իւրեանց զատարիսս մանուկ ։ որոյ յարբունս հասեալ կալաւ զիշխանութիւն հունաց ՚ի 434 ։

Սա ունելով իւր նէրմակակիկ զդիւան համարիան եղբայր իւր , գղզիեցոյց ոչ միայն զհամարձն եւրոպա , այլև զհան ինչ ասիոյ ։ հարկաւոբ կացոյց զարեւելեան և զարեմտեան կայսերութիւն ։ զի անցնէր ընդ գետ , խոյացոյ ընդ հարաւ ՚՚ի հուր և ՚ի սուր մանեալ զրէմ ըզքս աւանս և գեղս , եհան մերձ ՚ի կոստանդնուպոլիս , և ընկալեալ բազմ գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ ՚ի փոքր Թէոդոսէ , զարձոյց զտուր իւր ՚ի 444 ՚ի Ծովինգերեայս պանտոսի կամ սեաւ ծովուբ , ուր փոխեալ հնոյանդոց զինակիցս այնոցիկ ։ անդ անդէպոյ ումն գտնէ զսուրն Մ արաի տղին մասոյց նմ ։ զոր բազմ խնդութբ ընկալաւ իւր նման տիրուոյ Տի ։ Ասպա ՚ի 445 էա նենդութբ սպանանէ զդինեան զնդապետ իւր ։ և հաստատեաց զինքնակալ կան տղուին ։

՚ի 451 խաղաց ՚ի պերսանիա , անտի հանց ՚ի գաղղիա իւր հուր էր եղեգն ընծայել , անբան քանդ-

մունս կործանմանն և կատարած գործնեայ ։ ի կա-
տարածի պաշարեաց զաբրէլիս , այն է՝ Օակլէանս
ամրապահ քոք գալլիացւոց ։ այլ անդէն լուր առեալ
Թէ անհնոյս մեծ սպառազինս հաւմայեցւոց ունե-
լով ընդ իւր զդուեթս և զդաղեկացիս յոգնահասմբ զօ-
րօք դիմել գայ ի վեր նոր , Թողեալ զաբրէլիս՝ դիմեաց
վազվազի ի սպանիա ։ ուր ի գաշտին քաթալօնիոյ
երիսքին Հանդիպ ի դիմի հարեալ , յայտնէ մինչև
ցմահ դիշերոյ գաղանապար մարտուցեալ։ անհնարին
կոտորած գործեալ յերկուց կողմանց , մինչև լոյս
նատար գաշտին լի լինել դիակամբ անհնարց, և փոր-
ձիկ գետոյն յորդիլ արեամ Հագապղտոց ։ զի ասի՝
Թէ յայնմ աւուր անհամ յերկուց կողմանց առաւել
քան 200 հազար ։ ընդ որս և Թէոդորիկոս արքայ գեղաց
և Թէոդա ասի՝ Թէ առաւել երեն անկեալքն ի հո-
նաց , քան ի կայսերականաց , սակայն և այնպէս յայտ
Թէ որ կողմն ինչ յաղթող , և սոքա յաղթեալ ։
Դարձ արարեալ անտի առաւղասայ կաց միաց զօրքն
եկեն յԱ իւր ի բանտնեխա ։ ասար Հարեալ և քանդեալ
զՀնոյրհայն զնոմ աեղիս ընդ որ անցանէր ։ Ապա միա-
անգամ զօրաժողով լինել խաղաց յերդաչիա , զառա-
ջինն պաշարեաց զաքվիլիա գերատհակ քաղաք ։ այլ
յորջ ի գժամանել անգր առաջապահ , քաղաքացիքն
օդնական ընկալեալ ի հաւմայեցւոց , ամրացուցին
զքղքն զինուք և զօրօք ։ և առ անարգել պոռնկելոյ ,
միանգամայն և առ անզգալ լինելոյ զկանանց իւրոց ,
աց և զընծից իւրեանց ։ վկանայս գծերս և զնան
կուսս առաքեցին ի Ծովասպրիսակ կղզիս կրասոյլ
իբր յանբոյլ դիպահոգ ։ միայն ի զքղ անդր երկ-
առաջապահ նէին , ոչ կարող էին զէն առնուլ ։ որք
և միաբան ի զօրս հաւմայեցւոց անպարտելի քաջու-
պարտեցին ի պարտադոյ քաջութենէ ոչ ասար հարճ ածա
դրծեալ ի զօրս առաջապահ ։ այն սակս երկարե-
յաւ յոյժ պաշարումն քաղքին (ամսոց չերեսն ասն)
մինչև առգականալ զօրացն առ հնոյրհ ։
Ապա ի միտ առեալ առաջապահ զարագիլ
ի ձագախառն Հասուցեալ ի բաց ի քաղքէ անտի , նման
բարեդուշակ վճռ իւր համարեցան զայն ասանելոյ ։
զա (ի ձեռս իւր ։ (իբր զի կարի անապատ հաւա-
հմայեցւոց) ։ վայ դարձեալ յիւրան՝ անտիք ասէ ,
Հաստատք իրագործք մեծապատ կործանման քաղքի ։
յայն ասան անտի ։ յորմէ խոստանալ զօրաց , դաղա-
նագար գրոհ առնել ի վեր , զինի ասկաս աւուրց
առնի զքղքն ։ Թէպէտ ասանք զայս Թագէ արտալ

առասպելս հասարին։ Այլ զի արդ և ինչ՝ ի 452
առնին զքեզ պանծալին և կողոպտեցին, բայց սակաւ
ինչ գտին ի նմ. զընակիսս կոտորեցին և գերեցին,
իսկ զքեզ հիմնայատակ արարին։

Անաւ խաղաց առաիսպաս ի ներքին կողին իդալիոյ,
ուր յաջ և յահեակ արշաւէք, չեմեղ նախանձս՝ զոր
ոչ գործեաց. կատորածս մարդկան, կորնանումնս
քրջաց, յահիշատակս առացոմածոց. սակայն ու-
րեք ուրեք երևեցոյց նշան իմն գերազ. ոչ՝ ի ոա-
վիենա, ի մօռնէա, ի միլան և ի հռոմ. զի ի ոա-
վիենա զվէրք յաղագս եղեալն՝ որ ազերս արկանէր
նմ ի քրքին, հրամայեաց դդրուճս քաղաքին ի
բաց հանել և դնել ի գետին, զի կոխեալ ի վերայ
լինքն և հանգչէն զօրք իւր մտցն ի քրքանդր. (կա
մեցեալ ցուցանել թէ զայն քրքս ևս էարկ ըստ ի-
զոր վաղեմի արարել, Հանդ նա խաղաղաբ ըստ քրքին
առանդ և ոչ մի ինչ վնաս հասուցանելոյ նմ։ Այն-
պէս և ի մօռնէա ասի՝ թէ տեսեալ առաիսպասյ զքեն
դեմինիանոս երես քաղաքին շրջիլ ի վեր պարսպաց,
եհարց նմ թէ ով լիցէ, և ասիսկ եպան. Ծառայ եմ այ-
առ. որ ասաց առաիսպաս, եթէ դու ծոյլ ես այ, ես
գաւազան բարկութ նր եմ հարուճածել արժանացս
զապստամբսդ ծոյլս նր. ասէ եպան եթէ գաւազան
այ ես, ոչ կամ հինել, ևի մեռ ի քրքդ, և արա ըստ
մեզ որչափ ինչ թոյլ առեալ է քեզ յայ. ըստ որ ի դու-
թի հարեալ առաիսպասյ, մինչեցաւ անտի խաղաղութ։
Սայն օրինակ դիպաւ և ի հռոմ. ուր ըստ առաջ գնաց
նմ աբեն լէոն հայրապետն հռոմայ՝ ի դիմաց հայ-
բապետանան հնդրձ բէնիթ սարկաւագն և ա-
գանեաւ հռոմայ. և չնորհալից բանիւք զնէզոյց զա-
զանական սրտմտութիւն նր. որով ոչ միայն զհռոմ
քրքս ապրեցոյց, այլև զհամօրէն իդալիա ազատեաց
ի հարստահարութենց առաիսպասյ. զի պատմի՝ թէ
յետ խօսելոյ նմ սկզբն լէոնի, եհաւ մեաց առ վայր
մի անդարձս և անշարժ. և ապա չնորհէ նմ զամ-
զոր և ինդրեաց՝ ի հնչ դարձ արար անդրէն ի դահիճս
յայնկոյս դուռնա պետայն։ Հարցին զնա ոմանք յիս-
րոց անտի, թէ ընդէր արտաքոյ սովորութե իւրում
այնպէս պատկառանս կատարած եղոյց զհնչպետնին
հռոմայ, մինչև ամի անասլ նմ. ես պատասխանի
առաիսպաս. ոչ նմ ասէ, որ եկն ըստ առաջ իմ գան մե-
ծարանս արարի, այլ այսուհետ որ գայցս առ նովաս՝ ի
զգեստս քհնչականս զերազարտս քան զնս, զի
ամենքեան պատկառեսցեն, ուստի մերկ առաքեր՝ ի մեռնիլն

սպառնայր ահաղնադար ինձ մահ, եթէ ոչ կատար բերէր զամ որ ինչ ինդրեր ան հայրապետեան. Տիրոջ կարծիք է Թէ երևեցի այն առ սէրն լհոնիւ, եր այն պետրոս առաքեալն գլուխ և պաշտպան կամուրջին առաքելական կիսկեցոյ ։ Եւ ես պատմի Թէ անուն առաքելական կայսերն Կարլոսի ։ Եւ զայս ասացի ի միւսն գՏրամէական կայսերն Կարլոս ։ Եւ զայս ասի ինչ ես առ ոտս նոյ զսիբերացոյս ընդ յակաց, եւս նկարել և զերկրն պատկեր նոյնպես ի դահ կայսերական, և հանդէպ նր գՏրամէական կայսերս հեղոյ առ ոտս նր գրասն ի պարկից ։ զոր ունէին բարձեալ յոտս իբրեանց ։ ի նշան Թէ որք զսիբերացոյս նուաճէցկին ։ այժմ հարկատու էին նմ։ Իբրև գաթաճառ ատուիցոյ յիշատոյ ։ զնի ապատուցի ։ ի 454 ՎՀուտ իբր 5° ամոց յանկարծակի յորդորեցաւ արեան հոտմամբ ընդ բերանն և ընդ ունքն ի գիշերի հարսանեաց յորժմ հարսնացոյց ինքեան դիվահարնատա դուստր գաղղիացւոց արքային ։ և մարմին նր եղաւ յեռապատկեալ տապանի ։ ապա չնին էր ասկի, եկղդն արծաթի, իսկ երդն երկաթ Թէ ։ և մեծ հանդէս չրոյ Թաղեցաւ ։ որ այժմ կոչի Տ՚ծ՚ն-Եվհոյ ։ի գՏուին չանասի ։ Թողեալ ես ժանդ զերկաս որպիս ։ որք կոչէին Էլլաք ։ Տէն կհղիչ ։ և իրենք ։ Ա՚ՀԼ յայսմ վայրի ։ի գեայ՚համբիմ Նշանակել հանուսօտիս զարտարին և զներքին հանգամանս գերազնական բռնակալիս ։

Ա՚ՀՐ՝ վն որ գրէն մատենագիրք Թէ տեսակաւ մանկոյ կաքաւանայի էր ։ լայնաչանչ ։ մեծագլուխ ։ փոքրաչին ։ տափակունչ ։ երբաժորուս ։ ակնխառն ։ Թխագոյն և ոսկեզատնիկ ։ Թևերս տասի պատառ առեալ գրեաց զնմ անանուն մատենագիր օմի գոյզնոյն՝ Թէ ծնեալ իւրէ յոգորուպայաց գաւառէ մաՀառաց արքայի զոր գաւառորոյ ։ ընտանիչան ։ որոյ առեալ բերեր և զնմանուն ։ի գէմս ։ այլ Թողել զանգեայ առասպել ։ նշանակիւորք և զայլ հանգամանս նր ։ ։ի գաթաճան մարմնոյ կարի ժոժիալ էր ։ ։ի հանգերձս մարդս պարկեշտ և ամենևին անպատճոյն ։ ։ի սուրն և ։ի ոտնձս երկիցացոյ իբրոյ և յայլ զարդս անշուք ։ ոչինչ ասխսիան մեծասէ ։ կամ լաւ ասել, խնդրեալ Թէ երևեցուցեալ ։ մնդ Թէ և ։ի գՀերբեր հղեալսն սատրն ։ ընտանեցան կամ արքունիք որ Թէպէտ ։ի բարձրաստիճան յանձնաժողովս տեղ ոչ ունէր, այլ փայտակերպ՝ ըստ ասելոցն տգիտին, չզիջ պատմէ փայտակէն ցանդագ կամ պատճառ ։ ոչ յանիրաւ Թէ կամ ։ի պահպանութ ։ այլ առ ։ի զարդ և Թէ ։ի գոյն պէս

պէս ի կերակուրս և յըմպելիս չափաւոր բաւէ խառն և խոյզ, ընդ որոյ թէպէտ միշտ մեծաձայ բարձրախօսիկ, և անօրէն սեռանոյն ոսկիք և արծաթիք ի բազմեհանոց, այլ նորայն կերակուր մեզնէն աւելի սակաւասնակ, և սկուաղ ոչ և բաժակ և գրդալ փայտի։

Եւ ի սեղանի ի զոհարժանալ այլոց ըստ սովորութեան, և ի լուծանիլ ի ծաղը և ի կատակս, նա միշտ ծանր անշարժ և անխոհեմ ունէր լսել զդէմս, ոչ երբէք առաջ չայլել, կամ ասել ինչ և կամ առնել ընդ խառնս կամ ի զոհարձուն։ Ի դիտացս ամբարշտաւոր սիրաքոյր, յոր չըմպափեաս յանձն ցուցեալ զայն, առ ի ցոյց անյաղթական կարողութեան նորա։ Զաղաչանս ապերասկևաց դիւրաթիռ. ի խոստմունս հաւատարիմ. ի գաղտնաւանն արագ և արդարկորով. առ ի թշուառս ողորմած և ամենատուն. իսկ յիւրան համբոյր և դիւրընկալ։ Ի վէր օտարոյց և յոյսիցելոց յիւրմէ յանձինէր զՏարկս և զառգահս. իսկ առ նորան ոչ երբէք լսելի նմա ծանրաբարձանել զինքսն կամ նոր առնս ինչ արկանել։ Ի պարզունակ ինքնագործս և անընդունելի, այլ ոչ յանդուգն. ի խորհուրդս հզօր, այլ ոչ խորհրդի մեծամեծաց եղեալ ոչ գոյն, զոր տեսանէր թէ կարօղ է ի գլուխ ածանել։ Ախալորձ էր միամտանոյն և խորամանկ և նենգաւոր, այլևայլ սակառնալոյ զործոյ, և այլևայլ ուղղէր զինացս. և միտքն էր մեծ ի մարտս, արուեստ բազմօք յոյժ առաւել էր գաղտնի արուեստաւորութեամբ. և հարկել իւր ձեռնարկ յաղթութեան. մի այնորիկ ան կատարած գործոց ուր եղեալ էր ի մահ երթեալ։ Խակ ըստ մասին հրոյն, կամ բնաւ անկրօն էր, և կամ կիզիչ աւուրն առ արտաքս ահեղ. այսչափ ինչ մի առանձ գաւազ. որ թագրեաց ամն 21. և սկզբնաց առաւել գործոյն մասին եհարսիոյ. զի սահմանն տրուեալ նր ի ծովակիս կամ ծոն գետոյն. Ձգեր գրեթէ մինչև ցհնձս գետ. ունելով իւր հարկատուս զալևէլեան և զարմանեան կոյսերս։

Ան ըզնի մահաբեր ի յատենել հիւանդութ ի մէջ երեց արքայից որ ասի ցահագրեան. նոյն հետայն սկսաւ նուազել և տրուիք նմ. զի չըզկասց սպինք ցոյն վայր բանի նուաճելոյ ընդ ձեռամբ հոնաց, ժամ դիպող գալ սկսան թուլանալ զծանրակիր լուծ նր։ Ջսուտ չքնին պերճասացիք բնակիչք գաղիոյ վաստակիլ, յորս էան բերմ և կատուեցին ի նոցնէ իբր 30 հզր. յայնմ մարտս անկաւ և էլլաք եղեց սրդի առաքելոյ. իսկ այնց

ՀԷՆԿԼՈՒՂ և իրենք տարտղնեցան ՚ի չորս կողմ երկրի։ Եւ ես ետու զերեսս իմ առ Տէր Աստուած, խնդրել ողորմութիւն առաջի նորա, որ եղիցի ողորմութիւն առաջի Տեառն երկնից ՚ի սմա ժամանակի, ՚ի ժամանակի ժողովելոյ զամենայն ազգս և զթագաւորութիւնս, ծառայել Տեառն Բաբելացւոց ՚ի հարիւր եւ վաթսուն եւ ինն ամ։ Եւ ասացի ես առ Տէր Աստուած, եթէ Տէր Աստուած, դու ասացեր զայս ամենայն ՚ի բերան ծառայից քոց մարգարէից, եթէ ոչ ոք ՚ի ձէնջ կարասցէ ՚ի ձեռաց թագաւորին Բաբելացւոց, և

Օպյնաւ Ֆիկար ալբանիա ալբայ ընդ-ոպարտաց՝ որ քնակէր ի բանձնիա ունէզով պարզմ ը հաւնիմն. տոնի գիւնտացոց ալբայն, կուսաց գնա յիւր օգնութիւն. որով եցաց նշ գուան ախրէլոյ գնէն կողմանց, զի եկիզ և միապանէլ ը ընդ-ոպարտաս, հաղթեն զդիւնտացիս. և ի 553 կալան զդանիա։ Ապա ի 568 յարձակէլ ընդ-ոպարտաց յիզալիա ի գրդռելոյ գնա ներսէսի ոպարտաէսի փոքուն յատանիմնաց, Թոլեն զբանձնիա ի Հնոս աւառնաց իրը իւրեանց գանձակից բարեկամաց. զոր կալէլ նշ, և ևս զօրացան։ Ի 598 կալան և զոպալացիս. հարկատու կացուցին ինքեանց զիմորն յատանիանոս, զսիրերիս, զմաւրիանոս կի գնօրիկ և գէլերակ կայսերս գնին քանդէլոյ դքաղքում քաղաքս նոցա, և աւանս և անբաւ արեան ՃապաՀնս գործելոյ։ Ապա գարձուցէլ զառ իւրեանց ընդ-ոպարտաց՝ գիմէցին յերակնս, զաւաքինն առէլ գՀօրս իւրեանց ընդ եւսէբ Փրնուկոյ գնամ այր կատարեցին, իսկ գնանայս և գմանիանոս ի գերուն վարկին, և զընդաքն հինն ի վեր տապալեցին։

Եւ յետ այնորիկ մինչ հերակլ կայսր մարտ մղէր յասիա ընդէմ պարսից, ոչ գիմեցին ի կոստանդնուպոլիս առնուլ գնա, այլ յարաչար հարուածս ընկնէին անդէն ասիացիքն կորնթոսի գառնալ ի տեղի իւրեանց ի 626։ Յետ այնր հարուածոց սկսաւ անարանալ և նուաճել նրան. զգնի բռնկողքը և խրտվիլակ Հանին գնա ի տարմայիսի, նոյնպէս և ոչՀէմակիք և մնռավիացիք կալան գերկիր նշ մինչև ի կարան գնա. որով և անձկացան յոյժ սահմանք նշ, և հուսկ յետոյ ի 803 մեծն կարոլոս բարձել գնրոնէն նշ, ը իւրև նուճանաց գնա. որ և բաղում տեղի կալաւ գարձուցանել գնա ի իւրն. առաքել առնշ գինոյ սրբակրնս և առաքելաշնորհս. որք ընդ ըլմա ի նոչ ոչ միայն ի սահմանս՝ այլև ի գլխաւորսդ՝ գարձուցին ի իւրն և ի պրատեցին, ը որս և վճռեան նշ. յորում կացին մնային մինչև ի գալ յասիան հոմանց կի մանաւանդ. ը որս միապանէլ անարգին ախան երկիւղ յանել զանազան վայրենոյն իւրեանց։

Հռոմայոց կի Ոնկոբ, զոր պատմագիրք յատնայ Թուրպս կոչին. ան և ի վեր անգր յիշատակեցաք՝ են մեզ ցորգ հռնաց. ոչք ի չ գարուն քնակիլին առ երբ չնուամնիոս բաժանեալք յարևելեանս և յարևմտեան. և սահման երկայնոյն էր իրդիսն գետն։

Ամեմ.

Ա. ուձմեան ան հաւնկարը կիմ լծուլքը յերդիսիս գետան
ձգել տարաձեգան մինչև ամիսս կիմ ազատուծուին
այլ ՚ի ե գարուն պարտականեցան ը մէջ էթիլ և ան
գետաց։ բայց ապա և անոր տարադրել զնո պակ-
նասուց՝ որը նոյնպս էին ՚ի սկիզբանան տանաց,
կէս մ ՚ի նոյն դիմեալ ը արևելս, և ՚ի միւս մա-
սին Ձէն պարսից գտնդ կալաս. որ յանուն նոցա
կոչեցան Թուլբարսան. իսկ այլը ըՀեՂեյարևմուտս՝
կայսն զրանսկովեան, և զնդաւալա, այն կ՚ պոզ-
տան։ որը և միացան ը ուսանս յառաջ քան զ86
Թուականն։ Անդ ընտրեցին ինքեանց դէհսաար իշ-
խան ամի ետն զՈրսա զորդի սմմոն։ և առ նոսա
6 սպարապետս կիմ խորհրդականս, որը կոչեին Կիւ-
լօ։ Գուռնա։ Խոռօչ։ Ոլաչ։ Լիեչ։ և Կերսիւլց։ այլ
՚ի 889 և անոր վանեցին զնո պալինակայիք (ընտ-
րս ը հաւատնական կարծեաց ոմանց էին և կոչե-
ցիք կիմ կումանացիք), ուսան հաւնկարը չուեալ
բնակեցան առ Թիսայ գետով։

Ա ը զառաջինն սկսան երեսգուցանել զչորսն ի ը-
հանց, յորմէ ՚ի լչևն կայսերէ կոչեցեալը յօդնուն։
հարնն ղբուլղարս ը ձեռնտէ նորին կայսեր նուա-
ձելով գնա։ ՚ի 892 կոչեցան յօդնուն յարնոզիսան
գերմանացւոց կայսերէ ըգէմ մարավացւոց, որոց
յայլԹիէ կայան գնան ինչ մերավիայ որ ը մէջ կրան
և գակ գետաց։ ՚ի 900 մանէ ՚ի քառնիեհիա՝ յերկու
գունդս բաժանեցան. մի գունդն դիմաց յիզալիա,
իսկ միւսն ՚ի պաճարնա. որը ուր և հասանէին, սոս-
կալի կոտորած քանդմունս և աւերած գործէին.
զկնեղեցիս զվանորայս այրէին, զեպուսնս ջը հնա և
գիտանոցս յանխնայ կոտորէին, որոց զեմ առնել
կամեցեալ լուդովիկոսի կայսեր որդւոյ արնոզիսոսի,
յոգնախումբ զորք ՚ի գիմի հարաւ նոցա առ լիկոս
գետով ՚ի 901։ այլ ՚ի պարտուէ մնանել, ասկաթ-
ցաւ խնդրել հաշտութիւն, պարտաւորելով ամի ամ
հարիւր հարկանել նոյ. և այնպս հաւնկարք մեկնեցան
անտի։

Սակայն ՚ի 902 անդրէն արշաւեցին ՚ի պաճարնա,
բայց յայս նոմագ չարաչար հարան ՚ի պաճարնացւոց,
ուր անկաւ և քուշալ քան զօրավար նոյ։ ՚ի 906 կա-
զան զբանտնիա բռնադատի, և զնոն ժամ մերավիոյ
հարկատու կացուցին ինքեանց և զբուլղարս։ ՚ի 908
դարձեալ յարձակեցան ՚ի պաճարնա. անտի ՚ի 909
՚ի սպասնիա, և առ աւելուածս յորսս յարնոզիսոյ
մեծ գործեցին ըգէմ դերմանացւոց և գաղղիացւոց։

յար.

յորմէ լուգովիկոս կայսր պաշարեալ ատեանքէն, մեռաւ ՚ի 911 ։ և մինչ նորա կայսրեալ կոնրատոս կայսր, առ որով չորեցկաւ հարան ՚ի պատերազմ ատենաւորս հինգ կամ վեցից, մինչ ՚ի բշմունեաց անան ոչ հաղիւ վերծանիլ սակաւուց փախստեամբ ՚ի 913 ։ բայց և այնպս քնդ. ամս ինչ ոչ դադարեցան ՚ի հարատահարելոյ զերկրամասին ։ Ջնոյն չարիս գործեցին և յիշեալս ։ ուր կրկին անգամ արշաւեցին, մի՛ ՚ի 909 ։ ոչ ՚ի վերոյ նշանակեալ, կեցոյց, և ապա ՚ի 948 առ Թէոդոսիէ կայսերէ բնեզարեսիոսի ։

Ա՛յժ զինն հարձածոյ՝ զոր ՚ի 955 ընկալան ՚ի դեր. մանիա առ աւելուածս վիճակելիսացոյց քաղաքաւ ՚ի Ժմիռ յատառնի կայսեր, խորտակեցաւ նըշխար առաքատնաւեն նշ ։ և սկսան մեկմանալ ՚ի վայրագազանութիւն, և ընդելանալ յորել ՚ի քրիստոնէսյս ։ Ա՛յս ամ գործեցաւ երկրաշարժութիւն Ժմիռ, յորս զինն Ա՛ղբատայ առ ամիրայ խանին կամ գբսի մահճաւոց տիրեալ ոչգի նր Ջոյշդանն առ առ կենդանի նուբ երբալ կայսրն երբ յաջորդ զորդին իւր գ՚Ռոմանոս ։ զոր սպաս վախանութգեաց ոչգի նր Կիմիսկ ՚ի 972 ։ Հշխան Հանձարեղ անգորդութեամբ և խոզագաստիր, որ երբև կալաս զանխաղաղութեան ոչնկաս մահճաւոց ժղնկին ձեռնամուխ եղև առնել խաղաղութիւն ընդ այլ եւրոպիական ազգս, և առ կարձելոյ զայդպիսի ժղնկիդ իւր ՚ի պատերազմական արշաւանաց և յաստղաչուկեց ։ փոյթ կալաս մուծանել ՚ի նա արհեստս և զվաճառականութիւն ։ Նորին ազգաւ կոչեաց յայլազգս կողմանց արհեստաւորս և վաճառականս, որով և եւրոպ գոհան ծաղկելոյ բրիստոնէական հաւատոյ ՚ի խրատ։

Քանզի երբև երազած եղեւ յոտոնն կայսր այնպիսի հաղագաւոր խորհրդոց հէյլեցւոյ, նոյն հետայնի արձակեաց առ նա հրեշտակ զորս նա եկոս խոսիլ հաղագոյն ընդ նմ, միանգամայն տալ ՚ի ձանապարհս, խորհէր մահճանել ՚ի մահճաւորսան զքրիստոնէական հաւատ ։ Իսկ հէյլեցւս բըմ պատուհասիցէ ընկալեալ զնոյն, անգրկեն և ինքն առաքեաց գնոպանս առ յոտոն, որով և հաւատասցաւ խաղաղութիւնն և բարեկամութիւն ՚ի միջ նոցա ։ Ա՛ն ՚ի գլխաւոր պատճառաց որ ինդրեր յոտոն ՚ի հէյլեցւոյ էր, զի հրամայն ոտաքն քնդուսան ձգնոյց Համարձակ քարոզել զաւետարանն Յ՚ի անդ նր ։ որում մանդ ՚ի հաւանեցաւ հէյլեցւս ։ զոր խնդրէ ՚ի հիմնարկ

սի սղի եղեալ քառասնից, վազվզի առաքեաց անդր քՀիղա, որք ի սուղ ժամի ալեբաստեցին ի քո իրը 50000 ոգիս ի գլխաւորացն անտի մահառաց, եւ որս և զկին իցէ։ ոմ ոչ սակաւ նպաստս մատուցանէր ի հանապիսեաց ծառայութեան հառատոյիսն իւրեանց։ Ա՛ռաւել։ զի ի նմին իսկ ամի ի յառնել գՀիզիպակ խառնվռնեց յատագրելոյ։ սերմն ասեւագոյնիան անդէն ի բազմացել իւրեանց առնելոյ խնդրարկուս։ զի մահառաք գարձեալ ի քնաջոյս վայրագութեան իւրեանց, սկսան վերջացեն ասպատակ սփռել յոլովագոյն կողմանս։

Ա՛եռաւ բարեացատարս իշխանն կէիզա ի 997։ և եղեալ իւր մեծագ և յաղթող զորի իւր զասեփանեաս։ զոր նա միսրալ սպրն ալբերգոսն եզաթ բրաքայի։ որ և եղև առաջին Թիւր մահառաց։ Քանզի այս նախաձարդեալ զորիքին իշխանք սկսեալ յարբեցութեայ մինչ ցասեփանեաս, Թէպէտ զմիապետական իշխանութիւնն վարէին, սակայն մահառնագիրք մահառաց ոչ կոչեն զնա Թագաւոր, այլ դուքս ևեթ, կամ զբազաքաւիս։ իբր զի ոչ կապեցին Թագ ի օրինի Թագաւորաց։ իսկ արարիչք ի յոյնէ և յասիոյ Թագաւորական անուն ասեն նմա։ յայս Թէ լսանաբար խոհեալք։ Ա՛ռ ի մեռանիլ կէիզայ բազմապիսն իշխանի մահառաց ի 997։ Լինին ասի որդի նորա սրն Սահմանոս կացուցաւ դուքս ի կորգ հինդ դիրք ի սերնդոց արքասաց։ Ապա ընկալեալ զԹագ արքայական ի Հռոմայ հայրապետէն ի 1000 ամի պատկեցաւ և օծաւ առաջին Թագաւոր մահառաց ի Սգբիկանիոս, այն է՝ Հոգևրիմ քրիզ գրիՀէ նովին չրեզ Հանգիսիւ, սրով ցարդ պատկին Թիւրք մահառաց։ և նմին պատկեցան Թագաւորք մահառաց և Կիսէլա դեռոյ կեան նոր։

Սա՝ այր քաջակորով բազմահնարս և առաքինասիրտ փոյթ եւ անդուլ յօծ պարտուց՝ յար և նման մեռելոյն սրդ արքայիւն արգասաց, անկանել վասակաւք ի սուղ Ժիկ դարձոյց ի քո զհոգևոր իւր հասկրեն։ հիմնեաց ճեպարան, եկեղեցիս, և վանորայս միանձանց։ յոլո սահ և արժանաւոր զառարիւ յանուն Ժառանգեաց։ զի կոչեցաւ Ա՛ռաքել առնիարեալ կամ մահառաց։ և յաղթող նոր առաքեալան Թիւրք։ Ծաղկեցոյց մեծարոյս զՀ ուրեմն իւրոյ։ զարձակեաց զասհմանս նոր, միացոյց ի մեծին մահառաւորութիւն։ զբանակել վանիս։ զոր և զաճանեաց ի կոմսութիւն։ հաստատոյց ի նմա իշխանս և զառաւորս և զինչն օրէնս և

տահմանադրուհի խնամատարն և հնձողաթաղուհի. և մշարեալ հիմնոյց սրբուհիքն և լի արդեամբ գթասիրութեամբ հոգեւոր հիմնեալ իւր՝ ի 1038. Թիւրեալ ամն 38. որ յետոյ կարգեցաւ ի դասս ասնելի սիղ. զորոյ ըզգեստ երկնային հնձի մեծահանդէս հոգեպարն հանճարին հնձեցաւ։

ղեկիք մաշտոց։

Յետ նոր Թիւրեցին առ մաշտոց 22 Թիւրք յաղթութիւն ժառանգութեամբ եւ ամն 262. Զաւագնին զհնձի սիղն առեփաննոսի ի 1038 Թիւրեաց Պետրոս կոչեցեալ Աւտման քեռորդի նոր. որ սակս անհարգ գնացից իւրոց՝ երկիցս ի բաց ընկեցաւ յաշտոց. ընդ ամ Թիւրեաց ամն 4 անց։ Սիզն յառաքեաց. ի բարձառ մաշտոց յաղօ կոչեցին, ուր Թիւրք մաշտոց նստաւ ի 1077. առ միացոյց եւ մաշտաւոտանուս ըզպատրաստ, զիշխանութիւնս. այն է խրտվիլակս. և զատ մացիս. և ի 1096 փախեցաւ սրբուհիքն առ ոճն. և Թաղեցաւ յաշտոտանիսու եկեղեցւոջ օրատիայի. Թագաւորէ ամն 18 քանմ չինուհք երկրին. յորմ սակս առաք առ ի վր նոր հանդերձ մաշտաւոտան եւ ամն 3. որ և յետոյ կարգեցաւ ի գասս ասնելի սիղ։ Առեփաննոս եւ տասներդ Թիւր մաշտոց նստաւ ի 1152. առ միացոյց զիխիս տէռ լինաց եւ մաշտոց ի ձեռն առնուտնոսի. և քանմ պատմունս մնաց ընդ վէնիզակեցիս ի պոնտոս տալմացիոյ զոր կորոյս, բայց յետոյ անգրկին առաքաւ. մեռաւ ի 1151. Թագաւորեալ ամն 17։ Ակիլա եւ երկուտասաներդ Թիւր մաշտոց նստաւ ի 1142. առ ի 1154 ած ի գրան. սիլվահիս գազմակոնս առքսոնացւոց, զոր պատրաստ արասնուէ և տպատուէ Հռոմայոյ. մնաց քանմ մարտս եւ ենրիկոսի մարքգրին աւտրիոյ. այլև ընդ մտնուէլի կայսերս յունաց. յորս քանմ այն է զի յաղթեցաւ, քանզ Թէ յաղթեաց. մեռաւ. ի 1161. Թագաւորեալ ամն 20։

Անդրէաս եւ. իննևտասաներդ Թիւր մաշտոց նստաւ ի 1205. առ ի 1217 յորոյ ի պոլեսոմն ի պատրաստանուէլի ոչի երկրին ըզեմ տարակիսութեամբ. ուր քանմ արուեաց քաջութեամբ ցուցեալ, զինի երկուց ամաց դարձ արարեալ յիւր, պետութեամբ ի պերճանացոյց գաղտնակալեաց մաշտաւոց տակ քանզագործեաց զոր արարին եւ նմ ի պոլեսոմն. մեռաւ. ի 1235. Թիւրեալ ամն 30։ Սաեփաննոս ե. նահերդ Թագաւորէ մաշտոց նստաւ ի 1270. առ հարկաստուս. կայսրեալ ինքեանց զգուշութեամբ. մայրս մեծաց ընդեմ տատակատրուհ պօհէմացւոց արքային. զոյգ ինչ չանգեաց. զի

մին

մինչ ինքն զմեռանելնատ երէց, ոտտոկարոս ընդ սրբ
Հնձիկ մանէլ ի մանառաս հատ զբրհատուրկ և սրբ
քրքս. մեռաւ ի 1272. Թէրեզիան 2 եւեթ։ Անդրեաս
ֆ. նգէրդ Թէրր մանառաց նատաւ ի 1290. ատ զա-
զատուեցին երկրէ իւրոյ ընդէմ ալբերդոսի դքսին
աւստրիոյ քաղաքէն պաշտպանել, մեռաւ ի 1301.

Թէրեսալ ամի 11։

Ի սմ ապառեցաւ ալբայական սերունդն ալբաւոյ
յարեանական գծի. միանգամայն և յայրդուեցաւ Թա
գաւորութիւնն՝ որ ցայն վայր Փառանգութիւն անուանէր
փոխեցաւ. զի այնուհետև սկսան մանառք ընտրել
կայսրեանել Թէրր. սակայն և այնպես արդարև ինչ
մարթ էր, փոյթ առնէին ի սերնդոց անտի արբա
զայիմ ազգն առեւանտոսի գէմ յիշատակի գծի ընտ
րել Թէրր։ Վասն ի 1301 ընտրեցին զվինչէսլաւս,
զոր մանառք վհատեալ կոչեն զորդի արբային պօհե
միոյ և չհաստատեաւ. և զկնի հորա զոտտոն դաբ
պավարիոյ. իւր զի հրկոքեին և էին ի սերնդոց ար
բաւոյ իգական գծէ. սբ նրկոքին Թէրեցին ընդ
ամմն 7 եւեթ։

Զկնի սրդ Թագաւորեցին ի մանառս յայսմհետ ազ
գաց և յայսհետ սերնդոց 12 Թագաւորք ազատ ընտ
րութեբ մանառաց, սակայ ի ա կարդալոսէ, որ
ի յանձնարարութենէ պապին հռոմայ ընտրեցաւ ի
1308. որոյ վերջին եղև քարլ լուդովիկոս ֆ. որ
նատաւ ի 1516. և մեռաւ ի մեծ պոզմին մհհաղայ
որ ընդ օսմանեանս ի 1526, Թէրեսալ ամի 10։ Եւ
Թէպետ զնոսին նոյնհանեսս զազգսն իշխանն գրան
սիլվանիոյ պարգևօք որսացեալ զոմանս յիշեհատաց,
և գործակցութեբ օսմանեանց կայսրաւ Թէրր, այլ
մեծագոյն մասն իշխանաց մերժէր զինս, ի 1527 միա
բան կամաք ընտրեցին զվերդինանդոս ա քեռայր նա
խապրէլ կարոլիկոսի, և նորայր ե կարոլոսի կոյ
սեր. որով Թագն աւրքայական մանառաց էանց ի
տունն աւստրիոյ. բայց հնդիւ ազատ ընտրութբ մա
նառաց. որ և ձգեցաւ մինչև ի ա յոսեֆի կայսր,
որ ի 1705 Թէրեսալ մանառաց, զիրաւունս յայրդ
գուե իւրոյ առնն աւստրիոյ ի Թագաւորութ մա
նառաց՝ ազատ Փառանգութբ անցանել յանգրանակա
նէ անգրանիկ ազգականի գծի։ Յորմէ բերմ և ընդ
կոր գծիդակ պնդմանէ գրգռեցան ի մէջ ազգն
աւստրիոյ՝ մանառաց՝ և տանեանց՝ որք ձեռնասէ էին
մանառաց յայս առ նուազս ինչ յայրեզ գտան օսմա
նեանք, և սիրելին մեծագոյն մասին մանառաստանաց։

Ասմ.

Եւ յԱ. ի 1712 ի Թիւրկիա ի վէր մանուկաց ի կարուածն կայսեր՝ ի ձեռն մեծի սպարապետին խրոյ եւ ինհոսի սովրացուց, եհան զսամանեանս ի մանկաց. կարաս անդրէն և զպահապն գմղվասոյ. ընդման ինչ ի վայրկեան, և զմեծապետն մման ոչվիայի, և նմին և զառաջ քերդն պէլղրատ. և զման ինչ լիբրբինոյ, պօտնպէյ, ալաւ իոյ, Ա. ի դահապետն, որ եղև և սամանեանս ի 1718, հանուսուցաւ ոտն ի վէր հանգերն նզանակեալ տեսչացն: Յետ այնորիկ պարտ և այլ բազմ ուղղութիս ի մանկաստան, որոյ վրն իշխանութեամբ Ժողովն մանկաց գումարել ի բրհատրսկ ի 1722, ի հնորհս նորին կարգելոյ բարեցաւալա Թագաւորի իւրեանց, հաստատեաց՝ զի յամորդեալ Թիւրքիոյ մանկաց յառաջանալ սեռհանանել ասին ազգին յարուճական գծի եւ եթէ, այնուհետև կանոն կալցի Թագաւորել, ի պահանջ արուճաց ի նորին սերնդոյ:

Ապա ի 1737 կամեցեալ նորին կարգելոյ զգնել առաց յեռամեան մարդին որ ի սամանեանս, տակարացել. հարկեցաւ անդրէն գործ ունել սամանեանց դահելուցաւ. ի նմին և զինհոսին մման ոչվիային, վալաքիոյ, և զհնհոսին մման պօտնպէյ առ ասելս գեռով: Մեռաւ կարգալս ի վիննա ի 1740. Թագաւորել մանկաց ամս 28. և զի չառնէր արուճ դաւակ, յոյն ասեա յամին որ զնոնի պահանջեցաւ գշնոյ մանկաց երկ գուսար նր մարիա Թերեզիա. որ մեռաւ ի 1780. Թագաւորել զայմ իսամասոյն և զինհոսէն երկրին և փառաջ ամս իւր 40. զոր ինհոսին ամի փախատորդեաց անդ զանիկ որդի նր Յովսէփ ի. որ Թիւրեաց ամս 10. մեռաւ ի 1790 ի փետ" 20. և ի 15 նոյեմբերի Թիւրեաց եղբայր նր լէոպոլտ ի. մեռաւ ի 1792. և ի ինհոսին ամի Թագ կատեաց երկ զրգի նր Ֆրանչիսկոս ի. որ մինչ. գոյ ի Թիւրք:

Ժ. Կառավարք Մանկաց։

Նախակարգել զանկ գոյս ի. Թէ կառավարն ի այ է մարդեսական ի երաց ինչ կոան ի ազ. նոհ ապետուռ. զի Թէպէտ պէրպէրն որուճ Տին է ի ձեռս ասպրնական արքունքին ի որում Թագաւոր մանկաց, սակայն ի կառավարուռ Տին ոչնին ման և նախարարք մանկաց. որք ի զոյս գասս բաժանին: Յառաջնումն են եկեղեցականք. ի երկ-

կոչ արքեպիսկոպոսք, և ինն եպիսկոպոսք, և արքայք։ յորս դլխաւոր է արքայն վրաց որ մայրաքաղաքն Քութայիս ունի, և այլն առեփանոսակ ու Թիֆլիս մնացեալ։ որ Թէ պէտ իւրեանց կայսր եթարտ, հանեալ ի վանից անտի զինեալս։ այլ ի 1803 անդրէն դարձուցան մինամուխն ի վանս, և արքայու Թին վերստին հաստատեցաւ հիմն ի իշխանութիւն որ ունէր յառաջագոյն։ Յնկերդեմ դասու են աշխարհական նախարարք և ազնուականք, որք ի կրկին դասս բաժանին։ որ ի նախապատիւս՝ որք վարեն զդլխաւոր պաշտօնատարութիւնս Թիֆլսոյ։ և իւրաքինն՝ որք վարեն զաւարին պաշտամունս։ Ներքնագոյն դասու են ասպետք և ազնուականք, յորոց ամենք ունին կալուածս ըստ կապակցել և ազնուականուն, իսկ այլք չունին այնպիսի կալուածս, այլ միայն զանուն և պատուաւորին ազնուականաց։ Իսկ ի ներքնագոյն դասուն ազատ քաղաքք Թագաւորականք. որք ունին տէր ի ինքեանս ժողովս։ չեն ըստ իշխանութիւն կոմսին կամ դեռապետին, այլ անմիջապէս կախեալ կան ղԹագաւորէն։ և իւրաքանչիւրն ունի իւր սեպհական սահման, յորում նախագահ բազմի ղեղապետն։ Եւ ի վեր այ ասին և արդիպետն ասպետից ըստ օրում օրինաց և հաստատ Թիֆլիս մնացեալ։ Իսկ այ կառավարեն զնահապետսն ի ձեռն առնելոյ կամ ժողովոյ, որոյ գլխաւորն են հետեւեալքդ։

Առեան կամ ժողով Թիֆլսոյ՝ որ գումարի ի ըրբնայ ամսոյ. այն է քաջ օրն արքունի հրովարտակաւ յիշելոյ ամն միանդամ, ի պահանջել քաղուց և օրէնից Թիֆլսոյ կամ ծոյն. (Թէպէտև երբեմն յապաղի գումարումն այսր ժողովոյ ցամս բազումս, յորժամ Թիֆլիս յայլ տեղիս գոլոյն կայ զգալիք, մանդ ի ժամս պահանջ)։ Եւ ժողովին անդ գլխաւոր նախարարք երկրին եկեղեցականք և Տանկանք, իսկ դեռք, և ազատ քաղք առանձին ժողովս ատրեն, և քնարեն երկու հրեշտակս առաքեն ի դիմաց իւրեանց։ Անդ նախարարք և գաւառք առաքեն առանձին ազգային զերծս իւրեանց։ Նոյնպես և արքայն դնէ ընդ նոսին զինդիրս, որք Հայոց յագուտ հասանելոցդ։ որոց նա

հարաքար ընծայեն զհատանուէն իւրեանց։

Առեան արքունի առնուազգայ մնաձառատուանուս, որոյ ամեռն է ի վիճակին և կոչի բերան և բազուկ Թագաւորի զոր կատարէ մի ումն արքունի առնուագ գլխոյ, ոտ ունի զերբեք խոշորդականս կամ ազգատարս։ և երիս դլխաւոր քարտուղարս։ և այլն բազ-

զամ

զրամ սոսրին նօսրաբա։ Ա ի ոմն ՚ի խորհրդականաց
անտի խնամ ունի ՚ի վէր ընդհանուր իրողութեց. եր-
կոտ ՚ի նմանէ ՚ի վէր քաղաքական գործոց, ոմն ՚ի վէր
դատաստանի արքունեաց կի ասեն, ոմն ՚ի վէր կրօ-
նի, և այլ ոմն ՚ի վէր իրողութեց եկեղեցականաց մա-
ճառաստանու։ Ասոր ելանեն ամ Թէրլական վէհոք,
հրամանք, և սահմանադրութիք ՚ի մաճառս և յայլ
գլուս միացեալ ընդ նմ։ որ ՚ի լրութենէ, այն է՝
խըզավաճըրխ՝ ՚ի տարմացեալ, և ՚ի չսանելոյ, զբա-
զաքական վիճեցական և դատաստանական իրա-
ւունիք։ Այս ասեան հայեն ամ գործ որք ձգին
առ Թագաւորն, և դհաճոյից նր ևեթ կտիճ կան։
Որք միանգամ ինդրելն անձամբ յանդիման լինել Թա-
գաւորին վն իրաց խրնանց, պարտ է նոցա նախ
այսմ ասենի ծանուցանել, ևսի յայլ ամ կատաւարու-
ճիս ձեռն չունի լինչ մասն այս ասենն, այլ միայն
կատարիչ է և դործադրիչ կամաց արքայի։

Ասեան կի ժողով արքունի կոչեցեալ փոխանորդա-
կան։ երբ զի փոխանորդն արքայի նախագահ է ՚ի
նմ. այս ասենն է ՚ի բրևսպուրկ։ որ կացուցանեն
23 խորհրդականք կի ասենակալք ընտրելք յարքայէ
՚ի միջոց եկեղեցական առաջնորդաց, նախարարաց,
և ազնուականաց մաճառաստանու։ Ջայս ասենն
կացոյց ՚ի 1723 ի կարգս այս որ Թէրլական իշ-
խանութիւն գտանի զընդհանուր քաղաքական գործս մա-
ճառաց, և այլոց Ծայ միացելոց ընդ նմա։ և ինքն չի
՚ի ներքոյ այլ ինչ ասենի. վայ ևԹէ ունիցի ինչ ա-
ռաջի առնել Թէրլին՝ ինքնին առնի անմիջապես. քան
նելով սկաս միջնորդի։

Ասեան Թէրլական մտից. որ խնամ ունի ՚ի վերայ
Թէրլական մաճ՝ կալուածոց՝ և ամ լրայ պահա-
նելոյ առ Թէրլն. և դործանի ՚ի Թէռորական դիւան
մաճառաստանու, և ՚ի դիւան բուլուց։ Ասաքինն է
՚ի բրևսպուրկ. զոր կացուցանեն 24 խորհրդականք
կի ասենակալք և մի ոմն նախագահ ասեղն։ Որ է
հակել ՚ի վէր սեփական կալուածոց Թէրլին, և Թա-
գաւորական իրաց, և անհատանիլ ընդից, որք յար-
քունիս սեփականին. ՚ի վէր հատուց ապե, և ձգրեա,
և հարկաց և կուպացաց. խոհ եկեղեցի է գրեթենից-
որոյ է խնամ ունել ՚ի վէր բուլուց, և փոխերանոցաց.
այն է՝ տարապանդոխ։ և է ընդ արքունի դիւա-
նաւն վիճելոյ. բայց և ինքն ունի զ իւրն. զոյլ
սոսրին դիւանս բուլուց։

Ասեան կի ժողով գաւառական. որում նախագահ

և գլխաւոր նախարար գաւառին՝ որ կոչի կոմս. և գաւառն կոմսուն. ունելով իւր և զայլ ոմն տոհմին կոմս. և զոմն գանձապետս և նօտար. և չորս գաւառուրս մեծադոյնս. և այլևս չորս սահմանս։ Սիր և գաւառ և բանդրուշեալ զիշխանական և զանուանական իրողութիւնս գրեալ ի բուլլ. զի զայս ժողով ունին ամ ըստ ամէ, որք ի բարբառ մաճառաց վարմանիկ կոչին, որ Թագրամանի վիճակ կամ գաւառ բերդի. ի գլխաւոր բերդից իւրեանց կալեալ զանուանս իշխանութեան կոմս ի լատին բարբառ քոմես առացին. քո ուղղիւք կամ ընկեր հանապատրհի որով կոչին գաւառական իշխանք մաճառաց՝ առաւել սիրելն կալաք. զի ի նախնեաց մեր յորժամ Թագրն անձամբ մեռանէր ի պատերազմ գաւառապետք որք պարտական էին ուղղիւք լինել նմա հանդերձ զօրօք իւրեանց ի պահպանութիւն նը. քան ի այնք նաև իւրաքանչիւր քոք ունի իւր սեփականատանն, և առնեակալս, որք գաւառն զիմ մանաւոր իրոք ըստ ձգելին և քաղաքացեաց. իսկ ի գլխաւոր իրոք ըստ գլխին ի բարձրագոյն առնեանս։

Ժ. Կնէփ, Մոպփ, և Ջրի Մաճառաց։

Կնիք մաճառաց է վահան բաժանել ըստ երկայն. ակակղմանի ձեռն է կարմիր ունելով ի վէր ջրա անջատաւ սպիտակ. նոյնպս և ձախակողմեանն կարմիր է. և ունի ալքենգեաների խաչ ի գլուխ երից գալարագիր լերանց.

Իսկ վերտառութիւն Թագրին է Պաղտդատ, այլև Ալաթէլման. որ տեղաւ սկզբն տոհմիցնոսին ի Թագաւորէ մաճառաց ասկս առաքելաշնորհ քաջալան աշխատասիրութ նը. ի գործ ուղղեալ զզգի իւր. ի սբ հաւատն քրի. Ջատագովական անուն. ի 1768 հայրապետեան հռոմայ կղեմէս ժբ հաւատացեալ. ի քաղաքս գլխոյն մարիամ Թերեզիա, և յամ յաջորդս նը. Թագրական նշանք մաճառաց. քո ոսկի Թագն արքայական չինել. ի ժո գաւառն, գաւազանն արքունի, և սուրն սկզբն արքային ոտեփանոսի, և գալմիզ նը, և ձեռնոցք, և կօշկք, և խաչ արծաթի նշանակ առաքելական գործոց նը, պահել կան ի բերդն բրէսպուրկայ. զի ի քոքի անգ սովորութիւ Թագ կապել Թագրն մաճառաց, որոյ Թագադիր է արքեպն կրանայ. և յաւուր Թագադրելն զառաջին նորին սկզբն արքայի ի շորեսին կոլմանս աշխարհն

չիշացուցանէ՝ ի նշանակ պատրաստուելոյ հոգեպարար
արքային՝ ի պաշտպանու[թ]է Տեառն մանաւանց։

Տարեկան մուտք մանաստանուն են՝ ի գլխահարկ
կայ, յորմէ ազատ են աշխատականք. ՝ի մաքսից, ՝ի
բաժից, յարքունի ագահաճոյս. և ՝ի Թագաւորա-
կան կալուածոց։ Ձսարկք Տաճկաց մանաստանուն
ամի ամի բերեն 3,300,000 ֆիլորի. որ առնէ իբրև
735000 վէնէտ" ոսկի. Իսկ բաժ ոսկւոյ և արծա-
թոյ ամենայնի բերեն 3 միլիոն և 43 հազար ֆիլո-
րին. որ առնէ իբրև 685400 վէնէտ" ոսկի. (՝ի բաց
հանեալ զծախս)։ Լծոց զոյգ, զոր բերեն ազախաք.
և այլ դանդան մեռելոց և հանք, և արջառն կա-
լանձք. օրք բազմաք առաւելուն քան զնախայիշեալ
առակէ երկու գումարս. բայց չեն միշտ միասին։
Ընդունակ և գնեմ[ն]ական զօրու[թ]է մանաստաց հզօր
է. զի լոկ մանաստան ունի միշտ պատրաստական
50000 գնեմ[ն]ս քաջակերտս. և հեշտաւ կարող է
հանել 100000 զօրս. բայց ՝ի զօրաց գրանսիսմանիոյ,
և մասին ինչ չկատարելոյ, վերստին։ և այսպէսի և՛ն,
յորս սիրէ կայսրն իբրև Թէրք մանաստաց։

ԺԴ. ԿԻՒ ՄԱՇՏՈՑ։

Կարի հատանական էրևի Թէ քրիստոսական հա-
ւատք Տանուտէրք ՝ի մանաստանն ՝ի ես գարու-
անդ փրկչին մերոյ ՝ի Ժմին սըկ տասներկուն տարուն.
որ ասէ գտնեն ՝ի Թուղթն որ առ հռովմայեցիսն
Ես, 19, եթէ երկիր պատեստարանի քրիստոսի և
տէրէ մինչև ՝ի կողմանս լիբերիացոց. և զի լինե-
կիս պարտական զերեսին մանն ազգին աստուա-
ծոյ։ լինեալ[ն]ոյ. և հիւսնոյ, որք ահա[ն]կանակից
են մանաստաստանեաց, անտարակոյս և ՝ի մանաստա-
ստան Թէ ոչ ՝ի բիւզանդիոն, զեր ՝ի ասիական Ծաւա-
լեցաւ լոյս սըկ առաքեալին քրիստոսի։ Ա յս յայտ խոկ
է զի ՝ի ես գարուն սիրելիս արդէն ունէր եկեղեցիս.
նոյնպէս և գոլէր բնակիչ դասեալ ՝ի յայնժամ
եկեղեցիս։

Այլ ապա ՝ի գլխանել անգր սկիւթացի հիմանոս
հանաց կամ Թամեարաց. և ՝ի սիրելք եկեղեցի, հաւատն
քրիստոնէական որ յիջանդն սկսեալ եր ծաղկիլ և
անդ, խափան խանգարեցաւ. և անդրէն զօրացաւ
կռապաշտութիւն մինչև ՝ի Ժ գար, յորում կէսիրոս
կայսր զկիսանուն մանաստաց. առ որով վերստին
սկսաւ ածխել լոյսն աւետարանական ՝ի մանաստա.

խակ առ Ամիջ որդւոյ նր սբնյն ասեհաննոսի ես Թա-
գաւորի մաճառաց՝ բովանդակ երկիրն գարձաւ ի
քո • ոչ և ի վերոյ նշանակեցաք • և եկաց մնաց ի
նոյն ողղափառ հաւատս մինչև ց 1523 յորում սկսաւ
և անգ Ճարակիլ ժանտաբեր աղանդն լուտերի, և
յետ նր զոհինգլիոսին և կալվինոյ • որք ի սուղ Ամիի
իբրև հրդեհ ապականագործ ը բովանդակ մաճառա
ծաւալեցան։ Եւ Թէպէտ ունիք ի Թիւրաց ոչ փեր-
դինանդոս ը և մեծն լէոթարտ ես չանացին խափանել
պշաբակու մն նոյ՝ բայց չէրև հնար • վայ այժմ առա-
ւել է ի մաճառս Թիւր հերետիկոսաց ը ուղղափա-
ռաց • Թող զարքիս, զուլտս, և զուլտն, որք ու-
նին զդաւանութիւն յուներց • յորմէ չայտ է Թէ չորք
գլխաւոր կրօնք գտանին ի մաճառս • յր հռովմէա-
կան ուղղադաւան կրօն • յունական • լուտերական,
կալվինական, ը որում գրեԹէնոյն է և զոհինգլիո-
սին • բայց հռովմէական ուղղափառ կրօնն է առա-
ջին և նախատպաւիւ Թիւրական օրինաց հանդիսացեր
յոյս սակս և մաճառը գասի ի կարգս այլոց ուղ-
ղափառ ՝որու Թէպ, զի այլ աղանդք են միայն Թոյլ
առեալք ի Թիւրաց սակս հաստարակաց խաղաղուԹ։

ԺԷ • Բաժանումն Մաճառաց։

Ա յժ Ծագիլը բաժանեն զայս Ե յերկու գլխաւոր
մասունս • յր ի Արէին, և ի Սուրն • բայց յայլ
եայլ միտս • զի ամենք Արէին կոչեն զայն մասն, որ
ձգէ յայնկոյս գետոյն ի կողմն լէհաց • խակ
Սաւրին զնիւսն, որ է յայսկոյս նորին գետոյ սահ,
մանակից աւազդիոյ և մճռավիոյ։ Այլք ձգեն գիծ
միջօրեական ի սերեդկն ը գեմ՝՝ Չիւխս կոմսուԹ
մինչև ցպանաղն գմղովարայ առ սահմանօք սիրմիոյ •
և պարսմանեան կողմն այր գծէ կոչեն Սուրն մա-
Շատ • խակ զարևելեանն Արէն • զոր գարձեր բա-
ժանեն ի չորս մեծամեծ շրջանակս ը յորից գլխա-
ւոր գիՀանայ • և զշրջանակս բաժանեն ի 10 դհնդա-
խակ զնիգնա յայլևայլ կոմսուԹիս ի բարբառս մաճա-
ռաց Արդիէ կոչեցեր • բայց ոչ պահեն Շտիճ շր-
բաժանումն շրջանակաց, և գժոճարին խակ է պահել •
զի ը այսմ բաժանման հետանգը և կասմուԹիք շրջա-
նակաց անկանին ը մասին ի մի շրջանակ, և ը մա-
սին յայլ։ Վայ Թողեալ ի բաց զնահանգաց բաժա-
նուԹիւն, շրջանական անմիջապս ի կոմսուԹիս կամ Վա-
դիէս բաժանեսցուք։

Սա-

Ստորին մաշտոց։

Բայ մասն մաշտոցս ձգի յարևմտեան կողմն առ երի մօտավիոյ, աւագրիոյ, և սլաւթիոյ կիմ շլաւոնիոյ. և բաժանի յերկու շրջանակս. յի Շրջանակ յայսկոյս դռնեայի. և յի Շրջանակ յայնկոյս. զորս յիջևկայդ ստորագրեցուք։

Շրջանակ յայսկոյս դռնեայի։

Զդի յարևելեան կողմն դռնեայն. և դնայ շ հիւսիս մինչև ցքարթագէան լերինն. որ և սլարադիզ 13 կոմսուհս կիմ վարմկէս, որք ի գըլխաւոր քղքաց կիմ բերդից կալէշ զանուն կոչին. ոմք յառաջիկայդ ունիս տեսանել։

ա. Բրէսպատի, կիմ Բօթօն։
բ. Նէրէս։
գ. Գրէնօլին։
դ. Հրէնջ։
ե. Լիէթօ։
զ. Գոմբօդ։
է. Ժօվէօմ։
ը. Պուռ։
թ. Գօմբօմ
ժ. Հօնգ։
ժա. Նօյաս։
ժբ. Բէնէդ, Բիլնա Ժէօվ։
ժգ. Պաջ պօրթ։

Ժբ ևրդ կոմսուհին յիջևդին էր երիք գնդն կոմսուհին, այլ ի վերջին ժամս միացան ի մի կոմսուհի ևս բեշդայ։ Բայց դիտել պարտ է, զի սահմանք ոմանց ի ժգ կոմսուհեց սասի՝ ձգին և յայն կոյս դռնեայն. այլ վն զի գլխաւոր մասն նց ևս յայսկոյս, նմին իրի յայսմ շրջանակի անկանին. Թէպէտև և քղք կիմ սասն լինչ նց ևս յայնկոյս։ Իսկ բնակիչք այսց կոմսուհեց են մաշտոց, դերմանացիք, ոչհէմացիք, սլաւ, և սրտիք. որոց գլխաւոր սահմանք են հետևեալքդ։

Բրէսպատի. մէ՛ Բօթօն. ոլաւ՛ Բրէսպօրէթ. լա՛ Բօմպիոսա։ Ի սլաւս քղք այլազգեան, այժմ գլխաւոր մայ-

մայրաքաղաքը մաճառաց. և աճեալ իշխանախնամք Ժողովոյ համարէն մաճառաստանու՝ և արքունի դիւանին, որ կոչի փոխանորդական. կառուցեալ առ գլուխ նա գեղով յոտս լերին, յարդաւանդ և ի զովաշունչ վայրի. պիշինի գնէ ուսիլ նր կրկին պարիսպս և խրամ առ նովաւ, Թերևս ի հնումն այնպես էր՝ այլ այժմ ոչ ևս, զի արուճարձանք նր այժմ միայնէ են ըստ բուն քաղքին, և իբր մի փայտ քաղք ձևացեալ. Յաջորդոյն անտուք էր, այլ զկնի վերջին հրկիզուե՛ որ եղև ի 1800, յորում գրեթէ երդ մասն նր այրեցաւ, մեծամեծ շինուածք եղեն ի նմ. մինչև այժմ լինել մի՛ ի չքեղագանձ հոյակապ և քաղմամարդ քաղքաց եւրոպիոյ : Բնակիչք նր ըստ առաւել մասին պերսիացիք են. մի այնորիկ և ասորական լեզուս քաղքին է գերիւս նականն. իսկ մաճառաք սակաւ են անդ, որք ըստ մեծի մասին մեծամեծք են. կամ այսպես առացից՝ ծաղկեալք ազնուականաց մաճառաստանու. այլ առաւել քաղաքացիք են հրէայք. զի բնակիչք արուարձանին, որ կոչի քաղք բալքի կոսկին (իբր զի է սեռգհական կաղուճաձ այնր տոհմի, և է գրեթէ ի չափ կէսոյ բուն քաղքին), բովանդակ հրէայք են. զորս մարթի եր կոչել քաղք հրէից :

Փողոցք բնիկ քաղքին ուղիղ են լայն և տալայատակ: Շինուածքն մեծաչէն և գեղեցիկ. յորս երևելի է մայր եկեղեցին Նոէիբերաձ սըրն մարտիրոսի մեծ և հոյակապ համակ վիմասաձ. յատագ խորանի նր կայ պղնձաձոյլ արձանեայ պատկեր նորին սրբոյ մարտիրոսի՝ ի ձի շինուորի հեծեալ լերկիար նոյնպես պղնձի, որ դարով ձևացուցեալ յընթացս, բովանդակ ծանրութեան միայն ի վր երկուց չեփոյ ոտից երիվարին հաստատել կայ գերագոյն Ճարտարուեստ. նոյնպես և այլ խորանք նորին գեղեցիկ են և համակ կճեպեալ. զոր ուր ուրեմն է սեռասանել ի մաճառաստան ոչ և երգեհոն նր մեծ գեղեցկագործ և բազմաբոլոռ: են ի նմ 12 կանոնիկոսք, և մի ոմն ապաշնորդ նոց. և ըստ նոքօք 12 գործք կարգեալք ի ծառայութիւն եկեղեցւոյն : Յայս եկեղեցի սովորաբար Թագ կապեն Թիկրք մաճառաց ոսկեզ՝ ի ձ փերդինանդոսէ որ Թագաւորեաց ի վր մաճառաց ի 1540, ոչ և ի վեր անդր նշանակեցաք :

Բաց յեկեղեցւոյ սոսի են անդ և այլ եկեղեցիք, և մենաստանք արանց և կանանց. յիշատակն առաքեալ էին, այլ ըստ յովհ կայսր եթարձ զոմանս. իսկ ի մնացեալոց այժմ երևելի է մենաստանն՝ կամ լաւ ասել

առել անկելանոցն մեծ աբեղայից սկզբն յովհաննու առն ՅԺ, ուր սովորաբար գտանին միշտ 70 կամ 80 հիւանդք, որոց խնամ տանին աբեղայքն։ Ընդհանապա երեսկի է և մեհաստանն կուսանաց որք կոչին եղնսաբեթեանք, որոց գործ նղնձոց է խնամել զհիւանդս կանայս. եկեղեցի սՅ Թէոդոս փոքր է՝ այլ գեղեցիկ. և խորանքն բովանդակ ընտիր կճեպօք։ Ըստ անդ և այլ երկու մենաստանք կուսանաց, որք կարգեալ են ի դաստիարակուել օրիորդաց մեծամեծաց։ Ասացեալ զքեզնէ է գեղարդեարձ տեղին կոչեցեալ Բրդանաթ. կարգել ի գոմանս և ի զուգարձուն քաղաքացւոցուբ տնկել կանս միմեանցք կարդալ ծաղք մեծամեծ գեղաւաղարթք, ուրք ձևացուցանեն զերիս երկայնաձիգ ձնդրևս, և ի մէջ վայելչակերտ պատշամբ մի ամարաւտուն. ուր յամարայնի յամ աւուր ընթերակս լինին քաղցրանուագ քնարահարութիւնք ի սթափութեան բաղմութեան ամբոխին հաւաքելոյ անդր։ Են անդ և պարտէզք մեծամեծք և գեղեցկաղարդք, յորս նշանաւոր են պարտէզն Պոդեանի և Ճիշդեդէի իշխանազունն առհասի. ուր բնաւթիւն նոյնատեսակ մարդկային արուեստիւ, չքնաղ տեսարան ընծայեցուցանէ աչաց։

Ի հարաւակողմն քաղքին է լեառն փորբիկ մի բլուր Քէնդիկէն կոչեցեալ. ուր նորաշէն թագաւորն մեհաւոյ յաւուր թագադրութեանն իւրոյ չորացուցանէ զսուսեր սկզբն սահմանոյն ու արքայի՝ ի չորեսին կողմանս Ցի. ի նշանակ պատրաստութեան իւրոյ ի պաշտպանուել Ցինն Մաշտաց ոճ և ի վերուլ յիշատակեցաք։

Ունի և քերդ ի գլուխ լերին իբր 200 քայլիւ չափ հեռի յարեւմտեան կողմն, մեծակառոյց և փառահեղ, ի ձև քաջահռչակ և քաղաքական բարձրացեալ. սենեակք և դահլիճք նր մեծամեծք սպիտակափառք և ոսկեզարդք. յորս յաւէտ նշանաւոր է դահլիճն՝ զոր շնեալ ըստ յովսէփ կայսր այնպիսի արուեստիւ, զի Թէ ոք մեղմով ինչ շշնջեսցէ ի միւսմ անկեան յորմն կոյս, լսելի լինի ի միւս անկիւնն որոշ, ոչ Թէ անդ խօսեր։ Թէպետ մեծ է և շարժակ յոյժ դահլիճն։ Այլ որ մեծագոյն է՝ ի լերին անդ բացեալ կայ խոռոչ մարդկային ձարտարուբք ի դադաթանէ մինչև գյատակ նր ցգնահս գետ, առ որով կառուցեալ կայ մեքենայ ինն և ի նմ անհիւ ձարտարագործ զոր շարժեալ երկաթեայ, ջուրն ամբարձեալ ի գնահս գետն

ասոյն եղանէ ՚ի վեր ՚ի բերդն • և անդ բաշխի յուշեն
Ծորակս առատաբուղխս ։

Ա՚յս տեղի զառաջինն եղև բնակարան դշխոյին հինօ
աւրեր դոսի արքային • յետ այնորիկ և այլք ի Թագա-
ւորաց ՚ի Ջիկս Ջիկս բնակեցան ՚ինձ. ապա կար-
գեցաւ ՚ի բնակուել 300 դերից որք հանդերձել են
քշխոյանալ • իսկ այժմ է բնակարան զինուորաց։ Անդ
՚ի միում աշտարակի պահին Թագն արքայական սկզն
Ստեփանոսի Թիւրին և այլ Թիւրական նշանք մնաց
ւոց ։ Վ՚ևր դունա դեռոյն ունի չարժական կա-
մուրջ Ճարտարաշէն մեծ յոյժ • Ճ որ անցեալ ընդ
առաջ եղանէ անտառ դեղեցիկ և զովարձուի ոչ մի՚ք
նաբոյս, այլ մարգկային Ճարտարուբ ունկեր ՚ի զբօ
սանս քաղաքացոց • ուր ՚ի նշանաւոր տեղւոջ Թաղել
կայ մի ոմն ՚ի փալպից օսմանեանց ։ Անդ չինեն
զտոնաւարագոյն տլորանս ՚ի պէտս հաւակաց, որք նա-
ւեն Ճ գունան դեռո ։

Ա՚յս քաղ հին է, ղն ասի չինեալ ՚ի բիւանդ Կուռ-
մայեցոյ, և յանուն նր կոչեցաւ Բիւանդաս. իսկ Ճ
այլոց ակնդան կարաւ ՚ի յիւղկացաց • որ և քիմ
պիղմանս կրեաց ՚ի զանազան աղդաց, ոմն և յօսմա-
նեանց • և քիմ անդամ հրկեզ եղև, այլ միշտ անդ-
րեն նորոգեցաւ ։

Դիւնաֆա • մ՚ն՚՚ Նոյ սահմոզ • որ և Դիւնաս, կամ
Դրնաս ։ Ի սկզբան Քաղ Թէրեակի առ դիւրնա գե-
տով, գեղեցիկ այլ օդ ՚ի՚ր յոռի • ունի Ճեմարան եր-
եւելի և յիշատակի ուներ բիմ եկեղեցիս և մենաս
տանս կրօնաւորաց, յորս տակաւ կոչեցաւ փոքր հռո-
այլ յետոյ Ճ յովհէփ կոյսր երարձ զամենս յեկեղե-
ցեաց և ՚ի մենաստանաց նորս ։ Այս է գերագոյն
տեառնն համօրէն շրջանակին որ յայս կոյս դունայի։
այլև Ժողով կանոնիկոսաց արքեպիսկոպոսաց • զի
՚ի 1543 յառնուլ օսմանեանց ղկրան Քաղ, ասա վու
խագրեցաւ աՃուռ նր • այլ այժմ առվօրական բնա
կուի ազգեղին է ՚ի նախագրել երեսուրդ Քաղ։
Ա՚յս Քաղ չինեցաւ ՚ի ՚ամի 1230 և 1240 Թուականի.
Քաղ ՚ի 1683 հրձիգ արարին զզոք գիւղեցոյ կամ
սին ՚ի Ջիկս քաղմավրուալ խռովուեց, որք դրգռե
ցան ՚ի պատճառ բաւեբական ազանդոյն ։

Ա՚օրդ • Ը գեր՚՚ Ա՚օրդ • չկալ՚՚ Ա՚օրդ ։ Ա՚ղաւ
Քաղ Թէրեական • փոքր՝ այլ դեղեցիկ առ ոտս քար
բաղեան լերանց ՚ի գեղազովաբեր հովիտ • որոյ ՚ի վի
կոյսին են այգեստանեղք ։ Ունի տուն կամ գերդաս
տան

տանն էրը 550. ի Ժամս նախագրեալ խոտովմէց մաշտոց մեծամեծ քանդմունս կրեաց. և ի 1729 մեծ մասն նը այրեցաւ։

Սկիզբ էօրի. այն է՝ Սը գեորգ։ Աշատ քաղաք Թաւրիսական առ Մուրճ գետով, փոքր և անշուք և կիսաւերակ. վը զի ի Ժամս նախայիշատակէ խոտովմէց մաշտոց բժմ վնասս կրեաց. ապա ի 1663 քանդեցաւ յօսմանեանց. և հոսակ ուրեմն ի 1728 գրեթէ խապառ հրկէզ եղև։

Բալին, կամ Պալնի. ի հն Պալինա. կամ Պալինոս։ Աշատ քաղք Թիւրքական, փոքր՝ այլ գեղեցիկ ի բարձրաւանգակի։ բնակիչքնը կէս մը վաճառական են, և կէս մի արհեստաւորք և այգեգործք. զի շրջակայ երկիր նը բերկ գինի պատճառական։ Այս քաղք յանցեալ գարու երկրաշարժէ խապառ այրեցաւ։

այլ միշտ անդրէն նորոգեցաւ։

Ռէնկ. կամ գերմ՝ Ռոզոպօրգ։ Աւան առ ոտս լերին իբրև միլ մոնաւ հեռի ի բրէսլաւկայ ընդ իշխանութիւն բալիի կոչեցեալ իշխանազուն առհմին։ Այս տեղի անուանի է վը պատճառական գինեայ զոր բերէ շրջակայ վիճակ նը։

Քեւլէ Տէյ. կամ գերմ՝ Օռիէնտռօրգ։ Աւան փոքր՝ որպ շրջակայ վիճակ նոյնպես բերէ գինի աղնիւ։

Սէրեփօվէ, կամ Սէրէփ։ Աւան առ Վոլգա գետով. որ անուանի է ի պահանս ոսկևավաճառաց իւրոց. և մանաւանդ վը մեծի ոսկևավաճառի եզանց։

Սօմօրէօ. որ և Սէմօրիէ։ Աշան և դղեակ վաղնջականն բարեշէն ի վը բլրոյ յանատուռալից վայրի կամ իշխանութիւն էլաթիւան կոչեցեալ իշխանազուն առհմին։

Ժէօլտ գիւղ. է կղզի ի հն կղզի ընդ ոտս լերին. զոր գործէ գուանո գետն, յորմէ երիս տեղիս ճեռաւեր երիս մասունս կամ կղզիս բաժանի. մին կոչի Վիլ գիւղ. երկրորդն՝ զորով պատէն երկու առաջք գուանոյի՝ կոչի Մէծ կղզի. մէ՝ Նօվ պիլէ, և է իբր 12 մղոն երկայն. իսկ երրորդն որ է իբր 6 մղոն, կոչի Սիլէ գիւղ։ Այս կղզի մրգաբեր է և խոտաբեր և պարարտատու, զոհի անդ և երբ վայրէ, և հասք վայրենի. ձուկն ի գետոց, և փայտ յանտառաց։ Աւան եհար մեծն կարդոս ղհունկարա, և կայաւ զերկիր նոցա։

Մոլէնիալ. որ կոչի և Հովիպ սէյն Տոլիամա։ Է մի նաստան բերդանման անապատաւոր միանձանց, նոմբրեալ ածամօրն ի գեղաշէն արձ վայրի. հռչակաւոր ի

Համարքն մանաւանդ ասեն զհրաշագործ պատահել ըմբ ձմերամբն, ուր յաճախեն ուխտաւորք։

Նիւթ. կամ Նիւթեւք. ի գերմ. Նէուհաուս, կամ Նայհաուս։ Ի բերդ ամուր և գլխաւոր քղաք Համանուն կոմսուհ առ Նիւթոյ գետով. եւ ի սմայր եկեղեցին, և ժողով 12 կանոնիկոսաց. առ ստորոտով լերին ունի աւան կամ արուարձան մեծ և բազմամարդ. այլ շինուածք նր անշուք են, և ջուրն յոռի։ Եպիսկոպոսն այսր քղքի հիմնէ կայր բազմիք յաւագ քահանայիւ ունկայսց ի մանաւանդ. որում սքն Սուրբ Ստեփաննոս ի թիւր մանաւաց ի 1150 առատ հաւս կարգեաց, որ հասանէ 64000 ֆիորին. ըստ իբր 90000 վնէնէս" ոսկի։ Ի 1619 առաջ քղքս այս ի պէրլէն կայսրայ իշխանէն դրանտիվանիոյ. և ի 1663 մահմետ առնաւ ի ձեռս օսմանեանց. այլ յամին որ գնկն՝ անդրէն ետուբէ կայսեր գերմ. Եռնէստ Ոյ վոր. ի գերմ. Այոհաննէս. լո" Ոյնէրէ նոմ։ Ամուր առ Նիւթոյ գետով հռչակաւոր ի պատճառս ասան անգամ պաշարմանց, որոց քիմ քաշուբ գիմակալեաց. այլ ի 1724, և 25 հրամանաւ կայսեր հնդ հայատակ զարտաւ. այժմ է աւան անպարկեշտ և անշուք. և քնակիչք նր երկրագործք և անասնապարսան։

Պայմ, կամ Պոյնդ. ի գղեակ ի վր լերն ի գեղ զազուարձ վայրի ետ իշխանուբէ բալքի կոչեցեալ իշխանաձուն տոհմին. և ի սորոտաս լերին աւան առ նիւթոյ գետով։ Ունի ինքնագործ ջերմուկս բժշկ կանս, և զանազան պատուհասկան և առաս։

Վախտոյնէ. ի գերմ. Այշէնէ. լո. Ոյհէնհոմ։ Աւան մեծ և գեղեցիկ առ Վահ գետով. ուր նախ առաջնոյգ եկեղեցական։ Այս տեղի բազմ անգամ հրկեզ եղև. և բազմ աւերածս երեաց յօսմանեանց։ Ըզքահայ վիճակ նր բերէ կայմիր գինի պատուհասկան։

Կոլնյ, կամ Կուլնյ. ի գերմ. Քէոյլէնու։ Ի բերդ ի վր լերին, որոյ ի 1663 առին օսմանեանք. այլ յամին որ գնկն ի թաց Թողին. և առ ոտս լերին աւան կամ գիւղ. և քնակիչք նր երկրագործք և անասնագործք։ Ի իշխանուբէ էտուխտի կոմսին։

Բօնն, կամ Բիւնէնն։ Աւան ի վիճակին կոլնյոյ որ է կալուած հնդկաց եաուխտի և փորկաչ կոչեցեալ կոմսից, առ վակ գետով. ուր ի բլուր [illegible]

մերթ հպագոյն՝ և մերթ հեռագոյն՝ ի դէտոյ անտի
ըստ յաւելս և նուազ յորդուեն ջուրց նր, եւ անդ ջուր
ջերմ յոյժ առողջարար , ուր լուանան բղխէ սակս
բժշկուեն . նոյն ներմուծել գոյանի և ի դեռ անդր,
յորժամ ոսիւք չարժէ ոք գյատակ նր :

Սաֆրւեյ : Աղբատ քղք թադաւորական ի կոմսուԹիե
նիդրոյի առ Մուրվա գետով որ ունի 5 եկեղեցիս,
և մենաստանս ինչ, յորոց մի էր մենաստանն յանհանց:
Այս քղք ի պտղաձուս բազմապատիկ պտղոց կարի
անբաղեալ է այժմ :

Էյբօլա Վասօ . ըստ գերմ՝ Էյբօլդսհաւսէն : Բերդ առ
վակ գետով չինեալ ի 1663 ի լեռոյն կայսերն ի
պաշտպանուԹիե երկրին , փակ երկեք ոչ վար բեր-
դին , որ յետոյ քակեցաւ :

Հուլիլ : Բերդ և աւան առ մուրվա գետով, որ է
սեփական կալուած ի Ֆրանչիսկոսի կայսեր . ուր
գործեն պատուական կաւեղէն անօթս սպիտակս և
ծաղկեղէն գունագոյն երանգաք :

Ըօլ վոր . Հասին , կամ Շայրին : Աւան և դղեակ առ
Մխաս գետով ուր յաձախեն ուխտաւորք ի յայր-
գունել հրաշագործ պատկերի ածամոր :

Դրչինչին : Ի ազատ քղք թադաւորական, և գլխա-
ւոր տեղի համանուն կոմսուԹիե առ վակ գետով .
ունի գպրոց երեւելի , որ յառաջագոյն էր ի ձեռս
յեհանց . և բերդ ամուր ի գլուխս ուղղաբերձ սե-
պագէտ ժայռի հնձրձ հզօր ազատաբակաս , զոր ասեն
Քինեալ ի հռովմայեցւոց : Մասն ինչ շրջակայ վիճա-
կի այսր քղքի է կալուածք իշխանաց անուանեալ իշ-
խանաղուն տոհմին : Են անդ և ջերմուկք առողջա-
րարք :

Պէյգովն : Աւան բարեչէն պարսպապատ առ վակ գե-
տով ըստ իշխանուԹե ընձի տէրոյ . դղեակ նր յառա-
ջագոյն կոչեր Պէյգովն :

Ջջնօ : Աւան բարեչէն յարգաւանդ վայրէ . ունի
գպրոց երեւելի , որ յաջագոյն էր ի ձեռս յեհանց .
շրջակայ վիճակ նր բերէ պատուական բանկարս ,
յորս նշանաւոր է կաղամբն . անուանի է և գարե-
ջուր նր :

Բաագովն , կամ Բաագով : Է աւան ուր չինեն չուխայ .
որ յանուն նր կոչի չուխա բաագովնի :

Ազիզ . որ և Օրմէ : Դղեակ ի վէր բլոյ , և գլխա-
ւոր տեղի համանուն կոմսուԹե , և առ նովաւ
աւան փոքր և անշուք : Աստ հռչակաւոր մատա-
Թիաս Թադաւոր մաշհատաց էսլիկ ի մշակենաւոր

կալանա զպեծառոս զալրունի դիւանապետիր իւր՝ այս
պիսի վճռաւս. Արդ (որ 'ի յարբառս մաշառաց որպ
ես) եղեր պեծրե. արդ եղիցիս. Ե 'ի յարդ մեծին։
Գոռային. որ և Օձ՝ գոռային։ Աւան փոքր 'ի սմին
կոմսունէ, յազգացն և յանբեր վայրի։
Լիբբո ոյ վոր, կի՞ Նեղեր լիբբէ։ Դղրեակ ամուր, և
գլխաւոր տեղի հսմանուն կոմսունէ 'ի լեռնային վայ
րի. Քանզի այս կոմսունէ առ հնդրկ լեռնային է և ա
պառաժաւուտ. և լերինք և ժայռք նր բարձրագոյն
համարեալ են ք զալբեանս, և ք զլերինս զվիցցե
րաց. և գիւռօզլի. 'ի ժայռս նր նշանաւոր է այն որ
կոչի Պիւիդվա իբր 3000 ոտնաչափ ուղղաբերձ բար
ձրացեալ։ Դասանին 'ի ժայռս յայնոսիկ քարանձաւք
մեծամեծք յոյժ և խորանգունդք. յորս տեսանին
պէսպէս ուրուականս ձևս կերպացեալք 'ի ջուրց, որք
ասին զքարացուցիչ զօրուն։ ԵՒ ոսկերք մեծուք և
ձևով բոլորովին այլազանք յոսկերաց արկաւոց կի
ձից։
Պծղօ, կի՞ Պծղ։ Աւան հանքաց 'ի խորաձոր հովտի,
որ յերկիր մասունս բաժանի, ք 'ի Պծղօ վերին, 'ի
Պծղօ ստորին՝ որ կոչի և Եօտիւնլիա. և 'ի Պծղով։
Մասն ինչ չզլաձայ վիճակիւս սեպհական կալուած
Թադաւորին. իսկ Ջաղեանցն մասնաւոր իշխանաց։
'Ի մերձակայ լերինս են բազք ոսկւոյ, և ոսկի նորա
պատուական՝ ոչինչ ընդհակառակ յոսկւոյ արուարձաց,
քանզի ճեռասաւեր. է անդ և արծաթ, և ետիւմ.
այլև անտիմոն, և բորակ, և այլ զինչ անկատար
մետաղք. այլև ազբիւրք հանքային ջուրց բժշկականք։
Սէնր նիւռ. մ՚՚ Սէնր եռօղ. ք Սր յովհաննէս։
Աւան փոքր, առ որով 'ի մերձակայ լերինս գտանին
ազբիւրք և ջերմուք հանքային, յորոց ընդ ին ժամս
ոգիք հեղձուցիչք ելանեն, որք ընդ այն անցանեն.
յոմանս 'ի ջուրց անտի գտանին երեքեան յերեսս
ջուրց ազդ ինչ խիժոյ, նման ամպերի։
Սէնր Դէլօ. ըս սլաս՚՚ Սուճեպէր Նիգօլա. ք Սր Նի
կոլայոս։ Աւան մեծ և բարեչէն սեպհական կալ
ուածք բանբրաց կոչեցեալ աշնեաական տոհմին. առա
ջորդաբար գումարին շէնական ժողովք այսր կոմ
սութիւն։
Սէնր Մարդօն. ք Սր մարտինոս. լա՚՚ Մարդինօբօլիս։
Աւան բարեչէն և գլխաւոր տեղի կոմսունեան դուս
բոցայ՝ ճանաչուցեալ սկզբանէ։ Աստ ևս
նոյն առաջնորդ ժողովք աշնեաականաց, և շէնական
գաւառատունք ասրին կոստակաղանի։
Ընդ

Շգլապինէա ։ Դղեակ մեծ ՚ի գլուխս բարձր լերին, բաժանեալ յերիս մասունս, ՚ի վերին, ՚ի միջին, և ՚ի ստորին ։

Պլապինէօ ։ Էր բերդ երևելի ՚ի վէր լերին, որոյ այժմ աւերակք և հետ երևին. որ է սեպհական կալուածք Ռուվա կոչեցեալ իշխանացուն ստոմին ։

Շդոպին ։ Աւան փոքր, որ ունի ինքնաբուղխ ջերմուկս. և հսկայական ջուրս առողջարար ։

Մօլնօյ ։ Էր քղաքատիպ մեծ և բազմամարդ, այլ այժմ կարի անշքացեալ է. սակայն տակաւին ծխնիք վաճառք ՚ի նմա երևելի են, և շահարեր բնակչացն, որք առ հնդիկ երկրագործ են և արհեստաւորք ։

Ժօլնօյ ։ [ֆ գերմ՚՚ Հաղթող ։ լա՚՚ Վերասլիսմ ։] Դղեակ և քղաք փոքր, և գլխաւոր տեղի հանմանուն կոմսուհ՚ի բարձր և զոհարձակալ վայրի, առ որով հոսին կան և Սալպինա գետք ։ ՚ի 1708 հրձիգ արարաւ ՚ի ռազգօսմանց ։

Պէռէրզն պոնէ ։ [ֆ գերմ՚՚ Լեռնոյ ։ լա՚՚ Ներսուիմոմ] Ի ազատ քղաք Լիշերական լաւագոյն ՚ի զայլ ամ քղաքս բովուց որք գտանին առ կրան գետով ։ չինուածք նր են բոլ ձևոյ չինուածոց սաքսոնացւոց ։ ունի 6 հկեղեցիս ։ և դպրոց երևելի, որ յառաջադոյն էր ՚ի ձեռս յեզուիտաց ։ Պոհեմաի է այս տեղի ոչ միայն սակս շաքարեղեգան տնկուածոյ, այլև վասն առատաբեր բովուց պղնձոյ, որք են ՚ի լեռնակայ լերինս նր ։ այլ օդ նր յոռի է վասն բազմապատիկ բովուց և մեռաղաց ։ չորիցս հրկեզ եղև ։ իսկ ՚ի հինգերորդումն որ եղև ՚ի 1761՝ խոպան յանձին լուծաւ ։ սակայն վերսին չինեցաւ ։

Լիպէլսպանէօ, կամ Լիպէլ ։ Ի ազատ քղաք բովուց, փոքր և անշուք ։ որ ունի բովս երկաթոյ և պղնձոյ՝ որք յառաջադոյն լաւագոյն էին, այժմ ոչ նոյնպես ։ վոյ և Թիւր գործաւորաց նոյ նուազեցաւ ։ որք ևս առանն ղանձինս ՚ի սկսելոյ երկրէ ։

Պէրնդօ ։ [ֆ գերմ՚՚ Պերն ։] Ի ազատ քղաք Թագաւորական առ կրան գետով ։ որ բոլմ անգամ հրկեզ լեալ, այժմ է տեղի անշուք գեղատեսակ, բնակիչք նր ֆ մեծի մասին հաստատական են ։

Դօդ Լէրզ ։ [ֆ գերմ՚՚ Վինպէլ Լէրզ ։] Աւան արքունի նր ազատ առ ստորոտով Լէրզն գղեկին ։ որոյ բնակիչք ֆ մեծի մասին երկրագործ են ։

Գօրլօնա ։ [ֆ գերմ՚՚ Գարլիցն ։] Ազատ քղաք Թագաւորական փոքր և անշուք, այլ նստատ նր գեղեցիկ գոլով ՚ի մէջ այգեստանեաց, մրգաւէտ, և պտուղք

նր աշնիւ։ Ընկն և դարոց՝ որ է ի ձեռս բհարևս դա կրօնաւորաց։ Ի 1708 հիմիդ արաբաս ի ուա դոյն անդ։

Հետևեալ որ և Սիանա փոխնա այլև Զոր պերանդ է առան բովուց ի մէջ շրջափակ դաւանեանց լերանց, բնակիչք նր առ հորդ գործեն ի մետաղս։ Այս տե ղի հազարաւոր է ոչ աւելի վր առատաւոր բովուց պղնձոյ, քան թէ ի պղնձոյ կրային ջուրց։ որք բա դան ի 1605 ի գնդն խորափոս բովուցն։ ուր ի ի կողից խորափոսից շէթ առ շէթ հասին։ և ուրք ուրեք բանեն ի դետնոյ։ որք սակ թէ ծանրել ղեր կաճ իսկարկեն ի պղինձ, եթէ կայցէ ի նմ առուրս 20 կամ 30։ Այլ ըստ առաջադոյն կարծեաց՝ ոչ եթէ զբուն երկաթն ի պղինձ փոխարկեն, այլ զմասունս պղնձոյ՝ որք խառնեալ կան յերկաթ անդր զառաջա նեն ի ճաշոց երկաթոյն։ և եթէ երկաթն կայցէ ի ջուր անդր առասել քան զբուսականն՝ առ հնարկ լուծանի ի պղնձագոյն փոշի մնդրամաց։

Ոսփան։ Աւան փոքր առ կրան դետով մօտ ի սկիզ դիցէ քաղ, ունի երիս դղեակս դեղեցիկս ըստ իշ խանութեան ոսմանեան իշխանազունս տոհմին։ քնա կիչք նորա վաճառականք են, և ըստ մասին արհեստ առորք։

Ռիպար։ Աւան մեծ բարեչէն և բազմամարդ։ առ որով ի միում բլրի գտանին ջերմուկք սքանչելիք ի բժշկութիւն սկսանց տիրոց մարդկային մարմնոյ։ Աւան իբր 600 քայլիւ չափ հեռի ի հարաւակողմն ի խառատ դեղեցիկ հովտի՝ է փապար մի խորին, յորում ի ներքին կողմն անդ բղխեն ջուր բուռն յար ձակմամբ։ և անդրէն ի փապար անդր ընկղմանեն. յորմէ աւանն մեծ շինի ճաշս չոգիք, որպէս թեպէ ծծմբայինք սատակիչ թոքոյց և այլոց կենդանեաց, բայց ոչ են թխնաւորք, վշոյ մարդ է ըմպել զայն ջուր։ և ուստի ղբիւրն են, և զայլ անաւասն սա տակեղս ի չոգեաց անտի։

Պօրչ, կամ Ο Պօրչ։ ըստ դերմ՝՝ Պերկնդորի։ կոչի և Դեգիւ։ Աւան փոքր և դղեակ առ կրան դետով. յորմէ կոմսունն պօրչայ առնու զանուն։

Լիչ։ Դղեակ և աւան փոքր և անջուղ ընդ իշխա նութեամբ էդերհազի իշխանազունն ասկիին, որ բնակ անգամ պաշարեցաւ և առաւ ի Թիւրամեաց։

Սէնդ գէրէտ։ ըստ գերմ՝՝ Հայնի գրոյց։ ըստ Սբ Իսյ ե աւան առ կրան գետով ի բարձր և ի զուարճալի տեղոյ ունելով անդ և դղեակ։

Ոչ պանէ . ֆ՝ Ղոր մեսաղ . լը գերմ՛՛ Քենիկսէրլ . լա՛՛ Ռեիճօնգոամ : Քիչ փոքր և անշուք չըլսատանէը լերամբք յատուածուտ ախրատեսիլ վայրի : Ունի երկու եկեղեցիս . յատաջագոյն ուներ և բոլս , ուր գործէին քնակիչքնէր . այլ այժմ՝ ի ապաւիլ մետաղաց ՛ի բովուց անտի , ՛ի քայ լքան . իսկ քնակիչքնէր այժմ ոմանք ապակեգործ են , այլք հողագործ , և կէսք գործեն գարեջուր պատուհասկան : ՛ի 1664 հրձիգ ա-

բարաւ յօսմանեանց :

Ջէրնծ : Աւան առ կրան դեռուվ յարգաւանդ և ՛ի գեղեցիկ վայրի : Աղուանի է այս տեղի սակս պատճառական հացի իւրոյ . զոր վաճառէն և չըքնայ բը նակայց :

Գիւրիւղ պանէ , կամ Գրէնիլ . լա՛՛ Գրէնիլհամ : Ի առաջնի և գլխաւոր քաղք բովուց մաշտաց . հառուցեալ ՛ի խորագոր հովտի ըմէջ բարձրաբերձ լերանց . բուն քաղքն փոքր է . զի ունի տունս իբրև 30 և կէս , և 2 եկեղեցիս , և մենաստան մի . և գղեակ ամուրայլ չըքնայ արուարձանք նը մեծ են և ընդարձակ : Աստ է արքունի առեանն բովուց . և փողերանոցն , այն է՝ զարպահանէն ուր դրամս հատանին . և ուր հաւաքեալ կուտի ամ արծաթ և ոսկի որ ՛ի միայն որ ՛ի բովուց այսր կոմուրթե եւանէ , այլև որ յայլ ամ բովուց մաշտաց : ՛ի փողերանոցէ ասաի ամ ըստամէ եւանէ իբր 100000 ոսկի գահեկան մաշտաց . որ առնէ իբր 95460 ոսկի վէնետ՛՛ : ՛ի գաւառն աստ 18 բովք ոսկւոյ գտանին . յորոց ինն Թէգրական են . իսկ յայլոց՝ ոմանք քաղքին են , և ոմանք մասնաւոր քաղաքացւոց , բայց չեն այժմ այնպես շահաբերք , որպէս էին յառաջագոյն : Օդ և ջուր այսր քաղքի յոռի են , յայն սակս բազմ ախտաժէտք և ցաւագարք գտանին ՛ի ժողովրդեան : ՛ի 1751 ամի Քրանչիսկոս կայսր եկն ՛ի քաղաքաբ այսր , և զգեցեալ զաւարտ մետաղահանից՝ էջ ՛ի մին ՛ի խորագոյն խորափորից ոսկւոյ տեղւոյս :

Ծէլիէ : Դղեակ ՛ի գլուխս բարձր և սեպացեալ ժայռի , որ հինգրամ չըքնակաչ վիճակաւ իւրով պատկանի առ փողերանոցն չէմինկայ :

Կլաուիդէն : Ի աւան կամ գեղ անմանի սակս պատճառական ջերմուկց իւրոց . յորս երեսելի է Ընդհանուր կոչեցեալ ջերմուկն առաղարար . ՛ի գլուխս բլոյոյ կամ լերինն ուր են ջերմուկքն գոյ եկեղեցի , և առ նովաստերեցմանատուն . որոյ հող երկրի այնչափ ջերմ է , զի ՛ի վեց ամիս ՛ի մսխոր լուծանել զդիակունս :

Սէնէ պէնեդիկտ : Էջ մենաստան բենեդիկտեան վիճակաւ ձանց .

ձանց. այլ այժմ է ըստ իշխանութեան ժողովոյն կանանց կատաց եկեղեցւոյն կրանայ, կառուցեալ ի բարձրաւանդակ վայրի առ կրան գետով իբր բերդանման։ Ոչ ջուր. Աչքերէն։ են առաքի տոքրիկք։

Գօմարօ. որ և Գօմբօն։ Ի ազատ շրջք Թիգրեական, և դժուարաւ տեղւոյ համանուն կոմսութեան, բարեբէնն գնչկի ամառս, և ըստ իւրում հանգիստուելոյ բազմաց մարդ, կառուցեալ ի հարաւային ծայր Ընդ կոչեցեալ կղզւոյ ըստ մէջ գոլոյս և վակ գետոց, որք առ իսկ նոյն ի միմեանս։ Ունի գարուց երեսելի և հնամեայ. և ի մի կողմն իւր բերդ ամուր և անառիկ, չսքնապատեալ յարեւմտից խորանգունդ խրամաք. իսկ ի հարաւոյ և ի հիւսիսոյ գոլոյն և վակ գետոցն, որք անդ միանան։ Ջայս բերդ չինեցաւ ի ժերդինանդոս կայսր, զոր մինչև ցայժմ ոչ ոք ի Թշնամեաց կալուս. և ոչ իսկ օսմանեանք, որք երկիցս պաշարեցին զնա մի ի 1594. և ապա ի 1663. վեղ կոյս կոչի։

Գօտօ, կամ Տօէ։ Աւան փոքրիկ անշուք և աննշան ի Հահիձու ջուրց. ունի և դղեակ չինեալ յաւերակաց նախնի մեծամեծ դղեկի. զոր նորոգեալ և գեղեցկազարդեալ էր մեռեալի գօրավարեան, առնել առ նոյ վաս արքայական պարտէզս. և կառուցեալ աքցոյա նիստ մենաստան բենեդիկտեանց։ Ջայս տեղի բղխեն ազատ ուրեք օսմանեանք, և մեծամեծ քանդմանս գործեցին ի ինքն, այլ միշտ անդրին գարձաս ի ձեռս կայսեր։ Մերձ յայս տեղի են քարահանք ոսկեգոյն և կարմիր մարմարիոնի. այլև պատուական ջերմուկք առաղջապատք։ Ի մէն վիճակի այսր տեղւոյ է եպերհալ կոմսից։ Աստի մեկ ղառաջին դղեակն չինեաց ծծատուր հիւրահայր սիրն առեփանոսի տանուտեր Թիգրի մամառաց։

Հօպ, կամ Մէնդ հօպ։ Աւան որ ի հնումն երեսելի էր, յորմէ և կոմսութեան այս կոչի գանուն, Կոմսութ հօնդայ կոչեցեալ. որ առ հարկ լեռնային է. և ջերմուկք նորա Թէզիա ապառաժուտ, այլ չեն դէմսվին գործարք. զի ունին յընդերս իւրեանց բոլոր ոսկւոյ և արծաթոյ, և երկաթ, և մարդնխ, այլև հանքայինն ջուրս բժշկական զնդէն ախտից։

Էնէմշ պաշա, կամ Շեհիդ. լս՝ Սեհիդ. հ՝ Սէրասկիր։ Ի ջրոց հին բարեչէն. և առ հանգամանս առաջի իւրում բազմամարդ, կառուցեալ երկայնաձիգ հովանի. ի ներ քանակաց նոր իբր 7000. յորոց գրեթէ երկուս մասն լուսերական են։ Երկուս բերդս կամ դղեակս ունի. և 2 եկեղեցիս ուղղափառաց։ Աստ

է աշխուժ արքունի դիւանին, որ նմանապէս ունի ՚ի վերայ բովոց ոսկւոյ և արծաթոյ և այլոց հանգոյն երկրոյս յայսմ կոմսութեան, որք և առատաբար են, մանաւանդ բովք ոսկւոյ և արծաթոյ. յորս հնուզ գործեն արք իբր 5000. բայց յետ գալոյն առաւել արգասաւոր էին. ոմն յայսց է ՚ի կողոպոսկւոյ և արծաթոյ, զոր յառարտ ժէ դարուն բերէին. իսկ այժմ և ոչ զէշն այնոցիկ բերեն. վասն և չեն ինչ շահաբեր ծախուցն. մանաւանդ և ծախք նոցն բազմ են. զի ոմն ամի ծախեն ՚ի նոսա առաւել քան 500000 ֆիւորին. որ առնէ իբր 112500 վենետ՚ոսկի։

Պնչ պանե. լա գերմ՚՚ Տիւն։ Քաղց փորք և անշուք. յանգերս վայրս. յառաջագոյն ունէր և բովս, յորոց կալաս զանուն. այլ այժմ սակս անպիտանութեանն չքէր կան անգործ. նմին իբր բնակիչք շրջին ոչ-ինչ անգործ. նմին ՚ի գործ մշակեն երկրի. որ տաժանելի է անդ սակս ապառաժուտ դոլոյ երկրին։

Պաֆօ պանե. կամ Բասիանոյ. շէնլուա՚՚ Պապանէդ։ Ի աջոյ ձորոյ Թիբրական փորք և անշուք. յառաջագոյն ունէր առատաբեր բովս ոսկւոյ և արծաթոյ՝ այլ այժմ ոչ և. բնակիչք նր գործեն զերկիր, մշակեն և այգիս. ՚ի 1664 հրձիգ յուսմանէ։

Զօրակ։ Ի դղեակ ՚ի վեր լերին. յորմէ գօհարի կամ չեցեղ իչխանազուն ստէմ առնու զանուն։

Գինձօնդ։ Ի կոմսուէ փորք, կամ մանր նախալեռնոյ կոմսուէն, իբր 3 մղոն աւելի շերկայն. լեռնային, օդ նր քաղաքոյ. ունի բովս երկաթոյ, և մագնիսս և հանքային ջուրս առողջարարս։

Ռիմաղոզօ. լա գերմ՚՚ Կլօսա ընկերուօրգ։ Ի ստոր բարեշէն, և բազմամարդ առ Ռիմա գետով ՚ի գաղ ատային և յարգասանդ վայրի, շրջապատեն հողակոյս պատուարաւ և խրամբ. բնակիչք նորա լա մասին վաճառական են. լա մասին արհեստաւոր. և լա մասին հողագործ։

Ղօլբա, կամ Ղալինա. և Ղօլբա։ Իր քաղ գեղեցիկ և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուէն. որ ուր նէր և գեղակ ստուգ, այլ այժմ ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ գեօղ անշուք լա խրամատաւ ենթակն վասն։

Լօթօղ։ Աւան մեծ և բազմամարդ. զոր մարթի է կոչել գլխաւոր տեղի կոմսուէն նօկրատայ. զի բազմաւի աշխուժականաց բնակիչն ՚ի նմ. ուր և գումարին ձեռնական ժողովք այսր կոմսուէնս, և ամի ամի լինին ՚ի նմ երևելի տօնավաճառք. և է ՚ի տափարակ և ՚ի տաքսիկ վայրի շրջապատեալ լերամբք. ուր և զինք

զկնի չափաւոր անձրևոյ առատանայ յոյժ սերմ. վկայ ը կատակս ՚ի լատին բարբառ կոչին զնա Լոպէնիս առնկարծոյս • որ Թարգմանի Տղմարան ուռկարաց, կամ մուճառաց ։

Գալ • ը չկլաս՚՚ Հայէիլ ։ Էր գրեակ ՚ի վէր լերին, որ ունի զանուն ՚ի Հայէիլ կոչեցեալ Ժողովրդենէ • որ ՚ի նահնումն բնակեր ՚ի կարմիր առուստա • այժմ և հնչակաց բանս այսր կոմսուե, և է ը իշխանութիւն կոմսից Փօրկաջ կոչեցեալ տոհմին ։

Պայ՚ֆ ։ Դրեակ ՚ի մէջ լերանց ՚ի վէր սեպագիր ժայռի • ը իշխանութ էոդերհալի իշխանազուն տոհմին ։ Յայսմ կոմսուե են և այլ գրեակք ՚ի գնէն տեղիս, յորոց ոմանք աւերակ են ։ Գոտանին անգ և պէս պէս աղբիւրք հանքայինք, և ջերմուկք բժշկականք. և այլ աղբիւրք ինչ՝ որ յամարայնի ցուրտ են իբրև զսառն, իսկ ՚ի ձմերան ջերմ ։

Վայ • ը գերմ՚՚ Վայէն • որ և Վայիա • և Վայվա ։ Է քրք մեծ բարեշէն և բազմամարդ, և եղիսանիա • առ դուռնս գետով յարգաւանդ և ՚ի զուարճալի վայրի • որ բաց ՚ի հնչակաւոր մեծակառոյց ասծուանիսա եկեղեցոյն՝ որ ՚ի մերում ժամկ չինեաց ետուս նր, ունի այլևս երիս մեծամեծ եկեղեցիս ։ և գալոց կամ չեմարան մեծ ։ Եղիսարան քրքիս ասի հիմնել ՚ի ա կէլիսայ Թէրքէն մաճառաց • որոյ տարեկան հաս է ֆ ՀՈՈՈՈ ֆիօրին • որ առնէ իբր ՚ի ՈՀՀՈ վէնէֆիեան ասկի ։ Ամի ամի լինի անդ երևելի ասծուավաճառ ե. դանց ։ Ա՚յս քրք բազում և մեծամեծ քանդմունս կրեալ ՚ի հրկիզուեց, և յօսմանեան պրկմոյ • որք երիցս սիրեցին նմ ։

Բէնք • ը գերմ՚՚ Բէնք • լս՚՚ Բէնքոսմ, կամ Բէնքէնսմ ։ Ա՚գաս քրք Թէրքական, մեծ գեղեցիկ բազմամարդ և բազմավաճառ, ՚ի գեղազարմանալի դաշտավայրի հանդիպ պուճաս քրքի առ դուռնս գետով, ունելով ՚ի միջի կամուրջ փայտակերտ ՚ի վէր դուռնսի որ յառաջագոյն չարժական էր • այլ այժմ անշարժ հաստատեալ ՚ի վէր նաւակաց ։ Ի հնումն սպարսպաց պատ էր, այլ ՚ի վերջին ժամս առ շարժակելոյ ըզքաղաքն, քակեցին զպարիսպս նր • և սկսան շինել առնուաս ՚ի լայնարձակ դաշտի չինուածս մեծամեծս և հոյակապս, յորոց ոմանք են պղնձատուտ ձեղունս. զոր մարդի է կոչել նոր բերդ. չբերագոյն ը զհինն ։ Հին բերդն ունի բոլոր եկեղեցիս և մեծաշէնս, և մենաստանս կրօնաւորաց • յորս երևելի է եկեղեցին հնդրբ հոյակապ մենաստանաւոր միանձանց ՚ի կաղ

'ի կարգէն սըրն սլօլոսի անասլատականի , զորս եբաթ
ը յովսէփ կայսր . և ապարանս վայելուչս . և այլ
զնէն չինուածս : Նշանաւոր է 'ի սմին քաղքի մեծ ան
կեղանոցն զինուորաց եռայարկ , երկայն 300 քայլ .
նոյնպէս և լայն . քառակուսի հաստատակողմ : Ասա
է և դերադրձն առեանն մաշտոցեանս , առ որ
ընի բողբոջմն յայլոց առեներից . և քնակուի բազ
մաց ազնուականաց . որք արտաքոյ քաղքին ունին
պարտէզս գեղեցիկս կարգեալ 'ի զուարճուի :
Հռչակաւոր է 'ի պատմուին մաշտոց մերձակայ
գաղտն Ուռփոյ կոչեցեալ . ի խաչատառս . ասիս
անդ գումարելոյ երբեմն իշխանախումբ ժողովոյ
յընտրուն Թէոդոս մաշտոց : 'ի 1526 , և 41 առին
օսմանեանք զայս քաղք . զոր և կալան ընդ սմս 61 .
ի մինչև ց 1602 . յորում ամի մաշտոք անդրէն յին
քեանս ընկրկեցին . այլ ապա երկուցեալ յահէ օսմա
նեանց , 'ի բաց Թողին . վեց և յամին որ զնին՝ վերա
նին տիրեցին նմ օսմանեանք , որք 'ի 1684 հրձիգ
արարեալ զքաղքն խոյս ետուն 'ի գուտս , և կայսե
բակաք կալան զնա , որ գրեթէ խոպան աւերակ էր .
և այնուհետև առ սակաւ սակաւ շինեցան .
Պաղա . ը սլաւ" Պաղիմ . ը գերբ" Օֆէնւ : Ընն
երկու քաղքք յայս անուն անուանեալք . մին հին գու
տս . որ էր քաղք վաղնջական մեծ և հռչակաւոր , ը
տանց 'ի հնումն Սիկամբրս կոչեցեալ 'ի գաշտավայ
ըի , որ յարուճաձանելոյն նոր գուտսայն ձգեալ տա
ղանի ը մէջ լերանցն Բուդինի , և գունաց գետոյն .
խակ այժմ է առան աննշան , ուր երեքին գեղեցս աւե
րակք մեծամեծ չինուածոց . և հին յիշատակարանք
ինչ նահին հռովմայեցւոց : Խակ նոր գուտսայն է ա
զատ քաղք Թէլլական և գլխաւոր տեղի կոմսուԹեն
բիւնշայ 'ի վէր լերին , առ գետով , հիմնեալ
'ի ճ պէլայէ Թէրէ մաշտոց . յանդստոյն էր արքա
յահիստ մայրաքաղք , մեծ գեղեցիկ տներ և քաղ
մանարգ քան զայլ եմ քաղս մաշտոց . և Թէպէտև
'ի պնդնա քաղմապատիկ պնդմոյ՝ ոչ սակաս անդր
քացաս յառաջին վայելչուէ խրմէ , սակայն օրըստօրէ
նորոգի և վայելչանայ : Ուներ շուրջանակի ամրակուռ
պարսպաց , և խրամս առ նոքօք . և բերդ հզօր . և
եկեղեցիս մեծաշէնս . յորս երեսելի է եկեղեցին նոմէ
բեալ վերափոխման ծնածնոյն Հաստատ վիմասաշ . և
առ նոմա մենաստան մեծաշէն միաբանուե չեանց ,
ուր ունէին և գպրոց երեսելի . նոյնպս երեսելի են
և եկեղեցիք կարմէղական միաձանց , և Քրիստիս
կեանց ,

կեանց, և կուսանացն՝ի կարդէ սրբոյ հօրն քրիստոսի ։ Այլ ՔՒ զմեծ նշանաւոր են նորաշէն մեծ վակառոյզ արքայական ապարանք չինել, յանկել դարու՝ի մահառուց ։ ուր այժմ նոքա եղբայր կայսեր անուանեալ Քա-

ղաքին էր դլուխ մահառուց գինի կայսեր ։
Ոչխի երկու արուճարանս որք կոչին Վասսերդատաւ, զի ձգի առ գուռնաիւ ։ Ոայցենդատաւ ։ ՚ի քաղաք ասոյից կիսաքանդ են ։ զի բնակիչք ՚ի դրեթէ բովանդակ սրճի են ։ և Կայդիդիա ։ ուր ՚ի 1690 կառուցաւ սիւն 52 ոտնաչափ բարձր ՚ի պատիւ ամենայն երկրորդութեան ։ ՚ի յիշատակ ազատութեան քրիստոնէից ՚ի Թաճուտխուէ ։ Ունի և պատուհանական ինքնաբուխ քաղանիս մեծաւմեծս և առողջարարս ։ և շնակ մի կիս ընդարձակ աւազան հանրային ջրոյ ։ որ Թոռի լինել մայր ամ ազբերաց բաղանեացն ։ զի ՚ի գետաբերել ՚ի ջրոյ ։ առաջնոյն ցամաքին ամ ազբիւրք բաղանեաց ։ և ՚ի շնանիլ փաքր մի ՚ի վեր ՚ի զկէսն ։ իսկ և իսկ անդրէն սկսանին բղխել և ազբիւրք բազմանեաց ։ Երթինք այսր քիչ մի բերեն դինի կամիս մեծագոյն պատուհանական յոյժ ։ որ հասնի և այլով որպ հուլիչք նման է յոյժ գինւոյ պուրկոյնայ գաղղիացւոց ։ վնյ քիմ անգամ յանուն ՚ի վաճառել ։ և քիչ զովացուցիչ է ։ յայն սակս առաւօտուան ՚ի տօթագին ժամս բմպելն ։ Ջայս քիչ հռչակաւոր առին օսմանեանք ՚ի 1529 ։ զոր և պահէցին մինչև ց 1686 ։ ՚ի 1723 մեծ մահն ՚ի հրկեզ եղև ։ այլ ապա անդրէն շինեցաւ ։

Վ՚ինեարտ ՝ ՚ի գերմ՚՚ Բևինհեյդ ։ լո՚՚ Ա՚ղբ ։ ալբ ։ ՚ի Դալեակ բարձր ։ Էր բերդ ամուր ՚ի վէր բարձր լերին, ուր պահէին զմասն արքայական մահառուց ։ և ՚ի առաջոյս լերին առ գուռնա գետով էր քաղաք փոքր՝ այլ գեղեցիկ, որ ունէր երբ 350 առուն ։ ուր ՚ի պատճառս բարեշնորհ առաղջարար օդոյ՝ և զովաշունչ ալիս պարտիզաց և բուրաստանաց՝ բնակ անդամ ազնուին Թիքը մահառուց ամսօրեայ ժամկաւ ։ ի էր երբ կարգել սահմանոց նշ ։ Այլ զկնի մահմետեան մասամբեայ արքայի օրհնօրէն անդ գայաւ և աւերեցաւ ։ այժմ բերդն է քարակոյտ քարանց ։ իսկ քաղքն գետոյ աղբատնին ։

Գահասանդ էպինեայ ։ մ՚՚ Էսպինհոյլ հիլլ ։ ՚ի գերմ՚՚ Եսպինհոյպել ։ Ի լեառն գեղազարդ ծառ գեղեցիկ այգեստանեօք և անտառօք առ գուռնաիւ ։ ուր առաջ ի նորս ձեռնարկեցան զբերել կղզին ։ Ա՚երձակայ գաշտ նը՝ որոյ չրջապատն է երբ 4 կիս 5 մղոն, ալ

գաշ

գաւանդ է յոյժ և զուարճալի. ուր քան՝ ի դնիկէն եւթինեսի՝ գոանին և առնք գիւղականաց ցրիւ։ Մ ե ծ սպառազէն եւթինեա սիրէր յոյժ զայս տե՛ղն. որ և ըզմ անգամ անդ անցուցանէր զաւուրս հնչ. և ետ բերել անդ ոչխարս յարաթիոյ։

Ձ ի ն ե ւ ։ Ի կղզի՝ ի գաւնա գետն իբր միով մղոնաւ հեռի՝ ի սուսայէ, շրջաստատէ բլրմ մանր կղզեաք. յորս գլխաւորքն են Կղզին Բոլշէյ երկայն իբր 1000 քայլ. և է անառակելոց. և Կղզին ոչնչնչիփ կոչեցեալ. ուր գաւանի եղեղեցի մի աւերակ զոր ասեն չինել արքունհոյն մարգարիտայ. վն այնորիկ զնւեալ կղզին ոմանք կոչեն Կղզի՝ ե՛յն մարգարիտայ. որոյ եր կայնուելն է իբր 50 մղոն. և է աւազուտ և անբեր. ուր քան՝ ի վայրենի թռչնոց՝ գոանի և քաղմուն հաս սասոսակաց։ Ա յս կղզի՝ ի հնումն էր կալուած և վարձանք դշխոյից. ապա առաւ մեծի սպարապետն եւթինեսի. յետոյ այրիացեալ թագուհոյն եղև սաբեթի. իսկ այժմ է ըստ իշխանութ հասարակաւ մանաոաց։

Գ ե ղ ե ն դ ։ ՚ի հն" Էլէօլ։ Ա ւան մեծ և քաղմամարդ. ուր լինին մեծամեծ ազնավաճառք եղանց. քնակիչք նր ըստ առաւել մասին ուղղափառ են. որք ունին անդ երկու եկեղեցիս, և մենաստանս ֆրանչիսկանաց և բերբերդեանց. իսկ մնացեալքն լատինք են։

Ջ ի ն ի ք ։ Ա ւան մեծ յարգաւանդ վայրի, սեպհական կալուած կուսանաց սիրն քլարայի որ՝ ի սուսա։ Ջ կնի սիրոյմն ակքսիպրայ՝ այս եղև առաջին աթոռ գրանոիսկանեցոյն ակսւլեաց։

Ո ւ ա ֆ կ ե ։ Ա ւան կաղնի գանուն՝ ի ասպից կի սրբ. ֆից. յաքագոյն երեւելի էր. ՚ի 1698 առաւ եւթինեսի մեծի սպառազէնն կայսեր. որ չինեաց առնովաւ գղեակ մեծ անառոյց։

Շ ե ր ։ Ա ւան ոչնչ կարի բազադոյն՝ ի գաւնաէ. քնակիչք նր սպարսպին՝ ի մնակուղ երկրի, և՝ ի գարմանի անառոյց։ Յառաջագոյն ունէր գղեակ համանուն. յորմէ հաճարէն կոմսութեն կալաւ զանուն. այլ այժմ աւերակք նր և եթ երևին։

Գ ո ւ ր ջ ։ Քրիստոսաբանեան, որ յերջագոյն ծագիկէ էր յոյժ և բազմաւած. այլ զկնի մահուն լուգովիկոսի արքայի՝ անկաւ՝ ի նախնի վայելչութենէ իւրմէ։ ՚ի 1602 ոչ սակաւ քանդմունս կրեաց՝ ի մահմետացւոց. և ապա յաղագս ևս յօսմանեանց. իսկ՝ ի 1686 տէր եղեցին նմ՝ կայսերակաքը. և այնուհետև օրըստօրէ սկսաւ

ակսաւ Նորոդիլ։ Սէն սուեփանոս արքային զառաջինն հիմնեաց սատենադարան. զոր կոչէր ըստ Թիլլ ամարաձ յաքբէդուսէ. ուրոյ տարեկան հաս է 30000 ֆիւորին. որ առնէ իբր 6750 վէնէտ՝ ոսկի։ Պակ է. Ի սուան և դէմասուր տեղն համանուն կամ սուէ. որ յառաջին ՃԱկս անուանի էր սակս բազմութեան բնակչաց, և եղիսական աթոռոյն. այլ այժմ ոչ ևս է նոյնիսկ. զի բարձաւ անտի աթոռն եղիսական, և միացուցաւ ըստ արքեդիսկոպոսին գոլոնիայ։

Տարեկան մուտք եղիսկոպոսին է 50000 ֆիւորին։

Նայօդ. Ի քարբեռա գերմանացւոց՝ որ ի մեզ Թարգմանի Նոր հինեղ, կամ Նորաշէն. ըստ ՃՀ՝՝ Լայվիգ. ըստ սրբ.ին. Նվիսա. լա՝՝ Նէօբլանդա. քաղաքս Նորաստունկ։ Ի նորաշէն աղատքաղաք Թիւրիական մեծ և բարւոքեն առ գուռնա գետով՝ ի հիւսիսակողմն Նորա, հանդիպ բերդօղատանին կոչեցեալ ամրակուռ անառիկ բերդին, որ է յայնկոյս գուռնայ՝ ի հիւսիսային ձիկ և ՃՂաքս ի ռամկաց Նովին անուամբ վաճառին կոչի։ Բնակիչք նը ըստ առաւել մասին են սրբ.ին կրօնաց, որք ունին անդ և եկեղ. իսկ այլք թոյլ՝ ի սակաւաթիւ մասնատաց՝ կէս մի շրջաբ կին հելուանդիք են՝ կոչեցեալ Շօֆոյ. որք են ուղղափառ լատին ծխիճ. և գլխեղէ կրկին ըստ գնա գերմանացիք։ Գտաք նին անդ և յաղդէս մերմէ բնակք իբրև 20 գերդաստանիք. յորոց ամենք փոխադրեցան անդ՝ ի պէլդրաստէ յաւուրս սուէդան մահմետին՝ ի 1737. իսկ այլք գետոյ հկին. որք ունին և առանձին եկեղեցի կոչեցեալ սբ. լուսաւորիչ հինեղ ծախիճք իբրեանց. իսկ հոգաբարձ քահանայ նը է ի միաբանութենէ մերմէ։

Ժօյօռա։ Ի ՃՂաքս Շարձակ բազմամարդ յարպաւանգ վայրի. որ ի 1751 արարաւ աղատ ՃՂաքս Թիւրիական։

Սօռօպտ։ Աւան վիճակական մեծ և բազմամարդ առ Թիխա գետով՝ ի զոհարձակալ վայրի. բնակիչք նը են սրբ.ին, կամ ասացք։

Քաւանդա։ Աւան՝ զոր օսմանեանք ամիացուցին, հաւեալ առ նովաւ խրամ. և կառուցեալ հողակոյտ պատնէշ։

Քարօֆ։ Աւան հատուկեան իշխանաղանն տոհմին՝ ի լայնարձակ խոտաւէտ դաշտավայրի. որ երեւելի է յայնոսիկ հղմանս՝ ի ոլոնիա ռօնավաճառաց. որք ամէն ամի ընդ նմին անդէն։

Պոյօ։ Աւան բազմամարդ առ գուռնա գետով՝ յարգաւանդ վայրի, ըստ իշխանութ. կոմսից գաւազանդին տոհմին։

Պէլէ։

Պիկե։ Աւան զինուորական առ Թիւսս գետով ոչինչ կարի բացագոյն ի տեղւոջէ, ուր այս վտակ խառնի ի գետնա. բնակիչք նր են սրբիք։

Գիւղ գեղեցիկ։ ՚ի փորր գետմանիա։ Ի մանաւանդ ի ձմեռնայնում ընդ մեծ գետմանիոյ, յորում բաց ՚ի գիւղօրէից՝ գտանին երեք աւանք. կոչեցեալք Գետն անդ մինչ։ Սօսօթ առւլ. և Քիւլէ առւլ։

Ը ղջանակ յայնկոյս դունայի։

Զգի յարևմտեան կողմն գետնա գնացին, որ և է մասն նահանի բանիոնիոյ, բնակիչք նորա են մանաւանդ գերմանացիք, իրաւաբեր, ռացք, և սակաւ սլաւացիք կամ սլուք և չուք. և տարագիր ժո կոմսունս կամ գետս. որք ՚ի գլխաւոր քաղաքաց կամ բերդից ունին զանուն. և են այսորիկ։

ա. Մօյն, Վիւրցպուրգ։
բ. Շօբրօն, Էրլանգպուրգ։
գ. Վեզ, Հայլենպուրգ։
դ. Սօլօ։
ե. Վեռբիմ։
զ. Կիւր, Ռաւտ։
է. Իպֆերհօֆ, Կրան։
ը. Սկեգն, Քիւնէր վոր։
թ. Դրօնօ։
ժ. Շօմօի։
ժա. Պօրտնէօ։

Մօյն. ը դերմ՚՚ Վիւրցպուրգ։ Աւան մեծ յարգաւանդ վայրի. յորմէ համօրէն կոմսունն առնու զանունն։

Օլաբ. ը գերմ՚՚ Հայլենպուրգ։ Քաղք գեղեցիկ, և գլխաւոր տեղի կոմսունքին մօրմին առ որով Լայնա վտակ խառնի ՚ի գետնա։ Ունի և գղեակ՝ որ այժմ փոխել է ՚ի շուենմարան զորինոյ և այլոց արմաեաց, և գարոց մեծ որ է ՚ի ձեռս քաղքացիս կոչեցեալ հրեանաւորաց։ Այս քաղ ը աաւաւել մասին է սեպհական կալուած Թագուհոյն մաշառաց. զոր ՚ի 1529 առին օսմանեանք. և ՚ի 1605 հրձիգ եղև. ՚ի 1619 ամրեաց նմ սկեղբէն կապօր մաշառ իշխան. այլ ՚ի 1621 կայսերականք հանեն զնա, կալան գքեզքն։

Գիւքբլէն։ Աւան մեծ, և գղեակ գեղեցիկ յբլնգաւակ ազգ գաշտավայրի, ՚ի կոմսունեն մօրմնի ը իշխանութեան եպիսկոպոսին տոհմին. ուր ունի և պալատ եպիսկոպոսական։

Օ՚՚ովաբ. ը գերմ՚՚ Քաուպուրգ։ Աւան՝ և փոքրիկ գղեակ

գրեակ ՚ի սմին կոմսուէ ը խշխանուբէ կոմսնց ձիքի կոչեցեալ տոհմին։

Լուսիօ · ը գերմ՚՚ Լուտէնվորֆ · Աբան՝ ուր գտաւ նին քաշմ տուելք աշնուհասկանաց։

Կալուց · Նայոխեւ · Սենդ Մ Իվլուց · Ին աւանք ՚ի սմին կոմսուէ։

Ծէրման · ը գերմ՚՚ Էրզնպուրկ · կամ Օրնմպուրկ · լա՚՚ Սէբրցնհամ։ Էր ազատ քաղք Թիւրկական և պլհասւոր տեղի հասմանուն կոմսուէ մերձ ՚ի սահմանս ասպրնոյ · որ Թէպէտ փոքր է՝ այլ գեղեցկաշէն և բազմամարդաւնեալով չուրչանակի արուճարճանս շարժակ և եկեղեցիս գեղեցիկս և մենաստանս · յորս երեսի էր մենաստանն յաեւաց · ուր էր և դպրոցն քաղքին ը խնամակալութէ նց · ունին և լուսերակալք դպրոց մեծ ։ Բնակիչք քաղքիս բիւր շարաթուրէթէ մնակին ղսպիա , որք բերեն դինի գերազանց ։ ՚ի 1619 ա. աւաւ ՚ի պէթլէն կասլօրայ · և ՚ի 1676 ըստ առաւել մասին հրկեզ եղեւ ։ Բիւր ճեւռական ժողովք եղեն ՚ի սմին քաղքի · յորս նշանաւոր է այն՝ որ եղև ՚ի 1681. յորում լեհոբոլտ կայսր հաստատեաց զազատութիւն լուսերականաց հրապարակաւ կատարելոյ զպաշտամունս կրօնի իւրեանց ՚ի սմին քաղքի ։ Ասյս քաղքին է , և ասի ունել զնագութիւն ՚ի նախնի հռոմայեցւոց։ ՚Ի վերջին Հինգ տասնեակ ժողով կանոնիկոսաց ՚ի մայր եկեղեցւոջ իւրում։

Վէյ վոր · ը գերմ՚՚ Ազնենպուրկ · լա՚՚ Վռատասլ Ջիեռեռամ · ը Բերդ երկաթի ։ Էր բերդ ամուր և երեւելի ՚ի սմին կոմսուէ , յորմէ ճառն ողջոյն կալաղանուն · այլ այժմ բերդն և քաղքն որ ՚ի նմին աւերակ է · և ժողովն կանոնիկոսաց մայր եկեղեցւոյ նր փոխադրեալ է ՚ի Շդայն տէ անկեր քաղ · մ՚՚ Սմ պօճհէլ ։

Գինսէկ · ը գերմ՚՚ կինո · լա՚՚ կինոսում ։ Էր ազատ քաղք Թիւրկան առ Համանուն դետով ՚ի գուշարճալի և յարդաւանդ պաշտաւայրի , ուր լինի գինի ազնիւ , և ցորեան առատ ։ Ունի գղեակ չքնաղաշէն Հոյակապ պատուարաբ , և խրամով · և պարսպ եր եւելի՚ որ յետ ջոգոյն էր ՚ի ձեռս յանաց։ Ասս է աթոռ գլխաւոր տաճնի շքնանակին ստորին գուենալի ։ ՚ի 1531 ժամանակաց պաշարեցին զայս քաղք , այլ ոչ կարացին առնուլ ։ Ամենասուէս ՚ի 1621 կուսակալեաց սրոգ գեանի մաշտաւ իշխանին յարձակեցան ՚ի վր , այլ վայրապար · զի վանեցան ՚ի քաղքացւոց։

Սմպօճհէլ · ը գերմ՚՚ Շդայն ամ անկեր · լա՚՚ Սանդրնս։

Է քեզ եղիսաներ ընծայական և բազմամարդ ։ Ի քեզ զաղտնաբար գալոյն առ Կինդ գեառով , չիներ Լաւերյա, կայ նահանի Սպասիա քեզի հռոմայեցւոց ։ Ի չքնաղ կայս նորա գաւան քիչ դրամք վաղնջական ։ Աստ Ծնաւ սքեն մարտինոս եպս Տուրայ գալղիացւոց ։ Ի ։ ի նմ Ժողով 21 կանոնիկոսաց ։ Աստ գտան մարքն ձեռական Ժողովք այլ կոմսուէ ։

Գիւրիւնք ։ Աւան առ Ռասպ գետով յարդաւանդ վայրի ։ որ ունի գղեակ գեղեցիկ ըստ իշխանութեան պօղդեանի իշխանացուն տումին ։ զոր ի Ճիկս խառվուեն պօղդայի առին Թշամիք ։ այլ ի 1621 անգրէն յինքն ընկերեաց տումին պօղդեանեայ ։

Վիճոնէ վոր ։ ըս կարմիր բերդ ։ ըս գերմ՛՛ Ռօքեն թուրն ։ Ի գղեակ ի գաշտի առ Բիւնգա գետով , ընդ իշխանութեամբ Հաուհատի իշխանացուն տումին ։

Սէնթ Լէօ ։ ըս Սբ կոթարոս ։ Ի աւան և ի նմ երևելի արքայանիստ մենաստան բենեդիկդեանց ։ հիմնեալ ի սկզբ կոչեցեալ Թիէրի մանառաց առ Մոր ։ գետով ։ ուր ի 1664 Համան օսմանեանք ։

Հելմէր ասի վոր ։ ըս գերմ՛՛ կհոսիկեն ։ Աւան բարեշէն բազմամարդ և պարսպաւոր ։ ունի իւր առընթեր գղեակ ի վր սեպացեալ ժայռի ըստ իշխանութեամբ պօղդեանի իշխանացուն տումին ։ և է ի մէջ անտառաց և այգեաց բլրոց և արգաւանդ դաշտաց ։

Տիֆուլ ։ Ի երևելի արքայանիստ մենաստան բենեդիկտեանց ի սմին վրայ կոմսութեան ։ ուր յաշխանին ուխտաւորք ի պատճառս հրաշագործ պատկերի սիրասրտին ։

Սօլ ։ Ի արքայանիստ մենաստան , որ ի հնումն կր բերդ երևելի , յորմէ համօրէն կոմսութիւնն կալաւ զանուն պատանին անդ յիշատակք գաղղիական նախնի հռոմէականց ։

Շարլեվօն , կամ Շարլիվիլ ։ Շարլեվոլ ։ Աւան ի գեղազարդ հովտի ըստ մէջ այգեաց բլրոց ոչ ինչ կաւրի բացագոյն ի մեր գետոյն ։ Աչի՛ Թէ ոչս է նախնի Սարթօնիոմ քաղաք , ուր ծնաւ սքեն հերոնիմոս վիգիտ եկեղեցւոյ ։

Ձոփ գօռնէօ ։ Աւան և գղեակ ամուր , հին և գերեխաւոր տեղի մանաւոր վիճակի , ուր են իբր 90 գեօղք մարզպատք . անտառիք այսր վիճակի մեծագեղիք քնարի են ։ և գինի նր առատ և պատեհ կան ։ Այս վիճակ ձգե ի մէջ մարգ և առատ գիւղ ոտ իբրև կղզի ։ որ յայն տակս ի բարբառ մանաւագ կոչի Մ՛՛րօքիա ։ ըս Մ՛՛իլամուր ։ Ոչնչ կարի հետի

հեռի ի ծոց գանիթոյ գեղջէ ի մուր գետն յաւազ ղուռաս գտանին հաւք ոսկոյ. զոր մաքրեն և որձեն յաւազոյ լուանալով. և ապրին առ արքունի գանձապետն. որ ասկս 16 խրաթի ոսկւոյ՝ վճարէ ։

Ֆիլորին։

Լիմպափ. մ՛՛ Օւոր լինիպս։ Ի գղեակ հին յարգաւանդ վայրի, ուր լինի գինի ցորեան և այլ արմտիք առատ. յիջագոյն էր պանիփի կոչեցեալ իշխանազան առհղին, որոց ի՛ջնջանիլ՝ հանց ի տոհմն էգբերտ. զի կտմնից։

Գանիթ. Աւան փոքր ի ձորհաճոստ վայրի. որ յիջագոյն ունէր ամրոյ. զոր ի 1702 քահեցին հրամանաւ լէոպոլտ կայսեր. և ապա առ բահոց չինեցան մենաստանն Քրանչիսկեանց ։

Դիւհօն։ Գղեակ ի վի՛ ժայռի ի Պելօրոմ, ըստ գերմ. ֆլոդենհէն լճի, որ է ի իշխանութէ աբբային սբյն մարտինոսի ։

Շէմեկ։ Գինւոյ և գղեակ գեղջկի, որ և է իբր ամարանոց եպսկն վէսբրիմոյ, ուր յաճախէ վոյժ։ Վէսբրիմ, կամ Վէսբրին։ Ի ձոր եպսկանիստ, և գղեակ իսուր տեղի համանուն կամուրջ ի բարձրաւանդակի բաղեքէն՝ այլ անալարիսոյ. զի ի 1702 քահեցին զնամ ամրուձիս նորա։ Տարեկան մուտք եպսկ նր է 50000 ֆիլորին. որ առնէ իբր 11230 ոսկի վճնէա կեան։ Ջոյս ձոր բիմ անգամ առին օսմանեանք, որք քաղում քանդմունս գործեցին ի նմ. և հուսկ ապրեմն ի 1663 աւար հարին. և ապա հրձիգ արարին։

Մեհնեցան անտ։

Բօլդօ։ Գղեակ քառակուսի, և սո. նովաւ աւան առ ոտս Պաֆռնան անտառի. ի հնումն էր սա պալատ և ամարաստան մեսաթիա հռչակաւոր սրբոյն մաճառաց. որ գղտով չքնաղառեալ պարսպաք, և լայ. նարձակ խաւսք, էր իբր բերդ անառիկ, զոր եր. կիցս պաշարեցին օսմանեանք ի գնջն Ժվից, այլ ոչ կարացին առնուլ. ապա ի 1593 գաշնագրութէ անձ. նատուր եղև նոյ. զոր գնին 5 ամաց ինքնակամ Թո. ղեր. մեհնեցան անտ։ Այս տեղի այժմ է սեպհականն կալուած շնբի կոչեցեալ աղոռական տոհմին։

Բաբօ։ Ի աւան մեծ, կամ քաղաք բաղամարգ առ Մօրթ գետով, և սո. նովաւ ամրոց փոքր. յաւաքնագոյն քղքն էր կրկնապարիսպ. և հնձէ ամբոցան չքնաղապատեալ խրամաք. վէմ և համարեալ էր իբր մի ի պրուսոր բերդից. զոր ի 1597 աւուն օսմանեանք. այլ գնին երից ամաց արշիդուքսն մաքսիմիլիանոս

անդրէն յինքն ընկրկուց. իսկ ի 1600 գարձեալ ի վր յարձակեցան օսմանեանք, բայց վայրապար։ Ապա ի 1702 քակեցան ամ ամրոցիկ ներ. և այժմէ ը խխանու ը էոզերլաղի խչխանազան առմին։ Ձենէթ։ Դղեակ ոմն ի գլուխ բարձր ժայռի ի պատանեան անտառի։

Վէր. ը գերմ՝՝ Որտա՝ վ՝՝ նշանակ. տձ՝՝ նշանէ։ Ի ազատ ձեռք Թիւրքական, և գլխաւոր տեղի համանուն կոստուձիի, ոմն ը պեզեկիկ մեծաչէն բազմամարդ և եռանիստ. կառուցեալ ի գեղազեղարձ գաշտի, ի տեղւոջ՝ ուր երեք գետք, ըր Դոնա. Որտա, և Որտաչէ խառնին ի միմեանս, և շրջապատեն ըզքաղաքն ողջոյն։ Շինուածք տունց ներ առ հասարակ քարաշէն են, և փողոցն լայն և ուղիղ. որ և բաց ի շրջապատ ամրակուռ պարսպոյ նր՝ ունի և բերդ ամուր. զոր վերդինանդոս ը՝ և մաքսիմիլիանոս ը՝ կայսերք ամրացուցին յոյժ. ուր և հինգ կան զինուորք կարգեալք ի պահպանութիւն։ Լուսն ակնղեցիս գեղեցիկ. յորս երեսուն է ամուռանիստ եկեղեցին. որոյ ենդ ունի տարեկան հասոյթ 20000 ֆիորին։ Ի 1529 զորք՝ որք կային ի պահպանութիւն քաղքին, յահէ օսմանեանց ինքնին ի բաց Թողին զքաղաքն, նոքա հուր հարեալ զբերդ ա նր։ և ի 1594 անկաւ ի ձեռս օսմանեանց գաշնագրութ ը։ Յորոց ի 1598 ազատիսս կոմսն չվարցենհերկայ հնարիւք ինն անդրէն էառ։ Ի 1749 բարձան անտի եկեղեցիք, և գալոցք լուսաբահանայ և կալվինականաց։

Ակնէ Տարեօն՝ գերմ՝՝ Մոլդենոպէրի. այլև Տ՝՝ աբէն Տարիկոպ ։ Ի առաջին և գլխաւոր բազմահարուստ արբայանիստ քաղաքացիս քրիստիկեան միաձայնոյ ի մահաւատան, հիմնեալ յանուն սրբոյ մարտիրոսի կիւիզայ հօր սրբոյ արբայիչ առաքեանոյն, և լրացուցեալ նորին սրբոյ առաքեանոսի ած արբայի մահառաց ի վր երկայնաձիգ գեղազեղարձ ըլրոյ. զոր նա ինքն սբ արբայի կոչեաց Սբ լեռան Մահառաց փառաւ. և հոսանգոյց մեծամեծ կաղրաձոյզք։ Շինուածք և ձև միաձայնին բերդ ղնմանուն բերդի. զոր ի 1594 առին օսմանեանք. այլ ի 1597 անդրէն ընկրկեցին յինքեանս կայսերականք։ Արբայն այսր միաձայնի կոչի Աբջի արբայ. զի ունի ը իբրև այլևս արբայական վանս ի մահառատան. և ինքն անվիճելի կոխեալ կայ զոլոգէն։ Ի 1787 ը յամենի կայսր երթարձ զայս միաձայնի, հանել անտի զմիանձուս։ իսկ զկալուածս ներ կարգեաց ի սկեաս դպրոցաց։

ցաց • այլ 'ի 1802 յաչխարհախուզիլ ժողովի բրէտ պուրկայ 'ի ինդրոյ իշխանացն մաճառաց՝ անդրէն մեծծան միանձանցն մեծաւ հանդիսիւ 'ի Ժառանգաւորաց ի Ռնեատուսին և Համօրէն կալուածոց, զոր առնէին 'ի նախապրել քաւագսակ առեփանոսեան քահէ ։

Էսպերեօս • ըս գերմ՝՝ Կրան • պլաս" • Օպրէհօս • լս" Սրբիւնհառս ։ Ի ազատ քաղք Թէրեական, և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուեն առ գունաս գեսով 'ի գետ. զաղաշարձ վայրի • զոր պիշինկ վրնպատիաք գնէ 'ի չքէա. նային յայսկոյս գունայի ։ Յառաջագոյն էր սեծռա արքեպսանեսա և Ժողովոյ կանոնիկոսաց նր • որոյ արքեպս է նախապատիճ մետրապոլիս հայոցն մաճառաստանու • որ այժմ 'ի բրնպատրկ նահ. իսկ Ժողովն կանոնիկոսաց 'ի դիրնաւոխա ։ Սակայն տակաւին քաղաքս այս փոքր արքեպսական. և ի ամուր բարերչէն և բազմամարդ, և բազկանայ 'ի վեց մեսանց • որք են ՌՌուն ազատ քաղք Թէրական. ըս Կոլբն ռացկոց • ըս Բհերդն ամրակուս 'ի վէր բարձ. բագրսի Ժայռի ըս Վասսերշտատ 'ի ներքին կողն. ը Թռոմասակերկ • որ է սեպհական կալուած Ժողովոյ կանոնիկոսաց • ը կէօրկէնպերկ • ը ասան սբն գէօրգեայ ։ Ասա ծնաւ 'ի 909 աբն սահմանուս ս Թէր մաճառաց • որ և Թագրէ կոչ յաղոսանիսա եկեղեցս ին սանանեանք, ը 'ի 1543 և 'ի 1605 • ապա 'ի 1683 գաշնագրուբ էանց 'ի կայսերականս ։

Բաբան ։ Էր գերդ և ասան սա գունաս գեսով հանդ. գէպ էադէրկոմայ, առ որով 'ի 1684 հարան սամանեանք • և ասանն առաւ 'ի կայսերականաց ։

Պապօրգեօի • և Պալնս ։ Են ասանք 'ի կոմսուԹէն էսդերկոմայ։

Սկգեչ փեյեր ղոր • ըս գերմ՝՝ Ըհոլ վայնպարգ • լս" Հայտա ռհեյնէ ։ Ի ազատ քաղք Թէրական եպսանիսա և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուեն, կառուցեալ 'ի Ճահիճս գործեալ 'ի Սավէյ գետոյ, որ և է իբր պարիսպ նորա • յիջագոյն ուներ պարիսպս և պալ ամրուԹիս • զորս 'ի 1702 քակեցին ։ 'ի հնումն ատ Թադ գնէին Թէրք մաճառաց • նոյնպս սովորաբար ատ Թագնէին • վայ ըս այն Ճմկո երեսեալ էր, այլ այժմ անկեղ է յոյժ 'ի նահանի վայելչուԹէ իւրմէ • զի լաւագոյն տունք որ 'ի նմ՝՝ ասերակ են ։ Ա յս քաղաք բէմ պիրլմանս կրեաց, նախ յատարիացոց, ապա յօսմանցոց՝ որք երկիցս առին զնա • այլ 'ի

1688 դարձաւ անդրէն 'ի ձեռս կայսեր ։ 'Ի քաղաքէ աստի ձգին երկք թուիմք ընդարձակք յոյժ · յորոց միջի են եկեղեցիք , տունք , պարտէզք , և մարդք , որք և են իբր արուարձանք նր ։ յորս առաւել բազմաթիւ քնակիչք գտանին , ք 'ի բաւն ջուխ ։

Մօր · Շատ գերեզմանք . Հաւուն · երկն ։ են աւանք 'ի սմին կոմսուե ։

Պօլնե · Աւան առ դունա գետով , և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսուե · 'ի հնումն գեղեցիկ էր և բարգաւաճ քնակչօք , այլ այժմ ոչ նոյնպես ։ 'Ի շրջակայս մր առտիպաս բանաւոր հռնուց խորտակեաց զզօրս հռոմայեցւոց ։

Քիէօլվար · և Շիմօն թօռնէ · են փոքրիկ աւանք 'ի սմին կոմսուեն . առաջինն առ դունա գետով ուր որսան մեծամեծ մկրսին ձկունս . իսկ երկրորդն 'ի տեղւոջ , ուր Շարլէմ Շէ և Գօֆրէ դնեցք խառնին 'ի միմեանս ։

Սեկոպօ ։ Աւան բարեշէն առ չարվիղ գետով , ուր նի և գղեակ ամուր . անուանի է այս տեղի սակս երևելի արքայանիստ մենաստանին՝ որ կոչի Սբ փրկիչ . և վր կարմիր գինւոյ նորոյ որ զօրաւոր է յոյժ , և պատճառէ գլուխ դլխոյ ։

Բէլ · լը գեմ՚՚ Քինքի ֆէրնէ · յր Հինգ եկեղեցիք . այսպէս կոչեցեր 'ի հինգ եկեղեցւոց որք 'ի հնումն էին 'ինձ ։ Ես քեզք երթանիսա և գլխաւոր տեղի պօրծնեօ կոմսուե · 'ի հնումն երևելի էր , և ունէր համալսարան հռչակաւոր , ուր յաճախէին բազմութ ուսանողաց · այլ յետոյ կարի անչքացաւ յառաջին վայելչութէն երթի ։ Սակայն գոլով երթանիսա , և նիսա նր 'ի զուարճալի և յարդաւանդ վայրի , որ քօրծոր նորոդի և բարգաւաճի քնակչօք . ունի 3 մենաստանս , և գպրոց մեծ , որ էր 'ի ձեռս յիեանց ։ Տարեկան մուտք երթանին է 30000 ֆիօրին ։ Այս քաղաք չունի քնաւ ամրութէն , ոչ 'ի քնութէն և ոչ արուեստիւ . վր այնորիկ 'ի 1543 առանց ինչ գժուարութ առաւ յօսմանեանց . իսկ 'ի 1664 'ի կայսերականաց ։ Ընդհակ այլ վիճակ նր բերէ գինի աղնիւ ։

Շիւզ։ Է բերդ 'ի գլուխ բարձր բլրոյ . ուր սի կիսամեանաս կայր բանտարգել եգլ . այժմ է ընդ հրութէ պոգդեանի իշխանազուն տոհմին . 'ի 1543 առ վատասրութէն բերդակալ իշխանին անկաս 'ի ձեռս օսմանեանց . որք տիրեցին նմ մինչև ց 1686 . յորում ամի գրաւեաս անդրէն ընդ հրութէ կայսեր ։ Մօկալ ։ Աւան ոչինչ կարի հեռի 'ի գունայէ , հռչակ

կաւոր ի պահակս հարուածոց ի լուդովիկոսի արքայի. որ ի 1526 ասա յաղթեալ յօսմանեանց, կորոյս արս 22000, և ինքն յանցանել ի ֆաբասաս տղմայից գետն, հեղձամուխ եղև ընդ երիվարաւ իւրով, որ անկաւ ի վր նը։ Ասա յետոյ ի 1687 հարան և օսմանեանք։

Ա Երին մահճաւոր։

Այս մասն մահճաւորաձեռու ձգի յարեւելեան կողմն առ երի լճիցդ, դրանոխլվանիոյ, և վաղքիոյ ի ուրաչոու. և բաժանի յերկու շրջանակս. ի՝ ի շրջանակ յայս կոյս Թիասյի. և ի՝ ի շրջանակ յայն կոյս Թիասյի, զորս յետքիկայդ ստորագրեացուք։

Շ ըջանակ յայսկոյս Թիասյի։

Այս շրջանակ ձգի ի հիւսիսային կողմն վերին մահճաւոյ. և պարագրէ 9 կոմսուհս ի՛ր գաւառս. որք են։

ա. Սեբէլ։
բ. Շաուլ։
գ. Ջեֆֆլին։
դ. Ռուխալ։
ե. Հաւոյչեր։
զ. Գոլչո։
է. Կիւխեր։
ը. Պօշլօպ։
թ. Հեղեւ և Գիւղախ սահ նոց։

Բնակիչք նոյ են մահճաւոք, դերմանացիք, սլօհէմացի սլաւք, որք և Գոլդ կոչին, և ռուսք. իսկ դէխաւոր տեղիք նոյ են հետեւեալքդ։

Սեբէլ վր. ը դերմ՝ Ցիբս, կամ Ցիբսեր հասոս. ը քիլաւ՝ Շէխիցի սահգ. կոչի և Շէխոսեան Բերդ։ Ե բերդ ամուր, յորմէ կուսակալուհին ունի զանուն. կառուցեալ ի գլուխ բարձր և սեպագոյն ժայռի, և ամրացուցեալ ի բնութենէ և յարուեստ. այլ այժմ շրջակայ պարիսպք նր մեծ ևն ի կործանումն։ Ասա ծնաւ յովհաննէս զարօյեօ. ի 1603 ասաւ ի ռագոցեսնց,

ցեանց. այլ ՝ի 1710 անդրէն ըշ ուրուբ կայսեր ընկրկեցաւ. այժմ է ըշ իշխանուբ կոմսից չափ իշխանազուն տոհմին : Ա՛ւ ոտս այսր ժայռի ՝ի քոք փոքրիկ կոչեցեալ Ընբեր վոյէ. ը գերմ՛՛ Քրէխոֆ. և ՝ի վեր մերձակայ բլրոյ եկեղեցի սբ֊ին մարտիրոսի ՝ներեալ քոքի, որ հնդ֊ձ չըլակայ շինուածովք ձեւացուցանէ զիտրկրիկ ին քոք. զոր քոասեր դէպ֊ին մարբեա Թերեզիա արար աշխատակալ եկեղեցի հիմնելով անդ

զ ե ղ ջ ա ր ա ն ։

Մ երձ առ այս տեղի է սուրբ մի՝ որ ունի զքարաձոցիչ ղօրաւէ : Ե՛ ՝ի լերին մեռ ՝ի բերդ անդր է քարայր մի. որոյ ջուրք ՝ի ձմերան լցեալ են. իսկ յամարան ՝ի սատականալ ոտիցն սառուցեալ պնդանան. զոր մերձակայ բնակիչք ՝ի կիր առնուն յամբան ՝ի ցրտացուցանել զընկերս իւրեանց :

Ա՛յս կոմսուէ լեռնային է յոյժ, սակայն ուրեք ոչ լինք մնդ ՝ի միջին կոմսանս ունի և գաշտս զուարճալիս, և անդաստանս արգաւառս. և արօտս խոտաւէտս, և լինս ձկնաբերս, և անասունս ընտիրս մնդ եղինս, որք չափաւէտ են յոյժ նմ. այլև քաղմատեսակ վայրի երէս : ՝ի լերանց նր որք կոչին քարքառադան լերանց, բնմ դէպք բղխեն մեծամեծք և մանուկք. յորոց ոմանք խառնին ՝ի վիսդուլա գետ լհնաւանուս. այլք ՝ի Թիսա. և այլք յայլս : Օդ այսր ջուրս ցուրտ է՝ այլ առողջարար, և երկիրն արգաւանդ. ունի և բոլս պղնձոյ և երկաթոյ : Բնակիչք նր են գերմանացիք, և պահպանեն շլացանացիք, կիզ դօդ. բայց ազնուականք երկրին մահառ են :

Լ ե օ լ է. ը գերմ՛՛ Լայտսա. ը չէկ՛՛ Լէվէյա : Ե՛ ա զատ ՝ի քեզ թերական և գլխաւոր տեղի կոմսութեանն լերեալ ՝ի վեր բլրոյ. չըլպատակեալ պարսպիւք. և ՝ի աչատարակաք. բնակիչք նր ը առուել մասին գերմանացիք են : Գլխաւոր եկեղեցի նր նուէրեալ սբ֊ին յակոբայ առաքելոյն գեղեցիկ է և մեծաչէն. նոյնպա և մենաստանն որ էր յոնանց. ունի և ձեմարան երեւելի. և տպարան՝ զոր պրայեր կոչեցեալ ազնուական տոհմին հաստատուաց, որ է մի ՝ի գլխաւոր տպարանաց մահառատանս : Ա՛յս քաղաք հիմնեցաւ ՝ի 1245. և կոչեցաւ ՝ի բարբառ գերմանացւոց՝ լայպշառ. որ Թարգմանի Դիտանոց կիմ Դէտ ժողովրդեան. իբր զի դոյր ՝ի տեղւոջս յայսմիկ գիտանոց ՝ի գիտել անտի զարշաւանս ասպատակաւորացն Թաթարաց : Եւ եր սա ՝ի հնումն քաղաքելեցիկ և բազմամարդ, այլ ՝ի պատճառս բաղմապատիկ հրկիզուելոց և

քանդմանց և աւարառութեց զորս կրեաց ի Ժամ
նեղքին խռովուեց մանաւանաւ, հազիւ մնային
ստուերք նախնի վայելչութեց նր ։

Գինչափ, կամ Գինչափ ։ Ըստ գերմ՝ Գինչափ, կամ Քաղ
ցեռաչափ ։ Ի սպառ քաղք Թերական ոչինչ կարի հե
ռի ի Բօբբնը գետոյ ։ մի ի հնադոյն քաղաց մահա
ռատանաց, պարսպապատ և աշտարակազարդ ։ ունի
3 եկեղեցիս ։ Բնակիչք նր ըստ մասին վանական
են, և ըստ աւուրց մասին արհեստաւորք և երկրա
գործք ։ կաթս բիմ եղանէ ի քաղքն ասոր ։ Այս
քաղք բիմ պորզունեաց կրեաց ։ և բիմ անդամ հրձիգ
արարաւ ։ յայն սակս այժմ բազմօք նուազեալ է ի
նախնի հռոմուբէց իւրմէ ։ Ասա ծնաւ անուանի յա
փաթանն Ֆիբէլիս ։ Մերձակայ գղեակին յունգագոյն
եր պատուական կրկին պարսպօք, և 5 աշտարակօք և
խրամօք ։ զոր բնակիչք քաղքիս գնոյ առին ի դըդիւրի
հոչեցեալ իշխանազուն տոհմէ ի 1702. և ի հիմանց
քակեցին ։

Ըմօլնօֆ ։ Հիւնդ ։ Աւան բովուց ։ այսոքս հոչեցաւ
զի ունի առատաբեր բովս պլնձոյ ։ և ի շրջակայ լե
րինս նր լի են ծծումբ, դայլահազ վէմք ծծմբա
յինք, և հանքային նիւթք ։

Պաչէֆչէվօ ։ Ի գղեակ և աւան առ ոտս քարբաղեան
լերանց յարգաւանդ վայրի ։ ուստի ունի զծագումն
հին իշխանազունն ասոյին հոչեցեալ մարիաչի ։

Ցայսմ կոմսուէ է գետ մի, յորում են 16 գղեակք
և աւանք, զորս ի 1412 սիկիսմունտոս արքայն մա
ճառաց իբր աւանդ եւս լատինաբնակ յագեղոյն
լճէն արքայի ։ այլ ի վերջին ժամս անգրէն ի բաց
առան ի նմանէ ։ Գինաւորք ի գղեկաց, և աւանց
նր են Լոպլօ, որ և Լոպօվնա, կամ Լոպլաս ։ Բօթօ
լին, որ և Բօթօլինեց ։ Քեւլնա ռուպա ։ Պկլօ ։ Վն
գօ ։ Լէպկո ։ Նայոբրգ ։ Տոնաւէց ։

Աստ է և ճեան կամ վիճակին հոչեցեալ Տոան փիճա
բաց ։ վր զի ի հնումն ի պահանջել հարկաց բարւոյ
կամ պատգամ ընդեմ հարկաց իշխանաց, ազատականք
նր պարտաւորեան էին գնալ զհետ արքայի վառեալ
սիդաք, որք և էին իբր Թիկնապահք նր ։ զի միշտ առն
վազ կային, և զոյգ ըն նմ պորզունեաց վիշ բազմապատու
Թիք առեան նմ ։ որք ունին սակաւիկ իշխան կոչեցեալ
փոխանակ, և ընտրեալ դատաւորք է միջնորդակա
նաց նոց նմ ։ և 14 աւանս ։ որոց գլխաւորք են Ազոյ
կամ Ֆիւլե ։ Գուֆլոյ ։ Ֆօրֆօ ։ Կիւլոլ ։ Պետրմ Ֆիւլե ։
Շարլ ։ Աւան բազմամարդ և գղեակ՝ յորմէ կամ
սու

ջանին շարունակ ընդհատ ընդհատ ասել են երկու աղբիւրք մահաբերք ։

Էբէրէէ. լա՛ Էբէրէէ-ինամ ։ Ազատ քոյր Թէքրաեան ։ և գլխաւոր տեղի կոմսուհեն շարունակ ։ և աշխատ գերազոյն առեւնի չջնանակին յայսկոյս Թիւրայի առ Դարոյ գեղով ։ պատեալ ամրակուռ պարսպօք, և ամրացուցեալ աշտարակօք և իրամբք ։ Բնակիչք նորա խառն են ըստ կրօնից, ՚ի ուղղափառք և լուսաւորականք ։ ՚ի մինաստանէ են ՚ի նմ ուղղափառաց, և գալոց երևելի նոյնպես և լուսաւորականք ունին անդ գալոց մեծ ։ ՚ի 1604 առաւ ՚ի պօլշաեանց ։ և ՚ի 1684 առ սովին քաղաքաւ հարան զօրք դիւրիւլեայ ։ և ՚ի հետևեալ ամին ոսիպէյան քաղքն անճնաւորը լինել կայսերականաց ։

Պարդիօ. ա՛ գերմ՛՛ Պարիճէլա ։ Ի ազատ քոյր Թագաւորական առ տուա քարաքաքեան լերանց, որ առնէ բեղմ տուբևառա ՚ի լճէն ՚ի ձեռն գինւոյ, ունի և պատուական հանքային չուբա առողջարար ։

Սեղէն. լա՛՛ Ձէղինամ ինոս ։ Ք փոքր սիպեն ։ այսոյս կոչեցեալ առ ՚ի գնդնուէ ՚ի Սեպէն գլխաւոր քոյրէ որ ՚ի դրանսիլվանիա ։ Ի ազատ քոյր Թագաւորական փոքր՝ այլ բարեչէն առ դարձ գեղով ։ որ ՚ի 1604 ասիպեցաւ անճնաւորը լինել ոչգաեանց, և ՚ի 1663 օսմանեանց ։

Դարոյ ։ Դաբէսա ։ Դղեակ գեղեցիկ և ազան առ հանանուն գեղով ՚ի կոմսուհեն շարոչի ։

Զէմբլին ։ Ի բերդ ամուր, յորմէ կոմսուհեն վճռել նայ ունի զանուն ։ իսկ այժմ է ազան փոքր առ Պօղոյ գեղով ։ Ազատ զազաչինն բանակ Տարին ունկարք ՚ի մտանել ՚ի մահառատան ։

Շարոչ Բօղօ. որ Թարգմանի Տղմուտ վտակ ։ Ի ազան մեծ և բազմամարդ առ պօտրօկ գեղով. որ ՚ի հնուէն ունէր բերդ ամուր ։ և ուրուք ռագոցի իշխանազուն առհվին ։ և երբ պատ քոյր Թէքրաեան. այլ յետոյ քակեցին զնմ ազանեան նր ։ և այնուհետև ոչ սակաւ անհոգացաւ յՕրնոյ մտնելոյն իւրմէ ։ Բնակիչք նր ըստ կրօնից խառն են ։ ուղղափառք և կայսերականք ։ և երկոքին ունին մեծամեծ գործս ։

Շրջակայ վիճակ նր քերէ պինի պատուական ։

Դօֆոյի ։ կամ Դօֆու ։ Ազան յարգաւանդ և ՚ի գեղազարդ վայրի՝ ուր Թիսա և պօտրօկ գեղք խառնին ՚ի միմեանս ։ յորագոյն ունէր և բերդ՝ զոր քակեցին ՚ի ռագոցեան պատերազմի ։ Այս ազան հոչակեալ է յոյժ ՚ի պատմիս գիւղացիական ծաղկահոտ պինդ

Խըրոյ՝ որ հասնիլ և զօրութիւն գերի՝ ի վերոյ գոռանի քան զՇՀ գինի մանաւանդ։ և զուգակշռի ընդ աղնուագունիցն ոչ միայն եւրոպիոյ՝ այլև ասիոյ։ բայց զայս չէ պարտ իմանալ վասն ամ գինւոյ՝ զոր բերել չըզնակայ վիճակ այսր տեղւոյ։ այլ միայն վասն՝ որ լինի ի մի տոզին ներքին մՀ՚՚ Ամենէն մաքուր կոչեցեալ։ ի խորհուրդ մկրտու։ զոր քնագիտք ընծայեն մանաւանդ օրակարգ հղոյ այնր կողման լերին։ Աչքս աւանդ բլմ պոզմնեան կրեաց, և ի բազմաց ձեռս էանց, սրբեաց նմ և իշխանի պօլշայի, այլ զինի մահճան նր ինքնակամ գոյացաւ անգրէն ընդ որոնք ընդոստիս կայսեր՝ որ եան ի պարսից կոմսին գեղոզկայ գուռ զոնայ։ ի 1621. և 24 տոմար պէրէչէն կապրի։ այլ փոխեալ անկաւ անգրէն ի ձեռս կայսեր։ ի 1681 առաւ ի գիւղիւլեայ։ և ի 1703 ի ռագոզիէ։ Ո՚չինչ Սաթօ Գուրջու՚Իբէկդուլեն աւանք՝ ի կոմսու թեն զէմբլինայ, անուանիք ի պատճառս գերատանց գեներալ՝ զոր բերեն չըզնակայ վիճակք նց։

Ո՚նիլաբ։ Ի բերդ ամար, այսինքն կոչնիչ յանուն Ո՚ենի քաջ զօրավարի։ յորմէ և կոմսուին համարէն կալաւ զանուն։ գոյ առ նուազ աւան բաւեչէն։ որ ի 1564 քաջութիւն ընդէմ եկաց յովհաննու արքայի։

Օ՚՚՚ վՀ։ Աւան մեծ և բազմամարդ առ Լաչրջոր գետով, աթոռ ռուս եպսի միաւանելոյ ընդ հռոմէական եկեղեցւոյ։

Բուլդ։ Վինո։ Նոյ գօթք։ են աւանք ի կոմսութեն ունկիայ, որք ունին գրեական մեծաչէնս և գեղեցիկս։ Ազատ ապ՚ վար, կամ պարզապէս Ապ՚ վար։ ըստ Նոր բերդ։ Նր բերդ ամար չնմանալ ապօ մեծանուն զօրապետի։ յորմէ և կոմսուին կալաւ զանուն։ այլ այժմ ոչ ևս գոյ։

Գոլոզ։ ըստ գերմ՚՚ Գաղաս։ լս՚՚ քաղաքէա։ Ազատ ձիւք Թէքրեական, և ամրոց հզօր և անուանի։ և գրէ խաւար տեղի վերին մանաւանդ, առ Հնդկաց կամ Գառնգէզ գետով, գեղեցիկ և բարեշէն, կառուցեալ յարգաւանդ և ի զմայրակալ վայրի, այլ գինի նր և գարեջուրն զոր չինեն անդ՝ անպիտան։ և օդն յոռի և վնասակար, մինչև յառակս լինել։ Ասա և աթոռ գլխաւոր առեղի կոմսուեն ապօսկ վարայ։ և արիզ արքունի հարկաց սեբէչայ։ Ունի ձեմարան գիտութեց։ և այլ դպրոց երևելի վն օրգուց աղնուականաց։ և զնոսաբան քաջ պատրաստէ։ գլխաւոր եկեղեցի նր մեծ է և հղկակաս։ յերկաթոյն և յոնդակ ունկեն ասա վանս։ Էստ զոյս քաղաք առեւտրական

նոս պօղոսեան. որ և անդ մեռաւ ՚ի 1606. զկնի մահ-
ուան նր գարձաւ անդրէն ընդ ուրուբ կայսեր. ՚ի
1619 ինքեան անձնատուր եղև պէրէշէն կապարի.
՚ի 1644 ագաթօցի գէորգեայ. ՚ի 1681 գիւգիւլեայ.
և հուսկ ուրեմն ՚ի 1685 կայսեր, ըստորով կայ մնայ
մինչև. յայսօր։

կԼՒՆՑ։ Աւան ՚ի կոմսութեան ապօ ուշ վարայ. ուր
գայր ՚ի հնումն բերդ ամուր, որոյ աւերակք ևեթ
այժմ երևին։

ԵՒՈՒՈ։ Դղեակ ամուր ՚ի վէր լերին. ուր դոյ երևելի
արքայանիստ մենաստան պրէմօստրացւոց. անդ և
և մատենադարանն այսր կոմսութ. և առ լերամբն
՚ի ձորամիջն աւան փոքրիկ։

ՍԼԳՈՒ։ ՍԷՒԼ։ ՆՕՒ ԷՒՈ։ Են գղեակք և աւանք ՚ի
կոմսութ ապօուշվարայ. ոմն և պօլշոյ գէս. ուր լի-
նի գինի պերազանց։

ԴՕՐՈՒ։ Աւան բարեշէն, որ ունէր յառաջագոյն բերդ
՚ի վէր մերձակայ լերին. յորմէ կոմսուին դօնոյն կա-
լաւ զանուն. այլ յետոյ հրամանաւ լէօոբոլտ կայսեր
հիմնեցաւ ստուգ արարաւ։

ՍՕՓՒՆ։ Էր գղեակ ՚ի վէր մերձակայ սեպագէզ ժայ-
ռի ՚ի սահմանս կալոճածոց էոգէրհազի տոհմին. այլ
հրամանաւ լէոոբոլտ կայսեր քակեցաւ և սա։

ՍԷՒՈՒ։ Աւան փոքրիկ՝ այլ անուանի. սակս նորաշ
նչան ըստարձակ այրէ՝ որ գտանի ՚ի մօտաւոր լերին։
Աստն այն ունի բերան մեծ որ հայի ընդ հարաւ
բաբձր 18 գրկաչափ. և լայն 8. ըստ հնոյզ չնչէ ՚ի
ներքս հողմն հարաւային։ Սաորերկրեայ ճանչէ նր
սաքայատակ ձգին ըստ հարաւ. այլ չևևս հասին մօր-
դիկ յատարա նր։ Ընդ վիհն ողջոյն՝ ցոր վայր հնար
է գնալ մարդոյ բարձրուն կամ խորուն նր է գիրկս
իբր 50. իսկ լայնուին 26։ Ասյլ ոքանչելին այն է,
զի յորժամ արտաքոյ ձմեռն է ՚ի վերջին սառնամանէ
ցրտուն, յայլկ անդ ՚ի ներքս մեզմ է օդն, քաղցր
և բարեխառն. և ըստ հնումն՝ ՚ի սաստկանալ ծօթոյ
ամարայնոյ, ընդ նմին սառնականն սառնամանիք ՚ի
ներքս անդր։ ՚Ի ժամանել գարնան յորժամ արտաք
քոյ ձիւնն թանձրամած սկսանի լուծանիլ, ՚ի ներք
քին առաստաղաց անուն այրին՝ որոյ արտաքին կողմն
հայի ըստ հարաւ, հոսի չնչի առ չնչի ջուր սկսանակիտ.
որ սառուցեալ կախի զառաստաղաց, և առ սակաւ
սակաւ թանձրանայ ըստ սառնոյ սառնառաց. և ցրտէնչ
քաժանի յայլևայլ նորատեսիլ ձևս. նոյնպես և կա-
թիլք ջուրց, որք ՚ի սառուցից անտի անկանին ՚ի

վայր, առ ժամայն սառին։ Եւ ըստ առնել արտաքին ջերմուձէ՝ նոյնպէս սառականայ ի ներքս ցրտանին. վայ ի ժամանել յուլիս ամսոյ՝ յորժամ առատ արեգականն յաւելու սառականայ, այն վիհ ջուրձակ լի լինի սառուցիւք. յոր չէ հնար յայծմէ մտանել։ Ըզջակաց բնակիչք յամարան զջրհորս իւրեանց ցրտացուցանեն սառուցիւք այնր վիհ. մեծամեծ շաքարիզս առուցից հատեալ անտի և արկեալ ի նոր, կիսով լուծել յարեւու ընկեն։ Իսկ յաշնան ի սկսանիլ ցրտանալ արտաքին օդոյ՝ ըստ նմին սկսանին և առուցքն այրին լուծանիլ. և ի ժամանել բուն ձմերան՝ բովանդակ առուցքն լուծանին, և այրն միայ ցամաք և չոր. և օդ նր բազում և բարեխառն. և յայնժամ ի տեսանելն անդէն գազանս ձանձիլ, և բազմանալ չղջիկանաց, նապաստակաց և աղուէսաց, որք յարտաքին առանձնանան փախուցեալ, անդէն պատսպարին։

Ախր «երէկ»։ Ի խառնչ կիսի այր մեծ, ուր գտանին բազմ տակերք մարգկան. տեսանին և այլ պէսպէս նշանք, որք ցուցանեն թէ բնակուել մարդկան եղել է անդ. որք գուցէ ի տասիկ ինն դարուանց արդէն երկրատպղ եղեն։

Կիսիվ։ Ձառն առ Շայս գետով. յորմէ կոմսունն կիւմիւրայ առնու զանուն. և անկանի ի սահմանս կալուածոց քաղաքին իշխանապետն առհմին. բնակիչքն ըստ առաւել մասին երկրագործ են։

Ռօշնէօպանէօ ըստ գերմ՝՝ Ռօսենաու ըստ հայոյ՝՝ Վարդանդ։ Քիւղէ քարտիզն բազմամարդ գեղեցիկ և եռասենեակս. ի տափարակ տեղւոջ առ շայս գետով. որ օրըստօրէ ծաղկեալ բարգաւաճի ի պտուղս բազուց իւրոց՝ ոսկւոյ ալընձոյ կիներաբարիսոյ և այլոց հանգաց. ծաղկեն են անդ և արհեստք և վաճառականութիւնք։

Ձէդնէկ։ Ի առան քարէշէն և դղեակ ի կոմսութեն կիւմիւրայ. առ որով գտանին պատուհասական բովք երկաթոյ։

Մոսբան։ Դղեակ աւերակ ի կոմսունն կիւմիւրայ ի դլուխ բարձրագագաթի սեպագեղ ժայռի, առ որ ել մի միայն շաւիղ հնար է ելանել. և է ընդ ելիսն նորին գոհարեղ տունկն. առ ոտս լերինն գոյ ջուր փոքրիկ. և ի մէջ ակոյ լերինն նր գտանի մագնիսքար։

Բեւէյ։ Ձառն առ շայս գետով. և աջոյ գաւառական ժողովոյ կոմսունն կիւմիւրայ։

Պօլշօ։ Դղեակ աւերակ, յորմէ կոմսութեն ազգն առնու զանուն, և առան փոքր և աննշան։

Մ Ի

Մ ի ֆ ե լ ։ Աւան գեղեցիկ մեծ և բազմամարդ յար-
գաւանդ վայրի առ Սիվա գետով՝ ի կոմսունեն ոլո-
ջոտայ. բազմութիւն ազնուականաց դասուն՝ ի նմ. և
գինի նր ազնիւ է և անուճանի ։

Տ է ֆ լ ի ւ ր ։ Դղեակ աւերակ, առ որով գոյ և աւան
փոքրիկ ։

Օ ւ ա ֆ ։ Աւան և դղեակ՝ ի ամին կոմսութեն առ շայ
գետով. ծանուցեալ՝ ի պատմս ոմորդոյ. մահաւանդ
զի անդ դատարեցան ռագոցեան գունդք՝ ի 1707 ։
Հ ե կ է ։ Աւան որ՝ ի հնումն գոյր դղեակ ամուր.
յորմէ կոմսունեն հեվեչոյ կալաւ զանուն. այլ այժմ
է կարկառ քարանց ։

Ս ա ֆ ։ Նոր և սա դղեակ երևելի, որ եւս զերկրդ
անուն այսր կոմսութեն. այլ այժմ աւերակ է. սա-
կայն գոյ առ նովաւ աւան փոքր ։

Ի կ է ։ Ը գերմ՝՝ Էքսա. լտ՝՝ Ակիւա ։ Քաղաք և գըլ-
խաւոր տեղի կոմսունեն հեվեչոյ առ հանանուն գե-
տակ՝ ի գեղեցիկ հովտի, պարսպատպատ և ենգսանիստ.
յառաջագոյն դեղեցիկ էր, այլ՝ ի բազմապատիկ
պատերազմ քանդեցան պատճառական չնուճածք նր.
սակայն օրըստօրէ անդրկին ծաղկէ և եղջերական
աճումով, որոյ համս ունի տարեկան հասս 80000 ֆիո-
րին. որ առնէ իբր 18000 վէնեցկ՝՝ ոսկի ։ Բայ յա-
ջոտանիսս ևկեղեցւոյ՝ ունի 4 մենաստանս ։ Ընդա-
կայ վճակ նր բերէ գինի սակաւ և կարմրագոյն
պատճառական. և ոչ ինչ կարի հեռի՝ ի քաղաքին են
ջերմ ինքնաբուղխ բաղանիք ։

Ա ռ աջ ին հ ի նճ ա կ իր այսր քաղք եղև պատ-
նատ ի 1553 արիարատ ընդեմ
հայց արշաւանաց օսմանեանց. այլ՝ ի 1569 սոփե-
ցաւ անձնատուր լինել նոյ. ապա՝ ի 1606 առաւ՝ ի
կայսերականաց, որք բազմաւերածս գործեցին՝ ի նմ.
այլ ոչ կարացին տիրել բերդի նր ։

Մ ի ոյ ժամու ձնհղհալ հեռի՝ ի քաղք ասաի է գե-
ղեցկակերտ և մեծաշէն դղեակ, կոչեցեալ Քոռթօ-
դրոպէ. լինել՝ ի կոմս եղբօրէ փրանչիսկոսէ պարօ-
ցի, ի վէր բլրոյ ընդ մէջ երկուց լերանց. յորս են 5
կամ 6 գեօղք համանուանք. և մերձ յայն տեղի գոյ
գեղեցիկ անտառ. և՝ ի նմ մենաստան նազովրացւոց
կուսանեաց կարգի կրօնաւորաց ։

Կ ի ե ֆ ։ Աւան բազմամարդ առ հանանուն գետով
՝ի ամին կոմսուեն, յոտս Մարսէլեզին լերանց դաշ-
տի, որ անուճանի է սակս ոսկեվաճառաց՝ որք ամի
ամի լինին՝ ի նմ, և վճ պատճառական գինւոյ իւրոյ

Հօրէն։ Էր բերդ առ Սօֆլ գետով։ զոր ի 1678 առեալ օսմանեանց և քանդեալ, կայ միայ մինչև ցայսօր ամայի աւերակ։ Աս առտրոտուվ ներ գայ այժմ առան փոքրիկ, և ի նմ մեհենատան երևելի։

Ի սմին կոմսութեն անկանի Գաստառն Եպիսկոպոսաց, կամ Փշպաղաղ, որոյ բնակիչք են Եպիսկոպոսի Մաճառաց, սեբէշք ի նախնի Եպիսկոպոսութեան, բայց ոչ կառավարին օրինօք այսր կոմսութեն, այլ անմիջապես կախեալ կան զաներջապահէ մաճառաստանեաց։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նց են Եաս պերէն։ Ազրօգ սալաշ։ Սէնթ Իեօրի։ Տէօֆօ։ Էօֆօզ հօլօ։ Մինկալ դեպէ։ Նոյնպես և մեծ կառնիա, կամ Գաստառն կոմսութեան, ի բարբառ մաճառաց Դառնակ կոչեցեալ ի սմին կոմսութեն անկանի, որ ընդ ազատութիւն ունի՝ զոր եաղիկք. որոյ գլխաւոր տեղիք են։ Գօռոզօկ գետ, ռա սալաշ։ Գառնհիդեզ։ Սէօրաս։ Դոսրգեվէ։

Ե ր ջ ա ն ա կ յայնկոյս Ա խ ա յ ի ։

Անկանի ի հարաւակողմն վերին մաճառաց ընդ մէջ դրանսիլվանիոյ, վալաքիոյ, կամ ուլահաս և սէրվիայի. և բուլանդակի ի Ժ կոմսութիս և ի նոցունդն դմբովաբայ, ոմն յառաջիկայդ տեսանի։

ա. Պիհօր։ ը. Ռ-իօլա։ թ. Ազրաթ։
բ. Սօռօլէ։ ժ. Մարամօրօշ։ ժ. Պէգեշ։
գ. Սօլնաց։ ի. Զօնլրաթ։ ես նահանգն դմբովաբայ։
դ. Պերհի։ լ. Զօնաթ։

Ցառաջագոյն և այս երիք կոմսութիքս էր Գիւղէն ազնօգ։ Գրօսիօ։ և Սօրոնթ ի սմին շրջանակի անկանէին։ այլ ի վերջին ճամբս ի բաց հատան ի նմանէ, և միացուցան ընդ դրանսիլվանիոյ։ Բնակիչք այսց կոմսութեց են մաճառաք։ և ուրեք ուրեք ռուսք, ռուսահք, սերվիացիք կամ սրուվիք, պօհեմեան սլաւք կամ գօդք։ և տակաւ գերմանացիք։ Իսկ գլխաւոր տեղիք նց են հետադայդ։

Պիհօր։ Էր գղեակ ամուր, յորմէ կոմսութեն պիհօրայ կալաւ զանուն, այլ այժմ աւերակ է։ առ որով գոյ ասան փոքր՝ բայց բարեշէն։

Տէպրէցէն, կամ Տէպրէցին։ Ազատ քաղաք Թէրրական Ընարձակ և բազմամարդ՝ այլ անպարիսպ և անշուք ի գե-

'ի գեղեցկանիստ դաշտավայրի, որ ձգի շուրջ զքա-
ղաքաւ բաղում մղնաձափ տարածութիւն, յորում ոչ
լեառնև ոչ անտառ բնաւ երևի, այլ միայն դաշտ ա-
բարտարօտ, վայ կարի նոճազուարթի է անդ փայտ և
քարի ջայլ. այլ անտունէք նէր և մենդ եղինք և
երիվարք պարարտ են և ընտիր. ունի և այդիս
'ի դիւրի, և պարտէզս մրգաբերս, և առատաբուղս
մեղրապտղ առատ յոյժ և հասմիկ: Քնակիչք նորա
գրեթէ բովանդակ կաթլիկեան են. որք ունին
երկու մեծամեծ եկեղեցիս. և հասարակաց դըպ-
րոց մեծ: Գասանին անդ և տակաւ ոմանք ուղ-
ղափառք. և ունին մենաստան մի կրօնաւորաց, և
մեծաշէն եկեղեցի, և գպրոց: Ցայս քաղաքս ամի
ամի լինին մեծամեծ տօնավաճառք. ուր հաւաքին
բազմութիւն վաճառականաց 'ի զանազան հետուս որ
տեղեաց:

Սենդ Էօդ. ըն Սբ յոթ. 'ի հն" Սենդ Էոլլ: Ի երևե-
լի աթթայանիատ մենաստան նոմիբրեալ ծծամօրն 'ի
ձև վանդևական բերդի, շրջապատեալ ցցովք և հո-
գակոյտ ամբարտակաւ. որ 'ի 1604 յոյժամ առաւ
'ի կայսերականաց և կողոպտեցաւ, էր ըն իշխանուհի
տաճկանոսի պօշտային. և այն եղև մի 'ի պատճառաց
զի նա ինքն տաճկանոս յարեաւ մարտիս ընդեմ կայ-
սեր: 'ի 1660 տէրեկցին նոր զրկեալ կայսեր. յորոց 'ի
1661 առին ապստամբ գիւղակաիք գրանսիլվանիոյ.
և Թէզեաւ հրձիգ արարաւ 'ի կայսերականաց, աս-
կային և այնպէս առ Ժամ մի եկաց մնաց 'ի ձեռս օս-
մանցւոց:

Օռաթիա. մ" Ալօ Էօթ. ըն գերմ" Ալբօսպաչեն:
Քաղաքաբնակ մեծ և բազմամարդ առ Գիւրիւղ դե-
տով, հռչակաւոր 'ի հնումն 'ի պատճառս նշխարաց
սրբոյն Թէոդորի լատինլուսոյ. մ" Լաոլօ կոչեցեալ.
Եւ է եպիսկոպոսական. որոյ տարեկան հասք է 70000 ֆիլո-
րին. որ առնէ իբր 15750 վենետկեան ոսկի. յորմէ 53000
ֆիլորին, ըն իբր 11925 վենետկեան ոսկի պարտա-
պան է ծառայել 'ի պէտս եկեղեցւոյ իւրոյ. և տալ
պշամար յարքունիս: Ա[illegible]ռաւելեան եկեղեցի նորա
նորակերտ' է մի յերեսելի եկեղեցեաց մաճառաստա-
նու, մեծաշէն և հոյակապ. չինեալ ըն ձեռս իտալա-
կան չինուածոց 'ի բարձրաբանդակ վայրի արտաքոյ
քաղքին, կրկին զանգակատամբ. և առ նովաւ մեծա-
կառոյց եկեղեցարկ բարձրացեալ: Գոյ անդ միւս ևս
եկեղեցի, փոքր այլ մեծաշէն, և առ նովաւ մե-
նաս

առան նորաշէնն, որ էր միանձանց կարգի սքղմն պօղոսի անապատականի ։ այլ ի բառնալ ի յակնէփայ կայսերն զպին կարգ, մեծաստանն կարգեցաւ ։ ի 1801 ի դէպ ըսց աթգունի ։ Ա-յս քղք կսկաց դժնդակ պատե. բազմանա ։ ի գրանսիզվանիացւոց և յօսմանեանց ։ որք ի 1598 պաշարեցին զնա ։ այլ ոչ կարացին առնուլ ։ ապա ։ ի 1660 առնաւ նոքա ի ձեռն գաշնադրուե. զրր և կալան մինչև ։ ի 1692 ։ յորում ամի ետիպեցան գարձուցանել ։ ի կայսրն ։ Ա-յս քղք ունի առ երի և զայլ քղք կոչեցեալ ։ ի բարբառ մաճառաց Ո-ս վ. ըօփ ։ ը գերմ" կայն վարպապն ։ ցն Ընոր վարօտ ։ որ ե իբր արաճարման ներ, բաժանեալ ։ ի նմ ։ ի ձեռն Գնարծուե գետոյ ։ յորոյ վը ունի կամուրջ մեծաշէն ։ և բազմանայ յերից մասանց, կամ քղքաց ։ որք մաճա. ռերէն կոչին Բե-ը-էն-գե վարչ ցն Քաղաք եղեալ ։ Օս. վարչ ։ Քղք նաալաց կամ վալաքաց ։ և Գ-օրձ-ո վարչ ։ Քղք զինուորաց ։ յորս զնչն ազգք քնակին ։ ցն մա. ճառք ։ գերմանացիք ։ ուլտնք ։ որք ունին անդ և եկն միաբանել ը հնովմկական եկեղեցւոյ ։ և սրանք ։ Են անդ և յազգէս մերմէ իբր 10 առնաւք կամ գեր. դաստանք ։ յորս գաճնին և ազնուականք մեծատուք. քայց չունին առանձին եկեղեցի, և ոչ քհնյ ազգա. յին ։ Իրրև միանան միով հեռւ ։ ի քղքէ աստի առ Հայս և Ընդ մարդոն կոչեցեալ գիւղս քղքոյ գաճնին պատուհական ջերմուկք առողջարար ։ Ի շրջակայս սր հատանին պատուհական մարմարիոն քարինս ։

Սօպոլջ ։ Էր քերդ ամուր, և քղք ։ այսպս կոչեցեալ յանուն սօպոլջայ նախնի գօրագլխի մաճառաց ։ իսկ այժմ է աւան փոքր, յորմէ և կոմսուհին կալաւ զա. նուն ։

Գիւղ վարչ ։ ը գերմ" Գլայն վարչայն ։ Ի աւան ի կոմսուհէն սօպոլջայ ի ձախին տեղւոջ մերձ առ Թի. սա գետ ։ յնջադէն ունէր և քերդ, այլ այժմ աւե. րակ է ։

Նէր պաէօ ։ Գղեակ ի սմին կամուրջ ։ յորմէ իշխա. նազունն տոհմն պօթորի ունի դանուն ։ ընդ որոյ ոտրուք է և այժմ ։

Ժէ-ա-ե վը ։ Էր աւան, ուստի սկիզբն կալաւ ժեաք կոչեցեալ տոհմն սերբէ ։ ի նախայիշատակ սօպոլ. ջայ, որ էր մի յեօթն զօրագլխաց ունկարաց, յոր. ժամ ։ ի ձ. գարուն հասին նոքա ։ ի կոմսնս յայոսիկ ։ Նանաչ ։ Տօբօկ ։ Հոգհագ ։ Բէրչ ։ Սօպոլջ ։ Պէ-ոխոբեն ։ Բօլաբ ։ Էին եօթն աւանք կոչեցեալ ևն-ա-ե աբեանք, կայ կամ Ժ-ա-ա-յէ ։ զորս նախ սահմանում պօղոսի պատ.

ազատ արար յիրաւանց կոմսուհեն ասպօլեայ ։ և տա-
'ի 1606 ՟ի թուականս արքայ ։ այլ աւանքն այժմ առ-
նուազուել բնակչաց անչքայեալ են յոյժ ։ 'ի 1746 ա-
զատուիլ նոյ անդրկէն հատատուեցան ։

Ալեմաղնկիրք ։ Էր ազատ բերդաքաղաք Թէրակեան ։
և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսութեան ։ մերձաւոր
բաւական ՟ի երկուց ՟ի քղքաց ։ յորոց մին կոչի Սօֆմ-
կատուցեալ ՟ի կղզւոջ ձկացուցելոյ ՟ի Ծօմաց գետոյ ։
իսկ եկեղեցին Նէկիրք , հանդէպ առաջինոյն ՟ի վէր միւս
առաջնոյ նորին գետոյ ։ որք ՟ի 1715 միացուցան ՟ի
մի քաղաք ։ որք և ՟ի ժամս ժամս բռնի պատուհաս և
քանդմանս երեցին ։ 'ի 1534 ՟ի 35 առան ՟ի զօրաց
ՠ փերդինանդոսի կայսեր , կողոպտեցան և հրձիւք
ազատան ։ 'ի 1562 դրձիլ պատերազմին և հրկէզ արարին ,
այլ ոչ առին ։ 'ի 1564 հաս յովհաննէս արքայն ։ 'ի
1605 ստեփաննոս պօլսայի ։ 'ի 1660 պօրգոյի իշ-
խան գրանիւվանիոյ ։ 'ի 1662 կայսերականք ։ և այ-
նուհետև մնաց ՟ի տրուաՠ կայսեր ։

Նէկ պանէօ ։ որ և Գաբրիէլ պանէօ ։ 'ի հն՝ Վակ դվոյէ ։
Քղքի եր սեպհական կարճաձգ գլխոյիդ մաճառաց ։
Էր քղք բովուց դասել ՟ի կարգս ազատ Թէրակեան
քղքաց ։ ունի պատուական բովս ոսկւոյ և արծա-
թոյ , ուր հատանեն և դրամս ։ Խմձագոյն դրամս
դրոշմեն զայսոսիկ երկու դիրս Ն ։ Պ ։ ՠ Նօկ Պա-
նէօ ։

Էոփէա ։ Աւան ՟ի իշխանութեան կաթուլեան առմին ։
յատաջագոյն ունէր և բերդ , այլ ՟ի ժամս պատերազմ
դրանիւվանիոյ հիմնայատակ եղև ։ Թուի թէ Էո-
պիւտի իշխանազուն երևելի առմին աստի աւել ՟ի
զանուն ։ բայց այլք հանին ՟ի տեղւոյն կոչեցեալ Էո-
պէոպ ։ որ է ՟ի դօշոյն կոմսուե ։

Քէև ՟ի պանէօ ։ Էր ազատ Թէրակեան քղք բովուց ,
որ ունի պատուական բովս ոսկւոյ ։

Նօկ Գաբլէ ։ Աւան ընդարձակ , և դղեակ դեղեցիկ
՟ի կամանէն ազգի տոհմի ։

Պէբէկ ։ որ և Պէբէկ սար ։ Աւան երևելի ։ յայս անուն
անուանեալ ՟ի դազիականաց ազատանացոց ։ յորոյ
խուզէ մի հատուածեալ եկին բնակիցան սար ։ զի
Սար անուանդ ՟ի բարբառս մաճառաց ազգան ըսի ։ Բայց
այժմ համօրէն բնակիչք նր մաճառ են ։ Ջ ։ Զօրգոյն
գանէք և բերդ ։ յորմէ կոմսուհեին տէրք կայ կալա-
զանան ։ այլ այժմ աւերակ է ։

Ա ռ ա ֆ ա ՟ի ։ Բերդ ամրակուռ և անառիկ ՟ի վէր բարձր
և

և սեպագիտալ քարտէսագրի ՚ի լայնատարած գաշտի, որ քնական ամրութեն հատատաւեալ է և արհեստիւ, որ և է գլուխ մանուածոց իշխանութեան, որ յԱրքադիոյն գաւառի էր։ Աւ ուստ այնր Ժայռի է աւան ըստ ձայն և բարելէն առ Լաբօրա գետով, ուր նստի եպս յունայ միաբանեալ ընդ հռովմէական եկեղեցւոյ։ Այս բերդ ՚ի 1688 գինի եռամեայ պաշարման ինքնակամ տուաւ ՚ի ձեռս զօրաց կայսեր. և կինն դիւգուլեայ մահառ իշխանի՝ որ ընդ այնչափ ժամս քաջութեամբ պահեաց զբերդն, ասպնեցաւ գնալ ՚ի վիեննա. և որ կանեզ զանձն ՚ի ներքոյ պաշտպանութեան կայսեր. գաւառ ՚ի բերդ անդր գանգ բեմ յոյժ ՚ի 1703 անդ դուսմբեցան զօրք ռագոցի մահառ իշխանին. որ ապստամբութեամբ խորհէր ընդեմ կայսեր. այլ նոճաձեալ ՚ի կայսերէ, բերդն յարձանեաց սեպհականեցաւ. յետոյ տուաւ կոմսից Չինզօրն կոչեցեալ իշխանաղան տոհմին։

Ոպօլ։ Էր բերդ հզօր, յորմէ կոմսութեն ուկիօյայ կոչեալ զանուն, այլ այժմ գլխովին աւերակ է։

Նօվ պեւէ։ Աւան բարելէնի գեղեցկանիստ ՚ի կոմսութեն ուկիօյայ մերձ առ Թիւնա գետ, ընդ իշխանութեամբ բերէնեի ալնոճական տոհմին, որ ունի անդ դղեակ, կամ լաւ ևս ասել պալատ գեղեցիկ և մեծաշէն։

Նէօյապ։ Վանգվոլֆ։ Էին գղեակք նոճաւորք ՚ի սմին կոմսութեան. այլ այժմ երկոքեան աւերակ են։

Հաւսէ։ Բերդ ՚ի գլուխ բարձր և սեպագիտ Ժայռի ՚ի կոմսութեն Մարմօրաշոյ. և առ ոտն Ժայռին աւան կամ գիւղաքաղք փոքրիկ։ Մ՚երձ յայս տեղիս են ահուելք Թիւնա գետոյն ՚ի ստորոտս քարքարոտեան լերանց ՚ի 1556 կայսերական դրանսիլվանիացիք զայս բերդ. իսկ ՚ի 1605 ստեփանոս պօշգայի։

Հրսուս մէյնս։ որ Թարգմանի Երկայն դաշտ։ Աւան առ Թիւնա գետով ՚ի կոմսութեն մարմարօրաշոյ։

Սիլէր։ Աւան բարելէնի, և սմոռտ գետակաւ Ժողովոյ կոմսութեն մարմարօրաշոյ. ունի և գպրոց երեւելի։

Ռօնս պ՚ֆ։ Էր ազատանք երևելի, յորմէ ամի ամի հասանեն 20000 չարաչիսոյ ազգարու, և տանին յայլևայլ տեղիս ընդ Թիւնա գետոն։

Զօնկրաթ։ Էր բերդ վանական, այժմ աւերակ՚՚ի տեղւոջ ուր Գ՚ոնդիվակ խառնի ՚ի Թիւնա։ Աւան առնու զանուն կոմսութեն ջօնկրատայ։

Սէնէգին։ Աղբատ քաղք Թիւրքական կառուցեալ ՚ի տեղւոջ՝ ուր Մ՚արաշ վտակ խառնի ՚ի Թիւնա. որ Թէ պէս

պէտ յայնհետէ Թխայէ անկանի, այլ գոլով գէնա-
ւոր քաջ կոմսութեանն չկնկրաւայ, ի գէպ վարկաբ
առա գասել. որ է բարեչէն, և ըստ իւրում հաւէմա-
տութեանն բազմամարդ. ունի 3 եկեղեցիս, և հասարա-
կաց գաւրուց մեծ, և երկու արուարձանս, և ձոխ
առաս ի Թխառ և ի մերուշ գեղոց. և գաշտս յոռ-
Թխոյ և պարարատեան. ամի ամի ընծին անդ եր-
եելի ծովալճացածք եղանց։ Ի 1513 չունէր պարիսպս,
այլ միայն հողակոյտ պատուար, և առ նուազս խրամ,
որ վկնի ասկաւուց անկաս ի ձեռս օսմանեանց. որք
չինեցին ի նմանէ բերդ ահեւսակերտ. զոր ի 1686 աճին
ի նոյնէ կայսերականք։

Վաղարշէն։ Աւան առ Հօր կողերիկ ընկէզ ի բարեբեր
և յարգաւանդ վայրի ձոխ արմտեօք և անասնոք՝ մա-
նաւանդ պարարտ եղամբք։

Սիւնիք։ Աւան ի պարարտ և յարգաւանդ վայրի
կոմսութեան չնկնկրաւայ։

Զօնաք, կամ Ձանաք։ Քղաք եպիսկոպան և գլխաւոր
տեղի համանուն կոմսութեան առ մերուշ գետով. այլ
եպս նոր նաեւ ի դարձեալս ի հնումն երեւելի էր և
ամուր, այլ յետոյ քանդեցին զնա ամբաստանք։ Տա-
րեկան հաս եպսկ նոր է 9000 ղիւրոյին. որ առնէ ելս
2025 վճռեաց՝՝ոսկի՚ի 1595 անկաս ի ձեռս օսմանեանց։
Աւան Մաղեցաց գունդատիրապետաց արքայ մանուածոց։
Մօխ, կամ Մոխ։ Աւան առ մերուշ գետով, կաղաքած
եղեալն քսնաւոր ի խոտաւէտ դաշտի։

Ազաք. ամ Օշօք։ Քղաք մեծ բարեչէն և բազմա-
մարդ, բաժանեալ ի հին և ի նոր արատ՝ ասակ և
անուն մերուշ գետոյն. բնակիչք նորին են մանաւանդ, գե-
ղատնեցիք, և առաւել ք զոսոս՝ սրտիք. են անդ և
բազմաւն հրեից, բայց որչէ բնակութիւ յայնոց ալ-
գայ. որք գործեն գբի բիմ յոյժ։ Ունի և բերդ
ամուր նոյնակերտ չինեալ ի ժամս մեծի գլխոյին մա-
րիա Թերեզիայի առ մերուշ գետով ի լայնարձակ
դաշտավայրի. ամրացուցեալ ձարտարագործ հայ-
ոստիմն ամրակուռ պատուարօք, և խորայատակ
խրամիք։ Էն ինձ և բնակարանք ի պէտս զինուո-
ցաց, և եկեղեցի գեղեցկաչէն։

Ըլմօղ։ Բերդ աւերակ ի վէր սեպացեալ բարձրայրն,
սահմանագլուխ մանաւանդ հայոստեկ կոմսին՝
ի կոմսուէն արատի։

Ռոպնօ, կամ Ռոպնա։ Աւան փոքր՝ կամ գեօղ առ մե-
րուշ գետով, հնչակաւոր ի մանաւանդ ի պատ-
ճառս հրաշագործ պատկերի ածամօրն, որ է ի մե-
ծաց

Ծաշչէն եկեղեցւոջ ֆիրանկիական կրնաւորաց 'ի քարաբաւանդակ վայրէ. ուր յաճախեն ուխտաւորք 'ի ընդէն կողմանց։

Պէ՛գէչ։ Աւան առ Գ՛ուրլուչ կիմ Գուրչ գետով. յոր մէ կոմսուհին սպիգիչի առնու զանուն։

Պէ՛լ. կիմ Պէլ. 'ի հն" Խոնա։ Քիչ անշուք և ազմուկ յոյժ. այլ ըստ իւրում համեմատութ բաղմամարդ. 'ի կղզի ինչ գործեղ 'ի գլուխիւչ գետոյ. քնակիչք նր են մահմետք ըստ կրօնից խառն ուղղափառք և կաթոլիկանք. որք ունին սեպհական եկեղեցիս. 'ի 1801 գրեթէ երեք մասն քրիստն հրկէզ եղև հանդերձ եկեղեցեօք, այլ այժմ նորոյ շինի լաւ ևս քան զառաջինն։ Ունի և բերդ ամուր՝ որ անուանի է սակս գիմագրաւ լինելոյ ահեղ զրուզ օսմանեանց. բայց այժմ ամրութիւք նր քանդեղ են։ 'ի սմին քրիստ ասի ասի լինին երևելիք ասանաւանք եղանց։

Զօղ. Սօղ. Աւանք նորաբնիկք չինեցք յանցեալ դարու 'ի գաղթականաց պօհէմացի շկլաւոնաց։

Խլէթ. Կեօմ։ Են քնակուճիք մահմետաց 'ի բարեբերը երկրի։

Լահանգ պանադր ըմբղաւարայ։

Ո՛ առաջինն չունէր սա կապակցուղ ինչ ըստ մահմետանուս. այլ եր իբր առանձին նահանգ և իշխանուղ, զոր յետոյ գշխոյն մարիա Թերեզիա միացոյց ըստ մահմետս. բայց ունի իւր սեպհական սահման և կառավարուղ զինուորական։ Ըստ է չորսապատիճ դուռնիճ մօրուչիճ և Թիմայիճ. իսկ Պ՛ըմբղ գետն ըստ միջ նր անցանէ, յորմէ բերդատէրքն առնու զանուն. զի Պաբ 'ի բարբառ մահմետաց Բէրդ լսի. ուստի Պ՛ըմբղաբ Բերդ գըմբղն Թարդմանի։ Այս բերդ 'ի 1552 անկաս 'ի ձեռս օսմանեանց. զոր և կալան ըստ սմա 164. զի 'ի 1716 Հասս 'ի ինդիկեուս մեծ ասպարապետն կայսեր և 'ի 1718 'ի դաշնադրութեն բառաորվիչսյ Հասոտատեցաս ՈՒրուշ կայսեր 'ի վերնը. ոյզ և 'ի 1739 'ի դաշնադրուն սկզբնատայ. բայց յայմ դաշնադրու Թէ 'ի բայ հանուս պահպանն կիմ գաւառն սեվերմնոսի. զի ՈՒրուԹիչ նր Թոպալ 'ի ձեռս օսմանեանց։ Ներկայ Պ՛ըմբղաբայ ունի ըստ իւրում 17 փոքրիկ վիճակս. և քնակիչք նոյ ըստ չորս մասին են. ուրեմն՝

իսկ այլք որուՀիք մահմետք և պերմանացիք։

Պ՛ըմբղաբ. 'ի հն" Պոնկոնա։ Քրիստոնէից հզոր ահեղ և փառաւոր ջրերքիրգեան հասատատոյց պատ-

աՀարօք ամիսպատՀէ, որք են իբր բերդ ՛ի բերդէ
մի ՔՀ զի ամուր. և զինէՀ շուրջանակի հրազինուք։
Ընդսպառ ներքինաբերդին է իբր երկուց ժամուց
ՀնձգՀ հանդարտաքալ գնայիւք։ Իսկ ՔՀքն գՀեցեալ
կաչէն. և ըստ իւրում համեմատութեան բազմամարդ.
յորս գտանին և սահաբք յաղէտս մեռեալք։ Փողոցք նո
ւայն են ուղիղ և կանոնաւոր։ Հրապարակքն ընդ
ձակք և ՔՀեզանիստ, չինուածքն գՀեցեկեք և վայել
չագիւք, յորս գտանին և մեծամեծ պալատք փառա
չնիք։ Էին ՛ի նմ ՃՀ մեծաշէն մինոասաներք կրօնաւո
րաց, և այլ եկեղեցիք՝ յորոց զոմանս եբարձ ՔՀ յով
սեփ կայսր. յետ եկեղեցիս ներեւելի է մայր եկեղե
ցին մեծ հոյակապ և գեղեցկադարձ։ Ընդ նմսի սո
վորաբար եւրոպ չանատի, ոմն և ՛ի վերոյ նշանակե
ցաք. և այլ եղոյս յոմանց։ Ընդ է և գերագոյն ա
ռաքեալ համօրէն պաՀապին գրմբվարապ։ Ունի 2 ար
ձաւարձանս իբր կէս ժամուս հեռի. մի յարևմտեան
կողմն՝ որ է գեօղաչորք. իսկ միւսն յարևելեան
կողմն ՓաղՀէ անուանեալ՝ որ և է ՔՀքագեօղ մեծ։
ՁՀքագոյն օդ տեղւոյս յոմանց է և կարի ՛ինաստակաց
առողջութեամբ մանաւանդ յամարան ՛ի շնչել նմանց
հայհոյս չգտեաց ՛ի շրջակայ աղտաղտուկ և գՀշին վայ
րաց. այլ այժմ ոչ նոյնպես, ՔՀքն օրըստօրէ ցամաքել
ցուցանէն գոյնոսիկ լճայինն տեղիս։

Լիբէօ. Լիբէ-վե։ ԳՀքՔարերդ փոքր առ մօտաւ գե
ղաւյանդիման ոստանօրէն. յինքագոյն ամուր էր՝ ամ
բարցուցեալ հաստահաստոյց պարսպօքը և աշտարակօք ՛ի
դէմս գերագոյ մարքեզի պրանեէպուրկացւոյ. այլ ՛ի
պակս բազմապատիկ պՀազմաց՝ զոր կրեաց յօսմանեանց
՛ի դարանակալմանցուց և ՛ի կայսերական զորաց՝ աւեր
եցաւ. և այնուհետև անխնամ Թողեալ և ևս եղծա
նին ամբողջ ՝ի։

Լուիզ. Աբան և գլխաւոր տեղի կոմսութեանն գրօշու
՛ի պանդի գրմբվարապ՝ ՛ի մէջ անտառաց, որ յառա
ջագոյն ամուր էր. զոր առին օսմանեանք ՛ի վերջին
պՀազմի՝ որ յաւուրս ՔՀ յովսեփայ և սուլդան Հա
միտի։

Զաթմէյնէ։ Աբան ՛ի կոմսութեանն գրօշու. որ յառաջին
չէն էր և բարգաւաճ քնակչօք և վաճառականուՔՀ.
զի էր Հարմարանոց վաճառաց օսմանեանց, զոր գա
մաքառ անցուցանէին ՛ի գրանիսլվանիա։

Օրշով։ ԱՀիոց առ գունաւ գեղով. որ ՛ի ՃՀկա
հռոմայեցւոց էր բերդ ամրակուռ, այլ այժմ անկա
նէ ՛ի սահմանս ուլաՀու և է ՔՀ օսմանեան սՔրուՔՀ։

Բան

Բանջրա : Ամրոց և քաղաք կիս աւան Շարձակ առ գե-
մըշ գետով հանդէպ սկիլոպատայ · բաժանեալ յերկու
մասունս սակաւ ինչ հեռաւորս՝ի միմեանց · որոց մին
է քաղաք ուղղափառաց , իսկ միւսն ոտայից :
Պլէյերէդ : Աւան և գլխաւոր տեղի կոմսունեն գե-
րընդարձակ , գրեթէ նոր որ յիշատկին տիրեր էր , ՚ի
վերջին Ֆիլիպ քառնդեցւոյ :
Ոյ բալանգօ . ըստ գերմ՚՚նայ բալանգա : Ի բերդ ամուր
առ գետով , կառուցեալ՚ի պաշտպանութիւն սահ-
մանաց մաշառատուանու ընդէմ ուլահաց :

Պրանխիվանիա :

Ի հնումն՝ Մոլդին կամ Հարաւային Դա-
կիա անուանեալ սակս գրիցն , իսկ
զի անկանի՚ի հարաւային կողմն գակիոյ ·
՚ի լառնի բարբառ կոչի Պրանխիվանիա ·
որ՚ի մեզ լսի Յոյնկոյս անուանաց · վը զի ձգի յոյն
կոյս անուանացն ուրք պատանեացքարբառիան ընդ մեզ :
՚ի բարբառ մաշառաց կոչի Նոփել · ըստ Բազմանառա
և վանայիոն · ՚ի հանգամանաց երկրին կալեալ զա-
նուն : Յայսմանէ ուղղէ զի հայք գրանխիվանիոյ՝
Հոպէալ կոչեն : Իսկ գերմանացիք Սիպենպուրկեն · ըստ
Եօթնադրեակ , յեօթն հռչակաւոր դղեկաց նր · կի-
լաս և յեօթն քաղաքաց սպասնացուց :
Պրանխիվանիա առ հռոմայեցւովք կոչեցաւ Հիսպա
պատոթէ · զի իբրև տիրեցին նմ , ասարին զնա ըստ
հռոմայ , կարգելով ՚ի նմ հիւպատոս · իսկ ՚ի 1762
մեծ դհւոյն մարիա Թերեզիա կոչեաց Մեծ իշխանու-
ին ԷրանխիվանիոյՀ · գոլով երեսելի յոյժ ոչ միայն սակս
ընդարձակ տարածուե , այլև ՚ի պատճառս ներքին
զօրուե իւրոյ : Որ և ունի իւր սահման յարեւմտից՝
և մասամբ լին ՚ի հիւսիսոյ՝ զմաշառս . յարեւելից՝
զմոլտավիա այն է՝ պուդանա . իսկ ՚ի հարաւոյ՝ զՎա-
լաքիա · որ է ուլահ : Իսկ տարածուե նր ՚ի հարաւ
ոյ ըստ հիւսիս՝ է 145 մղոն Յագրական . հոյնպէս և
գրեթէ և երկայնուե ին յարեւմտից ըստ արեւել . և
բոլոր տարածուեն 950 մղոն . ունի 12 քաղս Թա-
գաւորականս . և այլ 11 քաղս . և 2570 աւան և
գեօղս .

գ ե օ գ ա ։ իսկ Թիւ բնակչաց նր ըն հաշուելին՝ որ արա-
բաւ ՚ի վերջոյ՝ 1250000. որք են գանազան ազգք ,
զորս առաւել ուսումնք յիշատակել :

Երեւելի գեղք գրանսիլվանիոյ են Մ օ ր ո ւ ց ։ լա՛՛ Մա-
ր ո ս ի ա ։ և Մ ե ր կ ի ա ս ։ Որ ելանէ ՚ի հիւսիսային լե-
ր ա ն ց սկզբուլացաց , և հոսէ ընդ մէջ գրանսիլվանիոյ ,
յինքն ընդունի զԱ ր կ ե օ ն և զԳ ի ւ ֆ լ ո ւ ի ա ս վտակս ,
զայլ ևս ձորակս մանուանս , որով ընդարձակի ոչ սա-
կաւ ։ ապա ՚ի հարաւոյ արեւմտից մտանէ ՚ի մտնա-
ռատան , ուր հարուստ մի հովտակ ընդ արեւմուտս՝
մտանէ ՚ի Թիւս ոչնչէ կարի հեռի ՚ի սեկէսեին քա-
ղաքէ :

Օ ւ ե ։ որ և Օ ւ ե ա ։ ՚ի հն՛՛ Ա լ ու ե ա ։ Ելանէ ՚ի Դ ե ր-
գ ո հոչեակէ լեառնէ , որ է մասն քարաւանդեան լերանց
՚ի հիւսիսային կողմանց սկզբուլացաց , և ոռոգեալ
զարեւելեան և զհարաւային սահմանս գրանսիլվա-
նիոյ՝ մտանէ յոլշակ :

Շ ո մ ո ւ ։ որ և Ս ա մ ո ս ի ա ։ Ելանէ ՚ի սահմանացն պիս-
գ ր ի ց ա յի , և մարատորուշայ . և առ ոտիւ քաղաքաւ
յինքն ընկալեալ զիւրն չսմուշ գետն , մտանէ ՚ի մա-
ր ո ւ ս :

Գ ի ֆ լ ո ւ ի ա ։ մեծ , և փոքր . Մ ե ծ ն՛՛ որ ՚ի բարբաւ
ուլահաց կոչի Դ ո ն ա ա ա ։ Ելանէ ՚ի լերանց Օ ա ր ի ե ի ,
և հոսէ յարեւելից յարեւմուտս . և ապա երկուքին ՚ի
միասին անկանին ՚ի մորուշ գետ ՚ի գաւառին պէլիկ-
բ ա ւ ո ւ :

Օ ա ն ի ա ։ որ և Ա ր ի ա ։ Ելանէ ՚ի լերանց՝ որք որո-
շեն զգրանսիլվանիա ՚ի մանաւանդ , և հոսեալ հա-
րաւաս մի յարեւմուտից ընդ հարաւ , ուղղի յարեւելեան
հիւսիս . և առ սահմանօք կոմսութեանն գազարայի
խառնի ՚ի մորուշ : Յաւազուտս սորին գեւտոյ գտա-
նին մանրիկ հատք ոսկւոյ , զոր ոտպղմամբ որոշեն
յաւազոյ , նմին իրի ՚ի բարբաւ մանաւանդ կոչեցաւ :

Օ ա ն ի ա ։ որ Թարգմանի ոսկեաբեր :

Դ ի ր ք գրանսիլվանիոյ գալով բարձր և լեռնային ,
օդ ներ ընդարատեւ խոսելով մաքուր է և առողջա-
բար . բայց ՚ի հիւսիսային կողմանս առ սահմանօք
պուշտառաս սաստիկ է ցուրտն ՚ի ձմերան և երկա-
բաւս . յայն սակս չիք այգի ՚ի կողմանս յայնոսիկ .
զի խաղողն ոչ ժամանէ ՚ի կատարել հասուն թեմ ,
սակս վաղուժամեան ցրտուէ . այլ ՚ի մէջին և ՚ի հա-
բա-

թասային կողմանն ներ քաղցր է և բարեխառն։ Իսկ երկիրն առհասարակ արգաւանդ և բարեբեր։ Քան Թէպէտ լեռնային է, սակայն ունի և բազմ դաշտս և անգաստանս արգաւառս։ և ընդհանք նոր չեն ապա ուաժուտ և անբեր ըստ ընդանց գերմանիոյ կամ զհիւ ցերկիր, այլ խոտաւէտք և անտառալիցք։ յորս ա բանն բազմուն անասնոց ընտանեաց և վայրենեաց։ շատք և ի ընդանց անտի ունին ի ծոցս իւրեանց զանազան հանքս։ և յանտառսն՝ մեղք ի կողմանս սիքուլացւոց՝ լինին բազմաեռակի առնկք պատուա կանք ի կերակուր։ զորս յամարայնի ժողովեալ ը բացուցանեն։ ոմն և ազգի ազգի պատուիք, որ կա զին, չում՝ այն է խոզընձոխ։ մորենի սեաւ, կարմիր, և սպիտակ։ եբակ պատուականն կրկնատեսակ։ և այլ սեռակ մի պտղոյ զոր բնակիցք սեղոյն գիպոյ զայ կոչեն։ որ է բազմապատիկ ըստ նմանութեան սեռացն, սեաւգոյն և հասնիլ։ զոր եւացուցեալ ի ջուր՝ մարի է նուաւս ներկիլ կաւաս ի գոյն մեղին կարմիր, կամ կարմրագոյն մօտ։ սերմն նոր նման է սերմանոյ ծաղկի, բայց բոլոր նորա փոքր է քան զծաղկին։ զի երբեմն թզուկք մի ևեթ՝ կամ փոքր մի աւելի բարձրանայ յերկրէ։ Վասնորոյ յանտառսն գրանսիլվանիոյ և խնձոր։ և տանձ։ և շոր։ բայց վայրենի են եւտախ։ Այլ գիտաւոր բերք նոր են ցորեան պատուական և առատ։ մարագորեն։ կորեակ աղնիւ, զորոյ ընդ կեղև հանեալ դարձեն անտի փխլաս պատուական։ հաճար, գարի, վարսակ այն է՝ խլաճ։ ոսպ, ո լոռն, ֆասուլ, բակլայ։ և այլ զնոյն արմատք։ և բանջարք պատուականք ի կերակուր։ յորս երեւելի է կաղամբն, այն է՝ լահանայ մեծամեծ և առատ։ որ և է սովորական կերակուր բնակչաց մենդ ի ձմերայնի։ Ունի և արդաւանդ արօտս անասնոց։ և անասունս բազմս և բնտիրս։ ընտանիս, որ երիվար, ոչխար, ոչխար, և այծ, և խոզ։ և վայրենիս՝ ոչ եղջերու, ցուլ, և եզ վայրենի, վարազն, քօղերաք նէ, արջ, գայլ, աղուէս, այծեամն, աքիս, կզնա քիս, այն է՝ ղերեզվայ։ այլև սեռակ մի սամու

րի։ ևն։

Իսկ ընտանի հաւս, որ մարի, բադ, հնդկահաւ, և առաւել քան զամ ապ։ զի յամ գիւղօրէս՝ մենդ ի կողմանս սիքուլացւոց՝ հաղիւ գտանի տուն, որ ոչ ունիցի բազմուն մագուց։ զորս յամարայնի երամս ոչնի որ օրինակի խաչանց վարեն ի գաշտս յարօտ։ որք և կարի չհաւքեր են նոքա։ զի յամին երկիցս փետ

տեն

հոն զիարիւգոյն փետուրս նշ, մի՝ ի մայիսի, և
երկարդ յօդասոսկ. զոր և կշռով վաճառեն, մի
զի ոչ միայն ի դրանիվանիա, այլև ի համօրէն
մաճառս, ոչ և ի գերմանիա՝ ի փետրոյ սագի գոր-
ծեն զանկողնիս և զդարձս, և զմի ուրեք նաև զվեր-
մակս. որով ծածկին ի գիշերի : Լինի և մուշ, և
կանեփ պատճառական. և մեղր, և մոմ. և ազդի
ազգի հանքս, ոչ ոսկի, արծաթ, պղինձ, ոնաւկ,
կինաբարիս, անտիմոն, ծծումբ, արջասպ, բորակ,
և առաւել քան զամ՝ ազգաւր ի գնէն տեղիս, ոչ ի
ոչխ, ի գօշխ, ի գոտս, ի վիշտգիսս, ի հօմօյոս
և ի բրայս:

Այլև բազմատեսակ հանքային ջուրս ինքնաբուղխս
առատ յարտաս. յորոց ոմանք ասին են և կծուա-
համ. և կարմրագոյն ըստ օրինակի կարմիր դինւոյ.
զոր յայն սակս բնակիչք տեղւոյն ի բարբառ մաճա-
ռաց Պօռվիզ կոչեն, այս է՝ գինի ջահաուն. ոմանք
քաղցրահամ են, և լուծողական. այլք ապի : Այլ
քան զնմա անուանի են հանքային ջուրք Ճոբճովի
բժշկականք. վասն այնորիկ յաճախին անդ ախտա-
ժէտք ի հեռաւոր տեղեաց: Գոյանին անդ և ջերմուկք և ջուրք որք ունին զբարացուցիչ զօրուն. և
ի տեղիս տեղիս պատճառական տկանակիտ վտակք
մարսեցուցիչ կերակրոց:

Ներ զի միանգամայն ասացից առատութիւն է անդ
ոմն, որ ինչ կաթևոր են ի կերակուր և ի տնաւնդ
մարգկան, բայց ոչ նոյնպէս արհեստակերաք. զի
քաց ի սորին սովորական արհեստից՝ այլ պտղօ-
դոյն արհեստք կիր բնաւ ոչ դոյանին, և կիր եթէ
դոյին՝ կերատճաք նշ անչուք և բիրտ. նմին իրի
չուխա՝ և մետաքսեայ կերպասք՝ և այլ այսպիսիք՝
որք կարևոր են ի պէտս քաղաքացոց, ոչ և ոսկի
և արծաթի գործածք և նկուղք պահեստից՝ ի գեր-
մանիոյ գնան անդր. ոչ ինչ ինչ և ի մաճառաց. և
զմաճառականսն այսպիսի իրաց իշ մեծի մասին է ի
ձեռս հայոց. որք օրըստօրէ ծաղկեցուցանեն զվաճա-
ռականսն. ոչ զի իշ մասին սասք կիր սաքսանք. զի
բուն մաճառք ոչ և սնքուշացիք և ուլայք գրան-
սիլվանիոյ չունին բնաւին յօժարութիւն յառաւտուր վա-
ճառաց. և ոչ եթէ ախորժեն երանել ի հայրենեաց
սակս վաճառականութեաց. այլ մեծամեծք նշ ունին
կալուածս, և սարուկս, որք գործեն զերկիր նո-
ցա. իսկ գիւղականք առ հասարակ երկրագործ են:
Գոյանին անդ և յոյնք վաճառականք, որք ի ան-

բուէ օամանեանց տանին անդր լուղ և ձէթ , որիզ, ցամիչ, Թուղ, նուշ, լմոն, բամբակ, և այլ այսպէս սակս , յորոց զուարկ է գրանսիլվանիա :

Իակ գիտութիւք յառաջագոյն նուաղ էին յայժ , այլ յանցեալ դարս սկսան ծաղկիլ . և այնուհետև օր ըստ օրէ զարգանան . զի դրեթէ յամ՝ ըզքս և 'ի գիւ. ղաւոր ուանս գտանին դպրոցք մեծամեծք ուզղա. փառաց և հերետիկոսաց , Թող զմանուկս : Դվնա. ւոր դպրոցք ուղղափառաց են 'ի Գլուժ՝ որ և է նախատաւիճ Հեմարան Համբրէն գրանսիլվանիոյ. ուր գամ մանկացուկս ուսուցանեն բաց յԱծարանու. Թէ . 'ի Պէրլինկաան , 'ի Վաշարհէյն, և 'ի Շիմիլմին: Կալվինականացն յԱ.յեսուն և 'ի Վաշարհէյն : Ա. կիւնանցդ կամ արիսաեանցն՝ նոյնպէս 'ի գլուժ : 'ի Համօրէն գրանսիլվանիա է մի միայն ուղղափառ լատին եպիսարան՝ 'ի Պեչիւրա կոչեցեալ բերդն . ըստ գերմ" Գաբլոպուրկ . և Վայսենպուրկ ասացեալ . իակ մՀ" կիւլօ Ֆեյէրվար . որոյ եպս է ըշ արքեպիսիս գ. լոխայի որ 'ի մանաւս . իսկ ըզ Ղրքսական իշխանաե՛ է կոմս , և առաջին իշխան 'ի մէջ ևկևզեցական իշ. խանաց գրանսիլվանիոյ : Բայ 'ի սմանէ է սեղ և ուրոյ եպս յուհական ծխսիճ , այլ գտանուի՛ միա, բանել ըշ հաւոմէական ՚ըշ եկեղեցւոյ , որոյ աթոռ է 'ի Տէծ կոչեցեալ աւանի , ուր ունի դպրոց երև. եքի 'ի գաստախարակուէ և յաւուրն դիտուէոյ գրերոյ ուղղափառ ուլահաց : Ընդին 'ի դրանսիլվանիա և լուսերական ազգսնք՝ ոմն և արիսեան մանաւք՝ ուսհական եղեսունս . այլ նք պիտակաւոր ևեթ յայս անուն կոչին . զի չեն Հնմարիա քահանայք, Թող Թէ եպս :

(2. Բաւ. Օ անազան ազգք բնակին 'ի դրանսիլվա. Էջը :) նիա . ուսամի զանազան են և բարք և լեզու . յորոց գլխաւորքն են չորք , ըզ Մա. ճառ . Սէֆոլոյեի . Սաս , կամ Սաքսոնեի . և Ուլահ. յորս մարթ է յաւելուլ և գՀայս : Մանուկք ոքք են 'ի մանուկս անտի մանուկսատանայ՝ զնոյն լեզու. զնոյն բարս և զսովորուճած , և զնոյն եղանակ կենաց ունին , զոր նք :

Սէֆոլոյեի . 'ի բարբառ մանուկաց Սէֆել կոչեցեալ. որ նշանակէ Պահպան : Սք են Պաղնեական սերմ. նոյ 'ի Հոնաց սկիւթացւոց . և յուսկսյաց , որք իբր պահապանք ստնհանգի Հնոյց բնակեցան 'ի լեռն նային վայրս , որք ձգին ըշ երկայն առ մօրուչ գնա. ժամ .

տով ։ Եւ ի մերձակայս օրդ կիս սլուդ գնայդ ։ Եւ յայն սակս կոչեցան Սեփել ։ Ք Ոհասան ։ որք երբև հին ազգ՝ բազմ ազատութիւն ունէին , այլ զկնի Ժամկաց առ սակաւ սակաւ գրկեցին խոպան բարձան այն ազատութիւնք ։ Խօսքն ի լեզու մաշառաց , այլ արտասանեալ նշ առ փոքր մի բերան ։ Եւ տակաւին պահեն բազմ բառս ի վաղնջական լեզուէն հնոցդ ։ Իսկ ըստ բարուց եւ անդնոտ են , յանդուգն , առատ , և վայրագ , մինդ ոսկիկք և գիւղակիք նշ ։ զօրաւոր են մարմնով և մտօք , և քաջ պատերազմակիք ։ կերակուր նշ խոշոր , իսկ ըմպելին գարեջուր , և օղի զոր հանեն ի գարեայ և ըմպեն փեղ դնեալ ։ զի սկբօնք չիս ոչ բերէ գինի ։ Զգեստ ոսկիոց և գիւղակացն է անգրաւարանիք նեղ ի սպիտակ ձնձղ կը ապայէ ։ և պարեգօտ կարճ ի սեաւ ձնձղ , յորոյ վրն ի ձմերայնի առնուն և մուշտակ կարճ յոչխարենւոյ ։ իսկ գլխարկ նշ նոյնպէս ի սեաւ ձնձղ կիս ապայէ զօղորտկաձև , իբրև կէս կանգնաչափ երկայն ։ իսկ յոտս ոտանեն տրեխ փեղ կօշկաց ։ Սովորական գործ նշ է հնչակուն երկրի , և գարեան անասնոց ։ Սուտ կիս Սոփօնացիք են գերմանացիք ։ որք ըստ հաւանական կարծեաց ոմանց բազմօք յիշ ի զկիլիկս զիշխանն ունկարտաց կիս մաշառաց գնացեալ բնակեցան ի գրանեխլվանիա ։ ապա ի 1142 կիս 43 նա ինքն կէկլոզա ի ձեռն մեծամեծ խոստմանց զբազում ի գերմանացւոց ձգեաց ի գրանեխլվանիա ։ որոց անհամբ մնացան ի մի ժողովուրդ ըստ նախնւոյն գերմանացիս ։ և չինեցին անդ քաղաքս և գեօղս բազմս ։ Ի 1224 ի անդրէան աբքայ մաշառաց ոչ միայն հաստատուեաց զնոյ նախնի ազատութիւն նշ , այլև յաւել ի վերն նոր ազատութիւնս ևս , չնորհելով նշ իբրև սեփական զոյն տան հարաւային գրանեխլվանիոյ , որ ի պրօշոյ ձգի մինչև ցպոտըզէլանտ ։ որ այժմ կոչի Կոմունէլ հերքմանդատայ կիս սխալինու ։ և նոյն գինի յիշխանութէ վերոյասեալ գրանեխլվանիոյ ։ Իսկ ի 1317 ք կարգուեաց արքայն հաստատուեաց զայն եմ ազատութիւնս նշ ։ և նա նախ առաջին Սաս կիս Սաքսոնս կոչեալ գինն ։ որ և այնպէս յատկացաւ նոցա՝ զի մինչև ցայսօր ի նոյն անուն կոչին ։

Սակ ըստ բարուց և ըստ հանգամանաց կենացն՝ բարեմիտ պանպատնին վերկուց նախայիշատակեալ ազգաց ։ զի են գանգատ , ծանրաբեռն , ուրախ և գծծոյ ։ օտար ի հիւրասիրութէ , բայց միանգամայն աշխատասէր և աշխարհաշէն ։ ի վերակուրս և յըմպելիս ճիշտ ։ կեր-

թակուր ինչ սակաւաւոր ոչ միայն ի սովորական
աեղւանն՝ այլև ի խրախճանս, զոր սակաւուք վճռ-
ուեն. բայց այնչափ ժիկս ծախեն ի նմա, որ չատ եր
և ի մեծահաց բազմախորհուրդ սեղանս, զի յարի և
ուշիկ ուտեն։ Այնպէս և ի բանս ծանրախօս են
սակաւաբան և մեղմաձայն. ամի և յետ գործս և
յարհաստուեաց գանգատ և յամրաշարժ. զի ոչ գիտեն
բնաւ շտապիլ. վը այնորիկ սովորաբար երկարա-
կեաց։

Ամք քաղցկեր զգենուն ըստ սովորութեան՝ կի
յատեսք գերմանացւոց. բայց զդեստ կանանց այլ-
պան է, զի բաց յայլոց զդեստուց՝ որով զանազանին
ի կանանց մանաւանց, յիւրանիկ արտաքս առնուն
սեաւ թիկնոց փիլոնաձև խոշխորչանի. և աղկունք
իբրև ժամանեն ի հասակ ամուսնութ՝ (զոր սահմա-
նեն քահանայքն նոյ, յորժամ տեսանեն զնո ըստ բաւ-
կանին ուսեալ զնաւտասոյս, և զանձամբ ան, և
զդատաիարակութեն զաւակաց,) սկսանին կրել ի
գլուխս խոյր բուրգաձև ի սեաւ խատիճէ նման
խաղեզայի, որոյ յետևանն՝ Թէ կարեն այնուհետև
լինել առն։ Իսկ հարսանիս սովորաբար առնեն յա-
ւուրս բարեկենդանի աքեն ի միում աւուր, մինգ
ի գիւղօրէս. և գայն խորհրդով առ ի խնայել ի
ծախս. իբր զի գոլով յայնմ աւուր բնակեալ տեղ-
ւոյն յայլևայլ հարսանիս բաժանել, իւրաքանչիւրոց
սակաւս անկանի հրաւիրել, որով և Թէթև զբ-
ծանին։ Իսկ գեղջուկք զգենուն զօրէն մանաւ. գիւ-
զաքանչ, միայն սպարեգօտս ոչ որ նոյնպէս է ի սեաւ
ձեռոյ առ փոքր մի երկայն է քան զմանաւանն, նոյն-
պէս և խոյր ոչ այլառև է քան զնոցայն, սմանց եր
կայն իբրև կանգնաչափ քիւշահաձև, բայց ծայրն ի
մի կողմն Թեքեալ. և կիսոց բուրգաձև. յատաչ-
գոյն ամէն առանձին մերս, այլ այժմ միայն ծերս.

գոյնք։

Գիւղօրէք ինչ յամ սեղնս միակերպ են. փողոցի
քայն և ուղիղ, և քան զոյս նոցա նոյնաքաւական ըստ
Թուականս. ի չինուածն տանց օգնեն միմեանց, բազմանի
գիւղականաց ի միասին եկեալ. որով ի սակաս ա-
ւուրս վշարի չինուածն։ Ընդունին ի տունս փուռն
հացի այլ ի փողոցամիջն չափաւոր հեռաւորութ ի
միմեանց ի զգուշանն ի հրկիզուէ. որ յաճախս պա-
տահի ի գիւղօրէս. վը այսր պատճառի խստիւ ար-
գիլեալ է ի գիւղօրէս ծուխ ձգել, ըստ Թիւթիւն
քաշել ի փողոցս, կամ ի հրապարակս։ Յոգ ջ զա-
մաւս.

ժուանաձալ որդւոց՝ չինեն պատրաստեն ծնօղք առանձին մուն վն որդւոց իւրեանց, ուր զինի ամուսնանալոյն իակ և իակ զաւուցեալ բնակիցս ցանկեն, առ ի զերծանիլ յետ պատճառաց գժտուելոյ որք կարեն ծագիլ, և կորուսանիլ զանգորուն սրտի իւրեանց՝ զոր սիրեն ի վեր քան զմա. Այս առ հերկ կալ ըլ նախանձայոյզ են և զգոյշ ի պահպանուել նախնի սովորուն իւրեանց։ իակ վեցու նոցա մերձաւոր է

Լեզուի սորին գերանիոյ և ծանրաձիւն։

Ոսկի կոչ Վալտիոյէ։ Այս են ինայորդք նախնի ժողովրդեան հռովմայեցւոց, զորս ած անդր որպէսիանոս կայսր յորժամ կաւ զդակիա. և յայն տակս ի բարբառս իւրեանց Լոսանահի կոչեն զազգ իւրեանց։ Ի Հռովմայեցի. որոց և լեզուս մերձաւոր է լատին լեզուի. ոչ և զդեսա նշ և զանազան սովորութիւնք բազմօք հատաձայն պատանի նախնի հռովմայեցւոց. և այժմեան իտալացւոց։ Այլ ըստ բարուց գերա են յոյժ և վայրագ. և ոտկտ գլխովին. ոչ միայն ծանկանք՝ այլև քահանայք նշ. որոց գլխաւոր իմաստութիւն յոյն բռնութիւն, զի գիտեցեն ընդհանուր, և երդել զնկերական երգս։ Բնակուել նշ է ի լեռնային կողմանս դրանիվանիոյ. և գործ նշ մշակութիւն երկրի, և գարման անասնոց, ինքնաշարժ են ի գողուել և յատագակուել։ Այլ զգնել տուն ի առ բագրուեր Ծին սամանուանց։

Ի սա մարդ է յատկապէս և զօրագա մեր, որք զատ ջինն ի խրիմոյ փախոդեցան ի պոլոտան և յուսկ. ապա առ ի զերծանիլ ի հնդկորդ պատմոյ և ի հարստահարուեց ի ժէ գարուն անցին ի դրանիվանիա։ Զառաջինն բնակեցան ցրիւ առ և անդ ի գեօղս և յատանս խառն ընդ մահմետս և ընդ սիքուրցիս. ապա ոմանք ի նոցնէ միաբանեալ հնդեցին երկու փոքրիկ քաղաք. որոց մինն կոչի Հայաքաղ. ասի. Պետրա. իակ երկրորդն Եղիսաբեթուպոլիս. ասի. Պաշքալով. զորս ասորև ունիմք առորագրել։ Իակ այլք միապին ի սեզիս ուր հասին ի սկզբան անդ բնակեալ ի միասին ընդ մահմետս. ուր ի Ակնդ միգլուշ վոլգեզ սահի ի գաւառն Ճուրճմալի. և ի Սերվիզ. Թող զանկա ոմանս՝ որք ցրիւ բնակին յայլևայլ քաղս և ի գեօղս ի պատճառս առևտրութեն իւրեանց։ Թիւ համօրէն հայոց գրանիվանիոյ հասանէ գրեթէ ի ժ հազր. որք ընդ առաւել մասին վաճառական են. և լինկալան պէսպէս ազատութիւն ի

կայսերաց, առաւելապէս ի մարիա Թերեզիայէն, և յորգւոյ նր ը յովսեփայ։

Գահանին ի գրանսիլվանիա և յոյնք, և պուլղարք, այլև հրեայք. բայց սակաւք։

(3. ՀՆՈՑ. Կաթ.) Գրանսիլվանիա ոմն վերագոյնք յիշատակեցաք ի նախնումն եր մասն գահկիոյ. այլ բաց ի գահեաց բնակեցան ի նմ և գիտացիք ժողովուրդ Թրակիոյ։ Ապա արքայն նոս կայսրն պետմ յարուցեալ ընդեմ գահկիալոսի արքային գահկիոյ՝ յաղթեաց նմ, և սպան զնա. և զոր ետրուեթե նր արար դէտ հռովմայ. և ինքն յայնմանէ կոչեցաւ գահիոս կմ գեկոս։ Առաքեաց պատճառ, կանս հռովմայեցւոց ի գլխաւոր քաղն գրանսիլվանիոյ. որ անուանեցաք Սաքիդ գեղեսոս. զոր և անուանեաց Ռոպիս պրայանեան. իսկ այժմ ի բար. բառ մանաւաց կոչի Վաչիէլ. ուր մինչև յայսօր գտանին ճեացորդք աւերակաց նախնի ուղղեալ քաղաքի։ Ահա ի սոցանէ սկիզբն կալան այժմեան ազգք. որք մինչև յայսօր ռռումունի, այս է՝ հռովմայեցիս կոչին զինքեանս, ոմն և ի վերոյ ասացաք. զոր վկայեն և բազմ գրուածք՝ որք գտան անդր քան. գակեալ ի վէմս։

Ապա ի ը գարուն առ ետրուեթէն գաղենոսի էլին գակք ի հնազանդութէ հռովմայեցւոց. և թէպէտ կղոդիոս անդրէն ը ետրուեթը հռովմայեցւոց նուաճեաց զնա, բայց աւերեցաւոս անխոյճ արարեք ըզնոքսք, ի բաց թօթափեցին զլուծ հռովմայեցւոց. և անդրէն ի ձեռս բերին զաւաչէն սպառուե իւրեանց։ Չկնի սչ բազմ ժամաց գուռք անբերեցին գալկիոյ. և ի ե գարուն հոնք. յորոց առին գեպիդացիք և գուռք ձեռնամուխ հռովմայեցւոց. իսկ ի ը գարուն ի վր հասեք աւարնոյ կմ ձենաց կալան զհամօրէն գակիա. յորոց ի թ գարուն առին ունկարք կմ մաճառաք. զոր յամին 889 ի բաց վանեցին անտի պալինակացիք աբրեալք ի հունաց. ը որս ը հաւանական կարծեաց պատմագրաց հասաք աբրուեդ էլին և կունեցիք կմ կռամնանացիք. յորոց Թուրք Թէ իչանեն այժմեան եաղիկացիք և սիբռուլացիք։

Ապա ի 1002 սկն սահմանեաս Թէր ունկարաց կմ մաճառաց կալաւ պրանսիլվանիա, և միաոյոյց ընդ մաճառաստանու. և այնուհետև ի հրովարտակս թա-

գաւորաց մաճառաց՝ և ի վշտուս իշխանախռմբ ժողովոյ՝ դրանիվանիացիք միշտ զուգահաւասար հաստարեցան ընդ մաճառս։ Եկաց մնաց դրանիվանիա միացեալ ընդ մաճառատանուս մինչև ի 1526. յորում ամի ի մեռանիլ ընդ լուդովիկոսի արքայի մաճառաց՝ գժնդակ ոտնձգութիք յարեան ի դրանիվանիա ի պատճառս յաջորդութեան թագաւորաց մաճառաց, և իշխանաց դրանիվանիոյ. որք և մեծամեծ ապատամբութիս յարուցին ընդէմ միմեանց, և ընդէմ կայսերացոյ, որք ակրելով մաճառատանուս՝ կամէին և զդրանիվանիա ունել ընդ ինքեանս երբեմն մաճառաց։ Յայն ժամուն թէպէտ մահն և օսմանեանք ձեռնտուս լինելով իշխանաց դրանիվանիոյ երբեմն այսմ, և երբեմն այնմ։

Զայս ի 1689 աւգուստիանիք միացեալ ընդ մաճառս կալան զբովանդակ դրանիվանիա. որ և յետոյ ինքեանն բովանդակապէս անձնատուր եղև կայսեր. իսկ կայսրն զարաքի իշխանն դրանիվանիոյ հաստատեաց յերբեմն իշխանութեն հանդերձ յաջորդութեամբ որդւոյ յորդիս. որոյ ի մեռանիլ ի 1690 գիւգիւլի քռնակալեաց զդրանիվանիա. այլ փութով տապարդիւ յիշխանութէ, երկրորդ միքայէլ աբաֆի յաջորդեաց զիշխանութեն դրանիվանիոյ փոխ հօր իւրոյ։ Եւ ի 1699 ի դաշնագրութեանն գալովիցոյ մինչեւ ցայսօր միացաւ դրանիվանիա ընդ թագրութեն մաճառաց. և թէպէտ ընդ ֆրանչիսկոս ռագօցի ի սկիզբն անցեալ գարուս ձեռն էարկ յինքն դրաւել զիշխանութեն դրանիվանիոյ, այլ ի դէպն եղ յակնկալութեն իւրմէ։ Ուստի ի 1714 ի մեռանիլ անճշտութիք ընդ աբաֆի միքայելի իշխանին՝ դրանիվանիա ըստ օրինի միացուցաւ ընդ մաճառս. և զոյդ ընդ նմա եղ կաց մնաց ընդ երկուս տանն աւստրիոյ։

Քաղաքական կառավարուն դրանիվանիոյ ընդ միապետական խառն ընդ ազնուապետուն. զի բաց յարքունական տոհմէն՝ որ ընդ գերագոյն իշխան դրանիվանիոյ, ունին իւր հրամանատար իշխան կացուցեալ յարչիդքանն. որոյ աթոռ յիւղն ընդ ի սիպին քաղաք, այլ ի մեր ժամս փոխագրեցաւ ի գլուժն. անդ ընդ այժմ և աթոռ նախարարացոյ որք կառավարեն զդրանիվանիա ի ձեռն զանազան ժողովոց կամ առնից. որոց գլխաւորքն են հետագայքդ։

Գաւառական ժողով։ Ջորս գումարել հրամանատար իշխանին ի գլուժն ի ձեռն հպատակելոց որք կրկնակ են. յորոց զմին կոչեն Գաւառ ընդ Տախտակ

վերին • իսկ զերկրորդն վասալս առաքին • յորս ժո
ղովին նախատատիճ իշխանք և կոմսք դրանիվա
նիոյ, ևկեղեցականք, և Յականք երից աղգաց • ի
մանաւանդ սեբաւլայեաց և սաքսօնացոց • որք և
խորհուրդ ՚ի մէջ առնուն սակս հաստատակաց բար
ւոյ Յեին։ Զերկոսին ևս նախագահ թագւոր յանուն
մեծ իշխանին աղքատնի գործակալ, որ հրամայական
առաջի առնի զառաջարկուելս աքբայի։

Գ.Բեթգոյն ապեան։ Որոյ աճառ այժմ է ՚ի գլուխ.
յորում նախագահ թագւոր մնոյն գլխաւոր կառա
վար • ունելով ըստ իւր ըամանս ՚ի գլխաւոր առենա
կալաց յերից աղգաց, և յերից կթննից, ըստ յոլով
փառաց ՚ի կալվինականաց և ՚ի լուսերականաց • և
որ դործ է ինամ ունել ըստնուր իրողաց դրան.
սիվանիոյ, ևկեղեցականաց և ըղգականաց։

Հաչեան իշխանի դրանիվանիոյ։ Որ հսկէ ՚ի վըր
քանի մանց և կալուածոց • և բաժանի յատեան թա
գաւորական դրանիվանիոյ, և յատեան բանից • ա
առաջինն է ՚ի սիսին • իսկ երկրորդն յատկուտ ըզգի
Հաչեանն դիտակարդաց էՀ դարդարդաց դրանիվանիոյ։
Որ է ՚ի վիեննա • որ է առաջել ըզկատկարտակաց զան
մանադրանս և ղհրամանս հրամանատար իշխանին.
յորոյ ՚ի ըզգական կառավարութենէ չունի ինչ մանա
ուն և ոչ ըստ առենի դիտանադարդաց մանաւանդ
նոցա • և ոչ ըստ առադրիանին։

Բաց ՚ի չորից առաջ գլխաւոր առենից էրկք նա
խորհրդակեալ ազդք • ուր և հայք ունին ինքեանց
սեփական ըղառական ժողովս և առենս • այլև ի
լսանելիս ըզգի ունի իւր մանաւանդ առենսին և ա
առենակալս • որք զմանրագոյն իրողսն իւրեանց ին
քեանք վճարեն • ուր և հայք • բայց յառնէ նոցա
մարթ է բողոքել յայլ գլխաւորն առենանս, ըստ օրի.
նաց երկրին։

(4. կնիք • Անկք կնիք նշան դրանիվանիոյ է վահան
Ծղօր. կրծ. ձոճաձև բաժանեալ յերիս մասունս կի
Բաց՚՚։) խորշս ՚ի ձեռն երիցուց կնեաց • որք ըստ
լսանին ՚ի սուրբն կողմն։ Յառաջնում
մասին են եօթն թեղք ՚ի վըր ոսկեգոյն ենձեակի
վեր սաքսօնացոց • յերկրորդն արծուի ՚ի վըր կարմիր
ենձեակի վեր սկքսուկացոց • իսկ յերրորդն արծ
գական և լուսին նոյնպես ՚ի վըր ոսկեգոյն ենձե
կալի վեր մանաւանց։

Մուտք դրանիվանիոյ հաւաքին ՚ի գլխաւորիսց.

ՔԱՆ ԹԷ ԲՆԱԿԻՉՔ ՆԵՐ բաց յայնմանէ՝ ամէն ամէն պարտական են տալ գլխահարկ. ի մաքսից ի բազում յարքունին կալուածոց են. հայելեալ շերձաձիւն և ի բազմամարդութենէ գրանտիվանիոյ՝ երևեք լինել մեծ գումար. բայց զերծեալ Թիւն ներ չև ևս մարթացաք ստուգել։

Իսկ ըստ գինուորական զօրուն զօրաւոր է յոյժ գրանտիվանիա. զի կարօղ է ցօօօօ և մինչև ց 100000 զօրս հանել. Բայց սովորաբար 6 գունդս գինուորաց պահէ միշտ ի սահմանսն երկրին. որք են ըստ հրամանատարութեան մերոյ սպարապետին. Իսկ ի 1762 օրինակ առեալ ի խրտուէսթենց և ի սլաւաց նոր զօրք համազգեաց կացուցան ի գրանտիվանիա. բաժանեալ ի 5 գունդս հեծելակաց. ի մի գունդ վիշապաւորաց. և ի մի գունդ զրահաւորաց։

Զօր օրինակ զանազան ազգք բնակին ի գրանտիվանիա, նոյնպէս զանազան կրօնք և աղանդք գտանին ի նմ։ Գլխաւորն ե ուղղափառն կրօնն կիս հաւատք. զոր դաւանին մասն ինչ մահմետաց. մեծ մասն ի սկզբանէացդոյ, որք կոչի նախանձայոյզք են ուղղափառ հաւատոյ. և սակաւ ոմանք ի աւքսօնագէտոյ։ Երկրորդն ե կալվինական աղանդն. յոր յարին բազք ի մահմետաց, և ոմանք ի սկզբանէացդոյ։ Երրորդն ե՝ լուտերականն զոր աւքսօնացիք կոչեն ոմանն, և անշուշտ յամառել պնդել կան ի նմ։ և սակաւ ոմանք ի մահմետաց։ Չորրորդն ե աղանդն անբեռեան. զոր սովինեան կոչեն յանուն փոստոսի սովինոսի ուրումն ի կալվինական աղանդոյ անտի, որ ի ՃԷ դարուն անդրէն կենդանացոյց ի գրանտիվանիա զամարիչս հայհոյութենին արեամն և գանկեղովն. ուրանալով զծնդութենէ բանին, ըստ նմին և զծնդուէ հոգւոյն սըն. յայս աղանդ կործանել կան մահմետք, և սակաւ ոմանք ի սկզբանէացդոյ։ Իսկ հինգերորդն ե դաւանութենէն յունաց. զի ուրեմն առ հարկ ունին զդաւանութենէ յունաց որք և բազմք առաւելութեամբ քան զայլ դաւանութիս միանգամայն առեալ. Թէպէտ զսակաւս, որք գարձան ի հնազանդութեան հռովմէական եկեղեցւոյ։

Յամին 1766 հանդիպ արարաւ նախայիշատակեալ գրիցդ գլխաւոր կրօնիկ գրանտիվանիոյ, և գտան ի նմ ուղղափառք 93135. բաց ի սակաւաթիւ ուղղափառացն սիսինու և պուռաւվի, և բաց յայգպիս մերմէ. կալվինականք 140043. լուտերականք 130365. արիոսականք կիս սովինեանք 28647. յորոց յայտ ե Թէ

Թիւէ ազանգաւորաց բաղմիք առաւելու ՚ի զուղա-
փառացն։

Դրանանիվանիս ըստ երից գլխաւոր ազգաց ՚ի բա-
ժանի յերիս մասունս, կամ հահանգս. ՚ի հահանգ Մ-
ճառաց. ՚ի հահանգ Սիփուլցաց. և ՚ի հահանգ Սա-
նցաց։

ԱՁ. ՚Ի հահանգ մճառաց։

Այս հահանգ ձգի յարևմտեան կողմն դրանանիվա-
նիոյ առ երի մճառաց. ՚ի հիւսիսոյ՝ ունելով
զսնբուլացիս. խակ յարևելից և ՚ի հարաւոյ՝ զաբաս-
նացիս. և պարագրէ 10 մղոն թէ 11 կոմսու թիս.
՚ի բարբառ մճառաց Վարմէն ասացեալ. որք ՚ի գըլ-
խաւոր քաղաց կամ բերդից առնուն զանուն. որպէս
յիջևկայդ սեառանի։

ա. Գլուխ, կամ Գլօխ։	է. Պէլլէս ոշնօգ։
բ. Հառնէօս։	ը. Տօպօփօ։
գ. Քիւլլէս Քեյնէր վար։	ժ. Գիւղէր ոշնօգ։
դ. Օւլլա Քեյնէր վեր։	ի. Գրօսնօ։
ե. Դառպա, կամ Դարպօ։	ժա. Սյոնք, կամ Ջօրանք։
զ. Գիւղիւլէս։	

Վերջին կոմսուին ժամերդ զինի յաւելաս։ Ըն անդ
և երիս վիճակք, որոց կառավար իշխանք են ՚ի կար-
գէ զօրապետաց. զի կառավարին զինուորական
անուանսուք՝ որք կոչին Գնէվար Վիճակ որ է ՚ի կար-
գի ղեկնգացն ճառճառաց. և Քիւլտաշ, կամ քօխա-
ճէ՚ի կարգի սեծուց մասից։ Բնակիչք այսց կոմ-
սուեց կամ վիճակաց են մճառաք, ուրչաք, գերմա-
նացիք, և հայք. գոանին ՚ի գեօղս ինչ և սակաւ-
թիւ հրէայք։

Գլուխ. մՃ" Գօղօթ վար. ըը գերմ" Քլաասենպուրլ.
լա" Քլաաֆնօյֆլիա։ Էր գլխաւոր քաղք ոչ միայն գօ-
ղօշ կոմսուեն, այլև նհանգայ մճառաց. խակ այժմ
համարեն դրանանիվանիոյ, զկնի փոխագրելոյ անգր
սեծուոյ գերապետին սահմնին դրանանիվանիոյ. կառու-
ցեալ առ լեռնոտամբ ՚ի գաշտավայրի առ շամուշ գե-
ստով. և ամրացուցեալ ամրակուռ պարսպօք և աշ-
տարակօք. ՚ի վեր մոլոր ՚ի գրանոյ նր արձանագրել
կայ վերստաուն ինչ ՚ի գովեստ սրոյ կայսեր։

Ան-

Ասյա քեզք յիշեալոյն անշուք էր, և փողոյք նորա տալտատ, այլ այժմ օրըստօրէ չքնաղանայ գեղեցիկ վիճակովք և տալտատակ փողոյնքք։

Բնակիչք նոր ըստ առաւել մասին կալվինական են և սոկինեան կոչ ըստ արհուեստն. որք ունին սեւսկհական եկեղեցիս. սոկինեանցն նորակերտ, զի չինեցաւ ի 1795. և մեծամեծ դպրոցս. բայց քեզքն անուանէ քեզք ուղղափառաց, իբր զի դլխաւոր և նախապատիւ է ի նոսէ ուղղափառ կաթուղիկէ հաւատն։ Մայր եկեղեցի նոր որ է ի ձեռս ուղղափառաց, է համակ վիմատաշ մեծաչէն ըստ նախնի ձևոյ գթաց. որ և ունի դանդակս մեծամեծս և քաղցրահնչեղս։ Բաց յեկեղեցւոյ աստի են անդ այլևս 2 եկեղեցիք ուղղափառաց. յոյնչաւի մենաստանաք. յորոց երկուքք են ջիանչլականց. իսկ երդն մեծաչէն հնագոյն հոյակապ եկեղեցեաց ուր պահի մեծագոյն յորդանաքք հրաշագործ պատկեր տիրամօր. որ էր յետեան միաբանեցն, այլ այժմ է ի ձեռս բևբրիատեան կրօնաւորաց։ Ունի և ձմեռարան մեծ, որ է միոյն ի հայոցն գլանուիլվանիա. ուր զինչն մակացուիք աւանդին. և արտաքոյ պարսպաց նոր ի վեր բերոյ դղեակ փոքր, և տրուճարձան անշուք, ուր բնակին մաշտոց, ուսուիք, և չինկեանկք։

Ասյա քեզք զառաջինն հիմնեցաւ ի գերմանացւոց ի Ֆիկա ի սկիզբն տարեայն մաշտոց. որ և յետ այնորիկ ըստ Ֆիկա Ֆիկա մեծամեծ պատմունս կրեաց. ի 1659 ի շրջնակայ վայրս սորին քեզքի եղև պատերազմ սուսիկ ի մէջ ուսգոյն իշխանին գրանսիլվանիոյ և օսմանեանց. ուր ի մահ վիրաւորեցաւ նա ինքն ուսգոյն։ Ի 1662 պաշարեցաւ Ա՛ն բալշի իշխանէն ձեռնտուիւբ օսմանեանց. որ և զինի երկուց ամաց ըստ ի 1664 առաւ ի նոցն։

Մենաստանս։ Իր սբ բայանիստ մենաստան քահանեդիկ սեան միանձանց ոչինչ կարի բացագոյն ի քեզքէն. յետոյ տուաւ միաբանուեն յետանց հնագրէ հատորիցն կալոճածոյք. որք զառաջինն անդ բնակեցան. և իբրև սկսաւ բազմանալ թիւ ուղղափառաց ի ձեռն առաքելաշնորհ քարոզուեն նոցն, անցին ի քեզքն ի նոր բնակարան մեծաչէն մենաստանի. իսկ ի բառնիլ միաբանութեն նոցն, այն ամ կալոճածք յայրքունիս գրաւեցան։

Գիւղք։ Ասան ի դաշտավայրի, երևելի ի պատճառս աղահանքից իւրոց. յորմէ կամուրջն գոլշայ ունի զանուն։

Պնդիլ ։ Դրչեակ ՝ի կոմսուհիէ գօլօժայ ընդ մէջ այգևէտս բլլալոց ։

Պարզ ։ Դրչեակ յայտ կամաւոր ըլ իշխանութ ևեագի իշխանապատն առհասին ։

Ըօմաքիօլը ։ Աբան փաքը ուր են 2 դրչեակք երկու իշխանապատն առհասից, գօանիւթի և մեգօլայ ։

Հանդիպ ։ Իբր դրչեակ ամուր վարչական ։ յորմէ կոմսուն հուհնեօտի առնու պանուն ։ ոյզ և իշխանագունն առհասին հուհնեօտեանն յօվհանիսս ։ այլ այժմ աւերակ է ։ բայց գառանի առ նովաս աւան համանուն և ազատաբեր լուր երկաթոյ ։

Տէվ ։ Աբան ըարձակ և ըլ իբրեաւ համմամաուհ քաղմամարդ, որ ունի դրչեակ հին ՝ի գլուխ մերձաւոյ տեսակիճ ժայռի ։ գառանին անդ և յաղգես մերմէ քանի մի գերդաստանք, որք ունին փոքրիկ եկեղեցի կի մատուռն չինել ընդ սահեան ապայի ոչնախեան եղիսաբեթհուսոլսեցւոյ բայց ջունի հայքահայոյ այլ փլանչիսկեան քահանայ ըլ պնասից մատուռանի անդ պատարագ ։

Հարկ ։ Ի աբան կի գեօղ ուլահայոց ։ ուր սկսանիք ձոր կի հովիտ համանուն երկայնաձիգ ։ զի ձգի ընդ երիցոյն իբր 8 մղնեաւոի մինչև ցսիլ գետ և ցլեռնս ։

Աբեղել ։ որ Թադրմանի Տեղի բերդի ։ կի ըզքն ։ Զի սատ էր նախնի Աբդիպեհնատ կուշեցեալ գլխատուր ըզքն գահոյ աշոռս դեկտպտոսի ։ ուր տրայհանոս ած գաղղիականս հռովմայեցոց ։ և կուշեաց զըզքն ։

Ոլոդիա պրայանոյ ։ Աւերակք ըզքնս ցայսօր երևին ՝ի նահապետէ ձորն հայնկայ ։ ուր գառան բլուր ոսկի և արծաթի գրաքիւ ։ և այլ հին յիշատակարանք ։

Ալչ գօնա ։ յր երկաթի գուռն ։ Ի անդ կի կապան անձուկ ըլ մէջ լերանց ։ որք անջլատեաւն զդրանսիլվանիա ՝ի դաշտացն գմբէթայոյ ։ և առ նովաս աւան ամառօդանի ՝ի պատպանուհ այնր անդից ։

Օրան վոր ։ յր Ոակի բերդ ։ Ի բերդ գերդկնիկ և ամուր ։ Իւիս ։ Բերդ ամրացուցէ ՝ի բնութենէ և յարուեստից ։ Նեմեդի ։ Բերդ և աւան բաբերնին ՝ի կամ աւանն հունեոտի ։

Գեւերտա ։ մէ՛ կնոջ փեսէ վոր ։ լա՛ Հզկպա խոսիս ։ այսպէս անուանեալ յանուն յաւրնանէ գեղջկին մերմարիոսի աբեղնոսի անառանինոսի ։ լատ գերմ՛՛ Վայ ակնոպել ։ յետոյ կոչեցաւ լա՛ Հզկպա գոռչինա ։ մէ՛՛ Գոռչուի վոր ։ ըլ գերմ՛՛ Գոռչոպարի ։ յանուն ըզգաքսոսի կայսեր նորոդոզի ծնեալ ։ իսկ մերազնեայք գրան-

գրանիլվանիոյ ոմն և ասլահք՝ սովորաբար կոչեն Պէհլիւան։ Ի այնորիկ և մեք զայն անուն եդաք նմա։ Եւ բերդ քաղարուհետա ամրակուռ, և դէխաւոր ամենայն ֆեւզէյ ֆեյզէր Վոր կոչեցեալ կոմսուէ. կառուցեալ ի սարահարթի, և շրջապատեալ կրկին հողալից պարսպաւք և գերանակերտ պատնէշք և խարայատի խրամք, մերձ ի մեզուղ գետ՝ ի գետազեարձ վայրի. ունելով չուրջանակի արտորայս արդասաւորս և բլուրս այգեստանեայց, որք բերեն գինի աղնիւ։ Այդ էր սովորական աշխատ նախնի իշխանաց, իսկ այժմ եպան գրանիլվանիոյ. որպէս և վարժարանն գրչաց հռոմայեցն գրանիլվանիոյ. տարեկան հաւք եպան անցանէ զ30 հիլլաս. զոր ոմանք 340 հիլր ֆիօրին հաստատանեն։ Գոյ անդ և այլ պարոյր երեւելի վի Տական մանկանց։ Անդ է և թիւրքական փողերանոցն ըս զարպխանէն գրանիլվանիոյ, ուր հատանին զնմ անահա գրամոց. Քղի անդ հատաքն ոսկին և արծաթն և պղինձն հանեալ՝ ի բովուց դրանիլվանիոյ։ Բնակիչք այսր բերդի բաց ՚ի զինուորաց որք ըս հատեալ մասին են ծերք և անզօրք, և բաց ՚ի զօրաւէտաց նմ և պաշտօնատարաց փողերանոցին՝ քարի սակաւ են. Թէպ զնանիկ հատուն և զդրեսս։ Յինգագոյն բաց յաճոռանիստ եկեղեցւոյն է՝ի բերդ. և անդ այլ ևս 3 եկեղեցիք մեծաշէնք հռոմայեցւոց մենաստանօք կրօնաւորաց, յորոց երկու որք էին միաբանեալք չեն անց, և երբեմն ելանեն նոքա ՚ի բերդն, և երբեմն միաբանեալք նոքա՝ խարխեցան. Ունց միայն եկեղեցին և մենաստանն Քրանչիսկանց։ Իսկ աճոռանիստ եկեղեցին է մի՝ ՚ի գլխաւոր մեծաշէն եկեղեցեաց գրանիլվանիոյ մեծ և փառաւոր համակ վիմատաշ ըս ձեւոյ նախնի դիցաց. ունելով քեմ իսրանս կձեայս. որ սակաւագլուխ է ՚ի գրանիլվանիա. և զանգակատունն բարձր Նոյնպս վիմատաշ։ Եւ նովին եկեղեցեաս է եղուսբանն ըարձակ ՚ի բազում մեհեանս և սրահս բաժանեալ. այլ մինչև ցերեկս Ձախ անդուք և անգործ էր ամենեքեան։ զոր յետոյ բարեբէդատակ իշխանութիւն եպան ՚ի Պօդգեանի իշխանապետն առեալ նորոգեաց և գործարեաց։ Սա և զանգակատունն նախայիշեալ երրորդութիւն կրօնաւորաց բանալ ետ, փոխանց ՚ի դիտանոց աստղաչափութեան. պատրաստեալ ամ կարգաւ գործեալ իւրով ծախիւք. յոր ասի՝ Թէ ծախեաց իւր 30 հիլր Ֆիօրին։ Աղբիւր կառուցեալ անդ գրուատուն մեծ. որոյ գոլ գանկան լինք ՚ի հանդիպ գրանիլվանիա. Հոհա-

ցուցեալ բժիշկ ձեռագիրք մատենիւք, քանզի գրեթէ բոլոր անդաւթն օրինակ են, զոր նա ինքն եւս օրինակել ի վաստիկանեան գրատանէ, և յայլ հնագոյս գրատանց հռովմայ։ Նմանապէս և մեծ գումն այնր բերդի, չկնճռել ի նախագրել ի կարողս կայսերէն. որոյ վիճակաւ արձանագիր պատկերն հսկայական կառուցեալ կայ ի վերն դանն։ Ի տարին կողին այսր բերդի է արուարձան ջարձակ և բազմաբնակ. ուր դանագան ազգք բնակին. ըստ մահառաք ուղւոյն և գերմանացիք, Հաւէնց, կամ Օհէնց։ Էր աւան մեծ և բարեչէն առ մօրուշ գետով, ունելով և դղեակ. այլ այժմ կարի անկեալ է և անշքացեալ և փոխարկեալ ի գեղ սակաւաբնակ և աղքատ։

Հաւնոպ. մ՚ա՚՚ Ի՚ոլե էնէբ. լ՚՚ Էննէբփնոմ։ Ի գլխաւոր ջրոց Օւսը ինչերէլոյ կոմսութ բարեչէն մեծ ի մօրուշ գետ. ունելով ի միջի բերդ չքնաղաշէն. ջրոյն խրամաջր. անդ է գլխաւոր դպրոց կամ ճեմարան կալվինականաց հիմնեալ ի նախնի իշխանաց գրանց սկզբնական. զի բնակիչք նր կալվինական են. քայց պատանին անդ և ուղղափառք, ոչ և քանի մի տունք յազգս մերմէ. առ սովին ջրոյս ի մերձակայ լերինս գաշտ գետն քիմ դրաւոյ նախնի հռովմայեցւոց։

Դօրօդօ։ Աւան բարեչէն. որ ունի պատճառական բովս արծաթոյ և երկաթոյ. որ և է գլխաւոր տեղի համանուն փոքրիկ իշխանութ ըստ Դօրոդօ կոչեցեալ իշխանապետն առեալ։

Զանոս. ըստ գերմ՚՚ Գուայ պաղտէն. լ՚՚ Աղբարիա ի նոյն. յո Ոսկեհանք փոքր։ Աւան բազում բարեչէն. որ ունի պատճառական բովս ոսկւոյ, որք ծանուցեալ էին ի Ճմկս նախնի հռովմայեցւոց և գտեալ. քայց ըստ այն Ճմկս առաւել չահագործ էին. են անդ և յաղագէս մերմէ քանի մի դերդաստանք կրթականորք։

Աղբուռ. մ՚ա՚՚ Աղբուռ պանէս. ըստ գերմ՚՚ Կրօսս պաղտէն. լ՚՚ Աղբարիա մայոր. յո Ոսկեհանք մեծ։ Ի աւան բազում բարեչէն. որ ունի պատճառական բովս ոսկւոյ և արծաթոյ. որք յինչագործն առաւել առաւ տաքեր էին յո այժմ. գտանին և աստ քանի մի տունք յազգէս մերմէ։

Գիրպէրգէ։ Դղեակ ամուր ի գլուխ սեպագին ժայռի, և առ ստորոտով նր աւան համանուն առ մօրուշ գետով։

Գինքիշ պանէս։ Աւան բազմաբն, մերձ յահն գիւրքիշ գետոյ։

Սենթ Գիլլա։ Դղեակ գեղեցիկ ըստ ոճոյ ի ծայրագոյն սահմանի Լինկանշըրն կոչեցեալ գաւառին։

Պլեթ. մղ՚՚ Պլէյս Փըլտի։ ըստ գերմ՚՚ Պլատենբուրգ։ Աւան մեծ այլ անշուք. բնակիչք նր բամբակագործ ուռկանս եւ միաբանեալ ըստ եկեղեցւոյ։ Անդ է եւ աճուռ եռամսեայ նշ, որ կիսոյ ի վերջ հանապազ ուրախացեալ ուղղափառաց դրանսկլանիոյ. որք ունին անդ եւ վարժարան երեսից վերջ դպրոց իւրեանց։ Դոռբուռ. մղ՚՚ Դոռբո. ըստ գերմ՚՚ Թրոմպուրգ։ Ի դպրոցաւոր քաղաք համանուն կոմսուեաւ Շարձակ եւ բազմամարդ, այլ անշուք ի անպարկեշտ ի դեղեցիկ հովտի առ Աղբեայ գետոյ Օ ածելոյ գետոյ որ բերդ հասս ոսկւոյ։ Բնակիչք նր կաղվինեական են. բայց գտանին անդ եւ ուղղափառք, ըստ որս եւ քահանի մի գերպատանեաց յաղթ. դէս մերմէ. եւ գրչաւոր եկեղեցի քաղքին է ի ձեռս ուղղափառաց։ Ունի պատուական ազահանեաց առատ. տաբերս յոյժ։ Էջեալ մահաձաց ի քաղքի սատ կարի մաքուր է եւ անվնաս։ Հիմնարկուեալ քաղքիս էգիւ ի 1455. որ ի 1531 ըստ առաւել մասին հրկիզ եղեւ. ոչ եւ ի մերումս ժամի առ քանի մի նոմանգս։

Ռենդէն, կամ Ռենտ։ Աւան մեծ ի բարձրաւանդակ ի առ ծովուշ գետով բարեշէն։ ուր գտանին և յաղթ. գեղ սաքսոնաց, ոչ եւ յայգեաս մերմէ։

Կոբուրգ. մՀ՚՚ կէօբուրգ։ Գեօղ ի գեղեցիկ հովտի, շրջապատեալ անտառալից լերամբք. ունի եւ բերդ վանիցական, այլ կիսաւերակ, և շարձակ ապարանս Գօռնէ-միսաս կոչեցեալ կիսանազուն առհասին, և գոր. ծարանս Թղթոյ եւ ապակւոյ, ուրք նոյնպս են ըստ կիսանոցն նորին առհասի. ոչ եւ այլ սեղեակք և գեօղք։ Գերէսդէլ մղէս, կոչի և Գրաբ պրայնհոֆ։ Ի գաշտ շարձակ և երկայնանիստ, որ ձգի մինչև ցկերբեն անտառանեղ Գոռան երկրին. որ ի սահմանակից սեր. վիսից, ուր արտայանս կոյսը արար զնաչակաւոր յաղթութիւն ըստ եմ դակեաց. սպանին զգնկեցասուս թագր նշ։ Ընդհատ ի 1695 եղև անդ սպանդ մասնաւոր քրիստոնէից ըստ օսմանեանս։

Գիւնգիւլլիս վոլ։ Ի դղեակ ամուր և գեղեցիկ առ գետակիւլլիս գետով. յորմէ համանուն կոմսութիւն առնու զանուն։

Սենթ Վարդան։ Աւան անշուք ի գեօղ մեծ. ուր առ. ժորարար դաւանի գաւառական ժողովն գիւգիւլլիս կոմսութ.

Պանկիս. և Սենթ Փիլլաս։ Ին գեօղք ի սմին կոմսութ. և ի նոսին երկու գեղեցկակերտ և աշտարա.

կաւ

հազարդ դրհանք ըզ իշխանուհըն Պհէրէչէն կոչեցեալ
իշխանազուն առհմին։

Իշխաբէնուպոլիս, կամ Իշխաբէնայ փոլաւ. յատակագծի Էպհէնտիսի, կամ Պաֆիայի կոչեցեալ յանուն գեղջն ուրահոց, որ է առ նովաս։ Ի ազատ Թագաւորութեան ՔԻԼԻ հայոց, փոքր՝ այլ բարերչին, առ Դրանաս դետով ի մէջ արգասանդ և զուարճագեղ հովիտ, շրջապատեալ դաշտարագեղ բլուրվք, յորս են այգիք և փոքրիկ անտառք։ Ի 1787 ունէր առնս կամ գեր. պատանեաս 427. և բնակիչս իբր 2100։ Տունք նորա գրեթէ բոլորդակ պատնէսարկ են, բաղ ի սակաւուց։ ոմանք ապհւսակերտք՝ և ոմանք փայտաշէն։ Ունի 5 եկեղեցիս. յորոց գլխաւորն է Ժողովրդապետական եկեղեցի՝ քեզին նորաբերտ և մեծաշէն, զոր դարձեալ կրկին զանգակատամբք պղնձալարկ գմբէթիւք. զկնի նոր է եկեղեցին միաբանուհեաց մերոյ հայնեղ ի 1795 յանուն սրբոց գլխաւոր առաքելոց պետրոսի և պաւղոսի. որ թէպէտ փոքր է, այլ ամ՛մանաւանդ գեղեցիկ նեղբոյ և արուեստով. և առ նովաս փոքրիկ բնակարան մերոց միաբանից ուր սովորաբար բնակին 5, 6 վզաւորք՝ ի պահպանել ըզ ի մշակութիւնք հոգւոց. և յուսուցանել մանկունս։ Երեքն է եկեղեցի մեծաւոց, բայց ըզ իշխանուհիէն առաքելոցն քեզքին. վն սակաւաթիւ մնձառաց՝ որք իբր օտար բակաւոր բնակին անդ, և բուռ մեծ ուսանին արհեստաւորք են և կամ ծառայք հայոց։

Բնակիչք քաղաքիս բաց ի սակաւ ոմանց օտարազգեաց, հասեալքն հայ են, և գրեթէ առ հասարակ վաճառականք կամ փերեզակք, Թէոդ զսակաւ՝ որք վարին զսուորիսն արուեստս։ Գտանին ի նոսա և մեծատունք՝ յորոց ոմանք ընկալան ի կայսերէ զպատիւ ըզ սուղմակամուճ հնդրձ ընդեղն ազատութեամբ. որք և գոյլն ազատաշնեալք յարքունական ժառանգութենէ որդւոց յորդիս։

Տէրուն քեզքին ոչ և կառավարութեամբ նոր է ի ձեռս հայոց, որ է ծերակուտական իսան և ռամկապետ. ըզ ունեն զերկու առեհաս կամ ժողովս. մի 12 գաւառաւորաց, և միւս ևս 40 արանց, զոր Սուդա կոչեն։ Երկոտասան գաւառաւորք ընտրեն ի գլխաւորաց քեզքին. որոց պաշտօն ոչ միայն կապակալ է և կենայ, այլև սովաւրաբար յաջորդութեամբ անցանէ յորդիս. բայց այս ոչ է օրէն անփոփոխ. զի յորժամ որդի ուրուք անպատշաճ է այնմ պաշտամանն, կամ առ պակասութեամբ հարկաւոր գիտութեան և զգօնութեան

մասուց

մեռաց, և կամ առ աղքատութե, ոչ կացուցանի յայն պաշտօն, որ լինի ընտրութ սուգային։ Ի 12 գաւառօրայ անտի ամի ամի ի 4 յունվարի ընտրի միոմն գլուխ ուսմեան, զոր կոչեն Պերով ի հրամանատար։ Սա յաւետնի անդ չունի առաւելութե ինչ ի վերայլոց, բայց միայն զի գահադլուխն բառմի. և ըստ ենդիրան ինքն առաջի արկանէ. և առորագրութիք յանուն նր լինին, իսկ արտաքոյ առնի զայս ինչ ունի, զի ամ վճռ և հիմնադիք գիպելք ի մէջ քաղաքացոց, նաև ըգեմ քրքական օրինաց յանցմունք զառաջինն առ նա ձգին. որք եթէ թերեւ ինչ են և յայտնի, ինքնին վճարէ զայնսակի. բայց գաւագխազք կարող են յառանձնական առնել նր բողոքել յառեան 12 գաւառօրայց։ Եւ ևս նորա հսկել և քնամ ունել պահպանութե օրինաց քրքի իւրեանց. և զառահասիս պատժել սակաւօրեայ քանտարկութե, կամ թերեւ պատիժս գանել, կամ տուգանս դրամոց ի վեր գնելով։

ԵՒս յս 12 գաւառօրք յամ ևօթնեկի պարտապան են միանգամ յառեան ժողովիլ, առ ի խորհուրդ ի մէջ առնուլ վս հարկաց օգտի քրքի իւրեանց. և յայնժամ եթէ որ ի քրքացոց ունիցի գաւս ինչ ըստ մէջ, կարող է ևանել յառեան նդ։ Եւ բայց յայնմանէ քանիցս անգամ հարկաց իրողութք կամ մանաւորաց պիտոյք պահանջին, պարտապան են ժողովիլ. բայց յայնժամ մանաւորք վճարեն ինչ։ Ընդունել և իրաւունս սրոյ ի վեր հպատակաց իւրեանց. և ըստ օրինաց գրանսիլվանիոյ կարող են և ի մահ գաւս պարտել. բայց զգանակինք իւրեանց պարտապան են առաքել ի գերագոյն առեանն գրանսիլվանիոյ։

ԵՒ ըստ կարգելոյ նդ ի գործ գնել։ Իսկ երկդ ժողովն կոչեցեալ 40 արանց, կամ Սուգա, երբ զի բաղկանայ ի 40 արանց, չունի զորոշել ժամ գումարելոյ. այլ միայն յորժամ գէպ լինի խորհուրդ ի մէջ առնուլ վս գլխաւոր ինչ հարկաց իրողութե, յայնժամ և սա խմբի ըստ երկոսասան. որք ի միասին զբոլոր հարկութիք իւրեանց յանդիման առնեն։

ԵՒ այնպես հարկաց հաւանութք սահմանեն զնրան։ Գոյ անդ և բերդ հին լինելոյ Հայաքի կոչեցեալ իշխանի, որ ի բերդէ սասի ուրեր սոլոթական քնակուն նր, առաւ և կացուցաւ գլուխ և գերագոյն հրամանատար հանդերձ գրանսիլվանիոյ ձեռամբ փայլային ամանակաց ի 1661։ Ցառաջագոյն ամենը էր պաշտպանել աշտարակաց և խրամաց, այլ յետոյ ան-

անհնամ Թողէ Ըն Երևելի մասին քայքայեցաւ. բայց
իբրև Հանդ 'ի ձեռս Հայոց, սկսան զննացեալն առ
փոքր փոքր նորոգել. զի անդ է այժմ տուն խոր-
հրդոյ նոցա և հերկաց բանան։

Տէր։ Ի առան բարերչին և գլխաւոր տերզի Պետ-
ոջիոգ կոմսուէ առ որով մեծ և փոքր չմոռաչ գեղ-
խառնին 'ի միմեանս. երևելի է այս առան 'ի պատ-
ճառս աղահանջաց նորա։ Այս է սովորական քնա-
կուի կոմսից Պէմբէլէն իշխանազուն տոհմին։

Պէմբէն։ Դղեակ առ մեծ չմոռաչ գետով 'ի ամին կոմ-
սուէ, ամրացուցեալ խրամաքը և աշտարակօք. յորմ
կոմսք պէմբէլէն տոհմին առնուն զանուն։

Կէլա, կամ Կէռլէ. մ՚Ը՚ Ըմոռաչ վրչ. այս է՝ նո-
բերդ չմոռչի. յայս անուն անուանեալ 'ի նոր բերդ-
անուի, զոր չինեաց գեղդ. մարտիկսանան մի ան-
յիշանաց երկրին առ փոքր չմոռաչ գետով։ Իսկ
'ի լատին բարբառ կոչի Ահ-մինօբօլիս։ Ըն Հայաբնդ-
Ի ազատ Թագրական քաղ չինեալ 'ի հայոց առ փոքր
չմոռաչ գետով 'ի դիւր դաստատարի 'ի 1703. և ըն-
կալաւ զքաղական արտօնութիւն իւր 'ի 1711։ Ըն-
տունս կամ գերդաստանաս առաւել քան զՀԸ, ըս մեծի
մասին գետնայարկ ըն սովորեալ կողմանէն այնոցիկ-
ոմանք աղուսակերաք, և ոմանք փայտաշէնք և Թիւ
քնակչաց նոր իբրև 3600 համարէն յաղգէս մերմէ, և
դրեթէ ամէն վաճառականք. յորս գետանին և մի
ծաստունք, որք 'ի կայսերէ ընկալան զպատիւ ազ-
նուականութէ. ըս որում կապակցեալ են զնչին ազա-
տութիք. որք ժառանգութէ անցանեն 'ի սերունդս.
և սակաւ ոմանք ստորին արհեստաւորք. այ գեր-
ձակ, կարուձակ, խաղախորդ, մուշտակագործ, և ն-
գետանին անդ և սակաւ օտարազգիք, այ մանաւո-
գերմանացիք, այլ իբր օտարականս, և ոչ իբր բնիկ
քաղքցիս. որք գրեթէ առ հնդկ արհեստաւորք են։
Երիք եկեղեցիք են 'ի նմ, երիս հայոց, և մի մա-
ուռ փիլանչիական կրօնաւորաց, որք ուրին անդ և
վենատան. յորս երեքին է նորաշէն եկեղեցին ժո-
ղովրդապետական մեծաչէն և պերճիկ, մի 'ի գլ
խաւոր եկեղեցեաց դրանիվանից։ Իսկ քաղքական
գաւառապետն աց նոյնպս է, ոչ աստուած վր կա-
ռավարուէ հայոց եղնաբերձուածոյ։

Գանդ և աք ուրին երիս առեանս կամ ժողով-
մի՝ 12 գառաւորաց. և միւս ևս 40 արանց. զոր
Սուգա կոչեն. ուրին և սոքա իրաւունս սրոյ 'ի
վր հպատակաց եբրեանց, այլ գործադրուէ գառաջ
գնդոյ

հնդոյ իբրեանց կախել կայ զդերագոյն առենիկ դրանձ
ուվանիոյ, որպ աճուռ այժմ է ի գլուժին. սովիմբ
ևեթ զինչին այ կառավարուէ ի կառավարուէ եղիւ
սաբեթուպօլսեցւոց, զի պոշոտն ոչխրովի կի գըլ-
խաւոր հրամանատարն այ ձգի ըզ ամն երիս, իսկ
առաջնոյն ընդ ամ մի ևեթ։ Աք ևս ունինքանի մի
գեօղս ըզ Թրուէ իբրեանց, որոց բնակիչք սորուկ
ևն հնրկուէ իբրեանց։

Տօղօք։ Աւան փոքր՝ զոր ոմանք Քղք կոչեն, առ
փոքր ասմուշ գետոյ, յորմէ կոմսուէն Տօղօքայ առ-
նու զանուն։

Հէօֆօլլը։ Աւան ի ոմն կոմսուէ. յորմէ հաշակա-
ւոր տոհմն Աբաքի իշխանաց առնու զանուն։

Սէնէ գիւլ գելիք։ Դղեակ և աւան համանուն ընդ
իշխանութիւ գօրմա ազգովական տոհմին։

Ջնլահ։ Աւան փոքր ի Գիւղէք ասլօղ կոչեցեալ
կոմսուէթե, առ որով երևի դղեակ աւերակ ի վէր
ելերին։

Հօղօք։ Աւան փոքր ի ոմն կոմսուէթե, որ ունի
դղեակ ոմանս։

Գրօսնօ։ Աւան և գլխաւոր տեղի համանուն կոմ-
սուէ առ Գրօսնօ գետով ըզ ելերամբ։

Շօմլէօ։ Աւան ի ոմն կոմսուէ առ գրօսնօ գետով,
որ ունի և դղեակ աւերակ։ Ասա ծնաւ սահեփան,
նոյն պատգօրի Թոգատու էհնայ։

Մէյնէա · մ՚՚ Սէնդ Ֆոյնէ · ք Սէ մարգարիտաս-
ի աւան բարեշէն չաւագոյն ք զայլ տեղիս գրօսնօ
կոմսուէ · ուր ամի ամի լինին երևելի ոճովամաճուռք
եղանց։

Ջօրանփ, կամ Սբանփ։ Երբ Քղք, յորմէ կոմսուէթին
Ջօրանփայ կալաս զանուն. իսկ այժմ է աւան անշ
նուք։

Վէլէյօլ վար։ Աւան և դղեակ աւերակ ի կոմսուէ
զօլանտայ։

Պօռօլ էնէնս · Բանգօյա · Գէսպ։ էն փոքր աւանք կամ
գեօղք ի կոմսուէն զօլանտայ։

Ալ ինձակ գէօվարայ, և Գըլըճաղի։

Գէօվար։ Ի դղեակ աւերակ ի վէր ելերին, յորմէ
վիճակին Գէօվարայ ունի զանուն. առ ոտս այնր
ելերին է Պէգիէո աւանն. ուր բնակին բազում աղ-
նուականք։

Գօճ.

Գոբինի ։ Ի սահմանի քաղաքին գեօղ մի ունի պատուական բաւ ոսկւոյ և արծաթոյ ։ Քըլըսալ ։ Ի բերդ մերձ առ ծովակ գեօղ մի սափարակ և ի հնախնուսա վայրի · վինէշ ի 1308 ՚ի հրամանի սահիպեցաւ անձնատուր լինել գեմին կոչեցեալ իշխանին · և ի նմին ամի պաշարեցաւ յօսմանեանց՝ այլ վայրապար · ապա զնմին մահտան գեմինի անկաւ ի ձեռս արաբի իշխանին գրանսիլվանիոյ ։ Ասաւվին բերդաւ է և քաղաք կիս արուարձան համանուն անտարևակ · ուր նստի եպս ուլահաց միաբանեալոց ընդ հռովմէական եկեղեցւոյ ։ Էրեբէլի է առաջ կամաւրէն երկայնձիգ փայտակերտ՝ այլ բազմարուեստ ի վեր ծագեալ ։ Ասյս քաղաք հնագրի շրջակայ վիճակաւ իւրով է իբր մանաւանդ գաւառապետական գինուորական կառավարութ անկախ յայլոց քղքական առեներ ։

ՔԱ · ՎԱՀԱՆԱՊ ՍԻՔՈՒԼՅՈՑՈՑ ։

Այս նշանագ ձգի ի հիւսիսային արևելեան կողմն Գրանսիլվանիոյ · որ լեռնայինն է և անտառամած, և բարձր ի զայլ մասունս գրանսիլվանիոյ · զի ամ դեաք նը ասոնք անուն զնագուծին · օդ նը մաքուր և թարեշունչ՝ այլ ցուրտ · յոյն սակս զորիկ է յայգեաց, զի սակս վազահաս ցրտուն խաղողն ոչ ժամանէ ի հասունութ ։ Բնակիչք նը են մանաւանդ սիկսուլացիք և ուլահք · գոնանին անդ յայգեդէս մերմէ բնակիչք յայլեայլ տեղիս, ոմն տեսցի ոտորև ։ Ի պատարագի ի վիճակս կիս առեանս · զոր մանաւանդ Աէկ կոչեն ։ ՚ի Աքիտա · ոմն առեանի յԱքիկպէդ ։

Ա · Ձիգ · Աէկ · Բ որում միացեալ են այլեա երկու առեանք կիս աճառաք · որք կոչին Կէրէյս · Աէկ կիս Ճոխ. Հալ և Գաւոզ · Աէկ ։

Բ · Գէլպիւ · Աէկ · Ը · Օ · Ասօխ · Աէկ · Ը · Աէբէլ · Աէկ ։ Ասյս երեք աճառաք պարսիկին ի վիճակի Հաբամ · Աէկի · վայ վիճակն հարուած սպիւռ ոչ կացուցանեն զմանաւոր առեան կիս աճառս ։

Ե · Ոսկվըշնէ · Աէկ · կիս Օ · Ծոշնէ · Ը · Մ · Օ · Ծ · Ե · Օ · Ծ · Աէկ ։ Իսկ գլխաւոր առեանք նոյ են հետևեալք ։

Ձեռ վերէաց, կամ Սերէաց: Աւան՝ որ ոմանք քաղաք կոչեն, և գլխաւոր տեղի չիգի կամ չուգի աշխարհին, շարձակ՝ այլ գոն հկալէն, ուր բեմ անգամ՝ ի տարի առջ լինին երեսելի տոնավաճառք, ունի առ իւրեն քերդ պատուհական՝ ի վերամբարձ վայրի պահպանել զինուզ և զորօք ընդ իշխանութեամբ քերդապահ զօրապետի:

Ծօմայէց, կամ Շիրվ: Աւան փոքր մինդ ի թէ գեղ, այլ անճանի ի պոռնկու մեծի դպրոցի իւրոյ՝ որ է ի ձեռս Քրիստիկանց. որք ունին անդ եկեղեցի և մենաստան շարձակ, այլև տպարան. իսկ յեկեղեցւոջ նոյ դոյ վարդապետական արձանագիր պատուիրս տիրամօրն հրաշագործ. յորս սակս յաճախեն անդ ուխտաւորք ի շրջակայ տեղեաց:

Սէբ էիւ: Է աւան մեծ ի Ծօմայէց ի Ձեռ վիճակի. ուր բաց ի սիքռւլացի մահառաց գոտանին և յաղգէս մերմէ հղ գերդաստանք և ոգիք իբր 214. որք ունին և եկեղեցի և քահանայ. այլև սեպհական տուեան 12 դատաւորաց, բայց կախել ըստ իրաց ինչ յատենէ հայոց Ռուբինվի սենդ միգլոչի. գրեթէ ամէն վաճառականք են. այլ ըստ առաւել մասին փերզակք:

Մի գօ վոր: Է գղեակ բարձր թմբոք և խրամաք ամրացուցեալ:

Սենդ փգլոչ. ըստ Սէ Նիկողայոս: Է գլխաւոր աւան կամ ըստ ոմանց քաղ վիճակին Ռուբինվի, ընդարձակ բարիչեն և քաղմամարդ, ձգեալ ըստ երկայն իբր 3 մղոնաչափ տարածուի առ փոքրիկ ակռնակիտ դեղով, մերձ յահուննս մօրուչի և օղոյ գիտոց: Բնակիչք նր մահառ են սիքռւլացիք, առ հերի ուղղափառք և հաւորէն գրիչք ի գիտնօրուն: Են անդ և յաղգէս մերմէ իբր 140 գերդաստանաք. որք ունին եկեղեցի գեղեցիկ. չինել յանցիլ գարու. ուր գտանէ առաջնիկայ լուսաւորչադ. արձանագրեալ ի վեմ առ կողմնեան գրամբ եկեղեցւոյն. որ է օրինակ այս:

Թվին 1733:

Ընդեցաւ տաճարս այս գրամբ հերիկ ժղչէրդեան հայոց Ռուբինվոյ, ի Քէսիս ըզէպան՝ որ սիմոնի Թորոսեն, և որ օհանինեանն. յեկեղեցւոյս ընդ Թորոսի գանց. և պիրովուբ Աղ զաղարի օհանիկ ուան. և այլոց պատուհիլն արանց. որոց անուանք գրեալ են ի կոնդակի եկեղեցւոյս. գիտ, և կարգ. և մեղ աղօթիս ասա. Ամեն:

Գլխաւորքն Նէ վաճառական են. խոկ այլք ըստ առաջելոյ մասին խաղախորդք, և սակաւ ոմանք գերձակք, կարուճակք, և այլ այսպիսի ցածուն արհեստաւորք։ Սակ եւս ոչ ասացաք զերկուց նախընթաց քաղաքացոյ հայոց, ունին սեպհական սահման, զոր կացուցանեն ի գատաւորէ. յորոց ամի ամի ընտրի մի ոմն գլխաւոր հրամանատար, զոր Պկրով կոչեն. և նոքա գատեն զնոմ գատս և զվէճս, որք գիպին ի մէջ հայոց. բայց գատաստանիք յանցանաց և արիւան ձգին յառեան մահատաց. զի հայք չունին անգ իրաւունս սրոյ. և ոչ հնարկաց բանիս վճռ յանցաւորաց. և ըստ այնմ մասին անկանին իբրև իրաւասրութեամբ առեալ։

Գատաւոր։ Առան փոքր և գոբեկչէն, այլ գլխաւոր տեղի համանուն վիճակի։

Գէղի անդ էնէկ. իբ Գեղամիր հոգի։ Էր գղեակ ի վեր բարձրացեալ ժայռի, և առ նովաւ սահան անշուշտ. քանակիչք նր են մահառք կալվինեականք։

Գէղի վաղրհէլ։ Առան մեծ և բազմամարդ, և գլխաւոր տեղի Գէղի անգ կոչեցեալ վիճակի առ օղգեառով. քանակիչք նր մահառ են և կալվինական, որք ունին մի միայն եկեղեցի մեծաչէն։

Գանձ։ Առան մէնդ լեռ իրր արուարձան նախորդ լեռայ քեղի փոքրիկ կամրջաւ հեռի բաժանեալ ի նմէ. քանակիչք նր ըստ առաւել մասին ուղղափառ են. զորս հոգւոյն սեաւզգեաց փրանչիսկեանք. որք ունին եւ կեղեցի գեղեցիկ և մենաստան մեծաչէն։ Գոտանին անգ և յազգէս մերմէ քանի մի գերդաստանք, ոչ և ի նախագրեալ գեղոյն վաղարհէլ քեզի։

Պէրէդ։ Առան կիւ գեօղ. մերձ յանձուկ կիրճն Օյտօղ կոչեցեալ։

Ջազօլ։ Առան փոքր՝ այլ գլխաւոր տեղի Օտոման վիճակին, որ ունի և գղեակ ըստ իշխանութեամբ միգել և գալիօղի տոհմից. ի մերձակայ լերինս նր գտանին աղահանք, ուստի հատանեն աղ բազմ։

Գռնանս։ Գեօղ անտառանի տակս պատուական ջուր միայց խըրոյ։

Ջանի. և Բօբօլ։ Առանք ի սմին օտոման վիճակի։

Դէրէնէ Բօյօղ. և Մէկէրէ ջուր։ Էին առանք և գեղնակեալ գլխաւոր տեղիք սէրէյ վիճակին։

Պինգիօլ։ Էր գեօղ մերձ յանձուկ կիլիճն, որ ի գրանակավանիկոյ հանէ ի մէյտաւիա, այն է՝ պուղտան։

Օրօրհն. մՃ՚՚ Ոսկերհւ. Քաղաք մեծ և գլխաւոր անդր համատուն վիճակի առ գիւղեալիս պետով. քանակիչք ներ մաշտա են կալվինական. այլ դատին անդ և ուղղափառք՝ որք ունին 2 եկեղեցիս. յորոց մին էր յհեանց՝ ի բարձրաւանդակ վայրի, որք ուշեին անդ և գարուց երևելի. իսկ այժմ է ժողովրդապետական. և դարոցն ընդ կառավարութ ժողովրդապետին. երկր եկեղեցիս է՝ ի ձեռս Ֆրանչիսկեանց։ Գտանին անդ և յաղգիս միւոք բանիս մի գերդաստանք վաճառականք՝ Ի քաղաքի ասա է աւծոտ գլխաւոր իշխանի սիբուլացւոց։

Օլմա, կամ Հօլօմօց օլմա։ Է փոքրիկ վիճակ լերնային, ուր գտանին բլմ աւօրի կրիայ փեպայութ և քարանձաւք, յորս յամ կողմանց չիմ առ չիմ հոսին ջուրք, որք ունին զքարայսուցիչ զօրան։

Գերէպօռ։ Ասան կամ գեօղ չորքասանեաց վերամբք։ Պարսպոյ։ Դեսող՝ ի միջի ազաքաղ լերանց։

Սօրաչ Ղալաչիէ. լա՚՚ գերա՚՚ Ղայսպե. լա՚՚ ՀՀիւրեա լա՚՚։ Քաղք մերձ առ մերուշ գետ անպարիսպ՝ այլ բերդաւորք, շքաշէն բազմամարդ և գլխաւոր տեղի Սօրաչ սեպ կոչեցեալ վիճակի. և աւծոտ երևելի առեղին գրանսիզվանիոյ, զոր Գաղղա կոչեն. առ որ լինի մողջուն յայլ տարին առեղին։ Քանակիչք նորա մաշտա են կալվինական, որք ունին մի միայն եկեղեցի սր է՝ ի բերդ անդր. և դարոց երևելի. բայց են անդ և ուղղափառք յոլովք, որք բաց՝ ի ժղիպտիական եկեղեցւոյն որ էր միաբանութ յհեանց, ունին և երկու եկեղեցիս և վանս Ֆրանչիսկեանց. և գարոց մեծ՝ ուր՝ ի զինչն չորքակայ տեղեաց առաքին յօտուն։ Գտանին անդ և յաղգիս մերմէ իբր 10 տունք կամ գերդաստանք՝ երևելի վաճառականք. բայց չունին սեռնական քհոյ և ոչ եկեղեցի, այլ՝ ի մաշտա քհոյից հռոմէին։ Այս քղք քանի մի տարի յառջ անցուք էր, այժմ օր քան զօր զարդարի գեղեցիկ շինուածովք. որ զինի տուր Ժամի լինիցի մի՝ ի գեղեցիկ քղքացն դրանսիզվանիոյ։

Սինդ ըալ. և Սինդ փէդէբ։ Են երկու գղեակք նշանաւորք. առաջինն Լուսոլի. իսկ երկրդն Վիլօֆի կոմսից։

Օռնէօլ։ Է փոքրիկ վիճակ ոտհմանակից կոմսուեն դուբուայի յարևելեան կողմն նր. որոյ գլխաւոր տեղիք են Գօլարտ. Պալեօն. Քել. Վիլ. և Վար Ֆօլե. որք են ոտանք գիւղաքաղաքք։

Ճ. Ի սահմանք սաքսօնացւոց։

Այս նահանգ ձգի ըստ ճիշդ գրանսիլվանիոյ, և սա
գրածի ըստ արևելս մինչև ցօղլահ. բովանդակի
ի հինգ փոքրիկ գաւառս. որք ըստ գերմ՛՛ կոչին Ամ-
լանք. Այլ լանք. Տաս լանք Քիր ուեմ վալդ. Պոռոչ
լանք. մ՛՛ Պոռոչլան և Նիմներլանք. որք ըստ կառա-
վարուն բաժանին յեօթն աթոռս կամ առեանս, և
յերկու վիճակս, ունի առեանի յառաջիկայդ։

ա. Ամլառ սիդինաս։
բ. Ամլառ Տեպեալի։
գ. Ամլառ առս սեկելի։
դ. Ամլառ առս վարչլի։
ե. Ամլառ գեօհալդմոյ։
զ. Ամլառ Լինիւալտ։
է. Ամլառ Լինդսյ։
Վ Լինմոյ Պոռոչի։
Վ Լինմոյ Պոռոչիայն։

Սեպին, կամ Սեպէն. ըստ գերմ՛՛ Հէրմանշտատ. լա՛՛
Ձեվինում։ Ի ազատ քրջերական գլուխս նշանակի
սաքսօնացւոց, ունի յամրագոյն հատորին գրանսիլվա-
նիոյ. զի անդ էր գլխաւոր առեանն Կոլոզվեար ա-
նեակ կամ Առեան արքունի. այլև Առեան բազում
մանր. ունի և ազնուս ընտանւոք հրամանատար իշխա-
նին գրանսիլվանիոյ. բայց ի վերջին ժամս երկրին
նոս փոխադրեցան ի գլուխ քրջ. որով այժմ այն հա-
մարի գլխաւոր քրջ գրանսիլվանիոյ ըստ քաղաքական
կառավարուն, ունի և անդ նշանակեցաք. իսկ ըստ
զինուորական կառավարուն սա է գլուխ. զի ասա-
նակ մեծ սպարապետն գլխաւոր հրամանատար զի-
նուորական կառավարուն. նոյնպէս և արկղ արքու-
նի հասոյ ուր հաւաքին արքունի հասք ի համօրէն
գրանսիլվանիոյ ասա է։ Սա յա քրջ մեծ է գեղ-
ցիկ բազմամարդ և ամուր կրկնակի պարսպօք ամ-
բաստանեալ, յերկարձակ դաշտավայրի առ Սեպէն գե-
տով, յորմէ առնուս զանուն. իսկ գերմանական Հէր-
մանշտատ անուանն ունի ի հերմաննոյ առաջնոյ հի-
մնադրէ նր։

Բնակիչք նորա սաքսօնացիք են լուսերականք. որ
ուենին անդ գերագոյն մեծ և եկեղեցի մեծագոյնն համակ
վիմաշատ ըստ նահանի գոթիական ձեւոյ։ Գաւառին անց
և ուղղափառք մահմատք և գերմանացիք, այլև սա-
կաւ ոմանք յազգէս սերմէ կրպակաւորք։ Ուղղա-
փառք

գիտաք ունին 4 եկեղեցիս, երկու՝ ի քաղքն, և մի արտաքոյ, յորս երևելի է ժղտդոյեան եկեղեցին մեծ և գեղեցիկ. և առ նովաւ մեծաչէն բնակարան, որ էր միաբանութեանն յոյնից. իսկ այժմ ժղտդոյեան ուղղափառաց բնակի անդ, և քահանայ ոչ առեալ դարձեալ զերկու գարոզք են անդ, մի՝ ի քաղքն, և միւս ևս արտաքոյ վն որք մանկանց և այլոց, որք կարդէլ ճն՝ ի դպրոցն. և ուսանին զդպրոցական ուսմունս և զմայրս՝ ի նախապրել չորից եկեղեցեացդ մին ի Ֆրանկաց, իսկ միւսն կուսանաց որք ունին մենաստան և դաստիարակն զաղջկունս։

Երևելի է ի սմին քաղքն և մեծ հրապարակն, ունելով ի միջի չատրճան գեղեցկակերտ, և շրջապատեալ վայելուչ շինուածովք. զի գտանին ի քաղաքին սոտ բազմ գեղեցիկ շինուածք. յորս յաճախ նստանար են հոյակապ և շքեղագին ապարանք Պրուսիոյ՝ լինանին սաքսոնացւոց. յորոց բաց յայլոց վանմանն զարդուց, գոյ սեւաներ և հաւաքուածն զանազան նուագեան իրաց բնականաց. և բազմապատիկ չարաբաստիկ նկարուց գեղատեսակ նիւթոյ բաշխեալ յայլևայլ սենեակս։ Եղինոյս երևելի են և ապարանք սպարապետին՝ ի վեր մեծի հրապարակի։

Մեխաչ. մ՝ Մելիսենէ. ը գերմ՝ Մեվիսփ. լտ՝ Մեխիս. այլև Մելիսենոս։ Ել ազատ քաղք Թագաւորական, զոր ի 1146 սկսան շինել գերմանացիք ի հովտի առ մեծ գետովն. որ և է քաղաք բարեշէն պարսպաւոր և աթոռ հանդերձ վճռակի։ Բնակիչք նորա սաքսոնացիք են լուտերականք, որք ունին մեծաչէն եկեղեցի ը ձեռն նախնի գթից. և առ նովաւ ազատարան ի՞ զանգակատան բարձր, որ և է գլխաւոր չինուածն՝ ի քաղաքին, այլև գպրոց։ Գտանին անդ և սակաւ ոմանք ուղղափառք, որք ը հոգեւորին հովանի՝ ի Ֆրանչիսկեանց՝ որք ունին անդ եկեղեցի և մենաստան։

Սաս սեպհ. ը գերմ՝ Մուլբերպաս. լտ՝ Սագիտս։ Ազատ քաղաք Թիրեական առ Մուլդբերպաս գետով, իբրև կէս մղոնաւ հեռի՝ ի մերուչէ՝ ի դաշտավայրի. և է քաղաք բարեշէն աթոռ հանդերձ վճռակի որ հիմնեցաւ՝ ի 1150։ Բնակիչք նր են սաքսոնացիք լուտերականք. այլ գտանին անդ և ուղղափառք, ոմն և սակաւ ոմանք յաղգէս մերմէ. շրջակայ բլուրք նր բերեն գինի պատուական։ Ասա մեծաւ յուվանէս ի 1540։

Սաս վարչ. լու" Սախսբօլա. ի բարբառ սաքսոնացաց Պաօլ։ Ազատ ՔՂՔ Թիքրական մօտ տա. մօրուշ գեա ի գաշտաավայրի. բնակիչք նր են սաքսոնացիք և մա. հառք, որք ունին հաւատար իրաւունս ։

Գենէր հեյօ. լը գերմ" Գրօպ ֆեյր. ցր Դաչտ հա. ցաէա ։ Ի ընդարձակ դաշտաավայր՝ ուր նշանաւոր յաղթեաւ արարին դրանսիլվանիացիք ընդեմ պլաղ. գեաց ։

Գեօհոլօմ. լը գերմ" Ռէկ ։ Քղքի ընդարձակ՝ պա. անշուք, աթոռ հանանուն վիճակի. ունի և դպրոց հին ի բարձրաւանդակ վայրի ։

Էիհելպոր. լը գերմ" Էհռպուրկ ։ Ազատ ՔՂՔ Թագա. ւորական պարսպապատ շինեալ ի 1198 առ մեծ գիւ. դիւղիւ գետով յանձուկ հովտի, առ ոտս բլրոյ կի լերնի, յորոյ վր ունի բերդ յառաջարար վայրի, բարեշէն և բազմամարդ ։ Բնակիչք նր սաքսոնացիք են լուտերականք, որք ունին 4 եկեղեցիս, որք յա. ռաջադոյն ուղղափառաց էին ։ Նշանաւոր են՝ ինոսա եկեղեցի սիրամօրն. որ այժմ ժողովրական է. և եկեղեցին սրբն Նիկողայոսի՝ ի վր բլրոյ շինեալք ի 1400 ։ Գոտանին անդ և սակաւ ուղղափառք, որք ունին փոքրիկ եկեղեցի, որ է ի ձեռս Փրանչս. կեանց ։

Պէրնհարդ. լը գերմ" Պէրնհէյ ։ Ազատ և լը ոմանց ՔՂՔ ընարձակ՝ գլխաւոր տեղի աթոռոյն շինգայ. և աթոռ լուտերական եղեալ սաքսոնացւոց. ունի եկե. ղեցի մեծաշէն ի գլուխ տեսարէ բլրոյ. և ի նմ երգեհոն մեծ և ճարտարապետ ։ Ընդակայ վիճակ նր բերի գինի ազնիւ ։

Պրաշով. լը գերմ" Գրօնպրպ. լու" Գոբրնա ։ Քղք հրաւերել երդիք վինի սիպինու. ի մէջ ազատ թագա. ւորական ՔՂՔաց սաքսոնացւոց. մեծ պարսպապատ բազմամարդ. և բազմավաճառ շինեալ ի 1203, ի ձկ գեղազարձ լերանց առ սահմանօք ուշահոս ։ Ունի շինուածս վայելուչս, և հրապարակս գեղեցիկս. փողոցք նր լայն են և քարայատակ, յորս՝ մէնգ ի գլխաւոր փողոցս յերկուց կողմանց հոսին ջուրք ա. լանակիտք. զորս լը պիտոյից արձակեն ի փողոցս, որք բարձրէ տանին գնմ ազատեղուէիս ի փողոցս անտի ։ Բնակիչք բուն ՔՂՔին են գերմանացիք կի սաքսոնք. բայց գասանին ի նմ և ուլահք վաճառա. կանք, ոմն և յայգեպս մերմէ 2 կամ 3 գերդասանք։ Նրբք եկեղեցիք են ի ՔՂՔի անդ. յորս գլխաւորն է եկեղեցին սաքսոնացւոց մեծ և հոյակապ, հա.

մակ վիմառաչ, և զարդաբեաղ բրգաք և արձանեայ պատկերաք սքաց։ երկայն 117 քայլ։ լայն 33 քայլ։ 6 դրունս ունի։ և զանգակատուն, որոյ բարձրութիւն մինչև ի սեղլի զանգակաց 136 ոտնաչափ։ տրամագիծ մեծագոյն զանգակի նր 3 կանգուն և ½։ իսկ բարձրութիւն նր 3 կանգուն և ½։ որ կայ միայն անարժէք։ զի ի հարկանելն զլեզուն և ևթ չարժեն։ և հնչիւն նորա ահեղաձայն։ երկիր եկեղեցին է ուղղափառաց գեղեցկաշէն, որ ունի զանգակս քաղցրաձայնս։ իսկ երգն ուրահաց նորակերտ։ Գոյ անդ և մեհնատանն Փրանչիսկեանց հինգրծ եկեղեցեաւ։ Ունի և բերդ տրտաքոյ ի վէր գեղեցկանիստ բլրոյ։ և 3 մեծամեծ սրճարձանս, ուր բնակին սաւք կիմ սաքսոնք, մաճառք, պուլղարք, և ուրահք։ սքի յեսինքս ունին անդ եկեղեցիք վաղնջական բրգաշարդ կոչեցեալ

Շքեյ։

Գաւառն սրտոչվի ի բարբառ մաճառաց կոչի Պոջոլոկ։ լա՛ Պոլիս։ որ է աւարտ դրանուիլանիոյ յարևելեան կողմն, ուր ի ձեռն բարձրաբերձ լերանց բաժանի յուրահէ,

Ռօվնէօ։ լա՛ գերմ՛՛ Ռօվնիաս։ Աւան բարեշէն, որ հանէ ի նէղ անցս Թէնիսոյ, և Դէրէդաբէյ ամրոցաց՝ որք են ի լերինս ուրահու։

Դիւբլիաց։ լա՛ գերմ՛՛ Դէրէդաբէյ։ Ի ամրոց ոչ լինէ կարի հեռի ի սրտաղովճ, շրջապատեալ լերամբք։ յորս Թգոյ անձուկ կիրճ կիմ կապան, որ հանէ յուրահ։

Պէտէյա։ մ՛՛ Պէտրէոն։ լա՛ գերմ՛՛ Կէտէն։ Ի աջոյս ձիրք Թիթրական սաքսօնացուց ամրապարիսպ և գեղեցիկ ի հիւսիսակողմն գրանուիլանիոյ առ սահմանաք լճիցս, ի լայնարձակ և դեղսղուշարձ հովտի, առ սիրտ բլոյ գետով, շինեալ ի 1206։ Բնակիչք նր սաքսօնացիք են լուսերականք, որք ունին գպրոց մեծ։ բայց գտանին անդ և ուղղափառք։ որք նոյնպես ունին գպրոց երևելի և եկեղեցի որ ե՛ի ձեռս բիստաս կոչեցեալ կրօնաւորաց, ոյք և գպրոցն ուղղափառաց։ այլ օգ նր, և ջուրն յոռի են։ շրջակայ բլուրք նր բերեն գինի։ Ջայս ձիրք ի 1602 առին կայսերականք։

Ի՛օֆնա։ Ի գեօղ փոքր լե մէջ լերանց մեծ ի սահմանս պուլղաանոս։ յորմէ ջրվէժն յաւէտ բազմամարդ էր։

Լիւբիկէ։

Յայսմ վայրի կամեցեալ տարապարել զԱլսիա զԲոհեմացիս և զՏալմացիս որք էին մնուն Նախնի Լիւբիկեայ, կարեւոր վարկաք նախ զպէսպէս առումն Լիւբիկեայ համառօտաբէ նշանակել, որ բզմ լոյս ընծայէ նոցին պատմուեայ։

Արդ՝ Լիւբիկէ ի հնումն կրկնակի առել եղև. ի յանձուկ միտս, և երկդ լայնաբար։ Ըստ առաջնոյն՝ Լիւբիկէ կոչեր միայն այն տարածուածի երկրի որ ձգի ընդկայն առ երի ագրեական ծովու. և զպատգարեր զտալմացիս, զիլեւրինիս կամ քուօացիս, և զեաբխոխս փոքրիկ գաւառն։ Իսկ ըստ երկդին որ ի ե գարուն սկսաւ, պարունակեր զայն տարածուածի համարէն՝ որ ի ը մէջ ագրեական ծովու և գունայի. և ևս մինչև ցծովն պունտոս. որ և կոչեցաւ Մեծ Լիւբիկէ. յորում պարփակէին գրեթէ համարէն ձեռք հռոմայեցւոց արեւելեան կողման եւրոպայ. զոր ը բաղդատական կառավարութ բաժանեցին չերկու դլխաւոր մասունս. յն Ահրնիկան, և Ահրնէկան։ Ահրնիկանն պարունակեր զՏալմացիս, զիլեւրիս բանննիս, միանգամայն և զԱալիա, և զնորիսն փղերիրեան և գերմանիս։ Իսկ արեւելեանն զըՄալեդոնիա, զԱհայիա, զԹեսպրոտիա, զԲերիոս, զըԿերկիր, զԹեսալիա գերմերիս, և փղերիրեան, զՄոեսիա, կամ Մերիա պասոնին, զՏարդանիա, և զԲրիւնիա։

Ի յայսպա ձեռնարկութ իջեալ հռոմայեցւոց զերան զնոյն ազգս սլաւաց՝ մեծն լիւբիկէ պարագրեր զայն ընդարձակ տարածուածի որ ի ը մէջ ագրեական ծովու և գունայի, սկսեալ ի սահմանէ գետոյ մինչև ցգրօգրաս և հեմոս գետս. և անտի մինչև ի ծովն պունտոս. որոյ երեք էին բաննոնիա, սաւիա, սալմատիա։

Իսկ այժմեան լիւբիկէ ըստ այնմ առել լինի, ըստ որոյ առնուին ի միջին ձախս. որ ըստ տերապետական իշխանութե բաժանի յերկու դլխաւոր մասունս. ցի ի Լիւբիկէ մաքառող կամ Ահրեիական, և ի Լիւբիկէ ո-

Ֆանէանց։ Վր լուրիկեայ օսմանեանց ունիմք խօսիլ ի տարագրութեան եւրոպիական դատաց նր. յայսմ վայրի զմաճառացն կիմ զաւազրիականն ահեղ աւանդեսցուք, որ ձգել տարածի ի գունա գետոյ մինչև ի ծովն ադրիական. սպրփակել ի մէջ արաւս սեղ և հունիա գետոց. և բաժանի լերիս նհնգ, որք ի հնուսն էին Թէսպրոք. ի Սլոխա. Քոսոյիա, կիմ Խաւլն. և Տալոյիա, զորս յառաջիկայդ առաքեսցուք։

Յօդ. ու. Սլաւիա կիմ Շլաւիա։

Սլաւիա կոչեցաւ ի միջին Ժամս ի մերձակայ սլաւեաց. զի ի հնուսն գոլով մասն բանակոնիոյ. ի նր անուն կոչէր Բասնօնիա. ի բարբառ սլաւեաց կոչի Սլավինգա Զեխիաղոր այժմեան իաւլոցիք ազգաւոքալ կոչեն Շէխալէիա, կիմ Շէխոսլոնիա. իսկ մաճառք Դ՛որ տառակ. որ և պարփակի ի մէջ արաւս և սաւա գետոց. ունելով իւր սահման յարևելից՝ դդունա. իսկ յարևմտից՝ զքրանիա։ Բովանդակ տարածուի նր է 295 քառակուսի մղոն աշխարհագրական. իսկ ըստ բնակչացն 2500000. ունի մի ազգաս քրք Թէրական. և այլևս 15 քղքս. և բազմաւանս և գիւղս։ Գլխաւոր գեաք նր են Տրաւա, կիմ Տրաս. լա" Տրաւոս. որ ելանէ ի դիրօլոյէ. և իբրև միով մեծաւ հեռի յեսակ քղքէ մտանէ ի գունա։ Սաւա, կիմ Սաս. զա" Սաւոս, եկէք ի քաղաքիոյ, առ պէլգրադաւս անկանի նոյնպէս ի գունա։

Օդ նր քաղցր է և բարեխառն. երկիրն արգաւանդաղոզ. բերէ ցորեան և այլ արմտիս առատ. գինի, պտուղս ծառոց և պարտիզաց, ունի և գաշտս պարարտաբաստս, և անասունս ընտիրս. նր արջառ և ոչխար, այլ և հաւս ընտանիս և վայրենիս։

Բնակիչք նր են ի նախնի սլաւեաց, որք միացեալ ընդ սրբ. ցիս կիմ ռուսս՝ եկեն իբրև մի ազգ և ժողովրդ. յօրս գաւանին և սահմանաւթիս մաճառք և դերմանացիք այլև ուրիշք։ Սք իւր ի իւրմն բարձրահասակ են և յաղիանդամ, ուժեղք արիասիրտք և ոտանգնոտք համարձակք քաջայայտարարք ի զինուորութեի. որք աներկիւղ միջամուխ լինին յամ գժուարութեանս մարտի։ Այլ ըստ բարուց առ փորք մի բերան են սուտ և դաժան մեծ ոսմիկք և խառնաղանձք ընդ,

և ապէտք դպրութեց, Թէոփան դատարին 'ինն և ձրա միաբ յորոց ըէ Ֆիկս Ֆիկս ելլին, ոյր և այժմ ելլա.

Նեն արք նշանաւորք 'ի գպրութիս։

Ջգենուն ըէ տարաղոտ մաճառաց. և խօսին 'ի լե. զու սլաւաց, որ այլազան է 'ի սլաւական բարբա. ռոյ այլոց ազգաց, որ լեհաց ռուսաց և ն։ Սովո. րական գործ նոցն է վաճառականութիւն, երկրագործ ծուխ, և զարմանն անասնոց. որք միանգամայն կրնն և զենու, իբր զի կարգեալ են 'ի վինաւորութիւն. և փոկ Թոշակի տուեալ է նոյն երկիր 'ի մշակութ. բայց զօրաւորեաք նոցա ունին գՀնդզորգեան Թոշակ։ Իսկ ըէ կրօնից ոմանք ուղղափառք են. և ոմանք յուն. գաւանք. և երկոքին ոճիւն տեսչական մեծարոյ.

Լեռս և նշանակունս։

Ա յս նահանգ 'ի հնումն էր մասն միջագետ բոն. նօրիոյ և սահիոյ որ և 'ի վերոյ նշանակեցաք, և զոյգ ըէ նմ ըէ Ֆիկս լինչ ելլա 'ի ներքոյ տրուաբ հան. մայնցաց. ապա Թէոթափիլ զլուծ նոցա՝ փոխեցաւ յինքնիշխան Թէքրութիւն. բայց Թէքրք նր առ Ֆիկ փ հարկաւոբ եղեն կայսերաց յունաց։ Ջնոցայ 'ի ժո դարու լադիսլաուս Թէքր մաճառաց էառ զնա, ըէ նմին և զքաղաքն և զտարմայիս, և միացոյց ընդ մաճառաս. և հուսկ ուրեմն 'ի միասին ըէ մաճառս էանց 'ի տունն աւազրեայ. ըէ որոյ իշխանութիւք հայ մայ մինչ ցայսօր. և Թէոփա առաջ երբեմն յօսմանեանց՝

այլ ոչ Թողաբ 'ի ձեռս նոյ։

'ի 1746 մեծ գՀայոյն մարիա Թերէզիա վերատին միա. ցոյց զայն նշխար ըէ մաճառս. վիշ քրքական կառա. վարուն նր միայնիչ է ըէ կառավարուն մաճառաց. մեծամեծք նոցա և ազնուականք և քրքայիք ազատ քրքաց զնոյն ազատուն և իշխանուն ունին՝ զոր մաճառք. և գատաստանք նոյ գատին լուսորինաց մա. ճառաց։ Աղքունի հասք երանեն 'ի հարկաց 'ի մաք. սից 'ի կապալաց 'ի վաճառականութէ յերկրագործու. Թէ և յանասնոց. իսկ զինուորական զօրուն նր բո. վանդակի իբր 'ի 20000 մարտիկս։

Ըստ վաղնջական բաժանման իւրոյ բաժանի և այժմ 'ի Վերին, և 'ի Սփոին։ Վերինն ձգի առ սահ գե. տով, և ե մասն քառասնից կամ խրատանեաց։ Իսկ սահրինն 'ի դունայէ ձգի մինչև ցքառասնիա յարեւ. ելից։ Երբ ըէ այժմեան կառավարուն բաժանի 'ի Պա. նոփ սլաւիոյ, և 'ի Սպրոպեկտաբէ։ զորոց զգնլաւոր տեղիս յառաջիկայ առտրագրեսցուք։

Գ ե ղ ա ս ա ռ ք ի պ ա ն ա գ ի ք ա ղ ա ք ն ե ր ։

Վ ե ր վ ի ս կ ի մ Վ ե ր վ ի ս ե ա ն ։ մ ա ռ ' Վ ե ր ի ս ե ա ն ։ լ ա ռ ' Վ ե ր ի ս ե ա ն ։ Ե ր ր ո ր ո ր ե ա ։ Ե ր ի ք ա ղ ա գ ե ղ ո ղ ե ր ե ւ ե լ ե ն և ա մ ր ա կ ո ւ ռ ա յ ո ր մ ե և շ ր ջ ա կ ա յ կ ո մ ո ւ ն ն է ա ռ զ ա ն ո ւ ն ։ և ա ղ վ ո ր ա կ ա ն տ ե ղ ի ւ ն ա կ ո ւ ե Պ ա ն ք ի կ ո չ ե ց ե լ ի շ խ ա ն ա ց ն ա ռ ն ի ն ։ խ ա կ ա յ ժ մ ա ւ ա ն ա ն շ ր ջ ո ւ ք և ա ն ա պ ա ր խ ո ղ մ ե ր ձ ' ի տ ա ր ա վ գ ե տ ։

Վ ա գ ի ն , կ ի մ Վ ա ղ ի ն ։ և Օ ր օ վ ի ա ։ Ն ի ն ե ր կ ո ւ ա ւ ա ն ք գ ի խ ա ւ ո ւ ղ ք մ ա ն ո ւ ա ւ ո ր տ ե ղ ի ս ։

Վ ա ւ ի ո ։ Ա ւ ա ն ա զ ի ն ք կ ա ր ի հ ե ռ ի ' ի տ ր ա վ ա գ ե տ ո ւ , և գ ի խ ա ւ ո ր տ ե ղ ի հ ա մ ա ն ո ւ ն կ ո մ ո ւ ե ե ։ ո ր ' ի ՌՏ47 պ ա շ տ ա պ ա ն ե ց ա ւ յ ա ր շ ա ւ ա ն ա ց օ ս մ ա ն ե ա ն ց ' ի ձ ե ռ ն ա ր ի ա կ ա ն ք ա ղ ա ա ր ո ւ ե կ ե ղ պ ե ր ի ե ա ն ն պ ե տ ր ո ս ի ։

Ի շ ո ւ խ ե օ ։ Դ ի զ ե ա կ ա ւ ա ղ ո ւ ն ա գ ե տ ո վ ։ ղ ո ր կ ո մ ի ք ք ա ւ ք ի ի շ խ ա ն ա ղ ո ւ ն տ ո ւ հ մ ի ն յ ի շ ո ւ տ ա կ ե ն ' ի վ ե ր ա ռ ո ւ ն ի ւ ր ե ա ն ց ։

Տ ա լ ե ա կ ի մ Տ ա դ է ։ Ա ւ ա ն և գ ի խ ա ւ ո ր տ ե ւ ի փ ո ր ք ի կ ի շ խ ա ն ո ւ ե ք ե ա ր ո ւ ք ա ա ր ք ե ւ ա ք ս ի ն դ ա ր ձ ո վ ի ք ց ա յ ։

Ս ե ր կ ի ա ։ Ի ր ' ի հ ն ո ւ մ ն հ ռ չ ա կ ա ւ ո ր մ ա յ ր ա ք ա ղ ա ք և գ ի խ ա ւ ո ւ հ ա ւ ո ր ե ն ի ւ ի ր ե կ ե ա յ ա ւ ե ի ա ւ ե ա ն և պ ր ե ա ւ ո ր ի հ ռ ո մ ա յ ե ց ո ց , և ա ռ ա ջ ն ո յ ա ր ք ե ք ո ւ ի ի ւ ի ր ե կ ե ա յ , յ ե տ ո յ ե ղ ե լ ե ւ ն դ ջ ո ւ ս ի թ ե ։ կ ա ռ ա ւ ո ւ ց ե ք ա ւ ա ռ ա ա ա վ ո ւ գ ե տ ո վ հ ո ւ ս ո ւ ' ի մ ի գ ր ո վ ի ց ք ղ ք ։ ա յ լ ա յ ժ մ ա ւ ե ր ք ա կ է ։ ա ս ա կ ա յ ն և ա յ ն ի ա ' ի ն ա կ ա ռ ա ւ ո ւ գ ի խ ա ւ ո ւ ք ա ւ ն ա ւ ե ր ձ ե ւ ն կ ի մ կ ո մ ո ւ ն ի ն ։

Վ ա գ ե ւ ո ւ ր կ ի մ Պ ա գ ե ւ ո ւ ր ։ Ի ր ի ե ե ր դ ա մ ո ւ ր ։ ա յ լ ա յ ժ մ ա ւ ա ն ի ա ն ա պ ա տ ա ս ա ր ա ռ ա ռ ն ա գ ի խ ա ւ ո ւ ք ։

Ի ւ ղ ե ի կ ի մ Ի ւ ղ ե ի ։ Ա ւ ա ն ք ա ր ի ք ե ն և գ ի խ ա ւ ո ւ ր ա ռ ի ւ կ ո մ ո ւ ե ս ի ր մ ի ռ ա մ ի ։ ո ւ ն ի ւ ի ր ե ի ր ե ր դ ա մ ո ւ ր ' ի գ ի խ ե ր ք ա ւ ա ր ր ւ ր ո ւ ր ։ Ա ա ո ւ ն ի ա ղ ե ն ք կ ա յ ս ք ի ա ն ե ա կ ա պ ի ա գ ր ա ն ե ց ի ' ի կ ա ր գ ե կ ս ք ն ի ք ի ա ն ք ի ս կ ո ս ի հ ռ չ ա կ ա ւ ո ր ք ե հ ա մ ո ր ե ն մ ա ճ ա ռ ա ւ ։ ' ի 1494 ա ռ ա ւ ք ա ւ ո ւ ք ա ա յ ս ' ի վ ա ա ի ա լ ա ւ ո ւ ի ա ր ք ա յ կ ։ և ' ի 1526 յ ո ւ ս ի ս ն ե ա ն ց ։

Պ ա գ ի ն ե ւ ո ւ ր ք կ ի մ Պ ա ն ե ւ ո ւ ր ք ։ Ի ր ' ի հ ն ո ւ ա ն հ ռ չ ա կ ա ւ ո ր ա ւ ճ ա ռ ա ե ւ ա յ ի ս ի ր մ ի ռ , ա յ լ ա յ ժ մ հ ա գ ի ե ե ր ե ն հ ե ւ ք ն ա հ ի ն ի վ ա յ ե լ ւ ա ե ն ն ։

Շ ա լ ա ն գ ե ն ն ։ Ա ւ ա ն և գ ի խ ա կ ա ռ ա ռ ն ա ն ի ե ւ ո ւ ի , ս ե ր ք ' ի ա ե ր ն ի ' ո ւ ր ք ի ա ա ի ա խ ա ն ն ի ' ի ն ա ն ի ։ ա ռ ո ւ ի ւ ի ե ր ի ի ց ա ք ' ի 1691 և ' ի 1716 ե ւ ե ա ա ղ ա ա ա ա ն ի կ

տիկ 'ի մէջ քրիստոնէից և օսմանեանց հնդրձ բեմ
արեահեղուբ յերկուց կողմանց :
Բօսէն կիմ Բօլէն : Ի ազատ ձգէք Թէրեան բարեչէն
քաղմամարդ և գլխաւոր տեղի համանուն կոմսութ.
ոմ և հանճրէն ալաւիոյ յարգաւանդ վայրն, որ բաց
յայլոց իրաց՝ բերէ և ծխախոտ առատ և պատուա.
կան :
Ճափօլոր, կիմ Տէօփ'ալ : Աւան և դղեակ ըէ իշխա.
նուբ եւրսէնի սերմիոյ և պօսնայի . ուր և է ամիս
նորա :
Բլաէբէնէց : Աւան գլխաւոր փոքրիկ իմն իշխանուե.
Զերնէց . Բրեչէվէց, կիմ Բրեչէօրօգ Վէլիգա . Բաբէց.
Սէրաջ . Բօր հօրէ . Գոռդէնիս . Իշն գլխաւոր տե.
ղիք մանաւանդ վիճակաց , որք ունին զանուն 'ի տե.
ղեաց սոտի :

Պալխաւոր պեղիտ սպարապետութէ ալաւիոյ :

Բնէդէր վարպան . մ՚՚ Բնէդէր վարօպ : Բերդ հզօր
և բազմարուեստ 'ի վէր լերին տա գաւհայիճ 'ի
հարաւոյ . զոր 'ի 1526 առին օսմանեանք . սպա 'ի
բաց Թողէլ 'ի 1687 տէրեսկին նիմ մոհամադ . բայց յե.
տոյ անդրէն էանց 'ի տուին տաղդրիոյ : 'ի 1716 մե.
ծաւին հռչակեցաւ , յորժամ զորք քրիստոնէից ընդ
հրամանատարութէ սպարապետին եւգինէոսի հռա.
կաւոյ յայլեայակ կռնգնեցին : Իակ 'ի մերձակայ
Ժամս նոր և բազմահանդար արուեստիճ և նաև ամ.
բաւուցաւ . առ որով առատաբոյ հարուստս մի տարա.
ծութէ հասան դեռնատիպոր խրամք և գոլորգի ձա.
նապարհք . որով և եղև մի 'ի հզօրագոյն անառիկ
ամրոցաց եւրոպիոյ :
Իսոնէ կիմ Էօրնէ : Քղաք բարեչէն բազմամարդ և բերդ
ամուր , ուր նստի սպարապետն ալաւիոյ , առ որ.
վա դեռաւ որ հուսկ իանէ 'ի դուռնա : Ա՚յս քղաք բա.
ժանի իբր յերիս մասունս , մի մասն է բերդ սահման.
ոյդ 'ի կողմն խրոռմաթիսկինոզոր 'ի 1789 նորոգեցին
և առաւել ամրացուցին . ուր պատանին բնակիչք բէ.
կայ ըէ առաւել մասին են 'ի զինուորական կարգի .
իակ երկու մասունք են յաջակ և յահեկէ բերդին իբ.
րև կէս ժամաւ 'ի բացակայ . դոյ և չորրորդ քաղ 'ի
հանդիպոյդ , որ է իրր բերդ փոքր . և սպասարդ ու.
նի սպուճարձան՝ այլ անշուքս , որք չեն ինչ ընհան
'ի դուռհկաշէն գիւղօրէից : Երևելէք է առա կամուրջն
եր.

ձրիայնաձիք՝ որ ի սրավա գետոյն ձգի մինչև յայն ի ձոյս ձախին տեղեաց, որ շուրջ զնովաս իբրև մոզն մի՝ ըստ երկայն, չինեալ ի 1566 ի ա սուլդան սիւլէյմանայ ինքնակալէն օսմանեանց, ուր գործեցին իբր 20 հազար գործաւորք. զոր ի 1664 եւս այրել սերմին կոման. այլ օսմանեանք փուխով անդրէն չինեցին. և ապա ի 1685 ինքեանք հրձիգ արարեալ զմի մասն նր, և յամին որ զնին՝ քանդեցին և զմնացեալն որ յետոյ չինեցաւ յայլեւայս։ Ջայս քաղքերկիցս աւուն օսմանեանք. այլ զնին ազգին հաճայայ ինքնին մեկնեցան անտի։

Սեմլէն կամ Զեմլին։ Աւան բարեշէնաւոր դունայ գետով հուսկ ի խառնուրն սաւայի ի դունայ. ոչ ինչ կարի հեռի ի պելըլատայ։ Յաճախագոյն էր տեղի աննշան, այլ յանկանիւք պելըլատայ ի ձեռս օսմանեանց, մեծ մասն քրիստոնեից եղեալ անտի. ասա հաստատեցին զբնակուրճի իւրեանց իբր 300 գերդուստանք. յորս էին և յազգէս մերմէ. որք յետոյ անցեալ զդունաիւ, բնակեցան ի նայսոց քաղք մաճառաց. զոր յանուն նախագրեալ բերդին սովորաբար Վարասին կոչեմք։ Ա յս աւան գոլով յեղ սահմանայ օսմանեան ազգաւ և տանն աւազրիայ, և առաջին գուան՝ (ընդ որ ունին անցանել զոր ըստ գուանայ կամ ըստ ցամաք եկել ի մրուճէ օսմանեանց ընդ Ձնիզ պելըլատայ գնան ի վիեննա, կամ յայլ տեղիս աւազրիական սրուճ.) յայն սակս կացուցաւ ի նմ մանաւանդ առեան, և քաղաքացիք արգելքան մարդկան և ամ իրաց ի զգուշուէ ի ժանտահաս. վըկ բանան անդ ոչ միայն զմմ վաճառս եկել յարևելից, այլև զդիրս սղջուխի. զոր ծախել անդրէն կրեն, և առաքեն յիւրաքանչիւր տեղիս. զի

Թղթաբեր աւուրսանգիք առ զրուխղ առնուն։

Գաղղիա։ Քիչ և աճեալ գլխաւոր մերձակայ յունադաւան սլաւաց։ Երևելի է այս տեղի սակս դաշնագրուեն՝ որ եղև անդ ընդ օսմանեանս ի 1699. և ի պատճառս կարմրադրոյն պատաճական գինւոյ, զոր բերեն շրջկակ վիճակ նր։

Սիւրէնդ կամ Տեմրէնդ։ Աւան ևս սակս գետոյ. ուր կարգեն կայ դունդ մի հեծելազօր զինուորաց ի պահպանութիւն սահմանաց տանն աւազրիոյ։

Ռուչուկ կամ Ռուչուք։ Ի բերգ՝ ուր սակս և արինա գետոյ խառնին. զոր ի 1716 առին կայսերականք։ Պէտք։ Աւան փոքր՝ այլ առեւտր. ուր նոսի գօրապետ հինգրամ իւրովք զօրականօք ի պաշտպանութի նաւարհ

հուրեք ընդ սակս գեան։ Գուենդն հետեւակ զօրաց սրօտայ ըստ մասին կայ յատանի աստ, և ըստ մասին սփռեալ է ի չորկայս նր։

Կլոպիչա. որ կոչի և Ակնդ կլոպիչա. ըստ Ֆիլն կրա. սէչքա. առ ի զանազանուել ի նորայ՝ որ յետոյ չինեցաւ։ Ի քեզ բազմամարդ և ամրոց հզօր առ սակս գետով բաժանեալ ի կոլմն սլաւեայ և խրուաճիա լին. ուր նստի գունդ մի հետեւակ զօրաց ի պահպանուել սահմանաց։

Նայ կլոպիչա. ըստ Կոր կրատչքա։ Ի քեզ նորաշէն գեղեցիկ և ընտիկ այլ անտարիսպ. որ ունի և գունդ մի զօրաց։

Յօդ. ըե. Վլաշիա։

Տաճկերէն կոչի Խըռամն կիմ Խըռալխըչը. մ՚ա՚ Հռովմ օտոսկ. ըստ գերմ՚՚ Քրօթինն. ի հն՚՚ Լ՚ պարխիա։ Ի մասն լիւրիկեայ՝ որ ի սակս գետոյ ձգի մինչև ի ծովն ադրիական։ Եւ ունի իւր սահմանս. Եւ լից՝ զլուսաիա և զսօսնա. յարևմտից՝ զշգիբիա և զբուանիա, և զսան ինչ նահանգն լիւրիկեայ։ Քովանդակ տարածուի նր է 389 քառակուսի մղոն աշխարհագրական. իսկ թիւ բնակչացն 267000. ունի 5 թէգրական ազատ քեզս. և այլ ևս քեզս աւանս և գիւղս բազում։

Գլխաւոր գիտք նր են Սալ. զոր ի տորագրեր սլաւեայ յիւրատակեցաք։ Լոննա, որ բաժանէ զնը. ուսմամբ ի պատանիս. և ապա գնայ անկանի ի ռա, ռա։ Գուէ ելանէ ի քզանանեայ, և անցեալ ըստ այս նահանգ, մերձ ի սիսեք քեզ մտանէ ի սաւա։ Օդ նր բարի է բաց ի ծովեզերեայ կոլմանց՝ ուր առյաճախուսէ ընձայն և ճախճախուտ տեղեաց՝ ծանձր կ և վնասակար։ Իսկ երկիրն լեռնայնն, բայց ունի և սահարսկ տեղիս արգասաւորս և բարեբեր. որք բերեն զհամ հարկաւորս մարդկային կենաց։ Բնակիչք նր են ի նախնի սլաւեաց, բայց այժմ գաղանին անդ և գերմանացիք և ուլահք. իսկ բնիկ Խըռաթէ կիմ Խրօռաթ ոմն՝ ի հնումն յոյնք կոչեցին զնը, ըստ բնութեան խառնուածոց և ըստ բարուց աշխ ըստ են ի սլաւեաց. զնոյնպես ուժեղ են մարմնով. քաջասիրտք յանդգնութեամբ եռանդնաջք. որք առ հասարակ ի կարգ զինուորաց ծնանին. վիշ և անդա

տին ՚ի տղայական տիոց մարզին ՚ի կրթուԹիւն զինուորուԹիւն. որով և յամ ժամ պատերազմական և յօժարուԹիւն մանուկ ՚ի մարտ. և ընդ հինգին նեղին կալ միայ գատաւրկ ՚ի տան ։ ՚ի ժիկ պարզին ասեն նոյ զնամ կարևոր զինս, և զսովորական Թշնակ զինուորական. իսկ յայլ ժիկս չունին Թոյկս, այլ գործեն զերկիր. որ բայց յայլոց իւրաց՝ բերել և գինի պատերազական. բայց նէ այնպէս մշակեն, որչափ բաւական համարին ինքեանց. չունին փոյԹ բազմացուցանելոյ զայդիս ՚ի վաճառել։

Սովորաբար վճարեն հարկս ասիկ կալուածոց իւրեանց. այլ երբեմն ՚ի տարիսկ զինս առաւել, զգիմ դառնան, և ինչ ոչ վճարեն, ասելով Թէ զինուորս են, և ոչ մշակք հողագործք։ Այ ոմն ՚ի նոսա ՚ի ժիկս պարզին ընտանի և մտերիմ սիրով վարին զմիմեանս իբրև եղբարք հարազատք. յամի պատահան և ջատագով են միմեանց, մինչև աներկիւղ ՚ի վաճառ մտանել զանձինս ՚ի փրկուԹիւն միոյ ՚ի նոցէ։ Ջգիտատ նոյ է զ սուրազմաճառաց. իսկ բուն լեզուս նոյ ասլաւկանն. որ ՚ի մէջ լեզուաց այլոց ժողովրդոց լսիւրիկեցոց, սոցայս յատեան հպատոր է բարբառոյ լէհաց. բայց խօսին և ՚ի բարբառ մահմատաց և գերմանացւոց։ Իսկ զ կրօնից առաւել մասն նոյ է ուղղափառ. իսկ այլք յոմանց աղանդաւորաց։ և երկրորդին կողմանք ունին սեպհական եպիսկոպոս։ Բայց դիտել պարտ է, զի օսմանեանք անօրէնքս խըմալի սովորաբար ոչ զսուտս ասելք իմանան. այլև նա մեծագ զգնակիցս այնր մասին տալմացեայ, ո զսուտ ինքեանք ասլեկան։

Սոյն այս իշխանութիւք կան ըստ նախնի անուանակոչուած լիպոնիսյք՝ են ՚ի ալաւաց. որք և ՚ի վերոյ նշանակեցաք. որք ՚ի 640 առ Քրիստ հերակլ կայսեր եկեալ կալան զայս Ց. վանել անտի զասառնս կամ զՀնոս. և զ հարուստս մի Ժիկ վարեցին զինքնիշխան Քրիստ ունելով սեպհական Թիւրս. որք սա Ժիկ մի հարկառու եղեն յոմանց կայսերաց. յոյն սակս կոչեցան նոքա և Թիւր լիպոնիոյ, և տալմացիոյ։ Այսպէս ՚ի ժամ դարու զոյդ ընդ տալմացիոյ և ալաւիոյ անկամ ընդ Քրիստ լատինասատ ազգ ազգայն մահմատաց. և Թէպէտ յեա այնորիկ բիմ անգամ դասն գործեցին Թուրքք Թափել զոնձ մահմատաց, բայց ՚ի գերև եղեն նոքա հնազանդ գործոցն նոյ։ Այլ այնուհետև կացին միացեալ զ Քրիստ մահմատաց. զ որս հասուկ յեաղ անկան զ Քրիստ տանն ասագրիոյ, զ որով կան մնան մինչև

գայսօր • բաց ՚ի փոքր ինչ մանկ այսր նէնգի՛ որ է ՚ի ձեռս օսմանեանց • զոր ստուգ ունիմք ՚ի նամակել ։ Քաղաքական կառավարուել սկզ ուղղի ըստ օրինաց մա. Ճառաց • որոց գլխաւոր իշխանն կոչի փոխարքայ • և ՚ի բարբառ եւրեանց բան՝ ՓՈ՛ւ-զի վուրկ զայն պաշ. տօն իբրև փոխանորդ կայսեր ըստ որում է Թիֆր մա. Ճառաց ։ Այլ. ունին միշտ պատրաստական միմիչև ՅՏՕՕՕՕ զօրս քաջակորովս ։ Աչ նէնգ ըստ գրից իւ. րոց բաժանի Յայս կոյս և Յայն կոյս սահ գետոյ • ՚ի զլ մանն ինչ ալեւիոյ ըստ սուաւ անկանի ։ Իսկ ըստ կառավարուեն բաժանի ՚ի Պաշտ Խոջ-ըն-ըի • և ՚ի Սպարապետ-ութ ։ Մեք յայսմ վայրի ունիմք ստորագրել զգլխաւոր տեղիս ներ ըստ առաջնոյ բաժանման։

Գլխաւոր տեղիք յայս կոյս սահգետի ։

Ոակրաց որ և Ակկերման ։ Ի ազատ ՓՈՂՔ Թիֆրական առ սահ գետով • և գլխաւոր տեղի համարէն նէնգին • և ամենայն փոխարքային ներ • բարեշէն ամուր բազմամարդ և եռանիստ • բաժանեալ ՚ի վերին և ՚ի ստորին • յորոց վերին Թիֆրական է, իսկ երկրդն եռանիստան • եղեալ ներ ունի տարեկան հասս 20000 ՓԻՈՐԻՆ • որ առնէ իբրև 450 վէնեկեական ոսկի • բայց պարտաւանէ պահել խումբ մի զօրաց հանդերձ զօրապետաւ իւրեանց ։

Վարչիքն կամ Գլայն վարչիքն • լո՛՛ Վարսաբնոմ ։ Ի ազատ ՓՈՂՔ Թիֆրական առ տրամադ գետով յընդարձակ դաշտավայրի • բարեշէն և ամուր • վինէ ՚ի ՓՈ անդրեայ մահառաց արքայէ • և Հոխացուցեալ ՚ի նմ և յորդւոյ ներ ՓՈ պէսայ։ Ունի բերդ ամուր • և գլխաւոց մի մեծ • որ երբ ՚ի ձեռս յիեանց • և այլ երկու մեհեաստանս կրօնաւորաց ։ Ոչինչ կարի բազադոյն ՚ի ՓՈՂՔ սահ առ բարձր լերամբ են ինքնաբուսեալ ՓԵՐմուկք • որք յՀՈՂագոյն կոչին Յաշան ղօրտ։

իսկ յեսոյ կոչեցան Վոսպենէան Բողանէ ։

Գրոյք կամ Գրոց • ըն գերմ՛՛ Գրայց • մՀ՛՛ Գիւրեաւ վաղահել • լո՛՛ Քրնեհոմ ։ Ազատ ՓՈՂՔ Թիֆրական • ամուր և բարեշէն • ըստ գրից բաժանեալ ՚ի վերին և ՚ի ստորին, և Հոխացուցեալ բազմապատիկ ազատութիւք ։

Վէլիկ կամ Գոռալա վէլիկ • ՓՈ Մեծ արքունիք ։ Է սահ բարեշէն առ սահմանաք սալեւիոյ • ՚ի նախնեացն էր ՓՈՂՔ հռչակաւոր բանիծիոյ սավիոյ, կոչեցեալ ՚ի Ժամս պարզմի մօրիկ կայսեր Քլաւ և Մաքիմեան • ՓՈ. Պայծառ և Մեծաշուք ։

Քէնդէ կիմ իպանիյ։ Ամրոց առ Գիւբէնէ գետով. որ 'ի նահանգն էր ալճոռ փոխարքային սլաւիոյ։

Լէբէպուլնի կիմ Լէպրի։ Աւան քարիչէին. ուր առեն՝ թէ պահի արիւն քրի հրաչական։

Ջեռմա։ Աւան՝ ուր է գերեզման ալքային կողոպմանոսի։

Գրաբինա։ Աւան և դղեակ առ սահմանօք չորիրոյ 'ի վր հսանանուն գետոյ։

Լէբէօլլավա կիմ Լէբօլլավա։ Աւան բարիչէին, ուր ուշ նէին մննասան մեծաչէն միանձունք 'ի կարգէ սիշն պօղոսի անապատականիցդոյս երարձ [յ]ովսէփ կայսրանդ էն գերեզմանք նահանի իշխանաց սլաւաց և իլրաճանից։

Դոմբօձլէ։ Էր գաչու ընդարձակ, որ 'ի ամավ գէ ասյն ձգի մինչև 'ի ծովն ադրիական. ուր բնակին ազնուականք, որք ունին զմանաւուր ազատութիւն։

Սէ գէորգ կիմ Տաճար սբ՝ն գէորգեայ։ Աւան ամուր առ սավ գետով։

Գ՝լխաւոր պեղիւ յայն կոյս սավայի։

Գրաւօլնդ. [ը գերմ՝՝ Գաւազար։ Աշատ քրիստոնեաւորական գեղեցիկ և բազմամարդ, և բերդ ամուր [ը մէջ Դաւնբա և Գօրձա վտակաց, և գլխաւոր տեղի ոսպարապետութե։ Աստի մինչև 'ի փիւմէ և 'ի պուքարի եօթ բանակ ձնհղ կ կարծրոս կայսր. և միւս այլ ձնհղ մինչև 'ի ցեղիկ քաղաք եօթ բանակ դշխոյն մօրիա Թէրեզիա։

Գրչհանէց. և Պուխարէց, էին աւանք ամրացուցիկաք յորս կարգեալ կան զինուորք 'ի պահպանուէ։

Սիւեյպուրլ կիմ Սիւլեյպուրլ։ Գղեակ 'ի վր բարձր լեռին առ սահմանօք քրանիոյ. և գլխաւոր տեղի փոքրիկ իշն իշխանութե։

Սլոյնի կիմ Սլոյնի։ Աւան ամուր, և վերջին տեղի խլրատաճից առ սահմանօքն սալմացիոյ։

Օյոլէին։ Աւան և գլխաւոր տեղի ընդարձակ և զուարճալի վիճակի մոյ։

Բէրբինա։ Քաղք ամուր և բարեչէն 'ի մէջ Գաւլէա և Բէրբինա գետոց [ը սպարապետութեն վարաժանինու. հիմնեալ 'ի 1592 յօսմանեանց. զոր 'ի 1594 առին մահաբ և քանդել աւերեցին. այլ օսմանեանք անդրեն շինեցին. ապա 'ի 1595 վերստին առին զնա մահաբ. և քաղաբ պահպանեցին նմ յեբեսաց օսմանեանց. որք յամին որ վինի՝ երկիցս պաշարեցին, այլ ոչ կա-

բացին առնուլ. ուստի և այնուհետև եկաց մնաց
՝ի ձեռս մահառաց ։

Սխուէ ։ Ասած չըչապատել հողակոյտ պատնեշ, և
իբր առիք մերձ՝ի խառնուածն գուլբաս վտակին՝ի սա-
վա, ուր ըստ ասելոյ ոմանց՝ էր նախնի Սխալիա քա-
ղաքն ։ Բիշմ անգամ պաշարեցին օսմանեանք զայս
աւան ։ և Հուսկ ուրեմն՝ի 1593 առին զնա, և հրկէզ
արարին ։ այլ մահառաք վերստին չինեցին և կացու-
ցին անդ զօրս՝ի պահպանուիճ ։

Գրատվէյ կամ Հրատվէյա ։ Ի բերդ ոչ կարի ինչ
հեռի՝ի սավա գետոյ՝ի սահմանս երզրմին զակրա-
պայ ։

Տապէյ ։ Բերդ կառուցեալ՝ի պաշտպանուիճ սահմա-
նաց աւուն գետոյ. որոյ՝ի պահպանուիճի կան
կարգեալ խրտուճաթ զօրք ։

Պասին ։ Բերդ իբրև ժայռատ միով հեռի յառնէս գե-
տոյն ։

Գրատվանվէյ ։ Բերդ ամուր չըչապատեալ ունէնա գե-
տով. որ՝ի 1557 անկաւ՝ի ձեռս օսմանեանց. յո-
րոց՝ի 1594 առին մահառաք. այլ փուլծով անդրէն
ուրեցին նմ՝ օսմանեանք. յետոյ՝ի 1688 էանց՝ի
ձեռս տանն աւստրիոյ ։

Սբէյն ։ Բերդ սահմանապուռն ՈՐուճ տանն աւստ-
րիոյ՝ի վր ունէնա գետոյ. որ աւնու զանուն՝ի սբ-
բինեան կոմսից, կամ՝ն՝ի բերդէ տասն ։ Զայս բերդ
՝ի 1576 առին օսմանեանք. այլ յետոյ անդրէն ընդ
ՈՐուճ քրիստոնէից նուճանեցան ։

Վրօչպանօ ։ Դպրեակ առ ունէնա գետով, որ յիւր-
գոյն գեղեցիկ էր, և առ Ժամ մի աճեռ սբբինեան
կոմսից. և երևելի սակս բազում արծաթոյ որք էին
անդ, այժմ կարի անբացեալ է ։

Գրուբա կամ Գրուբէա ։ Բերդ յայնկոյս ունէնա գե-
տոյն. զոր՝ի 1565 զինի ընդ երկար պաշարման առին
օսմանեանք. այլ այժմ է ըՈՐուճ տանն աւստրիոյ ։

Ա-ղաւնաձագ ։

Ըրպէս՝ի վեր անդր յիշատակեցաք ։ Նաև օսմա-
նեանք ունէին փոքր ինչ մասն յայսմ նահանգի
կամ Թէֆրուճ, որ ձգի ըմէջ ունէնա և վերպաս գե-
տոց. և գլխաւոր անտիպ նր են այսոքիկ ։

Վիչհոզ ։ Ի քոյք փոքր այլ ամուր և բաբերէն կառու-
ցեալ՝ի կղզի ինչ ունէնա գետոյն. զոր յամին 1592
զառաջինն առին օսմանեանք ։

Օդերևէից · Լաբէդ · Լոսէի · Սոփոսլ · Վըշնոյ · Եայոյ ։
Են փոքր աւանք առ Վէրպոս գետով ։

Յօդ · Ը · Տալմացիա ։

Տալմացիա կամ թ տառադարձմամբ Դողմատիայդ անուն, և կամ ոմն գտանի գրեալ ՚ի վաղնջական գրան և ՚ի վերջաւորումն Տէվմացի՝ եբանէ ՚ի Տէվտամ կամ Տէվտիւսմ գլխաւոր մայրաքաղաք, զոր առին և քանդեցին հռովմայեցիք ՚ի 597 զինի հիմնարկումն հռովմայ ։ Բայց Ես այս կամ նահանգ առանձնական ակսաւ յայս անուն անուանիլ զնոյն իսկսյնս սպառեալոյ հռովմայեցւոց զիշխանս լևրիկեցւոց · զի յիրէ թ զայն՝ գողով թ տրուէ նոյ, քնդհանական անուամբ և սա Լևրիկ անուաներ ։

Սահմանք նոր թ զանազան ՚ի սմանս ներքին պողմայ գրգռելոյ ՚ի ժողովրդեան իւրում զանազան օրինակս փոփոխեցան · եղև երբեմն՝ զի այնչափ ընդարձակեցան մինչև ձգիլ ցվիսլուրիսա · ուստի և ՚ի ՅԱկս կայսեր անուանիցոսի սիոսի գտանի անուանել բազմաւորակի Տալմացիայ · իբր զի բաժանել ՚ի Դալմէնէէայ և ՚ի Մինչէրիական, անջրպետ ՚ի միջի առնելով զՀէլէոս զՊնէգոս և զՀէրիոս լերինս, որք այժմ այլով անուամբ անուանին։ Իսկ այժմ իրաւամբ Տալմացիա կոչիմ միայն զծովեզերեայ մասն նոր հանդերձ տարածութ ինչ և թ ցամաք · որ յարևելից՝ ՚ի Տրինօ կամ Տրինօ գետոյն ձգի թ արևմտեան ցՀէրսո գետ, կամ ցիսաբիս · և ունի իւր սահման ՚ի հիւսիսոյ՝ զիսըռուճաձ և զսօսնա · յարևելից՝ մասամբ ինն նոյնպս զսօսնա, և մասամբ ինն զալպանիա · իսկ ՚ի հարաւոյ, և յարևմտից՝ զծովն ագրիական որ այժմ կոչի և ծոց վենետկեան։ Տարածութիւն նոր ՚ի հիւսիսոյ արևմտից թ արևելեան հարաւ՝ է իբրև 355 կամ 360 մղոն · բայց զայսուետիւն նոր չ մարթ ճշդիւ չափել, զի ոչ է միատեսակ չափ՝ այլ ցրիւ, բաժանեալ ՚ի զանազան կղզիս · սակայն լոկ ցամաք նոր յընդարձակագոյն տեղւոյ հասանէ 360 կամ 365 մղոնաչափ տարածութ։ Ունի ՚ի նմ երևելի ինչ գետ. և որք են՝ թ մեծի մասին համառօտ են թ ընթացոյց. կամ թ սակաւ միշտոյս ընթանան · բայց յոմանս ՚ի նոցն մարթ է նաւել փոքրիկ նաւակաւք ։

Օդ նոր բարի է մաքուր և առողջարար · ՚ի տափարակ

քակ ուրիշ և՛ ի հարաւային կողմանս քաղցր և բա-
րեխառն. բայց ի հիւսիսային կողմանս որք լեռնային
են՝ խիստ ե և ցուրտ. ուստի անասնոց և ևս ի յար-
մարաւոր: Իսկ երկիրն նոր ընդհանրապէս խառնով
չէ այնպէս ինչ արգասաւոր, և ոչ լաւ արժանաց
մշակել, վասն զի լեռնային է, և բղխէ ի ներքոյ նո
ապառաժոտ և անբեր. սակայն ունի ուրեք ու-
րեք և արգասաւոր տեղիս. ուստի գլխաւոր բերք
նոր են փայտ բազմ ի պէտս հրոյ և շինուածոց. քիչ
անասուն բազմ ունի, և ձկէ, գինի, մեղր, աղի
ազգի պտուղս, և անասունս մինդ ոչխար և այծ
և ձուկն առատ. են։

Բուն բնակիչք նոր են ի նահանի տալմացիացւոց. յորս
յետոյ խառնեցան և ազատք. իսկ ի մինչեւ ՃՄիս և
եղալայիք, սերվիացիք, պուլղարք, վալաքիացիք
այն է՝ ուլահք են. սակայն բուն բնակիք նոր Տա-
մոյոյի կամ Տալմատ կոչին. Թէպէտ եղալայիք չիտ
Թէն գնան ընդ Սլաւս. կոչելով Շկլաւոնս, կամ յն նոցա
ասացից, Շկլաւօնի. ոմն և զնոսա նոյն չիտոԹեն ընդ
սլաւիոյ: Հարկ լեզուս երկիրն է սլաւաց. որպէս և
բարբ բնակեալց նոր բազմիք համաձայն բարուց նոյ.
բայց մինչ ի ազ առաւել քրիստոնեան են և քաղցր
բարոյ մինդ քաղաքացիք, որք առ հնոյն իսկն ի
լեզուս խաչական. ոմն և ձև դպրութեան նոյն է ըստ
սովորութ վենեկեցւոց. մինդ այնր մասին՝ յորում
տիրեն վենեկեցիք. իսկ բնակիչք մասին՝ որ են
ընդ օսմանեանց, բաց ի սլաւական լեզուէ՝ խո-
սին և ի լեզուս տաճկական: Ապա վն սկ որպէս և
վն սկզբ հանգամանաց տալմացիոյ՝ ունիք գարձեալ
խօսել առորև. յայսմ վայրի համառօտիւ իմն լիցի
պատկերաւք զնոսին զանազան անցս նոյ։

Յորժամ տիրեցին հռովմայեցիք լիւրիկեայ, յաղթա-
նակելով ի վ գենտիոսի վերջին Թագաւորաց, առ
որով տալմատք ապստամբէ էին ի լիւրիկեացւոց, և
վարէին զինքնիշխան ընդ, որք և զորութիւն զինու
նուաճանել ունէին ընդ որուն իւրեանց զայլ ազան-
նակից ժողովրդս, և զընդեն ձեռս հարկատու ա-
րարել էին ինքեանց, ոչ յանձն առին ընդ լծով հռով
մայեցւոց մտանել. յայն ապա հարկ եղև հռովմա-
յեցւոց առանձին պատերազմիք. ի հնազանդութեան
նուաճանել զնոն. զոր ուր ուրեմն զինի 220 ամաց զ-
րեցին ի գլուխ տանիլ. վն զի տալմատք հինգ ան-
գամ ապստամբեցան ի նոցէ. որով և պատճառս ե-
առն հին հաչակաւոր պատերազմ՝ որք ի պատմութիս
հռով-

հռովմայեցւոց կոչին Տալմատական պատերազմունք. յորոց վերջինն եղև երկարաւոր և գժնդակ, զոր յարձոյց ի վեր նարա օգոստոս կայսր. որ և խոպան նաւաձեաց զնոր ըստ հռովմայեցւոց. ոմն ըստ-

ձակ գրեն փլորոս, դիովն, և ապոլիանոս։

Ասդ՝ երբ տիբերին հռովմայեցիք հաւերէն լինէին կենց, յերկար մասունս բաժանեցին զնա. զմին կոչեցին Լիպոբէա. իսկ զերկդն Տալմացիա. լիսաւրնա ռներ իւր սահման յարևմտից՝ զնաւրնա. ի հիւսիսոյ՝ զբանոնիա. իսկ յարևելից՝ զոտմացիա. բայց սահմանք տարացեալ ի պատճառս ներքին պատերազմաց ընդ զնչն Ժիկս զնչն կոչեն, է զի՝ անձկագոյն, և է զի՝ ընդարձակագոյն։ Եւ ի բաժանելն օգոստոսի կայսեր զ ծերակուտին զչեաց հռովմայեցւոց, տալմացիա ի մէջ այլոց ժն գերհիւպատոսական չէռաց՝ ծերակուտին վիճակեցաւ. իսկ նա ինքնակամ շնորհեաց կայսեր զսալմացիա. զոր

կայսրն կառավարէր ի ձեռն կառավարչ իշխանի։ Հետ մահու մեծին կոստանդիանոսի կայսեր տալմացիա մոսցուցաւ ըստ արևմտեան լիւրիկեայ։ Ասէ յետ այնորիկ բազմապատկի հարուածոց և քանդմանն և տաւարանս կրեաց ի գազանամիտ բարբարոս ազանց՝ որք եկեզ զերան ի նմ և ի ծորին սահմանակից ծո, և ի Ժկին՝ յորմէ գուշեր տիբերին յիգալբա, սա ևս ըստ նդ տրուբ նոճաձեցւոյ։ Ապա էանց ըստ տրուբ յոստիհիանոսի կայսեր ի Ժկին՝ յորժամ կալաւ զիպալիա։ Ասէ ի 640 ամին ի նմ սլաւք, որք ի վախճան տրուեն հերակլի կայսեր՝ բազորովին հաստատեցին անդ դաճուռ և զտրուեն իւրեանց. բաժանելով զերկիրն ի սլաւիա կմ քռօացիա. ի աերվիա, և ի տալմացիա առանձնակ. և կայսրին նդ սեփական Թէքուր յորոց վերջինն Աւգուստիր կմ ըստ այլոց Սարովիդր անուն անճառանդ մեռեալ, եթող զիշխանութեն կնոջ իւրում. իսկ նա կառկաւ եթող եղբօր իւրոյ սղն լադիսլաւոսի մանառաց արքայի. և այնուհետև տալմացիա անկաւ ըստ տրուեն. թագաւորացն մանառաց, բայց աչ բռվանդակաձա. ի զ մեծ մասն ի ծովեզերեայ քաղաքաց նր՝ յորս չէին տիբեաւ սլաւք, ըստ տրուեն վճնչակեցւոց էին, զորս աչ առին բռնութ։ այլ ինքնակամ հրաւիրսմամբ բնակ

ցաց կողմանց այնոսիկ։

Ջանզի նարնիոացիք սլաւք և խրոմաթք տուեալ զանձինս յատպատուակ քաղաքին նաւուք ընդ ծովն ադրիական, բեմ և անհնարին վնասս գործէին վա-

հա-

Ճառակաւոր[illegible] վէնէակեցաց. և յետ ծովէ ելելոյ քոյթս տալմացիոյ. վիշ առ ի վերծանիլ ի հանապազ զորգևան հալածահարութենչ նշ ոչ միայն վէնէակեցիք, այլև քոյթք տալմացիոյ ամի ամի տային հարկս նշ երևելի գումար գրամոց: Ապա դէնաւոր իշխանն ծերակուտին վէնէակեցաց զի պետրոս օսկոլոս կամէցեալ վախճան առնել այսմ անպատկան աւազորութենչ տալոյ հարկս բարբարոսաց, հաւանեցոյց զծերակոյան յայտնի պատրուակս դիմամարտիլ նշ ընդ

Ձրեցաւ զի ամս 170:

Եւ այնուհետև Թէոդոս նաւք վճռականաց վէնէակեցաց ասց ապաշխոլական ինչիչ, բայց ոչ նոյնպս քաղաքք տալմացիոյ. որք և բազմ անգամ դիմեցին առ կայսերս յուսացեալ կոստանդիանոսոլսոյ՝ այլ վայրապար. զի զի զայն ժամս զօրուն նշ նուազել էր յոյժ. վիշ յուսահատեալ նշ ի ձեռնամուխ կայսերս, հաւաքէին ծովէզերեայ քոյթք միաբան հաւանութենչ հրեշտակս արձակելոյն առ վէնէակեցիս, անհաւատ Թշնամիս բարբարոսաց ազնոյիկ. որք և յիշատդին իսկ սկսեալ էին առալ պարզիլ ընդդէմ նշ. խոստանալով նշ զի եթէ հակիչ ազատեսցեն զինքեանս ի բռնակալութենչ նշ, ինքնակամ արկցեն զանձինս զի ծրուելիք վէնէակեցաց:

Յայնժամ վէնէակեցիք ժողովեալ ղնամ ծովային զօրուն իւրեանց, և ընկալեալ նաև զերդումն հաւատարմութե ի քոյթաց անտի, ատոկացուցին զպետրոս ընդդէմ նշ. յորոց զարհուրեալ ալքայն խրոմանիկ հնդրեր հնարիւք իմն հաշտուիլ առնել զի վէնէակեցիս. իսկ նարինաացիք պատերազմեին ամ զօրութե. ալ վէնէակեցաց մեքժեալ զինդիր ալքային խըռոմանիկ, և զնարենաացիս խոպոռ սպուռ խորտակել, զի ծրուելիք իւրեանց նաշաձեկին զնե:

Ահա զայս օրինակ պատան վէնէակեցիք տիրել ի տալմացիա, և զի ծովն ազդրիական. խոպոռ անհետ սրարեալ անտի զուլաս, և վարեցին խալաղութենչ ձրուելիք իւրեանց ի վերայ ծովէզերեայ կողմանցս այսոցիկ մինչև ի ծիչ դաւն. յորում պատուհասել ի մեծ պատերազմին ձենուայեաց, զի սրս միաբան նեալ էին և մաճառաք, սոխրեցան զմեծ մասն տեղաց զոր պատրեալ ունէին ի տալմացիա, թողուլ լուգովիկոսի մաճառաց ալքային: Այլ ի մեռանիլ նոր և ի թագաւորել փիլն նոր լաքիսլաւոսի սրգոյ կարոլոսի երդորդի սրքային նաթօլիոյ՝ աեսել եթէ զժուարին է նմ յոյժ և բազմածախս պահել զայս

ձեռ, սակս հանապազորդեան արշաւանաց, զոր առ-
նէր ի նմ վոլոսան պօսնայի, դարձոյց անդրէն առ-
վենէտկեցիս զայն մասն, որ մնացեալ էր ի ձեռս
նորա, ընկալեալ փոխարէն ի վենէտկեցւոց 100000
տուբլաի վենէտկոյ։

Ապա և ի նոյն վոլոսաէ պօսնայի գնեցին վենէտ-
կեցիք զօսգրովկացս ձեռն. և այնուհետև և ևս ըն-
արձակեալ. տիրեցին համօրէն տալմացիոյ բաց ի հիւ-
սիսային մասնէ նէ՝ որ մնաց ի ձեռս մահմետացս։ Ապա
ի զօրանալ տրուեալ օսմանեանց յեւրոպիա, առին
ի վենէտկեցւոց զմասն ինչ տալմացիոյ ըստ պայ-
մանաւ առեալոց ի կոմսնա միջերկրական ծովուն։ Վերջ
յետ այնորիկ համօրէն տալմացիա բաժանեալ ի չորս
մասունս, ըստ չորից տրուեցաւ որք տիրեցին ի նմ. ոյ
ի մահմետացն կիսկ յատգրիական. ի վենէտկեան-
յոսմանեան. և ի փոքրիկ իշխանութեն ռակուզայի։
Բայց ի 1798 յանկանիլ վենէտիկ քղզի ի ձեռս ըն
ֆրանչիսկոսի կայսեր, ըստ նմին և վենէտկեանն տալ-
մացիա ըստ նորայն տրուեաւ գյաւելեալ. սակայն մեր
յայսմ վայրի պատճառիք ղհին բաժանումն նորա, զի
երևեսցի, թէ որչափ ինչ էանց ի վենէտկեցւոց ի
տունն աւստրիոյ։

Տալմացիա մահմետաց կիսկ աւստրիական։

Այս մասն է ի վերին կողմն ադրիական ծովուն. և
ընդարձակէ զնոսն ինչ ետինն լիպուրնիոյ։ Օդ
նր մաքուր է և բարի, այլ ցուրտ. և երկիրն լեռ-
նային։ Աւյլ նախ ըզատարագրել զգլխաւոր տե-
ղիս նր, կարևոր է յայսմ վայրի հատուածս լինն ծո-
ղոցեաց տալ մի ուսկզբաց, և մօրըստաց։ Աւբդ
անուն Ռուֆօ, կիսկ Ռագուզօ ի մեզ ըստրգումնի,
փախստական, յայս անուն կոչեցաւ հատուածդ ժո-
ղովրդեան, որք քնակէին ի տալմացիա. և գլխաւ-
որ տեղի նդ էր Գավխոսէ քղզն. այլ ի 1537 յանուսբ
օսմանեանց գայս տեղի, փախուցեալ անկան ի ցնդի.
ուր վերդինանգոս կայսր ետ նդ տեղի բնակուսբ.
յորմէ և կոչեցան փախստականք. կոչին և կաթա-
լիցք. սակս ՅԵԼԵՒ ապայ ընթացից, որով ընթանան
ըստ լեռնային և ըստ առափայր վայրս գնդի իւրեանց։
Բայց ըզվի կարի անձնատուր էին ի գողուսբ և յա-
ւազակուսբ. որով և բիւր չարիս գործէին ի կոմսնա
յայնոսիկ յայն սակս ի 1616, փոխեցին զնո ի քրա-
նիա. տուեալ նդ ի բնակուսբ զերանային ինսնաեղի իրե-

16 մղոնաչափ տարածութիւ֊ն եւ երկայն, և 8 ի֊ լայն՝ ի մէջ գուբը և պրիկանա գետոց. ուր կէս մի ցրիւ բնակին ատա և անդ՝ ի լերինս. և կէս մի հասանէ՛ ի գեօղս մերձ՝ ի Քրէչէն, ի Թուրն, և ի վէնից. և ասկն են ի֊ հրամանատարութիւ֊ զօրապետին սիբէ֊ սկերկայ բերդին, որ է ի մէջ գետին նոյ։

Այք են ժողովուրդ բերս, և վայրագ. զօրաւորք, մարմնով և քաջ պատրաստականք յաժարամիտք՝ ի գործ և յատաղձուել. սովորական գործ նոյ է դարման անասնոց. խօսին՝ ի լեզուս վալաքիացւոց կամ ուլա֊ հաց. սակայն զգաստանան ի յանդայ, բայց՝ ի սահմանագ ոմանց, որք հնազանդ են հռոմէական եկեղեցւոյ։ Ունին արքեպս մի. և եպիսկոպոս. և քահանայս, և միանձունս։ Ոչ սկրտեն զմանկունս մինչև իցեն փոքր մի վեցամսեայք. և ոչ խոստովանին զմեղս մինչև կերեսն հնգետասնից ամաց։

Իսկ Մօլդաւք կամ Մոլդաւկ անուն սկիզբն կալաւ՝ ի վէնէկացւոց. յորոց առին և այլ ետալացիք. որ բարձեալ է՝ ի Մօսէ և Հռոմէ բառիցդ. յորոց մինչ է յոռնարէն, իսկ միւսն սլաւերէն. և նշանակեն Սեաւ լաւինք կամ ուլահք. յորոց և գետն բնակուած նոյ կոչի Մօլդաւա. որ ի գաւէն կեղևոյ մերձ՝ ի նը գեղորգ, ձգէ մինչև ցկոմսուն սարայն. կամ ըստ այլոց՝ ի պլենօսակայ մինչև ցնովիկրատ իբրև 15 մղոնաչափ ըստ երկայն. և 5 կամ 6 ըստ լայն, և է լեռնային յոյժ։ Այք առաւօրապէս բարձրահասակ են, յայլեայնդամ ուժիկ քաշեսիլու և առօրեայ ամ ծանրակիր գործդակ աշխատանս, որ հարկաւոր իսկ է նոյ յայն տեղեաց. ժուռ սեպագոյնէ լերինս. գործ նոյ է հովուել անասնոց. իսկ ըստ կրօնիկ մեծ մասն նոյ յաւնագաւան են. իսկ այլք ուղղափառ։ Կան մի՝ ի նոցէ հին ըստ պաշտպանութիւ֊ վենէտկեցւոց, և կէս մի՝ տաճն աւադրիոյ. որ այժմ՝ սիւլէ թողարեցուն. ոչ գոյր ի տալ. մայիս վենէտկեցւոց ըստ կամ բերդ, որոց բերդապահ զինուորք էին՝ ի մօլդաւացոց տասն։ Իսկ գըլ֊ խաւոր տեղիք նոյ են այսոքիկ։

Անէխոս կամ Լէքոս. ի հն՝ Լոգոիա։ Ի դղեակ ա֊ մուր և վաղնջական։

Օրտօքօլա կամ Օրտօքոլա, և կամ Օրտէլ. ի հն՝ Ատ֊ րիկոբ։ Ի նոյնոյն դղեակ վաղնջական և ասէր։

Օլտոցա։ Ասէան կամ գեօղ առ Ցերմանոյ գետով. առ որով գոյ դղեակ ասէր, և քանզ պատրաստեալ՝ ի վէր լերին. որ զկնի դաշնադրութեան գաղղիացւոյ անկաւ ընդ իշխանութիւ տանն աւադրիոյ։

Ասէ.

Ա յսչափ ինչ վե՛ր կրկուց Ժողովրդոցս, արդ ատա՛ր
բազբեսցուք զդլխաւոր տեղիս աւադրիականն տալ-
մացեոյ· որ բաժանի՛ ի հինգ փոքրիկ գլուխ կամ վի-
հակս· սկզ՛ ի դլխաւոր տեսչաց եպրեանց ունին զա-
նուն· և են այսոքիկ· Յենկ· Օրդոլեաց· Լեփս·
Գօրգաս· և Զգնիկիօս, կամ Սերման· որոց դլխաւ-
որ տեսչիք են հետեւեալքս։

Պոգարի կամ Պոգարէ՝ Ի՛ քէզ փոքր ատ կարմերեան
ծոցով· ուր ունի նաւահանգիստ պատսէական·
յորոյ ի՛ ննորոգումն ոմն և ի՛ շինութի՛ արքունի հա-
նապարհի, որ հանէ անդ, բեմ ծախս արար ի կա-
րողոս կայսր։ Ատա բառնան ի՛ նաւս զքաղաքն ի՛,
պնանեոց, ուր եղանց և ոչխարաց ի՛ տանի՛ լիւգալիաս։
Պոգարէս՝ Ի՛ ատան փոքր կամ գեղ մերձ ի՛ ծովն։
Փօրէս է· Ի՛ Ա՛լբայական, նաւահանգիստ՝ Ի՛ նա-
ւահանգիստս տա կարմերեան ծոցով· զոր նորո-
գեաց և ամրացոյց ի՛ կարողոս կայսր։
Բրիվաէս· կամ Պրիվէ՝ Ա՛մրաց հզօր ի՛ գլուխ ապա,
ուժգուա բլոյ ընդ մէջ դաշտի կատուցեալ ի՛ պաշտ-
պանութ տահմանոց։

Ջենկ կամ Սենկս· լտ՛՛ Սենկս՝ Ի՛ ալատ քէզ թագա-
ւորական, եպսանիատ և գլխաւոր տեղի փոքրիկ գա-
ւառի· որ ի՛ նմ առնու զանուն, կատուցեալ մերձ
ի՛ ծովն ի լեռնային յատակաձուա, և յանբեր վայ-
րի· և քոյ ամրացուցեալ ի՛ բնական գրից խրոց, և
արուեստից։ Երկուս ամրոցս կամ գղեակս ունի· մի
հինն և վաղնջական յոյժ· ուր նստի գլխաւոր իշխանն,
համարեն աւադրիականն տալմացեոյ, կամ փոխանորդ
նորա· և միւս ևս ոչ այնպէս հին՝ ՀՀմբ նեհաեայ
կոչեցեալ· անդ է բնակութի՛ քրիստոսեին։ Ընդ և
ն եկեղեցիս· և ն մենաստանս։ Երիս նր է ըստ-
եղիսէ տաճարք։ Ուսկզբ՝ ի՛ շրջակայ տահմանս
այսր քէզի բնակին՝ Ի՛ քարբովից քրիստ խոփթին
մինչև ցատս եւ շինել զարքունի ճանապհ դշնոյն մա-
րիա Թէրեզիա բեմ ծախիւք։ Ընդ և նեհնդիատ· ուր
ի՛ 1803 ի՛ յունվ 11 յորում լուսանայր 12, եղ մերիկ
տարտակելի, յորմէ ի՛ նեհնդատի անդ դատարկ նաւ-
մի մեծ վարեցի ընդ հարաւ յայլ 3 փոքրիկ նաւս բեռ-
նաւորեալս գինւով, մինչև ջորեցունդ միանդամայն
խորտակիլ։ Սոյն անուք անկին և ընդ այլ երկուս նա-
ւակս· որոց միւն բարձեալ ունէր ծխախոտ, և վար-
սակ, և միւսն որիշ և գարի· խակ այլ նաւք, որք
էին ի՛ նեհնդատի անդ զերծան հատանելով զկայմս
և զառաստաս իւրեանց։

Օր.

Օդեսէայ։ Ամէնից և աւանն և գլխաւոր տեղն հա-
մարուած փոքրիկ գաւառի յերկու ասկմանաց աւազրիա-
կանն տալմացիոյ կառուցեալ 'ի մէջ փայտա կոչեցեալ
ջուրց. այն կողմն, ուր բնակի իշխանն հանդերձ մե-
ծագոյն մասամբ պատկան զինուորաց, պարսպա-
պատ է, և ամրացուցեալ աշտարակօք. իսկ այլ փոք-
րիկ տունք բնակչաց են 'ի ջուրս չինեալ 'ի վէր բարձր
ցցից. ուստի բնակիչք նր ոչ կարեն գնալ առ մի-
մեանս առանց նաւակի։

Փօյդօ։ Գեօղ, առ որով գտանի աւորերկրեայ խո-
ռոչ, կիսի փայտար գործեալ 'ի ծովէ, որ ձգի 'ի ցա-
մաք երկու 9000 քայլ ըստ երկայն. և իւրև 7000 քայլ
ըստ լայն։

Սէ գէորգ. Սէորիւաբ. Եապլօխ. Սէրկա. ևն։ են
փոքր աւանք 'ի գաւառին օգդոչեացայ։

Մօդրաշ. որ և Մոդրաւսա։ Քաղաք եպիսկոպոսա-
նիստ, ունի փոխադրեցուս եպիսկոպոսին գօրպատայ. ըստ ոմանց
ի նախնի Դիոսպոլիս քաղաքն եպիսկոպոսա-
նիստ, ըստ որում
միայնագնաց եպիսկոպոսին գօրպատայ։

Օդրէվէցա։ Դղեակ և գլխաւոր տեղի լիւնգայ գա-
ւառին, որոյ մեծ մասն է ըստ հրուանդանաց։

Գօրպատ։ Իբր քաղաք եպիսկոպոսա. և գլխաւոր տեղի
փոքրիկ գաւառի որ 'ի ծոցն ունտու զտնուն. այլ այժմ
և ոչ հետք նր երևին. բայց 'ի գաւառն անդ գտանին
բազմ գեօղք և դղեակք, այլ քաղաք և ոչ մի։

Զլօնիէցա։ Ի գլխաւոր աւան համանուն գաւառի։

Տալմացիա վենետկեան։

Այս մասն ստացեալ մեծագոյն է ըստ զայլ երից
մասանցն միանգամայն առեալ. զի ահաւասիկ յիսը-
րեայ ձգի մինչև ցալպանիա. ընդ որում եթէ ստա-
ցաք և զայն մասն զոր ունէին վենետկեցիք յայլ-
պանիա որ այժմ ստացաւ օսմանեանց՝ տալտածումէն
նր հասանէ ցյ340 մղոն. առանց բնաւ ըստատուելոյ,
եւթէ ոչ 'ի ձեռն փոքրիկ ռագուզայի՝ որ
անջրպետէ զսահմանս քաղմարոյի, և պուտուայ յայ-
լոց մասանց վենետկեան տալմացիոյ։ Բայց առ հա-
մեմատութիւն ըստատուելոցն բնակիչք նր սա-
կաւ են. զի 'ի համարին վենետկեանն տալմացիա հա-
զիւ ստանին 250000 բնակիչք։

Սակաւ գետս ունի. որոց գլխաւորքն են Դերփո-
'ի հն" Դիէխաս. Զրինա. և Նարէնդա. բայց նաւա-
հանգիստս բազմս յայմ կողմանս. և առաջնով է նա-
ւա-

զարկուին՝ ի նեղուցս ընդ մէջ բազմապատիկ կղզեաց նոր. միայն Ծոյն Քիւառնէրեան յայս անուն անուանեալ ընդ կարծեաց ոմանց ի լերանց անտի քառնիօլոյ՝ որք ընդլայնատուն զնովաս. իսկ ի նահանգին Ծոյ Փըլ-Դաֆիլեան կոչեցեալ) վտանգաւոր է յոյժ և զարհուրելի ի ձիւս արևելեան հողմոց և մրրկայ։

Օդ նորա ընդ ամառնային մեղուր է և առողջարար. Բայց երկիրն ընդ առաւել մասին լեռնային և անտառալից և քարուտ. ուստի և ընդհանրապէս անբեր. որ և է ի պատճառաց նուազագոյն բնակչաց. զըլխաւոր բերք նորա են փայտ ի պէտս հրոյ, և շինանիւթոց. ձէթ, գինի, մեղր. ունի և խաղն, բայց սրճառ և այլ անասունս սակաւ, սակս նուազագոյն սրտոյ։

Փնակիչք նր՝ որպէս և ի վերս անդր նշանակեցաք. են տարմաք և ալաք. յորս գտանին և իգալոցիք մէնդ՝ ի վենետակեցւոց՝ որք սովորաբար են առևտրականք, եւանիդնոտ, զօրաւոր, քաջասիրտ, յոժարամիտ ի զինուորուն և քաջ տիրամարտիկք. յայն ոակս դիւրաբերբեռն զհայրենիս մոանալ՝ ի զինուորութիւն ծով, և ընդ ցամաք. որ և այս իսկ է միւս ևս պատճառ նուազագոյն բնակչաց երկրին։ ի այնէ էին զըլխաւոր և ընտրելագոյն զօրք վենետակեցւոց ընդ ծով և ընդ ցամաք. բայց զձկնարիսն կամէին ասել՝ կարի ժուժարաբ մարդիկն ի զինուորական կրթութենէն. ուստի քաջութեն նոցն յաւելեալ կայ դիմական տկարութիւն, և զքաջասրտութիւն նոցն, քէ թէև զինուորական կրթուէ. յայն ոակս լաւ ևս ի կիր արկանեն զսուր քան զհրազէնս. ի այնէ էին նաև ընդ մեծի մասին նաւապետք և նաւավարք վենետկոյ։ Այք ընդ առաւել մասին հնազանդ են հաւատականաց եկեղեցւոյ, իսկ մնացեալքն յոնադաւանք։

Ի բովանդակ վենետակեանն տալմացիա, հանդերձ փոքրիկ մասամբ այսմանիոյ՝ որոյ տիրեն վենետկեցիք, են 2 արքեպիսկոպոսունք. և 11 եպիսկոպոսունք, ընդ 13 քաղաքաց նոր՝ որք ընդ մեծի մասին հնազանդին ամրացուցել են. Թէպէտ զ10 ամրակուռ բերդս, յորոց խոյանձիւրք բաց ի սգապատճառ քաղաքէ, ունէին զլխաւոր կառավար մի ի վենետկեան պատրկաց. զորս կոչեին Ռեզդիմենթի. և պաշտօն նոցն ձգէր ընդ ամիսս 32. ուստի ի համբերն տալմացիա էին 22 կառավարք, կամ գեղապետք. և ի վեր ասեցին եր մի ոմն ի կարգէ զլխաւոր տաճկական անտի վենետկոյ կացուցել ի ներակուտէն, որ կոչիւր Ընդհանրական

թական առևտրական առևտուր ասելմացիոյ, և ալլա նիոյ. որ և ունէր իշխանութիւն գաւառից զգաստանան արեան, և զգաստանան քրիստոնեական. բայց ի վճիռս իւր ոչ էր անկախ. այլ ընդհանրական նիւթոց կանէր կայր զգնին առեներից վէճերուց։ Այդ ըստ այց 22 կառավարչաց կը ձեռնադրուց՝ վէճերուն առևտրական ասելմացիայն բաժանի ի նոյնական ձեռս, զորս կոչ. առքիկայք առորագրեցուք։

Քէրսօ և Օսէրօ կղզիք։

Են երկու մեծամեծ կղզիք առ քովանիերեան ծոցով. զորոց առնն՝ Թէ ինհոնուսն էին միայն ի մի միայն կղզի, զոր և կոչէին Ազոբէրնօ. այսպս առ ի դիւրաւել նաւարկութենէ բացառ նեղուց ի միջի, որով բաժանեցան յերիս կղզիս. և սինուհետև բազմաւորակի հոգեցան Ազոբէրնէս, կամ Ազոբէրնօ. որք այժմ հանդերձ այլևս մանր կղզեօք ինչ կայուցանեն զմի ձեռ ըստ կառավարութեամբ մերոյ ձեռնպահ. և ունի իւր տահման յարևմտից՝ զնագրիա. ի հիւսիսոյ՝ զՀելլիա, և զարևել կղզիս. իսկ յարևելից՝ զծովս ձեռն։ Երկայնութիւն նոր է իբրև 60 մղոն, և լիւ բնակչաց նոր իբրև 10000։

Երկիրն լեռնային անաստուածից և քարուտ. սակայն ուրեք ուրեք ունի արօտս հոտաւէտս. ուստի և հարն բեղմ. որոց սար է մի՝ ի գլխաւոր վանահաց բնակչաց նոր. ունի և ձէթ, և գինի, և մեղր. այլ ցորեան սակաւ յոյժ, որ հազիւ ըստ ամաս չորս բնակեան է բնակչաց նոր. բայց ճանկն առատ, մինդսրեամբի, և սարտէլ. զոր առեալ վանահաւն. որ և է երկիր դըռնս յաւետ շահաւոր վանահաց բնակչաց նոր։ Ունի և բեղմ պատուական նշենդիատս ի զանազան տեղիս, զոց ի քովանիերեան ծոցոյ, զի չիք անդ նշենդիատ և ոչ մի։ Ի համարձն ձեռն աստ են երկու քաղաքք. երկու գիւղակք. 19 գեօղք. և 15 կղզիք. յորոց երկուքն մեծագոյն են. իսկ այլք բազ յերկուց՝ ամենևին անբնակ են. և կոչին ժայռք. բայց չեն գլխովին անբեր. և մի եռամասն։ Ընդ չափ ինչ ընդհանրապես արդ սառորագրեցուք զերկու մեծագոյն կղզիս նորա հանդերձ քաղաքօք իւրեանց։

Քէրսօ. ի հն" Քրէսիա. և Կրէտա։ Կղզի մեծագոյն ի միջ այլոց կղզեաց այսր ձեռն ի վերին կոյն ծովն. շրջաւատ նոր է իբրև 150 մղոն, և օդն ջ

Համեղիս բարի և առողջարար, այլ երկիրն քարուռա-
չիք ՝ինի՛ գիտ. բայց ունի պատուական ինձնաբուղխ
ազբիւրս. և գլխաւոր բերք ՚ին ձէթ, դինի, և
ձուկն. վի ունի վիճ մի մեծ և ձկնալից, որոյ չորս-
պատն ե իրբև 7 մղոն. այլ Ջուր նորա ոչ ե ընդեղի :
Ունի իւր համանուն ՚քիղ փոքր, այլ բարւոքին կա-
ռուցեալ դրեթէ ըստ մէջ կղզւոյն ըստ մասին ՚ի դիւրն
և ըստ մասին ՚ի վեր բլրաձև ժայռից ՚ի ձև. հնգասե-
կիանի, շրջապատեալ պարսպօք և աշտարակօք ընդհան-
նի ոտզոյտւեղէ : Ունի և փոքրիկ նաւահանգիստ. և
քանի մի եկեղեցիս. և մենաստանս արանց և կա-
նանց ՚ի ներքս և արտաքոյ ՚քիղին. յորս գլխաւոր է
կանոնիկոսական եկեղեցին. յորում 10 կանոնիկո-
սունք են. իսկ Թիւ բնակչաց նոր ոչ հասանէ 3000:
Ասա է բնակուն գլուխակալ իշխանին սակս լաւուե
օդոյ նոր :

Լազենոյա. և Քաւալէ : Իշն երկու վարչական
դղեակք յայս կղզի, այլ այժմ անիշանք՝ և բնակիչք
նոր սակաւ :

Փեպէս : Յորում գտանին ընդին գետոց. որ և ունի
նշանդիտս մեծ յոյժ բաւական բղխմանուսց :

Օսմէս կամ Օղէս. ՚ի հն՚՚ Ազպորաս, կամ Ազբաբաս :
Ե երկրդ գլխաւոր կղզի այսր գետոյ, այլ փոքր քան
զառաջինն ՚ի հարաւոյ արեւելից առաջնոյն. զոր նոր
՚ի տեղիս սեղիս յոտի է, այլ երկիրն լաւ քան զառաջ-
նոյն. ունի անտառս բազմս, և մեղու պատուական,
և խաշն : Բնակիչք նոր ըստ մեծի մասին նաւավարք են.
ժուժկալք ՚ի կերակուրս և յըմպելիս. կրթեալք յաշ-
խատանս և ՚ի վաստակս : Ունի իւր Համանուն ՚քիղ
փոքր, որոյ շրջապատն ոչ հասանէ ՚ի չափ միոյ մղո-
նի. և է եռանկիւնի պարսպապատ ըստ վարչական
սովորութե, կառուցեալ ՚ի տափարակ տեղւոջ առ նե-
ղուցաւ՝ որ անջրպետէ զերկու կղզիս զայսոսիկ.
առ որով ունի և դղեակ կիմ ամրոց փոքրիկ : Աստ
է աշտն. եկեղի այսր ՚քեղի Հայաստանեաց ՚ի 530. որոյ
առաջին եպս եղև սրօղինոս Հայրապետունի : Բնակիչք
սակաւ են յոյժ վի յոտւոե օդոյ նոր. պատճառեալ
՚ի ժահահոտ ինչ բուսոց՝ որք յորդ և առատ բու-
սանին ՚ի շրջակայս նոր. և ՚ի մերձաւորութիե Օսմէս
լերին, որ կարի բարձր դոլով՝ խոփանէ զընթացս
և զարժմունս հողմոց. որք Թերևս մեքրեին զօդն :
Այս ՚քիղ ՚ի 840 հրդեհակէզ եղև ՚ի սարակինոսաց.
և ապա յայլոց զանազան բարբարոս ազգաց. և այ-
նու հետե ոչ ևս ՚քինեցաւ :

Լօսինօ քէրբ։ և Լօսինօ մեծ ։ Լին երկու աւանք կիմ գեօղք մեծամեծք յայս կողմ, յորս գոմանին իրիկ. 3200 բնակիչք ։

ՍԲ պեթրոս Նէմպեան։ Ի փոքրիկ կղզեյարևելեան կողմն այսր ճառի բաժանել երկուս, ունելով ի միջինս. ահաւադիսա պատուական, յաշտակ և ապահով. ուր յաճախեն նաւք մեծամեծք և մանուանք ։ Ունի ամրոց ի պաշտպանութիւն նաւահանգստի նր. և մենաստան մի սեաղգեաց Ֆրանչիսկեան կրօնաւորաց ։

Սանկիւ ։ Կղզի փոքրիկ՝ այլ արդաւանդ. թէպէտ ի ամառն տեղիս աւազուտ է ։

Ռոնէլ կիմ Օնէլ ։ Կղզի փոքրիկ յարևմտեան կողմն ասերջոյն ի հիւսիսոյ սահմանէ. որ ունի նաւահանգիստ պատուական ։

ՎԷԼԻՈ ։

Ի հնումն Վռուիդոս կոչեցեալ. իսկ ի բարբառ սրբոց այժմ Լա կուչի Գաթի. ունի իւր սահման ի հարաւոյ՝ զիւն քերսօն. ի հիւսիսակողմն կարճ մօտ է ցամաքին. ունելով անկղտուտ ի միջի գնաց՝ որոյ լայնութիւն է իրիկ 6 կիմ 7 մղոն. յորմէ կոյս ի ձեռն քարանդեաթն ծոցոյ անկղտուտ յիսդրեայ իսկ ի հարաւոյ արևելից՝ ունի զարակէ կղզին ։ Երկայնութիւն նր է իրիկ 26 մղոն. լայնութիւն 10. իսկ բոլոր չրջապատն իրիկ 100 ։ Ունի մի միայն ճանգ. 5 դղեակս. և երիս գեօղս. Թէպէտ զայլ փոքրիկ իրիցիս. Թէպէտ որք կան ասա և անդ ցրիւ. իսկ Թիւ բնակչաց նր է իրիկ 15000 ։ Ձկիք ի նմանէ գետս. բայց ոչ նի պատուական ինքնաբուխս աղբիւրս ։ Երկիր նր Թեպէտ լեռնային է, բայց չէ կարի անբեր. զի ուր նի անտառս մեծամեծս և բազմածառս. և գինի առատ, և ադգի ադգի պտուղս և մեռուքս. այլ ցորեան սակաւ. յաւետ նշանաւոր բերք նր է տեսակ մի քնարս և գեղեցիկ փոքրամարմնին այլ արընթացս աչխոյժ երիվարի. որ և է գլխաւոր վաճառ նորա։ Ունի և բազմ նէհնդիսոս, այլ ոչ մեծի մասին փորձ նն և անյայտ ։

Ինչ կղզի ինքնին կացուցաներ զմանաւանդ ձեռուստի և ուներ գլխաւոր կառավար զձեռաւորեալ իշխան, և սեփական եպիսկոպոս ։ Այլ ի նմանի ձեռնտուսել երեսելի էր փարթամ և բազմամարդ՝ զի բազկեցուցարանի իրմէ՝ ուներ 7 սեբաստիայս վանս և այլևս մենաստանս և եկեղեցիս բազմս. և 2 երբ.

Հեղի քաջաբ յորոց մին այժմ ի բարբառ Իտալացւոց հոչի Քաթեդ Մոռելլ. որ կարի բազմամարդ էր. իսկ միւսն Վելէխ. որ կայ և այժմ. յորմէ կղզին առնուն զանուն. բայց ի հնումն առաւել մեծ էր և բազմամարդ. ոմն երևի ի նմանոյ ոմանց։ Իսկ այժմ դէմնասար տեղիք ևր են հետագայքդ։

Վելէս. ի հն" Քոռիփոմ, կամ Քորիփոմ։ Քազաք փոքր՝ այլ գէմնասար տեղի այսր կղզւոյ և գաւառի. եպիսկոպոսական և աթոռ ճգառակալ իշխանի ևր. կառուցեալ ի հարաւային եզր կղզւոյն ի վեր բլրոյ. առ որով են երկու բարձրագոյն լերինք. ուստի և չէ հնար ամբացուցանել զքնդս զայս. վն զի մարթէ է ի լերանց անտի հրացինուք հարկանել զնա։ Հրկեպատ ևր է իբրև մղոն մի ևեթ։ Ունի նեղնդիստ փոքր, և առ նուազ ամրոց անզօր. սակայն առ պահ պանուելի ևր կարգել կայր մի ոմն. ի սորին պատրաստ կաց վենետկոյ իբրև բերդապահ իշխան. որ և էր գանձապետ մուտք Թագրուեղեն որ եկանէ ի կղզւոյ ասահ։

Վէսպ կամ Պէսպ։ Ի գղեակ վաղնջական, կամ առան մեծ յեզր կղզւոյն յարևելեան կողմն. ունի բնակիչս իբրև 2000.

Տօպանիա. Վէրկնիտօ. Տօպրնօ ևն։ Են գղեակք յայս կղզի։

Քաղքեր նշանակ։ Ի առան փոքր ի վեր ամուր լերինն, ունելով ի տորոտս նշխարս մեծ բաւական բնակ նաւուց. և մօտ յայն տեղի երկու միջոցաւ ոտ ղբիւրս։ Ի հնումն հղոր էր և բազմամարդ. այլ այժմ հազիւ գտանին անդ հինգ ոտիք ըստ մեծ և ըստ փոքր։

Ազդեկ։

Ի հնումն Ազդա. և Ազդամ։ կղզի հանդերձ այլևս շրջակայ կղզեօք որք պարունակին յայսմ գլուխ. յարևմտից՝ ունի իւր սահման զվելէխս. յարևելից՝ զփակ կղզին. ի հարաւոյ՝ զքերսոս, և զօսսերս. իսկ ի հիւսիսոյ՝ անջատ ի մօրաքոյ ի ձեռն անձուկ նեղուցի։ Երկայնութեամբ հասանէ ի իբրև 30 մղոն. իսկ լայնութեն 8 ևեթ. և ունի զմի միայն քաղաք փոքր, և եօթն գեօղս. Թէպ զքազմապատիկ խրճիթս սփռեալս աստ և անդ ըստ հասարակն գլուխ. իսկ Թիւ բնակչաց նր իբրև 4000 ևեթ։ Ընդ ի նմ դետ, այլ պատճառական ինքնաբուղս ազբիւրք։ Երկիր նր ըստ մասին լեռնային է՝ և ըստ մասին գեղ-

լեռնային կողմերն անտառալից են. յորոց փայտ բերեմ հատանեն ոչ միայն ի ոչխաս բնակչաց, այլև բարձեալ տանեն ի վիճակի ի ոչխաս չունեն նաւուց. իսկ դաշտային տեղիք բերեն գինի պատուական, և ագարակ ագռի պատուղ, և ձկեր. այլև ցորեան՝ բայց սակաւ. որ և քնակչաց իսկ իւրոց չէ բաւական։ Ունի և հովիտս խոտաւէտս, և տիւսար զգիմ. ըստ սմանց առնուել քան 20000. այլև ձուկն առատ ի չրջակայ ծովէ. ճանգ սկսեալ։ Ունի և քարահանից պատուական մարմարիոնի քարանց յարեալ կղզին. որ ի 1681 գտան զինքն հանք սպիտակ և դուռնատոր մարմարիոնաց, որք ունին կարմիր և դեղնագոյն ներս։ Այլ գլխաւոր բերք նր որով առնեն և վաճառականանան, են ոչ, ասր, միասքս, և գինի։ Այս գաւառ բաց յարեալ կղզւոյն՝ (որ է գլխաւոր մասն նր, որոյ չրջատան է լերթն յօ մղոն, յորմէ առնու և զանուն,) որպանակէ լերն այլևայլ քանի մի փոքրիկ կղզիս, զորս սովորաբար Ժողով կոչեն, ոմն և գալ ամ փոքրիկ կղզեակս տալմոյիոյ, ընդ իգին բնակիչք և պատուիրք, և ընդ արեւմտից և անկեանք։ Ի Ժողովինական տրուէ ունեն իւր գլխաւորն իշխան, որ կոչի կոմն և զօրապետ։ Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քաղաքդ որ կղզւոյն։

Ազգք. Ի հն՝ Ազգաց. և Ազգաւոյ. Ի բարբառ ազգաց Թաց։ Ի ձեռք փոքր՝ այլ բարեչին և գլխաւոր տեղի հասանուն կղզւոյ, և համօրէն գետին. նեղոս նեսո և աճող պետութեան իշխանին, կամուցեալ Ի վեր բարձրաւանդակ գայլի առ. ամն ծովու. չորք սպառ նր է լերթն 700 քայլ հեռի։ Ունի հնհնգիսան պատուական բաւական և մեծամեծ նաւուց. այլ մուտքն նեղ է, ըստ որ չէ մարթ մտանել առ մի հասպ. բայց եղեալ մոյ նաւս ևեթ։ Այս քրք առ ծով մի ազատ կր, և կառավարիկր իւր անհրաժեշտ օրն նոք. յոտոյ անհատ ըստ տրուէ վճռեալ ցոյց. ապա եմուտ ըստ օրոյ ուրանուէ մտանուց. յետոյ վերստին գնացեալ առ վճռեալ ցոյն հանդերձ չրջակայ վիճակ իւրով։ Ընդ առնին չէ առաւ անհանգիստ և մտան ինչ փակ կղզւոյն, այլ այժմ միացուցեալ է ըստ նմ։

Փակ։

Այս կղզի ի հն՝ կոչեալ կոչեցեալ, ձգի ի հարաւոյ արեւելից արուէ կղզւոյն. որոյ գլխոյ երրորդ մասն կր ըստ իշխանութ գաւառին իշխանին արտեւ-

վոյ

վիշ տարածուէ այսր գետի փոքր է. զի երկայնութիւն նր է իբրև 20 մղոն. իսկ լայնութիւնն 10. և բոլոր շրջապատ կղզւոյն հանդերձ մատաղին՝ որ միացուցեալ էր ընդ արտեսյ գետւոյն իբրև 60 մղոն։ Ժամուկն կղզին ունի մի միայն քաղաք. և 7 գեօղս. իսկ Թիւք բնակչաց նր իբրև 4000։ Օդ նր ցրտաշունչ է. զի մեծաձիւն սիրեն՝ ի նմ հիւսիսային քամւոյն հզոր մունք. ուստի և բնակիչք նր ընդ մեծի մասին ոչ գոտւով, և չունելով բաւական հանդերձ՝ ի պատապարել զանձինս ի ցրտոյ, ոչ կարեն ոչ պատան որ պարապել՝ ի մշակութի երկրի. վիշ նուաղութի մեծ կրեն ցորենոյ և գինւոյ, և այլոց իրաց՝ ոչք կարեւորք են ի պէտս կենաց մարդկան. զի գինին զոր բերէ՝ հազիւ ընդ ամիսն 5 կամ 6 բաւականէ բնակչաց։ իսկ ցորեանն և ոչ ընդ ամիսս չորս։

Ունի ուրեք ուրեք սրտոմս խոտաւէտս. և խաշն, և այծ, յորոց գործեն պանիր. և առնուն աւոր, զոր վաճառեն այլոց։ Այլ գլխաւոր բերք նոցա կղզւոյ՝ որով բնակիչք նր հանդերձ բերմ առնութեանք հայիւ հայիւն գառօրէական դարման կենաց՝ է ոչն. զի ունի բերմ աղանոցս ի ծովեզերեայս. բայց և անուն զերիս մնասուցապան են տալ ձրուէ. ունոյն չորրորդ մասն ևս ճոպ լինելանդ. սակայն և զայն (՝ի բաց առեալ որչափ ինչ ծախի՝ ի կարեւոր պէտս բնակչաց) նոյնպէս պարտական են տալ տէրունէ. և նա վճարէ նոյ փոխարէն պատրաստական դրամս. ըստ նաղտ ըստակ։

Հայս կղզի գոտւոյն լերինք ապրիլք, յորոց գործեն երկու մեծամեծ լինք. մի՝ ի հիւսիսային կողմն, որոյ շրջապատն է իբրև մղոն մի. ունի ղնաղորգուն իւր ծովու. վիշ՝ ի բարձրանալ ծովու՝ ջուր նր հառնի՝ ի նմ, այլ ճաւկն բերմ ունի։ իսկ երկրդն է՝ ի հարաւակողմն, որոյ շրջապատն է իբրև 4 մղոն. յորում գոտւոյն օձաձիւնք մեծամեծք յոյժ. այլ հազիւ երբեք գիտի որսալ ինչ անտի. չունելով ուռկանս կամ այլ ինչ գործիս բաւական առ՝ ի ղեմ ունի բռնութեանց. կամ լաւ ևս ասել արուեստս և հնարս՝ և քաջվարժ ձկնորսս։

Այս կղզի յատկապէս ճոխ ունէր իւր ուխտական եղս, որպէս ցուցանեն նախնի յիշատակարանք, այլ այժմ ոչ ևս. և ևս իսկ արձնդրեալ ծարախ. բայց ունի գետասէս էշան. իսկ գլխաւոր տէրն նր է քրիստ-

խաւար քաղաք կղզւոյն՝ և համօրէն ՀԷՌԷՆ. Ը մէկ կղզւոյն՝ ի թերան ձորոյ չինեալ՝ ի վէնեհակեցւոց՝ ի 1442. չորքսաւոտ նորա է իբրև 500 քայլ. իսկ թիւ բնակչաց իբրև 2000. ուր է և ամէնօր ՀԱՒԱՔԻՒԵ իշխանի սորին ՀԷՌԻ : Ան սովին քաղաքաւէն զգեստ պատուական և առատաբեր ապրանաց : Ի մէկ ժայռ մի բովանդակ կաթողիկոսութ ածուխ դիւրաւ վառ յոյժ. յորմէ մարթի էր բնմին շահիլ վաճառ. լով այլոց. եթէ ի վաճին չարձակէր զանձնդրոյ. ժէլի ժահահոտութեամբ և առ ոչինչ է պիտանացու

Ե Օ Ն Ա ։

Օ կնի նախայիշատակէ կղզեայ ի գէպ է կող. գել ՀԷՌԷՆ նօնահ. զի է առ երի նշ յեզր ար. ևմտեան սահմանաց ցամաքին տարածիւ. պարփակ կեալ ի մէջ ծովու՝ որով բաժանի ի փակ կղզւոյն և ի ՀԷՌԷՆ ծարաւի : Երկայնութ ներ յարևմտից ընդ արևելս՝ է 20 մղոն. իսկ լայնութ ի հարաւոյ ընդ հիւսիս՝ 10. այլ չէ այնպէս ինչ բաղմամարդ. զի մի մասն քղք ունի՝ և այն փոքր. և 7 գիւղս : Երկիր ներ գաշտային է և արդաւաւոր. այլ ոչ է բարւոք մշակեալ : Ունի իւր սեփական եպս, որ է ընդ արքեպս սպալաթրոյ. և գաւառապետ իշխան. իսկ գլխաւոր տեղն ներ է քղքդ որ զկնի :

Ե Օ Ն Ա ՝ի հն՝՝ Ե Ն Ա Ե Ա : Քղք եպսանիստ, և աթոռ ՀԷՌԱՒԱՔԻՒ իշխանին, կառուցեալ ի վր ժայռի ի մէջ փոքրիկ ծոցոյ ծովու, որ ի նմէ առնու զանուն. և կցեալ է ցամաք ի ձեռն երկուց կամրջաց. յորոց մին է յարևելեան կողմն՝ իսկ միւսն ի հարաւ. որոց պատատիանեն երկու գրունք քղքին. իսկ երրորդ դուռն հայի յարևմտից. և հանէ ի պատուարն՝ ուր գտեղի առնուն նաւակք : Երջանապատ քղքին է իբր մղոն մի. որ բաց ի մասր եկեղեցւոյ՝ ունի և այլ 4 եկեղեցիս: Ան յոյժ հին է յոյժ. և մի յերևելի քաղաքաց անտի նախնի լինսլ ընկոյզն մեծագոյն և հոյակապ. ոչ ցուսանեն մնացորդ աւերակք արձանաց, սեանց, և չինուածոց, զոր գտան ի շրջակայս նորա թաղել է հողով. այլ այժմ կարի անքաւել է յոյ. ռաչնոյ վայելչութէ ի պտՀնս ոչորգանց և ստեպ ար. շաւանաց :

Փոխադարձ : Կղզի փոքրիկ ի սմին գաւառի բաժանել ի ցամաքէն անձուկ նեղուցւոյ. որ կոչի Փլէրէ. ծոց. է որ փոքրիկ նաւակաց աւեի հար է անցանել :

նել Յայս կզգի կարի յաճախել է իժից։ Ունի գեօղ
մի համանուն. ուր պտանին իբրև 200 բնակիչք։

Նօվէլեպէ։

Այս ձեռ. ունի իւր սահման՝ ի հիւսիսոյ՝ զտալ-
մացիա աւազրիական. յարևելից՝ զՔուրն գին-
նայ. իսկ՝ ի հարաւոյ՝ զծարաւ. և ձգէլ տարածի առ
ծոցով ծովու՝ որ բերէ զնմանուն լճի. որ և հազոր-
դի ընդ Նեղուցին Մարլաքայ՝ ի ձեռն Սիբէոյ
կոչեցեալ Նեղուցին։ Երկիր նր ոչ է ընդ ամ կողմանս
միօրինակ, վն զի առ սահմանօք ծարաւի՝ է դաշտային
և արդաւանդ. բերէ ցորեան և դինի բաւական
բնակչաց նր. իսկ՝ ի հիւսիսակողմն ընդ հակառակն՝
քարուտ և առաղար, սակայն և անդ լինին կոր-
ևան. Թէպէտ ոչ այնչափ՝ որչափ՝ ի հարաւային կողմն։
Ամ դղեակաւոր բերդք նր և փարթամուն բնակչօք՝
են անառունք արջառ և մնդիկ խաշն. զի ունի և պա-
տճառական արօտս։ Ամ ձեռ. Թէպէտ փոքր է, և
ճչք ի նմ քաղաք, սակայն ունի իւր ձեռնապետ իշ-
խան. իսկ դղեակաւոր տեղիք նր են հետևեալքդ։

Նօվէլեպէ։ Ի դղեակ կատուկեշ՝ ի վր բարձրացեալ
բլրոյ, և առ ստորոտով նր աւան փոքր, որ ունի
տունս իբրև 100. ի սկզբան պտղին կրետեայ՝ ըզ-
կնի ընդերկայր պաշարման առնն զօրք փաշային պօտ-
նայի զայս դղեակ. այլ փօսբօլօ ապարատպետ վէ-
նետկեան անդրէն ընդ ետրուք վերնեկեցաց ընկրկեաց.
և ետ քանդել զնմ ամրութիւնս նորա. զի մի ևս լինիլ
պատսպարան օսմանեանց, և Թէպէտ յետոյ անդրէն
վերնեցաւ, բայց այժմ կարի խարխլել են ամրութիք
նորա։

Օպրօվոյօ։ Դղեակ փոքրիկ պարսպապատ ընդ վաղն.
Կան սովորութ կատուկեշ՝ ի բարձրանդակի տա-
ճերմանեայ գետով՝ ի հիւսիսոյ արևելից նովիկրա-
ասյ. ոմանք համարին եթէ այս իցէ նահնի Ադձկ
բանդամ՝ զոր յիշատակէ՝ ի պատմութ։ Ամ առաջ-
քն ազն հաւաքէ՝ ի փակօ կղզի։

Ծաբա։

Այս դաւառ բաժանի՝ ի միաստանի ցամաք և՝ ի
կղզիս. և միանդամայն ընդ կղզեաց իւրոց ունի իւր
սահման յարևմտից՝ զքվառներեան կղզիս. ՝ի հիւսի-
սոյ՝ զնօռա և զնովիկրատի. յարևելից՝ զսէպէնիքօ.

Խակ ի հարաւոյ՝ զծուլը ագրիական։ Ա՛հա և բազմամարդ քաղաքն այլ ամենայն վիճակական տալմացիայն զի երկայնութիւն նր ի ժայռէ անառագայ մինչև գվերայ կիմ ուրա՝ է երկու 70 մղոն. խակ լայնութիւնն 20. և փոքր մի առաւել։ Եւ բաց ի ծարա քաղքէ՝ ունի բնակ պատնա, և դիւղս բազմամարդս սահմանակ ընդ գաւառը և ընդ կողս. և բնակիչք երկու 30000։ Երկիր նր ընդ մասին լեռնային է և ընդ մասին գաւառային, այլ ընդհանրապէս արգասաւոր. բերէ ցորեան և այլ արմտիս, թէպետ ոչ այնչափ առատ. գինի և խաղ. այլ գլխաւոր և յատկապէս բերք նորա են անգիւղք արքսառց, և հոռք ոչխարաց։ Ունի և երկու մեծամեծ լիճս կիմ ծովակս. յորոց մին կոչի Պատրանէզոյ. որ է ի հիւսիսակողմն ծարա քաղաքին երկու 3 մղոնաւ հեռի ի նմէ. շրջապատակ գետեղիկ և արգասաւոր անդաստանօք։ Երկիրդն կոչի Էմ անոյ, կիմ Վանայ. որ է յարևելեան կողմն ծարա քաղքին երկու 24 մղոնաւ հեռի ի նմէ. երկայնութիւն նր է երկու 9 մղոն. որ յիջադրոյն բերմ անդամ ողողեալ ծածկէր զշրջակայ անդաստանս ի յորդեալ ջուրց նր յեկամուտ ուղիսից և ի հեղեղաց, այլ այժմ ոչ ևս. վն զի հպատի ձանձաւարհ ընդ առատաժուռս մինչև ի ծովն երկու 600 քայլ երկայնութ. ընդ որ յաձեղ ջուրց լճին՝ զեղանին ի ծովն։

Եւ յս ձև. և այբեղիանիսա. որ ի թագաւորն անդ էր պարզ ենդսարան հիմնէլ ի 378. յորում ամի փեղքս քնարեցաւ. ամս առաջին եղև ի ժողովոյն ազ սէ իլիոյ ի Ձմիս գամասսոյ պարսից. ապա երկու ի կիսն ձէ գարուն ամբարձաւ ի պատիճ արքեղիսուն որոյ տարեկան հասք է 3000 տուքատ. որ առնէ երկու 845 վենեսկեան ոսկիս Խակ ի քաղաքն կառավարութենի ունէր երկու գլխաւոր խնդիրս մի երկրն հոմն. և միւս ևս երկու զօրապետս. իսկ քահիդանեսպատիճ ընդ որով էին և այլ երկու սպիտականդոր, մի երկու բերդապահ խնդիրն. և երիդ երկու գանձնապետս։ Խակ գլխաւոր տեղիք էր են հետագայքդ։ Ծարա. ի հիւ Եփրատ, կիմ Եփրատ։ Ընդ գլխաւոր քաղաք ոչ միայն այսր գաւառի, այլև համարին վենեսկեան տալմացիայնդ, արքեղիսկոպոսն և սէթոռ գաւառական խնդիրն. անդ նստէր և ընդհանուր սենեսչն համարին վենեսկեան տալմացիայ, և ազգա ներ։ Գնդիք քաղքս է երկայնաձև քառակուսի. ընդ տարածութենէն միջնական. զի չրջապատ նր է 1330 քայլ. այլ գնդիցին ամենր և հաստութիւնք կառուցեալ

ցնալ 'ի լեզուս ինչ հարց, որ գնայ ձգի 'ի ծովն, և գործել գեղեցիկ և պատուական նշխարաց, բաւական ամ ազգ նաւուց մեծաց և փոքունց :

Ընձեռեալ նոր է հաստատութիւնդ պմրացուցեալ հալածից պարսից, և եօթն ամսեկուա մարտիկոցդ . յորոց երկուքն կատուցեալ կան 'ի պաշտպանուձն մերկ նահատակացն նոր . և երկուքն մեծաչէն 'ի ցամաքա կողմն . իսկ այլք յայլ կողմանս քեզանէն . 'ի ցամաքա կողմն ունի և եբկու խրամս խորայատակս . և սա նոքօք ամսոց հինգ . և 'ի վեր պարսպաց խարոյ յՀՀա գոյն ունէր բազմ հրաղէնս պինձս գեղեցիկս . և զի նարան ամ կարևոր կարասեաց պահպի կալմ և պատրաստ, այլ այժմ դատարկ , զի կողոպտեցաւ 'ի գաղղիացոց : Իսկ թիւ բնակչաց նոր է իբրև 6000 . և ունի բազմ եկեղեցիս . և 9 մենաստանս, 4 արանց և 5 կանանց . յորս երևելի է ամենասիրտ եկեղեցին, այլև վաղնջական և մեծաչէն եկեղեցին սուրբ աբրիսոգոնոսի պաշտպանի քեզանէս . յայս և յայլ եկեղեցիս գտանին Ճարտարապետութիւնք նկարք գերահռչակ նկարչաց . ոմն գինեգործեաց, փայտից , գիւղիանոսի, անգրեղի աշուացոյ, վարդապարտի քառասնացոյ : Բայց ի կեղեցեացդ առաի ունի և այլ վիհս մեծս գեղեցիկս և մեծաչէնս . յորոց մի է և գուռն հարկապ որ հանէ 'ի ցամաքս : Գտանին 'ի նմ մինչև ցայսօր և միացարդք ինչ նախնի մեծապործ չինուածոց. յորս երևելի են երկու մեծամեծ սիւնք 'ի ներքս 'ի քեզանէ . և չորեքս մեծաչէն արտաքոյ քեզանէն, որ 'ի գերեզման գնացն Հաստատանէր զնուր միհչև 'ի քեզ անգր . որ և է գործ նախնի մեծապործ հռովմայեցւոց . չինեալ առ որբուբ արուեստիս կայսերք որպես երևի :

Ա յս քաղաք միշտ երևելի եղև , ոչ միայն յառաջին Թ ամս՝ յորս Ծաղկեցան լիապատիւք , այլև 'ի Թ ամս հռովմայեցւոց . որ 'ի քաղաքական պաշտօնեայ կոչեցաւ քեզ ընկերակից : Կալաւ զկողմն կեսարիոյ, ապա հակառակեցաւ : Ցետոյ յանցանել կայսերուն 'ի ձեռս յունաց՝ և 'ի սակաւ ինչ ժամ նշ՝ կալաւ զնահանի ազատուել եւր ի այնց քեզանէ տալոյ սահմանի եւեթ գերեզման սրբոյ Գէորգի 'ի ձեռս արևելեան կայսերաց : Ապա իբրև զերան 'ի կալանս յայսոսիկ տագնք բազմաժամք, խրամատիք սիրելոյն Ն ի՞ , և անհնարին ապրեալ գտնեցին 'ի նմ յաղագս ազատելոյս 'ի ձեռն վիհհակելոյց . ուստի և 'ի Ի դարուն բնակիչք նր երբեմն խառնեցան նոցա

զհաւատարմանէ ։ Ապ[illegible]յ յարեցան ի Թիֆլիս մա-
ճառաց · վըղ ինն անգամ ջրեալ այս ի գինէ Քրիս-
անդրէն ըզ տրուբ վենէկեցւոց նուճարեցաւ · յո-
րոց վերջինն եղև ի 1409 · և այնուհետև միշտ եկաց
մնաց ըզ տրուբ նոյ ։

Հին ծաթա ։ Իր ջրով եղծանիստ կոչեցեալ Պանփօս,
և Ապա Խվէրէյ · այլև Պեվրաթ իսկ այժմ ըզ ատան
կի գեօղ փոքր և անշուան ։ Ասի Թէ ի քանդիլ քա-
ղաքին, եղծաւան նոր փոխադրեցաւ ի սքաւրօճա ։
Ի-ծանա , կի Վ[illegible]ծանա · և Ապ[illegible]ծանա ։ Աւուն մերձ ի
համանուն լճին · 2 մղոնաւ հեռի ի ծովէ ։ Իր սա ի
նախնումն բերդ հզօրսուր ըզ անդրկաս Թիֆլ մանուաց
ի 1217 հիմնեաց վանս հանդերձ առատ ունկիք վա-
ճառաբանի ասպետաց , և ետ պատճառսն կարդա-
պետի այնր կարգի , զոր և այսր իւր փոխարքայ
ի տալմացիա եւ ի Լուսնաճէթ ։ Այս ջրիք բոլ պատե-
բազմանս կրեաց · և բոլի անգամ տիրեցին նմ վե-
նէկեցիք և սանմանիկք · այլ ի վախճանի ի 1684
ձեաց ի ձեռս վենէկեցւոց ։ Այժմ յուբանս լինձն
է պանգոկ մի , այն է՝ հան մեծաշէն չինել յօսմա-
նեանց որ պահն մինչև ցայսօր · Թէպէտ ուրիք ո-
րիք խաթաթալել ։

Իսկ կղզիք որք կացուցանեն զմեծ մասն գետիս բա-
զում են Թուով · բայց 36 աւելի գեօղք են ի նոսա-
և իրանիք ինչ ասա և անդ ափսել ի փոքրագոյն
կղզիս · և Թիւ բնակչաց նոյ իրրև 20000 ։ Գլխա-
որք ի կղզեաց անտի են հետագայքդ ։

Սիսէր կղզի · որ կոչի և Երկայն · այլև Կղզի ագի ։ Ի
կղզի երկայնաձիգ իրրև 30 մղոն է երկայն · և 4 է
լայն · և բոլոր շրջապատ նոր իրրև 70 մղոն ։ Ընկի
10 , 11 գեօղս մանուանս · և խրիմեթս գրիմ · և պատ-
ուճական նահանգիստս ի հիւսիսակողմն իւր ։

Փաշա ։ Կղզի երկայն իրրև 18 մղոն · և լայն 3 աւելի ·
բերէ գինի և իւղ պատուճական · և ընդ հանգիստա-
կաց ցամաքին գործէ նեղուց գետնգեղի և շրջաբնա-
կի ։ Ընկի 7 գեօղս · յորոց գլխաւոր է Փաշա · յոր-
մէ և կղզին առնու զանուն , և է ի մէջ կղզւոյն ·
ուր գտանի և մեներատան մի Ֆրանչիսկեան միան-
ձանց ։ Ի նոր և այլ մենաստան բնակեալիսկեանց
կառուցեալ ի գլուխ ժայռի ի նմանութ բերդի մա-
ի Դ-ից կոչեցեալ գեօղն ։

Կասա · որ և Յովհաննեան կղզի · Կղզի փոքր , որոյ
բոլոր շրջապատ է իրրև 30 մղոն · արգաւանդ և
քաջ մշակեալ · բերէ գինի պատուճական և իւղ ·
ունի

ունի 5, 6 գեօղս. որոց գլխաւորն Թոռի լինել Յաւխան գեօղն. յորմէ և կղզին առնուա զանուն. և դղեակ մի կոչեցեալ Սէ դիւցէ՛ի գլուխ լերին ընդ մէջ կղզւոյն. յորմէ երևի բոլոր ծոցն Ծովու. որ առ սովին կղզեաւ։

Գօբնապ. Վերնապ. Սեւնէ, կամ Սիւպ. Ո՚ւպ, կամ Օւպ. իսկ ՚ի բարբառ սլաւաց Օմպ. Մելապ։ Են մանր կղզիք ՚ի ծովին ագրիական պարունակեալք յայսմ ճեւսի. յորս գաւառի և բնակուի մարգկան՝ յոմանս յաւէտ՝ և յոմանս նուազ.

Սեպենիպ կամ Շէպենի։

Այս գաւառ բաժանի ՚ի ցամաքէ և ՚ի կղզիս. ունի իւր սահմանս յարևմտից՝ զՎարա. ՚ի հիւսիսոյ՝ զԴնին. իսկ յարևելից՝ զդրաւ ճեւսն Ձդել ընդ կայնս յափն Ծովու իբր 30 մղոն. իսկ ՚ի ցամաքակողմն 20. և ուրեք ուրեք աւելի, և բոլոր չորևայսան հանդերձ փոքրիկ կղզեօք 70։ Եւ է առաջել ՚ի Գէրեպայ դեռևոյն, որ է մի ՚ի գլխաւոր գեռուցն ասլանցիոյ. ՚ի նահանգին Դիեիոս կոչեցեալ. և ընդ սահման ընդ մէջ հնոյն լսլաւրնիոյ, և նահնին ասլանցիոյ։ Ընդ և երկու լիճս, զորս գործէ նախագրեալ դետն, բայց ջուրք միոյն ապի են։ իսկ գլխաւոր բերք նորա են գինի և իւղ, այլև ցորեան՝ բայց սակաւ. վասն զի երկիր նր չէ այնչափ ինչ արգասաւոր։ Ընդ և անձրևական եղև, որ իշխէ և ՚ի վեր մասին ինչ գինեաց ճեւսին. և է ընդ այլեայսիս սփալադրօք։ Եւ գաւառապետ իշխան՝ կոչեցեալ կոմս և զօրապետ. ընդ որով էր միւս ևս անուանեալ գանձապետ և բերք գապահ։ Բայց յերկուց աստի առաքիւր անդ և այլոն ՚ի ստորին պատրկաց անտի վճռեակոյ, անուանեալ բերդապահ ձեայն նիկոդոյսոի. որ չուներ անդ զայլ ինչ գործ, բայց միայն պահել զբերդն այն նիկոդոյսոի. իսկ գլխաւոր տեղիք այսր ճեւսի են հետագայքդ։

Սեպենիպ. լա՚՚ Սեպենիպոմ. և Սեպենիպոմ. տճ՚՚ Շէպենի։ Է գլխաւոր քաղք այսր գաւառի, և աթոռ դաւառապետ իշխանի նր. ըստ տարածուե միջոցի, այլ բարեշէն բազմամարդ և ամուր. զոր օսմանեանքն ոչ երբեք կարացին առնուլ, Թէպետ բազմ անգամ ՚ի վեր յարձակեցան բուռն զօրուբէ. կառուցեալ ընդ լանջակողմն ապառաժուտ լերին յափն Ծովու առ բերանով գերդա պետոյն. ուր ասնի նաւահանգիստ

մեծ և յաջողակ. և առ նմանս բերդ ամուր կոչեցեալ Սիւնեաց վառեալ ամենայնառատ ի գինոյ. յորոյ ի սահմանսն կարգեալ կայր մի ումն պարսից խրտե բերդապահ իշխան, որ և վերադայն առացաք։ Բաց յայսմանէ ունի և զայլ երիս բերդս, կոչեցեալ Սիւ յանունն. և Պաղձե, ի վէր մեծաձայ լերին ի մարտնառուն ձորին։ Որ և է մի յառաւել բանակ մերդ ձորացին տալնոյոյ. զի ունի բնակիչս իբրև 6000. յաճախեալ յերիս ժողովուրդս. ունի 3 մեհեանս արամոյ և 2 կանանց. յորս երկուքն է մայր եկեղեցի նոր մեծաչէն վնմատոյ քարածածուկ. զի ձեղուն նոր ծածկել է մեծամեծ տախտակաձև մարմարիոն քարակերտ առ միմեանս զոգեկուքս Աստ քաղաք ի 1327 ձնհալս ըստ տրուն վճնակեցաւ. այլ յետոյ առնուս ըստ յաւելման մանրասց ասելոյն. ասա ի լծէ գարուն գարձաւ անդրէն ըստ նշանաւ վճնակեցաւ, առ տրուն սկիզբն առելոյն. որ գծրագրգ գնաս յամ պարզմանս իւր։

Ասացից։ Քաղաք փոքր և անպարիսպ՝ այլ պատուական վաճառատեղի կառուցեալ ի վէր ապառաժ ժայռ բլոյ առ Գնէից գետով յարեմտեան կողմն նր. ունի զերկու եկեղեցիս հանդերձ մայր եկեղեցւոյն. և երրիկ 1000 բնակիչս. և ի հնումն ատ վէր զի ոչ ի վէր անդր յիշատակեցաք ի 1420 յաւելումն հին ծագաց քաղքին, եղեալ նր առ ստորոտս բլոյն։ Ի ժէ գարուն բնակիչք սորին քաղաքի ոչնչանալ զանձինս յատպատուհասէ ի վէր տարեկան ծառայութեան, վճռեցաւ նոցա ի նոսա ի վերնոյ, առնել զքաղքն և զանդեկին։

Ի 1411 իշխանն ոստանի վաճառատուն վնհակեցաւ զքաղքն հանդերձ (1) տրել ի քաղաքացւոց 12 տարեկան հետէ ի տասնից։ Ապա ի 1522 առնի զնա օսմանեանք, զի յետոյ անդրէն գարձաւ ընդ ստորոտ վնհակեցաւ։ Ի հին գոյժ ածոյ ինչ՝ որք զասն անդ, զոյ գոնի ի քաղս սպա ի Ժէին հատուածոյ տրուն էր երկրին գաշնակից քաղք հատուածական. և մի ի դեղատոր քաղաքացիսդ ոչ ոչ ժամ և ոչ հետք երկրին նախնի ճանաչել ապացուցանել նր։

Այդր։ Ի հղղի մերձ ի ցամաքն. որոյ չորեքասան է 13 մղոն. և է քաղ միակտոր. բերդ դնէ և իշղ ապառաժական. ունի չորս դիսոց վտանս։ Երկրին անդ հնոյ վիմագրեալ դրեալ. զոր ոմանք հասարակ լինել Գօլհէրս վարդապետն քաղաք տալնոյոյ։ Բնակիչք նր շատնին ամուռն բարի. զի դրեթէ յամ

Նաւս գտանի գոհ մի ՚ի նոցէ իբրև հաւաղել և առ-
նուդարդ աւազակաց. և գիւղականքն բարբարոսք
և Հեռնոտաբարբուք։

Ծնողքն, հիմ ԱՀ ծնողքն. ՚ի պլինիոսէ Սահմա կոչեցեալ
ի կղզի գրելոյն ՚ի տուփ նաւսկեծաց կղզւոյ. որոյ
չքնաղագոյն ծառիս բերէ առատս, որ է
գիւղատուր վաճառ բնակչաց նորա. գտանի անդ և
բուսս այն է՝ մերձան. ուստի և գնօղքս ինչ ՚ի հա-
րեսպերն կոչին նորա առ ափն ծովու. երեքն հետք
դղեկի. ուր մտ ՚ի ծովն է աղբիւր մշտաբուղխ քաղցր
ջրոյ։

Գրչանօց՝ էր կղզի տափարակ աւազնեղէն մտ ՚ի ցա-
մաքն, որ ծովացեալ փորր է՝ զի բոլոր շրջագայութ նորա
է 4 մղոն եւեթ, այլ բազմամարդ. զի ունի բնակիչս
իբրև 3000. որք պարապին յոյն գործ կիր բուսոյ
ձկանց, և այլոց պատուականաց ձկանց, սակս առա-
պատս գտանին ՚ի շրջակայս նր։

Բարվէ, կիմ Բաբվէոս։ Կղզի փոքր. ունեալ շրջա-
պատ իբրև 5 մղոնաչափ, այլ գոլորձալի և քաջ մա-
կէշ. որ և է ունի զբօսանեաց քաղաքացւոց սեպէ-
նիքօ քաղել, զի մտ է նմ. ուստի բաց յերկուց գիւ-
ղօրեից՝ գտանին ՚ի նմ բազմ փոքրիկ գիղեցկաշէն
տունք ՚ի ալեաց զբօսանաց։

Գ.

Այս գտաւս երկեք ԹԿ ՚ի նախնոյն ընտրեալ էր,
եթէ այժմ ոչ նոյնպէս. զի ունի բաց ՚ի հարաւոյ
յարեւմտից՝ զծարս. ՚ի հիւսիսոյ՝ գնրու ԹՂ տամա-
նեաց. յարեւելից՝ զսիկ. ևս ՚ի հարաւոյ՝ զբ-ակերն
քօ և ղ բառ։ Երկայնութ նր յարեւմտից յարեւել՝
է իբրև 30 մղոն. լայնութ և լայնութն ՚ի հարաւոյ
ՃՂ հիւսիս. ևս ԹԻՀ բնակչաց նր իբրև 30000. եթէ
ոմանց 15000։ Երկիր նր ՃՂ մասին լեռնային է,
և ՃՂ մասին դաշտային. ՚ի լերինս ունի անտառս մե-
ծամեծս. ևս դաշտայինք նր բերեն ցորեան և զայլ
արմտիս. յորմէ երջանկանան՝ որ է առաքինական հաղ-
ուած առանձինս ոչ ցանկանալոցանէ զանբանութիւն։
Գետառատ է նշխան նր անտ ունէր սեաւս։ Իսկ
գլխաւոր սեռիք նր են հետեւեալքդ.

Գնդն ՚ի Գ.ՆՆ. լա՛՛ Դրնիոս. ևս ՚ի հն՛՛ երևի ԹԷ
կոչէք ԱՀ ծովապա։ Գլխաւոր քոզ այս գետաւն, և
ամենց հնոյ քաջ պատասխանէ, և ամենս գետառա-
պիս նշխանի նոցոյ ՚ի քէզ Հայաստան և քաղաք ըզնոյ

զոր ջրեցն յերեսաց ամանեակաց. և փեակ ոչ յեսայ
ընկելոցն կամս ըզ փայտակերպ որով կայն ը ցանեալ.
խակ ը պտուղ կայնն կցել ը հատուածոց ամփոփ-
ածոյս ը հասել երկոս բարձրէն կամիջք. և միով
չափ ձախակողմն փայտ ելնուս, առ ի տալ անցս հատա-
կաց։

Ընդ բնակչաց ջրիցս հանդերձ լինակիջք արուարձանի որ՝ և իրրև 4300. և ունի գեղեցիկ եկեղեցիս. յորս երևելն է աշխատանիսս եկեղեցին հանդերձ զարդ զանազանամբ իւրով. ամիսակուս հանձնման ձեռն և գեղեցիկ, չինել ի ժիջ գարուս. ուր առնիս փիլ պահին նշխարք սրբոյն յովհաննու եղբոր տարին ջրցի ի ժիջ գարուս։ Երևելն է և եկեղեցին սրբոյն յովհաննու միրաչի որ էր արքայանիստ բնակիչ առանց, և սրբոյն գրիգոր և նիկողայոսի. զոր ի նոսա վերայատացեալ սքի եղեալ յովհաննէս. և առ նովաւ վանս կուսանաց։

Առաջին հիմնարկեալ այսր ջրցի սեաղոյգ է, բայց կարի հին։ Այս ի ժ գարուն ամենասուբ եղև վեհափառն ազգիս, որով և զերծաւ ի ըլծոյ նոցին ասպատ. ապա ի 1123 միաբանս զոյք վերնավանիցս այլուր պատուիրէ էին ի մարտ, առաւ ի սուրբին նոսաց. այլ և ամենայնի քանդմանս գործեցին ի նմ. այլ զինի սակաւուց անդրէն կալան զնա վեհափառքիս, և չինեցին զաւերսիսն իր։ Ետ ի 1158 էանց ի ձեռս արքեպիսկոպոսին կարգս մանուելի. յորմէ ետ ի միջակել վիսալ իշխանն վեհափառ, և գրեցին նոսա զ սքեալ

վինհանաս հերեսիովատաիուն հրամանաւս սնորհոսի ։
Աստ եղև ապաստան և ձ սկիզբ Ֆիլը մաշտոց
յորժէ սիրալ մնիլ ընդ Թաթարայ ։

Ափալեկս կամ Ափալեա ։

Ա յս գաւառ ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զդրաս. յարեւելից զպարսպեա և զբոլոյսո. ՚ի հիւսիսոյ՝ զՂլեսաա կամ զմանկ. իսկ ՚ի հարաւոյ՝ զծովն մինչեր կղական. և լաժանի ՚ի կողմս, և ՚ի ցամաք ծովէ դերեայ : Երկու գետա ունի, որք կոչին Աղջոս. և Սեբաստիոս։ Ընդ Է արքեպիսկոպոսութիւն. որոյ արքեպիսկոպոսն Է նահապատիճ առաջնորդ տալմայիոյ, և իրբև ամենից քեռդապահ և գանձապետ : Իսկ գլխաւոր տեղիք նորա են հետեւեալքդ :

Ափալեկս ։ լս Ափալեայ ։ Գլխաւոր քաղք այսր գաւառիս ասացեալ մինչեւ այլ բարեչէն և հզօր արքեպիսկոպոսութիւն և ամենայն իշխանիւ ։ կառուցեալ առ եզր ծովուս ՚ի ձև կիսալուսնաձեւ. շրջապատեալ հաստատուն պարսպօք և ամրացուցեալ հզօր աշտարակօք յոլով կողմանց. բայց ՚ի ցամաքակողմն ունելով ձեռն բարձրացեալ բլուրս ։ չէ այնչափ ինչ անհրկիզ այժմ կոչանել. յայլ տակս փլուածք նորա կանգնէ կայ գլուխ ամրուէ, և զրկուածոյր պահպանեալ քլխասայ բերդին. որ պահէ զվերին անցս կիսկրծոյ լերանց ։

Ընդ հնաւանդիսս լայն և խորագտակ, այլ ոչ է ամ իրօք ամրոյմ ՚ի հնումն։ Իսկ ներս քնակեալ նոր հանդերձ ընակչօք արամադիանոյ և իրրև 12000։ Եւ ի վերջ ՚ի բազմավաճառ քաղաքն վիճակեան տալ մացեայ. ուր կարապանք օտարնեանց հանին զրենդիսն վաճառաց ՚ի թուրքաստանէ արեւելեան անդր նոր. և այսպ անտի առնին ՚ի վիճակ ։

Ընդ չիմառածս դիւղս ունի, յորս նշանաւոր Է ամենեցունցն նկիղեցի նոր. որ ՚ի նախնումն էր առաքելոց տապարանս գիտելոյ ամենայնի։ Ազաւորաս Է ուրեմն կիսկի, և ՚ի ներքս սա թաղարակ պատկէր ընակչմամբ. մնրիան թաղամբ, բայց յառաստագէ կիսի ՚ի գիտելիս որ Է ազատակերտ. առ որով չորքեանակի գոյ պատուական դիւղեցիկ հայաստատեալ ՚ի վերս ամենայն սարփիւրեան մարմարիոնակաց այն Է՝ առանձին սեանս քառ ձեռն մարդկան կրնդգաչափ. և զարգարեալ շուրջանակի պէտս քանդակօք և դրամագրօք. յորս քանդակեալ կան

կան և մարգկային գլուխք. զորս ասեմք համարին կենդանագիրս նորին գիսկղեսիանոսի։ Կոյնպէս և արտաքոյ իրև ի կէտն բաժանուն ունի չորք նակի միւս ևս պատչկամբ կիմ սրսկակ մարմարիոնեայ հարտատագործ հաստատէք ի վէր ուղիղ մարմարնակայ սեանց լը ձևոյ կորնթացւոց. ուր լի՛ներ կլանել լը այլ տաճար երկայն քառակուսի. և անտի յայլ երդ փոքրիկ տաճար բաղորձև. և յայմէ՛ նր գոյր և այլ տաճար փոքր ի զայլս. որ կայ մեայ մինչև ցայսօր. և կոչի սբ յովհաննէս մկրտիչ։

Ընդ յայս ի՛ն ոչ եղև հարտատագործ այսր չինուածոյ. բայց հաւաստի է ի՛ն եր մի յերևելի հարտատաց այնր ժամի. յորում արուեստ հարտատագործուն և քանդակագործուէին, և այլ այսպիսի աղատական արհեստք գնային ի նուաղուլն. ոչ յայնմ երևի ի կարգաւորուլիս քանդակաց՝ գրուածոց՝ վերնախորհրդոց՝ շքեղանակաց՝ ոչ ելերկնվելից՝ և այլոց այնր գեղեցկի չինուածոյ։ Բայց ի ժամս քրիստոնէուլն յորժամ փոխեցաւ յեկեղեցի հշխարհն ոչ, բազում փոփոխուիք եղեն ի նմ. զի բացաւ ի նմ պատուանոցս մեծ, ուր չինեցաւ դաս. և միւս ևս վճ մատուռան. յորում վայելչացաւ հանգուցեալ կան ի՛նչորք սբ յովհաննէս գոմիսոսի կիմ գումինոսի առաչնոյ եպիսկոպոս սալոնայ քաղաքի. և ի բեմ տեղիս բացան ի՛ն լուսամուտք. վը զի յատակագոյն լը գուռն ևեթ առնոյր զլոյս ըստ սովորուլն հեթանոսաց։ Ընդ գեղեցիկ գանգատաւուն, որ յետոյ չինեցաւ ի պատուականմարմարիոն քարանց, զոր հանին ի մերձակայ ամբակայ ոսկեղենէ։

Բաց յեկեղեցւոյ ասեմ են անդ և այլ գեղեցիկ եկեղեցիք. և 3 մենաստանք արանց, և 3 կանանց. և դպրոց մի երևելի։ Կան տասաւին ամրակուռ պարիսպք ապարանից գիսկղեսիանոսի. որք գրեթէ ընդ մասն քաղքին գրաւեն. և ձևացուցանեն զնա տարեշ քաղաքնկիան. լը մեջ իւրաքանչիւր անկեանց ունելով մի մի գուռն. յորոց երիքն կան տասաւին, և են հաստատուն յոյժ և հարտագործ. լի են կամարք և հին ասերակք յայնմ մասին քաղքի որ պարփակեալ կայ ի մեջ այսց պարսպաց։ Կոյնպէս և ի ծովակողմն կան տասաւին մնացորդք պատչկամբացս. որ ե՛ լը մեջ վերոյդրեալ ապարանից, և բազմապատուհան պարսպի, յորոց երևեր մերձակայ ծովն, և ոստուհանքն են ոչնչանալով. և սկսեալ գեղեցկի գրուածոցն զորդարեալ։

Յառաջին հիմնարկուի այսր քրքի ընծայեն սեվե-
րոսի ումնին մեծատան քրքացուոյ սալընայ քրքի։
Քանզի ՚ի քաղիլ սալընայ քաղաքին ՚ի սլասաց ՚ի ՚ի
դարու սեվերոս փախեաց դրնակուԹի իւր ՚ի տուն
մի, զոր ունէր յագարակի իւրում մերձ ՚ի նահա-
գրեալ ագարանս դիոկղետիանոսի. ուր և այլք
՚ի սալընացուոց անտի յաւելեալ չինեցին տունս.
որով և եղև հիմնարկուի նոր քրքի. զոր տայս պա-
տեցին պարսպօք ՚ի պահպանուԹի բնակչացն. յետոյ
անդ փոխադրեցաւ և արքեպիսկոպոսն սալընայ հան-
դերձ հաստատեալ իւրով. և կոչեցաւ արք-
եպիսկոպոսարան փալաԹիանոս. որ յառաջն կոչէր սա-
լընայ։

Ապա ՚ի բազմանալ բնակչաց նոր, և ոչ գոհանալով
տեղի բնակուԹեան ՚ի մէջ պարսպացն առ անձկուԹեան
տեղւոյն՝ սկսան չինել շուրջ զնովաւ տանս, կամ ար-
ուարձանս ՚ի վեր բարձրաբերձ բլրոյ. և քրքի ՚ի բլրոյ
անտի մարթ էր ԹիմոԹեայ հարկանել զքրքին, յայն
սակս առ ապահովուԹեամ քրքին չինեցին և բերդ մի
՚ի վեր ՚ի վերին ոչ ինչ հեռի ՚ի քրքէ անտի։

Այս քրքս առ Ժամ մի եղև լինքնիչեան հաստատուԹի-
տպա առ՚ի զերծանիլ՚ի հարատահարուԹենչ բազբռնու-
ազգաց, անձնասուր եղև վէնետկեցւոց չետոյ հանդ
ՀՐուԹեամ մահառատ. այլ ՚ի ժե դարուն անդրէն
դարձաւ ՚ի վէնետկեցիս. որք և հաստատեցին զը-
նակարգուԹիս մուծանելով։

Սաղոնա. որ ՚ի մեզ գոհանայ Սաղոն. ՚ի հռոմայեցւոց
կոչեցեալ Սալոնէ։ Իր քրքս հռչակաւոր մեծ ունելով
չրջապատս 9 մղոն. ՚ի գեղազուարճ վայրի չրջապա-
տեալ լերամբք. և ձգեալ սարածեալ մինչև ՚ի ծովն,
ուր ՚ի գեղեցիկ ծոց մի ունէր նաւահանգիստ ՀարմարաւէՏ։
Ամենք համարին ԹԷ եղև երբեմն արքայանիստ քա-
ղաք վեսբիկեցւոց։ Ապա իրրև սիրեցին նմ հռոմ-
մայեցիք, առաքեցին անդ հաստատուած մի ժողովրգեան.
և կոչեցին զքրքն Մարդոնա խլնա. զոր ապա արարեալ
մայրաքրք վեսբիկեայ, եղև այն աՀեռս հիւպատոս-
սի հռոմայեցւոց. և նահանգիստ նր գադար արքու-
նի նաւուց հռոմայեցւոց։ Անդ նստեր և իշխանն
հարկապահանջ, որ հաւաքեր զմուսս եկեղ՚ի բա-
զում։

Նոյնպես և դիոկղետիանոս կայսրն զինի հրաժարել
ՀՀ իւրոյ ՚ի կայսերուԹէՀ՝ անդ փոխադրեաց զբնա-
կուԹիւն իւր. զոր ամենք ՚ի պատմագրաց հաստարին
ծնեալ

Ծնեալ ՚ի նմին ջրէն, բայց այլ պնդեն գոյն հաստատութեան հիւսուածոց, թէ ծնեալ նա ՚ի Դրախտէն ջրէ սրոյ այժմ ոչ հեռաք կրկին, այլ ընտրեաց զաւազանս ՚ի բնակութեանի իւր առ ՚ի վայելել ՚ի համեղատակ ջրոցդ կոչեցեալ Ճուկն, զոր բերեր Եզեկիէլ գետն, որ առնուն զքաւս անցանէր. և ըստ այն ՚ի ժամս չինեալ պտղաբերութեանն ասացեալ ասլատանս և զառաջարն։ Ապա ՚ի այսօրուց, եթէ ուրեմն զարմանալ ՚ի գոյն ծիրանի գեղեցիկ յոյժ. և չինել սքանչելի սաղաւարտս և զրահս։

Ապա ՚ջրէ եղև և արքեղիսանիսա մինչև յեօթներորդ դարն. յորում իբրև քանգեցաւ ՚ի գետոց և յաւազնոց, բնակիչք նր դնոյնէ չինեցին զտիալոսիս ջրեր. ուր փախուցեալ և արքեղիսանին սալօնայ. ուր այժմ չիք այլ ինչ, բայց միայն քանի մի աղբուսակիտ առուիք կիսքնիք. և եկեղեցի մի, և սալօրիք. ՚ի սեղանոջ անդ սալօնայ քաղաքին ՚ի մերձակայ Ճկնդոսաւ գեղանտուհւոյ վարար, ուր ջահիւք մոեալ առնին զի ընարձակ էր յոյժ. ՚ի վերուստ կամարապատ, և կամարքն հաստատեալ ՚ի վէմ բազմապատ։

Սելբա. ՚ի հն՚՚ Օլիմպոս. և Սելենդոս։ Ի կղզի ՚ի հարաւակողմն պատոյ կղզոյն. ուր բերդ կայ ՚ի նմա, և իւղ. այլև մեղր պատուական հասեր և սպիտակ։ Ունի երկու փոքրիկ դղեակս, և երիս գեօղս։

Գլուխ. ամե՚՚ Գիւղս ՚ի Քեզիս։

Այս գաւառս փոքր է յոյժ. և ունի իւր տասնման ՚ի հիւսիսոյ զկնի. ՚ի հարաւոյ զսկսաքսիս. ևս յարևելից՝ գիրեցցաս։ Տարածեալ նր փոքր է, ունի 6 գեօղս և եկեղ. ոսկայն և այնոցս ուներ զաւառապետ իշխան մի և այլ դեսք. ևս ըստ հաշուոյ իշխանացն է ըստ արքեղիսանիս սիպաղաթիոյն։

Գլուխ. ՚ի հն՚՚ ըստ գիտելի կատարելոյ ՚ի Պերգամոս. ևս ըստ ալեքսիոսի Պ՚՚ անդեղկոս։ Ի բերդ ամեր ՚ի վերատիարտ սեռացեալ Ժայոն, չորսպատեալ եռապատ սիկ պատուիրք. ուրբատեանն միապատեալ ըստ բնութ անմատչելի դրան սկզբն։

Ունի սասնմ առ սաս ժայռին ՚ի տատրակ վայրէ. ուր ՚ի ժայռէ անտի ըստ երիս սիուն բղխեն ջուր ա կանոնիկս և առողջարար։ Ձայս բերդ չինեցեալ սակի հասարակաց Թէմիստոկլեայ զօրավարի զօրացն Աթենացւոց՝ զկնի զանազան անցից սիրելի

որ ըեդեմ հռովմայեցւոց՝ խոյս առեալ ամրացաւ հանդերձ զօրօք իւրովք։ Այլ ախերեալ որ հետամտաւ նր նմին պէսպէս առաքինական աշխատութեց, իբրեւ եռեւ եմեկ հանրանան ամ հնարք իւր, զմանն ինչ զօրաց իւրոց ախոեաց ունել զբարձունս չքնաղատ լերանն, որով պատարել յամ կողմանց զբերդն և զքիւրիեցիս, առիսկացան խոսիլ հաշտութեն։ և այնուհետեւ բերդն ի ձեռս նր։ Այսպէս ի ոկաբանալ զօրութե սրեեղէան կայսերացոյ առ ձմեռն մի եղեւ ինքնիշխան։ յետոյ էանց ի ձեռս մանաւայ։ յորոց առին օսմանեանք։ իսկ ի 1646 ը ամսոյն վենետկացւոց քնկրկեցան։ որք ի գաշնադրութեն կրեւանայ հաստատեցան ի ժառանգութե նր։

Սինդ։

Այս գաւառ ունի իւր սահմանն յարեւմտից՝ ըզՆդնին։ ի հիւսիսոյ՝ զՇրուե օսմանեանց։ յարեւելից՝ զիմաքի։ իսկ ի հարաւոյ՝ զդրաւ և զքլիսաւ։ Տարածութե նր է իբրեւ 30 մղոն։ և ԹիԹ քնակչաց նր յիջագոյն հաւաներ 320000, իսկ այժմ հազիւ ի 15000։ Երկիրք նր լեռնայինն է բայց ունի ի մէջ լերանց ըարձակ հովիտս արգաւանդաձոյս, այլ կաթսայ է մշակաց։ սակայն և այնոցիկ բերէ ցորեան քաւական, որ և է գլխաւոր բերթնց, եԹէ ցամաքութինն որ յատակ է ի տալենցիա՝ ոչ խափանեսցէ։ ունի և փայտ առատս ի լերինս, այլև ոչխար բազմութեամբ ամ ամի առաքէ և ի վենետկիկ։ գոհանին անդ և բոլք երկաթոյ։ Ռնիներ իւր ջուրապատ իշխան։ իսկ ըստ հոդւոյ իշխանութեն է ի ներքոյ արքունին սպայաթերթոյ։

Սինդ։ Բերդ չինեալ յօսմանեանց ի գլուխ ըլոյոյ աշտարակաձեւ բարձրացեալ ի տախտակի և չքնաղագեղ դաշտի ուսոյն և դժուարամատոյց։ այլ զուրկ ի պէհնէրական ձաղատապատանէ հանդամանի քլիսայոյ բերդին։ մի միայն անցս կայ մեզապ ունի, այլ չքնաղատ պարիսպք նր գրեԹէ խոտան աւերեալ են։ Ընդ ոտն բլոյն գոյ աւան բազմամարդ և պատուական վաճառատեղի։ և ի դաշտի անդ բնակ դիւղք չեթատանդ։ Ջայս բերդ ի 1686 Էառ քօռնար սպարապետ վենետկացւոց։ զոր յետոյ վենետկեցիք նորոգեցին, և առաւել ամրացուցին։ այլ ի 1715 ի պաշարման օսմանեանց ոչ ատեան դիմացաւ կրեաց, բայց ոչ կարացին առնուլ։ ուստի և ինքոյ յայն

յայնժամ ը՛ն առաւ վէնէակոյ, առաւ էանց ը՛ն առու ը՛ն կայսեր։

Փոլիցոս։

Ի գաւառ ը՛ն մէջ ուխտաւորաց, քրիստոս, սինկոյ, և ալքիասոյ, ի հարաւոյ՝ ունելով սահման ըզ Ծովն, և ձգի ը՛ն հիւսիս՝ մինչև իբրև 15 · իսկ յարևմտից յարևելս՝ 10 ևէթ · զոր Տագիրք կոչեն Սիոն էրիմօրէե · որ սահմանի Քսէրնէվէյա, և Քէրէնա գետովք · Քաջանի յերից ընդարձակ հովիտս կի ձորս, անջրդուս ի միջի ունելով հոյնչափ բլուրս · և Թիւ բնակչաց նը՛ հասանէ յ14000, որք ունէին սեփհական օրէնս, և մասնաւոր կառավարուչ, զոր ը՛ն այլոց բո՛լ ազատուէնէց ընտրէհաց նո՛յ և հաստատեաց Թրուէն վէնէակեան ի Ժիէ անտի, յորում աք ինքնակամ անձնատուր եղեն նմ։ Սք ամի ամի ի տօներ սքոյն գեորգեայ զոր մեծահանդէս տօներն, առնէին ժողով ընդհանրական, և ընտրէին 12 գաւառս լը երկուտասան վէնէակաց գլուխ իւրեանց · և զայլ ամն գլխաւոր իշխան ի վր ետին, որ և էր իբրև գեռուպետ հասոյին գլուխն · և պատճառ ասացա տմին ձգեր ը՛ն ամ մի ևէթ · բայց դէպ լինէր բո՛լ անգամ, զի ոմանք ի՛ննչ անդրէն հաստատէին ի պաշտաման իւրեանց · յորժ՛ի հաստատակաց հաստատեալք գտանէին բարւոք վարել զպաշտօն իւրեանց։

Ունէին իրաւունս քրիստիան գաւառատանցոյ՝ այլև սրոյ, բայց գաւառատանք նո՛յ ի գիպուածս ինչ կախեալ կային ազնուէ մեծի պատրկին վէնէակոյ · որ էր ը՛ն հանուր առաջ տալմայիոյ · զի ի համօրէն վէնէակեան գեռապետս տալմացիոյ, նա ևէթ իշխէր ի վր սո՛յ։ Օրէնք նո՛յ՝ ոչ և այլ ամ քրիստիան ասէ, մանագրութիք՝ գրեալ կան ի լեզուս լիւբիկեցի · ի նոյն լեզուս կատարեն և գիծագրեն պաշտամունս · և ը՛ն հոգևոր իշխանաէ հո՛ն ը՛ն արքեպիսկ սփալաթրօի · որ ունի անդ փոխանորդ։

Ի համօրէն գեռի ատ են 40 գեօղք, այլ քրիստ և ոչ մի · իսկ գլխաւոր բերդք երկրի նո՛յ են դիմի, և ազգի ազգի պատերազմ առաւ, զորս վաճառեն · ուր նին և անասունս մանուկս ոչխար և այծ բո՛լ, այլև բեհեակս մեղմաց բո՛լս · զի կարի քաջասարժ են ի գործան մեղմաց, որ և շահաբեր են յոյժ նոցա։

Ավիտոս։

Այս գաւառ՝ ի հարաւոյ՝ ունի իւր սահման զՊոռն. ի հիւսիսոյ՝ զԱրքէիա կամ Դիւլոբօ գետ. իսկ յարեւելից՝ զԱքարքա՝ գաւառ։ Տարածուի՝ ի Ծովէ կամ՝ ի հարաւոյ՝ ընդ հիւսիս՝ է իբրև 18 մղոն. նոյնչափ է և լայնութիւն յարեւմտից յարեւելս։ Երկիր՝ ի լեռնային է և ի ձորս, որ այլ ինչ ոչ իբրեւ քարայ միայն դիւրն ագնիւ։ Ունէր իւր սեփական դաւառապետ իշխան, իսկ ըստ հոգեւոր իշխանութեանն է ընդ արքեպիսկ. տեղեաւոր տեղիք՝ ի նմա հնադարձք։

Ավիտոս՝ ի բարբառ ասորւոց Օվէ. ի հն՝ Թոէի Օնէսմա և ոչ Բէխոնիքոմ. ոմք սովորաբար կարծի. կամ Ձիւլօփոմ. ոմք դնէ պիշինկ։ Ի քղաք փոքր՝ այլ բարեշէն պարսպապատ, ամրացուցեալ ազատարակօք ընդ վայրկեանն մերձ՝ ի Ծովէն՝ ի վէր տա, փարակ սրածայր լերոյն, ուր ոտս ասպառաժուտ սեպացեալ լերին, յարեւելեան կողմն ջկդինա գետոյն։ Շքեղապատ բոլոր քղքին է իբրև 400 քայլ. իսկ ի ներքս քնակչաց նորա իբրև հնգ մի. սակայն ուներ իւր սեփական քղքական սահմանադրութիւնս, և ժողով կամ ատեան ազգութեանց. և ոչ փոքրիկ եկեղեցիս ի նմա. և մենաստան մի Քրիստինեանց արտաքոյ. և ի գլուխ մերձակայ լերին փոքրիկ ամրոց Սպրիկոպ կոչեցեալ. որ յիշատկին էր քաջ պատսպարան նորա։ Այս քղաք հազարաւոր է ի պատմութիւն ժէ և ժդ դարու՝ սակս ասպատակութեանց քնակչաց իւրոց զորս նուաճել սանձահարեցին տրաբիւնացիք ձեռնտուր վէնէտկեցւոց։ Ապա ի 1444 ինքնին անձնատուր եղեն վէնէտկեցւոց։

Վիսեփօ, կամ Վիւէ։ Ամրոց՝ ի վէր ժայռատար լերին չինեալ՝ ի դէսից սեպտ. յարեւելս ինքեանց. յորոց մին երկուցեալ յերբեսց օսմանեանց՝ ի 1475 ինքնակամ ետ զայն վէնէտկեցւոց. բայց այժմ դիւրք առ ոչինչ է պիտանացու։

Տաւրէ։ Բերդ ամուր՝ ի վէր բլրոյ մերձ՝ ի ջկդինա գետ. առ Ճանապարհաւ որ հանէ յաշխատս և ի Ծոփս. զոր՝ ի 1684 առին վէնէտկեցիք յօսմանեանց. որք ամրացուցեալ էին զնա իբր նախապարիսպ սահմանաց իւրեանց։

Խմոսի. առաջին խոսքիա։

Այս գաւառս է մի ի կարճաճոց՝ զոր ի վերջին Ձիկս պատճառս առացան վիճակիկք. զի ի 1717 ամերկին նիմ. և ի գաղտագրութիւն անդ բառս բովիցայ հասուստեան ի ժամանագութիւն նոր։ Սահմանք նոր ի հիւսիսոյ և յարեւելից՝ է Ծրուշին օտմանեանց. յարեւմտից՝ սիւնի. իսկ ի հարաւոյ՝ ալիսսա և մաքարաք։ Տարածուի նոր ըստ երկան՝ է 26 մղոն. ըստ սղոց 20. չորսուին նայնպս 20. իսկ թիւ բնակչաց նորա 12000, կիր փոքր ինչ աւելի, սահմանի ի 40 գիւղս. չիշատակարանք յիմ կողմանց բարձրաբերձ լերանցիք. բերդ ցորեան բաւական բնակչաց, ունի և անառնուն բերդս, որք են գլխաւոր բերդք նոր, և փարթամուն բնակչաց, որք բաժանեին ի 26 հատարս. կուտան կիր գրոշս ի սահմանագս. իւրաքանչիւրն ունի լուզ իւր սեփական գլուխս, որք ի միասին ունեցին 2500 պատերազմողս։ Ունեցին և գլխաւորս իշխանս. իսկ ըստ հոգևոր իշխանաւք են ըստ եպարխ մաքարաքայ.

և գլխաւոր տեղի նոյ է քաղաք որ սիւնի։

Խմոսի. ի ին՝ Խմօսս. կիր եշմօս։ ի բնից փորր՝ այլ առաւ կատուցիչ ի գլուխս ժայռաւոր լերին. ընդ որ չէ հնար էջանել, բայց ըստ մի կողմն անկի. ուր առ առորոգով է ուան կիր քաղք բարեչէն. անդ էր և բնակութիւն գլխաւորիս իշխանին. մերձ է սա ի զապլէ և ի մուսթար, և ի բերդն կոչեցիկ Ելըրլը հէօղ դաղխսի. իսկ ի ծով միով օձևանաս։ Ելըրլը զոմլին լերամբ գետանին հովկաք կիր ձորք, որք բուղում անգամ ծովանան ի ինչուրց անձրևաց հոսելոյ ի մերձակայ լերանց, ուր լինդ երկար մնալով դուռ ճեն ճահիճս. գոյցէ մին յԱծայոյց պատերազմ լինի, նահանիկ կայ անդ լճակ, որ երբք չիւր։ Յարձակ նոգրաց ի վեմս քանդակիչոյց՝ և յայլոց զանազան ժայռիկանի երկոց՝ որ գտանին ի բրիչն ոգտաստ և մեաքայ, երևի մեզ ասս էր նախնի Ասիանիս քաղ ցորն հռոմեցեաց։

Ամասիոյ։

Այս գաւառս ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զալ միասս. յարեւելից՝ չիւրչիպա գետն. ի հիւսիսոյ՝ ալիսսայ՝ և իսկ ի հարաւոյ՝ չունի ազբիւրական։ Երկայնաւ նոր է 36 մղոն. իսկ լայնութիւն 13։ Ընդ

ին քաղք մի, և 17 դեօղս, և բնակիչք իբրև 15000։ Ծովեզերեայ տեղիք այսր գետի՝ որք յՕգրաց կոչին Աբխազ ազիմբէայս. ոմն և կողմն լերին որ հայի՝ ի ծովակոզն՝ զամարձալն յոյժ երևին՝ ի ծովէ մի բազմատարիկ որթոց, ձիլենենայ, թզենեաց, և այլոց պտղաբեր ծառոց. որք են գլխաւոր բերք այսր գաւառի, որ ունէր իւր գաւառապետս իշխան. իսկ ի հոգևոր իշխանութենէ է ըստ ասքն ոտնակս սիսականի։ և գլխաւոր տեղիք նր են հետագրեալք։

Մաբարսա կամ Մաբրիսա։ Քաղք փոքր և անուանի բնակ, այլ գլխաւոր տեղի գաւառին և եպիսկոպոսական տեառնիստ յաղին ծովու՝ ի դէղեցիկ և ի զամարձալ վայրի առ ոտն բարձր լերին. ունի նշանաւոր ոչ սակաւ ինչ մեծ, և ոչ հաբէ անգղթի՝ ի հողմոյ. այլ բաւական իւրոյ չափաւոր առևտրոյն։ ի 1646 ինքնակամ անձնատուր եղև վէզիրատիճեցւոյ։

Ոչնչ կարի հեռի՝ ի ընդ արտ երկրին մինչև ցայսօր առևտրաքաղ նահանի քրքմի, զոր կոչանդիին ազգ փեռուժէն Մաբրս կոչէ. և գաւառ՝ ի կարգս այլոց գլխաւոր քրքմոյ Բասխէոյ կամ Նաբենաթի, իսկ այլք Մաբրամ. և Մաբրամ։

Օգոս։ Ի սմանոյ ձգօր՝ ի կողմն մի ձեռայուզէ՝ ի նաբենա գետոյ՝ չնեղ՝ ի վաղեռայ ոտարատեաւ վէզիրատեցւոյ, ի 1685 ի դարձուածութեան տահմանոյ վէզիրական աբրամէ յերեսաց օսմանեանց և ռուսոց ընցեաց. յոյն սակս միայ պահելին զիա քաղ զինուղք։

Հետ յամրոյն տասի 12 մղոնաւ մերձ յայն նաբենա գետոյն՝ երևին ոտեբակք նահանի նաբենա քաղքի՝ որ հռչակաւոր էր յորժամ հռոմայեցիք տիրէին նմ, այլ առաւել ևս յետոյ, յորժամ ինքեանք տիրեալ ցամաքին ոտնձգիլոյ որ ձգի մինչև ցչէդ ի նա գնաց, և հինգ երևելի կղզեաց, ի լանուտայ, մերքուայ, քուլցօլայ, լեռնիստ և որագեայ, այնչափ ընդարձակ ի ծովու, և գաղանաբարոյ բնակիչքէր այնոցիկ ան անհնարին վնասս գործելին նաւարկուաց և վաճառականութենէ ազգիս հայոց ի ծովու, մինչև քիչ ամ գամ բռնագաւազին զվէզիրատիճեցիս մեծամեծ մարտս տվեալ ընդդէմ նոցա. սակայն ի վեր այսր ոչ կասեցան յանդգնութենէ և ի բռնակալութենէ մինչև ցամին 997. յորում գնդապետ վէզիրատիճեցւոյ ի սերտոս օրսկօլոս խաղաղ սպառ խորտակեալ զզօրսն նոցա, կալաւ ընդ արութեամբ նոցա. մինչև այնուհետև ոչս կարօղ եղեալ գլխոյն ամբառնալ։

Պրաքսա։

Ի հնուն կոչէր Պրաէա. և Պրաքէա. և Պրաքսօ։ Է կղզի որ ինքնին միայնակ կացուցանէ զքեռ. մի. որ և ունի իւր սահման յարեւմտից՝ զալշդա կղզին. ի հիւսիսոյ՝ զծովեզերս սպասլաթրոյն. յարեւելից՝ նոյնպա զծովեզերս մաքարսքա. իսկ ի հարաւոյ՝ զկոսինա կղզին։ Երկայնութիւն նր է 28 մղոն, իսկ լայնութիւն 6. բայց ոչ է յամենայնի. և բոլոր շրջապատն 70 մղոն։ Ունի բնակաւոր տեղիս, որ ասին, դիւեակա, և գեօղս 19. այլ քաղաք պատսպաւոր և ոչ մի. իսկ բնակիչք իւրեանց 13000։ Երկիրն նր լեռնոտ քարուտ է, սակայն ուրեք ուրեք ունի և արգաւանդահող վայրս. դլխաւոր բերքք նր են գինի և իւղ առատ յոյժ, այլ և ոչխար բազում յորոց բազումս շահին բնակիչքն նր. ունի և ցորեան այլ սակաւ, որ հազիւ ընդ ամիսս երիս բաւական է բնակչաց նր։

Ունէր գաւառապետ իշխան, և սեփական օրէնս, և ժողով կամ տաեան ազնուականաց, որք կացուցանէին 12 տաեներակալք. որք զլեռելոն իրազուելոն քրիստեանս կարող էին ինքնին վճարել. այլ ի մեծամեծս կախել կային զվիճակական գաւառապետէ. իսկ ընդ հոգևոր իշխանութեանն էին ընդ եպսիս լեռնոյ կղզոյն։ Այս կղզի առ ժամ մի եղև ընդ տրուքս մաճառաց, զոր ստանալիք ահրեկին նմա. որք ոչ զորութեամբ պահել զնա ի բաց Թողին. և այնուհետև ինքնագլուխ դարձ, հուսկ ուրեմն ի 1420 անկաւ ընդ տրուքս վենետկոյ։

Նեվեզի, կամ Նեբեզի։ Աւան բազմամարդ՝ և գլխաւոր տեղի կղզոյն, և ամենայն գաւառապետ իշխանին ի գեղեցիկ վայրի, քանի մի մղոնաւ հեռի ի ծովէ։ Գոլ։ Աւան ծովեզերեայ, ունի պատուական նաւահանգիստ, և բնակիչս իբրև 2000. և մենաստան մի դոմինիկեան կրօնաւորաց՝ որք վարեն միանգամայն և զդպրոցն Ժողովրդապետաւք։

Դղեակ սէյն պեբսոն. Դղեակ սէյն յովհաննու։ Են երկու ծովեզերեայ դղեակք բազմամարդք։

Լէսբոս կամ Լէզբոս։

Այս գաւառ կացուցանեն կղզիք ոմանք մեծ և փոքր. և ունի իւր սահման ի հիւսիսոյ՝ զըս-

պրացցա կղզին, ի հարաւոյ՝ զքուրդ օլա. յարևե
լից՝ հայի ի բերանս նաբենաստ գետոյն. իսկ յարև
մտից՝ ունի զծոցն ադրիական։ Երկայնութիւն նր է
80 մղոն։ Գաւառապետս լշխան նր կուիւր սեւտէչ
և կոմս։ Ունի իւր սեփական նաւս որ նստի ի լե
սինա քղք. որոյ տարեկան հաս է 1200 ոսկի։ Իսկ
գլխաւորք ի կղզեաց նր են լեսինա. լեստա. և Թուր
քօլա. զորս յաւաջիկայդ առորագրեսցուք։

Լէսինա Կղզի։

Ասա կղզի ի հն" կոչէր Փարս. Փաս. Փարոս. Ֆա
րիս. իսկ ըստ այժմեան սլաւաց Հվարը։ Երկայնութիւն
նր է իբրև 50 մղոն, որ և է լաւագոյն և մեծա
գոյն ամեն այլ գաւառաց։ Օդ նր քաղցր է և ա
ռողջարար. իսկ երկիրն ի չրջակայս նր լեռնային,
բայց ի ծովեզերեայց արևելեան կողման. նաև ի
հիւսիսակողմն ունի գաշտ ըստակ և արգաւան
գահող, որոյ շրջագայութիւն է իբրև 16 մղոն. և ձգիլ
տարածի մինչև ի ծովն ըստ նմանութեան թերակղզոյ.
և բնիկք նր են իւղ, Թուզ առատ, զոր չորացուցեալ
առաքեն ի զանազան տեղիս ի վաճառ, նուշ, խըր
քում, այն է զաֆրան. մեղր, այլ տաւարեղ ձի զամ
գինի. բերդ և ցորեան՝ բայց սակաւ յոյժ։ Ամ
րացեալ շահաւոր վաճառք բնակչաց նր՝ ոչ և լիս
սայ կղզւոյն են ալած ձկանց. մանաւանդ տարեկ
ձկան. յայն սակս ի մանաւոր ինչ ծախս գործ բնակ
չաց նր է ձկնորսութիւն։

Յայս կղզի ըստ տարբերին զառաջինն բնակեր գաղ
թական կոչեցեալ Փիւֆ. ապա էանց ըստ հրուշ նախ
նի Թագաւորաց լիւբլիեցւոց. զոր ի 534 զկնի հի
ճարկուե հռովմայ կալան հռովմայեցիքն ի ձեռն հիւ
պատոսաց եմիլիոսի պօղոսի և մարկոսի լէլիոսի,
ոյք առեալ քանդեցին զքաղաքաւոր քղք նր սակս ան
հաւատարմութեան գեմետրեայ իշխանի նր։ Ցետոյ ըստ
այլոց գաւառաց անկաւ ըստ լծով նարենտացւոց. յո
րոց ի 997 էառ գուքան վենետկոյ ըստ պետրոս օր
սէօլոս։

Ցետ այնորիկ սկսապէս անդր անցին ըստ նա և զա
նազան տերունք տիրեցին նմ", ոյք և այլոց քաղաքաց
և կղզեաց տալիացոյ. այլ հուսկ յետոյ ի 1421 ինք
նակամ անձնատուր եղև վենետկեացոց. իսկ ըստ այ
լոց ի 1424 վերջին իշխան նր ալիօզա քաբենա էա
վենետկեացոց։ Յաւաջին ժամս ունէր երևելի քա
ղաքս, այլ այժմ զմի միայն. բայց և այն առ հասա

մասուբ առաջնոյն կարի անշուք, զոր ասա սատրա-
պութիւնս։

Ենինա, կամ Ենինա՝ ի հն" փոխ։ Քղաք փոքր և ան-
պարիսպ՝ այլ եռայանիստ և դէմասուր տեղի կղզւոյն
յարևմտեան եզեր ներ յանձուկ հովտի, որ բաց յա-
ռաջանիստ եկեղեցւոյն ունի և այլ եկեղեցիս։ և
3 մենաստանս արանց և մի կանանց։ Դէմասուր չին-
ուածք ներ զնոսի աղաոանիստ եկեղեցւոյն՝ են երկու
ապարանք եռայեն, և տունն խորհրդոյ և այլ քանի
մի լատպոյն տունք կառուցեալք շրջապարակաս-
քղքին։ իսկ այլ բնակարանք սփռեալ կան զանձով
բլրոց, որք ըստ առաջնոյն ձևացուցանեն զքղքն ող-
ջոյն։ ունելով յարևելեան կողմն լճակ մի իբր արուեստ
ձան ձգեալ մինչև՝ ի նէնդիգիստ անդր, և՝ ի հիւսի-
սակողմն՝ ի գլուխ բարձր և ապառաժուտ բերին
բերդ չինեալ՝ ի վաղնջուց՝ ի պաշտպանութիւն քղքին,
և նէնդիգոտի նր։ Ուներ և սեպհական տեառն և
առենակալս, և մասնաւոր օրէնս քղքականս՝ ըստ
որոյ վարեր յիշեալոյն զկառավարութիւն իւր։

Զիդոս վէոէս։ Աւան բազմամարդ և նէնդիգիստ
քաղաքէս՝ ի հիւսիսային եզեր կղզւոյն՝ ի գեղեց-
կագոյն վայրի նր։ Թոռնի մեծ յայս տեղի էր
նախնի փոս քղքն։ վն զն գոսն անդ կոփեալ քա-
րինք, և այլ մնացորդ ասերակք։ Ունի և այլ եր-
կու փոքրիկ նէնդիգիստս։ որք կոչին Ճէլա։ և սե

գեղջ։

Լիաստ կղզի՝ ի հն" խաստ։

Ի կղզի 10 մղոնաւ հեռի՝ ի լեսինայ կղզւոյ՝ ե
3 հարաւոյ արևմտից։ Շրջապատ նորա իբրև 30
մղոն։ երկու փոքրիկ աւանս ունի։ և քանի մի գեղս
աննշանս։ Երկիր ներ լեռնային է, բայց գոանիկն՝ ի
նմ հովիտք արգաւանդք, որք բերեն գինի, իւղ,
Թոռզ, և այլ աղգի աղգի պտուղս, ունի և մեղր
պատուական, և ցորեան սակաւ յոյժ։ Ա յլ գեղ-
խաստ գործ քնակաց ներ յոր առաւել մտադիր են՝
է ձկնորսուն մեծ սահուկ և սկոմբրի ձկանց զոր
աղեալ վաճառեն, յորմէ բեմս շահին։ Ա յս կղզի
հազաքաւար է՝ ի պատուհաս յուշադ և լատինացւոց
սակս ծովային զօրուն ներ։ ՝ի նախնի դարս եր՝ ե
ձեռս սերա կուզացւոց, ապա եղև գաշնակից հռով-
մայեցւոց։ որք առ պաշտպանուն ներ՝ յարուցին զա-
ռաջին պետ՝ Ղեմ լուրիկեցւոց ազգայի։ որք և
ձեռ-

ձեռնտու եղեն նմ և յայլ հետագայ պատեռազմունս ընդդէմ լիբրիկեցւոց : Ասյա առ Ժմի մի եղև ընդ հրաբեր կայսերացն յունաց • որոց ի տկարանալն ընդ լծով նարենտացւոց նուաճեցաւ • յորոց ի 997 ա. գտաւեցաւ ի ձեռն վենէտկեցւոց • ապա ղկնի զնեցն անցից՝ յորս այլևայլ իշխանք տիրեցին նմ, հուսկ յետոյ և սա ընդ այլոց անձնատուր եղև վենէտկեց. ւոց : Գլխաւոր տեղն նր է

Ախսա : Ասան փոքր՝ այլ բազմամարդ ի հիւսիսոյին կողմն կղզւոյն, ունի նշխնգիստ մեծ և գեղեցիկ, ուր գտանին մեացորդ ասերակք հին շինուածոց ծածկեալ ի ծովու • յորոց երևի թէ անդ էր ի նախնումն գլխաւոր քաղք այսր կղզւոյ :

Քօխա : Է ապարակ կմ դեօղ բազմաբնակ յարևելեան կողմն կղզւոյն, որ Թոբէի լեալ նախնի Մէօ քաղաք յիշատակէ ի նախնեաց, ոչ ցուցանեն ասերակք լինչ :

ա

Թօրքօլա :

Կղզի փոքր ի հարաւակողմն լճանիստ կղզւոյն 4 մղոն. նաւ հեռի ի նմ : Ունք անդ հաստատուն բնակուիչ մարդկան, այլ միայն հովիւք ի մերձակայ տեղեաց ապածեն անդր զհաւկինս ընդ ամիսս ինչ, և ապա դառնան անդրէն ի տեղիս իւրեանց :

Սէ անդրէա : Է ծայր կմ կղզի յարևմտեան կողմն լճասա կղզւոյն իբրև 12 մղոնաւ հեռի ի նմ : Ունք և ի սմ դեօղ, կմ հաստատ բնակուիչ, այլ է միայն առ Ժմկեայ պատսպարան ձկնորսաց և գիւղականաց ոմանց, որք երթան հատանել փայտ յանտառաց նր. քանզի ունի անտառ մեծ՝ որ է կալուածք աբբայական :

Բելաֆօա : Է կղզի փոքր՝ որ Թոբէի եղեալ ի ծովէ ի ձեռն ստորերկրեայ հրոյ, որպէս և այլ կղզիք ադրիական ծովու • ձի չիք բնաւ յիշատակուի ինչ ժամանէ ի դիւրս նախնեաց :

Ք

Քաղքօլա, կմ Քօրտուլա և Քօրֆուլա ի նախնումն Սէաս կոչիւր • այլ և Մէլենա և ասի Թէ Սէաս կոչեցաւ ի պատճառս ջոլացեալ և հովանաւոր անտառաց իւրոց : Է կղզի երկայնաձիգ, որ ի հիւսիսոյ և յարևմտից՝ ունի իւր սահմանս լճանիստս • յար-

ևեղից՝ կողմանէ՝ զցամաքն ոսկուզոյն։ իսկ ի հա-
րաւոյ՝ զկղզիս իւր։ Ը որս կացուցանէ զայս գա-
ւառ։ յորոց մի է և լակոտաս կղզին։ Երկայնութի-
նէր է իբրև 35 մղոն։ իսկ լայնութիւն 8 մղոն։ Ունի
Ջղաք մի, և միւս ևս աւան։ և 5 գեօղս։ և բնակիչս
իբրև 6000։ և նահդիտաս քաղաքարարս։ Իսկ երկ-
կիր նոր լեռնային է և քարուտ, որ այլ ինչ ոչ բե-
րէ՝ բայց միայն իւղ և գինի առատ յոյժ և պատ-
ուական։ վասն զի որթք այգեաց կարի բարդաւաճեն
քեզնեաւորք են ամէն։ այլև անտառս ևղևին ծառոց
և կաղնեաց։ յորոց հաւաքեն փայտ բազում՝ ի սէտս
հրոյ և՝ ի շինուած նաւուց և այլոց շինուածոց։ ուս-
նին և ցորեան այլ սակաւ, որ հազիւ Ը ամիս 4
կերակրէ զբնակիչս։

Ասյս կղզի՝ ինչպիսի հռովմայեցւոց արուէճ էանդ
ի ձեռս արևելեան կայսերաց Ը այլոց քաղաքաց և
կղզեաց աւանդեալ։ և ի սկզբանէ նոյ՝ ի բազմապա-
տիկ պատճառ՝ նաւհնաւացիք ժամ դիպող դառնէ, Ը
ընդ իբրեանց նուճարնեցին զնա։ Այսպ՝ ի խորաս-
կեալ վենետկեցւոց զբռնութ նաւենաւացւոյ՝ և՝ ի վա-
նել զնա յամ սեպհաց տալմացիոյ զորս բռնակալէր
ուներն, բնակիչք կղզւոյն ջառնին յանձն Ը օրինակի
այլոց ջղաք տալմացիոյ իւրովի անձնատուր լինիլ
նոյ։ նմին իրի սկսարտս օրսեբլաս ոտճն բռնի ընդ
արուէճ վենետկեցւոց նուճարնեալ գնի։ Ը որով կա-
ցին մնացին նուճարնեալ մինչև զյառնել հետագայ
պատճառ, որք բազմ փոփոխութիւն պարծեցին ի տալ-
մացիա։

Ես ևղև առ ժամանակ մի աղտս և ինքնիշխան հա-
սարակութ, յետոյ՝ ի 1420 ինքնին անձնատուր ե-
ղեն վենետկեցւոց։ և այնուհետև միշտ հաստատ-
բրմ կացին մնացին նոյ։ Ես Թէպետ՝ ի 1485 փիդերի-
կոս արագոնացի որդի ֆերդինանդոսի արքայինա-
բոլիոյ ձեռնամուխ ևղև Ը իւրով արուէճէ գրաւել
զայս կղզի, այլ բնակիչք նր բազմ քաջութ՝ ի բաց
վանեցին զնա։ Այսպ՝ ի 1571 գալանաքարող տապա-
տակաւորն սուլթան կիմ ուլուջալ բազմութ վայրե-
նամիտ հինից մեռեալ Ը ծուղն ազգութիւն յարձակե-
ցաւ՝ ի վր այսր կղզւոյ։ այլ վթեպ գտաւ՝ իյուսոյ
իւրմէ։ վր զի կանայք կղզւոյն առ նուճարուեն արանց
կիմ առ վառասորուեն նոյ՝ առնագդեստել՝ ի զէն վա-
ռելոյն։ և այնպիսի արիական աներկիւղ համար-
ձակութ մարտեան ընդեմ նր, զբազմ՝ ի բարբարոս
ը-

զօրաց Նորա կոտորելով, մինչև բռնադատիլ կորա-
դելոնա ամէնահասար ի բաց մեկնիլ անտի։ Գլխաւոր
տեղիք նոր են հետագայքդ։

Քաղցրօրէն կմ Քրօսոլա։ ի հն" Սէա հրլիեա։ Ես քա-
զաքագիւղ այլ գլխաւոր տեղի համօրէն գաւառին,
եռասանիստ ի ստորոտս լերանց, առ նեղուցս՝ որ
բաժանէ զայս կղզի ի Սպանիոլէ կոչեցեալ ցամաք
կղզւոյ. ունի ամրոց ահաւոր ի հին սովորութե բրդա-
զարդ ի վէր քարաժայռ լերին. չքնաղատ նոր իբր
կէս մղոն. ի միջի տունք իբր 10. իսկ արուարբոյ ի
քաղքի Թերևս իբր 200. բնակիչք նոր չեն աւելի քան
ղՀԱրբ խառն յիսապատուց և ի տարմատուց ուղղափա-
ռաց։ Ունի 7 եկեղեցիս, և քանի մի մատուռներ ի
բացի և ի բարձու, մայր եկեղեցի նոր մեծաշէն վի-
մատաշ 12 խորանօք կռնեայ սեամբք և քնարի պատ-
կերօք, և ոսկեզօծ ձիղոճամբ. նոյնպէս զանդակա-
տուն նոր համակ քարաշէն սիւնակաւք. իսկ այլ չին-
ուճաքք նոր հնութեամբք և անշուք. բայց հրապարակն
առաջի մայր եկեղեցւոյն վայելուչ ապայատակ, ոմն
և տունն խարհրդոյ և եռյարկան։ Ունի տեղ ի մի
կողմն գիւղօգուտ կոչեցեալ նաւհնդիսան, մի ի լաւա-
գոյն նաւհնդստից տալմացիոյ, ուր յորմակիկ նաւք
բնմբ մեծամեծք և մանուկք պատսպարին ի հոզմից.
իսկ ի միւս կողմն ունի զիւղ սեպհականատէրս Ենգիսատ
ի Ջիմս վէնեսիկեան հնրկապետաւոր ծագեալ էր ա-
նեն քաղքս, ունելով զինուորան երեսնից, որ այժմ ե
իբր տասից. և գործարան նաւաշինուե, որ կարի
շահաբեր էր բնակչաց նոր, զի գրեթէ միշտ բազմուի
մարդկան գործելոյն անդ։ Արուարբոյ քաղքին են եր-
կու մենաստանք. մի գոմինիկեանց ի հիւսիսակողմն
կղզւոյն, և միւս ևս Ֆրանչիսկեանց ի հարաւ. և
այլ փոքրիկ մենաստան մի յոմանց։

Երկու մղոնաւ հեռի ի քաղաքէ աստի է ժայռ մի մեծ
կմ լեառն վիմահրդեայ, ուստի հատանեն քար տալի-
տակ ի պէտս շինուածոց, որ ոչ սակաւ շահ բերէ
բնակչաց կղզւոյս։

Պլոդա։ Քաղքագիւղ փոքր մի ի բացակայ ի ծովէ.
ունի տունս իբրև 367 համակ քարաշէն, է զի քա-
րայարկ և է զի կղմինտրայարկ. ուր մեծամեծք քօր-
սուլայի գնան ի պէտս ամփոփուե. բնակիչք նորա
իբրև 4000 խառնացեալք խառն ընդ տալմատս. եկեղե-
ցի նոր մեծաշէն բովանդակ վիմատաշ հնդրժ գեղեց-
կաձև զանգակատամբ։ այլ ի ներքնատս անզարդ.
և անդ յառաձգին խորանի հրաշագործ փայտեղէն

արձանեայ պատկերը ձեռամբն հրայրեալ գտեալ ի վաղուց ժամից բաղմապատ զարդուք. բաց յեկեղեցւոյն են անդ և իբր 10 մատուռք. փողոցք ներ յարուարձանդն առապարք և դժուարաքայլ, այլ այժմ առյաստակ. յոր ասի թէ ծախեցան իբր 40000 ֆռանք։ Ընդակայ լերինք քարեղէնք և դեղնահողք առ հասարակ կանաչազգեցք մշտադալար թփովք և մայրիք. յորս և նշանաւոր է անապատ յաձախաբնակ բուսոց խոճանէնդիլին. որոյ բոյսն նման է վայրենի դաղձոյ. և պտուղն և ծաղիկն միանգամայն իբր զքաղէմունի, հետզհետէ հասունացանելով ի ձմեռնայն ծործորիք և ձորք լերանցդ, ընդ որս ածուտ, և ընդ որս հովտային արօրադիւրք։

Քաղաքս կիմ Քահիրամ. ամ Գահիրա։

Ի այժմ դէմառաւոր մայրաքաղաք ոչ միայն Եգիպտոսի գաւառի կիմ վիճակի, այլև այլոց հարեւան մի տարածուն երկրի, յորում են այլև երկու գաւառք ըստ Քաղէմէդ նօմո, և Պուտուա, և զոնդնաղան երեսելի հասարակաբնակք, կիմ ժողովուրդք, որ Թէոդոս ի միասին ընդ այլոց մասանց վիճակեան տալմացոյ էր ի ներքոյ նոյն մեծի իշխանին՝ որ կոչիւր Ընդհանուր տեսուչ տալմացոյ, սակայն գացուցայնէր զգաւառս տանուհնակի որոշեալ յայլոց. վն զի բաժանել է և ընդհատել յայլոց մասանց վիճակեան տալմացոյ ի ձեռն սահմանացն օսմանեանց և առ կազդացոյց 80 տրնաչափ տարածութիւն. և անհնարէր ի վիճակիան ալպանիա։ Տարածուն ներ՝ (առեալ զեկեղեցս ուր գաւառն քաղէմէդ նօմոյն սահմանակցի ի հիւսիսոյ արեմտից ընդ սահմանաց օսմանեանց, մինչև կհանդիպակաց պիծին, որ բաժանէ զքօսդրունայսկս ի գաւառէն անդէնվարաց՝) է 30 մղոն. և ի մէնից ծոցոյն քաղէթարէյի մինչև ցծայր վիճակին լնտանեյի (սահմանեալ ի ձեռն երկիր հովիտայ կիմ գքսուէ սիրն սաբայի՝) է 22 մղոն։

Եւ ձգէ տարածի առ երկայնաձիգ շրջապատեալ ծոցով, որ բերէ զնմանուէ ի գեսոյ. և կոչի ծոց Թաբէյի. իսկ ի նախնումն Բիբլեան ծոց. և բերան ներ որ հայի ընդ հարաւ՝ ումն կոչի Հրապէս. բայց սովորաբար ոսմիկք սովին անուամբ զսմանդին ծոցն իմանան. որոյ երկայնութիւն է 18 մղոն, պատուական ձարձրաբերձ լերամբք, և ի տեղիս տեղիս ընդարձականայ ի ներ լերանց զանազան ծոցս, որ և է

նա

Նշխինգիսա անքոյճ և շարձակ ընդունակ բաջմունք նաւուց :

Ա յս գաւառս շհանրապես լեռնային է • յայն սակս ցորեան և այլ արմտիս սակաւ բերէ • այլ շհիւղն գինի, ձէթ, և ազգս ազգս պատուական պտղոց առատ • քզի ժրաջան մշակութէ բնակչաց նր զպակասութիւնս և զանբեր վայրս նր որչափ ինչ հնար եր, արդիւնաւորս դարձեաց : Բայց քզի այս բերք չէն բաւական ի գործոն քաղմամբոխ կորովի բնակչաց նր, նմին իրի երևելի մասն ծովեզերեայ բնակչացն պարապի ի նաւարկութիւն, և ի վաճառականութիւն մեծ և փոքր նաւուք իւրեանց • յածէլ ոչ միայն ի տալմացիա յաբպանիա և ի վէնէտիկ, այլև յարեւելս ի վաճառատուիս օսմանեանց : Սակս այսր շարժակ վաճառականութե և ճշտութ զոր պահեն ի հանդերձս և ի կերակուրս և յըմպելիս, բզմ փոքրմամբ և մեծաւորք գտանին ի նմ : Ա յսչափ ինչ շհանրապես վր համարէն գաւառիս կի նշխինգիս շատ լինէր • այդ սատրագրեցուք առանձնակի զիւրաքանչիւր վիճակս և զհասարակութիւնս պարփակելշ ի նմ :

Վիճակ քաթարոյի :

Ա յս վիճակ յորևելից ունի իւր սահման զմնիթէ նշխկրօ • ի հիւսիսոյ՝ զերզկովինա որ այն ինքն է՝ դքսութիւնն սպալոյի • յարևմտից՝ զքսութէ նօվօ • իսկ ի հարաւոյ՝ զպուտուա : Ունի իւր սեփականն երիս • յիջադոյն երկու իշխանք ի վէնէտկեան պատրկաց նստէին անդ, յորոց մին կոչիւր կառավար և տեառնէ • իսկ երրդն հաղարատես կի գանձապետ : Բայց յերկուց սահ՝ առաքեր անդ և այլ տեսուչ կի վերահսկու պատաղոյ կարգի ի դասէ տաճկական կի խորհրդականաց վէնէտկոյ • զորմէ կախեալ կայնի այլ տօղրական իշխանք գաւառիս • իսկ ինքն ղընդհանուր վերակացուհէն տալմացիոյ : Գլխաւոր տեղիք և հասարակութիք այսր վիճակի են

հետապտղք :

Քաթարօ • լտ՝՝ Քաթարոյ : Ե քզ ամուր կառուցեալ ընդ ակոյին և ի սորոտու քարաժայռ և գահավէժ լերին յեկը ապառուժածոց նախասիւատակեալ ծոցոյ : Շրջապատ նր հանդերձ լերամբ է 1200 քայլ և պարիսպքն ամրակուռ • և քալ վառեալ զինուք և զօրօք : Ունի և ամրոց հզօր ի դլուխ լերին, որ է պատսպարան նր շէմ մօտակայ բարձրաբերձ լե-

բանց ։ Ներքին փողոցք նր նեղ են , այլ ունի չին-
ուձածս դեղեցիկս ։ յորս երևելի է մայր եկեղեցին
որ է չինուած հին , ուր բազմ նշխարք սքեց պահին ։
բայ յեկեղեցւոյ աստի՝ են անդ այլևս եկեղեցիք և
6 մենաստանք ։ 3 արանց և 3 կանանց ։ իսկ թիւ
քնակչաց նր իբր 1000 ։ Այս քրիստոնեայք իբր սե-
փական ժողով ազնուականաց կիմ ստուան , և օրինս
քրքական ։ և 'ի ձմռի՝ յորում էին ը պաշտպանող
թէ արքային ասպետիս ունէին իշխանութիւն դրամս հա-
տանելոյ ։ ոմն և առ վճռեցուելք ։ մի դի և նորա
հաստատեցին զայն նախնի սովաստութիւն սկ ։ վասն թէ
կամէին կարօղ էին զայն իշխանութիւն 'ի դործ դնել ։
'ի 1366 լուդովիկոս Թագաւոր մահտուաց էառ զքրքա
զայս 'ի դուարդքոսէ արքային սերվեայի և ասպետիս ,
Այս դկնի 11 ամաց առին դնա և ստար Կարին և
քանդեցին վիճեցեցիք յորժամ պիտի մտնին ըզդմ
Ճնուացոց ։ ը որս միաբանել էր և լուդովիկոս
Թէր մաճառաց ։ Ձետոյ անդրէն յիրն ընկրկեաց
դնա գուարդքոս և նորոգեաց զաւերակս նր ։ ապա
դանց ը իշխանութէ լուսնալատոսի արքային նեապոլ-
ոյ՝ զոր ոմանք յիշխանաց և 'ի մեծ ամբոխացն մաճա-
ոաց իբրև օրինաւոր Թէր իբրեսնց ծանեան ։ այլ
բանագտեցաւ անդրէն գասլձուցանել զքրքն սե-
կիսանդոսի արքայի ։ յորմէ 'ի 1423 ասպետամբեալ
ինքնակամ անձնատուր եղև վիճեցեցոց ։ Ցառմի
Թէ այս քաղաքս քրք էկէ վաղեմի Աշխարհամ քա-
ղաք Լատինացոց ։

Տօպրօդա ։ Էր աւան բազմամարդ ծովեզերեայ ընդ
մէջ քաղաքի և փերասնոի , յորմէ բաժանի 'ի ձեռն
ձնեցա հնդեղատին ։

փերասնո ։ Աւան շատրակ ը լանջակողմն լերին որ
ձգի մինչև 'ի ծովն , և 'ի դլուխ լերին ամրոց հզօր-
առուք նր ցիրասատանդ , և Թիւ քնակչաց իբր 2500.
որք ը մեծի մասին նաւարկութէ մտագբր են ։ յո-
րում միշտ քաղաքավարք գտան ։ որպէս և 'ի ծովային
սնոգմունս բազմ արուեստ քաղուէ ցուցին ։ Ընդունին և
աջ սեփական ժողով , որ ընտրեր զոմն 'ի գլուխ հա-
ստատակութէ իւրեանց , և չորս դատաւորս ։ և փո-
խանորդ մի ։ և զայլ սոն բերդակալ իշխան , որք կա-
ռավարէին զհաստատակուն իւրեանց ը սոն երկուս-
և տալս փոխհատին՝ և այլք փակ նշ յաջորդէին ։ Ձանն
դէպ ցամաքին 2 մղոնաւ հեռի են երկու ժայռք ։
յորոց մին կոչի Սբ գէորգ , յանուն եկեղեցւոյն որ
'ի նմ ։ առ որով ը և դերեզմանատուն , ուր Թալին
գրե-

գրեթէ եամ մեռնէք փերսեթոյի ։ Իսկ երկդն՝ որ փոքրագոյն է՝ կոչի փոյա փէրմօվն ։ յանուն փոքրիկ եկեղեցւոյ ուր պահի հրաշագործ պատկեր Նորին, զոր ասեն թէրեաւ անդր յԵղբիսոզէ յորժամ առին օսմանեանք զայն կղզի ։ զոր և բղմ բարեպաշտուհք պատուէն մերձակայ բնակիչք տեղւոյն ։

Փէրթանէս ։ Աւան ընդարձակ ձգէղ ընդերկայն առ ծոցով քաթարոյի՝ ի հակակայ կողմն փերսեթոյի, տունք նր յրիւ են, իսկ թիւ բնակչաց իբր 1500. որք ըստ մեծի մասին վաճառականք են և նաւավարք ։ վիղ և բղմ փարթամք գտանին ի նմ ։

Բաց ի տեղեաց աստ գտանին ի վիճակին քաթարոյի և այլ բնակաւոր տեղիք ։ որոց գլխաւորքն են Սէօլինջ ։ Էյուպէնտ ։ Թէնէրջ ։ Լոսդիյա ։ Գէրջուլ ։ Ռոպէ ։ Ցուբիա ։

Վիճակ բիսանոյի ։ փճ՚՚ Բիսէ ։

Այս փոքրիկ վիճակ՝ է ըստ մեջ գաւառին կամ վիճակին քասթէլ նօվոյի փերսեթոյի և երզիկ վինայ օսմանեան ։ երկայնաւն նր իբրև 7 մղոն, նոյնչափ և լայնութն ։ ձգի առ երի ծոցոյն քաթարոյի ։ և ունի իւր գլխաւոր տեղի գաւանն որ զկնի ։

Բիսանօ ։ ի հն՚՚ Բիսինոմ ։ կամ Բիսօնում ։ Աւան վաղընջական, յորմէ ծոցն քաթարոյի ի նախնւոյն ուշ ներ զանուն ։ վիղ և երևի թէ ընդ այն ձմիռս էր քաղաք նշանաւոր, ոչ ցոյցանեն և աւերակք՝ որք ծածկեալ են ի ծովէ ։ իսկ այժմ է աւան ընդարձակ և բազմամարդ ։ ունի և ամրոց ի գլուխ բլրոյ ։ Զայս տեղի ի 1684 երդ անդամ ուն վէնետկեցիք յօսմանեանց, և այնուհետև եկաց մնաց ըստ որում նյ ։

Մօրէնէօ ։ Լէոբէնիյէ ։ և Քրէնջոլիէ ։ են գեօղք մեծամեծք և մարդաշատք ։ որք գոլով հպատոյ նախընթաց աւանին, մի հիւրկուն և մի աւտեան կացուցանեն ըստ նմ ։

Քասթէլ նովօ ։

Այս գաւառ կամ վիճակ ունի իւր սահմանն յարևմտից և ի հիւսիսոյ՝ գիւրութեան օսմանեանց, որ ըստ մեջ մասին, և ձգի մինչև ի ծովն ի մեջ սահմանացոյց վէնետկեցւոց և ռակուզացւոց ։ իսկ յարևելից և ի հարաւոյ՝ գվիճակն քաթարոյի ։ երկայնաւն նր է 15 մղոն ։ իսկ լայնութն 10 ի ծովէ մինչև ցյայնկոյս

լերանց՝ որք պատուն զնովաւ։ Իսկ ի բաղմանալոյ, ունի աւանս և գեօղս բազմս, բնակիչք նր բաժանել ի զանազան գրօշս կամ խումբս. յորոց իւրաքանչիւրն ունէ իւր սեփական դրուխս և զառանձին գրօշ այն ի։ պայրաս։

Ցառաջագոյն էր մասն երզնկովինայ, կամ դքաւոր սկիւն սաբայի. ի նահանգին կուչեր Ջոփլամ և էր շարձակ յոյժ. մի զի յարևմտից ունէր սահմանըզ-ուակուղա, և զջեդինա գետն. յարևելից ձգէր տա-ճածեր ցնովի բազուր քաղ սր ի սերվիա։ Ունէր իշ-խանս քաջակորով, որք բազմանգամ բազմ քաջու-թեամբ ձեռնամուտ եղեն ազքային սերվիայի ընդեմ մանճուսաց. յորոց վէր ի 1411 հուսկաւաղ յաղթուելեն կանդ-նեաց սանակըզ իշխան նր։ նոյնպես ի 1413 յաղթեաց և օսմանեանց՝ որոց զօրագլուխն էր մուսա որդի այ-սուլդան պայէզիտի։ Ապա ի 1466 ի մեռանիլ ստե-փաննոսի դքսին՝ լաղթալաւոս և ուդլադ որդիք նր բաժանեցին զերկիրն յինքեանս, այլ ոչ ընդ երկար պահեցին. մի զի ը սուլ՝ մահմետ էառ ի նմանէ. և լաղթալաւոս խոյս ետ ի վէնետիկ. և անտի ի մա-ճառաստան. իսկ ուդլադ կալաւ զտեղիս ինչ հար-կատու լինելով օսմանեանց. այլ փուլթով էառ և զայն ը սուլ՝ պայէզիտ յաջորդ մահմետի։ Ապա ի 1687 քաղեցէ նօվօ քրիստոսի չջնական վէճակաւ-իւրով էանց ի ձեռս վենետկեցւոց. որք կացուցա-նէին նմ զպատրիկ ոմն տեսուչ կամ դաւառապետ կալեալ զքաղաքն վերակացուիլ ասպետացոյ. այլև զշուռապետէն քաղթալոյն։ Իսկ գլխաւոր տեղի նր է քրքդ որ զինի։

Քաղեցի նօվօ. լա՛՝նէօպատրոմ. այս է՝ նոր քերդ։ Եւ քրքդ փոքր՝ այլ սմուռ, կառուցեալ ը զառ ի վայր լերին հանդէպ մսից քաղթաքօնան նեղուցին իբրև 27 մղոնաւ հեռի ի քաղթաքօյէ։ ոտքիսպք նորա ի սևագոյն քարէ բրդազարդք ը սովորութեն նահանգա-ձև. քրքդին է իբրև քառակուսի, բաժանեալ յերկու մա-սունս՝ ի ոտորին և ի վերինս. ունելով ոտքիսպ անկըզ-պեա ի միջի. Ասորինն կոչի դրեակ. ուր չկ այլ ինչ՝ քաց ի չինուածոց ինչ՝ որք են ի պէտս բնակուե զին-ուորաց։ Իսկ վերինն տիրապես կոչի քրքդ. ուր է բնակուելոյ ճշմարիտ իշխանին հանդերձ իբր 300 բնակչօք. բաց ի բերդապահ զինուորաց. անդ է և

ժողովրդապետական եկեղեցի քրքդին։

Ունի և երկու դրեակս մի ի գլուխ լերին՝ որ է հղորագոյն պատուարան քրքդին. և կոչի Կօլին կա-

չինէլ ՚ի սպանիացւոց ՚ի 1538 հետ ՚ի քղքէն իբր ծյօ քայլ ՚ի հիւսիսակողմն, կի փոքր ինչ աւելի քան զկէս ժամ. յորում կայ և մզկիթ։ Երկիզ բերդն կից է ընդ քղքին յարմն ծովու յարևմտեան անկեան շրջապատ պարսպաց նր։ Իսկ յարևմտից ընդ նոյն լանջակողմն լերին ունի արտաքնան, ուր գտանին իբր 1200 բնակիչք. ՚ի ծայր նորա մենաստան Քրանչիսկեանց։ Ուր յարևելից տարակաց ՚ի քղքէն հուպ ՚ի ծով անդր է նաղարբէճն. և ոչ ինչ կարի հետ անտի ՚ի բարձրանդակ վայրի գոյ մենաստան վայելչակերտ յոյն կրօնաւորաց։

Այս քղք քան ոմանց չինեցաւ ՚ի դարդրեսէ արքայէն բասիլոյ, և ասի թէ եղև մայրաքղք երկիկոյ վինայ. վն զի անդ նստան ոմանք յիշատակաց նր. ապա էանց ՚ի ձեռս օսմանեանց. յորոց ՚ի 1538 առին սպանիացիք, որք և չինեցին զնախայիշատակել վերին բերդն. ապա անդրէն տիրեցին նմ օսմանեանք, հուսկ յետոյ էանց ընդ ձորոմեք վենեհկեցւոց. զոր էառ հերոնիմս քօրնար սպարապետ նդ սովին պայմանաւ՝ զի զկնի 100 ամաց չինեսցեն վենեհկեցիք ըզծովեզերեայ պարիսպ գղեկին, որ այժմ լրացեալ է։ Թիւրքս։ Աշան բազմամարդ ՚ի հիւսիսոյ արևմտից քաղքել նուվջոյի ոչ այնչափ ինչ հետ յարուաձոք նէ նր։

Քահպէ։ Ի գեօղ Հոխ բնակիչք, ՚ի մի ծայր կղզւոյն յարևելեան կողմն քղքին ուր անձկանայ նեղուցն, և ընծայէ նաւարկուաց ՚ի քաքաթարս վայելուչ տեսարան գեղեցկահիաց կանայազգեաց բլրովք։

Պապատա։

Այս ՚ի ձեռ կի վիհակ ձգի ՚ի մէջ քաղաքոյին, մնձիկ ինչ կրոյ կի գտարատալի, և բաւդրովիքայ. ՚ի հարաւոյ ունելով իւր սահման գծուին։ Ըստ տարաչ ծուլեն փոքր է յոյժ, զի երկայնուլեն նր է 7 մղոն և եւթ, իսկ լայնուլեն 5. որ և բովանդակի ՚ի դաշտ մի եւթ ոտոգիէ յերկուց հեղհղատաց, և չքնաղատեսակ լերամբք ՚ի ձև կիսաբոլոր. բայց արդաւանդ է, և առ համմամատուլեամբ անձկուլեն իւրոյ բազմամարդ. զի ունի բնակիչս իբր 2000. և մանաւանդ գաւառապետ իշխան. և գլխաւոր տեղի զքղքդ որ զկնի։

Պապատա կի Պապա. լս՝ Պապատա. իսկ ՚ի հն՝ Պապատա։ Քղքէ փոքր՝ զի բովանդակ չքնաղատեսակ նր է 700

քայլ ևեթ, այլ ամրասարբիսով յերից կողմանց պա-
ահել ՚ի ջուրց ծովուս. ունի երկու այտաբակս առ-
պարտեքը չափաւոր հեռաւորութիւն ՚ի միմեանց. և
միւս ևս փոքրիկ այտաբակ բոլորաձև. և առ նո-
վաս հողակոյտ պատնէշ ՚ի պաշտպանուն դրան քա-
ղաքին. այլև նահնգիստ այլ անյաղող: Փողոցք նր
ցայն են, այլ չինուածքն ցրիւ. և քնակիչք սակաս
՚ի պահնս սարսափելի երկրաշարժութիւն որ եղև ՚ի
1667 և քանդեաց առելեաց զհնծ մասն քաղքին, բաց
՚ի վերոյ յիշատակեալ ամրոցէն ոչնչ և դղեակ ամուր
կառուցեալ ՚ի դլուխ բարձր ժայռի:

Ասյս քաղք ՚ի նախնումն եղծանելոտ էր, այլ այժմ
ըստ հոգևորին կառավարի ՚ի փոխանորդե աքեպիսկո-
պոսէ ՚ի 867 յուլիսի էր ըստ հրուսք կայսեր
յունաց, առաք ՚ի սարսակինոսաց. և յետ այնորիկ
կրեաց և այլ բազմ հարուածս և քանդմունս ՚ի զա-
նազան ժամս, նմին իրի ոչ երբեք եղև բազդաւոր
և ծաղկեալ. Ունի և այլ չորս գեղս, ըստ որս կա-
ցուցանէ զմի հազարակուռ:

Բազդրօվի՚ կամ Բազդրօվիոյ և Բազդրվիոյ՚: Ին ժո-
ղովրդք զնհակիր քաջասիրտս և հաւատարիմ վե-
նեակեան հրուսքեր. բնակեալք ՚ի ծովեզերեայ սահ-
մանս հնձնապատեղս ներամբք, որ ՚ի պատասխ ձգի
մինչև ցահձանս անգիվարաց մղոնս իբրև 10: Գնձ-
խաւոր բերք երկրին են գինի, ձէթ, և ցորեան սա-
կաս: Սք հացուցանեն զմի առանձին հասարակուհ,
և ունին յինքնանս զաշխատականուն, և գատաստան,
և դատաստան հանդերձ բնմ ազատութեք զորս չնոր-
հեցին նց վենեակեցիք, յորժամ ինքնակամ անձնա-
տուր եղեն նց. բայց ՚ի գնհաւոր դատս քրգքականս
ոչ ե ՚ի քրեականս կանեալ կան ղդատաստանեան
քաղթօրայի. և ըստ կարգի դնինի պատասխան դասին,
առ ՚ի պահել զնհական դիրս երկրին. Քղի են յերդ
սպատուհածոյ վենեակեանն տալոցիոյ. և ունին միշտ
արս 500 պատրաստականս ՚ի պատերազմ:

Ասյր ոմն նորուհեց սիրոյ չսքնել ՚ի կողմանս յայտ-
սիկ ՚ի գնին Ծաց, և դիտեալով զգանազան տովորու-
թնս և զծէսս ոչ և այլոց մերձակայ ժողովրդոց
զորս վարէին ՚ի հարսանիս ՚ի Ճաշս ՚ի խաղս և ՚ի թա-
զումն մեռելոց, զարմացաւ յոյժ. զի գրեթէ ըստ
ձևի նոյն օրինակ էին, (բաց ՚ի ծիսից ոմանց զոր
բերէ քրիստոնէական կրօնն), ոտ գրէն հոմերոս
և վիրգիլիոս ՚ի նախնի յունաց և հռովմայեց. վյյ
և կարի հաւանական թուեցաւ նմ, թէ ոչ ՚ի նախ-
նի

նի յոռնաց և 'ի արոյացաց ունին գծագուծն։ Իսկ դլխաւոր տեղիք սոյ են Բաղրեվանդ կամ Բաղրեվանդ, որ է աւան ծովեզերեայ։ Սիսպեհանոս. և Լազվա։ Են դղեակք։ Ասյաչի ինչ յղյն վենեհական տալմացիոյ, որ այժմ էանց ըստ ուրուք տանն աւադրիոյ։

Տալմացիա օսմանեանց։

Այս մասն տալմացիոյ 'ի պօսնայէ ձգեալ տարածի մինչև յաղպանիա. առ օսմանեանս այս սահման ըստ մեծի մասին կոչի անոսմա պօսնայի և հերսեկայ. և դլխաւոր տեղիքն են հետեւալքդ։

Գլիճնդօ։ Ի աւան ընդ զառ 'ի վայրս բլրոյ, որ 'ի ձմիս հին պատերազմաց էր սովորական տեղի գումարելոյ զօրաց, և շտեմարան օսմանեանց։

Էրզեկովինա, կամ Հերզեկովինա. և Հերցեկովինա։ Քաղաք ընդարձակ և ամուր, և աշտու իշխանի օսմանեանց այսր ձևուի. յորմէ կալաւ զանուն դքսուին Հերզեկովինայ. որ կոչի և դքսուԹիւն սբոյի, զորմէ տեսցես 'ի ներածուսն նահանգին պօսնայի։

Դրէպինէ. 'ի հն" Դրիպոլիոս. և Դրիպոնիա։ Քաղաք փոքր առհասարակ գետով և եկեղեցիսս, 'ի նախնեացն էր գլխաւոր տեղի մասնաւոր իմն ձևուի։ Քլօսոպէ։ Դղեակ 'իվր բարձր լերին, ուր ըստ անձուկ կիրճ կամ ձնահ հնար է էջանել։

Մէլանիօ ձեռ. և Մէլենիօ ֆոյէ։ Են երկու ծովեզերեայ աւանք։

Բօբօսօ։ Ի փոքրիկ իմն վիհակ շրջապատեալ ըստ մէջ երկուց բարձրաբերձ լերանց, ուստի և է անմատչելի։ Երկիրն նր արգաւանդ, բերէ դինի և ազգի ազգի պտուղս, այլև ցորեան, բայց յաչնանային ձմիս բլմ անգամ ծածկի 'ի ջուրց։ 'ի 1694 բնակիչք նր մտին ըստ պաշտպանուԹ վենեհականցւոց։

Տօպրավէնէարէ կամ Ռագուզա։

Այս դաւառ Թէպէտ է ուրուն կամ հասարակուի, այլ է փոքրիկ ինչ մասն տալմացիոյ որ ձգի ըստ երկայն առ ափն ծովու մինչև 'ի Ծոցն քաՀարցի։ Օդ նր բարի է և առողջարար, երկիրն բազմամարգ ըստ իւրում համեմատուԹ, բայց անբեր, յայն սակս բնակիչք նր ղմամ պէտս առնուն 'ի չրջակայ ձևուայ օսմանեանց ոմն և 'ի մերձաւոր կղզեաց. որք առ հասարակ արդաւանդ են զբաղմամարդ-

յորս

յորս գտանին և քղքզք, և մեծաչէն ապարանք, և պարտէզք գեղեցիկք։ Բնակիչք նր կարի նախանձայոյզ են ազատուել իւրեանց. վնյ և զդրունս քաղաքի իւրեանց հաղիւ ը ժամս ինչ աւուրն թողուն ի բաց. զորս և ամ զգաջրուեր պահեն զի մի գաւ ինչ գործեսցի։ Քաղաքացիք նյ գրեթէ ամէն վաճառականք են. բայց դժանին ի ինն և քաջ արհեստաւորք, որք գործեն զանազան ձեռակերտս. ոչք առ նն կարօղ է մեռաքեայս զգենուլ, բայց միայն գլխաւոր իշխան նյ, և ազնուականք, և բժիշկք։ Հռոարակ լեզու նյ է սլաւականն. բայց խօսին և ի լեզու լգալական գրեթէ ամէքն։ Իսկ ը կրօնից ուղղափառ, հպատակ հռոմէական աթ եկեղեցւոյ։

Կառավարուի նյ է ազնուապետական. զի բովանդակ իշխանուքն է ի ձեռս ազնուականաց. որ և ը իւրաց ինչ բերէ զնմանուի կառավարուե վճռեակեցւոց։ Դլուխ հասարակուե նյ կոչի Տիօրէն կամ Ուղղիչ. որ յամսոյ ամիս փոփոխի. և ցորչափ է յիշխանուե իւրում ի հասարակաց ապարանս բնակէ. ըզգենու հանդերձ իշխանական, մեռաքեայ պճնեալ որ և ըսյն լեզուանեօք. և հուք նր վ այնր միոյ ամսոյ են 5 առուտուրք. իսկ եթէ իյէ մի ի 60 ազնուականաց անտի՝ որք իսաւերէն կոչին Փռէկսաի կամ Փռէկսայի ք Աղաչեցեալք, յայնժամ գայ նի յատուրն առաջաւ մի որ է իւր ն զրէշ։ Ընտրեն և զանազան ժողովս ը օրինակի վճռեակեցւոց. յորոց գլխաւորքն են մեծ ժողովն. յոր մտանեն ամ աղնուականք ի քաղաքացւոցն և ի վեր. որք և ընտրեն զանձինս՝ որք կացուցանեն զժողովն նախայիշեալ 60 ազնուականացն։

Սք հրամանատուք են պատճի և խոզապուրեր. ասան պաշտօնս. ընդունին և առաքեն դեսպանս. և պաշտօն նյ ը ամ մի հաներ ձգի։ Ժողով տասանց, զոր տասն ազնուականք կացուցանեն. որ գրեթէ զնոյն գործ ունի՝ զոր ինչ ուներ ժողովն տասանց վճռեակց։ Ժողովակ կամ փոքրիկ ժողով. յորում են 30 ազնուականք. որոյ գործ է ինամ ունիլ քաղաքական իրողուեց. վճռեականուե, հասարակաց հասոյից կամ մտից. և վճարէ զնոքր իրողուես բողոքանց։ Սք ազնուք քաժանին յայլ զանազան ժողովս և յատեանս՝ ը զնէլն իրողուեց ներուե իւրեանց։ Աբէ՝ թէ այս հասարակուե յիջագոյն ուներ մուտ յամին իբրև 22750 վճռեակեան ոսկի։ Եւ քղքզքնէ

նի բաւական կարողութիւն պաշտպանելոյ զերութիւն իւրոյ, վասն եւնութեան ի պաշտպանութիւն զինւոյ աղուեց. յորոց գլխաւորն եւ հղօրագոյնն է ինքնակալն օսմանեանց որում ամի ամի տայ հարկս, որ ընդհատել ամ ծախուց ասի հասանիլ 3200000 ոսկւոյ. բայց յայսմանէ՝ եւ այլ օգտութիւն ունին օսմանեանք ի հասարակութեան ասի՝ զի պետական վաճառս ընտրին ի նոցանէ հարկաւորս ինքեանց. մանդ զինս, եւ այլ կարիսն պիտոյի. յայն ստակս հսկեն ի վերայ պահպանութեան նոր :

Իսկ գլխաւոր տեղիք նոր են հետեւեալքդ :

Ռոտոստա կամ Հրեշտակաց ի բարբառ հայոց Տօրօսիպ. ուր Տօրօսիպ վենեցի. ի հռոմայեցւոց ըստ ոմանց Ռոտոստա. կամ Ռոտոս : Ի քեզ ծովեզերեայ. փոքր ըստ մարտնէ՝ այլ ամուր բարեչէն բազմամարդ եւ բազմավաճառ. գլուխ եւ աթոռ այսր հասարակութեան. եւ արքեպիսկոպոսական. ունի նաեւ եպիսկոպոսական ի ձեռ կիսաբոլոր. եւ ամրոց հզօր՝ Սէն Լորենտիոս կոչեցեալ. եւ բիւր շինուածս գեղեցիկս. եթէ ջիւանն Քիրօմ կոչեցեալ որ է ի ծովուս՝ չինեին թէրդ, այս ծովրաւնեիսկ քեզ գրեթէ ամենեւին անյաղթելի լինէր : Զայս քեզ սակաւ պատահի երկրաշարժութիւն. վերջ բիւր անգամ մեծամեծ քանդմունս կրեաց. բայց յաւէտ ի 1634 եւ 1667. յորմէ մեռան ոգիք իբրեւ 6000. զի ի նմին ձմռի յաւելաւ ի վեր եւ հրդեհ մեծ. որով գրեթէ խաղաղ յաստականալեալ գնաց քեզնէ. թէպէտ յետոյ ոտակս ոտակս վերստին շինեցաւ. բայց ոչ ոյն եր յառաջն :

Հինն ասէին. ի հն՝՝ Ինէիպոտրոս զորմէ գրէ պլինի՝՝ թէ նախ էր կղզի եւ ապա կցեալ է ցամաք : Էր քաղաք մեծ եւ բազմամարդ հիմնեալ բազմաք յոլ ք զնուռնդն քան. ապա եղեւ քեզ հաւմայեցւոց. իսկ երդ դարու քանդեցաւ. ի սկիւթացւոց. վերջ այժմ ի աւան փոքր եւ անշուք :

Կրօնքդ կամ Սէ խալ : Ի նեհնդիսա պատուական քէ զմայ նեհնդիսաս տալմացոյ : Մուտ նոր կարի յաջ ջողակ է եւ լայնարձակ, խորայատակ քաջակենդ պատապարել յամ կղզւոյնց լերամբք. յորս են այգիք, պարտէզք, և գեղոյք զոմարձակիք. որք են տեղիք սեպհականք եւ զբօսանաց ոակուզացոց :

Սէրվիս կամ Սէրվնէօ. ի հն՝՝ Դիէրէոնեսոս : Քաղաք փոքր՝ այլ բազմամարդ ամուր է եպսկոպոսական ի Սպանիոլս կոչեցեալ ցամաք կղզին ի հարաւային կողմն, ուր են և այլ 5 աւանք. իսկ հիւսիսային կողմն նր անբնակ է. ունի նաեւ հռոմգիստ պատուական

Ա՛նէ՛ւթա կամ Լ՛անէ՛ւթա. այլև Անէ՛ւթա. և Ա՛նէ՛ւթա: Ի կղզի գեղեցիկ զոմարձակաւն և բարեբեր. բերէ առատաւնիա լեամն, Նարինջ, և այլ այսպիսի պատուական պատուղս. և գինի ազնիւ, այլև մարգարտն, բայց սակաւ: Ի հիւսիսակողմն ուրեք նաւահանգիստ քաջ ջայջոզ, և ջուր փոքրիկ իւր համանուն. և երեւելի մենաստան բենեդիկտեան միանձանց: Որոնք հաստարին Թէ սքան պօղոս Ի նաւէն յիդալիա՝ ապրեալ Ի նաւաբեկութէ էլ Ի սոյն կղզի. բայց ոչ է հաւանական:

Էլաքիւնեա Յայս անուն կոչին երեք կղզիք. յր Գալմատա. Մէջին Ի կղզի և կոթիանաւորք են Ի մէջ մէլէտայ կղզւոյն և ռակուզայ ջուքին: Մերձ յայս տեղի է միւս փոքրիկ կղզի, բայց մարդաշատ Ա՛ն անդէսա կոչեցեալ որ ուրեք և համանուն ջուր փոքր:

Ա՛յսչափ ինչ յղէս տալմացիոյ շատ լեցի:

ՅՈՒՑԱԿ
ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ
ԵՒՐՈՊԻԱ։

Բ. Ընդհանուր նկարագրութիւն։ 3.

Յօդ ա. Կղիմաստական իշխանութիւն։ 4.
Պատմական գիտութիւն, կամ պատմագրութիւն. 4.
Բանասիրութեան օժանդակաց, կամ անոնց. 8.
Կրօնական հինգերորդ. 12.
Կրօնից և այլ ճոխ իշխանութեան ի ընդհանուին քաղաքօրինաց. 14.
Աստուածային գաղափար ի ընդհանուին քաղաքօրինաց. 16.

Յօդ բ. Իշխանական իշխանութիւն։ 21.
Կայսր Պամպակերաց. 21.
Կայսր Վիրգոպրաց. 24.
Կայսր Աղխազդայ. 27.
Կարգ իշխանաց. 29.

Գ. Ընդհանուր տարբերն հանգամանք. 31.

Աղբիւրք մօտնոյ. 33.
Աղբիւրք կամ գաւառ Դրիվերիոյ. 37.
Գիւղաքար տեղի ի վերին մասին. 39.
Գիւղաքար գաղափ ստորին մասին. 40.
Աղբիւրք կամ գաւառ օրնիոյ. 42.
Գիւղաքար տեղի ի վերին մասին. 44.
Գիւղաքար տեղի ստորին մասին. 50.

Յօդ գ. Գալաքանանութիւն առ ազնիւս. 51.

Դ. Ընդհանուր վերին հանգամանք. 58.

Յօդ ա. Կղիմաստական իշխանութիւն։ 59.
Կայսր Զօրմայ. 59.
Կայսր Սիրայ. 62.
Կայսր պաղիլիոյ. 65.
Կայսր Քաղայ. 66.

Յօդ բ. Հաշխարհական իշխանութիւն. 68.
իշխանաց պատիւք ըստ կարգի. 68.
Հասարակ. 69.
Հասարակ տասնեակ. 71.
Գլխաւոր պետք իշխանին Հայոց ի քրիստոնէութեան, որ Տրդատ կոչեցաւ ընդ գերագոյն տէրութեան տասնեակն. 74.
Հասարակ պարտաւորք. 75.
Յօդ գ. Փոքրիկ իշխանութիւնք՝ ի ընդհանրին վերին հանդիսի. 76.
Գլխաւոր պետք իշխանացն նահապետաց՝ ի տան ընդհանրի. 77.
Կոմսութիւն վաչկատից. 78.
Կոմսութիւն հանուաց. 79.
Կալուածոց իշխանաց և կոմսից օրինակ. 79.
Գլխաւոր պետք պահպան իշխանութեանց. 80.
Կոմսութիւն անպատուհասից և հանդիսական. 81.
Յօդ դ. Հաշտ տալոց յայտարարութիւն. 82.
է. Ընդհանուր վկայք վիճակի. 86.
Յօդ ե. Եկեղեցական իշխանութիւն. 87.
Եպիսկոպոսք մինադրեալ. 87.
Եպիսկոպոսք բարերարեալ. 91.
Եպիսկոպոսք տանուտերեալ. 93.
Հիմնադիրք յայսմ ընդհանրի վկայութիւնք. 97.
Յօդ զ. Հաշխարհական իշխանութիւն. 99.
Դիպուածք վկայութեանց. 99.
Գնդապետ. Մարզպան. և Ոստիկանապետք. 102.
Մարզպան. 105.
Ոստիկանապետք. 106.
Իւրք, կամ Իւրք. ըստ գերմ. Կիւնիկ. ըստ գաղղ. Տուք որ ծռուիկ. 107.
Գնդապետ. 109.
Մինպետն. 110.
Վերջնին. 111.
Իշխանութիւն պատուոյ. 112.
Քրիստոնեայ արքունեան. ըստ գերմ. Օպր քրիստոնեայ. 114.
Յօդ է. Փոքրիկ իշխանութիւնք՝ ի ընդհանրին վերջին ազգի. 116.
Մերձ. 116.
Վիճակ. 116.
Պատիւ, կամ Պատիւն. 117.
Հաստատութիւն. 118.

Օն

Օլիմպոսի. Տեսիլեանօրդ. 119.
Լիբէն. 121.
Պինդհայմ. 122.
Շրայնհոյդ. 122.
Դեղինպոսի. Ե Լինկէն. 123.
Հօյա. 124.
Բիբմօնդ. 124.
Յօդ. Ը. Ազգապ տղգապ հայոցբահանգ. 126.

Ը. Շրջանակ վերջին սաքսօնիոյ. 129.

Յօդ. ա. Դիսուֆ սաքսօնիոյ. 130.
Յօդ. բ. Թագաւորները 132.
Կալըմածք գրեցին սաքսօնիոյ 'ի Բրաբինիկա.
որ կոչի Ե Շրջանակ Բրաբինիկոյ. 134.
Կալըմածք հայոցբարբ արքեպիսկ. Տօնօնցոյ 'ի
Բրաբինիկա. 135.
Ազգիքելտիա, եւ գերմ" Ազգիքելտ. 136.
Ջանուզան իշխանուհի 'ի Բրաբինիկա. 137.
Վայմար. 137.
Ազգենահ կամ Ազգենահգ. 138.
Գօտպուրի. 139.
Կոտա. 140.
Գրաբերգիացիք. 141.
Շվարցպուրի. 141.
Յօդ. Թ. Ա՛նիա. 142.
Շրջանակ հինիոյ. 143.
Շրջանակ լեհոյոց. 147.
Շրջանակ Բրոյնեպերնոյ, կամ Հանգոյ. 149.
Եշտոնի վերնպուրնոյ. 150.
Եշտոնի նահանգիացի Յայոյ. 151.
Շրջանակ Քօլոնիոյ. 152.
Ազգենպուրի. 153.
Յօդ. Ժ. Ազնգայ. 154.

Ի. Շրջանակ ստորին սաքսօնիոյ. 157.

Յօդ. ա. Ա՛նի Իշխանուհի. 158.
Ա՛ուգսբէնպուրի. 158.
Գրէնոյ. 163.
Լյունեպուրի, կամ Ցեւլէ. 166.
Վրաունշվայկեն. 170.
Գաւլէնպերի. 172.
Վօլֆէնպիտդել. 177.

Հալպերտապր • 181 •
Մեխնիտուխ • 182 •
Հօլտայն • որ և Հօլտպիա • 186 •
Հինչնհայմ • 190 •
Եշուխ լսպեփայ • 192 •
Յօդ. Ը • Փոխրիկ իխանուխ, և ալաչ փալափ նայ սերականփ • 194 •

Յաւիրեալ տրուխք զերմանիոյ • 199 •

Յօդ. ա • Պօհեմիա • 199 •
Վիճակ եկեղեց • 210 •
Յօդ. բ • Մօռավիա • 211 •
Յօդ. գ • Լուսացիա • 216 •
Գլխաւոր փեղիփ վերին լուսացիոյ • 219 •
Գլխաւոր փեղիփ ստորին լուսացիոյ • 221 •
Յօդ. դ • Շլեզիա • 222 •
Գլխաւոր փեղիփ բրուսիական շլեզիոյ • 227 •
Գլխաւոր փեղիփ Պօհեմեան կամ Աւստրիական շլեզիոյ • 233 •
Կոմսուխ կլացայ • 234 •

Ա Շ Խ Ա Ր Հ • ԺԵ •

Մաճառաք • որ և Ընկալութիւն • 236 •

ա • Ազնուն • 236 •
բ • Դիւրփ • Տարածուխ և բազմամարդուխ Մաճառաց • 237 •
գ • Երկրին գեղփ Մաճառաց • 239 •
դ • Օր Մաճառաց • 240 •
ե • Բերփ Մաճառաց • 241 •
զ • Վաճառփ Մաճառաց • 243 •
է • Դպրութիւն և Հանալարան Մաճառաց • 244 •
ը • Արհեսփարան, և Եկեսրան Մաճառաց • 244 •
թ • Բարի Մաճառաց • 246 •
ժ • Լեզու Մաճառաց • 247 •
ժա • Հագուսփ և Պարկուճ Մաճառաց • 248 •
ժբ • Կառավարուխ Մաճառաց • 261 •
ժգ • Կնիք, Մոսփ, և Զօրք Մաճառաց • 264 •
ժդ • Կրօն Մաճառաց • 265 •
ժե • Բանականուն Մաճառաց • 266 •

Սաղմոս Մաշտոց. 267.

Երգանակ յայսոյսն դասական. 267.
Երգանակ յայնոյսն դասական. 285.

Վերին Մաշտոց. 292.

Երգանակ յայսոյսն ինական. 292.
Երգանակ յայնոյսն ինական. 300.
Կանոնագ պանդրի դեմբնաբայ. 306.

Գրանաւիլվանիա. 308.

ա. Կանոնագ Մաշտոց. 320.
Վերնաւ գեօղարայ, և քնքշաւի. 329.
բ. Կանոնագ սիրուհացաց. 330.
գ. Կանոնագ սուրհանդաց. 334.

Լիւրիկէ 338.

Յօդ ա. Սլաւիա կամ Շլաւիա. 339.
Գլխաւոր պեղիւ պանդրի սլաւեայ. 341.
Գլխաւոր պեղիւ սպարապետաւ սլաւեայ. 342.
Յօդ բ. Հռօսայիա. 344.
Գլխաւոր պեղիւ յայսոյսն սաւայի. 346.
Գլխաւոր պեղիւ յայնոյսն սաւայի. 347.
Խըռոմաճիւ. 348.
Յօդ գ. Տալմայիա. 349.
Տալմայիա Մաշտոց կամ Հաւրբիան. 353.
Տալմայիա վինիկիան. 356.
Քէրսօ և օսէրօ կղզիք. 358.
Վէլիա. 360.
Հրուկ. 361.
Փակօ. 362.
Նօնա. 364.
Նօվիւրափ. 365.
Ծուրա. 365.
Սէպինիւօ կամ Շէպինի. 369.
Գունին. 371.
Դրուա. 372.
Սխալմունք կամ Սխալաթիւ. 375.
Քիւսա. աշխ" Քիւլիս կամ Քիւլիա. 378.
Սինի. 379.
Փօլիդդա. 380.
Հիմիսա. 381.

Խմօփի • տէՀ՚՚ խմուլփա • 382 •
Մ՚ափաքափա • 382 •
Գիւաղղա • 384 •
Լէքինա կիմ Լէզգինա • 384 •
Լէքինա խղճի • 385 •
Լինաա խղճի • ՚կ հՀն՚՚ խաա • 386 •
Թօրփօլա • 387 •
Քուրդօլա • 387 •
Քամնաբօ կիմ Քամնաբուսաղտ՚՚ Գուլուաբօ 390 •
Վէշակ փամնաբօյի • 391 •
Վէշակ բխաանօյի • տէՀ՚՚ Բիակ • 393 •
Քասխել նուլը • 393 •
Գաապուա • 395 •
Տալմաշկա օսմանէսակց • 397 •
Տօղրավէնէփի կիմ Յաղնաղա • 397 •

